

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО
ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЛАЗУРКО Лідія Миколаївна

УДК 930:070.484(438)(477.83/.87)

**ПОЛЬСЬКА ІСТОРИЧНА ПЕРІОДИКА
У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.:
ТИПОЛОГІЯ, ІДЕОЛОГІЯ, ПРОБЛЕМАТИКА**

Спеціальність 07.00.06 – історіографія, джерелознавство
та спеціальні історичні дисципліни

Подається на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень.

Використання ідей, результатів і текстів інших
авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Л.М. Лазурко

Наукові консультанти:

Масненко Віталій Васильович

доктор історичних наук, професор

Тельвак Віталій Васильович

доктор історичних наук, професор

Черкаси – 2020

АНОТАЦІЯ

Лазурко Л. М. Польська історична періодика у Східній Галичині XIX – поч. XX ст.: типологія, ідеологія, проблематика. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук зі спеціальності 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни (07 – історичні науки). – Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького. Черкаси, 2020.

Проаналізовано стан дослідження проблеми, сформовано репрезентативну джерельну базу, опрацьовано методика та концептуальну стратегію дослідження. Встановлено, що східногалицькі терени з центром у Львові демонстрували значний видавничий плюралізм, що виявлявся як у видовій різноманітності видань, так і у специфіці їх змістового наповнення.

Здійснено пресознавчий аналіз криптоісторичних часописів Східної Галичини (визначено мету створення, цілі та завдання видань, їхній характер та дослідницьку спрямованість, цільову аудиторію та рецепцію), що складала найбільш різноманітну видову групу видань та видавалися у Львові, Тернополі і Перемишлі. З'ясовано особливості функціонування на теренах Східної Галичини спеціалізованої наукової історичної преси, поява якої безпосередньо пов'язана зі зростанням суспільної активності освічених станів, що почали об'єднуватися у перші наукові товариства.

Досліджено становлення та основні напрями діяльності фахової історичної періодики універсального спрямування, представлені часописом «Kwartalnik Historyczny» - органом першого польського професійного Історичного товариства, що було створене у Львові. Простежено еволюцію діяльності видання, що у видавалося столиці Галичини й стало загальнонаціональною трибуною польських істориків. З'ясовано, що обране авторами часопису критичне амплуа на тривалий час визначило його

редакційну політику, спрямовану на утримання високих стандартів наукового дослідження. Розглянуто співпрацю з виданням українських учених.

Виконано історіографічний аналіз змісту матеріалів універсального наукового часопису «Kwartalnik Historyczny», в яких відобразилась інтелектуальна атмосфера епохи. Досліджено дискусії, що розгорталися на шпальтах часопису стосовно впровадження та відстоювання критичного методу в історичних дослідженнях; участь у полеміках щодо синтези історії Польщі й в обороні права на власне трактування свого минулого. Вивчено внесок авторів часопису «Kwartalnik Historyczny» у дослідження історико-культурної тематики, що було пов'язане з потребою збереження історичної пам'яті народу в часи бездержав'я. Аналіз матеріалів видання дав підстави констатувати, що у багатьох питаннях «Kwartalnik Historyczny» був не лише віддзеркаленням змін, що відбувалися у польській історичній науці, а й також її рушієм, оскільки його автори брали участь у теоретико-методологічних обговореннях, реагували на гострі суспільні виклики початку ХХ ст. Доведено, що матеріали видання дають уявлення про загальний стан польської історичної науки кінця ХІХ – початку ХХ ст.

На матеріалах східногалицьких польських історичних наукових часописів ХІХ – початку ХХ ст. простежено еволюцію образу України та українців від найдавніших часів до ХІХ ст. Показано своєрідність репрезентації здобутків української історичної науки на сторінках польських історичних наукових часописів Східної Галичини. З'ясовано, що в умовах багатокультурності історіографічного середовища східногалицького регіону ХІХ – початку ХХ ст. фахова періодика набувала особливої комунікативної функції. Окрім своїх безпосередніх завдань, пов'язаних із репрезентацією здобутків певного наукового осередку, вона також була спрямована на вироблення стратегії стосунків із представниками інших національних середовищ, передусім українського. Складні українсько-польські відносини, обтяжені спільним історичним минулим, особливо рельєфно виявлялися в ХІХ

– на початку ХХ ст. в Східній Галичині – терені безпосередньої взаємодії сторін. Це зумовлювало гостроту сприйняття тут «українського питання». Дослідження статей, оглядів та наукових полемік, що закарбували в собі уявлення про Україну та українців, дало підстави констатувати залежність їх сприйняття від суспільно-політичних обставин у краї.

Доведено, що польська наукова періодика Східної Галичини посідала вагоме місце в історіографічному русі ХІХ – початку ХХ ст. Рухаючись від малотиражних регіональних часописів першої половини ХІХ ст. до масштабних проєктів початку ХХ ст., автори цих видань поширювали свої ідеї далеко за межі краю. Вони запроваджували нові стандарти історіописання, ініціювали наукові дискусії, інформували про власні дослідницькі здобутки, знайомили з новинками історичної науки, порушували недосліджені теми. Це зробило східногалицьке часописання історіографічним феноменом, що відігравав ключову роль у становленні не тільки місцевого фахового осередку, а й усієї польської історичної науки ХІХ – початку ХХ ст.

Ключові слова: польська історична наука ХІХ – початку ХХ ст., Східна Галичина, історична наукова преса, криптоісторичні часописи, спеціально-історичні видання, універсальні часописи, історіографічний образ, україніка.

SUMMURY

L.M. Lazurko. Polish historical periodicals in Eastern Galicia in XIX - early XX century: typology, ideology, issues. - Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the doctor of historical sciences on a specialty 07.00.06 – historiography, source studies and special historical disciplines (07 – historical sciences). – The Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy. Cherkasy, 2020.

The state of research of a problem is analyzed, the representative source base is formed, the technique and conceptual strategy of research has been developed. It has been established that the East Galician territories with the center in Lviv demonstrated significant publishing pluralism, which was manifested both in the species diversity of publications and in the specifics of their content. A press analysis of crypto-historical journals of Eastern Galicia was carried out (the purpose of creation, goals and objectives of publications, their nature and research orientation, target audience and reception were determined), which formed the most diverse type group of publications and were published in Lviv, Ternopil and Przemyśl. The peculiarities of the functioning of the specialized scientific historical press in Eastern Galicia have been clarified, the emergence of which is directly related to the growth of social activity of the educated classes, which began to unite in the first scientific societies. The formation and main directions of activity of professional historical periodicals of universal direction are investigated.

The formation and main directions of activity of professional historical periodicals of universal orientation, presented by the magazine "Kwartalnik Historyczny" have been studied. It was the tribune of the first Polish professional historical society established in Lviv.

The evolution of the publication, which was published in the capital of Galicia and became a national journal of Polish historians, is traced.

It has been found that the critical role chosen by the authors of the journal for a long time determined its editorial policy aimed at maintaining high standards of scientific research. Cooperation with the publication of Ukrainian scientists is considered.

A historiographical analysis of the content of the materials of the universal scientific journal "Kwartalnik Historyczny", which reflected the intellectual atmosphere of the era have been completed. The discussions that unfolded in the pages of the journal on the introduction and defense of the critical method in historical research are studied. Participation in controversies over the synthesis of

Polish history and in the defense of the right to one's own interpretation of one's past have been studied. The contribution of the authors of the journal "Kwartalnik Historyczny" in the study of historical and cultural issues, which was associated with the need to preserve the historical memory of the people in times of statelessness have been studied. The analysis of the publication's materials gave grounds to state that in many respects "Kwartalnik Historyczny" was not only a reflection of the changes taking place in Polish historical science, but also its driving force, as its authors participated in theoretical and methodological discussions, responded to acute social challenges in the early twentieth century. It is proved that the materials of the publication give an idea of the general state of Polish historical science of the late XIX – early XX centuries.

The evolution of the image of Ukraine and Ukrainians from ancient times to the XIX century has been traced on the materials of East Galician Polish historical scientific journals of the XIX – early XX ct. The originality of the representation of the achievements of Ukrainian historical science on the pages of Polish historical scientific journals of Eastern Galicia is shown. It was found that in the conditions of multicultural historiographical environment of the East Galician region of the XIX - early XX centuries professional periodicals acquired a special communicative function. In addition to its direct tasks related to the representation of the achievements of a particular scientific center, it was also aimed at developing a strategy for relations with representatives of other national communities, primarily Ukrainian. Complex Ukrainian-Polish relations, burdened by a common historical past, were especially pronounced in the XIX - early XX centuries. in Eastern Galicia. This determined the sharpness of the perception of the "Ukrainian question" here. The study of articles, reviews and scientific controversies, which engraved the idea of Ukraine and Ukrainians, gave grounds to state the dependence of their perception on the socio-political circumstances in the region. It is proved that the Polish scientific periodicals of Eastern Galicia took an important place in the historiographical movement of the XIX – early XX centuries. Moving from small-

circulation regional journals of the first half of the XIX ct. before large-scale projects of the early XX century, the authors of these publications spread their ideas far beyond the region. They introduced new standards of historiography, initiated scientific discussions, informed about their own research achievements, introduced the novelties of historical science, raised unexplored topics. This made East Galician journalism a historiographical phenomenon that played a key role in the formation not only of the local professional center, but also of the entire Polish historical science of the XIX th and early XX th centuries.

Key words: Polish historical science of the XIX – early XX centuries, Eastern Galicia, historical scientific press, crypto-historical journals, special-historical editions, universal journals, historiographical image, Ukrainian.

Основний зміст дисертації викладено в таких працях автора:

Монографії:

1. Лазурко Лідія. Часопис “Kwartalnik Historyczny” і розвиток польської історіографії останньої чверті XIX – першої половини XX століття. Монографія. Дрогобич: Редакційно–видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2010. 282 с.
(12 ум. др. арк.)

Рецензії:

Janicki A. [rec.:] Lidia Łazurko, Czasopys „Kwartalnik Historyczny” i rozwytok pol`skoj i istoriografiji ostann`oji czwertki XIX – perszoji połowyny XX stolittia, Drohobycz 2010, ss. 282. *Sensus Historiae. Studia interdyscyplinarne*. 2011/3. Vol. IV. S. 175–177.

2. Лазурко Лідія. Польська історична періодика у Східній Галичині XIX – поч. XX ст.: типологія, ідеологія, проблематика. Монографія. Черкаси–Дрогобич, 2020. 290 с. (23,5 ум. др. арк.)

Рецензії:

1. Янишин Б. [Рец.:] Польська історіографія XIX – початку XX ст. у дзеркалі періодики (Лазурко Л. Польська історична періодика у Східній Галичині XIX – поч. XX ст.: типологія, ідеологія, проблематика : [монографія]. Черкаси – Дрогобич: Гельветика, 2020. 290 с.). *Вісник Черкаського університету. Серія «Історичні науки»*. 2020. № 1. С. 144–147.
2. Педич В. [Рец.:] Лідія Лазурко. Польська історична періодика у Східній Галичині XIX – початку XX ст.: типологія, ідеологія, проблематика : [монографія]. Черкаси – Дрогобич: Гельветика, 2020. 290 с. *Zaporizhzhia Historical Review*. Vol. 1, № 54 (2020). С. 300–302.
3. Яремчук В. [Рец.:] Лідія Лазурко. Польська історична періодика у Східній Галичині XIX – початку XX ст.: типологія, ідеологія, проблематика : [монографія]. Черкаси – Дрогобич: Гельветика, 2020. 290 с. *Актуальні питання гуманітарних наук*. № 30, вип. 1, (2020). С. 275–276.

Розділи в колективних монографіях:

3. Лазурко Л. “Kwartalnik Historyczny” міжвоєнного періоду: на сторожі виховних інтересів нації. *Історія – ментальність – ідентичність*. Випуск IV: Історична пам'ять українців і поляків у період формування національної свідомості в XIX – першій половині XX століття: колективна монографія / за ред. Леоніда Зашкільняка, Йоанни Пісулінської, Павла Серженги. Львів: ПАІСБ 2011. С. 306–317.
4. Лазурко Л. Інтелектуальне коло „Kwartalnika Historycznego” львівської доби: творення культу національного героя. *Mity i stereotypy w dziejach Polski i Ukrainy w XIX i XX wieku*, red. Andrzej Czyżewski, Rafał Stobiecki, Tomasz Toborek, Leonid Zaskilniak, Warszawa–Łódź 2012, S.198–209.
5. Лазурко Л. Співпраця редакції часопису “Kwartalnik Historyczny” з Львівським університетом (1887 – 1914 pp.). *Історія та історики у Львівському університеті: традиції та сучасність: 1661 – 2015* / за ред.: Л. Зашкільняка та П. Серженги. Львів: ПАІС, 2015. С. 185–193.

6. Лазурко Л. Уявлення про Україну та українців на сторінках польських історичних часописів Львова (кін. 20 – поч. 80 рр. XIX ст.). *Історичні образи «сусідів» на українсько–польсько–білоруському прикордонні: міфи – студії – пам'ять. Колективна монографія / Керів. автор. кол. та редактор В.В. Масненко. – Черкаси: ФОП Гордієнко Є.І., 2017. С. 45–84.*

7. Лазурко Л. Образи Речі Посполитої на сторінках польських історичних часописів Львова XIX – поч. XX ст. *Спільна спадщина. Річ Посполита обох народів в польській і українській історичній думці XIX і XX ст.: колективна монографія / за редакцією Віталія Тельвака, Лідії Лазурко та Павла Серженги. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. С. 191–202. (у співавторстві з Б. Янишиним, авторська частка – 0,4 др. арк)*

8. Лазурко Л. Дослідження українських вчених на сторінках польських історичних часописів Львова XIX ст. *Українські та польські інтелектуали в другій половині XIX – першій третині XX ст. : співпраця, конфлікти, реценція : колективна монографія / за редакцією Віталія Тельвака. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. С. 9–34.*

9. Лазурко Л. Співпраця українських вчених з Історичним товариством у Львові (1886–1939 рр.). *Українські та польські інтелектуали в другій половині XIX – першій третині XX ст. : співпраця, конфлікти, реценція : колективна монографія / за редакцією Віталія Тельвака. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. С. 49–72.*

Публікації, що відображають основні наукові результати дисертації:

Статті в наукових фахових виданнях України:

10. Лазурко Л. Українська проблематика на сторінках журналу “Kwartalnik Historyczny” у міжвоєнний період. *Дрогобицький краєзнавчий збірник. Наукове видання історичного факультету ДДПУ ім. Івана Франка. Вип. VIII. Дрогобич, 2004. С. 338–350.*

11. Лазурко Л. Галицьке краєзнавство на сторінках часопису “Історичний кварталник” (Львівський період). *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Наукове видання історичного факультету ДДПУ ім. Івана Франка. Вип. ІХ. Дрогобич, 2005. С. 310–327.

12. Лазурко Л. Історія освіти та шкільництва на сторінках часопису “Історичний кварталник” у міжвоєнне двадцятиліття. *Вісник Черкаського університету*. Випуск 80. Серія “Історичні науки”. Черкаси, 2005. С. 3–10.

13. Лазурко Л. Дослідження історії Львова на сторінках часопису “Історичний кварталник” (1887–1914рр.). *Збірник наукових праць. Серія “Історія та географія”*. Харківський національний педагогічний університет імені Григорія Сковороди. Харків: Майдан, 2005. Вип. 21–22. С. 194–196.

13. Лазурко Л. Культурно–освітня проблематика на сторінках польського журналу “Kwartalnik Historyczny” (до 1914р.) *Архівознавство. Археографія. Джерелознавство*. Міжвідомчий збірник наукових праць. Випуск 8. Київ, 2006. С. 158–176.

14. Лазурко Л. Польська наука міжвоєнного періоду в історіографічній рецепції часопису “Kwartalnik Historyczny”. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Наукове видання історичного факультету ДДПУ ім. Івана Франка. Вип. ХІІІ. Дрогобич, 2009. С. 156–166.

15. Лазурко Л. Нова праця з історії польської історіографії. Kondracki Tadeusz. *Polskie Towarzystwo Historyczne w latach 1918–1939*. Toruń: Grado, 2006. 417s. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Наукове видання історичного факультету ДДПУ ім. Івана Франка. Вип. ХІ–ХІІ. Дрогобич, 2008. С. 700–705.

16. Лазурко Л. Співпраця українських вчених з Польським історичним товариством (львівський період). *Хроніка 2000. Україна – Польща: діалог впродовж тисячоліть*. Вип. 81. К., 2010. С. 400–417.

17. Лазурко Л. Польське Історичне товариство у Львові та його часопис. *Студії з архівної справи та документознавства / Держкомархів України, УНДІАСД; [редкол.: С. Г. Кулешов (голов. ред.) та ін.]*. К., 2010. Т. 18. С. 112–118.

18. Лазурко Л. Львівський часопис “Ruś”: організаційні засади та основні напрями діяльності. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Наукове видання історичного факультету ДДПУ ім. Івана Франка. Вип.ХVІ. Дрогобич: Коло, 2012. С. 338–352.

19. Лазурко Л. Францішек Равіта–Гавронський як дослідник українського минулого. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Наукове видання історичного факультету ДДПУ ім. Івана Франка. Вип.ХVІІ. Дрогобич: Коло, 2014. С. 625–638.

20. Лазурко Л. Святкування українських національних ювілеїв у Галичині (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). *З історії західноукраїнських земель / [наук. редактор і упорядник Ірина Орлевич]: Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України*. Львів, 2015. Вип. 10–11. С. 184–206.

21. Лазурко Л. Історія польської науки 1944–1989 рр. *Український історичний журнал*. – 2016. № 6. С. 211–225.

22. Лазурко Л. Історія середньовіччя у представленні авторів часопису “Kwartalnik Historyczny” (1887–1939). *Дрогобицький краєзнавчий збірник / Ред. кол. Л. Тимошенко (голов. ред.), В. Александрович, Л. Винар, Л. Войтович та ін. Вип. ХІХ–ХХ. Дрогобич: Коло, 2017. С. 285–293.*

23. Лазурко Л. М. Львівський часопис «Kwartalnik historyczny» як комунікаційна платформа для обговорення організаційних трансформацій польської історичної науки (1918–1939). *Український селянин (Збірник наукових праць ЧНУ ім. Б. Хмельницького)*. Черкаси, 2019 – Випуск 21. С. 97–101.

24. Лазурко, Л. Конструювання «української» легенди у біографії Вільгельма фон Габсбурга. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Серія Історія, 2019. 2/44, С. 289–304.

**Статті у вітчизняних виданнях, внесених до міжнародних
наукометр. баз:**

25. Lazurko L. Lviv chronicle «Przegląd Archeologiczny» and the Ukrainian issue. *East European Historical Bulletin (Східноєвропейський історичний вісник)* / [гол. ред. В.Ільницький]. Дрогобич: Посвіт, 2018. Спеціальний випуск 7. С. 22–30. (0,5 др. арк.)

26. Lazurko L. Historiographical image of Tadeusz Kostiuszko on the pages of Lviv's Polish and Ukrainian scientific journals during the late XIX – early XX с.. *East European Historical Bulletin (Східноєвропейський історичний вісник)* / [гол. ред. В.Ільницький]. Дрогобич: Посвіт, 2018. № 9. С. 22–30. (0,5 др. арк.)

27. Lazurko L., Luchenko D. (2019) The ancient Poland state system in scientific discussions at the beginning of the XXth century. *East European Historical Bulletin*. 12: 54–63

28. Lazurko, L. & Shcherban, O. (2020). Historical and economic problems on the pages of the journal “Kwartalnik Historyczny” (1887 – 1918). *Skhidnoievropeiskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*, 14, 46–53.

29. Лазурко Л. Вихід українців Галичини у публічний простір вулиць на початку XIX ст. *Східноєвропейський історичний вісник* / [гол. ред. В. Ільницький]. Дрогобич: Посвіт, 2018. Спеціальний випуск 3. С. 204–213.

30. Лазурко Л. Становлення польських криптоісторичних видань у Львові XIX ст. *Проблеми гуманітарних наук* : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Історія» / ред. кол. Володимир Галик (головний редактор) та ін. Дрогобич : Редакційно–видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2018. Випуск 42. С. 121–134. (0,8 др. арк.)

31. Lazurko L. The Cult of the Hero in Ancient Poland in the perception of the staff of the magazine “Kwartalnik Historyczny” (1887–1939). *Вісник Черкаського університету*. 2019. No 1. С.23–31.

Статті в зарубіжних виданнях:

32. Лазурко Л. Проблеми становлення польської історичної науки міжвоєнного періоду на сторінках “Історичного квартальника”. *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.* Т.IV. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2006. S. 396–409.

33. Лазурко Л. Співпраця українських вчених з польським Історичним товариством у Львові (1886–1939 pp.). *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.* Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2007. Т.V – S. 240–254.

34. Лазурко Л. Часопис „Kwartalnik Historyczny” і розвиток польської історіографії останньої чверті XIX – першої половини XX століття. *Galicja 1772–1918. Problemy metodologiczne, stan i potrzeby badań*, t. 2 Red. Agnieszka Kawalec, Waclaw Wierzbieniec, Leonid Zaskilniak Rzeszów : Uniwersytet Rzeszowski, 2011. С. 399–404.

35. Лазурко Л. Січневе повстання на сторінках часопису „Kwartalnik Historyczny” львівського періоду: проблеми, постаті, інтерпретації. *Galicja a powstanie styczniowe*, red. Mariola Hoszowska, Agnieszka Kawalec, Leonid Zaskilniak, Warszawa: wyd. DiG, 2012, s. 503–515.

36. Лазурко Л. Образ української історичної науки на шпальтах часопису «Kwartalnik Historyczny» міжвоєнного двадцятиліття. *Historia historiografii i metodologia historii w Polsce i na Ukrainie / Pod redakcją naukową Jerzego Maternickiego, Joanny Pisulińskiej i Leonida Zaskilniaka*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2015. С. 259–274.

37. Лазурко Л. Дискусії про Схід та Захід на сторінках часопису «Kwartalnik Historyczny» львівської доби. *Historia-Mentalność-Tożsamość*. Rosja

i Europa Zachodnia w polskiej i ukraińskiej historiografii XIX i XX wieku, red. E. Koko, M. Nowak, L. Zaszkilniak. С. 249–267.

38. Лазурко Л. Початки спеціалізованої історичної преси у Львові (часопис «Przegląd Archeologiczny»). *Historia. ciągłość i zmiana. Studia ofiarowane Profesorowi Jerzemu Maternickiemu* / Pod redakcją naukową Mariola Hoszowska, Joanna Pisulińska i Paweł Sierżęga. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2016. С. 373–383.

39. Лазурко Л. Станіслав Кутшеба – Освальд Бальцер. Довга дискусія про устрій давньої Польщі. *Wspólne Dziedzictwo. Rzeczpospolita Obojga narodów w polskiej, litewskiej i ukraińskiej historiografii XIX i XX w.* / pod red. M.Hoszowskiej, J.Pisulińskiej, P.Sierżęgi i L. Zaszkilniaka. Rzeszów: WUR, 2019. S. 220–229.

40. Lazurko L. Ukrainika na łamach „Kwartalnika Historycznego” w okresie międzywojennym. *Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie*, rok LVIII (2013), Kraków: wyd. Secesja, 2013, s. 239 – 255. (у співавторстві з Тельвак В.В.)

41. Лазурко Л. Bohaterowie i antybohaterowie: Eugeniusz Koko o Franciszku Rawicie–Gawrońskim. *Sensus Historiae. Studia Interdyscyplinarne*. Vol. XII (2013/3), s. 145–155.

42. Лазурко Л. Францішек Равіта–Гавронський про Україну та її минуле. *Spheres of culture*. Vol.VI, (2013), Lublin: wyd. Uniwersytetu Marii Curie–Skłodowskiej, S. 388 – 396.

43. Лазурко Л. Формування редакційної політики часопису „Кwartalnik Historyczny” (1887 – 1900 pp.). *Kraków – Lwów. Książki, czasopisma, biblioteki*. Т.ХІІ. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2014. S. 27–38.

44. Лазурко Л. Галицька регіоналістика на сторінках часопису „Кwartalnik Historyczny” (1887–1914). *Galicja. Studia i materiały*, 1/2015. С. 252–269.

45. Лазурко Л. Kwestie metodologiczne na łamach „Kwartalnika Historycznego” (do 1939 r.) . *Klio polska. Studia i materiały z dziejów historiografii polskiej*. VIII. 2016. S. 25–36.

46. Лазурко Л. Часопис Національної бібліотеки імені Оссолінських у Львові в XIX ст. *Galicja. Studia i materiały. Czasopismo Instytutu Historii Uniwersytetu Rzeszowskiego*. Rzeszów, 2017. T.3. S. 147–169.

Публікації, які додатково відображають наукові результати дослідження

47. Лазурко Л. Історія і життя народу в візії Єжи Матерніцького. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Наукове видання історичного факультету ДДПУ ім. Івана Франка. Вип. XIV–XV. Дрогобич: Коло, 2011. С. 634–644.

48. Лазурко Л. Масові святкування у Галичині кінця XIX ст. та українська національна ідентичність. *Наукові записки НУ “Острозька академія”*. Серія “Культурологія”. Ч.1/ ред. кол.: І.Д.Пасічник, Д.М.Шевчук, т він. Острог: Вид. НУ “Острозька академія”, 2014. Вип. 14. С. 209–220.

49. Лазурко Л. Польська та українська візії міжвоєнного Дрогобича. *Бруно Шульц як філософ і теоретик літератури. Матеріали V Міжнародного Фестивалю Бруно Шульца в Дрогобичі* / редакція Віри Меньок. Полоністичний науково–інформаційний центр ім. Ігоря Менька ДДПУ ім. Івана Франка. Дрогобич: Коло, 2014. С. 662–684.

50. Лазурко Л. Польсько-німецькі історичні взаємини у рецепції співпрацівників часопису «Kwartalnik Historyczny» // *Матеріали II Міжнародної науково–практичної конференції “Питання всесвітньої історії”*, 10 листопада 2017 р., Дрогобич: Вид. ТзОВ “Трек–ЛТД”, 2017. С. 156–162.

51. Lazurko L. Dzieja lwowskiego czasopisma historycznego «Ruś» (1911). *XII Międzynarodowa Konferencja Naukowa "Kraków–Lwów: książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku". Streszczenia referatów*. Kraków: Instytut

Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie, 2014. S.20.

52. Lazurko L. The Medieval Studies problems on the pages of the „Kwartalnik Historyczny” during the L’viv period. *V Kongres Mediewistów Polskich. Księga abstraktów.* Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2015. S. 149 – 150.

53. Лазурко Л. Дисциплінарне становлення історії польської культури та шкільництва наприкінці ХІХ–на початку ХХ ст. (за матеріалами часопису «Kwartalnik Historyczny»). *Symposium historiographicum Czercasiensium – Черкаський історіографічний симпозіум* / За ред. В. Масненка. Черкаси, 2017. Т. II: (Нові сенси історичного знання). С. 157–174.

ЗМІСТ

Анотації	2
Перелік умовних скорочень	18
ВСТУП	20
РОЗДІЛ 1. Історіографія, джерела та методологія дослідження ...	29
1.1 Історіографія проблеми	29
1.2 Характеристика джерельної бази	46
1.3 Теоретико-методологічні аспекти дослідження	54
РОЗДІЛ 2. Кривоісторична періодика	67
2.1 Діяльність наукового часопису Національного інституту імені Оссолінських.....	67
2.2 Історико-літературний часопис «Przewodnik Naukowy i Literacki»...	90
2.3 Часописи «Przegląd Poświęcony Etnografii, Historii i Literaturze Polski i Krajów Ościennych» та «Ruś»	112
2.4 Регіональні кривоісторичні видавничі проєкти наукових організацій кінця XIX – початку XX ст.	130
2.4.1 «Rocznik Kółka Naukowego Tarnopolskiego»	131
2.4.2 «Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Przemyślu»	141
РОЗДІЛ 3. Науково-історична спеціалізація східногалицької преси	158
3.1 Часопис Крайового археологічного товариства «Przegląd Archeologiczny»	158
3.2 Видання Геральдичного товариства «Miesięcznik Heraldyczny»	179
РОЗДІЛ 4. Історична наукова періодика універсального спрямування: «Kwartalnik Historyczny»	203
4.1 Формування редакційної політики часопису «Kwartalnik Historyczny» (1887–1900)	203
4.2 Основні напрями діяльності «Kwartalnika Historycznego» у 1901–1918 рр.	218
РОЗДІЛ 5. Образи історичної науки: методологія, історіософія, суспільні завдання історії	235
5.1 Теоретико-методологічні дискусії	235
5.2 Суспільні функції історії крізь призму фахового обговорення	265
РОЗДІЛ 6. Уявлення про Україну та українців на шпальтах польської східногалицької історичної періодики	283
6.1 Уявлення про українське минуле від найдавніших часів до першої половини XIV ст.	284
6.2 Українська тематика литовсько-польської доби	297
6.3 Козацька епоха та її трактування	312
6.4 Образ України та українців XVIII–XIX ст.	330
6.5 Українська проблематика в контексті краєзнавчо-етнографічних, релігійних та культурно-освітніх студій	344
ВИСНОВКИ	380
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	388
ДОДАТКИ	447

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВР ЛННБ	Львівська національна наукова бібліотека ім. В.Стефаника. Відділ рукописів
ВР НБ ЛНУ	Наукова бібліотека Львівського національного університету. Відділ рукописів
ДАЛО	Державний архів Львівської області
ЦДІАУ у м. Львові	Центральний державний історичний архів України у м. Львові
ЗНТШ	Записки Наукового Товариства ім. Т.Шевченка
APAN Warszawa	Archiwum Polskiej Akademii Nauk. Oddział w Warszawie
PAN i PAU Kraków	Archiwum Nauki PAN i PAU. Oddział w Krakowie
Rkps. PAU i PAN Kraków	Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie. Rękopisy
Rkps. BJ	Biblioteka Jagiellońska w Krakowie. Rękopisy
РРЕНLPiKO	Przegląd Poświęcony Etnografii, Historii i Literaturze Polski i Krajów Ościennych
Ruś	Ruś : czasopismo poświęcone dziejom i

kulturze Ukrainy, Podola, Wołynia i Rusi
Czerwonej

PA	Przegląd Archeologiczny
MH	Miesięcznik Heraldyczny
KH	Kwartalnik Historyczny
CNKPiO	Czasopism naukowy Księgozbioru publicznego imienia Ossolińskich
BNZiO	Biblioteka Naukowego Zakładu imienia Ossolińskich
BO	Biblioteka Ossolińskich
PNL	Przewodnik Naukowy i Literacki
RKNT	Rocznik Kółka Naukowego Tarnopolskiego
RTRNP	Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Przemysłu

ВСТУП

Актуальність теми. Східна Галичина XIX – початку XX століття стала основним тереном плекання, збереження та модернізації історичної пам'яті польського та українського народів, їхнім своєрідним П'ємонтом. Саме тут динамічніше, порівняно з іншими регіонами, розгорталися суспільно-політичні процеси та розвивалася культура. Це стало можливим завдяки подіям, що спричинилися до перебудови Габсбурзької монархії у 60–70-х рр. XIX ст. і запровадження у 1861 р. конституційного устрою. Королівство Галіції та Лодомерії отримало автономний статус, а влада зосередилася в руках місцевих еліт, переважно польських. У Львові почали діяти Галицький сейм, послів до якого обирали, крайове правління і підпорядковані йому органи місцевого самоврядування. У 1867 р. польська мова стала урядовою, а за кілька років розпочалася стрімка полонізація освіти та науки краю. Це сприяло створенню належних умов для соціально-політичного та культурного розвитку поляків, а також на певному етапі – для української спільноти, що кількісно домінувала на східних теренах Галичини.

Східна Галичина стала полем українсько-польської інтелектуальної комунікації, на якому розгорталися змагання, подекуди драматичні, за право прописувати в громадському дискурсі певну оптику спільного історичного минулого. Цей феномен тривалий час привертає увагу науковців, наслідком чого стала поява численних різножанрових досліджень із минулого історичної культури краю. Та, попри зростання дослідницької активності, надалі залишається низка недостатньо опрацьованих сюжетів, що ускладнює створення синтетичних історіографічних студій. З-поміж них своєю актуальністю вирізняється явище польського часописання як таке, що було важливим складником тогочасного наукового руху, адже часописи разом із академічними установами, товариствами, бібліотеками й архівами творили професійний ландшафт історичної науки. Для польської історичної науки

поява часописів була логічним етапом в її розвитку, для українців східногалицького краю, що з багатьох об'єктивних причин тривалий час перебували у фарватері західних сусідів, вони були чи не єдиною фаховою трибуною презентації своїх здобутків.

Незважаючи на згадані обставини, вивченню польських історичних наукових часописів Східної Галичини не приділялася достатня увага. Так, польські вчені займалися переважно пресознавчими дослідженнями, в яких суто історіографічні сюжети перебували на маргінесі дослідницької уваги. Натомість українські праці зі згаданої проблеми мали радше причинковий характер, адже були сфокусовані на з'ясуванні історіографічної конкретики без спроб ширшого узагальнення. Таким чином, попри розробленість окремих сюжетів, поки що в історіографії відсутнє цілісне опрацювання феномену польських історичних часописів Східної Галичини як осередків професійної реалізації та майданчиків дослідницької комунікації представників багатонаціональної інтелектуальної спільноти краю.

Водночас уважний погляд на явище наукової історичної періодики відкриває нові дослідницькі перспективи та дає змогу розглядати науковий журнал не лише як комунікативний засіб, а й як самостійний історіографічний феномен із певними, притаманними лише йому функціями та власним доробком. Розгляд наукового періодичного видання як культурно-історичного феномену потребує залучення ширшого спектра джерел (статті, рецензій, дискусії) і застосування інших методологічних підходів.

Зрештою, в студіях ХХ – початку ХХІ ст. майже не йдеться про вагомість польської східногалицької історичної періодики для професіоналізації української історіографії. Шпальти видань не тільки ставали майданчиком для презентації здобутків українських дослідників та забезпечували можливості для їх професійної реалізації, а й були ареною розгортання наукових польсько-українських полемік, що стимулювали науковий пошук. Отже, зважаючи на вищенаведене, обрана нами для вивчення

тема має науково-практичне і суспільно-політичне значення. Цим і зумовлено її актуальність.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах науково-дослідної теми кафедри історії України Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького «Український історичний процес у теоретико-методологічних студіях, джерелах та історіографії країн Центрально-Східної Європи» (номер державної реєстрації – 0109U006148).

Об'єктом дослідження є польська історична періодика як складник науково-комунікаційного простору Східної Галичини XIX – початку XX ст.

Предмет дослідження – становлення й особливості функціонування польської наукової історичної преси Східної Галичини XIX – початку XX ст., специфіка презентації на її шпальтах різнопланової проблематики.

Мета дослідження полягає у тому, щоби на підставі історіографічних напрацювань, залучених джерел, ґрунтуючись на новітній методології, дослідити польське історичне часописання та його вплив на культурно-громадське життя Східної Галичини XIX – початку XX ст.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких дослідницьких завдань:

- дослідити стан наукового опрацювання теми, з'ясувати ступінь репрезентативності джерельної бази, визначити концептуальні та методологічні засади дослідження;
- здійснити пресознавчий аналіз криптоісторичних часописів Східної Галичини (визначити мету створення, цілі та завдання видань, їхній характер та дослідницьку спрямованість, цільову аудиторію та рецепцію);
- вивчити особливості функціонування на теренах Східної Галичини спеціалізованої наукової історичної преси: початки створення видань та їхні впливи на подальше постання та діяльність наукових проєктів, що супроводжувалося «перетіканням» як кадрового потенціалу, так і пропагованих ідей;

- дослідити становлення та основні напрями діяльності фахової історичної наукової періодики універсального спрямування, що передбачає вивчення стратегії редакційної політики, з'ясування ролі редакційної колегії й авторського колективу у творенні видань, аналіз кризових ситуацій, які їх супроводжували, визначення дослідницьких пріоритетів;

- здійснити історіографічний аналіз змісту матеріалів універсального наукового часопису «Kwartalnik Historyczny» для з'ясування загального стану історичної науки, що передбачає вивчення ключових понять та концептів, характерних для видання методологічних орієнтацій як опосередкованого способу відображення на його шпальтах інтелектуальної атмосфери епохи;

- на матеріалах східногалицьких польських історичних наукових часописів простежити, як змінювався образ України та українців від найдавніших часів до XIX ст.;

- показати своєрідність презентації здобутків української історичної науки на сторінках польських історичних наукових часописів;

- визначити місце польської східногалицької історичної періодики в польському історіографічному процесі XIX – початку XX ст.

Хронологічні межі дослідження мають дворівневий характер, що зумовлено специфікою об'єкта та предмета дослідження. Перший рівень охоплює 1828–1918 рр. Вибір нижньої хронологічної межі спричинено тим, що у 1828 р. у Львові постав перший науковий криптоісторичний часопис «Czasopism naukowy Księgozbioru publicznego imienia Ossolińskich». Він знаменував появу нової ери розвитку історичної науки, яка розпочала рух до сцієнтизації та професіоналізації; верхньої – відновленням польської держави та радикальними змінами ролі, статусу і завдань історичної науки в нових реаліях.

Виокремлення хронологічних меж другого рівня – від давніх часів до кінця XIX ст. – зумовлене презентацією на сторінках часописів подій та явищ історії України зазначеного часу.

Територіальні межі дослідження охоплюють Східну Галичину, що в окреслений період входила до складу Австро-Угорської імперії.

Наукова новизна дисертації полягає насамперед у тому, що **вперше**:

- проведено комплексний історіографічний аналіз діяльності польських історичних наукових періодичних видань Східної Галичини XIX – початку XX ст. та їх змістового наповнення, що дало можливість розглянути пресу як важливий складник історіографічного процесу Східної Галичини;

- обґрунтовано роль і значення історичної преси як частини та чинника розвитку історіографічного середовища Східної Галичини;

- здійснено типологічну класифікацію видань, визначено періодизацію їх функціонування, досліджено тематичне наповнення, визначено ідеологічне спрямування та дослідницькі пріоритети;

- окреслено еволюцію уявлень про Україну та українців, що презентовані на шпальтах наукових видань упродовж XIX – початку XX ст. та поширювалися у суспільній свідомості;

- на підставі аналізу матеріалів «дзеркала» тодішньої польської історіографії – фахового наукового часопису «Kwartalnik Historyczny» – реконструйовано загальний образ польської історичної науки з усіма її теоретико-методологічними трансформаціями та суспільно значущими завданнями останньої чверті XIX – початку XX ст.

удосконалено:

- теоретично-методологічний інструментарій для обґрунтування моделі реконструкції історії преси як складника ландшафту історичної науки та чинника її поступу;

- знання про особливості функціонування криптоісторичних, спеціально-історичних та універсальних видань;

- розуміння закономірностей формування історіографічних образів та їх залежності від суспільно-політичних та культурних процесів;

отримали подальший розвиток:

- уявлення про вивчення впливу наукової інформації на творення суспільних настроїв, формування колективних поглядів, загальних реакцій соціуму в «особливих» історичних ситуаціях;

- розуміння впливу редакторів на характер часописів та специфіку їх історіографічного змісту;

- переконання, що презентація на шпальтах часописів доробку українських учених сприяла зміцненню польсько-українських професійних контактів;

- представлення часопису «Kwartalnik Historyczny» як «дзеркала» польської історіографії кінця XIX – початку XX ст.

Практичне значення результатів дослідження полягає у систематизації, спеціалізованому науковому аналізі й узагальненні численних матеріалів, які репрезентують східногалицьке польське часописання. Отримані під час дослідження висновки можуть слугувати подальшому вивченню історії наукових видань як у теоретичній, так і в практичній площинах. Систематизація й узагальнення літератури, запровадження до наукового обігу великого масиву джерел відкривають перспективи використання напрацювань дослідження у низці суміжних гуманітарних дисциплін. Викладені в роботі положення актуальні для випрацювання дослідницьких стратегій у подальшому студіюванні теми. Застосована аналітична модель може слугувати основою для розгортання наукових дискусій, зокрема із зарубіжними історіографами. Результати дослідження будуть корисні в освітній сфері для доповнення матеріалів підручників, створення навчальних посібників і курсів. Фактичний матеріал і теоретичні положення праці авторка використовує у викладанні курсу «Історія південно-західної Галичини» для магістрів історичного факультету Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дослідження обговорено на засіданнях кафедри історії України Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Результати

дисертації відображено авторкою у доповідях і повідомленнях, виголошених на 30 міжнародних і всеукраїнських конференціях, як-от: Міжнародна наукова конференція «Міфи і стереотипи в історії Польщі та України XIX і XX ст.» (м. Лодзь, Польща, 8–9 жовтня 2009 р.), IV Міжнародна наукова конференція «Історична пам'ять українців і поляків у період формування національної свідомості в XIX – першій половині XX століття» (Львів, 27–29 вересня 2010 р.), Міжнародна наукова конференція «Історія Галичини 1772–1918» (м. Жешув, Польща, 18–19 листопада 2010 р.), Міжнародна дослідницька група «Історія – ментальність – ідентичність. Місце і роль історії та істориків у житті польського та українського народів у XIX–XX ст.»: міжнародна наукова конференція «Росія і Західна Європа в польській та українській історіографії XIX–XX ст.», (м. Гданськ, Польща, 21–23 вересня 2011 р.), Міжнародна дослідницька група «Галичина 1772–1918»: II Міжнародна наукова конференція «Галичина і Січневе повстання», (м. Жешув, Польща 19–21 жовтня 2011 р.), XI Міжнародна конференція «Краків–Львів: книги, часописи, бібліотеки XIX та XX ст.» (м. Краків, Польща, 15–16 листопада 2011 р.), Міжнародна наукова конференція «Бруно Шульц як філософ та теоретик літератури», (Дрогобич, 10–11 вересня 2012 р.), Міжнародна дослідницька група «Галичина 1772–1918»: III Міжнародна наукова конференція «Забуті мости, шляхи і переправи в Галичині: З проблематики досліджень над комунікаційними системами XVIII–XX ст.», (м. Перемишль, Польща, 19–20 вересня 2012 р.), Науковий семінар «Монографії істориків: очікування і дійсність» (м. Жешув, Польща, 21 вересня 2012 р.), XXII Міжнародний славістичний колоквиум у Львівському національному університеті ім. Франка, (м. Львів, 16–17 травня 2013 р.), Міжнародна наукова конференція «Історія історіографії та методологія історії в Польщі та Україні – традиції і сучасність», (м. Жешув, Польща, 12–13 вересня 2013 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Питання всесвітньої історії», (м. Дрогобич, 18–19 жовтня 2013 р.), VIII Міжнародний конгрес україністів «Тарас Шевченко і світова україністика: історичні інтерпретації та сучасні рецепції» (до 200-річчя

від дня народження Т. Г. Шевченка), (м. Київ, 21–24 жовтня 2013 р.), Міжнародна наукова конференція «Продовження і зміна. Історіографія країн Центрально-Східної Європи стосовно нових тенденцій в науці XIX–XX століть», (м. Варшава, Польща, 25–26 вересня 2014 р.), Міжнародна наукова конференція «Історія та історики у Львівському університеті: ретроспективи і перспективи» (м. Львів, 2–3 жовтня 2014 р.), IX Всеукраїнські історичні читання «Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку», (м. Чигирин, 17 жовтня 2014 р.), XII Дрогобицька міжнародна наукова історико-красзнавча конференція «Родинні (сімейні) архіви як джерело до історії та культури Пограниччя Центрально-Східної Європи», (м. Дрогобич, 21–22 листопада 2014 р.), XII Міжнародна конференція «Краків – Львів: книги, часописи, бібліотеки XIX–XX ст.», (м. Краків, Польща, 13–14 листопада 2014 р.), XXV Міжнародна наукова конференція «Історія релігій в Україні», (м. Львів, 25–28 травня 2015 р.), XXVII Наукова сесія Наукового товариства імені Т. Шевченка (м. Дрогобич, 1 квітня 2016 р.), Міжнародна наукова конференція «Між свободою та несвободою. Цінності в польській та східноєвропейській історіографії кінця XVIII – початку XXI ст.» (м. Гданськ, Польща, 6–7 жовтня 2016 р.), XIII Міжнародна наукова конференція «Дрогобицько-Самбірське Підгір'я крізь призму століть», (м. Дрогобич, 25 листопада 2016 р.), XXVIII Наукова сесія Наукового товариства імені Т. Шевченка (м. Дрогобич, 31 березня 2017 р.), Міжнародна наукова конференція: «Спільна спадщина. Річ Посполита обох народів в польській і українській історичній думці XIX і XX ст.» (м. Жешув, Польща, 28–29 вересня 2017 р.), Міжнародний науковий конгрес: III Kongres Zagranicznych Badaczy Dziejów Polski (м. Краків, Польща, 11–14 жовтня 2017 р.), II Міжнародна науково-практична конференція «Питання всесвітньої історії» (м. Дрогобич, 10 листопада 2017 р.), Міжнародна наукова конференція: «Спільна спадщина. Річ Посполита обох народів в польській і українській історичній думці XIX і XX ст.» (м. Дрогобич 27–28 вересня 2018 р.), XXX Наукова сесія Наукового товариства ім. Шевченка (м. Дрогобич, 29–30 березня 2019 р.), XXVI

Історичний семінар «Історія і теорія», Університет імені А. Міцкевича (м. Познань, Польща, 7–9 червня 2019 р.), II Черкаський історіографічний симпозіум (м. Черкаси, 29–30 жовтня 2019 р.), Міжнародна наукова конференція «Історія «*rerum gestarum*»: минуле відображене чи створене? Ключові проблеми минулого країн Центральної та Східної Європи в історіографіях регіону XIX–XXI ст. (м. Варшава, Польща, 6–7 грудня 2019 р.).

Публікації. Основні положення дослідження відображено в 2 монографіях авторки, у 52 авторських статтях, з яких 7 – у колективних монографіях, 16 – у наукових фахових виданнях України, 7 – у наукових періодичних закордонних виданнях та українських, індексованих у міжнародних наукових базах.

Обсяг і структура дисертації зумовлені її метою та завданнями. Дисертаційна праця складається зі вступу, шести розділів (18 підрозділів), висновків, списку використаних джерел та літератури (699 найменувань). Загальний обсяг рукопису становить 446 сторінки, із них 373 – основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Історіографія проблеми

Перш ніж вивчення польських наукових часописів виокремилася як самостійна тема в історії Східної Галичини XIX – початку XX ст., цьому передував тривалий період попереднього накопичення відповідної інформації та розпрацювання окремих її аспектів у науковій літературі. Проте на сьогодні не підготовлено жодної узагальнювальної праці, у якій була б комплексно досліджена історія діяльності наукових часописів та проаналізоване їх змістове наповнення. Це, однак, аж ніяк не означає, що згадана проблема не порушувалася у фаховій літературі.

Процес історіографічного опрацювання проблеми умовно поділяємо на чотири етапи. *Перший етап* охоплює XIX – початок XX ст. – час, коли з'являються та починають функціонувати різноманітні історичні наукові часописи, стаючи предметом осмислення як явище загального пресового руху, у контексті історії репрезентованих ними інституцій чи як самостійний феномен. Однією з перших фундаментальних праць з історії преси було дослідження Кароля Естрейхера «Польська бібліографія» (1870 р.), у якому знаходимо описи 84 назв польських газет і часописів, що видавалися у Львові [683, с. 240–266]. Завдяки своїй високій інформативності ця праця стала підставовою у наступному столітті при вивченні історії наукового часописання.

Першу синтезу історії Оссолінеуму у 1894 р. уклав багатолітній кустош, а згодом директор бібліотеки – історик Войцех Кентжинський [122]. Оскільки автор був очевидцем багатьох описуваних подій і товаришував з А. Бельовським, то особливу увагу він звернув на розвиток історичних

досліджень: реалізацію видавничих джерельних проєктів та публікацію наукового часопису, велику частку змісту якого займали історичні студії.

Почали з'являтися в цей період розвідки, присвячені історії діяльності окремих видань. Однією з перших праць, завданням якої було осмислити тривалу історію «Przewodnika Naukowego i Literackiego», став тритомник «Stulecie Gazety Lwowskiej (1811–1911)» за загальною редакцією В. Брюхнальського, що видавався протягом 1911–1914 рр. у Львові [269]. Третя частина другого тому видання стосувалася додатків до «Gazety Lwowskiej» – часопис «Dodatek Miesięczny» та «Przewodnik Naukowy i Literacki», її автором був Юліуш Кляйнер. Дослідник звертав увагу на характер цих видань, аналізував їхній зміст та фінансові питання організації видавничого процесу. Особливо автор акцентував на діяльності редакторів, саме з цим співвідносячи періодизацію історії видань. Основна частина змісту книги стосується «Przewodnika Naukowego i Literackiego»: програма видання, редакторська праця Владислава Лозінського та Адама Креховецького, огляд соціально-економічних та політичних умов в Галицькому краї, які супроводжували діяльність часопису. Ю. Кляйнер здійснив огляд наук, представлених на шпальтах видання у контексті різноманітних напрямків, особистостей, методів, ідей, тематики і результатів досліджень. Особливу увагу автор приділив історичній науці, яка увесь цей час домінувала на шпальтах видання. Вельми цінною у цьому дослідженні була наявність показників. Окрім праці Ю. Кляйнера високою інформативністю відзначалися також уміщені в тритомнику дослідження Ф. Яворського про історію «Dodatku Tygodniowego» (1850–1862), (1867–1869) при «Gazecie Lwowskiej» [117], загальний огляд минулого «Gazety Lwowskiej» у 1873–1883 рр. Л. Фінкеля [500] та протягом 1883–1911 рр. – Б. Губриновича [513].

На початку ХХ ст. до історії виникнення та розгортання діяльності часопису «Kwartalnik Historyczny» вперше звернулися активні учасники тогочасного історіографічного процесу. Одним з таких досліджень була праця студента-теолога Львівського університету І. Свірута «Польська історія церкви

на підставі «Kwartalnika Historycznego» 1901–1908 та «Історичного огляду» 1905–1908», написана під керівництвом Я. Фіялека у 1909 р. У вступі до неї автор подав загальну характеристику перших років діяльності часопису [55]. Наступним кроком стала розвідка К. Соханевича, присвячена історії функціонування часопису в 1914–1924 рр. Проте збереглася лише вступна частина цієї праці та інформація про діяльність часопису в 1914–1915 рр. Автор намагався з'ясувати, як розвиток Товариства вплинув на діяльність часопису, звертався до питань історії створення Краківського кола і його ролі в поживленні роботи видання. Осібно К. Соханевич зупинився на керуванні Товариством і його часописом у переддень Першої світової війни. Автор вбачав певну символічність у тому, що на зламі епох від справ відійшли представники найстаршого покоління: на зміну Т. Войцеховському прийшов Л. Фінкель, а до керування часописом було залучено С. Закшевського [4, арк. 1].

Підсумовуючи цей період, зазначимо, що здійснювані, з погляду активних учасників історіографічного процесу, перші спроби оцінки історії діяльності часописів були суттєво позначені суб'єктивізмом. Водночас, з огляду на брак архівних документів, ці розвідки є важливим джерелом інформації про діяльність цих видань.

Другий етап історіографії досліджуваної проблеми припадає на міжвоєнні роки, коли в історичній науці незалежної Польщі розпочалося осмислення ролі й значення діяльності осередків наукових студій періоду бездержавності.

У 1927 р. відзначали 110-літній ювілей заснування Оссолінеуму. До цієї дати було видано статтю Мечислава Гембаровича про Національний заклад та його значення в збереженні польської культури [506] й більш ґрунтовний нарис історії Оссолінеуму Адама Фішера [501], у якому побіжно згадувалися видавничі проекти цієї інституції. У міжвоєнний час у контексті вивчення історії літератури до історії часопису «Przewodnik Naukowy i Literacki»

звертався також Б. Надольський [559]. Про становлення видавничих проєктів львівського Геральдичного товариства згадував Л. П'єжхала [564].

У 1937 р. на честь п'ятдесятиліття діяльності Польського історичного товариства та його друкованого органу було видано ювілейний річник часопису «Kwartalnik Historyczny». Він різнився від усіх попередніх томів своєю структурою, містив матеріали, пов'язані з історією Товариства і його часопису, а його автори також торкалися загальних питань здобутків польської історіографії 1886–1936 рр. Дослідження Ф. Папе, Є. Барвінського, Т. Е. Модельського, присвячені історії Товариства і його наукового органу, відповідно у 1886–1900 рр., 1901–1914 рр., 1914–1924 рр., були першою спробою цілісного та концептуального охоплення їх минулого. Особливістю згаданих розвідок було те, що їхні автори брали активну участь у провадженні науково-організаційної роботи Товариства та часопису. Так, Ф. Папе був одним із засновників львівської організації істориків, Є. Барвінський на початку ХХ ст. став секретарем Товариства, Т. Е. Модельський у перші роки незалежності Польщі очолював редакцію «Kwartalnika Historycznego» разом з Л. Фінкелем та Е. Кіпою.

У ракурсі наших дослідницьких зацікавлень важливим є той факт, що Ф. Папе, який стояв біля витоків творення львівської організації істориків та її наукового органу, велику увагу приділяв саме організаційним проблемам. Часопису як найважливішій ланці діяльності Товариства він присвятив окремий розділ свого дослідження, зокрема, зупинився на питаннях змістового наповнення та особливостях його архітекtonіки у перші роки діяльності [183].

Праця Є. Барвінського, присвячена діяльності Історичного товариства у 1901–1914 рр., на відміну від досить ліричного, позначеного сентименталізмом нарису Ф. Папе, містила поглиблений аналіз причин кризової ситуації, у якій Товариство опинилося на початку ХХ ст. У цьому контексті досить цікаво діяльність часопису потрактував Є. Барвінський: «Наскільки Товариство не спромоглося у цей період на активізацію діяльності та досягнення нових здобутків, настільки стабільно рятував ситуацію його науковий орган» [74,

s. 27]. Як вагомий аргумент автор наводив перелік найбільш промовистих досліджень та рецензій часопису, полемік, що вирували на його шпальтах та були свідченням актуальності й затребуваності «Kwartalnika Historycznego». Окрім цього, Є. Барвінський ґрунтовно зупинився на характеристиці редакторського стилю А. Семковича, який, з нетривалими перервами, упродовж двадцяти років очолював часопис. Іншою, не менш важливою проблемою, яку порушив Є. Барвінський, був аналіз динаміки змін у науковому колективі видання, у процесі якої історики старшого покоління – і львівські, і з інших місцевостей – поволі відходили від співпраці з часописом, натомість А. Семкович активно запрошував молодих фахівців, усіляко сприяючи їхній праці. Є. Барвінський докладно розповів про перші спроби утворення редакційних відділів часопису за межами Львова, що робилися на початку ХХ ст. і увінчалися успіхом лише в 1912 р., коли було утворено Краківське коло. Щодо структурування матеріалів часопису, то найбільше уваги А. Семкович приділив забезпеченню редакцією інформаційної та бібліографічної рубрик, які саме тоді переживали період інтенсивної трансформації [74].

Період від 1914 до 1924 рр. в ювілейному річнику висвітлений у версії Т. Е. Модельського. Змальовуючи труднощі, з якими зіштовхнулися Товариство та часопис на початку Першої світової війни, автор наголошував, що видання «Kwartalnika Historycznego» у цей час стало справою національного масштабу. Ідея забезпечення неперервності виходу у світ часопису як символу збереження історичної пам'яті народу стала лейтмотивом розвідки Т. Е. Модельського. Він наголошував, що, попри фінансові труднощі, вплив спеціалістів, руйнування наукових зв'язків, які призводили до скорочення обсягу чергових чисел «Kwartalnika Historycznego» та порушення його усталеної рубрикаційної схеми, часопис продовжував виходити у світ, щоправда нерегулярно, але все ж без тривалих перерв [169].

Третій етап історіографії досліджуваної проблеми – час від закінчення Другої світової війни до 80-х рр. ХХ ст. У цей період почали з'являтися перші

синтези з історії польської преси, досліджуються історії регіональних спеціалізованих видань у контексті вивчення минулого організацій, при яких вони діяли, та спостерігається значне зростання інтересу до діяльності часописів як окремого феномену. У 60–80 рр. ХХ ст. з'являються такі загальні опрацювання історії польської наукової преси як, наприклад, праця Г. Венцковської «Нарис наукового часописання в Польщі» [584, s. 87 – 110]. Авторка запропонувала власну періодизацію цього процесу, виокремивши два великі відтинки, що охоплювали 1795–1861 рр. та 1861–1918 рр. Тоді ж з'являються перші праці, в яких осмислюється феномен наукового журналу окремих регіонів Польщі. З погляду нашого дослідження особливе значення має робота Є. Мислінського, присвячена науковій пресі Східної та Західної Галичини доби автономії [557]. Автор охоплював період з 1867/1873 по 1914 рр. – від часу появи перших наукових видань до моменту, коли більшість часописів припинила своє існування. Вельми цінними були зауваги Є. Мислінського з приводу методологічних підходів до вивчення наукової преси. Значну інформативність також мають таблиці, в яких автор систематизував дані про наукову пресу Галичини.

Упродовж 1976–1980 рр. з'явилося чотири томи «Історії польської преси» за загальною редакцією Є. Лойка, поділені на чотири періоди: 1661–1864 рр., 1864–1918 рр., 1918–1939 рр., 1939–1945 рр. У контексті нашого дослідження важливими є перші два томи опрацювання [544; 527]. У цій праці було сформульована мету дослідження історії преси. На думку Є. Лойка, це перш за все з'ясування реального впливу поширення інформації про актуальні події на творення суспільних настроїв (а також на суспільні ідеї, пов'язані з реальністю даної епохи), формування колективних поглядів, загальних реакцій соціуму в «особливих» історичних ситуаціях. Як зауважував дослідник, саме це мало б бути метою будь-якого дослідження історії преси, а обминання цього питання може перетворити наукове дослідження на містифікацію.

У цей час також з'являються дослідження з історії діяльності окремих наукових видань, здебільшого в контексті діяльності певних організацій. До

минулого видавничої трибуни Крайового археологічного товариства у Львові зверталися Й. Костшевський, А. Надольський, А. Абрамович у загальних оглядах, присвячених археологічній науці [528, s. 20; 558; 487]. У контексті діяльності директорів Інституту імені Оссолінських до історії його часопису зверталися у своїх дослідженнях Г. Лапінський М. Галига, І. Левандовська-Ярачевська [423; 504; 150]. Початки діяльності Товариства друзів науки в Перемишлі було відзначено низкою ювілейних публікацій, у яких побіжно згадувався також друкований орган цієї організації [593, s. 6 – 20; 499; 497]. Спробою узагальнити образ історичного середовища Перемишля кінця ХІХ ст. було дослідження Є. Мотилевича [556, s. 254].

Найбільше уваги у зазначений період приділено часопису «Kwartalnik Historyczny». Спалах інтересу до діяльності офіційного речника організації польських істориків був пов'язаний зі святкуванням його сімдесятиліття. Так, до ювілейного з'їзду, який відбувся в жовтні 1956 р., доповідь на тему «Польське історичне товариство (1886–1956)» підготували Т. Мантойффель та М. Серейський. Тут питанням діяльності «Kwartalnika Historycznego (далі – «КН»)» було присвячено не надто багато уваги. М. Серейський, який опрацьовував історію Товариства до 1905 р., зробив наголос на тому, що часопис виконував роль трибуни для захисту польської історіографії перед тенденційними оцінками її офіційною історичною наукою держав-окупантів. Своєю чергою Т. Мантойффель зосередився на аналізі кризових явищ у діяльності Товариства на початку ХХ ст., вбачаючи їх в «елітаризмі» львівської організації істориків і часопису, який перетворював їх на закритий інтелектуальний клуб надзвичайно високого рівня [547, s. 7].

Першою історіографічною працею про «КН» стало дослідження К. Среньовської «Зауваги про польську історичну науку у 1887–1900 рр. у світлі «Kwartalnika Historycznego». Авторка в загальних рисах змалювала обставини виникнення часопису та характер його змістового наповнення. Аналіз проблематики друкованих на його сторінках в останній чверті ХІХ ст. матеріалів став підставою для формування рейтингу дослідницьких

зацікавленень авторів часопису. З огляду на домінування регіональної проблематики на шпальтах часопису, К. Среньовська акцентувала увагу на полеміках з українськими авторами, які, на її думку, додали виразності «КН». Водночас вона зазначала, що властивий для історіографії кінця ХІХ ст. мікрографізм – відсутність широких за проблематикою полемік, синтетичних опрацювань – наклав свій відбиток на характер часопису, який уособлював класичний позитивістський метод [574].

У 1963 р. побачив світ ювілейний, 70-й річник «Kwartalnika Historycznego», на сторінках якого подана низка матеріалів з історії часопису. Періоду, що нас цікавить, стосуються лише спогади Т. Е. Модельського, з мемуарів якого дізнаємося про початок його співпраці з часописом ще перед Першою світовою війною. Зупинився вчений також на особливостях провадження видання під час війни та в перші роки незалежності Польської держави: на питаннях редакційної політики, фінансової діяльності, суперечок довкола змістового наповнення часопису тощо. Особливим досягненням Польського історичного товариства і редакції «Kwartalnika Historycznego» Т. Е. Модельський уважав вихід 51-го випуску (1937 р., 1–2 зошити) часопису, яким завершувалися урочистості на честь ювілею польської організації істориків [170].

У контексті дослідження питання про розуміння польськими вченими історії від часу першого поділу держави до повоєнного відновлення незалежності Польщі трактував діяльність «Kwartalnika Historycznego» М. Серейський. Він стверджував, що часопис у дусі позитивізму прагнув працювати під гаслом чистої науки, позбавленої впливів суспільних та політичних переконань, оскільки створювався представниками так званої львівської школи, які, «утримуючись від необґрунтованих узагальнень, надавали перевагу аналітично-критичним студіям, намагаючись реалізовувати виключно наукові завдання історії як «апостольства історичної правди» [571, s. 134].

Середина 80-х років ХХ ст. ознаменувалася новим періодом у вивченні часопису «Kwartalnik Historyczny». Столітній ювілей часопису, урочистості з нагоди якого відбулися 9 жовтня 1987 р. у форматі святкової конференції, став не лише визначною подією польської історичної науки, а й черговим поштовхом для підведення підсумків діяльності часопису та рефлексії над його історією. На цьому зібранні з доповіддю на тему «Місце і роль «Kwartalnika Historycznego» в історії польської історіографії» виступив Є. Матерніцький. Він зазначав, що «історія часопису є невід'ємною складовою історії польської історіографії, дзеркалом тих методологічних та ідеологічних змін, що в ній відбувалися, зв'язків з європейською та світовою наукою, а також, зрозуміло, із життям народу, його потребами та прагненнями. А занурившись в історію «Kwartalnika Historycznego», можна побачити, що його злети і падіння були одночасно злетами і падіннями всієї польської історіографії» [551, s. 273]. У цьому дослідженні часопису Є. Матерніцький торкнувся проблем історії появи «Kwartalnika Historycznego», його завдань і характеру. Найголовнішим завданням ученого стала проблема ролі часопису в польській історіографії, зокрема його місця в методологічних трансформаціях цієї галузі знань. Автор здійснив аналіз змісту публікацій методологічного характеру в контексті з'ясування проблеми, якою мірою «КН» інспірував нові напрями історіографічних досліджень. Ще один аспект, якого торкнувся Є. Матерніцький, було дослідження часопису, що позиціонував себе як суто наукове і незаангажоване політикою видання, у контексті актуальних для того часу потреб народу й суспільних обставин.

Є. Матерніцький уперше порушив питання про необхідність вивчення авторської географії часопису. Ці та інші пропозиції і висновки автор подає як наукові гіпотези і закликає до подальших розробок цих проблем. Як бачимо, згадане дослідження мало радше програмний характер і стало поштовхом до подальших студій над історією часопису, який, за словами Є. Матерніцького, був не лише дзеркалом, а й рушійною силою тих змін, що відбувалися в польській історіографії, її візитівкою й одночасно вікном у світ [551, s. 288].

В. Маєвський у статті «Сто років Польського історичного товариства і «Kwartalnika Historycznego» подав нарис історії часопису, наголосивши, що саме завдяки «КН» реалізовувалася одна з головних цілей Товариства – налагоджування взаємодії між істориками розділеної Польщі. Особливістю цього дослідження став ґрунтовний аналіз публікацій з військової історії у часописі [546].

Нарис історії «Kwartalnika Historycznego» на тлі суспільно-політичних обставин та змін, які відбувались у польській та світовій історичній науці кінця XIX – початку XX ст., представила Г. Вуйцик-Лаган. Її праця – це аналіз тематики матеріалів часопису, його архітекtonіки й авторської географії. Осібно авторка зупинилася на питаннях з’ясування генези часопису, його завдань та характеру діяльності. Іншим аспектом наукової студії Г. Вуйцик-Лаган стало вивчення історії утворення Краківського кола Товариства у 1912 р. та його ролі в діяльності часопису того часу. Щодо міжвоєнного періоду, то дослідниця головно зосередилася на питанні створення інформаційних додатків до часопису [592].

Наприкінці 1980-х р. у Вроцлаві було підготовлено збірку матеріалів за редакцією С. Кучинського, присвячених історії ПІТ 1886–1986 рр. Серед них є дослідження, що стосуються «КН». Так, А. Галос вивчав питання виникнення Історичного товариства і його наукового органу. Автор докладно змалював наукову атмосферу Львова, проаналізував чинники, які мали вплив на процес створення Товариства і часопису. Окремо він зупинився на проблемі вивчення характеру видання, аналізуючи дискусії своїх попередників, які точилися довкола цього питання. Заслуговує на увагу погляд А. Галоса на проблему генези «КН». Він був першим, хто заперечив загальновизнану тезу К. Среньовської про те, що часопис постав як відповідь на зростаючу потребу в оприлюдненні львівськими авторами власного наукового доробку. Найвагомішими контраргументами А. Галоса були твердження про те, що часопис значно меншою мірою, аніж Товариство, був «львівським» (він постійно запрошував до співпраці авторів з інших міст), а також те, що

характер новоствореного часопису передбачав мінімальну кількість статей. Цікавим є трактування А. Галосом основного завдання часопису – боротьби з дилетантизмом. Дослідник також доводить, що, попри задекларовану чистоту саме наукового методу, «КН» не уникав політичних оцінок [503, s. 89 – 90].

Не можемо не згадати працю Т. Кондрацького, що ввійшла до щойно згадуваної збірки і також була присвячена витокам Товариства і часопису. Автор, аналізуючи умови появи львівської організації істориків та її наукового органу, основний акцент зробив на дослідженні особистості К. Ліске як головного промотора цих процесів [533]. У контексті загальних оглядів львівської наукової періодики доби галицької автономії та міжвоєнного двадцятиліття діяльність часопису досліджували Є. Яровецький та Б. Гура [516; 517].

Радянська історіографія також відгукувалася на роботу ППТ та його наукового органу. Зокрема, в журналі «Вопросы истории» вміщений нарис з нагоди сімдесятої річниці діяльності польської організації істориків [486]. У контексті дослідження польської історіографії 60–80-х років XIX ст. український історик Л. Зашкільняк охарактеризував діяльність львівських істориків у навчальному посібнику «Історіографія нового часу країн Європи і Америки» [615].

Отож, третій етап дослідження історії діяльності польських наукових часописів Східної Галичини репрезентований низкою узагальнювальних та аналітичних студій, які дають змогу осмислити їх роль у польській історіографії XIX – початку XX.

Четвертий етап історіографії згаданої проблеми веде відлік від початку 90-х рр. XX ст. і характеризується появою низки перших польсько-українських дослідницьких програм, спрямованих на вивчення історико-культурного середовища Галицького регіону. У 1992 р. започатковано дослідницько-видавничий проєкт «Lwów. Miasto – społeczeństwo – kultura» істориків із середовища Львівського університету та Краківського педагогічного університету, у межах якого що два роки проводилися

конференції (крайня в низці зустрічей відбулася у Львові у 2018 р.) та видавалися поконференційні збірники (за підсумками попередніх зустрічей опубліковано 10 томів матеріалів). У рамках цього проєкту були розглянуті важливі проблеми, пов'язані з розвитком та інституційним становленням львівського історичного осередку [613].

Першою спробою ґрунтовного і систематичного дослідження власне львівського історичного осередку став проєкт «Багатокультурне історичне середовище Львова у ХІХ і ХХ ст.», який тривав протягом 2002–2007 рр. під керівництвом Є. Матерніцького та Л. Зашкільняка [585]. У рамках цієї програми відбулося п'ять міжнародних конференцій, матеріали яких були опубліковані. Свої розвідки про різноманітні аспекти діяльності наукової історичної періодики представили А. Точек, В. Тельвак, Л. Лазурко. Історичні часописи у контексті становлення та розвитку польської науки доби позитивізму (1865–1900) та неоромантизму (1900–1918) у Львові стали об'єктом вивчення А. Точека. Автор, ґрунтуючись на класифікаційній схемі Є. Мислінського, здійснив поділ видань на криптоісторичні, спеціальні та універсальні та охарактеризував кожне з них. Зосереджувався А. Точек на питаннях характеру кожного часопису, меті створення, звертав увагу на роль редакторів у творенні видавничої політики, досліджував особливості розповсюдження часописів, підстави їх фінансової діяльності, основні тематичні зацікавлення видань та авторську географію [578]. Прикметною рисою нарису А. Точека було те, що у загальному огляді він не оминав увагою й українську історичну науку Львова, згадавши про діяльність часопису «Записки наукового товариства імені Т. Шевченка». Автору вдалося показати, що львівська історична періодика відіграла важливу роль не тільки у розвитку місцевого історіографічного осередку, а й у інтеграції всіх інших значущих дослідницьких платформ.

В. Тельвак вивчав представлення на сторінках часопису «Kwartalnik Historyczny» української історичної науки (до вибуху Першої світової війни) у контексті дослідження теоретико-методологічної проблематики. Аналізуючи

рецензії та огляди праць українських вчених, автор виокремив низку проблемних блоків оцінних інтерпретацій їхнього доробку. В. Тельвак відзначив відмінності у сприйнятті польськими дослідниками праць українських істориків різних поколінь. Аналізуючи критичне сприйняття праць українських дослідників молодшого покоління, які презентували високий рівень опрацювання та інтерпретації джерел, В. Тельвак зауважував, що «конструктивна наукова критика часопису сприяла зближенню методологічних позицій дослідників обох сторін та зміцненню їхніх професійних контактів» [661].

Л. Лазурко вивчала питання співпраці українських учених з Історичним товариством та редакцією «КН» у 1886–1939 рр. Зокрема проаналізовано праці українських науковців на рівні проблематики, основні вектори їхніх дослідницьких зацікавлень та динаміку співпраці із зазначеними інституціями [629].

У рамках цього проєкту «Багатокультурне історичне середовище Львова у ХІХ і ХХ ст.» варто відзначити також науковий доробок Й. Кольбушевської, яка досліджувала представлену на сторінках «Kwartalnika Historycznego» рецензійну творчість Т. Корзона, що співпрацював з часописом понад тридцять років [532]. Львівський період діяльності першого редактора часопису Оссолінеуму Ф. Сярчинського вивчала А. Кавалець [523].

Підсумком реалізації зазначеного проєкту став вихід у світ «Золотої книги львівської історіографії ХІХ і ХХ ст.» у двох томах з інформацією про видатних польських, українських та єврейських істориків, які жили та працювали в столиці Галичини в ХІХ – першій половині ХХ ст. [596; 597] Ця колективна праця польських та українських дослідників, створена за редакцією Є. Матерніцького та Л. Зашкільняка, мала на меті усунути лакуни в дотогочасних студіях львівського історіографічного середовища, актуалізувати науковий доробок видатних істориків міста. «Крізь призму творчих біографій, – пише Є. Матерніцький, – ми хочемо показати Львів як важливий осередок історичних досліджень Східної Європи, що зосередив навколо себе не лише

польських та українських істориків, але й дослідників інших національностей» [596, s. 9]. На сторінках «Золотої книги...» бачимо й життєписи редакторів «Kwartalnika Historycznego» К. Ліске [519], О. Бальцера [588], С. Закшевського [493], Я. Птасьника, Т. Е. Модельського [583]; чільників Історичного Товариства Т. Войцеховського [561] та Л. Фінкеля [492]; редакторів часописів Оссолінеуму Ф. Сярчинського та А. Бельовського [586], «Przewodnika Naukowego i Literackiego» – В. Лозінського [521]; співробітників «Przeglądu Archeologicznego» – А. Петрушевича [582] та І. Шараневича [159].

У продовженні досліджень історичного середовища Львова та Галицького регіону важливо відзначити започаткований у 2010 р. міжнародний науковий проєкт «Galicja 1772–1918», результатом діяльності якого стало видання низки конференційних збірників та утворення на базі Жешувського університету наукового часопису «Galicja. Studia i materiały (станом на 2019 р. з'явилося п'ять номерів). Цей часопис став постійно діючою науковою платформою для обговорення різноманітних аспектів історії регіону. Окремі його випуски мають тематичну спрямованість, як-от 5-й номер, що був присвячений історії Оссолінеуму та містив низку важливих для нашого опрацювання досліджень [609].

У контексті зазначеного вище згадаємо також узагальнювальне за своєю суттю історико-пресознавче дослідження львівської періодики до 1945 р. Є. Яровецького, що було перевидане у 2008 р. [515], та ґрунтовну монографію А. Точка, присвячену внеску львівського історичного середовища доби автономії у формування культури книги і преси в регіоні [580]. Апелюючи до традиційної моделі дослідження історичного середовища, А. Точек охарактеризував львівський історичний осередок крізь оптику культури книги в інтелектуальному житті спільноти. Як наслідок головну увагу автор зосередив на вивченні участі львівських істориків у діяльності наукових товариств та бібліотек і розвитку переважно наукової преси. Дослідження

А. Точка стало першою синтезою історії львівського історичного середовища доби автономії та відкрило нові перспективні дослідницькі горизонти.

Активізувалися в цей час дослідження питань організації історичної науки в регіональних осередках Східної Галичини, до вивчення яких зверталися у своїх студіях як польські, так і українські дослідники. Наприкінці 90-х рр. ХХ ст. – на початку ХХІ ст. з'явилися розвідки, що стосувалися діяльності перемишльського наукового осередку. У цей час бачимо спроби узагальнення багаторічної наукової діяльності Товариства друзів науки у спеціальному випуску часопису «Rocznik Przemyski» (1994 р.) за загальною редакцією З. Будзинського [454]. Із початком нового тисячоліття почали з'являтися дослідження, присвячені таким окремим аспектам діяльності Товариства, як, наприклад, створення національного музею у Перемишлі [537]. Українські дослідники Віталій Тельвак та Вікторія Тельвак вивчали розвиток краєзнавчого руху в краї наприкінці ХІХ ст., здійснюваного під егідою Історичного товариства, та торкнулися діяльності видавничого проєкту Тернопільського наукового кола «Rocznik Kółka Naukowego Tarnopolskiego» [663].

На початку 90-х рр. ХХ ст. Л. Пудловський опублікував ґрунтовний нарис з історії діяльності львівського Геральдичного товариства, у якому приділив також увагу історії часопису «Miesięcznik Heraldyczny» [566]. У наступні десятиліття бачимо появу перших українських студій, присвячених історії діяльності польських наукових товариств та їхніх видавничих трибун. Наприклад, до історії Крайового археологічного товариства та Геральдичного товариства звертався Р. Масик [639; 638]. У розвідці Н. Булик історія Крайового археологічного товариства розглянута у контексті становлення у Львові археологічної науки [607]. Українознавчі студії Геральдичного товариства стали предметом дисертаційного дослідження М. Бабінської [688]. Автори усіх цих праць побіжно торкалися питань діяльності видавничих проєктів львівських товариств. Автором спеціальних історико-пресознавчих

досліджень часописів «Przegląd Archeologiczny» та «Miesięcznik Heraldyczny» є згадуваний уже А. Точек [581; 579].

Спостерігаємо в цей час також відкриття нових перспектив вивчення історії діяльності наукових часописів. Так, на основі матеріалів часопису «Ruś» проблему формування польської історичної свідомості у питаннях південно-східних земель давньої Речі Посполитої опрацьовувала у своїй магістерській роботі К. Ковальська [539]. Л. Лазурко досліджувала образ України та українців на підставі матеріалів польських наукових часописів ХІХ ст. [631]

Кінець ХХ – початок ХХІ ст. відзначився також появою численних біографічних нарисів представників переважно львівського історіографічного середовища, чия діяльність безпосередньо була пов'язана з багатьма видавничими проєктами. З'явилися перші монографії про життя та діяльність О. Бальцера [560], В. Лозінського [569], Ф. Равіти-Гавронського [529], Ф. Сярчинського [522] та очільників Оссолінеуму [563;]. Почали з'являтися біографічні нариси не тільки редакторів видань, а й їхніх помічників: наприклад Г. Полячкувни, яка працювала секретарем у Ф. Равіти-Гавронського та В. Семковича [498].

До вивчення історії часопису «Kwartalnik Historyczny» долучилися в цей час також українські дослідники. Розмаїті питання, що стосувалися особливостей представлення української історії ХІV–ХІХ ст. на шпальтах видання у перший період його існування, докладно висвітлені в розвідках О. Рудої. Дослідниця вивчала науковий доробок часопису з питань релігійних взаємин, права, історії козацтва та Коліївщини, культури та мистецтва, над якими працювали і польські, й українські вчені, зокрема О. Бальцер, І. Франко, Л. Фінкель, Т. Корзон, А. Чоловський, А. Прохаска, О. Галецький, Ф. Равіта-Гавронський, А. Левицький, А. Брюкнер та ін. [653] О. Середя, аналізуючи діяльність І. Франка як члена львівського Історичного товариства, торкнувся також питань його співпраці з часописом [655].

Огляд представленої на сторінках часопису «Kwartalnik Historyczny» української історіографії кінця XIX – початку XX ст. здійснив В. Тельвак. Науковець зробив акцент на висвітленні завдань часопису не лише в річищі репрезентації наукових здобутків певного наукового осередку, якими в означений період для багатьох співробітників «Kwartalnika Historycznego» були численні розвідки з історії України, але й зосередився на проблемі вироблення стратегії стосунків з представниками інших національних середовищ. Відзначаючи важливість вивчення внеску польських наукових періодичних видань у становлення української професійної історіографії, В. Тельвак зауважує, що тривалий час, аж до початку 90-х років XIX ст., «Kwartalnik Historyczny» для українських учених був чи не єдиною доступною фаховою трибуною [658].

Л. Лазурко зосередила увагу на проблемах репрезентації на сторінках часопису «Kwartalnik Historyczny» української тематики [630], галицького краєзнавства [623], історії Львова [624], культурно-освітньої проблематики [626], становлення польської історичної науки [628], історико-церковних досліджень [625] та матеріалів, присвячених сакральному мистецтву [627].

У 2006 р. польська історична наука збагатилася ґрунтовним дослідженням, присвяченим міжвоєнній добі існування національної організації істориків, – вийшла друком праця Т. Кондрацького «Польське історичне товариство у 1918–1939 рр.» [535] Це ювілейне видання з нагоди 120-річчя заснування Історичного товариства у Львові є скороченою версією дисертації, захищеної автором у Варшавському інституті історії ПАН у 1989 р. Монографія загалом дублює структуру дисертації, у ній немає лише останнього розділу – «Між Львовом, Краковом та Варшавою», опублікованого раніше. Значущість дослідження Т. Кондрацького полягає в тому, що автор порушив вельми важливе питання: якою мірою львівське Історичне товариство було спроможне реалізувати в зазначений період наміри інтеграції представників історіографічного середовища на всіх польських землях.

Зауважимо, що одним із чинників, який якнайкраще сприяв утіленню цих планів, була популярність «Kwartalnika Historycznego» у попередній період, позаяк він, як друкований орган львівської регіональної організації істориків, віддавна відігравав роль загальнонаціональної історіографічної трибуни. Дослідження Т. Кондрацьким внутрішніх механізмів діяльності часопису від часу його становлення дало підстави автору дійти висновку, що саме діяльність часопису «Kwartalnik Historyczny» стала одним з основних чинників інтеграції польських істориків часів бездержавності. Спробою узагальнення історії діяльності часопису «Kwartalnik Historyczny» у Львові впродовж 1887–1939 рр. була монографія Л. Лазурко [622].

Отож у 90-х роках ХХ ст. почався якісно новий етап вивчення історії східногалицького часописання. На тлі зростаючого інтересу до діяльності періодичних видань дослідження їхньої історії набули системності та організованості. Було окреслено основні напрями студій, з'явилися численні розвідки, присвячені різноманітним аспектам діяльності видань, тема галицької наукової преси зазвучала на міжнародній науковій арені та стала предметом особливої уваги в рамках спеціальних дослідницьких проєктів й окремих монографій.

Активні джерельні студії, жваві дискусії з різних питань діяльності наукових часописів інтенсивно заповнюють лакуни у вивченні їх історії та демонструють поступ у питаннях, що стосуються з'ясування місця часописання в розвитку польської історіографії ХІХ – початку ХХ ст.

1.2 Характеристика джерельної бази

Особливість джерельної бази дослідження полягає у вивченні історії діяльності та змістового наповнення низки наукових періодичних видань Східної Галичини в галузі історії ХІХ – початку ХХ ст. Джерельна база для написання дослідження представлена як опублікованими, так і архівними матеріалами. Відповідно до сучасної методики системно-структурного аналізу виокремлюємо три основні джерельні комплекси: «конкретний текст» –

матеріали самих часописів; «великий текст», що включає матеріали, які відображають складний механізм функціонування досліджуваних видань; «історико-культурний контекст» – сукупність матеріалів, які характеризують досліджувану епоху та особливості інтелектуального життя XIX – початку XX ст. [618, с. 37 – 38].

Перший комплекс джерел включає в себе дослідницькі матеріали видань (статті, рецензії, полеміки, джерела, інформаційні повідомлення) та хронікальні матеріали (звіти, редакційні звернення). Серед джерел другого комплексу важливе місце посідають архівні матеріали (архіви редакцій та документи з особових фондів учених), епістолярій, щоденники, мемуари безпосередніх учасників видавничого процесу та історіографічні опрацювання. Третій комплекс джерел дає змогу реконструювати атмосферу доби, повніше дослідити обставини функціонування видань, їх сприйняття у суспільстві. Це насамперед нариси польської історіографії, бібліографічно-довідкова література, джерела особового походження.

Серед джерел нашої розвідки найважливіше місце посіли матеріали часописів. Зокрема, вивчення проблематики їхнього змісту здійснене за допомогою аналізу статей, рецензій, джерельних текстів, інформаційних оглядів, звітів про діяльність та редакційних звернень, друкованих на сторінках видань. Кожне з періодичних видань мало свою специфіку. Наприклад, оскільки «Kwartalnik Historyczny» вирізняла домінуюча критична спрямованість, важливе значення для вивчення його змісту набувають рецензійні матеріали. У різні роки існування видання рецензії та огляди займали до 2/3 його обсягу, вони є яскравим свідченням редакційної політики цього видання та авторської позиції залучених до співпраці дослідників. Важливо зазначити, що важливу роль відігравали також публікації у часописі досліджень звичайного, статейного формату, оскільки вони засвідчують актуальність певних тем. Особливість цього видання, зокрема в означений період його діяльності – відсутність узагальнювальних праць синтетичного характеру. Останнє назагал було прикметною рисою позитивістського

історіописання другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Більшості тодішніх пресових публікацій властивий мікрографізм. Основну частину змісту польських історичних наукових видань Східної Галичини окресленого періоду становили праці з історії Польщі, проте з особливою увагою до минулого Галицького краю. Отже, такі матеріали часописів, як-от дослідження, критичні огляди та джерела («miscellanea») є підґрунтям для аналізу особливостей їх змістового наповнення.

Важливе значення для реконструкції історії часописів мають друковані на їхніх сторінках звіти про наукові засідання Товариств, при яких вони діяли та фінансово-економічну діяльність, яку вони провадили. Іноді така інформація видавалася окремою брошурою у вигляді додатка до часописів. Важливим джерелом відомостей про особливості редакційної політики видань є редакційні заяви, звернення та коментарі. Доволі інформативними для реконструкції контекстів епохи є також наукова хроніка, некрологи, бібліографічні описи, відповіді на запитання читачів, що публікувалися на сторінках видань. Усі бібліографічні відомості про матеріали номерів часописів знаходимо в загальному зведеному змісті, який передував кожному тому видань або був уміщений після його змісту.

Що стосується архівних документів редакцій часописів, то вони мають доволі фрагментарний характер та розпорошені по установах різних країн, оскільки зазнали руйнівного впливу Першої та Другої світових воєн. Наше дослідження ґрунтується на матеріалах Історичного товариства, Крайового археологічного товариства, Товариства друзів наук в Перемишлі, фондах «Gazety Lwowskiej», Оссолінеуму та особових фондах польських істориків, що зберігаються в архівах Львова, Варшави, Кракова та Парижа. У роботі використано матеріали Центрального державного історичного архіву у Львові, Державного архіву Львівської області, Відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника, Відділу рукописів Наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. І. Франка, архіву ПАУ–ПАН у Кракові, Відділу рукописів Бібліотеки ПАУ–ПАН у

Кракові, архіву ПАН у Варшаві, Національного музею у Варшаві, Відділу рукописів Бібліотеки Польської у Парижі.

Матеріали з історії Крайового археологічного товариства відклялися у Центральному державному історичному архіві у Львові. Головним чином це статутні документи, інформація про персональний склад та папери з підготовки до засідань правління Товариства, у яких відображено обговорення його структури. Збереглися також відозви правління Товариства, переліки публічних лекцій, організованих Товариством та дозволи Галицького намісництва на їх проведення, документи з підготовки у м. Львові з'їзду українських та польських археологів та виставки пам'яток давньої культури. У Центральному державному історичному архіві у Львові у фонді Адміністрації «Gazety Lwowskiej» відклялося редакційне листування часопису «Przewodnik Naukowy i Literacki».

Розташування архіву Геральдичного товариства після вибуху Другої світової війни не встановлено. Основний архів організації на початку 30-х рр. ХХ ст. було перенесено зі Львова до Варшави, де він був втрачений у часи Другої світової війни. Збереглася лише частина бібліотеки Товариства у Головному архіві давніх актів у м. Варшаві. Окремі відомості можна отримати з персональних фондів очільників товариства. Так, у фонді Александра Чоловського у Головному архіві давніх актів у Варшаві (ф. 388) відклявся наказ про затвердження Галицьким намісництвом у 1906 р. Статуту Геральдичного товариства. Нез'ясованою залишається доля матеріалів архіву Геральдичного товариства у Львові, які згідно з інвентарними описами, зберігалися у Державному архіві Львівської області (ф. 1, оп. 54).

Матеріали що стосуються діяльності часопису «Ruś», відклялися в архіві Ф. Равіти-Гавронського у Національному музеї у Варшаві. Це, зокрема, редакційна кореспонденція, яку провадили Ф. Равіта-Гавронський та його секретарі – Г. Полячкувна і С. Соханевич.

Найбільше відклялося архівних матеріалів, які стосувалися діяльності «Kwartalnika Historycznego» як друкованого органу Історичного товариства. У

1957 р. на прохання Історичного товариства Бібліотека Львівського відділу Академії наук УРСР передала львівський архів Товариства до архіву ПАН у Варшаві. Це були матеріали Головного правління та документи, що висвітлюють багаторічний період роботи редакції «Kwartalnik Historyczny» (до початку вересня 1939 р.), – загалом 667 папок. Серед них переважали адміністративні та фінансові папери: офіційна кореспонденція, протоколи засідань Головного правління, акти IV–VI Всезагальних з'їздів польських істориків та матеріали про участь польських учених у міжнародних форумах, звіти відділів Товариства. В архіві часопису зберігаються матеріали дискусії щодо характеру часопису і його реформування [490].

Серед використаних нами матеріалів – фінансові документи редакції «Kwartalnik Historyczny» та Історичного товариства, офіційні папери польської організації істориків, які регламентували її діяльність, ділова кореспонденція їх чільників, папери регіональних осередків Товариства та протоколи засідань його членів, матеріали особових фондів співробітників редакції.

Важливими джерелами з історії часопису є група документів про фінансову діяльність Товариства та редакції «Kwartalnika Historycznego». Це – листування з Крайовим сеймом про асигнування коштів на видавничі проекти Товариства у 1888–1905 рр., касові книги, відомості про сплату членських внесків, дані про оформлення передплати на часопис, що зберігаються у фонді Польського історичного товариства Центрального державного історичного архіву у Львові [29]. У світлі цих архівних матеріалів виразніше проступають ті труднощі, що були пов'язані з комплектуванням та виданням часопису в часи Першої світової війни. Документи про фінансову діяльність Краківського кола львівського Історичного товариства у 1912 – 1914 рр., що зберігаються у фонді ПІТ Краківського відділу архіву ПАУ–ПАН, містять важливу інформацію про створення та функціонування регіонального представництва Товариства, одним з головних завдань якого стала допомога львівській редакції у провадженні часопису [54; 53].

Вельми інформативну групу джерел становлять офіційні установчі документи польської організації істориків. Це, зокрема, матеріали, що стосуються змін основного документа Товариства в різні роки його існування, які зберігаються в Державному архіві Львівської області в актах Галицького намісництва та Львівського воєводського уряду [7].

Особливе значення для реконструкції історії діяльності часопису мають епістолярні матеріали, які дають змогу простежити долю наукового органу Товариства у 1886–1939 рр. та розширюють уявлення про творчу лабораторію журналу. У Державному архіві Львівської області зберігається кореспонденція, пов'язана з початковим періодом видання часопису: налагодженням контактів з передплатниками, пошуком рецензентів для критичного розділу видання [9]. Деякі матеріали епістолярного характеру про діяльність Товариства та часопису у 1914–1916, 1926, 1937 та 1938 роках зберігаються у Відділі рукописів Наукової бібліотеки Львівського національного університету [6]. В архіві Польської академії наук у Варшаві у фонді ПТТ містяться редакційні матеріали «КН», зокрема кореспонденція 1899–1913рр. [48; 49] В архіві Бібліотеки Польської у Парижі відклася службова кореспонденція О. Бальцера, головного редактора часопису «КН» у 1891 – 1894 рр., з Історико-літературним товариством у Парижі та керівництвом Бібліотеки Польської [63].

У фонді К. Соханевича зберігається рукопис його статті про «КН» у 1914 –1924 рр. На жаль, ця праця не завершена, основний текст закінчується на подіях 1915 р. Вельми цікавими є підготовчі матеріали до неї, які містяться в додатках. Це, зокрема, інформація про діяльність Краківського кола Історичного Товариства (*дали – IT*), таблиці кількісного складу Товариства цих років, перелік наукових засідань у Львові та тематики доповідей у 1913–1916 рр., чернетки списків співробітників часопису [4].

Важливим джерелом для дослідження початкового етапу діяльності часопису та його змістового наповнення у 1905–1908 рр. є стаття І. Свірута, присвячена історії польської церкви, що зберігається у Відділі рукописів

бібліотеки ПАУ–ПАН у Кракові. Її особливість полягає в тому, що створювалась вона на підставі аналізу публікацій не лише «КН», а й варшавського «Przeglądu Historycznego» [55].

Відтворити атмосферу становлення історичного часописання в Східній Галичині крізь призму авторського бачення багатьох подій дають змогу джерела мемуарного характеру. У мемуарних нарисах Владислава Завадського, знаного як «Літописець Галичини» знаходимо відомості про дослідників, які працювали в Оссолінеумі. В. Завадський був особистим приятелем А. Бельовського, що дало йому можливість реконструювати основні віхи біографії історика, зокрема його науково-організаційної діяльності. В. Завадський представляв А. Бельовського першим, хто в Галичині започаткував професійний інтерес до історичних досліджень, змальовував його як головного «проповідника» історичної науки у краї та показав як еволюціонували його зацікавлення від літератури до науки про минуле. У своїх спогадах В. Завадський звертався й до теми становлення історичної науки у Львові у 1850–1860-х рр. [676].

Примітною постаттю середовища львівських істориків ХІХ ст. був Казимир Хлендовський, автор спогадів з історії Галичини, перший том яких охоплював період з 1843 по 1880 рр. «Спогади» К. Хлендовського містять інформацію про професорське університетське середовище істориків 1860-х років, з діяльністю якого пов'язувалася професіоналізація історичних студій. Центральною фігурою цього осередку був К. Ліске, і саме йому приділив багато уваги К. Хлендовський [670].

Постать К. Ліске також присутня в автобіографічному нарисі його учня, львівського історика Омеляна Калитовського [678]. Насвітлюючи основні віхи свого життєвого шляху, О. Калитовський подав інформацію про своє навчання в історичному семінарі К. Ліске та залишив цікаві зауваження про вчителя. Вельми інформативними для нашої роботи були спогади учнів К. Ліске – О. Бальцера, В. Закшевського, Л. Фінкеля, Л. Цвіклінського, Г. Савчинського

та З. Гординського [668], а також мемуари одного з чільників редакції Т.Е. Модельського [170].

Цікаві відомості про злам XIX–XX ст. містять щоденники Францішека Равіти-Гавронського [215]. У них автор детально змальовує власне минуле, відверто розповідаючи про мотиви своїх учинків і рішень, дає гострі характеристики багатьом персонажам львівського періоду життя. Попри суб'єктивність цієї інформації, вона є доволі показовою і дає змогу ближче придивитися до осіб, чия діяльність формувала львівське наукове історичне середовище кінця XIX – початку XX ст.

Третій комплекс джерел, який дає змогу реконструювати атмосферу епохи, представлений найперше синтетичними працями. Наприклад, у контексті розгляду історії польської науки С. Бжозовський опрацював організаційні умови розвитку наукового життя у Галичині [495]. Широке тло інтелектуального життя краю представлене у нарисі А. Ф. Грабського і М. Г. Серейського [509].

Розлогі вступні статті індексів до часописів також мають свою інформативну цінність. Так, першим індексом до часопису «Przewodnik Naukowy i Literacki» став покажчик змісту, створений Ф. Крчком у 1894 р. Згодом, під час святкування століття діяльності «Gazety Lwowskiej» Ф. Крчек довів бібліографію змісту її додатків до 1910 р. [679]. Історичне товариство видавало індекси до часопису «Kwartalnik Historyczny». Перший «Індекс до «Kwartalnika Historycznego» (1887–1896 pp.)», що охоплював десять річників, в опрацюванні німецького історика М. Перлбаха, виданий у Львові у 1898 р. [687] У 1925 р. був виданий «Індекс» М. Рутковського з доповненнями К. Малещинського, що інтегрував попередні розробки і сягав 1922 р. [684]. У 1957 р. було впорядковано й видано бібліографію часопису Оссолінеуму (1828–1869 pp.) [685]. На початку 2007 р. побачила світ створена відповідно до найсучасніших вимог електронна версія «Бібліографії змісту часопису «Kwartalnik Historyczny» за 1887–2004 роки» А. Мітури-Карвовської за редакцією В. Крепсейсена. Того ж року у двох номерах «Kwartalnika

Historycznego» ця «Бібліографія...» була надрукована [681]. А вже через рік праця була доповнена іменним покажчиком.

Загальні контексти знаходимо у працях, що поставали з нагоди різноманітних ювілеїв. Наприклад, у столітні роковини діяльності «Gazety Lwowskiej» було видано тритомник «Stulecie Gazety Lwowskiej (1811–1911)» [269]; п'ятдесятиліття діяльності Історичного товариства вшанували спеціальним випуском часопису «Kwartalnik Historyczny» (1937 р.). Подібні праці з'являлися на відзначення діяльності інших організацій, зокрема регіональних [499].

Загальне тло епохи наявне у згадуваних вище джерелах особового походження (листах, щоденниках і мемуарах). У своїх спогадах В. Завадський звертався до теми становлення історичної науки у Львові у 1850–1860-х рр. [676]. Спогади Ф. Равіти-Гавронського, що мають промовисту назву: «Часи і люди мого віку», містять багато «атмосферної» контекстуальної інформації від суспільно-політичних узагальнень до дрібних, побутових замальовок та нюансів людських взаємин.

Отже, джерельна база нашої праці характеризується видовою різноманітністю матеріалів та всебічністю охоплення ними предмету дослідження. Загалом вона є достатньо репрезентативною, а отже, спроможна забезпечити досягнення мети дослідження та розв'язання поставлених завдань. Опубліковані джерельні матеріали та архівні документи, а також опрацьована література дають достатні підстави для обґрунтованої оцінки наукової історичної преси Східної Галичини ХІХ – початку ХХ ст.

1.3. Теоретико-методологічні аспекти дослідження

Специфіка методологічного підходу, який ми застосували як головний інструментарій у нашому дослідженні, зумовлений вирішенням основних епістемологічних проблем, а також розумінням предмета та проблемного поля наукового пошуку. Однією з важливих цілей нашого дослідження є спроба

показати історіографічну унікальність історичних часописів поза суто пресознавчим контекстом і простежити впливи численних фахових, національних, ідеологічних, соціальних та психологічних чинників на формування їхнього образу. З цього приводу загальним теоретико-методологічним підґрунтям дослідження є запропонований і розроблений Тетяною Поповою соціокогнітивний підхід при зверненні до історіографічної проблематики, котрий передбачає вивчення сукупного впливу на розвиток науки внутрішніх (інтерналістських, когнітивних) та зовнішніх (екстерналістських, соціальних) факторів [642, с. 72–75, 86–87].

З огляду на це, найдоцільнішою для реалізації завдань дослідження вважаємо теоретичну модель нової культурно-інтелектуальної історії. На відміну від традиційної історії історіографії, цей напрямок тяжіє до методологічного плюралізму, міждисциплінарності, орієнтує дослідника передусім на дослідження інтелектуальної діяльності і процесів у сфері гуманітарного, соціального та природничо-наукового знання в їх конкретно-історичному соціокультурному контексті. Відправним пунктом інтелектуальної історії, яка наприкінці ХХ ст. оновила свої принципи, стало усвідомлення нерозривності зв'язку між історією ідей чи ідейних систем, з одного боку, та історією цілого комплексу соціальних умов інтелектуальної діяльності, з іншого. Це спонукає інтерпретатора історичної думки постійно брати до уваги широке історико-культурне тло становлення історіографічних моделей. Обґрунтовуючи плідність цього напрямку для осмислення проблем з царини історії історіографії, Л. Репіна зазначає: «У наш час принциповим стає процес врахування взаємодії, яка існує між рухом ідей та їх зовсім не абстрактним історичним «середовищем існування», тими соціальними, політичними, релігійними, культурними контекстами, де ідеї народжуються, поширюються, спотворюються, модифікуються, розвиваються» [649, с. 309]. Такий підхід дає змогу звернути увагу на ті аспекти наукової історичної періодики, котрі до сьогодні фактично не потрапляли в поле зору дослідників – як пресознаців, так і історіографів. Важливо простежити, як конструювалися

та сприймалися образи видань не лише у науковому середовищі, а й у свідомості сучасників, як «жили» ідеї, артикульовані зі шпальт часописів, яких змін, модифікуючись, зазнавали та як самі впливали на творення історичної свідомості.

Сучасна інтелектуальна історія, як і історична наука загалом, дедалі більше тяжіє до методологічного плюралізму та міждисциплінарного підходу. Це потребує від дослідника не лише використовувати якомога ширший спектр теоретичних і практичних досягнень усіх гуманітарних і соціальних наук, але й орієнтує його на системне вивчення джерел та звертання до всього обсягу пам'яток минулого для реалізації поставленого завдання [643; 648]. Таке розширення джерельної бази дослідження спонукає нас також до застосування категоріального апарату історії філософії та культури, історії та теорії літератури, історії суспільної думки, культурології тощо. Це передбачає не тільки зосередження на проблемах функціонування редакційної «кухні» чи діяльності редакторів та співробітників, а й дає змогу поглянути на текст видання як на окремий феномен. Його вивчення уможливорює реконструкцію найперше образу тогочасної історичної науки, виявлення домінантних тем видань, резонансних дискусійних питань і т. ін.

Так, досліджуючи ландшафт історичної науки, торкаємося важливої проблеми зворотного зв'язку – з'ясування, яким чином на його творення впливали дискусії довкола ідей, голошених зі шпальт часописів. Зокрема, який вплив вони мали на часописи, як розгортався завдяки ним комунікативний процес, яку поставу займала редакція тощо. Загалом, цей вплив мав два головні прояви – створював мотивацію для наукових пошуків у певному напрямку, стимулював появу нових історіографічних праць учених та спонукав до модифікації їхніх наукових концепцій. Прикладом можуть слугувати дискусії між С. Кутшебою та О. Бальцером на сторінках «Kwartalnika Historycznego» або ж полеміка довкола українського (русинського) мистецтва, яке вперше у польській історіографії було репрезентоване на сторінках часопису «Przełąd Archeologiczny».

Полемика, яка розпочалася у 1906–1907 рр. між С. Кутшебою та О. Бальцером, стосувалася питань устрою держави доби середньовіччя і була першою гострою дискусією навколо синтези історії Польщі на сторінках «Kwartalnika Historycznego». Полемика розгорілася після виходу у світ праці С. Кутшеби «Історія устрою Польщі» (1905 р.) – одного з перших суто наукових синтетичних опрацювань генези польського права. У відповідь на появу цієї праці у «КН» у 1906 р. з'явилася стаття О. Бальцера. Наріжним каменем обговорення було питання про характер польського королівства, що постало після коронації у 1295 р. Пшемисла II, королівський титул якого мав загальнопольський характер. О. Бальцер торкався також питань суспільних стосунків у додержавний період, походження польської шляхти, правових відносин з Литвою та генези елекційності трону [415].

Після цієї публікації О. Бальцера учасники дискусії обмінялися на сторінках часопису великими полемічними статтями [422; 414]. Подальше обговорення в часописі (загалом воно охопило п'ять зошитів, двічі висловлювався С. Кентжинський, по одному разу виступали М. Лодинський та З. Войцеховський) було переміщене з рубрики «Статті» до меншої за обсягом друкованого матеріалу рубрики «Полемика». Ця наукова суперечка поволі пригасла напередодні Першої світової війни та знову розгорілась уже в період відновлення незалежності Польської держави у 1918 р.

Ілюстрацією полеміки між часописами з різними дослідними програмами та теоретичними вподобаннями редакторів є дискусія, яка розгорнулася довкола питань українського (русинського) мистецтва, що обговорювалося на сторінках «Przeglądu Archeologicznego» та «Kwartalnika Historycznego». Автори «Przeglądu Archeologicznego», часопису створюваного з просвітницькою та пам'яткоохоронною метою, робили акцент на інформуванні про найновіші здобутки у галузі археології, не цураючись водночас досліджень у різноманітних спеціально-історичних царинах та історії мистецтв. Намагаючись залишатися на засадах наукової об'єктивності, автори часопису відкривали свої шпальти для досліджень культурної спадщини без

огляду на національну приналежність досліджуваних артефактів. Свідченням цього стали опубліковані у часописі «Przeгляд Archeologiczny» перші, дещо аматорські розвідки про русинське сакральне мистецтво та архітектуру як окремий стиль, що спричинило гострі наукові дискусії та стало поштовхом до активізації досліджень у цьому напрямку. Представляв їх у часописі В. Дідушицький, тодішній голова цісарсько-королівської служби консерваторів. Питання, що порушувалися у його дослідженнях, з огляду на новизну та певну сенсаційність, викликали жваве зацікавлення.

У першому номері часопису «Kwartalnik Historyczny» за 1887 р. було розміщено велику, полемічну за характером, статтю В. Лозінського з приводу праці В. Дідушицького, у якій йшлося про іконостас з василіянського монастиря у Скиті Манявському. Цей іконостас наприкінці ХІХ ст. став «найновішим документом» у справі українського живопису. Основна суперечка у статті точилась довкола питання існування української школи малярства, яка, на думку В. Дідушицького, виробилась під впливом вільної західної цивілізації, під відкритим небом європейського мистецтва [90]. У свою чергу В. Лозінський на підставі власного стильового, композиційного та колористичного аналізу елементів іконостасу, малярської техніки припускав, що ця пам'ятка сакрального мистецтва не могла бути витвором окремої української школи і ставив під сумнів існування останньої [270, s. 150].

Концептуальна стратегія культурно-інтелектуальної історії передбачає врахування окрім наукознавчого і культурологічного також персоналізованого підходу – зосередження не лише на аналізі різноманітних інтерпретативних моделей, але й на процесі їх творення, тобто на дискурсивній практиці дослідника; виявлення впливу на його діяльність численних ідейних, соціальних і психологічних чинників. Зокрема, якщо йдеться про діяльність редакційної колегії видання, особливо цікавою персона головного редактора як особи визначальної у формуванні обличчя того чи іншого видання, надто в разі тривалих видавничих проєктів. Зрештою, через урахування ролі особистісного начала в різних галузях людської активності, біографічний

підхід є традиційно пріоритетним в історії думки та науки [650, с. 88, 98]. Тому, намагаючись виокремити певні тенденції та простежити традиції у провадженні наукового видання, вважаємо за необхідне виявити те, яким чином світоглядні настанови його очільника впливали на особливості змістового наповнення часопису, окреслення напрямку розвитку, домінантних тем, залучення авторів тощо. Відповідно до цього також реконструюємо творчу майстерню видання.

Важливе місце в сучасній інтелектуальній історії посідає інтенсивний мікроаналіз – чи то аналіз конкретного тексту, чи ситуації, окремої творчої особистості або міжособистісних взаємин в інтелектуальному середовищі. На відміну від традиційної історії історіографії, інтелектуальна історія звертає пильну увагу дослідників на істориків другого та третього плану, чії твори не мають особливої цінності за сучасними історіографічними та інтелектуальними стандартами, але з огляду на інші форми їхньої діяльності, наприклад, як організаторів видавничого руху, є так само важливими, як і дослідники, визнані сьогодні видатними завдяки своїм працям. Наприклад, Ф. Сярчинський не залишив особливого сліду в історичній першій половині XIX ст., але саме з його іменем пов'язана діяльність першого в Східній Галичині наукового часопису. Також важко переоцінити роль А. Семковича у керівництві виданням «Kwartalnik Historyczny», яке він здійснював понад двадцять років.

Одним з головних завдань інтелектуальної історії є вивчення інтелектуальних традицій. Традиція виступає як необхідна умова інтелектуальної діяльності та як її похідна, а також як форма і спосіб збереження інтелектуального спадку. Однак інтелектуальна традиція, вказує Л. Рєпіна, розглядається не лише як тяглість ідей та способів мислення, неперервність історичного наслідування в інтелектуальній сфері, а і як процес відтворення, активного сприйняття, селекції, переформатування, творчого перетворення, подолання чи навіть відродження [646, с. 6]. У цьому контексті викликає неабияке зацікавлення вивчення традицій провадження в Галичині

наукових видавничих проєктів в галузі історії. Тут дослідницький інтерес поширюється як на загальні умови виникнення, існування, збереження і трансляції ідеї діяльності наукового історичного часопису, так і на тих індивідів та інститути, які ці функції виконували. Мова йде про тих інтелектуалів та інтелектуальні спільноти, які виступали як творці, хранителі, інтерпретатори та транслятори традиції наукового історіописання у вигляді періодичного видання. Часопис Оссолінеуму «випрацьовувався» протягом 20–60 рр. XIX ст. з доволі великими паузами у виданні, але кожний новий редактор апелював до досвіду свого попередника. У літературознавчому виданні «Dziennik Literacki» зійшлися у співпраці останній редактор «Biblioteki Ossolińskich» А. Бельовський та майбутній творець «Przewodnika Naukowego i Literackiego» В. Лозінський, а часопис «Miesięcznik Heraldyczny» В. Семковича вважається продовженням краківського видання «Herold Polski» Ф. П'єкосінського.

Якщо йдеться про початки становлення наукової історичної періодики, ця тема традицій історіописання тісно переплітається з попереднім сюжетом, присвяченим ролі особистості історика у цьому процесі. Наприклад, «Przegląd Archeologiczny» був дітищем С. Кжижановського, уособленням мрій К. Ліске про інтелектуальне видання став «Kwartalnik Historyczny», часопис «Ruś» створений зусиллями одного лише Ф. Равіти-Гавронського, а поява видання «Miesięcznik Heraldyczny» безпосередньо пов'язана з діяльністю В. Семковича.

Проблему впливу позанаукових чинників на діяльність редакцій видань та еволюцію їхніх зацікавлень можемо проілюструвати на прикладі часопису «Przegląd Archeologiczny». Саме через вплив обставин, спричинених відходом від редакторських справ С. Кжижановського та найближчих його соратників, сталася перерва у виданні часопису, а відновлення через кілька років його діяльності під керівництвом В. Дідушицького відбулося вже з іншою дослідницькою програмою та під іншими методологічними гаслами. Інший приклад стосується впливу на діяльність періодичних видань подій Першої

світової війни, що зруйнували наукову комунікацію, підважили фінансову стабільність часописів та зупинили видавничий процес.

Важливе місце у дослідженні посідає аналіз сприйняття історичних наукових періодичних видань як фаховою спільнотою, так і просто зацікавленим читачем. Зауважений аспект сприйняття доробку галицьких історичних часописів окресленого періоду безпосередньо торкається проблематики ще одного історіографічного напрямку – історії читання [611]. Спеціально не вивчаючи цю тему, лише на підставі зазначених накладів видань, тривалості їхньої діяльності, способів розповсюдження номерів, які є вельми промовистими, можемо впевнено стверджувати, що історична періодика викликала зацікавлене сприйняття не лише в краї, а й поза його межами. Зрештою, з появою власної періодики історична наука виходить за межі приватного листування та особистісного спілкування і впускає в своє життя публічність. У цьому контексті неймовірно цікавим і показовим видається листування у 1832 р. одного з редакторів часопису Оссолінеуму К. Слотвінського із львівським обивателем Мацеєм Собоєм, який висловлював своє бачення того, що має публікуватися в науковому журналі.

Окрім окреслених перспектив макро- та мікроаналізу сучасна інтелектуальна історія значну увагу звертає на вивчення «безлюдної» історії ідей – як вони об'єктивувалися від своїх творців та функціонували не лише у регіональному, але й в інтелектуальному просторі поза межами Східної Галичини, впливаючи на переосмислення, здавалося б, усталених історіографічних постулатів. Особлива увага в сучасній культурно-інтелектуальній історії звертається, з одного боку, на з'ясування того, що з ідейних комплексів сприймалося та утримувалося (хай навіть вибірково та непослідовно) масовою свідомістю, яка не претендує на оригінальність. З іншого боку, досліджуються способи поширення нових ідей, зокрема через наукову літературу, передусім у зламні періоди. З огляду на це, спеціальну увагу у вивченні нашої теми слід звернути на зусилля історіографічних середовищ з поширення – через власні видання – своїх наукових ідей у

ширшому читацькому середовищі. У цьому контексті можна виокремити два наукові типи видань: «закриті» – корпоративні, вузькофахові, елітарні та «відкриті» – зорієнтовані на якомога ширше коло читачів, спрямовані більшою мірою на популяризацію історичних знань та реалізацію соціальної функції історії. Щодо часопису «Kwartalnik Historyczny», то відомими є дискусії початку ХХ ст. з приводу розширення його читацької аудиторії. Попри те, що очільники видання розглядали це як спосіб подолання фінансової кризи Історичного товариства, був у цьому також мотив адаптації змісту видання до потреб ширшої аудиторії (йшлося, зокрема, про поширення видання серед вчителів історії). А такі проєкти, як «Przewodnik Naukowy i Literacki», «Przegląd Poświęcony Etnografii, Historyi i Literaturze Polski i Krajów Ościennych» чи «Ruś» від початку розглядалися як засоби масового поширення уявлень про історію.

У цьому контексті виокремлюється також сюжет рецепції польської історичної науки, репрезентованої через періодику в історіографічних середовищах інших народів. Найбільш різнобарвною, природно, була палітра сприйняття наукового доробку видань в українському інтелектуальному середовищі, де фактично від зламу ХІХ–ХХ ст. дискусії з колегами-поляками відзначалися гострою емоційністю, віддзеркалюючи ускладнення українського суспільно-політичного та культурного життя. Неоднорідним було сприйняття наукового доробку польських дослідників минулого у російському та німецькому інтелектуальному просторі, оскільки залежало від професійних, ідеологічних та навіть регіональних особливостей. Так, часопис «Kwartalnik Historyczny» був налаштований на відстоювання прав поляків у межах давньої Речі Посполитої. Передусім така історіософська конфронтація була спрямована проти офіційних речників німецької та російської історіографії, що намагалися довести історичну неминучість поділів Польщі, обстояти особливу культуртрегерську місію своїх держав стосовно європейських народів взагалі та польського зокрема. Особливо гостро польські історики

сприймали намагання іноземних учених збагатити свою національну скарбницю шляхом запозичення польського культурного спадку [660, с. 87].

Вельми показовим у дослідженні образу видання є вивчення конфліктних ситуацій у середовищі його авторів. Адже конфлікти, на думку Р. Коллінза, спричиняють значні історичні зрушення в соціальній організації науки. Відштовхуючись від розгляду початкових мотивів наукової діяльності, конфлікти умовно поділяють на пізнавальні, пізнавально-психологічні, етичні, соціальні та соціально-психологічні [602]. У реальній діяльності вони зазвичай переплетені та існують у замаскованому вигляді. Різноманітні їх комбінації можна звести до концептуальних (теоретичні, догматичні та ідеологічні), статусних (боротьба за ресурси, престиж та соціальне становище) та особистісних (несумісність темпераментів і характерів) протистоянь. Яскравою ілюстрацією цього може бути наукове протистояння О. Бальцера та С. Кутшеби, взаємне несприйняття Ф. Равіти-Гавронського та М. Грушевського, світоглядні розбіжності В. Дідушицького та В. Лозінського.

Прикладом іншого типу конфлікту є суперечка довкола діяльності часопису «Kwartalnik Historyczny» в часи Першої світової війни. Попри те, що становище часопису залишалось дуже непевним, робота над ним не переривалася. Однак загострилися взаємини львівської редакції та Краківського кола Історичного товариства довкола питань тематичного наповнення видання. Це призвело до демаршу краківського редакційного комітету і призупинення наукової взаємодії, яка відновилася тільки після зміни керівництва львівського часопису і повернення його до попередньої, усталеної архітекτονіки.

Певне методологічне навантаження в нашій роботі має термінологічний апарат, що дає змогу систематизувати досліджуваний емпіричний історіографічний матеріал. Під терміном «науковий часопис» розуміємо видання, що виходило в світ з певною періодичністю та наповнювалося науковими дослідженнями, рецензіями, джерельними матеріалами і науковою хронікою [551]. Услід за А. Точком, поділяємо наукові часописи на три

категорії: криптоісторичні, спеціально-історичні та універсальні видання. Під поняттям «криптоісторичний часопис» розуміємо видання, значна частина змісту якого стосується історії; «спеціально-історичний часопис» – видання певної галузевої спрямованості; «універсальний часопис» – професійний журнал корпорації істориків, який інтегрував на своїх сторінках дослідження різноманітних історичних галузей [578, s. 175].

Поняття «наукова комунікація» трактується як вид взаємин, спілкування вчених та інших учасників наукового процесу. Оскільки головною метою науки є отримання наукового знання, то комунікацію дослідників важливо розуміти як чинник творення нового знання, що виявляється в процесі обміну науковою інформацією. З цим тісно пов'язане поняття «історичне середовище», яке, вслід за Є. Матерніцьким, розуміємо як об'єднання дослідників минулого (фахові історики та аматори), пов'язаних спільними умовами праці й проживання в одній місцевості, які тісно взаємодіяли між собою.

Важливим у нашому дослідженні є визначення понять «історичний образ» та «історіографічний образ». Визнання права історії на суб'єктивність, що торувало собі дорогу в науку про минуле протягом 2-ї пол. ХХ ст., відкрило нові дослідницькі горизонти. Відколи об'єктивістське сприйняття історичного джерела змінилося трактуванням його як пам'ятки культури, історія подається нам в образах (конструктах) пам'яті про події [651; 647; 664; 632, с. 17–50]. Так, запозичене з філософії та літературознавства поняття «образ» з'являється та поширюється в історичній науці. А уявлення про минуле наповнюється образами-подіями, образами-особистостями, образами-символами і історіографічними образами. З приводу останнього С. Посохов зазначає: «Сьогодні очевидно, що різні версії минулого, які наявні в науковій літературі, також є образами минулого, тісно пов'язаними з колективними уявленнями певної епохи, з нормами науковості, особливостями особистості автора і навіть його швидкоплинними переживаннями. Усе це призводить до

розуміння того, що ці тексти, зокрема наукові, насичені нескінченною кількістю образів» [644].

Специфіка нашого дослідження потребує розмежування «історичного» та «історіографічного» образів, оскільки вони є доволі близькими, але не тотожними. Обидва ці поняття є суб'єктивними за своїм способом існування та тісно пов'язані з поняттям «історична свідомість». Проте вони мають суттєві розбіжності. Поняття «історичний образ» вживається для позначення уявлень про найбільш значущі історичні події, процеси та постаті, що закріплені в суспільній свідомості у вигляді стійкого коду (набору символів), та може відображати як наукову, так і ненаукову інформацію [636, с. 249]. Ці комплексні емоційно забарвлені образи нагромаджуються, зберігаються, вкорінюються в культуру і передаються з покоління в покоління за посередництвом історіографів [518]. Історичний образ є за своєю суттю історичною пам'яттю, що формується у сучасників та трансформується в свідомості наступних поколінь, а історіографічний образ є «результатом застосування методів історичної критики до певного історичного образу» [644].

Ці, та інші проблеми, опрацьовані згідно із засадами інтелектуальної історії, сприятимуть створенню стереоскопічного образу польської наукової історичної періодики Східної Галичини XIX – початку XX ст. як важливої складової тогочасної історичної науки.

Підсумовуючи огляд історіографії дослідження польської наукової періодики в галузі історії в Східній Галичині, належить насамперед зазначити, що проблема, хоча й привертала увагу дослідників, але об'єктом цілісного вивчення так і не стала. У різні періоди науковці зверталися до окремих аспектів теми, переважно в контексті вивчення минулого наукових інституцій. Проте більшість складників проблеми залишилися поза дослідницькою увагою, що не дає можливості створити цілісну картину означеної проблеми. Утім, історіографічні напрацювання містять низку цінних спостережень, що стали поштовхом для подальших студій. Джерельна база нашого дослідження

формувалася відповідно до принципів повноти та репрезентативності. Вона охоплює матеріали, друковані на сторінках досліджуваних видань, опубліковані й неопубліковані архівні документи та обширну дослідницьку літературу.

Обґрунтована концептуальна модель дослідження та обраний методологічний інструментарій, а також узагальнена історіографічна література й залучений джерельний матеріал уможливають вирішення сформульованої у роботі мети та поставлених завдань.

РОЗДІЛ 2. КРИПТОІСТОРИЧНА ПЕРІОДИКА

Перші польські наукові часописи у Східній Галичині ХІХ ст., пов'язані з діяльністю львівського Оссолінеуму, мали криптоісторичний характер: домінуючу частину їхнього змісту посідали питання історії [578, s. 175]. Це було характерною рисою, властивою для тогочасних видань: у Варшаві найвідомішим часописом такого типу була «Biblioteka Warszawska» (1841–1919), місячник, до половини обсягу якого відводилось працям з історії. У Кракові історія займала велику частину суспільно-господарського та науково-літературного місячника «Przegląd Polski» (1866–1914).

Науковий часопис, що як явище з'явився на теренах краю у 20-х рр. ХІХ ст., вже у другій його половині демонстрував значну динаміку розвитку. У Східній Галичині, спершу у Львові, а згодом у Тернополі та Перемишлі, почали виходити друком «Dodatek Miesięczny do Gazety Lwowskiej: poświęcony historyi, statystyce i ekonomii krajowej», «Przewodnik Naukowy i Literacki», «Przegląd Poświęcony Etnografii, Historyi i Literaturze Polski i Krajów Ościennych», «Ruś», «Rocznik Kółka Naukowego Tarnopolskiego», «Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Przemyślu». Усі ці видання, що належали різним організаціям, мали спільну мету – популяризували історію та поширювали інформацію про її досягнення, апелюючи до ширшої, аніж академічна історична спільнота, читацької аудиторії.

2.1 Діяльність наукового часопису Національного інституту імені Оссолінських

У 1817 р. граф Юзеф Максиміліан Оссолінський заснував у Львові, у приміщенні колишнього монастиря сестер ордену кармеліток, приватну бібліотеку, фонди якої становили книги з його власної колекції та зібрань графів Любомирських, Скарбків, Сапег, а також інших книгозбірень. У 1827 р.

на базі бібліотеки було створене польське науково-дослідницьке товариство «Оссолінеум» або «Інститут Оссолінських», чия історія давно стала об'єктом наукового вивчення [506; 501; 300; 563].

Порівняно менше уваги приділялося історії діяльності видавничої трибуни цього наукового закладу – його часописові, який під різними титулами і з деякими перервами видавався у Львові з 1828 по 1869 рр. У 1828–1830 рр. він називався «Czasopism naukowy Księgozbioru publicznego imienia Ossolińskich», у 1831–1834 та 1841 рр. – «Czasopismo Naukowe od Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich», у 1842–1844 та 1847–1848 рр. – «Biblioteka Naukowego Zakładu imienia Ossolińskich», а впродовж 1862–1869 рр. діяльність періодичного органу Оссолінеуму провадилася під назвою «Biblioteka Ossolińskich» з підтитлом «historii, literaturze, umiejętnościom i rzeczom narodowym poświęcone. Poczety nowy».

Започаткував цей видавничий проєкт о. Францішек Сярчинський – перший директор Оссолінеуму, що взявся до виконання своїх обов'язків у листопаді 1827 р. Назагал, головним завданням Ф. Сярчинського, згідно з планами М. Оссолінського, було перетворення ввіреної йому інституції на науковий заклад, де здійснюється справжній інтелектуальний пошук. У цьому контексті вельми важливим було зорганізувати регулярне функціонування наукової трибуни, якою мав стати часопис, орієнтований на кращі взірці свого часу. Один з перших дослідників творчості Ф. Сярчинського Теофіль Еміль Модельський вважав, що прототипом «Czasopisma Naukowego...» був часопис чеського Національного музею, який з'явився у 1827 р. і мав назву «Časopis Společnosti vlasteneckého muzea v Čechách» [555, s. 200].

Згідно з волею фундатора установи, часопис мав ширити «світло науки», інформуючи читачів про праці вчених, що зберігалися в колекціях закладу [437, s. 1]. Утім, від самого початку Ф. Сярчинський вирішив не обмежуватися цим і звертався до усіх, «чия письменницька, зазвичай невдячна, праця поєднує різноманітні товариства [...] чий смак не зіпсутий, хто зацікавлений пам'яттю про славу предків і мову вітчизни, хто відчуває

насолоду в цій справі», з проханням надавати матеріали для часопису [437, s. 5]. У намірі редактора було збирати все, що є найкращим і найістотнішим у науковому житті, та повідомляти про це, щоби дати уявлення про рівень польської науки і культури. Орієнтиром йому слугували кращі взірці тогочасного часописання. Зокрема, Ф. Сярчинський цитував французького поета, драматурга і критика Жана Франсуа де ла Арпа, який у часописах вбачав шлях до швидкого поширення наукової інформації.

Щодо архітекτονіки майбутнього часопису, то він мав містити такі рубрики: 1. Дослідження з історії чи літератури польської вітчизни. 2. Давні хроніки, особливо невідомі чи маловідомі, які ще не публікувалися (для використання відомостей з них та збереження пам'яті про них). 3. Дослідження історії краю та загальної історії, пов'язаної нею. 4. Регіональні статистичні відомості, описи стародавніх пам'яток, загальні відомості про них та спростування неточної інформації. 5. Відомості про природні багатства регіону, нові наукові відкриття, а також про засоби поліпшення сільськогосподарської діяльності та ведення домашнього господарства. 6. Зауваги і дослідження мови. 7. Дослідження про літературну майстерність. 7. Актуальна інформація про стан книгозбірні, пожертви, поточні наукові справи суспільства, добродійність, відомості про появу нових книг, стан економіки краю та некрологи [437, s. 5–7].

За задумом Ф. Сярчинського, це мав бути часопис наукового характеру, кварталник, обсягом 9–10 друкованих аркушів. Річна передплата визначалася у розмірі 4 ринських злотих. До слова, місячна передплата на тодішнє варшавське видання «Gazeta Polska» коштувала 4 злоті (1 ринський), квартална – 12 (3 ринські), а квартална з оплатою поштових послуг для провінції – 20 злотих (5 ринських) [505].

Однак утілення в життя проекту часопису передбачало напружену в інтелектуальному й емоційному сенсах підготовку матеріалів першого зошита та очікування на рішення органів цензури [523, s. 35–58]. Наприкінці березня 1828 р. дозвіл на видання часопису був наданий, і Ф. Сярчинський узявся до

виправлення текстів, вилучаючи, відповідно до вимог цензора, такі поняття, як «народ», «нація», «вітчизна» і «вітчизняний», намагаючись не згубити сенсу написаного. Ці «вправлення у майстерності» не минули марно, оскільки вже до наступного зошита часопису, підготовленого Ф. Сярчинським наприкінці квітня 1828 р., представники влади не мали жодних зауважень [523, s. 42].

Тим часом 28 квітня 1828 р. у друкарні Юзефа Шнайдера був видрукуваний перший номер «Czasopisma Naukowego Księgozbioru Publicznego imienia Ossolińskich». Для кращого уявлення про теми і проблеми, які порушувалися на сторінках цього видання і задали тон усім подальшим виданням Закладу, проаналізуємо його зміст. Перший номер часопису відкривався спогадами про графа Юзефа Максиміліана Оссолінського, зокрема, читачів знайомили з біографією та творчим доробком фундатора інституції [250]. Першим дослідженням цього номера стала праця Ф. Сярчинського про походження назви «слов'яни» [244]. Наступною була розвідка про давнє поселення радимичів і в'ятичів, котрі жили над Сяном та сусідили з ляхами і русичами, у якій Ф. Сярчинський, спираючись на інформацію давніх руських літописів, розширив географію наукових пошуків завдяки аналізу гідронімів [236].

З рукописних колекцій Оссолінеуму у перший номер часопису потрапила розвідка «Думка Юзефа Максиміліана графа Оссолінського про Хроніку Накорша Варміша...». Тут ідеться про середньовічний літопис, писаний на корі, загублений, а потім віднайдений у пізніших копіях, який поспішили вплести у свої роботи дослідники XVIII ст. і який М. Оссолінський вважав фальсифікацією [315]. Ще однією опублікованою працею з колекцій книгозбірні став рукопис князя Адама Чарторийського «Словник польських назв музичних інструментів» [256].

Порівняно з цими суто науковими працями, більшою атракційністю вирізнялося повідомлення про співвітчизників (особливо галичан), які уславилися в світі. Такою, зокрема, була інформація про Войцеха Якса (Бобовського) (1610–1676 рр.), що став відомим під іменем Алі-бей і служив

драгоманом (офіційним перекладачем) паші Магомета IV [248]. Уродженець Львова, В. Бобовський потрапив у полон до турків у 1628 р. й опинився в Стамбулі. Там навчався, прийняв іслам і вславився своїм перекладом Біблії на турецьку мову, підручником з граматики турецької мови та музичними творами і працями з теорії турецької музики середини XVII ст.

У першому номері часопису Оссолінеуму можемо бачити також анонсовані головним редактором мовні розвідки. Так, у нарисі «Вже час, щоб ми без позичань обходилися» Ф. Сярчинський звертав увагу на практику запозичення іншомовних слів у польській мові та потребу заміни їх власними відповідниками, а в разі неможливості уникнути запозичень, черпати їх зі слов'янських мов» [245]. На думку автора, саме це мало би збагатити польську мову.

У розділі, присвяченому історії мистецтва, містилося повідомлення про життя видатного польського живописця XVIII ст. Шимона Чеховича, який уславився роботами релігійного характеру [305], та розвідка про гравера Даніеля Миколая Ходовецького [178]. Показово, що стосовно останнього акцент робився на його польському походженні, адже він жив і працював у Берліні, тому повсюдно вважався не лише німецьким майстром, а й видатною постаттю німецького мистецтва XVIII ст., найзнаменитішим книжковим художником свого часу, ілюстрації котрого прикрашали перші європейські літературні альманахи, де друкувалися Шиллер, Шекспір, Сервантес та ін.

Перший зошит «Czasopisma Naukowego Księgozbioru Publicznego imienia Ossolińskich» завершувався звітом про стан публічної книгозбірні Оссолінського у Львові у 1828 році, некрологом та переліком книг, виданих у Галичині у 1827 р. (20 позицій переважно поетичнично-драматичної творчості).

Ця схема змістового наповнення часопису повторювалася також у наступних зошитах цього річника, над яким працював Ф. Сярчинський. Так, другий зошит відкривався дослідженням головного редактора про походження назв «Русь» та «русини». За ним слідувала розвідка про лист Яна Смери до

князя Володимира Великого, який був знайдений у монастирі Св. Спаса біля Самбора та опрацьований Кшиштофом Санденом у 1669 р. З рукописів М. Оссолінського була надрукована робота про те, чи можна П'яста вважати польським князем, та роздуми на тему про можливий візит Кирила і Мефодія до П'яста. Ф. Сярчинський публікував також свою історію Руських князівств. У цьому зошиті це була перша частина історії Перемишльської землі VIII–XIII ст. У мовній рубриці продовжилося знайомлення зі словником Адама Чарторійського, присвяченого виразам, що були запозичені польською мовою зі східних земель. Пізнавальний характер мали відомості про гігієну в давні часи у слов'янських країнах та розвідка про залишки в Галичині й на Русі земляних насипів, знаних у Європі як «вали Трояна». Щодо останньої Ф. Сярчинський вважав, що ця інформація могла б стати поштовхом до дослідження старожитностей, на які багатий галицький край. Вельми цікавим візерунком впліталися в зміст часопису відомості про знаного львівського фармацевта та бальнеохіміка Теодора Торосевича, які Єжи Зихель для публікації взяв з його книги «Фізико-хімічний аналіз сірчанних мінеральних вод Любена в Королівстві Галичина» (Відень, 1828 р.). У кінці зошита був розміщений некролог, а також повідомлення про дарування на користь бібліотеки Оссолінеуму.

На тлі традиційних для часопису тем і добору матеріалів вельми цікавим виглядає доволі гострий нарис Ф. Сярчинського про сучасний стан польського книговидання у Галичині [246]. Йшлося у ньому, радше, про відчутну нестачу книг, за винятком півтора-двох десятків видаваних за рік у Львові. Ці роздуми, як зазначав автор, були спровоковані розмовою з одним іноземцем – науковцем, що якимось запитав Ф. Сярчинського про стан польської літератури в Галичині – провінції із населенням майже 4 млн осіб. Ф. Сярчинський, проаналізувавши стан освіти, кількість навчальних закладів, бібліотек, газет у Галичині – тобто всього того, що є базою і створює умови для розвитку науки і творчості, дійшов невтішного висновку про несприятливість місцевого інтелектуального клімату. Логіку своїх роздумів автор виклав у вигляді

питань–відповідей про поступ літератури у ХІХ ст. в Галичині, аналізуючи, які жанри найбільше розвинулися, якою є чисельність місцевих учених і письменників, кількість книг, що тут друкується, а також газет, політичних і наукових видань. Не менш важливим Ф. Сярчинському видавалося питання про відповідність розвитку польської мови в краї рівню і поширенню народної освіти. Попри невтішність висновків, Ф. Сярчинський намагається бути оптимістом, розглядаючи, зокрема, відкриття вищих шкіл, кафедр польської літератури, збільшення кількості середніх шкіл і підвищення їхнього рівня, відкриття Наукової бібліотеки ім. Оссолінських, музею Любомирських – тобто всього того, що відбувалося впродовж двох десятиліть ХІХ ст., як підготовку, що має сприяти залученню більшої кількості молоді до науки. Аналізуючи тематику виданих у Галичині книг, переважно поетичних творів, Ф. Сярчинський трактував це як передвісник майбутнього розквіту польської літератури, наводячи образ поезії як ранньої квітки, що віщує розквіт наук.

Визнаючи убогий стан польської літератури в Галичині того часу, автор вважав, що причиною цього, між іншим, була відсутність видавничої інфраструктури: у двох друкарнях Львова у 1827 р. надрукували 18 книг польською мовою невеликими накладками, що робило їх дорогими і малодоступними. Два часописи – «Rocznik Drammatyczny» і «Państwowy Lwowski» – закрилися невдовзі після відкриття. З постійно діючих наприкінці того десятиліття була урядова, а отже, і фінансована державою «Gazeta Lwowska» та додаток до неї – тижневик «Rozmaitości: pismo dodatkowe do Gazety Lwowskiej». Тоді як у Парижі на той час виходило 179 періодичних видань.

І ще однією перешкодою, що стояла на заваді розвитку польської літератури, на думку Ф. Сярчинського, була байдужість осіб високого походження до рідної мови, яка виявлялася в небажанні матеріально допомагати тим, хто займається творчістю. Щоправда редактор не був схильний списувати все лише на зовнішні обставини і наголошував, що письменники також мали б висвітлювати цікавіші теми, демонструвати вищий рівень творчості, уникати відвертих запозичень.

Редактором наступного річника й надалі залишався директор Оссолінеуму, який продовжував бути автором більшості публікацій. Його перу, зокрема, належали історичні розвідки – відомості про давній Перемишль, опис міста Самбора та регіону, дослідження про писемні кодекси Червоної Русі, історія Белза та Белзького князівства. Незмінно на сторінках з'являлися етнографічні й філологічні розвідки та нариси Ф. Сярчинського: про народні литовські пісні, словник маловідомих польських виразів тощо. Пробирав себе головний редактор також в іпостасі валеолога, розповідаючи про користь фізичних вправ для здоров'я молоді.

У цьому річнику вельми цікавою і показовою є перша публікація польською мовою (у перекладі Людвіка Набеляка) вступної статті Івана Могильницького «Про руську мову», яку він написав до підручника «Грамматика языка словено-руського» (1823 р.) [224].

У цьому ж річнику запропоновано читачам таку форму ознайомлення з інтелектуальним продуктом, як рецензування. Це був розбір книги «Історія столичного королівств Галиції та Лодомерії міста Львова від заснування його аж до теперішніх часів кс. Ігнація Ходиніцького ордену кармелітів», виданої у Львові у 1829 р. коштом Карла Пфаффа, власника одієї з двох тодішніх книжкових крамничок міста. Автор огляду приховав своє ім'я під криптонімом «P.J.S.» [223]. Уперше натрапляємо також на наукову полеміку з приводу дослідження Ф. Сярчинського про слов'ян. Автор, чиє ім'я теж приховане за криптонімом «А.М.», висловлював свої власні міркування з приводу походження цієї назви [432].

У цьому річнику варто звернути увагу на ще одне повідомлення – про ідею створення у Львові у 1812 р., в часи наполеонівських воєн, масонського «Товариства емуляції», яке мало б згуртувати «добрих і освічених громадян». Автором цього нарису був знаний львівський науковець, мінералог Станіслав Дунін-Борковський [193].

З усталеної колії раптом випав четвертий зошит часопису Оссолінеуму, також підготовлений до друку Ф. Сярчинським. Цей номер розпочинався з

некролога у якому повідомлялося про смерть головного редактора і першого директора цього Закладу, далі йшла промова депутата Тадеуша Василевського, виголошена на церемонії поховання. З огляду на трагічні події, цей номер довелося видавати куратору книгозбірні Оссолінеуму Генрику Любомирському.

В усьому іншому наповненні цього номера залишалося традиційним. Уміщені тут історія теребовлянського князівства та відомості про св. Параскеву-П'ятницю Ф. Сярчинського, повідомлення про ліси Галичини викладача статистики Міхала Стюгера, розвідка Ф. К. Захаріяевича про початки львівського кафедрального собору латинського обряду та інформація львівського аптекаря Теодора Торосевича про використання в господарстві вапна.

Як бачимо, Ф. Сярчинському впродовж двох років вдавалося наповнювати видання матеріалами різного рівня науковості й атракційності, працюючи самостійно і залучаючи інших авторів. Ця різноплановість мала сприяти популярності видання. Проте популярним, а отже, таким, який би купували, читали і поширювали, часопис Оссолінеуму так і не став. Відтак одним з найбільших його випробувань була нерентабельність. Вже після виходу в світ першого річника за 1829 р. ілюзії головного редактора про можливий швидкий успіх проекту розвіялися, оскільки підписників поменшало до 89 проти 122 осіб у 1828 р.

Ф. Сярчинський звертався до друзів (зокрема до А. Росцішевського) з проханням допомогти у розширенні кола читачів і дуже гостро реагував на зустрічне побажання зробити журнал доступнішим [523, s. 44]. Для Ф. Сярчинського це означало знизити його науковий рівень, а отже, відступитися від заповіту М. Оссолінського. Одним з варіантів порятунку ситуації було звернення до влади Галичини з проханням про державну підтримку часопису через поширення його, наприклад, у навчальних закладах краю. Проте з губернаторської канцелярії відповіли згодою передплатити один річник лише для їхнього користування [523, s. 44]. Ще однією спробою

виправити становище було розміщення у тогочасних газетах рекламної інформації про зміст номерів часопису та умови його передоплати й отримання, що, однак, не зарядило проблеми [505].

Головною причиною низької популярності видання, як зазначав один з дослідників історії Оссолінеуму А. Фішер, було те, що «часопис виявився занадто серйозний, з огляду на загальний освітній рівень суспільства, яке, напевно, нічого не читало» [501, s. 36]. А з висоти вже свого часу А. Фішер трактував часопис, редагований Ф. Сярчинським, як найкраще польське періодичне видання в тодішній Галичині, особливо цінне зібраними в ньому історичними матеріалами.

Після раптової смерті 7 листопада 1829 р. вже літнього Ф. Сярчинського, яка трапилася за робочим столом, настало дволітнє «безкоролів'я» – час, коли на тлі ротації допоміжних кадрів інституція не мала ані директора, ані власного хранителя фондів. Новим директором Оссолінеуму в 1831 р. став доктор філософії і права Константин Слотвінський. Достеменно невідомо, що вплинуло на цей вибір куратора Г. Любомирського, адже поміж претендентів на місце директора були й такі імениті особи, як Александер Фредро та Вінценти Поль. В.Т. Віслоцький уважав, що це ініціатива заступника куратора графа Ксаверія Веселовського, чиїм сусідом був К. Слотвінський [590, s. 321]. Саме К. Веселовський опублікував повідомлення про вибір директора: «На цей вибір, зроблений князем Куратором, вплинула кваліфікація шляхетного Слотвінського, яка дозволила йому працювати в уряді ц.к. окружного комісара, а також суспільна думка про нього в ученому світі, завдяки виданню наукових праць, зокрема польською мовою, відомих через докладне висвітлення історії народу і польського краю, а також через § 4 додаткового акту до Фундаційної устави» [590, s. 322].

Найперше, з чим зіткнувся К. Слотвінський, були господарські проблеми, пов'язані з незадовільним станом будівлі книгозбірні, вирішення яких поглинало багато ресурсів і часу. Це був надзвичайно енергійний чоловік, і незабаром його ентузіазм і завзяття проявилися у двох вельми важливих для

Оссолінеуму подіях: у 1832 р. збудували приміщення для друкарні, а через рік відкрилася читальня.

Утім, не залишалася без уваги й видавнича діяльність: публікування наукових праць з колекцій Оссолінеуму та провадження часопису. Для збереження високого рівня періодичного видання К. Слотвінський налагодив контакти зі знаними літераторами краю та за його межами, а також з науковими товариствами. Продовжуючи діяльність часопису, головний редактор спершу звернувся до підготовлених ще Ф. Сярчинським матеріалів для третього річника, що планувався на 1830 р.

Рубрикаційна схема видання залишалася незмінною. Тут далі друкувалися джерельні матеріали, переважно епістолярного характеру. Вагоме місце відводилося життєписам європейських королів та королев польського походження. До уваги читачів пропонувалися повідомлення про видатних представників науки та культури, переважно XV–XVII ст. у контексті дотичності їхніх життєвих шляхів до Польщі. Таким, наприклад, був нарис про Конрада Цельтиса – видатного німецького гуманіста XV ст., котрий у 1489 р. вивчав у Краківському університеті у Войцеха Брудзевського математику, астрономію та природничі науки і водночас викладав за межами закладу поетику і риторіку. Серед згаданих повідомлень є також інформація про зв'язки поляків з Еразмом Роттердамським та про листування Яна Замойського з французьким письменником Марком Антуаном Мюре з приводу запрошення його викладати у Кракові.

У цьому номері, виданному у 1831 р., був опублікований перший життєпис Ф. Сярчинського та перелік усіх його праць – як друкованих, так і тих, що залишалися в рукописах. Відтак продовжувалося публікування таких його праць як, наприклад, розвідка про поширення народної освіти в Європі від Різдва Христового.

І далі особливу увагу видавці зосереджували на публікуванні життєписів видатних осіб, що походили з Галичини. Наприклад, М. Закшевському належала розвідка про життя і працю Міхала Боїма – уродженця Львова,

місіонера-єзуїта, дипломата, мандрівника, вченого, котрий здобув відомість головним чином своєю діяльністю в Китаї.

На сторінках цього річника є цікаві, з погляду порівняння, замальовки Павла Йозефа Шафарика про стан книгозбірень Європи (перелік центральних європейських міст із зазначенням кількості бібліотек та кількості томів, що зберігаються), а також М. Закшевського – про історію перших польських газет. Поряд з ними бачимо витяги з французької енциклопедії про звичаї Африки, що, вочевидь, було покликане підвищити атракційність матеріалів видання, але згодом закидалося авторам часопису як таке, що жодним чином не стосується його завдань. Не оминалася увагою інформація господарсько-технічного характеру: у другому зошиті бачимо опис із детальною схемою верстата для розрізання дерева, що його винайшов Ф. Франковський.

Характерною особливістю цього річника була поява редакційних коментарів (подекуди розлогих), що мало б сприяти полегшенню сприйняття матеріалів. Щоправда, з коментуванням траплялися курйози. Так, публікація уривка рукопису з твору «Лютня» (1661 р.) Анджея Морштина – польського державного діяча, поета та перекладача, що його ім'я було заново відкрите допіру в ХІХ ст., супроводжувалася детальними, але не дуже точними поясненнями. Тому в наступному річнику часопису була опублікована більш фахова розвідка, у якій автор ретельно і методично коментує попередні коментарі, спростовуючи помилки і неточності.

Упродовж 1831–1834 рр. часопис Оссолінеуму вже вповні редагував К. Слотвінський, який, відповідно до настанов фундатора, намагався зосередити довкола закладу та його часопису польський інтелектуальний рух. Першим кроком для досягнення цього стало розширення кола авторів часопису. У цих річниках зустрічаємо дописи самого К. Слотвінського (послугував також криптонімом «K.S.»), А. Бельовського, М. Закшевського, М. Попеля, К. Василевського, М. Стюгера, К. Качковського, Я. Подолецького, В. Поля, Л. Семінського, А. Батовського. Уперше з'являється іменний покажчик, а також частіше друкуються рецензії.

У 1832 р. К. Слотвінський виступив з ініціативою створити товариство на кшталт «Maticy Czeskiej» – організацію під назвою «Matka Galicyjska», яка б акумулювала кошти на підтримку національної наукової, навчальної та розважальної літератури. У другому зошиті часопису за цей рік головний редактор навіть опублікував проєкт діяльності чеської організації і розпочав процедуру отримання дозволу на відкриття наукового товариства [255]. Щоправда, польське товариство «Macierz Polska» із завданнями видання дешевих книг задля поширення освіти серед простого люду в Галичині буде створене допіру в 1882 р.

Ще однією гострою темою, яку порушив на сторінках часопису К. Слотвінський, стало питання змістового наповнення часопису, а радше, його сприйняття. Усе почалося з того, що в 6-му номері газети «Rozmaitości: pismo dodatkowe do Gazety Lwowskiej» за 1832 р. був надрукований лист львівського обивателя пана Мацея Соболя, який виклав свої зауваження щодо видання Закладу. На ці зауваження К. Слотвінський у доволі гострій, властивій йому манері, відповів автору, припускаючи, що твердження останнього є наслідком не досвіду, а літньої спеки: «Біда, писав редактор, що не за часописи, а за читачів треба уболівати». Дивувало редактора те, що пан Мацей не числився в списку тих, хто отримував часопис, але звідкись мав несхвальну думку про його зміст та сумнівався у його моральній користі. На зауваження про те, що Галичина відставала від Європи за кількістю і якістю наукових часописів, К. Слотвінський не полінувався навести інформацію про актуальний стан наукової періодики у країнах Заходу, що відобразив у таблиці переліку історичних журналів. Цей перелік зайняв аж 4 сторінки, а Оссолінеум з усього цього різноманіття міг дозволити собі купувати лише кілька видань. Ну і звичайно ж, питання про зацікавлених наукою читачів, адже ситуація з цим була вельми сумною, оскільки наприкінці 1831 р. протягом двох місяців часопис отримав заявку тільки від одного передплатника – Александра Батовського [254]. Зрештою, публікуючи у 4-му зошиті за 1832 р. список

пренумератів, яких назбиралося аж 26 осіб, бачимо під ним допис від редакції: «Двадцять шість на понад чотири мільйони мешканців Галичини!» [253].

У 1833 рік редакція часопису вступала з наміром зрушити ситуацію з місця. Планувалося зробити часопис місячником (щоправда, було видано 8 зошитів), який мав продовжувати публікувати роботи Оссолінського та праці з його колекції, дослідження Ф. Сярчинського, передруки з іноземних часописів, закордонні відомості про події у розділеній Польщі, відомості з Галичини, поезію, описи місцевих старожитностей, наукову кореспонденцію, сучасну історію, звіти про діяльність Закладу. Окрім цього, у 1833 р. як додаток до часопису і надалі друкувався «Катехизм підданих Галичини. Про їхні права та повинності з погляду уряду, двору і самих себе» К. Слотвінського, написаний у вигляді запитань та відповідей. Було вирішено зменшити ціну видання, щоби зробити його доступнішим.

Виступаючи зі звітом про діяльність Оссолінеуму у 1833 р., К. Слотвінський наголосив: «Невідомо, чи вдалося задовольнити читачів, але в одному з закордонних часописів зазначалося (без уточнення назви – *Л.Л.*), що наше видання є найважливішим науковим часописом який у даний час з'являється польською мовою» [144].

У директора Оссолінеуму і головного редактора його видання К. Слотвінського було ще одне важливе амплуа. Оскільки його діяльність у закладі розпочалася одразу ж після подій 1830–1831 рр., одним зі своїх обов'язків К. Слотвінський вбачав створення і поширення патріотичної літератури, що в умовах Австрійської імперії могла існувати тільки нелегально. Це були заборонені часописи, брошури, відозви та пісні. Оскільки політична ситуація в імперії була доволі напруженою, то такі прояви патріотичної діяльності, які і в спокійніші часи не заохочувалися, трактувалися владою як загрозові. Усе це кидало підозри на діяльність директора Оссолінеуму та й усього закладу. Претензії були навіть до назви інституції, яка містила слово «народний», а не «науковий». Невдоволення губернатора викликало також те, що директор на початку 1833 р. звернувся безпосередньо

до губернатора підросійського Поділля з проханням приймати на поштових станціях цих теренів передплату часопису Осолінеуму [501, s. 37].

Зрештою, це вилилося в те, що 17 червня 1834 р. друкарню та читальню Осолінеуму було закрито, а директора та кількох його працівників (Александра Комарницького, Еміля Коритка та керівника друкарні Францішека Зомбковського) – арештовано. У 1837 р. К. Слотвінського було засуджено до тривалого ув'язнення в австрійській фортеці Куфштайн в Тиролі, де він просидів аж до 1843 р., й до Львова вже не повернувся [514]. За спеціальним розпорядженням була вилучена вся надрукована на той час продукція. Найкращою ілюстрацією масштабів втрат від цієї акції будуть цифри: до арешту директора Заклад видав власним коштом і частково у власній друкарні 130 найменувань книг та два часописи (загальним обсягом 1031 видавничий аркуш), більш ніж половина яких мала патріотичний зміст. Нагадаємо, що ще у 1828 р. друковані в столиці Галичини видання налічували два десятки позицій, а у 1829 р. було надруковано лише тринадцять книг [313].

Після арешту директора тривалий час у становищі невизначеності наукова інституція залишалася під опікою лише кількох працівників. Допіру в 1839 р. куратор Г. Любомирський представив нового хранителя фондів – Яна Шляхтовського та директора – Адама Клодзінського. Новопризначений директор Осолінеуму вивчав право у Львівському університеті, вчителював та працював бібліотекарем. Часи його керування Законом виявилися чи не найскладнішими: бібліотека залишалася невпорядкованою, друкарня була опечатана, а читальня – закрита. Тому перше чим він зайнявся – був ремонт занедбаних приміщень та впорядкування господарських питань.

У 1841 р., після семилітньої перерви, А. Клодзінський отримав дозвіл на відновлення діяльності часопису. До арешту попередній редактор К. Слотвінський встиг видати перший та, частково, другий і третій зошити 1834 р. Відсутні сторінки цих двох зошитів та четвертий зошит видавав уже А. Клодзінський зі збережених матеріалів Це були: закінчення «Історії молодості Сигізмунда І» (з рукописів Осолінського), опис скам'янілостей,

знайдених на Перемишльських землях (Т. Дідушицький) та зауваження про польські переклади «Слова про Ігорів похід» (К. Слотвінський). І цим видавці часопису з дещо видозміненою назвою «Czasopismo Naukowe od Zakładu Narodowego im. Ossolińskich wydawane» виконали зобов'язання перед передплатниками за 1834 р.

Видання 1842 року знову змінило назву, тепер це була «Biblioteka Naukowego Zakładu imienia Ossolińskich: pismo poświęcone dziejom, bibliografii, rozprawom i wiadomościom naukowym». У «Вступі до нового часопису» головний редактор обережно висловлювався про невідповідність ідеї Оссолінського матеріалам попередніх річників, оскільки перший редактор Ф. Сярчинський робив особливий акцент на питання історії, що не надто пошваблювало часопис, а другий редактор К. Слотвінський подавав, хоч і ширший спектр матеріалів, деякі з них не мали жодного стосунку до національної культури і, також, були надто зосереджені на минулому. На думку А. Клодзінського, обидві редакції навіть не намагалися йти в ногу з часом та не виконували головного постулату М. Оссолінського – поширювати відомості про його наукові колекції. А це було особливо важливо, оскільки мало заохочувати читачів ближче знайомитися з цими матеріалами, досягти їхню значущість [127].

Ця ситуація підштовхнула редакцію до вироблення нової рубрикаційної схеми видання: 1. Історична інформація з рукописів М. Оссолінського. 2. Малознані наукові праці (Оссолінського, Сярчинського та ін.). 3. Відомості про заклад та його колекції. 4. Польськомовні наукові дослідження різноманітного спрямування. 5. Літературні розмаїтості: відомості про наукові заклади, вчених та їхні дослідження, рецензії. Планувалося видавати по 8 зошитів на рік обсягом не менш ніж 10 друк. арк., хоча, насправді, у 1842–1843 рр. видавали по 4 зошити. Вартість річної передплати ставала ще доступнішою – 5 злр. за річний комплект без урахувань поштових оплат. Як наслідок порівняно з 30-ми роками, відчутно побільшало читачів видання – у 1842 р. редакція надрукувала список із 125 імен передплатників часопису.

Уже в першому зошиті видання за 1842 р. бачимо уривок з «Poloneutyhii», присвячений пануванню Сигізмунда I (з рукописів А. Любенецького), «Готфрід Ленгніх» (з рукописів М. Оссолінського), «Відомості про вірмен у Польщі» (автор – Х.З.), «Початки історії Польщі» А. Бельовського, «Дослідження про польську мову та її граматику Я. Н. Дешкевича». У рубриці «Літературні розмаїтості» подавалася інформація про колекцію мінералів Оссолінеуму, новини від А. Бельовського про актуальні події на польських землях та некролог на С. Яшовського [263].

На думку головного редактора, яку він висловив за підсумками річної діяльності оновленого часопису, «зміна титулу і духу часопису була прихильно прийнята. Читачі добре сприйняли ці зміни. А один з найвідоміших сучасних письменників Ю. Крашевський не лише похвалив нашу ініціативу, а й побажав успіхів» [316].

Задля подальшого розвитку планувалося розширити кількість співробітників редакції, до якої окрім А. Клодзінського входили А. Бельовський і Я. Н. Дешкевич. На той час з редакцією тісно співпрацювали також Ф. К. Захаріясевиц та А. Батовський. Згодом до них долучилися К. Стадницький, В. Поль, М. Дідушицький, І. Вагилевич, Ю. Шляхтовський, К. Ключицький, С. Пшилецький.

Утім, насправді, зусилля головного редактора не зробили часопис популярнішим, і коло його читачів далі не розширювалося. В інформації про діяльність закладу за 1845 р. у контексті виголошення подяк усім, хто долучався до створення часопису (понад десятків осіб) непропорційно малою виглядає кількість його читачів – 50 осіб. Це змушувало редакцію утримувати часопис власним коштом, що виливалося в порядну суму – майже тисячу ринських злотих [466].

Така ситуація змусила А. Клодзінського вдаватися до радикальних заходів, – він, зробивши паузу у виданні часопису, у 1846 р. запропонував посаду головного редактора відомому поету, географу й етнографу Вінценті Полю, який тривалий час був кандидатом на місце в керівництві Закладу. Останній

поставив умову – поволі вступати в права, знайомлячись із внутрішніми механізмами функціонування редакції. Зійшлися на компромісному рішенні, і В. Поль очолив редакцію та керував виданням часопису впродовж 1847–1848 рр., Вочевидь саме це, а, можливо, ще й небажання співпрацювати з владою, стало причиною того, що В. Поль відмовився від вельми спокусливої пропозиції тодішнього губернатора Галичини Франца фон Штадіона очолити урядове видання «Gazeta Lwowska» [105].

Знову відбулося оновлення змісту часопису, який з квартальника мав стати місячником з обсягом до 7 друк. арк. та вартістю 10 злр. за річний комплект. Було вирішено, що не варто зосереджуватися лише на науковій тематиці, а ввести також белетристику, новинки літератури й мистецтва. Тобто розповідати про резонансні теми, що цікавили суспільство і мали висвітлюватися якомога оперативніше та доступніше. Подавали цю ідею автори часопису красиво: «Приводом зберігати наш часопис в тісних наукових рамках було сподівання, що з'являться видання белетристичного характеру [...]. Але коли ця наша надія не справдилася, Науковий Заклад імені Оссолінських відчуває обов'язок зайняти цю нішу» [438].

Відповідно до цього зміст часопису у першому томі за 1847 р. розподілявся за такими рубриками: історія і краєзнавство («Загальний погляд на уся історію Польщі» К. Шайнохи, «Сини Гедеміна» К. Стадницького, «Звичаї давніх слов'ян» К. Шайнохи), історія літератури і бібліографія («Про Трога Помпея» А. Бельовського, «Історико-літературний нарис про Петра Скаргу» В. Мацейовського, «Огляд літератури попереднього року», «Дослідження економічного товариства у Львові», «Дослідження про тиф» доктора Я. Малча), мова («Спостереження про польську мову» А. Клодзінського, «Польська мова та її вживання в Галичині» С. Пілата), природничі науки («Природничий музей у Львові В. Поля», «Вступ до органічної хімії і геології у Львівському університеті»), література (драма «Єжи Любомирський» К. Шайнохи, «Сім листів» І. Красіцького, «Поезія Яна Шиманського», «Повість про життя поета Д. Магнушевського»), мистецтво

(«Про польський театр у Львові» J.D., «Про краєвиди Галичини» А. Стечинського, «Гловацький – художник у Кракові», музика Коморовського до підгальських пісень), критика (Огляд праці «Історико-статистичний опис Познанського князівства», огляд праці «Листи про Швецію» Є. Тишкевича) [261].

Звітуючи про діяльність Оссолінеуму у 1848 р., А. Клодзінський наголошував, що для часопису цей рік мав стати найкращою епохою. Те, що публіка ласкаво прийняла його у 1847 р., обіцяло достатню кількість передплатників, кошти яких мали покрити значні витрати на друк і платню працівникам. Подорожі Польщею та за її межі задля розширення літературних зв'язків співробітників видання – редактора В. Поля та кустоша Я. Шляхтовського дали змогу розраховувати на значну допомогу вчених з інших земель та спричинитися до розповсюдження часопису за межі Галичини, а збільшення штату фахових працівників мало забезпечити редакцію якісними і різноплановими матеріалами. Зрештою, полегшувало працю також відновлення у 1847 р. діяльності власної друкарні. Отож усе сприяло розвиткові часопису, але раптові політичні зміни в державі зупинили цей поступ. Наприкінці 1848 р. часопис, позбавлений співробітників, які кинулися у вир політичної боротьби, став менш цікавим для читачів і вже не міг утримувати рівень наукового видання. Це змусило очільників Оссолінеуму прийняти рішення про припинення діяльності «Biblioteki...», щоби, як зауважував А. Клодзінський, «не вислуховувати звинувачень у тому, що не вміють відчувати важливості цієї хвилини» [261, s. 505]. Зрештою, позбавлене опіки меценатів, видання потрібно було б фінансувати з фондів Закладу, які були не безмежними. Накладалася ще одна «технічна» проблема – із запровадженням у 1848 р. у школах польської мови виникла величезна потреба у нових підручниках, які першочергово друкувалися у друкарні Оссолінеуму. З огляду на всі події 4-й зошит першого тому часопису за 1848 р. вийшов зі значним запізненням і став останнім на цьому етапі діяльності Оссолінеуму. Настала тривала перерва у його виданні.

У 1862 р. зміна політичних умов та поліпшення фінансового становища організації дали можливість відновити власне періодичне видання, редактором якого став Август Бельовський, що протягом 1850–1876 рр. очолював Оссолінеум. Як зазначав Т. Купчинський, один з перших біографів Бельовського: «На Заклад він дивився не лише як на інституцію, призначену для нагромадження, упорядкування та доступу до колекцій, а як на вогнище літературно-наукової та видавничої праці» [143, s. 485].

Вдалих у фінансовому аспекті для Оссолінеуму початок 60-х рр. дав змогу очільникам відновити діяльність наукового часопису під іменем «Biblioteka Ossolińskich. Pismo historyi, literaturze, umiejętnościom i rzeczom narodowym poświęcone. Roczet nowy». Редагований А. Бельовським часопис від самого початку був орієнтований на дещо вищий рівень сприйняття. З цього приводу зазначалося: «Ми би хотіли не лише оголошувати твори наших предків, що зберігаються в рукописах, але й публікувати сучасні авторитетні дослідження з питань науки і мистецтва, критичні огляди відомих праць і погляди на сучасний стан літератури. Ми не збираємося сягати ні сфер політичної журналістики, ні так званої белетристики» [472].

Щоправда, вже через рік у виступі заступника куратора Закладу М. Дідушицького читаємо: «Не може бути річчю байдужою для видавців періодичного часопису кількість читачів, бо від цього залежить поширення його впливу. Тим паче там в краю, де немає саме наукових видань, новостворений часопис мусить розширюватися й охоплювати твори не лише літературні, а навіть і більш-менш белетристичні» [471]. Анонсований значно вищий професійний рівень видання, якого намагався сягнути редакційний колектив на чолі з А. Бельовським, галицька спільнота високо оцінювати (купуючи його) не поспішала.

Дві третини змісту першого тому часопису займали питання історії, які висвітлювалися у дослідженнях: «Королівство Галичини» та «Ян Станіслав Яблоновський» А. Бельовського, «Архів монахів» К. Гобебського та в огляді

праць В. Ільницького та І. Шараневича, присвячених древнім галицьким містам, здійсненому А. Бельовським.

У рубриці «Література» знаходимо дослідження А. Малецького про подорож Ю. Словацького до Італії та Святої землі, два вірші Т. Ленартовича та уривок з поезії Богдана Залеського. Рубрика «Знання» містила роздуми Ю. Супінського «Ставлення людини до землі в соціальній економіці», «Методику дослідження і здобутки сучасної фізики» В. Урбанського. У розділі «Критика» були опубліковані огляди праць Ю. Супінського про польську школу соціальної економіки (К. Відман) та польськомовний переклад «Саги про Фрїтьофа» Тегнера (С. Пілат). Традиційно завершували том «Хроніка Закладу» та «Звіт про діяльність Закладу» [262].

У подальших номерах часопису є праці з історії: «Ієронім і Ельжбета Радзейовські» (К. Шайноха), «Щоденник Ю. Понятовського» (у перекладі з французької та коментарями К. Годабського), «З листів К. Годабського про облогу Мантуї у 1799 р.» (упорядник К. Годабський), «Церковні справи на Русі в часи Казимира Великого» (І. Шараневич), «Львівська земля за польських часів у XIV і XV ст.», «Ольгердовичі» (А. Стадницький), «Галицько-Волинське князівство», «Іван Мазепа та його листи», «Генеалогія польських князів 880–1195» (А. Бельовський), «Відомості про Польщу зі щоденника маркіза де Помпон» (А. Мосбах), «Князь Адріан Пікарський і його щоденник» (Б. Каліцький), «Ян Климент Браніцький – вступ до історії XVIII ст.» (Л. Набеляк), «Кілька слів про Костюшка» (Л. Семенський), «Про галицько-руські монети» (Я. Ступницький), «Щоденник розгрому татар Я. Собеського 1672 р.», «Польська дипломатика у 1527 р.» (К. Ліске).

У рубриці «Література» представлено: поезії К. Балінського та спогади про нього, поезії Я. Гротковського, В. Поля, С. Трємбельського, не публіковані вірші В. Потоцького, переклади іноземних поетів (Я. Гротковський), уривки з «Одіссеї» Гомера (у перекладі Л. Семенського), уривки з поеми «Богородиця» С. Гощинського, уривки з драми «Привід» (В. Поль). Також тут містилися літературознавчі огляди: «Дослідження з літератури XVII ст.» (Л. Набеляк),

«Студії естетичні» (С. Пілат), «Кадмія – вступ до грецької історії» (А. Пайгерт), «Нарис про А. Ф. Модревського», «Вступ до історії грецької драми» (А. Малецький), «Спогади про А. Е. Козьмяна» (Л. Семенський), «Життя та творчість К. Сенкевича» (К. Годабський).

Рубрика «Суспільна економіка» з'явилася у цей період лише один раз і містила працю про Національний економічний банк (Ю. Супінський). Надалі роботи з економіки подавалися в рубриці «Знання» поряд із повідомленнями про наукові досягнення природничих і точних наук. Тут продовжувалася публікація нарису В. Урбанського про сучасну фізику; є також його праці «Про самородство», «Природа і віддаленість сонця», «Фундаментальні закони природи». Я. К. Стешковському належали дві оповіді: «Видатні відкриття систем планет останнього двадцятиліття» та «Відомості про винайдення й удосконалення телескопа». Уміщені також роботи: «Лекція про потребу викладання економічної географії» (В. Поль), «Про душу людини і душу тварини» (А. Урбанський), «Кілька зауважень про соціальну економіку» та «Об'єднання і спілки» (Ю. Супінський), «Філологічні студії про назви слов'янських рік» (Б. Тшасковський), «Про ціну в «Польській школі соціальної економіки» (Р. Шиманський).

Упродовж семи років часопис «Biblioteka Ossolińskich» редагував А. Бельовський, доки суспільна байдужість не змусила його завершити цей проєкт. Часопис такого типу виявився надто дорогим: згідно зі звітом про діяльність у 1867 р. – коли сталася чергова перерва у виданні часопису, вартість 10-го тому становила третину наукових видатків усієї бібліотеки (поповнення колекцій, забезпечення діяльності бібліотеки та провадження часопису) [473]. Передплатників і надалі було обмаль, про що свідчили 314 злр., виручених від продажу попереднього тому (на той час вартість одного тому становила 3 злр.) [473, s. 431].

Назагал ситуацію з [не]затребуваністю такого типу видань добре відображають слова самого редактора щодо важливості освіти, особливо її вищого рівня: «Наша інтелігенція не така чисельна та всебічно освічена, щоб

могти рівнятися з французькою чи німецькою. Лише літератори мають у нас багато працюючих і вправних представників, що знаходять достатню кількість читачів. Серед вузьких спеціальностей, фундаментальних наук, навіть тих, що тісно пов'язані з поліпшенням матеріального побуту, бракує і тих, хто пише, і тих, хто читає. А інколи від листів віє навіть якоюсь відразою і погордою у ставленні до вузькоспеціальних знань» [202]. Провадження «Biblioteki Ossolińskich» припинилося, і 12-й том за 1869 р. став останнім у цей період. Однак, попри недооцінку читачами, часопис «Biblioteka Ossolińskich» під керівництвом А. Бельовського був одним з найповажніших і найкращих тогочасних польських часописів [143]. Свідченням цього є, хоча б вельми прихильні рецензії К. Ліске на 10-й та 11-й томи видання, опубліковані ним у «Dzienniku Literackim» [384].

Від початку створення Національна бібліотека імені Оссолінських у Львові планувалася як науковий заклад, у якому здійснюється реальний інтелектуальний пошук. У цьому контексті важлива роль відводилася діяльності власної наукової трибуни – часопису, що, орієнтуючись на кращі взірці того часу, мав поширювати світло науки. Діяльність такого видання вдалося зорганізувати першому директору Закладу Ф. Сярчинському у 1828 р. і відтоді під різними назвами і з перервами різної тривалості, часопис функціонував до кінця 60-х рр. ХІХ ст. Вивчення історії функціонування та особливостей змістового наповнення видання дає підстави виокремити чотири етапи його діяльності, що відповідали дослідницьким зацікавленням творців часопису, а також відображали суспільні реалії часу. З'ясування цілей, які ставили перед собою редактори, і того, як суспільство сприймало їхні зусилля, допомагає сформулювати уявлення про загальний стан культури публічної наукової комунікації у Львові, що у 30–60-х рр. ХІХ ст. тільки починала своє становлення.

2.2 Історико-літературний часопис «Przewodnik Naukowy i Literacki»

Наступний етап наукового історіописання відображено на шпальтах криптоісторичного видання, що з'явилося у Львові у 1873 р. під назвою «Przewodnik Naukowy i Literacki» як додаток до урядової «Gazety Lwowskiej». Цей часопис продемонстрував просто дивовижну, як на свій жанр, «живучість», проіснувавши аж до 1919 р. Щоправда, важливу роль тут відіграла наявність державної фінансової підтримки.

У цього видання були попередники – «Dodatek Tygodniowy» і «Dodatek Miesięczny, do Gazety lwowskiej, poświęcony historyi, statystyce i ekonomii krajowej». Їхня поява була результатом процесів, які охопили край у 2-й пол. XIX ст.: модернізація, демографічні зміни, розширення адміністрування, зростання приватних ініціатив, що виявлялося у збільшенні кількості різноманітних організацій. Таке ускладнення суспільного життя стимулювало потребу його вивчення й осмислення. Найкращим інструментом для цього, в дусі часу, вважалася молода і вельми практична дисципліна – статистика. А до вивчення природних умов існування людини повинно було долучитися краєзнавство. Відтак в Австрійській імперії почали з'являтися видання зі статистики та краєзнавства широкого спектра власності: від урядових бюлетенів до громадських видань.

У Галичині від грудня 1850 р. виходив друком «Dodatek Tygodniowy przy Gazecie Lwowskiej», що містив інформацію зі статистики, економіки та історії краю, а також відомості, котрі мали б розважити читача (про події за кордоном, фейлетони тощо). Був у виданні літературний розділ, у якому, зокрема, друкувалися бібліографічні відомості з історії літератури в Галичині [117]. У такому вигляді «Dodatek Tygodniowy ...» видавався до 1867 р., у 1868–1869 рр. – вже під титулом «Dodatek Tygodniowy do Gazety Lwowskiej». У 1869 р. його видання призупинилося і відновилося через три роки, у 1872 р., у дещо зміненому вигляді та під назвою «Dodatek Miesięczny...». З цього приводу в «Gazecie Lwowskiej» 2 січня 1872 р. з'явилося оголошення: «Від 1 січня при «Gazecie Lwowskiej» буде виходити

замість «Dodatka Tygodniowego...» «Dodatek Miesięczny...», часопис, присвячений історії, суспільній економіці і крайовій статистиці. Кожен місячний зошит буде містити чотири аркуші стислого друку, а чотири такі зошити становитимуть том – цілий річник буде складатися з трьох томів» [440]. Річні та піврічні передплатники «Gazety Lwowskiej» отримували його безкоштовно, квартальні – за доплату у 50 центів, а місячні – за 20 центів. Окрема передплата коштувала 3 злр. на рік, ціна в книгарні становила 4 злр., один зошит коштував 35 центів. Усі ці проєкти завдячували своїм існуванням ініціативі галицького намісника графа Агенора Голуховського (1812–1875 рр.), відомого своєю реформаторською діяльністю та освітніми, часом неоднозначними (як у випадку з переведенням русинської абетки на латиницю) ініціативами [123].

Відновлене у січні 1872 р. видання під назвою «Dodatek Miesięczny do Gazety Lwowskiej: poświęcony historyi, statystyce i ekonomii krajowej» мав завданням подавати не поточну інформацію, а розповідати про більш фундаментальні речі, що, назагал, відповідало офіційному статусу «Gazety Lwowskiej». Один з перших дослідників історії діяльності цього видання Ю. Кляйнер вважав усі ці попередники безликими та уїдливо зауважував: «Якщо назва «Gazety Lwowskiej» є ідеалом безсенсовості, що не має ніякого стосунку до власної програми, то «Dodatek Miesięczny...» рівно настільки перевищив її, що виразив у своїй назві зречення самоцінності та залежність від «Gazety Lwowskiej» [525, s. 1].

Однак межі урядового характеру цього видання були достатньо широкі, щоб розглядати його попередником «Przewodnika Naukowego i Literackiego» з погляду реального змісту, а не декларативної програми. Видання було доволі самобутнім явищем, хоч і не новим – навіть у не вельми прогресивній у цьому сенсі Галичині. На першому місці у переліку його рубрик стояла історія [264]. Це було загальноєвропейською даниною часу, відтак захоплення історією зростало й у Галичині. Намісник А. Голуховський виступив ініціатором видання «Дипломатичного кодексу міста Велічка», яке готував редактор

«Dodatku Miesięcznego...» А. Рудинський. Щоправда, йому як фаховому економісту та управлінцеві більше давалися економіко-статистичні питання. Деякі публіковані матеріали мали характер історичних екскурсів, як, наприклад, документи про економіку давньої Самбірської землі, що мали безумовну історичну вартість і автентичні риси, оскільки ґрунтувалися на більш пізніх, але завірених копіях. З цим матеріалом перегукувалася розвідка «Ревізія прав і привілеїв самбірської економії». Публікувалися також документи з архіву Актів ґродських і земських колишнього Краківського воєводства (XVI–XVI ст.) в опрацюванні директора архіву Богдана Лушчинського.

Історичному та статистично-економічному спрямуванню видання відповідали також описи місцевості, що знаходили своє місце на шпальтах видання. Вони належали переважно Антонію Шнайдеру – автору «Красзнавчої енциклопедії Галичини» [691]. Досвідчений дослідник, багатолітній співробітник «Dziennika Literackiego», а згодом і «Przeglądu Archeologicznego», він опублікував нариси «Старе Село під Львовом», «Звенигород під Львовом і його давнє історичне значення» [266]. Проте, підсумовуючи діяльність цього часопису, Ю. Кляйнер зауважував, що «це видання мало, звичайно, значення як явище культури, але чинником, що творить культуру, стати не могло. Сповите у сухі цифри, воно було ще більш чужим для суспільного загалу, аніж «Gazeta Lwowska» [525, s. 6].

Після смерті головного редактора А. Рудинського, часопис очолив Владислав Лозінський – польський історик-аматор, письменник, дослідник культури та колекціонер. Він походив зі Східної Галичини (народився в с. Опарі біля Дрогобича в родині дрібного шляхтича) та був двоюрідним братом знаного польського історика й письменника Кароля Шайнохи [569; 521]. В. Лозінський, ще студіюючи право та філологію у Львівському університеті, розпочав успішну журналістську та письменницьку діяльність, спеціалізуючись на історичній проблематиці. Вважається, що намісник А. Голуховський зупинився на виборі кандидатури В. Лозінського, оскільки

він саме опублікував пригодницьку історичну повість «Opowiadania imć pana Wita Narwoja, rotmistrza Konnej Gwardji Koronnej: a. d. 1760—1767 (1873 p.)», що стала дуже популярною. Намісник оцінив харизму письменника, і його призначили спершу тимчасовим, а згодом постійним редактором «Dodatku Miesięcznego...», починаючи з другого номера 1873 р.

Проте вірогіднішим, хоч і менш романтичним поясненням вибору А. Голуховського є те, що В. Лозінський упродовж 1867–1870 рр. очолював редакцію «Dziennika Literackiego», спричинившись до підняття його рівня. Як зауважує В. Юльковська: «Він залучив до співпраці популярних тогочасних літераторів: Крашевського, Ленартовича, Шуйського, Асника» [520, s. 340]. Традиційна для Галичини «відсутність читацького інтересу», попри, а, можливо, й через високий рівень видання, спричинилася до припинення існування «Dziennika Literackiego». Проте за короткий період роботи над цим проєктом В. Лозінський встиг налагодити контакти з тодішнім інтелектуальним середовищем, здобув широку популярність як літератор і публіцист та навіть посприяв популяризації творчості А. Асника та Л. Кубалі, забезпечивши вихід у світ їхніх дебютних творів та підтримуючи їх фінансово. Саме «Dziennik Literacki», як наголошує В. Юльковська, приніс В. Лозінському важливу для його подальшого життя співпрацю з К. Ліске, який істотно вплинув на формування історичних поглядів письменника і зростання його наукових зацікавлень [520, s. 340]. Останнє, зрештою переважить у житті В. Лозінського, і на початку 80-х рр. XIX ст. він, відмовившись від успішної кар'єри літератора, зосередиться на дослідницькій діяльності.

У керуванні «Dodatkem Miesięcznym» В. Лозінський вирішив відійти від забюрократизованої концепції урядового органу, змінити назву видання і, надавши йому самостійності, зробити трибуною польської культури. Л. Фінкель вважав, що безпосереднім приводом до появи ідеї створення «Przewodnika Naukowego i Literackiego» була діяльність у Кракові «Przeglądu Polskiego» (1866 р.) та створення у Львові «Przeglądu

Lwowskiego» (1871 р.) [500, s. 209]. В. Лозінський поставив перед собою майже непосильні, з огляду на попередню історію наукових видань Східної Галичини, завдання: одночасно утримувати рівень науковості та популярності. Останнє було особливо складним, але, як виявилось, не неможливим. Розпочав свою діяльність редактор зі зміни назви видання та його зовнішнього вигляду – зошити більшого обсягу друкувалися на якіснішому папері. Авторами часопису стали К. Ліске, Т. Войцеховський, Ю. Шуйський, М. Бобжинський. У 1875 р. В. Лозінський познайомився та розпочав співпрацю з Г. Сенкевичем [669]. Ці вражаючі якісні зміни видання, що підняли його на абсолютно новий рівень, були пов'язані саме з діяльністю В. Лозінського [136, s. 3].

Оновивши видання, адміністрація запрошувала до передплати на «універсальний корисний часопис, брак якого доволі сильно відчутний в регіоні» [525, s. 9]. Однак спеціально купувати його читачі не поспішали, оскільки більшість, як це було запроваджено у попередній період, отримувала видання «у навантаження» за передплату на «Gazetę Lwowską». Зростання наукового рівня часопису не вельми сприяло його популярності. Так само, як і у випадку з «Biblioteką Ossolinskich», свій вплив мала горезвісна байдужість галицького суспільства, яке мало цікавилось поважними часописами – особливо тими, що з'являлися у регіоні. У Галичині історія, літературна та наукова журналістика були представлені не найкращим чином. У той час, коли на теренах колишнього Польського королівства діяли «Biblioteka Warszawska», «Przegląd Tygodniowy», «Niwa», «Kłosy», «Tygodnik Ilustrowany», у Львові один за одним закрилися «Biblioteka Ossolinskich» та «Dziennik Literacki». Та навіть краківський журнал «Przegląd Polski», як зауважував М. Бобжинський, «був органом жменьки людей, який ця жменька і читала [...] Від «Przeglądu Polskiego» тікає багато авторів зі страху через брак популярності» [494, s. 491].

Свою роль відіграло й те, що урядова газета і все, що було з нею пов'язане, назагал не викликали симпатій вічно скептичного Львова. Ба більше, В. Лозінському «доброзичливці» навіть ставили за провину згоду

очолити редакцію і дуже критично сприймали те, що польську літературу віддавали під опіку уряду. Проте він дивився на це крізь іншу оптику. Найдужче прагнув редактор, як про це він сам казав, зробити газету «такою, щоби кожен урядник, котрий буде її читати, почувався громадянином краю, почувався поляком» [500, s. 213]. Увесь цей час редактор не втрачав оптимізму і в 1874 р. писав: «Наш видавничий рух насправді скромний, але ми не маємо ще в собі літературного меркантилізму, суто спекулятивного ринку книг; шкодуємо, що мало поважних часописів у нас виходить, але не задримо успіхові тенденційних журналів і часописів з пласким змістом, не задримо великій кількості дорогого паперу, не задримо манії ілюстрування, яка з малюнка робить окрему подію, а з літератури – банальну тлумачку зображення – шкодуємо, що повільно розвивається наука і література, але не шукаємо проти цього засобів у розрослій, як бур'ян, літературній журналістиці на страшенно ненажерливих і вічно голодних шпальтах, які подеколи будь-чим можна нагодувати, в яких, проте, передчасно гинуть найчудовіші таланти» [164].

На початках реальними читачами «Przewodnika...» більшість людей ставала випадково завдяки тому, що він розповсюджувався разом з «Gazetą Lwowską». Річні і піврічні передплатники «Gazety Lwowskiej» діставали часопис безкоштовно, а ті, хто мав передплату на місяць чи квартал – доплачували відповідно 75 та 30 центів. Для тих, хто не був передплатником, річний комплект на 60 аркушів коштував 4 злр., зошит у книгарні коштував 60 центів, річник – 5 злр. Через це важко оцінити, наскільки сам факт існування такого літературно-наукового додатка впливав на кількість передплатників, але їх було набагато більше, аніж в інших виданнях. Уже через кілька років від початку діяльності «Przewodnika Naukowego i Literackiego» Ю. Крашевський зауважував: «Окремим феноменальним успіхом може похвалитися урядова «Gazeta Lwowska» під редакцією п. Лозінського, котра сама має стільки абонентів, скільки разом взяті «Gazeta Narodowa» і «Dziennik Polski». Це безпрецедентний факт, який в даний момент примушує замислитись» [672]. У

різні часи близько третини надрукованих номерів видання реалізовувалося вроздріб [525, s. 10]. Усе це в комплексі сприяло розповсюдженню видання у найвіддаленіші куточки, до яких воно не мало б шансу потрапити, і поволі робило свою справу, стаючи важливим чинником поширення інтелектуальної культури в східногалицькому регіоні та поза його межами.

Завдяки старанням редактора В. Лозінського «Przewodnik ...» у 70-х рр. XIX ст., після кількох років діяльності, не тільки не припинив свого існування, як традиційно склалося в Галичині, а й збільшив кількість читачів. На початках його редакторської праці наклад часопису заледве сягав тисячі примірників, а через десять років реалізовувалося 1400 прим. Щоправда, Ю. Кляйнер припускав, що збільшення цієї цифри було не вельми показовим, оскільки в цей час побільшало передплатників «Gazety Lwowskiej».

Одним з вирішальних чинників тривання діяльності «Przewodnika...» було те, що його фінансував уряд. Цим вирішувалася головна проблема, через яку сходили з арени інші галицькі наукові часописи. Австро-угорська держава забезпечувала все, що стосувалося видавничого процесу (вартість паперу, друку, брошурування, розповсюдження, а також редакторський та авторські гонорари). Окрім цього, редакція не платила ні за використання приміщень та їх опалення й освітлення, ні за роботу допоміжного персоналу. А були це чималі суми: у 1874 р. на видання додатка було витрачено 3755,45 злр., у 1879 – 5097,82 злр., у 1882 р. – 5403,98 злр. [525, s. 11]. Саме урядова фінансова підтримка забезпечила виданню таке тривале існування, плідну діяльність та можливість зосередити довкола себе групу видатних авторів, передовсім львівського, а також краківського та варшавського наукового світу.

У 1873 р. редакція оголосила, що видання буде виходити першого числа кожного місяця на 5 друкованих аркушах, а річник буде сформований у вигляді двох томів по 30 аркушів. Разом зі збільшенням обсягу розширювалася також програма видання, завданням якого визначалося охоплювати науковий і літературний рух у його якнайповажніших виявах. Передбачалося, що часопис мав містити історичні та економічні розвідки, критичні та літературні

дослідження, огляди польських та іноземних видань, матеріали з краєзнавства та бібліографічні відомості. До співпраці запрошувалися А. Бельовський, А. Малецький, Ю. Шуйський, Т. Пілат, В. Закшевський, Б. Каліцький, С. Новінський.

Часопис під керівництвом В. Лозінського отримав чітку рубрикаційну структуру, що була окреслена вже у першому зошиті першого тому в лютому 1873 р.: 1) Історія; 2) Науково-полемічні питання; 3) Життєписи та звичаєві нариси; 4) Бібліографія та археологія; 5) Критика; 6) Літературно-бібліографічні нотатки [265, s. 47–48]. У другому томі, починаючи з серпня 1873 р., до цього списку додали рубрику, присвячену суспільній економіці та статистиці [265, s. 495–496]. Був змінений штат видання, до складу редакції тепер входили: А. Бельовський, Л. Кубаля, К. Стадницький, М. Дідушицький, К. Ліске, А. Малецький, Л. Семенський, Р. Пілат ін.

У «Przewodniku...» продовжився розпочатий ще в «Dodatku...» друк дослідження зnanого політика з демократичного табору Тадеуша Романовського про статистику злочинності в Галичині. З часописом продовжував співпрацювати Тадеуш Пілат, публікуючи свої статистичні огляди, що забезпечило м'який перехід, завдяки якому дух «Dodatku...» ще деякий час залишався в оновленому виданні.

Запроваджена В. Лозінським у 1873 р. модель історико-літературного наукового часопису стала основою, до якої додавалися нові рубрики чи видозмінювалися наявні. Наприклад, у другому річнику (1874 р.) з'явилася педагогічна рубрика, зникли «Літературно-бібліографічні нотатки», розділ «Життєписи та звичаєві нариси» був перейменований – тепер він називався «Естетика та література». Наступного року педагогічну рубрику об'єднали з економічною, до археології приєднали спогади, історичні документи публікувалися в розділі «Miscellanea», а «Критика» отримала назву «Рецензії на праці». Ще більше оновлення рубрикаційної схеми відбулося у 1876 р., коли з'явилися: «Подорожі, спогади. Звичаєва історія», «Біографічні матеріали», «Монографії» та «Природничі науки», а до «Критики» було

інтегровано нариси з філософії. У 1877 р. матеріали систематизовувалися за розділами: 1) Історія; 2) Література і мистецтво; 3) Спогади і монографії; 4) Історія і звичаєва критика та суспільні явища; 5) Природничі науки і краєзнавство. У 1878 р. причетність «Przewodnika Naukowego i Literackiego» до офіційної урядової газети було підкреслено запровадженням рубрики «Адміністрація. Економіка. Статистика».

Як уже зазначалося, «Przewodnik Naukowy i Literacki» один з-поміж інших додатків до «Gazety Lwowskiej», друкувався на якіснішому папері, а від 1879 р. редакція почала вирізняти важливі дописи за допомогою друку більшим шрифтом. Таким чином, у виданні був запроваджений важливий у поліграфічній справі прийом типографіки – «шрифтову ієрархію», коли заголовки різних публікацій вирізняються шрифтом певного розміру.

Вищий рівень науковості надавали цьому проєкту рецензії, розміщені у рецензійній рубриці. Поява цієї рубрики відповідала тогочасному поступу історичної науки, яка саме переживала позитивістичний критицизм. Однак специфікою «Przewodnika Naukowego i Literackiego» як криптоісторичного видання була не критика заради критики і чистоти науки, як ми це згодом спостерігатимемо у часописі «Kwartalnik Historyczny». Кількісне співвідношення досліджень щодо рецензій і характер самих рецензій дає підстави окреслити цю діяльність як інформаційно-критичну, коли основним питанням оглядів було, зазвичай, просто з'ясування предмету дослідження. Авторам видання йшлося, радше, про загальне орієнтування читачів у напрямках наукового руху. Згідно з цим роль часопису в цьому процесі редактор В. Лозінський розумів як «ведення» за собою. «Проте, – як зауважував Ю. Кляйнер, – «ведення» поєднується не тільки з висуванням себе на перший план, але також і з визначенням напрямку руху, а цього «Przewodnik Naukowy i Literacki» не робив» [525, s. 31]. Ця калейдоскопічна зміна рубрик і їхніх назв наводить на думку, що видання не мало єдиної визначеної стратегії розвитку. Утім, за такої ситуації була можливість поєднувати різноманітні підходи до висвітлення минулого. Відсутність

визначеного напрямку розвитку позбавляла умовностей і обмежень та полегшувала публікування досліджень, на відміну, скажімо, від «Roczników» Академії знань.

Попри невелику чисельність, рецензії «Przewodnika Naukowego i Literackiego» стали важливим свідченням розвитку тогочасної польської історичної науки. Уже в першому річнику «Przewodnika...» їх було дванадцять, і стосувалися вони історичних та літературних праць польських і німецьких авторів. Упродовж 1874–1877 рр. ця рубрика дещо втратила, оскільки у Кракові за ініціативи В. Закшевського та М. Бобжинського з'явився часопис «Przegląd Krytyczny», спеціалізацією котрого були інформаційно-бібліографічні питання та критика. Очевидно, що його поява була реакцією на доволі динамічний розвиток польської науки 2-ї пол. XIX ст., а інституційним опертям – створена у 1873 р. краківська Академія знань та два галицькі університети. Провідним мотивом діяльності, як зазначав у вступному слові В. Закшевський, була «потреба орієнтуватися в доробку наукової думки поляків в умовах бездержавного існування народу» [595]. Як наслідок у «Przewodniku...» значно скоротилася рецензійна рубрика: у 1874 р. було дев'ять рецензій, а вже у 1876 р. – лише одна. Проте наприкінці 1876 р. часопис «Przegląd Krytyczny» охопила криза і редактор В. Закшевський навіть виношував проєкт продовження діяльності у вигляді додатка до «Przewodnika Naukowego i Literackiego», але не зміг порозумітися з В. Лозінським [572]. У 1877 р. «Przegląd Krytyczny» припинив діяльність. Це сприйнялося як «шкода для науки та ганьба для суспільства» [525, s. 13], але від цього «Przewodnik Naukowy i Literacki» звичайно ж виграв: у 1878 р. на його шпальтах знову з'явилися рецензії (п'ять з яких написав В. Кентжинський, а дві – К. Кантецький).

У часописі «Przewodnik Naukowy i Literacki» В. Лозінський відкрив широку дорогу історичним дослідженням. До цієї тематики зверталися також інші тогочасні видання: «Przegląd Polski», «Biblioteka Warszawska», «Ateneum», «Niwa», «Przegląd Tygodniowy», але в жодному з них історії не

відводилося стільки місця і не було зосереджено стільки істориків. За часів В. Лозінського майже 56 % досліджень часопису «Przewodnik Naukowy i Literacki» стосувалося історії (без урахування археології, історії мистецтва та етнографії) [578, s. 193]. До видання впродовж 1873–1883 рр. було залучено так багато провідних учених, що дає підставу говорити про відображення на його сторінках загального образу тодішньої галицької історіографії.

Історія в тогочасній Галичині, відносно вільній, порівняно з іншими теренами розділеної Польщі, демонструвала неабияку динаміку розвитку. Це було тенденцією століття, але щодо польського народу, все підсилювалося втратою державності та невдалими спробами шляхом повстань повернути її. Розгром Листопадового та, особливо, Січневого зриву актуалізував позитивістське бачення суспільного розвитку, посилив антиромантичні настрої та спричинився до переосмислення завдань історії й політики. Як наслідок у Галичині розпочалася нова ера в польській історіографії, що мала свій кількісний та якісний вираз [578, s. 193]. Видання, судячи з імен його авторів, про які йтиметься нижче, від перших днів претендувало на роль провідного органу нового наукового руху в тогочасній історіографії. Як зауважував Ю. Кляйнер: «Окрім «Roczników» Академії знань «Przewodnik Naukowy i Literacki», під керівництвом В. Лозінського, був найважливішим виданням історичних досліджень – був суттєвим, хоч і неофіційним органом тодішньої історіографії» [525, s. 31].

Історія в іменах та тематичних напрямках на сторінках видання виглядала вельми різноплановою. Відкривався часопис 1873 р. працею А. Бельовського «Народження Болеслава Кривоустого». Бачимо тут праці Л. Кубалі «Костка-Наперський», К. Стадницького «Спогади про Абданків, Конопків Бучацьких та Язловецьких», М. Дідушицького «Дві політичні унії», К. Ліске «Конституція 3 Травня і німецькі держави», А. Малецького «Панування Болеслава Кривоустого».

У наступному річнику з'явилися джерелознавчі дослідження В. Кентжинського «Про підробку привілею Ідзі, кардинала з 1105 р.» та

«Підробка Тинецького диплому», К. Пуласького «Перші роки діяльності Адама Киселя», А. Прохаски «З'їзд монархів у Луцьку», А. Гіршберга «Перші десять років панування Сигізмунда I». К. Ліске також звертався до питання діяльності Герета, торунського резидента; Л. Кубаля опублікував розвідку «Польський міщанин XVII ст.»; С. Смолька представив дослідження з всесвітньої історії під назвою «Початки феодалізму». Несподіваною для читачів цього видання, що онауковлювалося, стала гостра полеміка, яка розгорілася між М. Бобжинським та К. Ліске з приводу методики видання дипломатичних кодексів.

У 1875 р. до грона авторів долучилися К. Гурський («Стосунки Казимира Справедливого з Росією») та Р. Маурер («Процес королеви Ядвіги»). Прикметною особливістю цього річника стала публікація А. Малецьким великого дослідження про внутрішній устрій давньої Польщі, яка розтяглася аж на чотири зошити.

Від 1876 р. на сторінках видання почали з'являтися публікації А. Ролле, присвячені історії підросійських теренів Польщі: «Освіта на давніх кресах», «Легіони, що не дійшли. Оповідь з минулого століття «Російська політика в Польщі 1752–1762 рр.»». Того ж року вперше на сторінках видання опублікував свої дослідження Ю. Шуйський: «Єжи Ожаровський та кардинал Флері» та «Характеристика Казимира Великого».

У 1878–1879 рр. у рубриці, присвяченій історії, не спостерігалось такого розмаїття матеріалів, як у попередні роки, публікацій поменшало до 4–5, але вони стали об'ємнішими і друкувалися впродовж цілого року. Наприклад, дослідження Б. Лозінського «З історії Галичини», монографії К. Пуласького «Менглі Гірей, хан перекопських татар» та Л. Кубалі «Єжи Оссолінський». Остання охопила аж кілька річників. У 1879 р. на сторінках «Przewodnika Naukowego i Literackiego» був опублікований нарис Г. Сенкевича про польське осадництво в США, написаний після тривалої подорожі тими краями. З цього приводу письменник у листі до В. Лозінського звертався з проханням

надіслати йому зошити з публікацією, оскільки «Przewodnik....» до Щавниці, де він тоді жив, не доправлявся [669, s. 525].

Те, що прагнення до більшої різноманітності, зокрема розширення погляду на літературу, не перешкоджало історії та її домінуючій ролі на сторінках видання, доводив том за 1880 р., багатий на цікаві теми в опрацюванні знаних уже Л. Кубалі, В. Кентжинського, Ю. Шуйського, А. Прохаски, К. Кантецького. З'являлися також нові імена, зокрема, К. Хлендовський опублікував працю «Торговельний трактат між Польщею та Австрією 1775 р.», А. Лоркевич представив широкому загалу дослідження «Гданський бунт». У цей рік редакція часопису «Przewodnik Naukowy i Literacki» взяла участь у відзначенні ювілею Длугоша, опублікувавши кілька досліджень, пов'язаних з його іменем: нарис Ю. Шуйського «Становище Длугоша в європейській історіографії», розвідку А. Прохаски – «Длугош і Вітовт».

У 1881 р. серед авторів «Przewodnika Naukowego i Literackiego» вперше бачимо О. Бальцера з працею «Кацелярія та Акти гродські з XVIII ст.». Через два роки в останньому редагованому В. Лозінським річнику з'явилися праці Ф. Папе «Перелам у міських стосунках часів Казимира Ягеллончика» та Ф. Бостеля «Передавання феодин у часи бранденбурзьких електорів». Тоді ж на сторінках було опубліковане перше дослідження методологічного характеру «Що таке історія і навіщо ми її вчимо» Т. Войцеховського.

Історія за тематичними напрямками у «Przewodniku Naukowym i Literackim» в 70-х – на початку 80-х рр. XIX ст. також виглядала дуже різнопланово. Найперше дослідники зосереджувалися на питаннях політичної історії Польщі. Окреме місце на шпальтах видання посідали історики права. Серед найбільш знаних: М. Бобжинський, Б. Лозінський, О. Бальцер. Всесвітня історія представлена дослідженнями С. Смольки про феодалізм та нарисом Ю. Глінкевича «Стародавня римлянка». Остання, щоправда, не мала самостійної наукової цінності, а лише знайомила читачів з дослідженням К. Бадер «Римські жінки». Загальноісторична і соціологічна проблематика

з'явилася лише один раз у рецензії В. Лозінського на працю Ф. Вісхера «Війна і мистецтво». Історія локальних інституцій була висвітлена у великій інформаційній статті К. Рейфенкугеля «Університетська бібліотека у Львові». До питань генеалогії зверталися В. Кентжинський, К. Пуласький, К. Стадницький. Велику частку історичних нарисів становили аматорські дослідження: кількісно, значеннєво та за розмірами домінуючи над рештою праць. Найменше в дослідженнях була представлена методологія історії у нарисах Ю. Шуйського, Т. Войцеховського та А. Малецького про стан та завдання історії, а також у згадуваній уже полеміці М. Бобжинського та К. Ліске. М. Бобжинський також був єдиним, хто займався історією ідей та поглядів, надаючи з цього приводу важливі зауваження в «Остророгу» та «Заборовському» та акцентуючи на питаннях боротьби ідей в історії.

У 1881 р. між історією та літературою на сторінках часопису панувала рівновага. Часто автори історичних досліджень виступали також авторами або критиками творів, що публікувалися у літературній рубриці. Наприклад, коли у «Przewodniku Naukowym i Literackim» у 1881 р. з'явилася нова рубрика «Вчена поезія» – класичні поетичні твори у перекладі науковців, її заповнили п'єсою Арістофана «Птахи» у тлумаченні Ю. Шуйського. Наступного року він опублікував свій переклад «Життя – це сон» Педро Кальдерона де ла Барка.

Поява нових рубрик свідчила про те, що часопис все ще динамічно розвивався. У 1883 р. і далі переважала історія, але у рубриці «Література» вперше з'явилися дослідження методологічного характеру, друкувалася літературна хроніка, інформація про польські та закордонні видання. Впровадження цього стало прощальним жестом В. Лозінського, який у червні 1883 р. полишив роботу редактора часопису, сягнувши неабияких результатів. Ю. Кляйнер відзначав: «Часи, коли гарне оповідання правило за історичну працю, і на що у 1867 р. скаржився К. Ліске, безповоротно минули. У часописі запанувала справжня наукова праця і «Przewodnik Naukowy i Literacki» служив їй вірою та правдою» [526, s. 67]. Під керівництвом В. Лозінського було опубліковано понад три сотні праць, із яких більш ніж половина стосувалася

історії, близько 20% – літератури, а решту змісту займала інформація з інших наук: природничих, економічних, педагогіки, краєзнавства, географії, археології, історії мистецтва, статистики, права, антропології, етнографії, психології та філософії. Підсумовуючи діяльність першого редактора «Przewodnika Naukowego i Literackiego», Л. Фінкель зазначав: «Довкола цього часопису В. Лозінський зумів швидко згуртувати найвидатніших представників науки і літератури та зробити його на довгі роки якщо не путівником, то головним вогнищем наукового руху у Львові» [500, s. 207].

У 1883 р. редактор «Gazety Lwowskiej» та «Przewodnika Naukowego i Literackiego» В. Лозінський вирішив відійти від справ і зайнятися науковою та громадською діяльністю. Його посаду обійняв письменник, критик, драматург та журналіст Адам Креховецький. На початках діяльності у редакційній роботі А. Креховецькому допомагав О. Бальцер (забезпечував наповнення рубрики «Літературна хроніка»). Згодом, у січні 1884 р. до літературної коректи творів, яку перед тим здійснював сам А. Креховецький, був залучений Луціян Татомир, який також відбирав матеріали, що надходили до редакції, читаючи та оцінюючи їх. У липні 1901 р. після смерті Л. Татомира до редакції запросили професора літератури Львівського університету В. Брюхнальського, а від січня 1905 р. членом редакції став М. Ролле. Неабияк доклався до провадження часопису також А. Бенковський [513, s. 254].

Відлагоджений попередником редакційний механізм газети та її додатка працював чітко і виглядало так, ніби новий редактор прийшов «на все готове». Адже за десять років діяльності В. Лозінський, попри суспільний скепсис, реалізував власну мрію і зробив «Przewodnik Naukowy i Literacki» високорівневим, авторитетним науковим часописом історико-літературного спрямування. Часопис здобув ім'я, став упізнаваним, перетворився на візитівку наукового Львова, зосередивши довкола себе гроно кращих дослідників, літераторів, журналістів. Проте зберегти визначений вектор руху і втримати високу наукову планку виявилось так само непросто, як і сягнути до

неї, оскільки у 80-х рр. XIX ст. в інтелектуальному житті Східної Галичини відбулися суттєві зміни.

Попри всі труднощі, які довелося долати В. Лозінському, ламаючи стереотипи сприйняття часопису як «нав'язаного» додатка до урядової «Gazety Lwowskiej», за який і платити було необов'язково, його створення припало на дуже сприятливий час. Доба автономії почала виводити на арену суспільного життя нових політиків. У краї активізувалися колонізаційні процеси, що особливо яскраво виявлялося у Львівському університеті кінця 60-х–початку 70-х рр. XIX ст. У галузі історії східногалицьке наукове середовище почало поповнюватися представниками другого покоління польських дослідників старовини, що вельми її динамізувало.

Окрім цього, як зауважував Ю. Кляйнер, за весь час, доки редактором видання залишався В. Лозінський, у «Przewodnika Naukowego i Literackiego» у Львові практично не було конкурентів [526, s. 47]. Звісно, якщо не враховувати діяльності «Przeglądu Archeologicznego», що епізодично з'являвся впродовж 1876–1888 рр. та був занадто спеціалізованим, щоби змагатися за читача з «Przewodnikiem Naukowym i Literackim». Не могли скласти реальної конкуренції кілька номерів часопису «Przegląd Poświęcony Etnografii, Historii i Literaturze Polski i Krajów Ościennych» (1875, n.1–3). Щоправда, як уже згадувалося, краківський «Przegląd Krytyczny» В. Закшевського суттєво вплинув на діяльність рецензійної рубрики в «Przewodniku Naukowym i Literackim», але це тривало недовго.

Однак то були передвісники зміни епох, і в попередній залишалася історія, що поволі рухалася від романтизму до позитивізму, а в новій ері ця суспільно актуальна дисципліна вже не просто професіоналізувалася, а й почала спеціалізуватися й дробитися за різними галузями. Польська історіографія переживала зміни, рухаючись у фарватері європейського наукового простору, у якому з'являлися наукові товариства, репрезентуючи свою діяльність через власні видавничі проекти. У цій ситуації «Przewodnik...» опинявся на роздоріжжі, друкуючи дослідження, здійснюючи інформаційно-

критичну діяльність, але залишаючись виданням поза межами інституційної науки. Це мало свої негативні й позитивні моменти. З одного боку, видання було приречене зійти на наукові маргінеси, а з іншого – «Przewodnik Naukowy i Literacki» продовжував фінансуватися державою. Ю. Кляйнер, описуючи в алегоричній формі стан справ, які склалися, звертався до образу дому, мешканці якого перебували у чужому помешканні, проте не тільки за нього не платили, а ще й отримували платню від власника [526, s. 47].

Нуртування в середовищі галицьких істориків призвели до їхньої самоорганізації у 1886 р., коли постало перше польське наукове історичне товариство, репрезентантом діяльності якого став часопис «Kwartalnik Historyczny» (1887 р.). Це спричинило найбільшу проблему редакції «Przewodnika Naukowego i Literackiego» – вплив кадрів, знаних дослідників, видатних спеціалістів, які забезпечували наповнення видання. Ю. Кляйнер писав: «Цей факт загрожував позбавити «Przewodnik...» життєвих сил. Забезпечення працями «Kwartalnika...» стало моральним обов'язком істориків, виконувати який мусили хоча б тому, що багато з них було учнями засновника і першого редактора цього часопису Ксаверія Ліске» [526, s. 47].

Зміна, що відбулася у 1887 р., стала переломною не тільки у становищі «Przewodnika...» і польській історіографії, а й в культурі загалом. Функції головного, окрім річників Академії знань, органу історіографії було передано до «Kwartalnika...». Відтоді історико-літературний науковий додаток до «Gazety Lwowskiej» уже до свого початкового становища не повернувся.

Окрім цього, неабияку динаміку розвитку в цей час демонструвала не лише історія, а й інші науки. У 1868 р. у Львові постало Польське педагогічне товариство, а у 1884 р. з нього виокремилася «Товариство викладачів вищих шкіл», що видавало часопис «Muzeum» (1885–1939 рр.). У 1886 р. у Львові було утворене Літературне товариство імені Адама Міцкевича, друкованим органом якого став часопис «Pamiętnik Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza» (1887–1898 рр.), згодом перейменований у «Pamiętnik Literacki». Вони разом з «Kwartalnikiem Historycznym» становили головну конкуренцію

«Przewodniku Naukowemu i Literackiemu». А були ще львівські часописи «Kosmos» (1876 р.), «Eos» (1894 р.), «Lud» (1895 р.) та варшавські «Wisła» (1887 р.) і «Przegląd Filozoficzny» (1897 р.), які хоч і не утруднювали діяльності «Przewodnika...», але все ж займали свої спеціалізовані ніші. Таке зростання кількості періодичних видань як фахового, так і загальнокультурологічного характеру, зростання накладів друкованої продукції, зокрема газет, поволі впливало на позиції додатка, розпорошувало авторський колектив, що, своєю чергою, ускладнювало забезпечення часопису матеріалами для публікування та розсіювало увагу читача.

Тому позірний прихід А. Креховецького нібито «на все готове», коли потрібно лише працювати за усталеними схемами та ретельно виплачувати гонорари, насправді, виявився ілюзією. До речі, Ф. Равіта-Гавронський, згадуючи про свій переїзд до Львова і не вельми оптимістичні перспективи заробітку інтелектуальною працею, зауважував, що «окрім Адама Креховецького, який на той час посідав видатне становище в літературі, був редактором «Gazety Lwowskiej» і який ретельно платив, інші редактори з задоволенням користали з чужої праці, а бажання отримати платню викликало у них певного роду здивування, а часто й образу» [674, s. 22]. Забезпечувати часопис матеріалами, утримувати його науковий рівень, боротися за читача – усе це потребувало від редакції ще більшої активізації діяльності. Не завжди можливість платити авторам була вирішальною у їх залученні до праці. Одні історики покидали «Przewodnik...» чи обмежували співпрацю з ним (К. Ліске, Л. Фінкель), інші, не менш знані, залишалися і продовжували публікуватися (Т. Войцеховський, В. Кентжинський). Відтак найважливішим завданням для А. Креховецького було зберегти авторський колектив, особливо людей з упізнаваними іменами і яскравим доробком. Наприклад, через десятиліття перерви у 1889 р. до співпраці з «Przewodnikiem Naukowym i Literackim» повернувся Г. Сенкевич, з яким А. Креховецький познайомився на відпочинку у Закопаному. Між ними зав'язалися дружні взаємини і в 1900 р. А. Креховецький став одним з ініціаторів відзначення у Львові ювілею

письменника [669, s. 514–515]. О. Бальцер поєднував систематичну працю у «Przewodniku...» та «Kwartalniku...».

Задля збереження уваги читацької аудиторії доводилося заповнювати інформацією ті наукові напрями, які ще мало були представлені у публічному просторі. Фактично новому редактору А. Креховецькому випало не тільки наново налагоджувати контакти з науковцями і митцями, а й відмежовувати поле діяльності видання. Так, з редакцією «Kwartalnika...» погодили, що у «Przewodniku...» будуть друкувати розлогі тексти (навіть монографічного характеру), яких уникав К. Ліске, віддаючи перевагу «малим науковим формам». За собою ж автори часопису товариства істориків залишали право публікувати огляди та рецензії. Як уважає А. Точек, це було свідченням того, що галицька історіографія розвинулася настільки, що історичних досліджень вистачало на всіх: «Історія й надалі продовжила домінувати на шпальтах видання, але вже в дещо меншій кількості – 40–45% статей (у 1889–1909 рр.)» [578, s. 193]. Щоправда, вони чимраз більше починали різнитися ступенем науковості.

Усе це поволі впливало на читача «Przewodnika...», і попри те, що умови передплати на видання залишалися попередніми (річні та піврічні передплатники «Gazety...» отримували додаток безкоштовно, усі інші доплачували), охочих окремо купувати часопис неухильно меншало. Відповідно зменшувалась кількість виданих номерів – з 1883 р. по 1891 р. на 20%.

У цей період дещо більше публікувалося матеріалів із всесвітньої історії. На тлі відчутного, хвилеподібного зменшення кількості наукових досліджень більшало публікацій джерельного характеру. Серед досліджень з історії Польщі й далі домінувала політична історія, зокрема тематика періоду занепаду держави, а також нариси про минуле Русі та історію Східної Галичини. Значний масив матеріалів стосувався також історії ХІХ ст. Порушувалися питання з історії права, археології, культури та біографістики. Часопис продовжував надавати свої шпальти представникам львівського

історіографічного середовища. Автори з інших частин розділеної Польщі меншою мірою залучалися до співпраці над творенням видання. Наприклад, як зазначав А. Точек, жодного дослідження не опублікували тут Тадеуш Корзон та Адольф Павінський, знані представники варшавської історичної школи [578, s. 194]. Це, вочевидь, було пов'язане з тим, що від початків «Przewodnik...» «окупували» краківські історики з табору «песимістичної» школи, а редактори поділяли, радше, їхнє бачення внутрішньої історії Польщі.

Натомість активно співпрацював з виданням Александер Краушар – варшавський адвокат, історик і публіцист, що доклався до появи у виданні багатьох джерельних матеріалів та ґрунтованих на них популярно-історичних праць [26]. Зі східних, підросійських теренів з часописом тісно співпрацював Казимир Пуласький, що проживав на Поділлі і цікавився минулим саме цих земель [27]. Публіцист та історик Густав фон Мантейфель публікував матеріали з історії Інфлянт. Про землі під владою Прусії писав Казимир Яроховський, який займався історією Польщі XVII–XVIII ст.

В останніх десятиліттях XIX – на початку XX ст. редакція часопису і надалі намагалася друкувати різноманітні історичні дослідження. Наприклад, у 1884 р. було опубліковано 14 наукових праць високого рівня. Їх авторами були В. Кентжинський, Т. Войцеховський, Л. Фінкель, О. Бальцер, Ф. Папе, Ф. Бостель, Л. Дембіцький, Р. Маурер, В. Чермак, К. Яроховський. Уже наступного року досліджень відчутно поменшало (тільки 9), а з-поміж авторів бачимо щораз більше вихованців К. Ліске (О. Бальцера, А. Прохаску, Г. Лісіцького). У цьому річнику вперше було надруковане джерелознавче дослідження українського історика Ісидора Шараневича «Записки Кармеліток босих у Львові».

Останній «передкризовий» річник 1886 р. також демонстрував різноманітність тем та імен (С. Френкель, Я. Мєрошовський, Г. Мейнерт, В. Чермак, Е. Шірмер, К. Яроховський, З. Лісевич, В. Кентжинський, Р. Оттман, Ф. Бостель, А. Гіршберг, Г. Лісіцький). З появою у 1887 р. «Kwartalnika Historycznego» ситуація змінилася і досліджень з історії стало

наполовину менше – тільки 7. До їх написання долучилися А. Прохаска, А. Гіршберг, Ю. Ленек, Ф. Бостель, В. Чермак, В. Кентжинський, К. Пуласький. У 1888 р. рубрика історичних досліджень і далі зменшується, а свої праці тут публікують Ю. Третьак, А. Прохаска, Л. Фінкель, З. Лісевич. Ця ж ситуація повторилася наступного року, коли з професійних істориків публікувалися А. Прохаска, Л. Фінкель, В. Чермак, В. Кентжинський та А. Чоловський, а решту місця у рубриці починає поволі займати історична белетристика.

У цей час редакція знову повернулася до уже випробуваної практики «довгих» публікацій, які друкувалися з номера в номер: Ф. Папе умістив свою монографію «Сколе і Тухольщина», В. Острожинський упродовж року публікував «Справу замаху на Станіслава Августа». У 1892 р. у рубриці «Історія» було надруковано дві монографії: Ф. Конечного «Ягайло і Вітовт» та А. Краушара «Самозванець Ян Фаустин Луба», і це стало звичною практикою. А поряд зі знаними дослідниками, як-от В. Кентжинський, А. Рембовський, А. Прохаска, А. Краушар, З. Лісевич з'явилися імена істориків-аматорів – розпочинав свою тривалу співпрацю з виданням Ф. Равіта-Гавронський.

У 90-х рр. ХІХ ст. проблеми з наповненням історичної рубрики стають дедалі очевиднішими, а скорочення кількості праць компенсується збільшенням обсягів літературних та літературознавчих матеріалів. Тоді ж намітився й поворот до надання матеріалам часопису більшою мірою інформаційного, аніж наукового характеру: щораз більше місця займають «цікавинки» (розповіді про подорожі, публікації спогадів та листів). Індикатором цього процесу, як і в попередній період, можна вважати рецензійну рубрику, з якої цілком зникають критичні огляди, метою яких було не просто представити працю, а й доповнити її власною науковою оцінкою. Натомість рубрика почала заповнюватись інформацією бібліографічного характеру, а згодом була ліквідована.

Початок 1895 р. відзначився появою знакової для часопису праці майбутнього знаного славіста та фольклориста, а на той час – недавнього

випускника Львівського університету – Ф. Крчека «Огляд змісту 25 томів «Dodatku Miesięcznego do Gazety Lwowskiej» і «Przewodnika Naukowo-Literackiego» (1872–1892)». Це була не просто інформаційна публікація, оскільки нею підсумовувався чвертьстолітній період роботи авторів видання й унаочнювався її масштаб, зокрема в галузі історії.

У 1895 р. редакція опублікувала дві розвідки К. Гурського, праці В. Чермака та М. Ролле. На сторінках видання з'явилося ім'я історика Євгена Барвінського (українця за походженням, котрий обрав польську ідентичність) з розвідкою про польсько-австрійський договір 1613 р. Та надалі праць з історії на шпальтах видання ставало щораз менше, а серед авторів нарисів про минуле щораз більше було аматорів. У наступному річнику серед імен авторів (А. Краушар, Ф. Равіта-Гавронський, С. Бадені, А. Рембовський, Л. Глатман, С. Шнур-Пепловський) не було жодного фахового історика. Ще за рік з трьох авторів видання тільки один – Т. Трослоланський – працював учителем і архівістом у Перемишлі. Від 1899 р. одна-дві розвідки кожного річника належали професійному історичу, решта – аматорам. Утім, «побічним ефектом» зменшення кількості наукових публікацій та переходу до більш інформаційного характеру видання став міцніший зв'язок з поточним життям. Це виявилось, наприклад, у 1898 р., коли видання долучилося до святкування ювілею А. Міцкевича і окрім наукових публікацій тут друкувалася хроніка «міцкевічани», що творила загальний актуальний образ масштабу національного свята.

Зате у новому столітті (1901 р.) тут публікуються Г. фон Мантойффель, Т. Тросколанський, Ф. Буяк, В. Ленкевич, М. Шор, Б. Лозінський. Від 1904 р. обсяг рубрики «Історія» знову став більшим порівняно з «Літературою». У 1908 р. історія була репрезентована різноманітними фаховими й аматорськими дослідженнями А. Карбов'яка, А. Прохаски, С. Клобуковського, М. Ролле, Ф. Равіта-Гавронського, але це був тимчасовий «спалах». Упродовж кількох перших років нового століття для історичної рубрики шукали нове обличчя і тому постійно перейменовували: у 1904 р. вона називалася «Історія та

археологія. Спогади», у 1907 р. – «Історія. Археологія і шкільництво», у 1908 р. – «Історія. Археологія. Подорожі і шкільництво», а від 1910 р. до 1919 р. – «Історія. Етнологія. Архівалія (архівні матеріали)».

Отже, «Przewodnik Naukowy i Literacki», додаток до урядової «Gazety Lwowskiej» видавався в Східній Галичині рекордно тривалий час – з 1873 по 1919 рр. Починаючись як явище польської науки і культури, видання, під вмілим керівництвом Владислава Лозінського, швидко переросло свої межі і стало чинником їхнього розвитку, залишаючись впродовж 70-х – початку 80-х рр. XIX ст. безальтернативним джерелом поширення інформації про інтелектуальні здобутки в середовищі зростаючого числа місцевої інтелігенції. Характеризуючи початковий період існування часопису, Ю. Клайнер зауважував, що у цей час зміст видання віддзеркалював стан тодішньої польської історіографії. Проте у наступні періоди, особливо з появою фахових наукових видань, цей образ ставав дедалі фрагментарнішим [526, s. 54].

Зі зміною кон'юнктури ринку інтелектуальної періодичної продукції «Przewodnik Naukowy i Literacki» зійшов на маргінес наукового життя, проте залишився в інформаційно-культурній ніші східногалицького регіону. Цьому сприяла як вироблена на початках оптимальна форма діяльності, адаптивність змістового наповнення, специфіка торування дороги до читачів, так і постійне, гарантоване державою фінансування часопису.

2.3 Часописи «Przegląd Poświęcony Etnografii, Historii i Literaturze Polski i Krajów Ościennych» та «Ruś»

Вельми цікавим явищем в історії східногалицького часописання були видання «Przegląd Poświęcony Etnografii, Historii i Literaturze Polski i Krajów Ościennych» (1875 р.) та «Ruś» (1911 р.). Їхні творці, маючи ідентичний об'єкт уваги – історію українського народу, а також аматорське ставлення до історичної науки – виявляли до нього абсолютно полярне ставлення: від

захоплення і декларування необхідності всебічного вивчення до заперечення історичності та будь-якого права на самостійність.

Є. Яровецький зараховував «Przegląd Poświęcony Etnografii, Historji i Literaturze Polski i Krajów Ościennych» до історичних часописів [515, s. 21], але оскільки в основі змістового наповнення часопису була не так історія, як етнографічні та історико-літературні нариси, а власне історія поставала у вигляді теорій Ф. Духінського, то нам видається коректнішим вважати його криптоісторичним виданням. А. Точек волів означити «Przegląd Poświęcony Etnografii...» як ефемерне видання, тому що у Львові друком з інтервалом у два тижні вийшло лише три його номери [578, s. 191]. Проте достеменно відомо, що цей проєкт з'явився у Львові після того, як вийшло друком 6 номерів часопису «Przegląd Etnograficzno-Historyczny i Literacki, Poświęcony Badaniom Polski i Krajów Sąsiednich» (редагований А. Козянським під науковим керівництвом Ф. Духінського) у Кракові. Львівське видання було продовженням краківського, і сприймати та розглядати їх варто як цілісність. У цьому випадку про ефемерність львівських номерів уже не може бути мови.

Спостерігається деяка розбіжність у назвах часописів: у краківському виданні бачимо слово «sąsiednich» («сусідніх»), що використовується для означення близької місцевості, наприклад, сусідньої країни. У львівському часописі використано слово «ościenny», яким позначають територію, розташовану по інший бік кордону країни, або землю, що належить іншій країні.

Цільність цього проєкту, пори те, що виданням у Кракові опікувався А. Козянський, а у Львові – А. Данилович, забезпечувала особа ідейного натхненника та наукового керівника – Ф. Духінського, пропаганда теорії якого і становила основну мету цих часописів. Францішек Генрик Духінський був вихідцем з України, народився 1816 р. в польській дрібношляхетській родині на Правобережжі. Навчався у василіянській школі в Умані, а у 1834 р. склав учительський екзамен й отримав престижний патент домашнього вчителя, який прирівнював його до чиновницького стану та захищав від поліцейських

підозр [508, s. 43]. Останнє було особливо актуальне в контексті Листопадового повстання. Того ж року Ф. Духінський перебрався до Києва, де під впливом нових знайомств, зайнявся історичною самоосвітою. У Києві він затримався на довгих дванадцять років, учителюючи в родинах польських аристократів та отримавши прізвисько «Duchiński Kijowianin». У 1846 р. розпочалося його емігрантське життя. Спершу в Парижі, де він зблизився з А. Чарторийським, увійшовши до кола його «українських» співробітників. Ф. Духінський був автором ідеї створення «українського» журналу, щоправда, не підтриманої князем Чарторийським. Від 1848 до 1855 рр. Ф. Духінський перебував у Італії, Сербії та Стамбулі, а протягом 1856–1871 рр. у Парижі вів активну просвітницько-публіцистичну діяльність. Після падіння Другої республіки перебрався до Швейцарії, звідки кілька разів навідувався до Галичини.

Ф. Духінський посів специфічне місце у середовищі польських дослідників старовини, оскільки не мав фахової історичної освіти. Його, як аматора історії і репрезентанта романтичного періоду польської історіографії, не вельми сприймали дослідники-позитивісти. Проте чисельних прихильників мала його расово-антропологічна теорія. Ф. Духінський був одним із піонерів цього напрямку в польській історіографії. Основні положення цієї теорії викладені у праці «Основи історії Польщі та інших слов'янських народів» (1858–1861 рр.). У ній Ф. Духінський поділяв людей на дві групи: «арійців» та «туранців». До першої групи він відносив індоєвропейців, до другої – фіно-угрів, тюрків, монголів, китайців і навіть семітів. Туди ж увійшли корінні жителі інших континентів: африканці, американці, індіанці та аборигени Австралії. В основі цього поділу був спосіб життєдіяльності: осілий чи кочовий. Згідно з теорією Ф. Духінського, арійці були осілими землеробами, а туранці – кочівниками. Ця відмінність була засадничою, вкоріненою, глибинною і виявлялася у всіх аспектах соціального і культурного життя. Відповідно до цього арійців Ф. Духінський наділяв виключно позитивними рисами (прагнення до свободи, здатність до інтелектуальної творчої

діяльності), а туранців – такими негативними рисами, як, наприклад, схильність до тиранії, відсутність індивідуалізму [510]. На думку І. Лисяка-Рудницького, «ці універсально-історичні поняття послужили інтелектуальною системою відліку для розгляду тих питань, які його по-справжньому цікавили. Духінський був одержимий проблемою польсько-російських відносин, у якій вирішальну роль він відводив Україні [...] Він був твердо переконаний, що Русь — це сильніша і доблесніша Польща і що [майбутнє] польське повстання не матиме успіху, якщо не почнеться на Русі» [634, s. 266]. У цьому контексті для Духінського польсько-російський конфлікт мав расове походження, у якому арійська раса Польщі та Русі (куди входило населення земель України, Білорусі, Литви, Балтики, район Смоленська й терени Великого Новгороду) протистояла туранській расі московитів.

Дослідники не сприймали його ідей через своєрідне поводження з історичними фактами, які не завжди вписувалися у струнку лінію його концепцій. Наприклад, своє бачення польсько-української злагоди, начебто визначеної самим Провидінням, Ф. Духінський узгодив з козацьким повстанням XVII ст. доволі специфічно: оголосив козаків не справжніми слов'янами, а ослов'яненими татарами. Проте, як зауважував І. Лисяк-Рудницький, «Духінський одразу забуває «тиранство» козаків, коли мова заходить про їхню боротьбу з Москвою. Він схвально відгукується про повстання Мазепи проти Петра I. Таким чином, для Духінського козаки були лихими «туранцями», коли воювали проти Польщі, але добрими «арійцями», коли виступали проти Московщини [634, s. 268].

Проект видання у Кракові часопису «Przegląd Etnograficzno-Historyczny i Literacki, Poświęcony Badaniom Polski i Krajów Sąsiednich» був спрямований на ознайомлення ширших верств суспільства з ідеями Ф. Духінського, більше відомими у Парижі, аніж на батьківщині. У «Загальних засадах «Przeglądu...» в першому номері видання писали: «Головним завданням є поширення в Польщі і за її межами, доповнень і змін, яких потребує теперішній стан критики, зокрема в етнографії та у шкільних програмах, історії Польщі та

сусідніх країв. Заслуга в цьому проф. Духінського, який пригадав знану в XVIII ст. правду» [294]. Проте погляди Ф. Духінського не були сприйняті у краківській Академії знань, що стало основною причиною перенесення часопису до Львова. Безпосереднім приводом стала публікація в газеті «Czas» короткого звіту генерального секретаря Академії про виголошені доповіді Ф. Духінського. У цьому звіті було зазначено, що д-р Ю. Кремер, д-р Ф. Золль, д-р Р.А. Брандовський та д-р Ю. Шуйський виступили проти запропонованих «Киянином» реформ. І це передрукували інші газети [119]. У роздумах про глибші причини такого неприйняття бачимо наступне: «Якби краківські учені мужі, зосереджені довкола *Kwartalnika Naukowego*, задовольнилися піднесенням національного духу в галузі чистої філософії, психології, логіки, естетики, заслуги їхні були б кориснішими [...] Бюлетені наших Товариств і різноманітних краківських, познанських і львівських наукових організацій найкраще доводять, що всі етнографічні дослідження, які стосуються цілого людського роду, були чужі нашим ученим [119].

Формально львівське видання повторювало краківське. Часопис друкувався на газетному папері звичайного формату по 8–12 аркушів (16–24 сторінок з наскрізною нумерацією). Текст також подавався трьома мовами: польською, німецькою та французькою. Львівським редактором і видавцем в одній особі був Александр Данилович. Вартість річної передплати визначалася у 10 зл. Передбачалося розповсюдження видання не лише у Австро-Угорщині, а й у Німеччині, Швейцарії, Італії, Туреччині та Дунайських князівствах. Адміністрація газети розташовувалася у Львові в книгарні G. Seyfarta і D. Czajkowskiego (пл. Ринок, 26), де оформляли передплату та приймали кореспонденцію.

У вступному слові сформульована мета львівського проєкту: ознайомлення читачів з ідеями Ф. Духінського та заповнення лакуни, спричиненої відсутністю у Львові часопису, який би пропагував справжню історію вітчизни [114, s. 2]. І ще одне завдання, яке ставили перед собою львівські видавці, стосувалося оборони історичної правди про історію

польського народу від спотворення і фальсифікацій іноземними історичними часописами. Однак реалізувати це вдалося ще меншою мірою, аніж у Кракові. Там було видано шість номерів по 25 сторінок, а у Львові – лише три, які мали майже наполовину менший обсяг.

У першому номері часопису було опубліковано дослідження «Про відкриття болгарсько-слов'янської народної поезії», «Вплив Ейхгоффа на помилкове поняття про Слов'янщину», «Головні засади історіософії Духінського», фрагмент поезії (німецькою мовою), «Складові частини населення в Московській державі» (С.Бучинський), «Населення Галичини» (В. Рапацький), огляд змісту досліджень 3-го і 4-го номерів краківського «Przeglądu...» [291, s. 1].

Адміністрація у зверненні до читачів наголошувала, що це видання є продовженням краківського «Przeglądu...» і тому статті, які через припинення його діяльності не були надруковані, будуть видані у Львові. А передплатники краківського видання зможуть отримувати львівське. Окрім цього, львівським передплатникам було обіцяно подарувати комплект краківських номерів.

У другому номері видання бачимо франкомовний нарис «Причини розвитку руської народності від 1708 р.» та продовження попередніх публікацій, присвячених поезії болгарсько-слов'янською мовою, соціальній структурі населення Московської держави та огляду «Населення Галичини». Уміщено тут лист проф. Ф. Духінського до редакторів львівського «Przeglądu...», а також відкритий лист Болеслава Лімановського з критикою теорії Духінського та петицію до французького сенату Казимира Делямара, виголошену ним у 1869 р. [292, s. 17] В останньому, третьому номері було опубліковано нарис польською мовою «Дещо про походження слов'ян» члена паризького Етнографічного товариства Фелікса Левицького та продовжено друк розвідки про причини розвитку руського народу. Як продовження полеміки з Б. Лімановським була опублікована відповідь Ф. Духінського [293, s. 41].

Третій номер львівського часопису «Przegląd Poświęcony Etnografii, Historii i Literaturze Polski i Krajów Ościennych» став останнім, відтак проєкт припинив своє існування. Як бачимо зі звернення адміністрації, основною причиною закриття стали фінансові труднощі, що, вочевидь, було похідним браку зацікавлення з боку читачів [439, s. 40]. Окрім цього, специфічною була редакційна політика видання, зокрема в роботі з авторами. Наприклад, редакція, отримавши зауваження стосовно того, що німецькомовна розвідка В. Рапацького «Населення Галичини» була перекладом друкованого рік перед тим у львівському часописі «Правда» статистично-економічного дослідження Владислава Навроцького, у відповідь заявила: «Дбаючи про сталий склад редакції, окрім цього, дбаючи про історичну правду і науку, мусимо триматися засади, згідно з якою нам важливо «не хто пише, а що пише» [434, s. 64].

Криптоісторичне видання «Ruś. Czasopismo poświęcone dziejom i kulturze Ukrainy, Podola, Wołynia i Rusi Czerwonej», що виходило впродовж 1911 р. за редакцією Ф. Равіти-Гавронського, фокусувалося на минулому «східних кресів» давньої польської держави. Витоки ідеї створення видання такого характеру, яким був часопис «Ruś», сягають польської романтичної історіографії, репрезентованої наприкінці XIX ст. іменами К. Шайнохи, А. Яблоновського, М. Дубецького та ін. Основою їхніх наукових інтересів була теорія східних польських етнічних меж – «кресів». Ця концепція виникла на підставі одного з найпоширеніших історико-національних міфів романтичної доби, поява якого тісно пов'язана з розвитком польської національно-демократичної ідеології, що під впливом трагічних невдач XVIII ст. прагнула в минулій величі (зокрема, територіальній) знайти нову підпору для відродження Польщі [599, s. 281–289]. Одним з найяскравіших послідовників та популяризаторів цієї ідеології був Ф. Равіта-Гавронський, осягнення життя якого дає ключі до розуміння формування його світогляду.

Шляхтич за походженням, Равіта народився у 1846 р. і виховувався на Брацлавщині на Правобережній Україні. Він уважав ці терени своєю малою батьківщиною, а себе «gente Ruthenus natione Polonus». Батько Францішека –

А. Гавронський гербу Равич – походив з польської родини, що осіла в Україні в XVI ст., мати, Ю. Шостаковська, походила зі старої руської шляхти, котра наприкінці XVII ст. перейшла до римо-католицького обряду. І батькова, і материна родини були заможними і вельми чисельними. Щоб з'ясувати мотивацію рутенського вибору Ф. Равіти-Гавронського, треба звернутися до витоків становлення його особистості – часів дитинства. У своїх спогадах Равіта з величезною теплотою згадував дитинство, що минуло у великому, велелюдному і затишному будинку серед мальовничої природи України, яка в його уяві назавжди залишилася краєм «молока і меду». Він доклав багато зусиль, змальовуючи тодішній спосіб життя представників його кола, ідеалізуючи майже все, навіть патріархальність взаємин із селянами. Хоча, саме в цей час сталася драматична подія, що, як вважає Е. Коко, вплинула на ставлення Равіти до українців як бунтівників та розбійників. Ідеться про напад на екіпаж родини Гавронських, учинений селянами, які у сутичці косою поранили батька. Згодом у спогадах Равіта писав: «Я бачив кров на долоні батька щоразу, коли згодом мені доводилося писати про історію козаччини чи гайдамаччину» [529, s. 17].

Навчався Равіта спершу в підготовчій школі у Вінниці, а від 1855 р. – у Другій київській гімназії. Останні роки його перебування в Києві збіглися з вибухом Січневого повстання, за участь у якому Равіту заарештували та ув'язнили на півтора року. Це істотно вплинуло на формування його особистості: він раптом подорослішав, став замкнутим, а також сповнився прогресивними суспільно-політичними ідеями [529, s. 22–30].

Після звільнення з-під арешту Равіта впродовж двох семестрів приватно відвідував у Київському університеті лекції з політекономії, статистики, цивільного права, а також літератури, очікуючи дозволу на можливість навчатися офіційно. Проте йому відмовили з політичних міркувань, і на сімейній раді було вирішено, що Равіта має здобувати економічну, як найменш політизовану, освіту у рільничій школі в Дублянах, що біля Львова. Став

фаховим агрономом, досяг успіхів як селекціонер, але в професії не залишився.

«Пошуки себе» у Ф. Равіти-Гавронського були доволі тривалими. Він перепробував багато занять, аж поки остаточно не зупинився на літературно-публіцистичній праці, у якій вбачав гарантії відродження національного організму, починаючи з нижчих суспільних верств. Свою творчу діяльність Ф. Равіта-Гавронський розпочав допіру у 1881 р., у віці 36 років. Одним з найплідніших періодів творчості Равіти став час його діяльності у Львові. У 1892 р. він з родиною перебрався до столиці Галичини, у середовище, де дітей можна було виховувати у «польському дусі». У Львові Равіта швидко заангажувався у культурно-просвітительську діяльність: брав участь у роботі «Koła Literacko-Artystycznego» (що утворилося у 1880 р. з ініціативи В. Белзи), співпрацював з «Towarzystwem Literackim im. Adama Mickiewicza» (1886 р.), організацією «Macierz Polska» (1882 р.), що опікувалась освітою нижчих соціальних верств (видавала доступні для бідного населення книжки), львівськими періодичними виданнями. Був також членом «Towarzystwa Dziennikarzy Polskich we Lwowie» (1893 р.) та «Towarzystwa Miłośników Przeszłości Lwowa» (1906 р.). У цей період свого життя Ф. Равіта-Гавронський, продовжуючи займатися літературно-публіцистичною творчістю, щораз частіше звертався до історичної проблематики, фокусуючись на питаннях економіки та генеалогії [529, s. 54–57, 78–84].

Саме у Львові розпочалася його політична, тісно пов'язана з ендеками, діяльність. У 1900 р. він вступив до лав партії «Liga Narodowa». Захоплення Равіти суспільно-політичними ідеями добре демонструє приклад купівлі ним газети «Wiek XX» задля просвітництва та популяризації національно-демократичних ідей. Однак після того, як львівська організація ендеків придбала «Słowo Polskie», зробивши його власним рупором, Равіта, собі у збиток, заклав видання «Wiek XX» – щоб не розпорошувати ринок [529, s. 80]. Проте у 1903 р. він відійшов від активної співпраці з цією політичною силою. Вважають, що причиною цього дистанціювання було несприйняття Равітою,

як представником шляхетського стану, люмпенізації національних ідей та дріб'язковості політичної боротьби за владу всередині партії, котру почали демонструвати її львівські очільники. І все ж трохи згодом Ф. Равіта-Гавронський доволі активно долучався до створення Редакційного комітету інформаційного бюро Rady Narodowej (1907 р.), до якого у Львові, окрім нього, входили Ш. Аскеназі, О. Бальцер, Л. Фінкель, З. Прухнік, та Л. Ридигер. Організація, проте, виявилася нежиттєздатною. Як згодом згадував сам Равіта, «комітет був результатом невідповідного добору людей, і не важко було здогадатися, що акція його не матиме жодного значення. Кожен з членів комітету був поважною науковою силою, але характер їхньої багатолітньої праці не відповідав вимогам Rady Narodowej» [674, s. 126].

Як прихильник націонал-демократичної ідеології Ф. Равіта-Гавронський акцептував ідейні засади польського націоналізму, головним завданням якого було відновлення державності шляхом об'єднання зусиль усіх верств населення, соціальні інтереси яких мали підпорядковуватись інтересам національним.

Історична пропаганда стала тим полем битви, яке обрав собі Ф. Равіта-Гавронський. Він був фаховим істориком, але дослідження минулого, а саме історії України, становили значну частку його творчості. Характеризуючи його доробок, сучасний польський дослідник Е. Коко відзначає надмірний критицизм у його баченні як минулого українського народу, так і актуальних національних прагнень. Помітною була також його роль у поширенні негативного стереотипу українця в польському суспільстві, що загострювало польсько-українські протистояння не так у дослідницькій, як у політичній площині. Сприймаючи український народ крізь призму його історії, він трактував це суспільство як спадкоємця козацької анархічної традиції. Ф. Равіта-Гавронський заперечував існування українців як народу та, навіть, як самостійної етнографічної групи. На думку Е. Коко, на таке його сприйняття вплинуло українське національне відродження, яке підривало основи

польського панування на етнічних українських теренах і перешкоджало входженню цих земель до складу незалежної Польщі [529, s. 132].

Постульовані Ф. Равітою-Гавронським ідеї сприймалися неоднозначно. Ще його сучасники, польські дослідники старовини, неодноразово виступали з критикою його праць, підкреслюючи аматорство, нефаховість у висвітленні проблем минулого. Зокрема, викликало застереження змальовування козацтва як однозначно фатального, руйнівного, схильного до зради феномену, що підривав позиції Речі Посполитої на міжнародній арені та негативно впливав на її внутрішній розвиток [545, s. 218].

Що стосується української історіографії, то, як зазначає Л. Зашкільняк, вона боляче реагувала на такого типу праці польських колег, у яких козацтво розглядалось як деструктивна сила, що нищила створену поколіннями цивілізацію. Розвідки Ф. Равіти-Гавронського спровокували появу критичних відгуків І. Крип'якевича, С. Томашівського, В. Доманицького. Його звинувачували в необ'єктивному, тенденційному висвітленні козацтва, ідеалізації польської політики щодо козацтва, недооцінюванні соціального підґрунтя козацьких повстань, змалюванні козаків як носіїв «варязьких і тюркських психологічних рис», котрі спонукали до грабунків, анархії, безвідповідальності тощо [614, s. 239].

Так, не погоджуючись з тим, як Ф. Равіта-Гавронський висвітлював характер козащини, І. Крип'якевич заперечував, зокрема, твердження польського історика про те, що варязька кров зробила козаків жорстокими і кровожерливими, спонукала їх до анархії і грабунків, гноблення, заподіяння кривди. І. Крип'якевича підтримував С. Томашівський, який закидав Ф. Равіти-Гавронському надмірний суб'єктивізм та пропольське трактування минулого, наголошуючи на безпідставності його тез про тюркські риси в характері українського суспільства, зрештою, давно спростованої антропологами та соціологами [412, s. 210–215; 413, s. 25–29]. Це дає підстави сучасним дослідникам трактувати намагання Ф. Равіти-Гавронського висвітлювати українську історію як політично умотивовані та однобічні [652, s. 21].

У 1910 р. Ф. Равіта-Гавронський виступив з ініціативою видання щоквартального наукового історичного часопису під назвою «Ruś», присвяченому виключно історії Русі та польсько-руських відносин. Як писав у своїх спогадах сам автор, «думка про потребу видання такого квартальника віддавна витала в моїх мріях. Поштовхом до цього була потреба оборони нашої історії від наклепів і фальшування, якими її закидали зухвалі руські історики, наштамповані Михайлом Грушевським, професором Львівського університету» [674, s. 130]. З останнім у Ф. Равіти-Гавронського були давні й тривалі суперечки, що не завжди залишалися в межах академічної коректності [662, s. 61–63].

У редакційному зверненні, окреслюючи мотиви створення часопису, Ф. Равіта-Гавронський наголошував: «Щораз більший розвиток національного життя, культурний та інтелектуальний поступ не лише повинні відкрити нові напрямки діяльності, але й змушують нас до концентрації духовних сил з метою утримання тих позицій як оборонних пунктів найважливіших справ і національних інтересів. Кожна спільна праця в цьому напрямку не є роботою лише для сьогодення, хоч такою й може видаватись, а є працею для майбутнього» [52].

У листі до Ф. Конечного від 1 березня 1911 р. з приводу видання «Ruśi» Ф. Равіта-Гавронський писав: «Ми дуже спантеличені і дуже ослабли духовно, а нашу нещасну Вітчизну готові радше плюгавити разом з нашими ворогами, аніж захищати. Я б хотів, щоби цей форпост зайняли молоді, сильні, кріпкі національним духом. Але досі вони до каси – зголошуються, а до знамена – ні» [529, s. 129].

У відозві Ф. Равіти-Гавронського, яка передувала виходові часопису «Ruś» і була опублікована на сторінках «Kwartalnika Historycznego», так окреслювались цілі цього проєкту: «Ми палко прагнемо узгодженої і спільної праці з нашими сусідами, але заради мрій чи ілюзій майбутнього не будемо викривлювати правду. Якщо нам випаде подати чорні явища і факти, ми не будемо їх вибілювати; якщо натрапимо на добрі справи і праці – не будемо

накладати на них темних барв, вишукувати неіснуючі мотиви чи схиляти їх до сучасних ідей і теорій. Назагал, не будемо і не хочемо бути тлумачами історії за допомогою сучасності [...] Мусимо звернутись по допомогу до усієї польської спільноти. У багатьох приватних архівах, у випадкових збірках багатьох обивателів Русі є цінні документи, надання, привілеї, інвентарні переліки, спогади. Це матеріал особливої наукової вартості, а часом найкраще свідчення нашого значення і культурної сили. Просимо надати нам ці документи в оригіналах чи копіях» [436].

Часопис створювався у Львові, реалізовувався у мережі книгарень Альтенберга (Львів), Гебетнера і Скі (Краків) та Гебетнера і Вольфа (Варшава). Виходив щоквартально, у зошитах по 8 друкованих аркушів. Вартість передплати визначалась для різних теренів у поширеній на них валюті і становила: 12 крон (12 марок = 6 рублів = 15 франків), вартість одного номера становила 5 крон. Адміністрування, видання і поширення часопису здійснювалось з «Drukarni Ludowej», розташованій на Бернардинській площі у будинку № 7 (тепер – площа Соборна). Туди ж надходили і рукописи матеріалів, листи, книги, документи і т. ін. Видавцем і відповідальним редактором був Ф. Равіта-Гавронський, якому допомагали Г. Полячкувна та С. Соханевич [51].

На перших порах головним його помічником була Гелена Полячкувна [498]. Вона була однією з перших жінок, котрі навчались на історичних студіях при філософському факультеті Львівського університету, та, успішно завершивши їх у 1909 р., стала відомим істориком-геральдистом та архівістом. На час цієї роботи Г. Полячкувна вже працювала секретарем у виданні «Miesięcznik Heraldyczny», про що мова піде у наступному розділі. Як згадував Ф. Равіта-Гавронський: «Ми мучилися разом два квартали, але через хворобу Г. Полячкувна поїхала в Закопане. З огляду на те, що і я був хворий, а в листопаді виїхав на узбережжя Далматії до Дубровніка, видання йшло хаотично» [674, s. 131]. Зрештою, вся організаційна і редакційна робота лягла на плечі самого Ф. Равіта-Гавронського. Тому перед виходом третього номера

часопису змінюється адреса редакції – з Бернардинської площі вона переноситься на вул. 29 Листопада, у дім, де на той час жив редактор. 65-літній Ф. Равіта-Гавронський – секретар, видавець і коректор в одній особі. Намагаючись знайти вихід з цієї ситуації, він виношує ідею створити Towarzystwo Historyczne Badania Dziejów Rusi, а квартальник зробити його органом. Для цього, на думку редактора, було потрібно залучити до праці молоді сили. На потреби цього товариства Равіта навіть готовий був віддати свою бібліотеку та безоплатно працювати на підтримку квартальника, а до часу усталення його існування навіть доплачувати з власних коштів 1000 крон щорічно. Усі перемовини мав провадити новий молодий співробітник часопису Стефан Соханевич, який у 1909–1914 рр. навчався на філософському факультеті Львівського університету та публікував рецензії на сторінках «Rusi», «Miesięcznika Heraldycznego» та «Kwartalnika Historycznego». Проте виявилось, що ідеї, які розвивались у часописі і служити яким він був покликаний, не знайшли особливого відгуку в студентському академічному середовищі. З цього приводу Ф. Равіта-Гавронський писав: «Невідомо який і чий вплив був у колі, але не було створено ані товариства, ані до передання бібліотеки, в результаті, не дійшло. Старші боялися, що це буде якесь конкуруюче товариство, а молодші думали, що то буде якась політична агітація. Вочевидь, що при такому недостатньому розумінні моїх цілей і прагнень, жодні плани не могли реалізуватися» [674, s. 131]. Це призвело до закриття проекту у Львові. Щоправда, вже наступного року ідея регіонального ідеологічно спрямованого видання втілилась у створення квартальника «Litwa i Ruś: Miesięcznik poświęcony kulturze, dziejom, krajoznawstwu i ludoznawstwu», що протягом 1912–1913 рр. виходив у Вільно за редакцією історика й журналіста Яна Обста та, як було зазначено на титульній сторінці – при співпраці Ф. Равіти-Гавронського [542]. Окрім участі в редагуванні матеріалів цього часопису він також був автором окремих публікацій з історії українського козацтва.

Що стосується архітекtonіки львівського часопису «Ruś», то його структура була типовою для тогочасних наукових історичних видань (наприклад, «Kwartalnika Historycznego») і містила такі рубрики: «Дослідження», «Оцінки і звіти» (тут публікувалися доволі об'ємні рецензії на праці польських, українських, російських та німецьких істориків) та «Бібліографія». У 1911 р. було видано лише 4 зошити (загальним обсягом 468 с.), у яких домінувала культурно-історична тематика. У річнику було опубліковано 13 досліджень восьми авторів, переважно львів'ян (за винятком М. Дубецького, який представляв Краків) та 20 джерельних публікацій.

У першому номері часопису вміщено дослідження М. Дубецького «Гуго Коллонтай на Волині. Біографічний фрагмент», Ф. Равіти-Гавронського «Назва України, її початок і характер», М. Балабана «Єврейські хроніки, описи й елегії з часів Хмельницького», А. Прусевича «Польський театр у Кам'янці-Подільському (Карта історії освіти і культури на кресах)» та К. Осташевського-Баранського «Перші суперечки про алфавіт на Червоній Русі» [287].

У рубриці «Оцінки і звіти» огляди праць: Г. Ходиницького «Сеймики руських земель у XV ст.» (рец. Норберт Міхалевич), Т. Флоринського «Слов'янське плем'я. Статистично-географічний огляд сучасного слов'янства» (рец. Ф. Равіта-Гавронський), Б. Барвінського «З руської перспективи польського короля Сигізмунда Августа» (рец. С. Соханевич), а також огляд змісту журналу «Історія Східної Європи» (Г. Полячкувна).

Окрім цього, була опублікована бібліографія досліджень, що стосувались заявленої теми та вийшли друком у 1908–1910 рр. З часом, коли б з'явилась така потреба – зазначалось у примітках – бібліографія поділялась би на політичну, культурну, археологічну, історії мистецтв та ін.

У другому номері часопису відбулись деякі структурні зміни: з'явилась рубрика «Miscellanea». У рубриці «Дослідження» були опубліковані розвідки А. Фішера «Ігнацій Любич-Червінський» та М. Надобняка «Присілки у Східній Галичині», продовження праці М. Балабана, присвяченої єврейським

хронікам, описам та елегіям часів Хмельницького, а також нарис Ф. Равіти-Гавронського «З історії волинського села. Причинок до заселення».

У рубриці «Miscellanea» Ф. Равіта-Гавронський опублікував нарис «Коліївщина. Причинок до її характеристики», Леополітен «Різноманітні методи та результати наукових досліджень» та Я. Камінський «Карта з історії церкви святого Миколая в Золочеві».

У рубриці «Оцінки і звіти» є огляди робіт А. Чоловського «Високий замок» (рец. Н. Міхалевич), Г. Галанта «Чи арендували євреї православні церкви на Русі?» (рец. М. Балабан), І. Шпитковського «Матеріали до історії Коліївщини. Мемуари Домініка Завроцького про Коліївщину» (рец. С. Соханевич), А. Раціборського «Які вони ці «русини»?» (рец. В. Влодко) та огляди 3-4 та 5-6 томів записок «Українського наукового товариства» у Києві С. Здзярського і другого номера журналу «Історія Східної Європи» Г. Полячкуні. Традиційно, завершував номер бібліографічний опис, що займав дві сторінки [288].

У третьому номері назагал повторювалась вироблена попередньо структура і додалась рубрика «Некрологи» (некролог про Міхала Грейма, знаного нумізмата та антиквара з Кам'янця-Подільського). У цьому номері наявне також оголошення про проведення конкурсу на написання синтетичної праці та науково-популярного нарису з історії Січневого повстання, ініційоване Комітетом з відзначення 50-ліття останнього польського зриву, довкола якого згодом вибухнув гучний скандал. Це була тема, яку Равіта активно популяризував, оскільки був добре обізнаний з нею. Тому, коли було оголошено конкурс на кращу науково-популярну працю, він анонімно взяв участь у змаганні і переміг з нарисом «Боротьба за свободу у 1863 р.». Проте, за збігом обставин, саме Равіта був головою комітету з відзначення згаданої події. Коли ж коштом цієї організації твір опублікували й оприлюднили ім'я автора, це викликало неабияке обурення та критику багатьох поважних осіб щодо «витівки» Равіти, тож йому довелося покинути цю посаду [529, s. 97–100].

У рубриці «Дослідження» були надруковані розвідки А. Прусевича «Містечко Зіньків на Поділлі», К. Осташевського-Баранського «Біля колиски руської преси», Ф. Равіти-Гавронського «Кілька слів про вигаслий рід Слупіців» та продовження дослідження М. Балабана «Єврейські хроніки, описи й елегії з часів Хмельницького». У рубриці «Miscellanea» публікувались листи Брацлавського воєводи Адама Киселя, листи Б. Хмельницького та документ про участь міста Золочева у Північній війні, опрацьований Я. Камінським.

У рубриці «Оцінки та звіти» опубліковано огляди досліджень та видань: «Почаївсько-зарваницькі лірники» (рец. С. Здзярський), «Правда і казки» Адама Креховецького (рец. С. Здзярський), часопису «Вісник археології і історії» (рец. Z), «Доходи Руського староства на початку XVI ст.» Г. Гейтсмана (рец. С. Соханевич), «Історичний розвиток назви українського народу» Б. Барвінського (рец. R [Равіта – Л.Л.]). Бібліографія у цьому номері часопису була набагато розлогішою, оскільки містила реєстр усіх позицій з дотогочасного змісту часопису «Ruś» [289].

У четвертому номері часопису були опубліковані дослідження: М. Дубецького «Один з небагатьох», Ф. Равіти-Гавронського «Природні умови життя, притаманні козацькій Україні», завершення дослідження М. Балабана «Єврейські хроніки, описи й елегії...». У рубриці «Miscellanea» подано добірку листів польських шляхтичів 1647–1654 рр. (Я. Бельхацького, К. В. Ковальського, А. Фірлея, А. Киселя, К. Я. Радзівілла та ін.), котрі стосувались обставин польсько-українських протистоянь. В «Оцінках та звітах» були огляди праць А. Шельонговського «Руське питання у світлі історії» (рец. С. Здзярський) та М. Тершаковця «Галицько-руське літературне відродження» (рец. С. Здзярський) [290].

З авторів досліджень, опублікованих у часописі, тільки М. Дубецький та М. Балабан були фаховими істориками. Адам Фішер був науковцем-етнографом, а Ф. Равіта-Гавронський, А. Прусевич та К. Осташевський-

Баранський – аматорами вивчення минулого, інформація про яке була потрібна їм для реалізації власних письменницьких амбіцій.

Задекларована авторами мета видання часопису «Ruś» якнайкраще розкривається у змістовому наповненні, що його тематично можна поділити на два напрями, які перепліталися і тою чи іншою мірою наявні в усіх публікаціях. У працях першого напрямку акцентувалося на історії Польщі та «польськості» на теренах Русі, а роботи другого – безпосередньо стосувалися історії Русі, що буде розглянуто в наступних розділах.

Діяльність часопису, попри нетривале його існування, не залишилась непоміченою у наукових колах. Зокрема, у «Kwartalniku Historycznym» у рубриці «Хроніка» Є. Барвінський повідомляв про створення Ф. Равітою-Гавронським часопису «Ruś», окреслюючи мету його створення та головні завдання [436]. Окрім цього, у бібліографії історії Польщі, що її регулярно друкували в «Kwartalniku Historycznym», у тому ж річнику був поданий зміст двох перших номерів «Rusi», що, з огляду на популярність та авторитетність друкованого органу Towarzystwa Historycznego, безумовно, сприяло популяризації видання. Повідомлення з приводу появи «Ruśi» з'явилися також на шпальтах польського молодіжного часопису «Młodzież» та у низці публіцистичних видань [578, s. 196].

Створене в 1911 р. у Львові видання «Ruś. Czasopismo poświęcone dziejom i kulturze Ukrainy, Podola, Wołynia i Rusi Czerwonej» мало криптоісторичний характер і в цьому сенсі нічим не відрізнялося від собі подібних. Проте як історіографічний феномен цей часопис є вельми цікавим з огляду на оригінальність свого змісту. Він був першим виданням, цілковито присвяченим минулому «східних кресів» – неетнічних польських територій, що свого часу входили до складу Речі Посполитої. Часопис «Ruś» був покликаний, у руслі націоналістично-демократичної ідеології, пробуджувати патріотичні почуття поляків, пригадуючи та підносячи значення їхніх здобутків у культурно-цивілізаційному поступі на східних теренах.

Видання «Ruś» постало внаслідок пожвавлення польського національного руху, у середовищі якого на початку ХХ ст. кріпнули тенденції до протистояння українським незалежницьким прагненням. Фактично, створення часопису стало відповіддю на активізацію українського національного руху та історичних студій, пов'язаних з діяльністю М. Грушевського і його наукової школи.

Ініціатором створення часопису та його редактором був знаний польський публіцист і літератор, історик-аматор Ф. Равіта-Гавронський, який поділяв та активно розвивав і популяризував націонал-демократичні ідеї. Шляхтич за походженням, він народився й виріс на Правобережжі України і, трактуючи ці землі як свою малу батьківщину, вважав за моральний обов'язок обороняти їх від усього «не-польського» будь-якими доступними способами, зокрема, через провадження освітньо-пропагандистської діяльності.

Основу змістового наповнення видання становили праці з історії та культури східних теренів колишньої Речі Посполитої, переважно львівських авторів, що або робили свої перші кроки в науці, або, як Ф. Равіта-Гавронський, не були професійними дослідниками старовини. Тому за рівнем друкованих досліджень та критики часопис «Ruś» не міг гідно конкурувати з фаховими науковими виданнями. Водночас пропоновані для обговорення на його сторінках теми не здобули належної підтримки у польському суспільстві. Тому проєкт, створений на приватні кошти та зусиллями Ф. Равіта-Гавронського, без додаткової фінансової й інтелектуальної підтримки, проіснувавши рік, закотився.

2.4 Регіональні криптоісторичні видавничі проєкти наукових організацій кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Наприкінці ХІХ ст. спроби поширити науковий рух за межі галицької столиці, у провінцію сприяли появі нових криптоісторичних видань краєзнавчого спрямування. Причин цього, вочевидь, було кілька: усвідомлення

потреби вивчення історії найменш дослідженого краю, зростаючий суспільний запит на інформацію про минуле своєї землі, зростання кадрового потенціалу (аматорів та фахівців із середовища інтелігенції), який міг би забезпечити такий інтерес. До цього додамо також інспірацію досвідом західноєвропейських держав, що переживали моду на історико-краєзнавчі дослідження, а їхні історичні товариства та видавничі проєкти слугували взірцем для наслідування. Характерною особливістю цих видань було те, що вони, діючи при певній організації, найперше, репрезентували її діяльність. Тому вивчення регіональних криптоісторичних видань неможливе без осягнення функціонування цих організацій, їх цілей та завдань, фінансового становища, відомостей про очільників та членів товариств, при яких вони діяли.

2.4.1 «Rocznik Kółka Naukowego Tarnopolskiego»

У пріоритетах львівського Історичного товариства було вивчення історії Червоної Русі, що від самого початку відображалось у Статуті організації [446]. Щоправда, брак виразного зацікавлення історико-краєзнавчою проблематикою у регіонах не сприяв швидкій реалізації цих амбітних планів. Зрештою, більшість із 260 членів створеного у 1886 р. львівського Історичного товариства, хоч і походила з різних теренів Галичини, мешкала переважно у Львові та Кракові [663]. Гарною нагодою привернути увагу громадськості до цієї теми стало проведення у Львові у липні 1890 р. Другого з'їзду польських істориків. Ініціатором обговорення ідеї регіоналізації історичних студій став К. Ліске, який підготував доповідь «У який спосіб вдалось би пробудити та розвинути науковий рух на провінції» [8]. Цю доповідь, через хворобу К. Ліске, виголосив тодішній секретар Історичного товариства О. Бальцер на засіданні 19 липня 1890 р.

Акцентувавши на проблемах галицького краєзнавства (слабкість наукового життя, відсутність наукової комунікації), К. Ліске запропонував вирішувати їх, організуючи регіональні наукові гуртки в невеликих містах і містечках, які б діяли під егідою Історичного товариства. З цього приводу він зазначав: «Краків та Львів передують з цього погляду (розвитку наукового руху. –*Л. Л.*), як і має бути, але є єдиними осередками наукового життя, чого бути немає» [8]. Апелюючи до досвіду Німеччини, К. Ліске писав: «Маємо там не тільки Академію знань, а й інші інституції, що взаємодіють між собою. Є наукові товариства, що поширюють свою діяльність на цілу державу, є організації, котрі діють в одній провінції, одному повіті, і навіть в одному місті, а, зрештою, є велика кількість так званих *Wissenschaftliche Vereine* (наукових клубів – *Л.Л.*), що вивчають тільки одне місто, але залучають до цього представників різних наук. Саме цього нам передовсім бракує у провінції, щоби пробудити там життя, якого прагнемо. В умовах Галичини *Wissenschaftliche Vereine* у точному відображенні не можуть існувати, оскільки у нас спектр їхньої діяльності мав би бути набагато обширнішим. Маємо тут кілька десятків міст і містечок, у яких є заклади освіти, суди, владні органи. У кожному такому місці без труднощів можна було б організувати таке товариство. Потрібно тільки відшукати в такому місці відповідну особу, яка б зайнялася організацією та діяльністю товариства. Завданням такого товариства було б здійснення комплексного опису міста й околиць, та, наскільки це можливо, і повіту з погляду історії, економіки, природознавства і т.д. Наскільки б таке товариство здійснило те своє перше завдання, тоді, після кількарічної діяльності, воно б так зрослося з місцевою спільнотою, що подальші цілі реалізовувалися б без труднощів. Така спільна праця виробила б між членами сильний цемент, який єднав би їх, так що подальше існування товариства не викликало б остраху» [8].

Такою інституцією, яка б сприяла організації товариств чи провінційних кіл, К. Ліске бачив Історичне товариство. Він зазначав: «Керівництво цього Товариства має у кожному відповідному місці відшукати людину, найбільш

придатну для того, щоби зайнятися організацією наукового кола. З такою людиною треба налагодити контакт, порозумітися, надати їй повноваження для здійснення перших кроків, а згодом, коли спільнота зорганізується і розпочне діяльність, керівництво має допомагати порадами і вказівками окремим колам, так, щоби їхні праці були, по можливості, вичерпними і, з погляду змісту й методики, подібними. Гадаю, що навіть якби такі плановані мною кола нічого іншого, крім опису, не здійснили, результат був би дуже цінним і гідним визнання»[8, арк. 2]. Таким чином К. Ліске намагався вирішити низку питань: дати поштовх до розвитку краєзнавчого руху, сприяти зацікавленню історією на периферії та збільшити кількість членів Товариства. На його думку, без цього годі чекати позитивних зрушень не тільки в гуманітарній сфері, а й у розвитку природничих наук.

Доповідь викликала значний резонанс, і до її обговорення долучилися авторитетні польські історики О. Бальцер, В. Закшевський, М. Соколовський, Б. Дембіцький. Це було свідченням важливості проблеми популяризації як науки загалом, так і історії зокрема. Результатом дискусії стало рішення з'їзду, згідно з яким Товариству рекомендувалося змінити власний Статут внесенням пункту про створення наукових гуртків, що відкривало шлях до юридичної легалізації їхньої діяльності. Обговорення вилилося у загальну резолюцію: «Історичне товариство зобов'язується, щоби відповідно до висловленого у рефераті, незабаром братися за створення наукових кіл з вищевизначеною метою у відповідних містах і містечках нашого краю» [7, арк. 14].

Як свідчать звіти, одразу після з'їзду спеціальний комітет у складі О. Бальцера, Л. Фінкеля, В. Лозінського та Т. Войцеховського зайнявся організаційними питаннями створення та діяльності наукових гуртків [448, s. 463–464]. Однак перед цим К. Ліске та О. Бальцер з власної ініціативи почали «зондувати» питання, розсилаючи по провінції листи з пропозицією обговорити створення наукових гуртків [675, s. 538]. Найпершими на ці заклики відгукнулися у трьох галицьких містах: Дрогобичі, Бучачі й Тернополі.

У червні 1891 р. на загальному зібранні Товариства були проголосовані зміни до третього пункту Статуту організації, що забезпечували можливість створення та підтримки наукової мережі у провінції: «Закладання по повітах наукових гуртків та допомога для них; завданням гуртків буде заохочувати своїх членів до самостійної наукової праці над минулим і теперішнім станом повіту і водночас поширювати серед них найновіші досягнення науки» [458, s. 946–947]. Змінений Статут доволі швидко затвердили у Намісництві [7, арк. 10, 12]. Згідно з ним наукові гуртки мали бути цілком незалежними від Товариства, самостійно укладати власні нормативні документи та узгоджувати їх з владою. За собою Товариство залишало ініціативу їх створення та організаційну й моральну підтримку. Це покладалося на спеціально створену комісію (до якої увійшли Т. Войцеховський, Л. Цвіклінський, А. Чоловський, Л. Фінкель, А. Прохаска, Ф. Папе), що мала вивчати місцеві наукові запити та налагодити широку комунікацію з представниками різних, зокрема природничих, наук. Окрім цього, Товариство брало на себе також обов'язки інформування про діяльність регіональних організацій: на сторінках «Kwartalnika Historycznego» запроваджувалася рубрика «Наукові гуртки», з якої дізнаємося про їхню діяльність у спершу у Дрогобичі, Бучачі й Тернополі, згодом – у Перемишлі й Теребовлі. Один з них – Тернопільський – вирізнявся не тільки значно більшою кількістю членів, а й власною видавничою діяльністю – тут упродовж кількох років були видані три томи часопису «Rocznik Kółka Naukowego Tarnopolskiego».

Цю видавничу ініціативу взяв на себе історик і педагог, професор місцевої гімназії Ян Ленек. Він був випускником Краківського університету та на той час автором наукових досліджень: «Собеськіана з архіву граф. Пшеждзієцьких у Варшаві» (1883) й «Владислав Бялий» (1887), «Гімназія св. Анни в Кракові» (1888) [680, s. 253]. Керувала гуртком управа у складі директора Чоловічої учительської семінарії Тернополя Еміля Міхаловського (голова), директора цісарсько-королівської Першої тернопільської гімназії Мавриція Мацішевського (заступник голови), Яна

Ленєка (скарбник та секретар). Членами управи були: професор гімназії Юзеф Ногай, директор Тернопільської жіночої виділової школи Владислав Сатке та гімназійний учитель і видатний учений-ботанік Роман Гутвінський [448, s. 464]. На момент утворення тернопільського наукового гуртка до його лав записалося 68 осіб, розосереджених, відповідно до Статуту свого наукового кола, по двох секціях: історико-літературній та природничій (природоописовій) [645, s. 63].

Метою цієї регіональної організації стала розбудова і підтримка наукового руху, вивчення історії міста та цілого тернопільського краю. Результати пізнавальної діяльності висвітлювалися через власне періодичне видання «Rocznik Kółka Naukowego Tarnopolskiego». Прикметною особливістю саме цього часопису була його утравквістичність – розвідки та джерельні матеріали друкувалися польською та українською мовами.

На сторінках першого річника у 1892 р. був опублікований статут Тернопільського наукового кола та окреслювалися завдання кожної з його секцій. Так, історико-літературна секція своїм завданням визначала пошук та публікацію документів з колекцій архівів, монастирів, церков і приватних осіб, а також оригінальних праць дослідників, створених на підставі джерел. Друга – природоописова секція – мала займатися вивченням флори та фауни Тернопілля [645, s. 63].

З метою виявлення невідомих історико-культурних пам'яток управа вирішила створити обіжники для інформування місцевої інтелігенції про діяльність. На загальному зібранні членів наукового гуртка, що відбулося 12 квітня 1892 р. доктор М. Мацішевський (від історико-літературної секції і професор Р. Гутвінський (від природоописової секції) представили проекти такого циркуляра. Після обговорення та остаточного затвердження текстів обіжників члени загального зібрання постановили розіслати їх членам гуртка та представникам місцевої інтелігенції (учителям, священникам, повітовим чиновникам, лікарям та адвокатам). Ще одним важливим рішенням цього зібрання було, на пропозицію тернопільського адвоката, українця доктора

В. Лучаковського, ініціювати створення різнопланових наукових колекцій для ілюстрації історії Подільської землі та її культури. Сам доктор В. Лучаковський став новим членом управи гуртка [641, s. 172–186].

Вельми важливим в організації діяльності тернопільського кола було засідання 9 червня 1892 р., на якому затвердили програму «Rocznika...» на 1892 р. та вислухали доповідь Яна Ленєка «Про стан тернопільських архівів». Така організаційна та видавнича активність організаторів сприяла розширенню наукового гуртка, і наприкінці 1892 р. він уже налічував 84 члени, загальна сума внесків яких становила 312 злр.[449, s. 691–692].

Перший том «Rocznika Kółka Naukowego Tarnopolskiego» вийшов друком на початку 1893 р. обсягом дев'ять аркушів. Його відкривав текст Статуту наукового кола та згадувані обіжники. Наступною була публікація Я. Ленєка про привілеї місту Тернополю від королів, властителів та імператорів починаючи від 1550 р. (привілей Сигізмунда Августа) до 1844 р. (привілей цісаря Фердинанда). Автор поділив документи польських часів на три групи: 1) права міста та різноманітні пільги; 2) регулювання обов'язків підданих; 3) затвердження попередньо наданих привілеїв. До першої групи ввійшли переважно привілеї часів Сигізмунда Августа, до другої – властителів міста, до третьої – від інших королів. Австрійські часи (з 1772 р.) представлені трьома документами: про ярмарки в Тернополі, про герб міста від цісаря Фердинанда та про викуп міста з власності його останнього володаря Т. Туркула у 1844 р. і надання йому статусу королівського.

На сторінках часопису було надруковане дослідження Л. Фінкля «Місто Тернопіль у 1672 р.», ґрунтоване переважно на матеріалах щоденників мандрівника із Фрисландії Ульріха фон Вердума та інвентарі міста, здійсненого цього ж року. Як помічник абата Пом'є, представника французького уряду, в 1670–1672 рр. У. фон Вердум подорожував Холмщиною та Галичиною, відвідав Поділля. У своєму щоденнику він подав опис багатьох міст і сіл України, а також цікаві відомості про історичну географію цих земель.

Останньою публікацією цього річника була стаття українською мовою «Причинок до етнографії галицького Поділля», що містила етнографічний матеріал, зібраний В. Лучаківським в с. Должанці Тернопільського повіту. Зібрані повір'я, передсуди українського народу про потойбічне життя супроводилися вступним словом упорядника.

Природоописова секція підготувала перший науковий опис тернопільського ставу, здійснений Р. Гутвінським, який зосередився на змалюванні флори та фауни цієї водойми. Чверть століття спостережень за місцевою погодою стали підставою для нарису В. Сатке «Про залежність теплоти в різних місяцях і порах року в Тернополі».

У річнику була надрукована карта Тернополя кінця XVIII ст. У 1797 р. план тодішнього міста опрацював окружний інженер барон Антон фон Посареллі, італієць на австрійській службі. Завдяки йому можна бачити, як виглядав Тернопіль в часи, коли він ще був містом-фортецею. Копію цієї карти, з якої й здійснювався друк, виконав архітектор-будівничий Мацей Шварценберг-Чорний.

З часу видання першого річника тривало обговорення способів удосконалення його форми та змісту. Так, на засіданні управи від 29 січня 1893 р. постановили, що в наступних номерах часопису всі друковані латиною документи треба подавати також у польському перекладі – для залучення більшого кола читачів.

Важливо зазначити, що загальні засідання членів гуртка містили наукову складову. Так, на зібранні 12 лютого 1893 р. була заслухана доповідь «Право меча у приватних містах за часів Речі Посполитої» доктора М. Мацішевського. На такого типу засіданнях обговорювалися також фінансові питання. У лютому 1893 р. секретар гуртка та його скарбник звітували про діяльність управи та фінансову ситуацію минулого року. Відповідно до цього звіту у 1892 р. гурток налічував 75 членів, із яких було 2 почесних і 73 звичайних.

Ще одним завданням загальних зборів було обрання керівництва на новий рік. Присутні пристали на пропозицію комісара Б. Студзинського та на

1893 р. переобрали (одногосно) попередніх членів управи. Головою управи залишився директор М. Міхаловський, а її членами тепер були: М. Мацішевський, В. Лучаковський, В. Сатке, Я. Кобак, З. Шнайдер, Ю. Ногай. Головним заняттям членів управи впродовж першої половини 1893 р. стала підготовка видання нового тому «Rocznika». Фактично управа виконувала функції редакції цього часопису, активно листуючись з авторами. Вирішувалися як стратегічні питання, наприклад, про програму діяльності гуртка у майбутньому, так і суто технічні: наприклад, шляхи нагромадження джерельного матеріалу з історії міста Тернополя та Подільського краю. Згідно з річним звітом у 1893 р. до гуртка долучилося троє нових членів, а покинули його лави п'ятеро. Відтак станом на кінець вересня 1893 р. у скарбницю гуртка надійшло 166 злр. членських внесків [450, s. 774].

У подальших звітах, що охоплювали період від початку 1893 р. до 1894 р., наявна інформація про основні події з життя тернопільського наукового кола, зокрема, найжвавіше обговорювалися поточні питання. Однією з важливих тем було створення передбачених у статуті секцій – історико-літературної та природничої (природоописової), які повною мірою так і не запрацювали. Причиною цього, на думку членів гуртка, була очевидна відсутність прогресу в динамічному (як на це сподівалися) розгортанні пошуково-краєзнавчої роботи.

Головним завданням управи залишалось видання «Rocznika», що, на думку членів організації, був найкращим свідченням результативності її діяльності. Такою ж важливою була робота з інформування населення краю про історичні культурні пам'ятки та потребу їх збереження. Це підсилювало увагу до поширення згадуваних обіжників, текст яких подавався у першому «Roczniku...». Згідно зі звітом на кінець травня 1894 р. тернопільське наукове коло налічувало 73 члени, з яких двоє мало статус почесних. До формування скарбниці організації, яка наповнювалася переважно членськими внесками, долучили субвенцію одного з місцевих тернопільських банків (50 злр.) [451, s. 576–578]. Відтак фінансовий стан справ визнавався членами гуртка як

задовільний. Станом на 31 травня 1894 р. прибуток становив 289 злр., видатки – 201 злр. Основну статтю видатків становило видання річника – 195 злр. та витрати на кореспонденцію – 6 злр. [467, s. 176–177].

У середині 1894 р. вийшов з друку другий том «Rocznika Kółka Naukowego Tarnopolskiego». На відміну від попереднього видання, він не містив блоку документів, завдяки чому відчутно побільшало статей. Усі його публікації стосувалися краєзнавства Поділля. Другий річник відкривався статтею Ю. Ногая про Микулинці – містечко, закладене наприкінці XVI ст. Анною із Синявських на підставі привілею Сигізмунда III (1595 р.). Найдраматичнішою історією Микулинців визнавався турецький напад та спалення у 1674 р., що надовго загальмувало розвиток містечка. Відродження Микулинців автор пов'язував з діяльністю Людвіки Потоцької, яка зайнялась відбудовою поселення. На її прохання Август III надав місту магдебурзьке право, а сама вона вдало заопікувалася розвитком цехових організацій. Публікація містила також джерельну складову – текст привілею та документ про організацію на його підставі цехів. У цьому річнику Ю. Ногай опублікував також дослідження про парафіяльний костел у тернопільській фундації Томи і Катерини Замойських. Вельми цікавою була також україномовна публікація, що розтяглася на два річники часопису, о. П. Білинського присвячена Тернополю та його околицям. Зокрема, у цьому томі автор зосереджувався на питаннях історії самого міста.

Природоописова секція була представлена коротким нарисом Р. Гутвінського про водорості з водойм в околицях Тернополя і Теребовлі. В. Сатке подавав інформацію про температуру повітря в різних локаціях Тернополя впродовж року, а З. Шнайдер вмістив опис Кутківецького лісу, ретельно змалювавши його рослинність та топографічні особливості.

На сторінках цього річника опубліковане дослідження Я. Кобака про стан пасічництва на Поділлі. Автор здійснив історичний екскурс у минуле цієї господарської галузі. Виклав суть основних технологічних змін, які сприяли розвиткові пасічництва, акцентуючи на значенні школи Ю. Любенецького

(автора посібника «Пасіка у вуликах» (1856 р.) та шкоді, якої завдавали цій галузі «неуки».

У третьому річнику за 1894 р. друкувалися документи, представлені К. Гужицьким з приводу суперечки про Тернопіль 1690 р., коли Катерина, княгиня Острозька, «внесла» тернопільські добра в дім Замойських. Після смерті Замойського розпочалася суперечка між його вдовою Марією Казимирою (що вдруге вийшла заміж за Яна Собеського) й нащадками його молодшої сестри Йоани Конєцпольської. Замойський забезпечив своїй дружині так зване «*iura uxorea*» на тернопільські добра. Після смерті свого першого чоловіка Марія Казимира, на той час уже королева, не отримала від властителів належних їй доходів і це стало поштовхом до судової суперечки, що закінчилася на її користь. І саме під час передавання відсудженого майна королеві у 1690 р. був складений докладний інвентар з описом міста і тернопільського замку. Цей інвентар і вирок коронного трибуналу автор також опублікував у часописі.

У цьому річнику було опубліковано другу частину дослідження о. П. Білинського, присвячену околицям Тернополя та збагачену джерельними матеріалами з історії освіти. В. Сатке подав географічно-статистичний опис тернопільського повіту. У першій частині дослідження містилися відомості про розташування, топографію і межі повіту, його загальний вигляд, водойми, поселення, людність і його соціальну структуру. Далі автор зосередився на питаннях комунікації, господарських відносин, природи, промислів, торгівлі й стану освіти. У другій частині розвідки окремо йшлося про кожну місцевість Тернопілля [645, s. 43–46].

Видання третього тому «Rocznika» стало останньою масштабною акцією тернопільського наукового кола. Після травневого звіту 1894 р. інформація про його діяльність зникає зі сторінок «Kwartalnika Historycznego», зрештою, ліквідується й рубрика «Наукові кола».

Таким чином, тернопільське наукове коло, що виникло і діяло як самостійна організація під патронатом львівського Історичного товариства

проіснувало, на відміну від більшості тодішніх осередків у Дрогобичі, Перемишлі чи Теребовлі, понад два роки, але також зійшло з дистанції. На думку В. Тельвака, такий «успіх» Тернополя пояснюється чималим прошарком місцевої інтелігенції та наявністю в її колі багатьох фахових істориків [663, s. 34]. Якщо ж зосереджуватися на пошукові причин згортання їхньої діяльності, то доводиться констатувати, що в такій тонкій сфері, як інтелектуальна праця, не кількість зацікавлених, а їхня готовність до наукового пошуку та взаємодії є визначальною у творенні масштабного колективного наукового «продукту», яким є часопис. Проте коротка історія діяльності утраквістичного тернопільського видання, що мало виразний історико-краєзнавчий характер, стала свідченням можливості консолідації зусиль представників інтелігенції, поляків та українців, зацікавлених минулим свого краю.

2.4.2 «Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Przemyślu»

Ще одним регіональним осередком, де розгортався польський науковий рух та провадилася видавнича діяльність, був Перемишль. Щоправда, представники місцевої інтелігенції до цього доволі довго йшли. З інформації ювілейного номера «Kwartalnika Historycznego» (1937 р.) дізнаємося, що з усіх заснованих тоді у провінції наукових кіл найтривкішими виявилися товариства у Тернополі та Перемишлі, які проіснували кілька років [183, s.14]. Однак ця інформація стосовно перемишльського осередка, вочевидь, була не цілком коректною, оскільки завдяки архівним пошукам Т. Кондрацького виявилось, що місцеве коло діяло також на початку ХХ ст. Про це свідчать два листи з Перемишля, знайдені дослідником у Львові: від Владислава Боярського до Т. Войцеховського (від 29.11.1907 р.) та від перемишльського духовенства до правління Історичного товариства (від 30.12.1907 р.). У цих листах йшлося про залучення до діяльності Товариства місцевих священників. Зокрема, у першому листі В. Боярський (ймовірно, місцевий чиновник) розповідав

Т. Войцеховському про плани зустрітися з представниками перемишльського духовенства та запевняв його в своєму бажанні сприяти діяльності організації [556, s. 254]. Другий лист був розпорядженням єпископа Юзефа Себастьяна Пелчара у справі запису духовенства (Юзеф Себастьян Пелчар, Кароль Фішер, Войцех Галант, Теофіль Ленкавський, Войцех Томак, Якуб Федеркевич, Ян Лазарек) до лав Історичного товариства [556, s. 254–255].

З тексту першого документа видно, що організацією кола в Перемишлі, з інспірації голови організації Т. Войцеховського, зайнялися Владислав Боярський і Тадеуш Тросканський, які виступили ініціаторами залучення до цієї справи духовенства. Результатом цього стало розпорядження єпископа Пелчара, скероване до перемишльських священників. Відтак до наукового кола записалося 8 чоловік. Як зауважував Є. Мотилевич, це було свідченням активності та суспільної заангажованості частини місцевого духовенства, а також статусу і визнання Товариства, які воно завоювало собі в колах місцевої інтелігенції [556, s. 254]. Рішення про організацію осередку та перелік його членів були відіслані до Львова для затвердження. З цих документів бачимо, що до питання утворення перемишльського кола остаточно дійшло на початку 1908 р., але залишається невідомим, скільки часу воно існувало і якими були результати його діяльності. Є. Мотилевич слушно припускав, що діяльність кола в Перемишлі могла завершитися через іншу важливу подію – створення у 1909 р. організації, що ставила собі такі самі завдання – Товариства друзів науки [556, s. 254].

Ця подія сколихнула увесь тодішній інтелектуальний рух у Перемишлі. Є. Мотилевич писав: «Зосередження найвидатніших людських сил, зокрема, членів кола Історичного товариства, довкола Товариства друзів науки, зупинило діяльність кола і призвело до припинення його існування, хоча його формальна реєстрація могла тривати аж до 1928 р., коли у Перемишлі було відкрито окреме Відділення (Історичного товариства. – *Л. Л.*)» [556, s. 254].

«Любов до минулого, історії та її пам'яток покликала до життя Товариство друзів науки в Перемишлі» [172, s. 5], – зауважував д-р філософії та теології о. Стефан Момідловський, знаний суспільний діяч, почесний перемишлянин, що впродовж 1905–1949 рр. був директором місцевого єпархіального музею, а в 1913–1927 рр. – віцеголовою Товариства [573, s. 504–508]. Як і низка подібних організацій, це Товариство постало з приватної ініціативи. Брати Казимир і Тадеуш Осінські в часи свого студентства на початку ХХ ст. захопилися колекціонуванням старожитностей: монет, автографів, ужиткових артефактів, давніх зображень, книг тощо. Коли для колекції (3 тис. томів книг, понад 2 тис. актів гродських і земських, 1 тис. медалей і монет та ін.) забракло місця у батьківському домі, Осінські вирішили передати її місту. Вони разом з Феліксом Пшиємським та Казимиром Журавським виступили ініціаторами створення Товариства, яке б у майбутньому нагромаджувало археологічні пам'ятки перемишльського повіту, а маючи у своєму розпорядженні чималу бібліотеку та цінну колекцію давніх документів, могло б стати науковим осередком для вивчення історії Перемишля [172, s. 10–11; 537, s. 301].

Ідея потрапила на добрий ґрунт, і 14 лютого 1909 р. відбулися збори за участю 50 осіб, на яких обрали тимчасове правління організації. Головою став Леонард Тарнавський. Він був учасником Січневого повстання, адвокатом за фахом та займався активною суспільною діяльністю: створив у Перемишлі «Stowarzyszenie Weteranów Powstania 1863 r.», кредитну спілку для ремісників та дрібних землевласників «Towarzystwo Zaliczkowo-Rolne», був співтворцем «Stowarzyszenia Rzemieślników «Gwiazda», головою «Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego «Sokół», а також знаним меценатом культури. Л. Тарнавський відомий також своєю політичною діяльністю, зокрема, він був членом «Ligi Narodowej» та одним з перших послів міста Перемишля до Галицького сейму від ендеків. У 1908 р., маніфестуючи свій патріотизм, він відмовився прийняти австрійський орден Залізної Корони, а після здобуття Польщею незалежності став співавтором Березневої Конституції 1921 р. [512, s. 2]. Цю багаторічну

діяльність, уже після смерті Л. Тарнавського у 1930 р., відзначила Рада міста Перемишля – його іменем назвали одну з міських вулиць.

Секретарем організації обрали одного з братів Осінських – Тадеуша. Із доповіддю на цьому засіданні виступив Казимир Осінський, який зосередився на обґрунтуванні необхідності заснування такої організації у Перемишлі. На його думку, місто з тисячолітньою історією, що на той час було третім за величиною у Галичині, мало всі підстави для створення власної наукової інституції, яка б опікувалася питаннями вивчення минулого та збереженням пам'яті про нього [281, s. 80–81]. Обрали на цьому засіданні також тимчасовий комітет у складі 30 осіб для опрацювання Статуту організації. Уже у квітні цього року текст Статуту був надісланий до Намісництва для затвердження. За цей час були налагоджені тісніші контакти з Товариством підтримки польської науки у Львові, представники якого погодилися на внесення до свого Статуту параграфа про те, що в разі припинення діяльності Перемишльського товариства усе його майно перейде до львівської організації на термін до двох років; у випадку, якщо діяльність «Товариства друзів науки в Перемишлі» за цей час не відновиться, його майно перейде у власність львів'ян [283, s. 81].

Після затвердження Статуту 29 червня 1909 р. відбулося перше засідання ініціативної групи осіб, які утворили основу Товариства та обрали його правління. Головою залишився Леонард Тарнавський, віцеголовою обрали Владислава Коховського, секретарем – Фелікса Пшиємського, скарбником – Броніслава Попеля. До правління увійшли: Станіслав Голінський, Александр Клеченський, о. Стефан Момідловський, Броніслав Рожанський, Зигмунт Смолярський. Також була обрана виконавча влада – дирекція, яку представляли: Аполінарій Гарліцький, Тадеуш Гаврись та Казимир Осінський. Була у цій владній структурі контролююча комісія, до складу якої входили Францішек Гебултович, Ян Кшемінський та Міхал Осінський [283, s. 81].

Першим викликом у діяльності організації стали пошуки приміщення для проведення зборів. Сподівалися, що для цього підійде Старий замок, але

його будівля потребувала капітального ремонту зі значними капіталовкладеннями. Тому в листопаді 1909 р. була вибрана скромніша локація, розташована на вул. А. Фредра 1/10.

Урочисте інавгураційне засідання відбулося 10 квітня 1910 р. о 12 год. у залі міської ратуші. З привітальним словом звернувся голова Товариства Леонард Тарнавський. На запрошення приїхати відгукнулися скульптор Антоній Попель та публіцист й політик Зигмунт Василевський зі Львова, гімназійний професор з Тернополя Станіслав Сроковський та ін. Від імені міста мав слово бургомістр Францішек Долінський, який виступив з запевненням про підтримку організації з боку влади. С. Сроковський виголосив доповідь про потребу створення провінційних музеїв, зазначаючи, що такі заклади не мають бути чимось екстраординарним, а, наповнені пам'ятками старовини, повинні нагадувати про польську державність [283, s. 82]. У доповіді кустоша організації Тадеуша Осінського йшлося про цілі Товариства і підготовчу діяльність його організаторів. Було також зазначено, що на адресу новоствореної організації надійшло багато привітальних телеграм від організацій та приватних осіб. Тоді ж відбулося урочисте відкриття музею, розташованого на вул. Гродській.

Відповідно до Статуту цілями товариства визначалися: 1) створення вогнища польської науки; 2) пізнання минулого та пробудження інтересу до історичних пам'яток Перемишля та його околиць, а також до минулого польського народу; 3) збереження творів мистецтва та культури на польських землях, порятунком їх від знищення шляхом залучення до колекцій Товариства [172, s. 11–12]. Одним з головних завдань новоствореного Товариства мало бути видання наукового часопису «Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Przemyślu», який би інформував громадськість про діяльність організації та став би її науковим органом [682]. У планах було не обмежуватися виданням тільки часопису, а тому коштом Товариства видано брошури К. Осінського «Про медаль з Перемишльської виставки 1904 р.» та «Про герб міста Перемишля» (попередньо друкувалися у виданні краківського

Нумізматичного товариства – часописі «Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne», 1909 р.), а також «Про слов'янські руни в народі» (передрук з етнографічного квартальника «Lud», 1909 р.)

Товариство мало на меті також закласти й утримувати власну бібліотеку; створити музейні фонди (археологічні, етнографічні, нумізматичні, природничі, мистецькі, ремісничі); відкрити картинну галерею; створити наукові відділи; провадити спільні зібрання і публічні обговорення як для своїх членів, так і для ширшого кола зацікавлених; видавати річні звіти з науковими працями для своїх членів, а також інші публікації, що відповідали б цілям Товариства; ініціювати мистецькі та наукові виставки; створити археологічний осередок (лабораторію), де зберігалися та опрацьовувалися б знахідки; зберігати пам'ять про непересічні події та видатних особистостей, встановлюючи пам'ятники, пам'ятні таблиці тощо [682]. Головний лейтмотив створення товариства: «Засвідчити вдячність своєму місту, а отже, Вітчизні, у якій Перемишль був одним з найстаріших міст» [172, s. 12]. Ймовірно, тому гаслом до діяльності обрали відомі слова, викарбувані над входом у знаменитий музей, створений Чарторийськими у Пулавах у 1801 р.: «Przeszłość – przyszłości» («Минуле – майбутньому»).

Важливою ділянкою діяльності Товариства було забезпечення його фінансової стабільності. Найперше, чималих коштів потребувало утримання приміщення в належному стані. Оскільки членські внески мали, радше, символічний характер і тільки частково покривали видатки, було вирішено звернутися до різноманітних інституцій з проханням про допомогу. На це відгукнулася міська влада (300 крон на 1910 р., 500 крон – на 1911), а дирекція Ощадної каси дала на 1911 р. 200 крон субвенції. Відтак фінансова діяльність Товариства у перші роки, як видно зі звітів, була доволі збалансованою: з 29.06.1909 р. по 31.12.1911 р. прибуток організації дорівнював видаткам (3818 крон, 75 грошів) [282, s. 126–127].

На виконання задекларованих у Статуті цілей протягом 1910–1911 рр. було організовано публічні доповіді, з якими виступили: 19 грудня 1910 р.

Казимир Вуйцик з Кракова «Геологічна історія околиць Перемишля», 28–29 березня 1911 р. Вінценти Лютославський «Підстави й ідеали етики», 1 і 5 травня 1911 р. Фелікс Пшиємський «Про неznаного Міцкевича», 8 листопада Ян Смолка «Про Валер'яна Лукасінського». У зв'язку з цим одразу окреслилася ще одна проблема Товариства – пошуки більшої кількості доповідачів, що виявилось непростим завданням у провінційному місті [281, s. 83].

Першою загальноміською публічною акцією організації стало відзначення 500-ліття Грюнвальдської битви. Зусиллями членів Товариства був організований Грюнвальдський комітет і вирішено відзначити цю подію пам'ятною таблицею, урочисте відкриття якої відбулося 10 жовтня 1910 р. Коштом Товариства також були надруковані пам'ятні листівки із зображенням таблиці задля популяризації увічненої на ній історичної події. Було випущено 5 тис. поштових листівок для кореспонденції та 1 тис. сувенірних листівок [462, s. 124]. Попри те, що на друк карток та їх пересилання було витрачено 253 крон, продаж 1 тис. сувенірних зображень приніс прибуток у 194 крон [463, s. 126]. Тому незабаром розпочали виготовлення листівок з репродукціями перемишльського замку та інших місцевих пам'яток архітектури та мистецтва. Свої послуги запропонував проф. С. Янковський, який займався художньою фотографією і мав власну добірку зображень пам'яток перемишльської землі.

Ще одним важливим напрямком діяльності Товариства стало налагодження контактів зі спорідненими організаціями, як-от: Осолінеум у Львові, Національний музей у Кракові, Товариство друзів науки у Вільно, Музей Собеського у Львові, Геральдичне товариство у Львові, Археологічно-нумізматичне товариство в Кракові, Товариство розвитку польської науки у Львові, Товариство шанувальників старого Львова і Кракова, Товариство охорони пам'яток польського мистецтва та культури в Кракові, Гроно консерваторів Східної Галичини у Львові, Єпархіяльний музей і Міський архів у Перемишлі [281, s. 84]. Важливою формою наукової взаємодії була

передплата, яку започаткували брати Осінські, на наукові часописи: «Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne» (Краків), «Wydawnictwo Miłośników Starego Krakowa», «Miesięcznik Heraldyczny» (Львів), «Wydawnictwo Towarzystwa Etnograficznego «Lud» (Львів), «Swiat Słowiański» (Краків) та ін.

Дирекція Товариства опікувалася музеєм. Представники оргкомітету (Теофіль Клінг та Казимир Журавський (Львів), Юзеф та Владислав Валігурський, Казимир та Тадеуш Осінський) спершу вели перемовини про відкриття в Перемишлі філії Національного музею Кракова і навіть отримали на це попередню згоду дирекції цього закладу. Однак це рішення не вдалося погодити на рівні краківської міської ради, тож було вирішено створити власну інституцію на зразок краківської. У 1909 р. розпочалося впорядкування музейних колекцій та бібліотеки. Головним напрямком діяльності стала інвентаризація музейних надбань та бібліотечних фондів. Їх поділили на три частини: музейні колекції, архів рукописів і листів та бібліотека, у яких працювали Я. Смолка, Л. Пілецький та Т. Осінський. Зі звітів бачимо, що протягом перших двох років діяльності бібліотеки її відвідало 579 осіб, а станом на 1911 р. зберігалася понад дві з половиною тисячі книг. Музей наповнювався за кошти Товариства та жертводавців, а також внаслідок передавання предметів старовини на збереження (депозитаріум). У ньому зберігався живопис та фотографії, музичні інструменти, предмети зброї, побуту, одягу та тканин, нумізматики, природничі артефакти, археологічні пам'ятки та ін. Окреме місце в цьому музеї відводилося архіву писемних пам'яток (актів, рукописів і листів), найстаріші з яких сягали XV ст.

Окрім цього, представники дирекції виступили з ініціативою створення інформаційно-наукового бюро. Завдяки співпраці із львівським Геральдичним товариством було зібрано матеріали для Перемишльської повітової ради, міської ради та Грюнвальдського комітету. Виконувалася посередницька робота з позичання документів з міського архіву та надавалися інформаційні довідки.

Було створено археологічний осередок на кшталт інституцій, що існували в Польщі та за кордоном. Його завданням стало забезпечення фахового пошуку, дослідження та збереження стародавніх пам'яток. Осередок поділявся на археологічну, архівну й природничу секції. Керівником призначили К. Осінського. Від початку основою діяльності осередку були археологічні пошуки. Наприклад, у Перемишлі на вул. Грюнвальдській знайшли старослов'янське поховання IX–XI ст. у якому окрім людських останків були срібні прикраси з рунічними символами; на вул. Охронек були знайдені рештки старослов'янського вогнища. Досліджувалися зображення та давні поховання в каплиці о. францисканців у Перемишлі. Вивчалися також стародавні міські будівлі. Спільно з головним відділом Товариства представники археологічного осередку готували звернення до Крайової ради пам'яток і Кола архітекторів Політехнічного товариства у Львові у справі реконструкції історичних пам'яток. Було вирішено також створити у Перемишлі лапідаріум (місце збереження архітектурних, кам'яних та гіпсових фрагментів з різьбленими написами та зображеннями) на Замковій горі на зразок музею Чапських, відкритого у Кракові у 1904 р.

Як уже зазначалося, важливою ділянкою роботи Товариства було видання «Rocznika Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Przemyślu» (редакційний комітет у складі: Л. Тарнавського, о. С. Момідловського та К. Осінського). Редакційному комітету допомагала дирекція організації, що взяла на себе такі технічні питання, як, наприклад, друк. Особливою гордістю причетних до цього проекту була можливість кольорового друку обкладинки та розміщення на його шпальтах великої кількості ілюстрацій. Завдяки сприянню К. Осінського львівський архітектор К. Тхужевський розробив для видання екслібрис та віньєтку обкладинки. Відзначимо, що жоден з досліджуваних нами часописів не мав такого високохудожнього оформлення, як перемишльський.

Щодо змістового наповнення видання, то перший його том мав радше інформативний, аніж науковий характер, оскільки велику частину обсягу

займали звіти про діяльність різних структур Товариства, що охоплювали період з 1909 по 1911 р. Відкривала «Rocznik...» згадувана вже стаття-звернення о. С. Момідловського «Минуле – майбутньому», яка містила програму Товариства із зазначенням його цілей та завдань. Далі бачимо дослідження історика та гімназійного вчителя Я. Смолки «Повстання Великопольщі проти шведів у 1655–1657», яке було його випускною роботою у Краківському університеті [507, 230–236]. У ньому йшлося про повстання селян під проводом Легоського [257, s. 15–55]. Це була вельми незвична тема, вже саме формулювання якої свідчило про новаторський погляд на історію автора, який у Краківському університеті слухав лекції С. Кжижановського, Б. Уляновського, С. Кутшеби, В. Собеського та Ф. Буяка і під їхнім впливом звернув погляд на незауважані до того часу проблеми. У контексті політичних подій початку ХХ ст. вельми актуальним ставало питання активізації народних мас, що, зрозуміло, викликало потребу проводити історичні паралелі та встановлювати прецеденти, особливо якщо вони були успішними.

К. Осінський опублікував нарис «Таблиця Ядвіги і Ягайла в Перемишлі», у якому розповів про ідею вшанування короля і королеви, в часи яких відбулося приєднання до Польщі Червоної Русі. Втілення цієї ідеї вилилося у створення пам'ятної таблиці з зображенням Ядвіги й Ягайла та встановлення її на стіні збудованої їхнім коштом катедри. Власне всі заслуги королівської пари перед містом були перелічені у написі: «Королю Владиславу Ягайлу за надання прав 1389–1424 і фундацію катедри 1412. Королеві Ядвізі за привілеї 1387 – в 500-ту річницю Грюнвальду. Місто Перемишль 1910» [179, 56–61]. Автор подавав також детальний опис таблиці, її фотографії, звіт про фінансові питання та перебіг святкового відкриття пам'ятки.

У часописі був опублікований «Меморіал ТРНР до Ради міста Перемишля у справі Перемишльського замку», у якому йшлося про потребу збереження історичної пам'ятки [168, s. 62–68]. Далі о. С. Момідловський подав детальний опис фондів місцевого єпархіального

музею, кустошем якого на той час був. Створений у 1902 р. для збереження та забезпечення можливості вивчення пам'яток церковного мистецтва, цей музей вражав багатством експозиції [171, 69–76].

Упродовж цього першого організаційного періоду діяльності Товариства, який тривав з 1909 по 1911 р., була оформлена його структура, визначені основні цілі та напрямки діяльності та навіть розпочалася їх реалізація. У 1912 р. організація вступила у період свого розвитку. На загальному зібранні 16 березня відбулося переобрання президії: головою залишався Леонард Тарнавський, заступника Владислава Коховського за якийсь час змінив Францішек Ксаверій Кусь; секретарем став Фелікс Пшиємський, скарбником – Юзеф Палх. До членів президії входили о. Стефан Момідловський, Леон Пілецький, Марія Полячкунна, до складу дирекції – Петро Грабик, Казимир Осінський та Ян Смолка.

Головна мета створеного Товариства – перетворення його на культурний осередок, що мав би у своєму розпорядженні умови і засоби для розгортання наукової праці у провінції, виявилася не вельми досяжною у Перемишлі, як і в інших містах Східної Галичини. Коли минула ейфорія від створення організації, яку попервах підтримала навіть міська влада, головною проблемою стали пошуки фінансування для подальшої діяльності: утримання приміщення, впорядкування музею, збереження колекцій, здійснення археологічних досліджень, провадження часопису. Як і в попередній рік найбільше фінансово допомогли Міська рада (500 крон), Ощадна каса (200 крон) та Повітова рада (100 крон). Спроба отримати субвенцію Сейму була безуспішною. Однак докладалися члени Товариства, яких на початок 1912 р. налічувалося понад 160 осіб. Щоправда голова Товариства Л. Тарнавський вважав таку кількість «ганебно малою» і, як і всі голови східногалицьких наукових товариств та часописів до нього, нарікав на нерозуміння потреб науки суспільством [284, s. 206]. Тому дефіцит коштів покривався позиками зі сподіваннями, що в майбутньому ситуацію вдасться виправити.

Найбільше фінансові труднощі впливали на плани розвитку видавничої діяльності, тому у 1912 р. Товариству довелося обмежитися лише виданням «Rocznika...», відмовившись від інших друкованих проєктів. Реалізація часопису, попри прогнози, принесла навіть невеликий прибуток, хоча сам факт видання часопису причетними до цього особами трактувався як виконання обов'язку щодо науки та культури, а не як спосіб заробітку. Особливо цінним було те, що декларована авторами видання моральна користь, ще й вилилася у прихильні рецензії. Поширення річника між різними організаціям дало змогу Товариству формувати бібліотеку з обмінного фонду тогочасної наукової преси.

У другому річнику часопису було надруковане лише одне велике дослідження (яке зайняло майже весь том) д-ра Пйотра Грабика «Спитко з Ярославля» [565, s. 80–84]. Автор, випускник Львівського університету, був викладачем історії та географії у Перемишлі. Це нарис біографії Спитка III (1436–1519) – польського шляхтича, представника магнатського роду Ярославських. Свою назву цей рід отримав від міста Ярослава, розташованого у Руському воєводстві за три десятки кілометрів від Перемишля. Спитко III зробив блискучу кар'єру державного діяча: був перемишльським підкоморієм, белзьким воєводою, руським, сандомирським, краківським, львівським старостою та каштеляном у Кракові. У столиці в часи безкоролів'я, що настали після смерті Александра Ягеллоньчика, Спитко III був регентом та сприяв обранню на престол Сигізмунда I Старого, нащадка королів Русі Данила та Юрія I. Автор П. Грабик, усвідомлюючи скупість джерельного матеріалу, яким він оперував, метою свого дослідження визначав не стільки ретельну реконструкцію обставин життєвої історії свого героя, скільки привернення уваги до цієї непересічної особистості фахових дослідників минулого. Він також зауважував, що своєю книгою хотів би сколихнути інтерес молодих дослідників, які б зайнялися життєписами «десятків інших визначних осіб, які на східних кресах Речі Посполитої в XV–XVIст. жили та діяли, а зуб часу знищив не тільки їхні вчинки, а й стер пам'ять про них самих» [108].

Виданню третього тому «Rocznika...» перешкодила Перша світова війна, він з'явився друком допіру у 1922 р. та охоплював період 1913–1919 рр. Часопис був різноманітніший за змістом, порівняно з першими двома, і містив дослідження з різних історичних напрямків та епох. Редакція третього річника була затверджена у 1919 р. і до її складу увійшли Я. Смолка (редактор), Л. Тарнавський, о. С. Момідловський, Я. Кволек, К. Осінський, А. Сковронек. На засіданні 6 лютого 1920 р. було вирішено видрукувати третій номер річника в кількості 600 примірників, але його було видано лише у 1922 р.

На сторінках цього тому «Rocznika...», з огляду на дражливість поточного моменту, бачимо дослідження за такими розділами: новітня історія – «Зі щоденників пароха, написаних в роки війни 1914–1919» (о. Юзеф Ватутевич); архівістика – «Каталог давнього міського архіву та ТРNP (І–пергаментні дипломи)» (Ян Смолка); церковна історія – «Церковні відносини в Сяноцькій землі в XV ст.» (д-р Пшемислав Дамбковський); історія мистецтва – «Англійське гравірування в історичній перспективі» (Вацлав Відігер); археологія – інформація про розкопки в Будах Ланьцутських часів першого періоду Римської імперії (Казимир Осінський); картографія – карта меж Перемишльської та Львівської земель XV ст. з власними коментарями (д-р Пйотр Грабик) [295, s. 1].

Містив третій том «Rocznika...» також звіти про діяльність Товариства за 1913–1922 рр., з яких дізнаємося про функціонування організації в часи війни та в умовах тривалої тотальної облоги міста і його окупації. Саме це зумовило найбільшу тогочасну проблему організації – збереження нагромаджених культурних цінностей. Для цього Товариству довелося об'єднати зусилля з іншими спільнотами. У Перемишлі ініціатором такої інтеграційної акції усіх польських товариств був проф. Ф. Пшиємський, завдяки старанням якого виникла організація «Zjednoczenie Polskie». Особливим напрямком було поєднання зусиль представників Перемишля із діячами Львова, який трактувався «вогнищем польської культури на південно-східних кресах Речі Посполитої» [474, s. 1]. Увесь цей час непевним

залишалося фінансове становище організації, яка позбулася підтримки влади та пережила вплив своїх членів. Попри те, що у 1914 р. на наукові потреби з фонду Крашевського організація отримала 6000 крон, а у 1917 р. з метою створення гарантійного фонду священник Якуб Федеркевич відкрив рахунок у банку, поклавши на нього 1000 крон, ці кошти «з'їдала» інфляція. Та вже після здобуття незалежності опіку над Товариством перебрав на себе уряд Польщі.

Війна також перервала діяльність Товариства, спрямовану на розвиток перемишльського музею та комплектацію бібліотеки. Відтак головним завданням дирекції стало збереження наявних матеріалів. Розглядалися варіанти з перенесенням музею Товариства до Єпархіального музею чи у приміщення духовної семінарії, але вдалося домовитися про збереження його у власному, довоєнному приміщенні. Після деокупації міста відбулося «повторне» урочисте відкриття музею. Впродовж війни вдалося зберегти всю музейну експозицію, половину колекції якої становили артефакти проф. А. Дворського. Ще на початку 1914 р. з ним уклали угоду про продаж колекції з відтермінуванням виплати 4000 крон. Однак проф. А. Дворський потрапив до російського полону, з якого повернувся допіру у 1920 р., оцінив стан збереження своєї колекції і, відмовившись від оплати, подарував усе музею. Із вдячності за цей широкий жест його обрали почесним членом Товариства [474, s. 22].

У січні 1917 р. міська влада Перемишля передала Товариству опіку над місцевим архівом, який до 1920 р. очолювала архіваріус Марія Полячківна. Під егідою Товариства в архіві зайнялися консервацією пергаментних дипломів та інших рукописних пам'яток, давніх карт, опрацьовувався каталог (його друкували у третьому річнику часопису). Тривала робота зі збільшення та впорядкування фондів бібліотеки, які формувалися здебільшого завдяки даруванням приватних осіб та інституцій. Найбільшою проблемою для бібліотеки була відсутність власного приміщення та каталогу, що не давало можливості користуватися цими фондами широкому колу зацікавлених.

Та попри всі труднощі й перешкоди, спричинені обставинами війни, окупації та зтяжної державної трансформації, що настала після цього, Товариство намагалося виконувати одне зі своїх головних завдань – пропагувати польську історію та культуру. Останнє перед війною велике святкування відбулося у вересні 1913 р. з нагоди 400-ліття від дня народження видатного мешканця Перемишля Станіслава (Роксолана) Оріховського. На урочистому засіданні, присвяченому цій події, було вирішено подати лист до місцевої влади з проханням вшанувати видатного мислителя, назвавши його іменем одну з вулиць. У грудні того ж року було відзначено відкриття пам'ятника Ф. Смольці у Львові.

Після чотирирічної перерви публічна діяльність відновилася, і в січні 1917 р. Товариство взяло участь у створенні пам'ятного Щита Легіонів, а у березні 1918 р. в акції вшанування священників, що доклалися до усвідомлення себе громадянами Польщі українського населення Холмщини (теренів, що з вересня 1913 р. утворили Холмську губернію, а згодом входили до складу УНР). Великою урочистістю – Науковим з'їздом – у 1918 р. планували святкувати перше десятиліття діяльності Товариства в Перемишлі. Проте через непевні військово-політичні обставини цього реалізувати не вдалося, тому обмежилися святковим засіданням та виголошенням підсумкових доповідей. На 1918 р. припадало 900-ліття здобуття Перемишля Болеславом Хоробрим. З цього приводу Товариство випустило пам'ятну медаль (Болеслав Хоробрий на тлі стародавнього Перемишля) з написом на аверсі: «В часи великої війни Товариство шанувальників наук 1918», а на реверсі: «Перемишлю в 900-ліття відвоювання Хоробрим». Як зазначалося, «у такий спосіб поєдналися в написах давня історична епоха та переживання найновішої доби» [474, s. 7].

Створений під егідою Товариства друзів науки в Перемишлі «Rocznik...» став головним друкованим органом організації, інформуючи інтелектуальну спільноту про її вельми різноманітну організаційну та наукову діяльність. Часопис був відображенням тих цілей і завдань, які ставили перед собою

архітектори Товариства, прагнучи створити в Перемишлі вогнище польської науки та долучитися до збереження місцевої культурно- історичної спадщини.

Підсумовуючи огляд тривалої історії діяльності криптоісторичних часописів на теренах Східної Галичини, зазначимо, що вони були найпоширенішими виданнями як за своєю різноманітністю, так і за масштабами охоплення читацької аудиторії. За походженням такі проекти можна поділити на дві групи: 1) ті, що діяли при певній структурі чи були друкованим органом наукової організації, презентуючи на своїх шпальтах її здобутки; 2) ті, що постали з приватної ініціативи однієї особи та ставали трибуною вираження її поглядів і переконань. Проте в обох випадках чільною постаттю у провадженні часопису, визначенні його, цілей, завдань та способу їх реалізації був редактор, який, балансує, намагався утримати рівень науковості та читацький інтерес.

Відстеження еволюції завдань, які ставили перед собою автори цих проектів, дає змогу зрозуміти, як змінювалася суспільно-політична ситуація в краї та за його межами. Перше видання, пов'язане з діяльністю Оссолінеуму, мало поширювати «світло науки» в дусі ідей Просвітництва, орієнтуючись на європейські взірці. Уже наступні проекти цієї організації акцентували на важливості історичних знань, що мали сприяти згуртуванню поляків, розділених кордонами трьох країн.

Найтривкішим часописом окресленого періоду став «Przewodnik Naukowy i Literacki», що провадив діяльність під гаслом поширення польської культури. Його початковий етап збігався із впровадженням в історичну науку ідей позитивізму, а отже, передбачав утримання високого рівня науковості публікованих матеріалів. Через це часопис навіть перетворився (хоч і ненадовго) на неофіційний орган тодішньої історіографії, у якому відображався її актуальний стан. Проте згодом, особливо з появою професійної наукової періодики, цей образ ставав щораз фрагментарнішим.

Діяльність криптоісторичних видань на теренах Східної Галичини в умовах багатокультурності вилилася у появу таких яскравих, хоч і коротких

проектів, як проукраїнський «Przegląd Poświęcony Etnografii, Historii i Literaturze Polski i Krajów Ościennych» та утравістичний «Rocznik Kółka Naukowego Tarnopolskiego». Їхні автори зауважували існування в краї народу, з яким ділили спільне минуле і чий інтереси прагнули відстояти чи, принаймні, брати до уваги. Щоправда, зростання напруги у польсько-українських відносинах, загострення міжнародної політичної ситуації на початку ХХ ст., що формувало передчуття війни, а отже, й шансу на відновлення польської держави, відобразилося й у тогочасних виданнях, які зорієнтовувалися на відстоюванні інтересів власної нації та обороні своєї історії.

РОЗДІЛ 3

НАУКОВО-ІСТОРИЧНА СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ СХІДНОГАЛИЦЬКОЇ ПРЕСИ

У другій половині XIX ст. наука та культура у Східній Галичині живили соціальну активність освічених верств, що виявлялося у різноманітних індивідуальних та колективних практиках. З-поміж них чимраз помітнішими ставали наукові товариства, довкола них гуртувалися аматори і професіонали історії, зацікавлені певною історичною дисципліною. Важливою складовою діяльності таких об'єднань були спеціалізовані часописи, на сторінках яких окреслювалися цілі та завдання товариств, презентувалися їхні здобутки, відбувалася наукова комунікація. У Східній Галичині окресленого періоду діяли два таких об'єднання – Крайове археологічне товариство (від 1875 р.) та Геральдичне товариство (від 1906 р.), які мали власні друковані органи «Przegląd Archeologiczny» та «Miesięcznik Heraldyczny».

3.1 Часопис Крайового археологічного товариства «Przegląd Archeologiczny»

У XIX ст. унаслідок зростання зацікавлення до предметів старовини, почала заявляти про своє існування археологія як наука, залишаючись, проте, ще тривалий час у лоні історії культури та збираючи довкола себе шанувальників минулого дуже різних уподобань. Як самостійна дисципліна археологія виокремлюється наприкінці століття, попередньо пройшовши тривалий шлях власного зростання у форматі різноманітних товариств переважно аматорського характеру. Мода на старовину, що її частково забезпечувала археологія, не оминула й тогочасну Галичину. У 1848 р. у річці Збруч біля села Городниця був випадково знайдений Збруцький ідол – статуя язичницького бога Святовида. Ця знахідка виявилася надзвичайно великим

стимулом, котрий сприяв появі цілої низки різних за характером наукових праць [606, с. 377]. На думку відомого українського археолога Василя Карповича, дата відкриття Святовида стала початком пошуку та вивчення археологічних знахідок у Галичині» [115, s. 11]. Водночас на сторінках тодішньої преси розгорнулася жвава дискусія з приводу цієї пам'ятки, що сприяло ознайомленню широкого загалу з подіями. Усе це за якийсь час зробило зображення Святовида своєрідним символом археологічних досліджень у Східній Галичині і стало потужним поштовхом до подальших пошуків та організаційної роботи, що вилилося у створення у Львові 31 грудня 1875 р. Крайового археологічного товариства з власною науково-інформаційною трибуною – спеціалізованим історичним часописом «Przegląd Archeologiczny» [14].

Як вважають сучасні дослідники, у питаннях розвитку археологічних студій Львів у стилі епохи йшов у ногу з іншими великими містами Європи [656, с. 14]. Поява у Східній Галичині наприкінці 1875 р. археологічного товариства видається закономірним наслідком зростання зацікавлення дописемною історією, за допомогою якої модерні європейські нації шукали власне етнічне коріння. Щоправда, ситуація цього краю мала свою специфіку, пов'язану з нашаруванням інтересів двох народів, що однаково завзято претендували на ці землі – поляків та українців [656, с. 14]. Однак у часи, про які тут ідеться, головною дослідницькою настановою ще був, радше, пошук задля збереження та пізнання, а не протистояння.

Ідейним натхненником і творцем львівської організації археологів виступив С. Кжижановський (1841–1881 рр.) – краківський історик, археолог та геральдист, знаний поціновувач мистецтва і старожитностей. На той час С. Кжижановський був дійсним членом краківської Академії знань та російського Імператорського археологічного товариства [453, s. 29]. У 1875 р., перебуваючи у Львові, він утворив підготовчий комітет, до якого запросив «зацікавлених осіб та пошановувачів археологічних досліджень» [20, арк. 44]. Віцепрезидентом та секретарем об'єднання стали відповідно професор

Львівського університету Є. Янота та директор міського архіву К. Відман, заступником секретаря – Ю. Колачковський.

Територіальна специфіка організації виявилася в тому, що Товариство – як наголошує Н. Булик – членським складом і мовою було польським, однак, існуючи в середовищі Львова і Східної Галичини, воно зосереджувало навколо себе також українських дослідників [605, с. 210]. Так, у першому списку членів Товариства бачимо прізвище І. Шараневича [15, арк. 4, 9–16]. Згодом до активної праці у Товаристві та часописі долучився А. Петрушевич. Підтвердженням такого свідомого «наднаціонального» спрямування організації можуть слугувати слова самого С. Кжижановського, що він їх виголосив на першому засіданні: «...До спільної праці над доісторичною археологією в нашому Товаристві слід закликати вчених усіх народностей і племен, а передусім спільних нам родом слов'янських племен-побратимів! Спільне давнє минуле, спільна історія і спільні пам'ятки об'єднують нас на ниві історії давніх епох, об'єднувати повинні нас також на полі археології! Жорстока боротьба і всі справи політичні нехай будуть поза нами! Залишмо їх дипломатам і державним мужам!» [138, с. 5] Зазначимо, що цей заклик відобразився також у символі організації, що ним було обране зображення Збруцького ідола. Округлий знак обрамляла повна назва «Towarzystwo Archeologiczne Krajowe», а в середині постать язичницького божества Святовида оточували написи його імені польською й українською мовами та рунічні знаки. Ескіз емблеми обговорили й прийняли на засіданні організаційного комітету 12 січня 1876 р., а згодом затвердили на Загальних зборах [21, арк. 31, 38]. Цим символом прикрашався титул кожного номера часопису «Przegląd Archeologiczny».

Вважається, що безпосереднім поштовхом до ідеї організації Товариства та власного часопису стала виставка колекцій знахідок Східної Галичини (Відень, 1873 р.), зібраних львівською Ставропігією. Виставка була успішною та доволі резонансною, тому львівські дослідники мали змогу звернутися до цісаря з проханням про захист від розорення історичної спадщини народу, що

на той час було гострою проблемою. У відповідь на державному рівні передбачалося накладення штрафу, арешту або фізичного покарання за порушення заборони самовільно розкопувати історичні об'єкти та пам'ятні місця. Такий захід, як наголошує Н. Булик, мав стати на перешкоді скарбошукачам та аматорам від археології [606, с. 381]. Водночас існував ще один чинник втрат предметів старовини, пов'язаний з елементарною відсутністю розуміння їх значення. В останній чверті XIX ст. більшість артефактів виявлялася переважно випадково, про що не завжди повідомляли владу і що також призводило до втрат. Вочевидь, стан тогочасних археологічних пошуків розцінювався зацікавленими особами як загрозливий, тому в 70-х рр. XIX ст. гостро постала потреба вирішення проблеми.

Саме це визначило мету новоствореного Товариства, сформульовану в § 2 його Статуту: «Охорона стародавніх знахідок, що реалізується через збирання опис (або фотографування) та вивчення різноманітних рухомих та нерухомих пам'яток, які стосуються минулого Галичини і Великого князівства Краківського» [19, арк. 17–22]. Окрім цього, Товариство мало займатись популяризацією археології, організуючи публічні обговорення її питань та видання згідно з § 45 Статуту часопису «Przegląd Archeologiczny» [19, арк. 21–22].

Попри ентузіазм у творенні у Львові першого спеціалізованого археологічного об'єднання, активне залучення до його лав зацікавлених осіб та сприяння адміністрації краю, голосно лунали сумніви щодо його дієвості. Як свідчить тогочасна преса, наукові кола доволі скептично оцінювали можливості Товариства. З цього приводу Р. Масик зауважував: «Вважалось, що відсутність у місті фахівців у галузі археології, систематичних досліджень та відокремленість від найавторитетнішої тогочасної Археологічної комісії краківської Академії знань не дадуть змоги вибудувати життєздатну структуру» [639, с. 158]. Проте домінування у завданнях львівської організації просвітницько-охоронних мотивів та її відкритість і спрямованість на співпрацю (зокрема членами товариства стали шанувальники старовини з

Академії знань: А. Г. Кіркор, А. Шнайдер, І. Крашевський, зрештою, і сам С. Кжижановський працював у Кракові) забезпечило триваліше, аніж це пророкувалося в газетах, хоч і не безпроблемне, існування.

Те, що у перший рік своєї діяльності Товариство налічувало 37 осіб, дає підстави стверджувати наявність у Галичині у середині 70-х рр. ХХ ст. сформованого і достатньо широкого середовища зацікавлених осіб у царині археології. До лав організації вступили такі знані дослідники старовини, як Антоні Шнайдер, Жегота Паулі, Адам Кіркор, Антін Петрушевич, Ісидор Шараневич та ін. [18, арк. 4]. Цікаво, що вже за рік відчутно зросла чисельність львівської організації археологів. Так, станом на 15 травня 1876 р. у Товаристві було троє меценатів, двоє почесних та 57 звичайних членів. Ще за рік (до жовтня 1877 р.) кількість почесних членів сягнула шести десятків, а звичайних було майже півтори сотні; проживали вони в 42 населених пунктах розділеної на три частини Польщі та Західної Європи. Найчисельніше представлені Львів (71 особа) та Краків (13 осіб). Однак, як зауважує Р. Масик: «Ці дані не можуть свідчити про масштабність Товариства, позаяк його діяльність організовував лише з десяток найактивніших членів [638, с. 160]. Хоча з цією тезою можна полемізувати, оскільки наведені відомості, на нашу думку, таки свідчать про масштабність львівської організації археологів. Однак вони ніяк не пов'язані з ефективністю діяльності Товариства, яка забезпечувалася активним ядром його членів, що було значно меншим.

Установчим документом передбачалась двоступенева структура організації: Правління, до складу якого входило 12 чоловік, та Загальні збори [15, арк. 36]. Склад Правління обговорювався та затверджувався на Загальних зборах. Члени Правління обирали поміж себе голову, скарбника, секретаря та трьох їхніх заступників. До обов'язків Правління входили: комунікація з органами влади, керування поточними справами Товариства та фінансові питання [19, арк. 17–22]. До функцій Загальних зборів, які скликалися один раз на рік, належали: зміна статуту, прийняття рішення про

припинення діяльності Товариства, ротації його членів, присвоєння звання «почесний» тощо [19, арк. 17–22].

Із розвитком Товариства та поліпшенням матеріальної бази його структура ускладнювалася. На серпневому засіданні у 1877 р. було створено вісім наукових секцій: дописемної археології та антропології, християнської археології, нумізматики, палеографії, геральдики та генеалогії, дипломатики, сфрагістики, археологічної бібліографії [17, арк. 1]. Кожна зі секцій мала поглиблено вивчати окреслені проблеми, оприлюднювати результати на наукових обговореннях та публікувати їх у часописі «Przegląd Archeologiczny». До завдань секцій належало забезпечення часопису науково-інформаційним наповненням, проблема з яким доволі гостро постала вже під час роботи над першими номерами видання [16, арк. 1, 3, 5, 7; 23, арк. 23].

Спеціально-історичний часопис «Przegląd Archeologiczny» видавався від 1876 до 1890 рр. з різною періодичністю та навіть тривалими паузами. Однак невідомо, скільки номерів було надруковано. У Львові збереглося 8 окремих зошитів: три зошити першого річника, видані у 1876 р., четвертий, що вийшов у світ у 1877 рр., а також три зошити 1882–1883 рр. і один 1888 р., який згодом був перевиданий у 1890 р. За інформацією А.Точека, у Кракові в Ягеллонській бібліотеці збереглося 6 зошитів: 1–3 за 1876 р. і 1–3 за 1882–1883 рр., номерів за 1888 р. немає [578, s. 190]. Уважне вивчення змісту номерів цього часопису дає підставу стверджувати, що видання 1876–1877 рр. та 1882–1883 рр. і 1888 р. різняться між собою змістовим наповненням.

Першим головним редактором «Przeglądu Archeologicznego» став львівський історик-аматор, краєзнавець, археолог, етнограф, член правління Товариства та його бібліотекар Антоні Шнайдер. Структура першого номера часопису відповідала типовим взірцям науково-історичних видань того часу. Перший достатньо об'ємний (100 сторінок) зошит часопису поділявся на чотири рубрики: «Статті», «Огляд наукової літератури з археології» (її укомплектовував історик мистецтва, заступник голови Товариства Ю. Колачковський, який працював інженером-залізничником), «Різноманітні

відомості» (містилася наукова інформація) та «Хроніка діяльності Товариства» (забезпечував К. Відман, один із засновників і секретар львівської організації археологів).

Перший номер часопису 1876 р. відкривався публікацією виступу голови Товариства С. Кжижановського, виголошеному на засіданні, яке відбулося 20 лютого того ж року. Він подав короткий нарис становлення досліджень з археології і, в контексті діяльності сучасних йому об'єднань істориків, констатував доволі скромну участь у цих процесах археологів. Зробив порівняння археологічного руху на теренах колишньої Речі Посполитої зі станом таких пошуків у Європі та здійснив екскурс в історію його інституційного становлення. Початки польської археології С. Кжижановський виводив з об'єднань, вперше зорганізованих Є. Морачевським в Шамотулах (1841 р.) та Є. Тишкевичем у Литві (кінець 40-х рр. XIX ст.). Перша організація, маючи більш ніж скромні наукові книгозбірні, намагалася компенсувати це активною пошуковою діяльністю. Силами другої був закладений археологічний музей і утворена комісія з досліджень минулого, які проіснували до 1863 р. і налічували у своїх збірках близько 60 тис. одиниць різноманітних експонатів. Львівське археологічне товариство С. Кжижановський представляв третьою за порядком спеціалізованою в галузі археології польською організацією. Як зазначалося вище, вельми показовим у цій відозві був заклик до спільної праці представників різних народів, головним завданням якої мало бути ретельне дослідження минулого та нагромадження і вивчення його пам'яток [138, s. 4–5].

Попри те, що домінантною темою на сторінках часопису була археологія, не бракувало тут і генеалогічних розвідок, мистецтвознавчих оглядів та джерельних публікацій, зокрема в галузі дипломатики. Першими власне археологічними публікаціями стали праці А. Шнайдера та А. Г. Кіркора. У роботі А. Шнайдера йшлося про перебіг та результати археологічних пошуків останніх років у Східній Галичині [278]. Він, зокрема, зауважував пробудження в суспільстві інтересу до археологічного пізнання.

Акцентував на потребі здійснення таких підставових операцій, як об'єднання в єдине ціле всіх отриманих на той час відомостей. Для цього навіть пропонував власну версію створення археологічної мапи Галичини в 10 таблицях з використанням вигаданих ним умовних позначень. Автор анонсував друк у наступних номерах часопису археологічного словника, упорядником якого був сам, але, забігаючи наперед, зазначимо, що ця публікація не відбулася. Окремим фрагментом цієї розвідки А. Шнайдера був опис зборів пам'яток з території Львова (переважно з розкопок на Високому Замку).

Натомість А.Г. Кіркор зосереджувався на питаннях актуальності досліджень дописемної епохи та потребі запобігання стихійним розкопкам, що призводили до нищення знахідок [125, 105–117]. У трьох номерах першого річника часопису «Przegląd Archeologiczny» публікувалася ще одна розвідка А. Г. Кіркора про слов'янські племена Помор'я, що проживали у міжріччі Вісли, Ельби та Одера [126]. Йшлося найперше про походження племен, які, розселяючись, розділилися на лясський та руський елементи. Автор, на підставі давньоримських та західноєвропейських писемних джерел, етнографічних даних і археологічних знахідок, спробував реконструювати побут, культуру та вірування західних надбалтійських слов'ян, їхні військові звичаї, торгівлю, суспільне життя, систему самоуправління, особливості судочинства тощо.

Однією з найважливіших ініціатив творців часопису цього періоду стала публікація бібліографії польської археології, складена президентом товариства С. Кжижановським, яку, щоправда, встигли довести лише до другої літери польської абетки [137]. З цього приводу Р. Масик зауважив: «Важливість бібліографії була в тому, що вона стала чи не першою спробою систематизувати перелік видань з археології. Хоча вона й мала численні прогалини, однак її автор ставив іншу мету – змусити польських археологів зрозуміти важливість створення вичерпної бібліографії з археології та суміжних дисциплін» [639, с. 163]. Прикметною особливістю цієї бібліографії було й те, що С. Кжижановський до кожної позиції подавав також коротку довідку про автора праці.

Запроваджувалася також рубрика «Огляд археологічної літератури». У першому зошиті часопису увазі читачів була запропонована інформація про випуск ілюстрованого альбому варшавського видавництва, присвяченого місцевості Вільянув (1875 р.). Він містив історичний нарис про край, його палацову архітектуру та картинну галерею. Як зазначалося в коментарях, цей альбом зображень місцевих пейзажів, архітектурних пам'яток та копій картин мав мистецьку цінність, що визначало потребу ознайомлення з ним ширшого кола читачів [129].

Вельми цікавою була також рубрика «Різноманітні відомості», що містила оголошення про резонансні події в галузі археології: повідомлення про археологічні знахідки, про прочитані лекції, тематика яких стосувалася давніх часів, і навіть про мистецькі виставки, а також некрологи. Автори часопису намагалися відстежувати інформацію про різноманітні археологічні знахідки не лише на теренах колишньої Речі Посполитої, а й за межами краю. Так, у наступному зошиті переповідався зміст статті «Кельтські надгробки на Україні», вміщеної у львівському народовецькому літературно-науковому журналі «Правда». Зокрема, повідомлялося про археологічні знахідки В. Антоновича в уманському повіті Київської губернії. Цікаво, що автор інформації в «Przeglądzie Archeologicznym» намагався провести паралелі зі знахідками останніх років у Галичині [302].

Завершувала номер хроніка Крайового археологічного товариства у Львові, у якій йшлося про ініціативу та перебіг створення організації, повідомлялося про вибори членів правління й основні завдання Товариства на найближчий час. Традиційним для кожного номера стало інформування про дарунки на користь організації, що ними були переважно книги. У цій рубриці повідомлялося також про різноманітні наукові форуми. Зокрема, у другому номері часопису широко анонсувався Міжнародний конгрес антропології та передісторичної археології в Будапешті (4–11 вересня 1876 р.) під головуванням Ф. Пульшки – керівника філологічної секції й археологічного комітету Угорської академії. На цей захід керівництво львівської організації

археологів поклало великі надії в питаннях можливостей розширення наукових контактів з подібними організаціями Європи [452, s. 61–63]. Відповідно до прийнятих засад наукової взаємності, Відділ розіслав перший зошит «Przełądu Archeologicznego» до редакцій багатьох європейських видань із запрошенням до обміну друкованою продукцією. Обмінювалися виданнями з віденським товариством «Орел», берлінським «Герольдом», Празьким філологічним товариством, Тимчасовою комісією для розбору давніх актів у Києві, Італійською геральдично-генеалогічною академією в Пізі та ін. [20, арк. 43, 43 зв.; 22, арк. 37, 49, 51–53 зв, 57, 67–68 зв.; 14, арк. 19, 22; 21, арк. 3 зв.] З цією ж метою поширення інформації про діяльність організації відбувалося поповнення лав організації почесними членами. Одним з них став знаний історик Ф. Смолька, важливість допомоги якого підкреслювалася в контексті провадження пошуків на Високому Замку [452, s. 61 – 63].

Наступний зошит цього річника «Przełądu Archeologicznego» вийшов навесні 1876 р. і фактично став продовженням першого. У дослідницьких рубриках продовжувалися публікації про надбалтійських слов'ян та археологічні пошуки в Галичині, далі друкувалася бібліографія польської археології та огляд археологічної літератури. Водночас у цьому зошиті натрапляємо на першу замітку з генеалогії. Це було повідомлення про публікацію в часописі «Бібліотека варшавська» (1876 р.) А. Вейнертом відомостей про досі незнану працю Ігнація Красіцького, присвячену гербам польських шляхетських родин (фрагмент від літери R до T) [120, 56–58].

Від початку діяльності «Przełądu Archeologicznego» планувалося щоквартальне видання його зошитів. Проте вже під час підготовки перших випусків виявилися проблеми, насамперед технічного характеру. Так, третій зошит першого річника затримувався через участь членів редакційного комітету у літній археологічній експедиції [441, s. 64]. Тому наступний номер вийшов у світ 15 грудня 1876 р. У цьому номері вперше з'являється археографічна публікація «Причинки до життєпису Йодока Людвіка Дича» Богдана Луцинського, що була надрукована в оригіналі – латиною і містила

три фрагменти актових документів 1528, 1545 та 1546 рр. До цього ж подавався родовід Дичів, виведений до початку XVI ст. [157, s. 71–76].

У четвертому зошиті першого річника часопису, що вийшов у світ вже у червні 1877 р., був опублікований текст лекцій про значення і важливість археологічних пам'яток, виголошених А. Кіркором у Краківському технічно-промисловому музеї. Дослідник виклав свої міркування з приводу того, що таке археологія, в чому її значення і якими є її завдання. Він акцентував на природженості тих почуттів, що відповідають за шанобливе ставлення до пам'яток минулого і виражаються в повазі до могил своїх предків. Варварське ставлення до історичних решток, їх руйнування він приписував несвідомому, легковажному ставленню, причиною якого було банальне незнання. Іншим, не менш суттєвим мотивом А. Кіркор вважав жадібність, бажання легкої і швидкої наживи. Як наслідок навіть вироби з цінних металів, не кажучи вже про паперові пам'ятки, віддавалися за безцінь скупникам. Розмірковуючи про причини такого стану речей, автор вказував, що не лише невігластво простого народу спричиняє це, а й байдужість і невігластво інтелігенції. «Досвід показував, – писав А. Кіркор, – що люди, яким пояснювалося значення і цінність старовинних предметів, ставали їх оборонцями. Не люди винні, а ті, що ними керують – шляхта, інтелігенція, вчителі, чиновники. Але й у цих звинуваченнях треба бути обережним, оскільки вчені, зокрема, археологи, повинні дбати про поширення такої інформації» [125, s. 105–106].

Автор ставив собі за мету популярно пояснити вагу археологічних пошуків, необхідність опіки над пам'ятками минулого, розуміння їх важливості і значення, що, на його думку, полягало у торуванні дороги фахівцям для подальших детальних досліджень. Саме тому велику частину публікації займав опис найважливіших первісних пам'яток галицьких теренів. До них належали печери і гроти у вапняку – найперші людські оселі, що містили кілька культурних нашарувань. А. Кіркор детально описував предмети, що збереглися у таких схронах, пояснював їх походження та значення для науки. Багато уваги приділив опису прадавніх стоянок, городищ,

оборонних споруд, звертав увагу на прикметні особливості, за якими їх можна ідентифікувати. Велике значення надавав давнім церквам, будованим зазвичай на фундаменті ритуальних споруд давніших епох, окремо зупинявся на описах кам'яних ідолів і т. ін. Інформування про такі пам'ятки наукових установ та опіка над ними, вважав А. Кіркор, залежать саме від суспільства [125, s. 117].

Містилася у цьому зошиті інформація про перебіг Восьмого міжнародного археологічного конгресу в Будапешті, що її подав один з членів львівської делегації А. Шнайдер. У його повідомленні наголошувалася цінність таких зустрічей, що створювали можливість безпосереднього і швидкого обміну науковою інформацією та супроводжувалися виставками різноманітних археологічних знахідок. Усе це слугувало поважним поштовхом для розвитку археологічної науки. Окремо він зупинився на детальному описі конгресових виставок, а зображення найбільш резонансних знахідок подавалися в додатках до цього зошита [279, s. 117–127].

З виходом у світ у 1877 р. четвертого зошита «Przeglądu Archeologicznego» завершився перший період діяльності Товариства та його друкованого органу, який тривав з 1876 по 1881 рр. Товариство переживало важкі часи, що одразу ж позначилося на його видавничому проєкті. Як слушно зауважував А. Точек, це був час торування шляхів для розвитку археологічних досліджень. А вони були більше акцептовані у тодішній львівській спільноті, зацікавленій у вивченні та збереженні пам'яток минулого, аніж у середовищі вчених, зорієнтованих на фахове пізнання історії [578, s. 190]. На підтвердження цього дослідник наводить лист А. Шнайдера до А. Кохна, у якому редактор часопису скаржився на байдуже ставлення до археології: «У Львові бракує охочих до археологічних пошуків [...] а вчені є найбільшими противниками археології, глузуючи з неї, як це продемонстрували Бельовський, Дідушицький та інші на науковому зібранні, присвяченому можливості відкриття у Львові філії краківської археологічної секції» [578, s. 190]. На думку А. Точека, саме це несприйняття у поєднанні з фінансовими

негараздами спричинилися до переривання діяльності Товариства та його друкованого органу.

На переконання Н. Булик, проблеми Товариства були спровоковані національними та політичними непорозуміннями. Каталізатором цих процесів став виїзд зі Львова через проблеми зі здоров'ям голови Товариства С. Кжижановського, якому вдавалося залагоджувати нуртуючі протиріччя [605, с. 213]. У той час Товариство покинуло чимало інших активних членів: його залишив С. Баронч, помер М. Потоцький, а перший редактор часопису «Przegląd Archeologiczny» А. Шнайдер покінчив життя самогубством. Попри те, що для продовження діяльності організації та її часопису докладали зусиль І. Шараневич та К. Відман, брак фінансової підтримки зводив нанівець їхні спроби реанімувати регулярну діяльність.

Ситуація виправилася допіру у листопаді 1881 р., коли вдалося обрати нового голову Товариства та перепідпорядкувати його цісарсько-королівській консерваторській службі. Очолив львівську організацію археологів Войцех Дідушицький (1848–1909 рр.) – археолог, драматург, історик, літератор, міністр, містик-спіритуаліст, парламентарій, професор, публіцист, філософ [665, с. 222]. Він був творцем концепції польського месіанізму, відповідно до якої лідерами цивілізованого світу, на зміну германським народам, мали стати слов'яни. У цьому новому світовому порядку серед усіх слов'янських народів першість мали отримати поляки, протиставивши свою ідею мирного співжиття різних народів на одній землі (у цьому В. Дідушицький апелював до досвіду ягеллонської доби) російському панславізму. Поряд з поляками В. Дідушицький відводив місце українцям, від конфліктів і протистояння з якими застерігав своїх сучасників – польських політиків Східної Галичини. Він вважав боротьбу з українцями приреченою на поразку, тому закликав, об'єднуючи польські та українські сили, нарощувати вплив. А шлях реалізації цього В. Дідушицький бачив у створенні спільних інституцій та запровадженні двомовності в Галицькому краї [665, с. 222–223].

Заступником В. Дідушицького був обраний Антін Петрушевич (1821–1913 рр.) – відомий на той час науковець, активний діяч Ставропігії та Народного Дому у Львові. Секретарем Товариства та редактором часопису став Кароль Відман. Саме завдяки зусиллям останнього відновилася робота над часописом «Przegląd Archeologiczny».

Таким чином, після кількарічної перерви Крайове археологічне товариство продовжило свою діяльність, але вже під дещо іншими гаслами. Зокрема, у відозві нового голови організації від 12 червня 1882 р. йшлося про необхідність подальшого провадження археологічних пошуків лише заради збереження давніх пам'яток, висловлювалася надія на відновлення видавничої діяльності Товариства. Було також звернення до громадян з проханням надавати інформацію не лише про давні знахідки, а й факти діяльності видатних сучасників [20, арк. 25–27].

До попередньої концепції часопису як наукового археологічного видання у 1882 р. вже не поверталися. «Przegląd Archeologiczny» став офіційною трибуною спеціальної цісарсько-королівської консерваторської служби, що діяла у Львові від 1873 р. [20, а. 28] та отримав фінансування від Галицького крайового сейму [25, а. 7, 27–28, 30]. Саме тому на сторінках часопису побільшало публікацій з історії мистецтва та досліджень постання окремих культових споруд та інших історичних пам'яток. Аналізуючи тематику матеріалів часопису за 1882–1883 рр., А.Точек зауважував, що в оновленому часописі перемогло традиційне для того часу розуміння археології як «старожитності», що зумовило збільшення на його сторінках кількості історичних описів та інформації про охорону історичних пам'яток [578, s. 191]. Водночас у 1882 р. в часописі частіше публікувалися дослідження фахових істориків.

Щоправда, майже не змінилася архітектура часопису. Його рубриками залишилися: «Дослідження», «Звіти із засідань Товариства», «Археологічна література» та «Розмаїтості» (відомості з роботи археологічно-консерваторської служби). До цього додалися «Історичні матеріали»

(публікувалися невеликі джерельні тексти, що стосувалися історії Галичини XIV–XVIII ст.). Рубрика «Бібліографічна хроніка» містила інформацію з історії, археології та допоміжних історичних наук. У відновленому виданні «Przeglądu Archeologicznego» було опубліковано кілька розвідок з генеалогії та біографістики [167; 107; 175].

У вступному слові до читачів голови Товариства В. Дідушицького та редактора К. Відмана пояснювалося, що ж таке пам'ятки старовини та якими є механізми відкладання їх у різні історичні епохи, формулювалися нові завдання організації. Так, за допомогою «Przeglądu Archeologicznego» як періодичного органу планувалося здійснити перепис усіх пам'ятників краю, з'ясувати їхній характер, визначити епоху з якої вони походять та їхнє мистецьке значення. На підставі цього також планувалося виготовити кілька карт з історії мистецтва та археології Галичини. Особлива увага приділялася концентрації зусиль суспільства задля збереження давніх пам'яток. У цьому напрямку перспективним видавалося утворювати регіональні кола Товариства, члени яких могли би комунікувати з правлінням і присилати описи та замальовки знахідок з метою їх подальшого вивчення та консервації. Для практичної реалізації поставлених цілей наводився навіть своєрідний опитувальник, відповіді на питання якого давали змогу локалізувати місце знаходження давньої пам'ятки [307, s. III–IX].

У рубриці «Дослідження» в цьому номері часопису була опублікована розвідка В. Дідушицького про дерев'яні будівлі на Русі – сповнена тепла й замилювання, романтизована замальовка про споруди, в яких «руське лицарство захищало християнський Захід від татарських навал» [88, s. 11].

Ще однією працею В. Дідушицького була розвідка про образ св. Йоана Хрестителя, знайденого в церкві св. Миколая в Бучачі. Дослідник, перебуваючи в містечку у 1881 р., оглядав цей образ і навіть організував його реставрацію. У публікації він виклав свої міркування з приводу походження цієї реліквії, створеної на початку XVI ст. у манері флорентійської малярської школи доби Відродження. На його думку, з огляду на одяг, зображення

предметів та давньоруські написи, створювалася ця пам'ятка не за кордоном. Щоправда, далі цього В. Дідушицький не сягав і не робив припущень щодо ймовірного авторства, зосередившись лише на детальному описі зображення, яке було вміщене у додатках до часопису [91, s. 18–21].

Опубліковано також дослідження І. Шараневича, що стосувалося надгробка дружини Яна Потоцького Констанції Данилович у церкві латинського обряду в Журові, створеного у 2-й пол. XVII ст. Водночас автор подав невелику замальовку історії місцевої церкви та роду Даниловичів, інші представники якого також були поховані у ній [275, 22–24].

У цьому номері часопису А. Петрушевич розпочав публікувати діаріуш 1780–1804 рр. холмського єпископа о. П. Важинського. Дослідник підготував до оприлюднення текст цієї доволі об'ємної пам'ятки, друк якої розтягся на декілька номерів, та опрацював коротку біографічну довідку про Порфирія Важинського, сина земського судді в Могилевській губернії, що обрав монаше служіння в ордені отців Василіян. Він навчався в грецькому колегіумі в Римі, а повернувшись на батьківщину, спершу присвятив себе вчителюванню, а згодом зробив непогану духовну кар'єру та зайнявся політикою. Ставши палким прихильником Т. Костюшка, підтримував боротьбу за незалежність, був її активним учасником, тому багато місця у щоденнику займає висвітлення подій першого польського повстання [303, s. 24–43].

Викликає цікавість публікація К. Відмана про львівський міський архів, у якій викладена історія цієї інституції та проаналізоване походження матеріалів починаючи від XIV ст., їхній характер, стан збереження. Автор наголошував, що ця інституція віддавна привертала увагу вчених, але через не надто ретельне ставлення австрійської влади до пам'яток старовини після поділів Польщі, це документосховище було недоступне для наукових досліджень. Зрештою, як зауважував дослідник, ставлення наприкінці XVIII ст. до архіву було, радше, ужитковим, адже він трактувався як скарбниця прав і привілеїв міста, а не джерело інформації для історичних досліджень. Дослідник здійснив екскурс в історію архіву, відтворив

хронологію подій у цій міській установі. Акцентував, зокрема, на особливому значенні, яке в давні часи мав архів, адже під час щорічних виборів міських райців обирався також ревізор архіву, позаяк у цій поважній установі зберігалися коштовності, що були власністю як приватних осіб, так і гміни. Окремо К. Відман зупинявся на реєстрах документів різних років та інвентарних описах предметів, що зберігалися у львівському архіві [308].

У відновленому часописі рубрику «Історичні матеріали» забезпечували А. Петрушевич та І. Шараневич [187, s. 72–94]. У першому зошиті А. Петрушевич опублікував документи про розмежування земельної власності та грамоти з XIV–XVI ст., І. Шараневич підготував матеріали з церковної історії XVII ст. Ці причинкові публікації супроводжувалися дослідницькими коментарями: наприклад, А. Петрушевич проаналізував уживання топонімів, власних імен та дат з грамоти руського старости 1381 р. У цьому ж номері А. Петрушевич опублікував також розвідку «Археологічно-лінгвістичні записки», у якій зосередився на з'ясуванні значення і походження слова «рокош» [186, s. 94–102]. Розкриваючи роль мови як найдавнішої та найважливішої «археологічної» пам'ятки людського роду у пізнанні минулого, дослідник зазначав: «Родоводи слів певної мови розкривають найдавнішу історію і культуру народу, сягаючи передісторичної доби» [186, s. 94]. Писав також А. Петрушевич про задум дослідження початків історії Русі і Польщі за допомогою лінгвістики, розбираючи значення і походження окремих слів і топографічних назв, що дають багатий і важливий матеріал для археологічних пошуків.

Містив цей номер часопису рубрики, в яких подавалася інформація про діяльність Товариства та про новинки археологічної літератури. В останній автори часопису акцентували увагу передовсім на дослідженнях історії польського народу та його сусідів, а також повідомляли читачам короткий зміст публікацій попередніх номерів часопису. Залишалася рубрика «Розмаїтості», яка надалі містила повідомлення про археологічні розкопки та

різноманітні випадкові знахідки предметів старовини, що зазвичай траплялися під час будівельних робіт чи реконструкцій.

У рубриці «Бібліографічна хроніка» у цьому номері часопису, як і в попередніх, планувалося подавати бібліографічну інформацію про публікації в галузі археології польських та іноземних авторів. Для чіткого структурування впроваджувався поділ на підрубрики: «Археологія», «Історія до кінця XVIII ст.», «Давня література, риторика, поезія», «Етнографія, антропологія». Інформацію подавали починаючи від 1878 р., а головним її джерелом був «Бібліографічний путівник» В. Віслоцького, що виходив друком у Кракові.

У 1883 р. побачили світ два зошити часопису. Перший з них відкривався публікацією детального плану археологічних розкопок у Залукві, Галичі та Крилосі з віднайдення і дослідження старовинних будівель та інших пам'яток на території цих поселень. До укладання цього плану, здійсненого І. Шараневичем, долучився також професор Львівської політехніки В. Захаревич, адже силами його студентів-геологів забезпечувалися земляні роботи. У рубриці «Дослідження» була опублікована праця В. Дідушицького про латинський костел та церкву св. Юра в Дрогобичі – на думку автора – одному з найцікавіших для археолога містечок Червоної Русі. Доволі пророчо, як на той час, В. Дідушицький писав, що «Дрогобич, відомий на початку 80-х рр. XIX ст. через сусідство з нафтовим Бориславом, незабаром стане одним з найзначніших у регіоні. Проте він ніколи не стане типовим новочасним безликим промисловим містечком без минулого та спогадів, яких так багато є у світі» [89, s. 6]. Найдавнішою архітектурною пам'яткою Дрогобича був костел та оборонна вежа біля нього, історію яких автор доповнював ілюстраціями, детальним планом будівель та внутрішніх зображень і рельєфів. Що стосується церкви св. Юра, то В. Дідушицький подав детальний опис пам'ятки, в архітектурі й оздобленні якої відстежував прикметні східні мотиви.

Розпочате у попередньому річникові публікування (на замовлення крайової влади) відомостей про архівні установи краю продовжувалося

розвідкою о. Садока Барача про документозбірні ордену домініканців у Ярославі [70]. Друкувалися також продовження двох праць: К. Відмана – про львівський міський архів [308] та А. Петрушевича – про діаріуш о. Порфирія Важинського [303]. Рубрика «Історичні матеріали» далі заповнювалася джерельними матеріалами в опрацюванні І. Шараневича і А. Петрушевича [187, s. 43 – 72].

У звіті про діяльність Археологічного товариства у Львові було оголошено про потребу ревізії реєстру членів організації з метою поживлення їхньої діяльності та залучення до створення каталогу історичних пам'яток і до наповнення часопису новими матеріалами [464, s. 139–141]. Містилася також інформація про звернення Товариства до крайового уряду з метою здобуття субвенції на реставрацію дрогобицького латинського костелу. Розпорядником отриманих коштів (3500 злр.) був призначений о. Ігнацій Терлецький. Зазначалося про надання урядом коштів В.Дідушицькому на створення каталогу історичних пам'яток Галичини.

У третьому зошиті часопису, що також вийшов друком у 1883 р., оприлюднено звіт І. Шараневича про результати археологічних пошуків у Галичі у 1883 р. [273, s. 3–9]. Зокрема, у 1883 р. був віднайдений фундамент церкви Благовіщення та знайдено кілька артефактів (хрестики, монети, уламки кам'яного декору), а під час дослідження валу довкола фундаменту церкви Св. Спаса знайдено кам'яний гріб. Цей звіт супроводжувався зображенням плану розкопок і мапи розташування знахідок. У цій публікації І. Шараневич порушив важливу проблему комплексного дослідження історичного минулого, що передбачало використання різнотипних джерел для реконструкції давнього минулого.

Після публікації цього номера у виданні часопису знову настала тривала перерва. Наступний, четвертий зошит «Przełądu Archeologicznego» був виданий аж через п'ять років, у 1888 р., та перевиданий у 1890 р. У титулі часопис іменувався органом «Towarzystwa Archeologicznego i s. k. Konserwatorium Pomników», а головним редактором і далі залишався

К. Відман. Відкривав видання звіт І. Шараневича про продовження розкопок, що тривали у 1884 та 1885 рр. З огляду на нові відкриття, здійснені в ці роки, потребували уточнення і переосмислення попередні висновки. Звертав увагу І. Шараневич також на труднощі в процесі роботи. Так, видається цікавим сюжет про консервацію опрацьованих дослідниками гробів з піщаника, питання про яку було порушене ще навесні 1884 р., внаслідок чого пам'ятка зазнала ушкоджень. Це змусило організаторів досліджень звернутися до влади Галичини з проханням вжити заходів щодо запобігання таким ситуаціям. Результатом стало підписання у травні 1884 р. розпорядження Намісництва про охорону пам'яток та недопущення їх руйнування. І. Шараневич подав у своїй публікації детальний опис знайдених фундаментів, висловлював гіпотези про ймовірний вигляд будівель, пробував їх ідентифікувати, зіставляючи з інформацією з давніх писемних джерел.

На сторінках цього зошита В. Дідушицький продовжував публікувати розвідки про русинське мистецтво, самотність якого він відстоював. Тут йшлося, зокрема, про Богородчанський іконостас, віднайдений у 1880 р. На думку дослідника, ця пам'ятка була не поодиноким явищем, а взірцем русинського стилю – мистецьким твором, що не мав аналогів на просторах Русі [90, s. 91–130].

К. Ю. Хек опублікував інвентар речей і творів Бартоломея Зиморовича, поета та хроніста XVII ст., впливового колись (був бургомістром Львова) мешканця столиці Червоної Русі, що зберігалися у львівському архіві [109, s. 130–145]. Автор подав тексти посмертного опису майна та урядові інвентарі, запротокольовані міськими комісарами. Ці описи містили також фрагментарний перелік книг бібліотеки Зиморовича, інформаційні лакуни якого автор намагався виповнити, користаючи з біографій поета та каталогів бібліотеки Оссолінських. Другу частину праці автор присвятив описові творів самого Б. Зиморовича.

Історія латинського костелу в Отинії – древньому містечку, яке славилося своїм гончарним промислом і вперше згадане в Іпатіївському списку руських

літописів, стала предметом уваги С. Баранча [71, s. 146–156]. Б. Густавич – член цісарсько-королівського географічного товариства у Відні та етнографічної комісії краківської Академії знань подав опис поховань у старому могильнику в Лучановичах (т.зв. аріяньського цвинтаря), розташованого в 11 км на північний схід від Кракова [100, 157–161]. Діаріуш варшавського загального сейму (6 жовтня 1760 р.) з белзького рукопису опублікував у часописі вчитель Ф. К. Мрочко [87, s. 165–179]. Із суто археологічних матеріалів цей номер містив звіт про розкопку могили біля підніжжя Медоборських гір [92, s. 186–190]. К. Відман представив дослідження на основі архівних матеріалів «Про оборону Львова» [306, s. 219–236]. Історичні матеріали у цьому зошиті подавалися в опрацюванні І. Шараневича [272, s. 191–206]. Був опублікований також детальний звіт про археологічну виставку у Львові 1885 р., що супроводила перший з'їзд польських археологів [465, s. 207–218].

Останній річник за 1888 р. був передрукований у 1890 р., відтак видання часопису припинилося. Причиною стала перерва у діяльності Товариства після проведення у 1885 р. у Львові археологічного з'їзду та виставки старожитностей. Від 1886 р. Товариство не здійснювало археологічних пошуків, допіру в 1888 р. був виданий ще один зошит часопису «Przegląd Archeologiczny», а у 1890 р. – перевиданий. Його місце у 1892 р. посів часопис «TeKa Konserwatorska. Rocznik Koła s.k. Konserwatorów Starożytnych Pomników Galicji Wschodniej». Товариство було поглинуте Гроном консерваторів Східної Галичини, яке викупило у 1890 р. його бібліотеку, а 4 листопада 1892 р. з Відня у Галицьке намісництво надійшло повідомлення про вилучення Крайового археологічного товариства з реєстру [607, с. 141].

У середині 70-х рр. XIX ст. у Львові з ініціативи С. Кжижановського та за активної підтримки пошановувачів старовини постало перше на теренах Східної Галичини «Towarzystwo Archeologiczne Krajowe», офіційним речником якого став часопис «Przegląd Archeologiczny», одне з перших спеціально-історичних видань Львова. Редактори часопису, створюваного з

просвітницькою метою, робили акцент на інформуванні про найновіші здобутки у галузі археології, не цураючись водночас досліджень в інших спеціально-історичних царинах. Останнє зумовлювалося поділом самого Товариства на секції, які окрім дописемної та християнської археології, антропології та археологічної бібліографії мали займатися нумізматиною, палеографією, геральдикою, генеалогією, дипломатиною і сфрагістиком. Видавався часопис «Przegląd Archeologiczny» від 1876 до 1888 рр. з різною періодичністю та охоплював два періоди розвитку, безпосередньо пов'язані з активними фазами діяльності Товариства, спершу як самостійної організації, а потім під егідою Грона консерваторів.

3.2 Видання Геральдичного товариства «Miesięcznik Heraldyczny»

Наступним після «Przeglądu Archeologicznego» спеціальним історичним виданням був проєкт львівського Геральдичного товариства – «Miesięcznik Heraldyczny» (1908–1915). «Miesięcznik Heraldyczny» перейняв естафету від краківського ілюстрованого двотижневого видання «Herold Polski» (1879–1906 рр.). Редактор цього часопису – знаний польський історик, професор Ягеллонського університету Францішек П'єкосінський. Сферою його зацікавлень були спеціальні історичні дисципліни. Однак в історію розвитку польської історичної науки він увійшов не лише як автор «Польської геральдики середніх віків» (1899) та «Середньовічних польських печаток» (1899), а також як автор контраверсійної рунічної теорії походження польського народу [227, s. 219 – 252].

Постання часопису дослідник А. Точек пов'язує з двома чинниками. Перший – це створення Геральдичного товариства у 1906 р. [280, s. 176–179]. Його головою став граф Єжи Дунін-Борковський, автор багатотомної геральдичної бібліографії, член багатьох закордонних спеціалізованих товариств.

Створенню спеціалізованого товариства передувала організація у 1877 р. спеціалізованої секції геральдики, генеалогії та сфрагістики при Львівському крайовому археологічному товаристві [16, арк. 1, 3, 5, 7]. Проте, як зазначалося вище, це Товариство діяло епізодично, а на початку 80-х рр. ХІХ ст. змінило свою спеціалізацію. Та попри нетривалу діяльність, ця секція геральдики, генеалогії та сфрагістики реально діяла у визначених статутном рамках. Секція нумізматики подала лише низку повідомлень про історію карбування монет та їхній обіг і вартість [24, арк. 30]. А секції дипломатики та палеографії так і не проявили себе, оскільки існували лише на папері [23, арк. 5, 8].

У наступні роки дослідження проблематики спеціальних історичних дисциплін розвивалися переважно в академічному середовищі Львівського університету та Історичного товариства, а презентація їхніх здобутків здійснювалася на шпальтах «Kwartalnika Historycznego». Прикметною особливістю цього часу стало те, що питання генеалогії виразно домінували над тематикою дипломатики та сфрагістики [638, с. 279].

Наприкінці століття, у 1898 р. про необхідність організації спеціального геральдичного товариства заговорив Францішек П'єкосінський, який у Кракові у 1897–1907 рр. видавав часопис «Herold Polski». Його діяльність, як і більшості наукових проєктів того часу, припинилася через фінансові клопоти. На думку видавця, їх можна було уникнути, якби часописом опікувалося спеціалізоване товариство: «Ситуацію могло б порятувати геральдичне товариство, оскільки в інших народів цивілізованого Заходу Європи існують подібні організації, котрі займаються виданням часописів або геральдичних річників. Видавничі витрати можуть бути доволі обтяжливими, якщо покладені на плечі однієї людини, і можуть виявитися дрібницями, якщо будуть розділені між кількома десятками членів Товариства...» [189, s. III]. Щодо вибору локації організації, то, як зазначає М. Рокош: «Його (Ф. П'єкосінського. – *Л. Л.*) закопанські розмови з Людвіком П'єжхалою (тодішнім редактором львівського часопису «Szkola»). – *Л. Л.*), що відбувалися

під Гевонтом улітку 1903 р., дали імпульс до створення такого Товариства у львівському середовищі» [568, s. 173]. Ще у 1898 р., коли з'явилися перші проблеми з фінансуванням часопису «Herold Polski» Ф. П'єкосінський розглядав Краків, Львів і Варшаву як місця можливого розташування садиби Товариства. Проте на той час, як згодом він згадував, «тут (у Кракові. – Л. Л.) не знайшлося б і десятка людей, які б цікавилися геральдикой, оскільки навіть Академія знань ставилася до зусиль «Herolda Polskiego» не те що байдуже, а якимось навіть неприхильно» [189, s. III]. Перемовини зі Львовом, де на той час уже понад десять років діяло Історичне товариство і більш як пів століття – Оссолінеум та працювали А. Малецький і Є. Дунін-Бобковський, також виявилися безрезультатними – львівському загалові було, радше, просто байдуже. Найперспективніше виглядала Варшава, де мешкали знані дослідники-геральдисти (А. Бонєцький, С. К. Коссаковський), а варшавська інтелігенція вирізнялася «набагато ширшими культурними поглядами, аніж обидві столиці королівства Галичини і Лодомерії» [189, s. III]. Однак у Варшаві справа не рушила через те, що царська російська влада відмовила у реєстрації організації. Утім, попередні спроби зондування львівського ґрунту виявилися немарними, і у 1903 р., коли Л. П'єжхала повернувся додому з відпочинку і знову ініціював обговорення, справа зрушилася. Зокрема, у співпраці Л. П'єжхалою з З. Козіцьким, М. Вансовичем, Є. Дуніним-Борковським і З. Люба-Радзімінським був створений текст статуту майбутньої організації, який з проханням затвердити був скерований 19 березня 1906 р. до Галицького намісництва. А вже 2 квітня 1906 р. рескриптом № 37.043 Статут був затверджений, і цей день прийнято вважати днем заснування Товариства. Того ж року текст Статуту опублікували [445].

Створене у Львові Товариство мало відповідати тодішньому сучасному рівню розвитку науки, а його метою були реєстрація, інвентаризація, дослідження і публікація давніх рукописів, зображень печаток та геральдичних матеріалів відомих інституцій і знаних шляхетських родів, а також інших, непривілейованих, суспільних станів, що з різною мірою

збереженості перебували в приватних руках та церковних і громадських установах. Реалізація цього передбачала низку заходів: наукові зібрання, архівно-бібліотечну дослідницьку діяльність з виявлення матеріалів, наукові експедиції, видавничу діяльність, проведення наукових конкурсів, нагромадження джерельних та наукових матеріалів, влаштування виставок і товариських виїздів [445, s. 3]. У документі прописувалися такі технічні моменти діяльності, як визначення категорій членів організації, що формувалися відповідно до розміру річного членського внеску, визначалася структура організації тощо. Згідно з документом окреслювалися також умови праці редактора майбутніх видавничих проєктів. Редактором видань Товариства могла бути людина, що не входила до складу головного правління. І, за інструкцією, редактор був єдиним, хто отримував фіксовану річну оплату за свою роботу [445, s. 8]. Редактор мав забезпечувати провадження друкованого органу для публікації досліджень зі сфрагістики, геральдики й генеалогії. Відповідно до цього потрібно було створити платформу для обміну науковою інформацією та співпраці усіх зацікавлених осіб з різних частин розділеної Польщі. Водночас у статуті містився заклик до співпраці з іншими дослідницькими центрами світу подібної спеціалізації.

Фактично створення й легалізація Статуту та вибори головою Товариства Є. Дуніна-Борковського стали головними досягненнями 1906 р., відтак у діяльності організації настала дворічна перерва. Цей часовий розрив, який розділяв момент створення Товариства та початок його реальної діяльності (регулярні засідання, друк часописів), як вважає Л. Пудловський, був зумовлений двома чинниками: смертю Ф. П'єкосінського – досвіченого редактора та ідейного натхненника створення Товариства, а також переїздом зі Львова до Вільно на навчання З. Козицького, кандидатура якого розглядалася на посаду редактора [566, s. 153–172]. У 1908 р. знову каталізував процес активізації діяльності Товариства уже згадуваний Л. П'єжхала, який 23 березня ініціював засідання його членів. На цьому зібранні під головуванням З. Радзімінського вирішили звернутися з відозвою до суспільства про цілі та

завдання Товариства, зібрати загальні збори усіх членів, звернутися за підтримкою до Історичного товариства, підготувати наукове повідомлення зі сфери геральдики [475, s. 16].

Не останню роль в активізації діяльності Товариства, яке впродовж майже двох років перебувало у «сплячому» стані, відіграв Владислав Семкович. На думку А. Точака, діяльність В. Семковича – приват-доцента Львівського університету, сина багатолітнього головного редактора часопису «Kwartalnik Historyczny» та директора університетської бібліотеки Александра Семковича, стала другим, не менш важливим чинником постання часописів «Miesięcznik Heraldyczny» та «Rocznik Towarzystwa heraldycznego we Lwowie». Хоча В. Семкович і не належав до грона засновників Товариства – його підпису немає у поданні на затвердження Статуту – саме його праця була вирішальною у формуванні редакційної політики видань цієї організації і стала своєрідною її візитівкою. На згадуваному вже засіданні 23 березня 1908 р. В. Семковича – тридцятирічного фахівця у сфері спеціальних історичних дисциплін – обрали редактором майбутніх часописів Товариства [475, s. 16]. На той час у нього вже був досвід наукової та публіцистичної діяльності. З 1897 р. він друкував у «Kwartalniku Historycznym» у рубриці «Огляд літератури всесвітньої історії та часописів» свої рецензії, а від 1900 р. – перші геральдичні дослідження. Згодом, працюючи в гімназії у м. Тарнув (1903–1906 рр.), подавав етнографічні нариси у газети «Lud» і «Wisła» [491, s. 234]. Зацікавлення В. Семковича сфрагістикою, геральдикой та генеалогією були частиною ширшої проблематики, над якою він працював: питань генези та устрою польського лицарства. Його докторська праця з історії права, що виконувалася під керівництвом О. Бальцера, «Покарання й очищення шляхетства в Польщі XIV–XV w. (1899), була опублікована у серії «Студії над історією давнього польського права» та отримала одразу п'ять позитивних рецензій у різних виданнях. Габілітація В. Семковича відбулася 25 жовтня 1909 р. на факультеті філософії Львівського університету, на підставі попереднього наукового доробку та монографії «Рід Палукив» [235].

Габілітаційна промова стосувалася питань ролі палеографії у дослідженнях з дипломатики. Упродовж 1909–1916 рр. був приват-доцентом Львівського університету [47].

Власну оригінальну програму вивчення історії давніх польських лицарських родів В. Семкович окреслив у вступі до монографії «Рід Палуків». У ній він пов'язав питання пошуку родоначальника та відстеження розростання родинного дерева з реконструкцією географії розселення цього роду. Такий підхід виводив дослідження на новий теоретико-методологічний рівень, адже це відкривало можливості для простеження історичної ролі представників певного роду у сфері політики і культури. У його баченні ідеальне дослідження мало містити розділ про герб певного роду та його ймовірні трансформації. Монографія В. Семковича поєднувала в собі такі допоміжні дисципліни, як геральдика, сфрагістика, генеалогія та історична географія. Її науковий апарат охоплював не лише генеалогічні таблиці, а й карти розселення певного роду та стану його власності, а також факсиміле його печаток і гербів. Він радив поглиблювати вивчення литовсько-руської геральдики та «не застрягати в тісному польському домі, а дивитися на всю слов'янщину і навіть далі» [227, s. 219]. Закликав також залучати до вивчення символи інших суспільних (непривілейованих) верств, нехристиянських народів (іудеїв) та професійних груп, що мали свої знаки, гербові зображення та гасла. Щоправда, до реалізації останнього, що вибивалося з класичного уявлення геральдики, дійшло допіру у міжвоєнне двадцятиліття.

Для розуміння того, як трактувалися геральдика та генеалогія того часу, наведемо фрагмент з листа В. Семковича (1910 р.) – його відповіді як експерта в геральдичних справах на запит для проведення судової оцінки. У цьому документі він виклав своє бачення геральдики: «Як викладач спеціальних історичних дисциплін у Львівському університеті я трактую польську геральдику теоретично, як одну з галузей цих наук, але лише у стосунку до середньовіччя. Мої роботи в царині геральдики не виходять за межі середньовіччя, і я оперую лише джерелами тих часів, маючи виключно

науково-історичні цілі. Таку ж мету має часопис «Miesięcznik Heraldyczny», який я вже два роки редагую. На жаль, на сьогодні загал ще не відрізняє від цієї наукової геральдики геральдику практичну [...], завданням є генеалогічний пошук з метою отримання дворянського чи іншого титулу. Така геральдика є суто ремеслом і з наукою не має нічого спільного, за винятком того, що має справу зі старими актами і документами, які, однак, зрідка сягають давніших за новий час періодів [568, s. 175–176].

Вочевидь, саме тому, коли постало питання вибору редактора для видань Товариства, найприйнятнішою була особа В. Семковича. І йшлося не лише про те, що він у своїх попередніх роботах мав напрацювання, у яких встиг продемонструвати свої генеалогічно-геральдичні таланти, він мав також сформовану організаційну концепцію реалізації таких досліджень. Ознайомити членів Товариства зі своєю концепцією йому випала нагода на науковому засіданні 11 квітня 1908 р. у доповіді на честь вшанування пам'яті Ф. П'єкосінського. Повний текст доповіді, з огляду на її резонансність, під назвою «Францішек П'єкосінський як геральдик і сфрагістик» була опублікована в часописі «Kwartalnik Historyczny» (1908 р.) [227, s. 219–252]. Окреслені В. Семковичем наукові перспективи були реалізовані на шпальтах новостворених часописів «Miesięcznik Heraldyczny» та «Rocznik Towarzystwa heraldycznego we Lwowie», ставши їхньою дослідницькою програмою.

На наступному засіданні президії Товариства 9 травня 1908 р. відбулася нарада тимчасового редакційного комітету. Було вирішено від 1 червня цього ж року видавати «Miesięcznik Heraldyczny» як орган Геральдичного товариства у Львові обсягом 1 друкований аркуш, публікуючи невеликі дослідження і матеріали, а також вести рубрику практично-інформаційного характеру. Окрім цього, постановили видавати щороку хоча б один том «Rocznika Towarzystwa Heraldycznego», у якому планували публікувати великі за обсягом, суто наукові праці та геральдичні матеріали [475, s. 16]. Проте в ці терміни не вклялися і, як пише Л. Пудловський, ще «4 червня 1908 р. у листі до поліції зазначалося, що Товариство буде видавати свій орган. А 13 червня

Л. П'єжхала пояснював додатково, що часопис буде виходити один раз на місяць та буде містити статті лише наукового характеру, які стосуються геральдики» [566, s. 157].

Та попри деяке порушення заявлених термінів, перший номер часопису Товариства під назвою «Miesięcznik Heraldyczny» таки був виданий. Він відкривався словами: «Немає зараз в Європі цивілізованого народу, у якого б не було геральдичного товариства. Не мав його досі тільки наш народ, навіть всупереч тому, що доля Польщі була так тісно пов'язана з долею шляхти впродовж усього існування держави та в часи після її поділів, а наукові дослідження над нашим минулим не можуть обійтися без допомоги науки, ціллю якої є пізнання генези, розвитку і організації шляхти [...] цією наукою є геральдика разом з такими спорідненими з нею дисциплінами як сфрагістика і генеалогія» [443, s. 1].

Тривалий час у геральдичних дослідженнях домінував приватний інтерес, зумовлений цікавістю до минулого свого роду, своїх предків, зрештою, до історії загалом. Та поволі, з розвитком історичної науки, таке доволі ужиткове розуміння геральдики еволюціонувало і з'явилося усвідомлення потреби провадження наукових досліджень. Цьому сприяла й демократизація геральдики як дисципліни, що поширила свій предмет на різноманітні нешляхетські суспільні верстви (наприклад, міщан), різні народи (литвинів, русинів, євреїв) та інші суспільні об'єднання (професійні спільноти). Таке розширення наукового поля було заслугою дослідників, які відкривали нові історичні джерела, що з них можна було черпати інформацію.

Розуміння того, що сучасні виклики, які поставали перед історичною наукою та її спеціалізаціями, були вже більшими, аніж могла зробити одна людина, актуалізувало потребу мати своє товариство. Ще одним об'єднавчим чинником стало усвідомлення того, що багато важливих джерельних матеріалів окресленого напрямку перебували в приватних руках. Це підвищувало ризики їх збереження та загострювало питання оприядлення їхнього змісту. Тому на перший план виходила потреба координації зусиль,

планування завдань і взаємодопомоги поміж дослідниками, їхніми об'єднаннями та суспільством. Це, зрештою, підтверджувалося досвідом Ф. П'єкосінського з його часописом «Herold Polski»: для реалізації подібного проекту потрібна була не лише організація, а ще й моральна і матеріальна підтримка суспільства. Назагал створення Товариства, за задумом його очільників, мало сприяти науковому пізнанню у галузі спеціальних історичних дисциплін, а часопис організації мав прислужитися до об'єднання зусиль у цьому напрямку. Його пріоритетом ставало зосередження довкола себе розпорошених наукових сил та інформування про різноманітні аспекти їхніх досліджень.

Подібним чином звертався до читачів від імені редакції часопису В. Семкович, представляючи спеціальні історичні дисципліни безцінним інструментом пізнання минулого та закликаючи до продовження праці, об'єднавши зусилля під егідою Товариства. Він, зокрема, наголошував на тому, що тодішні польські генеалогічні дослідження, роблячи перші кроки у суто фаховому середовищі, вже спричинилися до поступу у вивченні генези польської держави та суспільства, демонструючи свою важливість та необхідність [219, s. 2].

Однак окрім суто наукових завдань часопису, які передовсім були спрямовані на вузьке коло фахових істориків, В. Семкович трактував геральдику та генеалогію також у ширшому значенні. З цього приводу він писав: «Як в душі кожного народу є прив'язаність до свого минулого, так у кожній особистості є вроджене відчуття, яке можна окреслити як культ роду. Культ предків, які в давні часи у кожний момент суспільного і політичного життя складав найважливіший мотив діяльності, але тепер під впливом космополітичної культури втратив первинне значення, та не вигас повністю у серцях людей, що здатні мислити та відчувати. У цьому культі роду є у деяких людей спонука до захоплення геральдикою та генеалогією» [219, s. 3]. На думку В. Семковича, не було жодного дисонансу між культом предків та тодішньою суспільною демократією, представники якої схильні були

сприймати геральдику та споріднені з нею науки як «панські забави» і наголошували на тому, що ширші верстви населення не мають нічого спільного з ними. У цьому редактор апелював до досвіду швейцарців, шотландців чи японців, яким ніщо не заважало примирити культ предків з вимогами сучасної цивілізації та суспільних течій. «Досить вказати, – зазначав В. Семкович, що кожен бельгійський селянин має генеалогічне дерево, яке охоплює низку поколінь, а наш селянин може назвати своїх предків і з охотою згадує їх» [219, s. 3]. Дослідник закликав зважати на це з огляду використання для наукових цілей. Для цього варто заохочувати усілякий інтерес до геральдики та генеалогії, навіть той, зумовлений не суто науковою спонкою, а пієтетом перед культом предків. Єдине, чого В. Семкович абсолютно не сприймав, це були пиха та марнославство як стимули зацікавлення до минулого. Тому на сторінках видання ніколи не було панегіриків та улесливих друків, натомість редакція дбала про забезпечення належного наукового рівня цього видання.

На етапі обговорення видань від імені правління Товариства, котре виконувало також функції редакційного комітету, декларувалося, що часопис буде містити наукові дослідження з геральдики, сфрагістики та генеалогії, монографії видатних польських родів та родин, геральдичні матеріали, карти розселення певних родів у різні історичні періоди, а також рецензійний розділ і геральдичну бібліографію. І все це для того, щоби обґрунтувати науковий статус спеціальних історичних дисциплін.

Цьому мала сприяти низка заходів. Найперше – систематична праця у галузі спеціальних історичних дисциплін мала починатися з інвентаризації рукописних пам'яток, вивчення того, що збереглося, особливо з приватних колекцій, щоби можна було спланувати видавничу роботу. Тому редакція зверталася до усіх зацікавлених з проханням присилати інформацію (каталоги, реєстри) з метою оприявлення їх на сторінках часопису. Особлива увага приділялася інвентаризації метрик, що перебували в руках духовенства.

Не менш важливою, з огляду на швидкість втрати пам'яток, мала бути й видавнича діяльність. А в її контексті актуалізувалося питання зберігання давніх документів у пристосованих для цього місцях – архівах та бібліотеках. Публікування у часописі документів чи хоча б їх реєстрів розглядалося як один з можливих шляхів збереження інформації без зміни права власності на саму пам'ятку.

Як взірєць у першому номері часопису розпочиналася публікація метрики парафії Беска XVIII ст. Це робилося з метою показати важливість генеалогічних матеріалів, які містилися в подібних документах, та продемонструвати шляхи збереження інформації такого типу, що, зрештою, ще й полегшувало користування нею.

Не оминали увагою члени редакційного комітету також питання щодо синтетичних опрацювань. Зокрема, декларувалася важливість монографічних досліджень польських родів і родин, з одним лише застереженням, що такі праці мають ґрунтуватися на первинному джерельному матеріалі, а не на компіляціях та новочасних виданнях оглядів гербів. У таких синтетичних працях, наголошувалося у зверненні, треба звертати увагу не лише на герб і походження роду та родове гніздо, а й на його роль у політиці та культурі [219, s. 5]. Однак головним завданням діяльності часопису визначалася потреба мобілізації у суспільстві тих, хто цікавився геральдикою та спорідненими науками, а також спонукати їх до інтенсифікації праці.

Реалізуючи згадане вище, редакція часопису намагалася дотримуватись окресленого плану. Зокрема, було виокремлено сім тематичних груп, пропонованих для видання: 1. Джерела з геральдики та генеалогії. 2. Історія шляхетства. Державно-правові питання. 3. Герби та геральдичні барви. 4. Назви, родові гасла, імена, княжі титули. 5. Високопоставлені особи і чиновники. Відзнаки. 6. Родоводи. Генеалогії та монографії родів. Нобілітація. Герби. Списки шляхти. 7. Сфрагістика. Епіграфіка [686]. З огляду на практичну вагомість геральдичних досліджень, як зауважувалося у зверненні членів редакції, передбачався також інформаційний розділ, метою якого було

забезпечення взаємного порозуміння між членами Товариства та читачами. Ця рубрика мала своєрідний вигляд: у ній друкувалися запитання читачів і відповіді редакції. Цікавилися, переважно походженням певної родини чи особи, приналежністю до певного роду тощо. Проте вже через рік редакція скаржилася, що ця рубрика не виправдала сподівань. Насправді, запитань було так багато, що відповіді на всі виявилось неможливо. Зауважувалося, що редакція не може здійснювати посередництво у справах практичної геральдики, яким займаються геральдичні бюро, і не може бути оракулом у геральдично-генеалогічних питаннях, які найбільше цікавлять шановних читачів. Натомість редакція просила тих читачів, що пропонували свої відповіді, надсилати лише перевірену, ґрунтовану на джерелах інформацію із залученням цитат, які можна було б перевірити [447, s. 11].

За весь час видання «Miesięcznik...» і «Rocznik...» мали спільну редакцію, керував якою й був відповідальним за випуск В. Семкович. Редакція та адміністрація «Miesięcznika Heraldycznego» розташовувалася в садибі Геральдичного товариства на вул. Сикстуській, 62. Кореспонденцію та рукописи скеровували на адресу приватного помешкання головного редактора В. Семковича. Обов'язки редакційного секретаря й коректора виконувала Гелена Полячкувна, яка від 1909 р. була ще й секретарем Історичного товариства, а в 1911 р. допомагала у редагуванні часопису «Ruś» Ф. Равіті-Гавронському [50]. Г. Полячкувна досліджувала джерела геральдики та генеалогії. Саме тому в часописі вона виконувала не лише технічну та комунікаційну роботу, а й публікувала власні дослідження та була експертом з питань оцінки рівня науковості окремих праць. Видання Товариства мали власну спеціалізацію – менші за обсягом дослідження та «вільні» матеріали, що стосувалися означених вище сфер, публікувалися в «Miesięczniku...», а об'ємніші (часом на кілька десятків сторінок) і суто наукові дослідження та джерельні матеріали – потрапляли до «Rocznika...».

Основу фінансової діяльності Товариства становили внески його членів та кошти від реалізації друкованої продукції, у даному випадку – часописів

«Miesięcznik...» «Rocznika...». Щоби стати членом організації, потрібно було заплатити 2 крони «за запис» та сплатити протягом року 12 крон. Традиційно, члени організації, що сплачували за свою участь, мали право отримувати річну передплату безкоштовно. Оптимізму творцям організації було не позичати – вони сподівалися на зростання інтересу до цього шляхетного проєкту, але на практиці виявилось, що чисельність членів, хоч і зростала, але не так динамічно, як планувалося. Від моменту створення, коли до лав організації записалося 103 особи (та 8 кореспондентів), до 1914 р. їхня чисельність майже подвоїлася – налічувалося 188 основних і допоміжних членів, 13 кореспондентів та 5 почесних членів [280, s. 176]. Для передплатників на видання річна оплата становила 6 крон (або 5 марок чи 4 рублі – для жителів не півавстрійських теренів). Відповідно вартість одного місячного номера сягала 50 австрійських гелерів, а ціна пересилання дорівнювала 10 гелерам. У 1911 р. ціна одного випуску зросла на 50% і становила вже 75 гелерів, щоправда вдвічі зменшилася вартість пересилки – до 5 гелерів. Ці кошти вповні покривали витрати на підготовку і друк обох видань, але за умови порушення Статутного пункту про оплату праці редактора та адміністрації. Іншою умовою такого оптимально співвідношення був обсяг цих часописів: коштів бракувало, коли він зростав, а процес цей був неухильним, оскільки постійно більшало досліджень, поданих для публікації.

За звітом 1909 р. з передплати «Miesięcznika...» та його роздрібного продажу було оримано 253,9 крон чистого прибутку. Ще 22,5 крони вдалося отримати за публікацію на його сторінках рекламних оголошень. Попервах часопис друкувався в Народній друкарні, а згодом – в Союзній друкарні. У 1909 р. друк становив 1388,52 крон, адміністративні видатки – 267,47 крон. Нескладна арифметика дає змогу констатувати примарну прибутковість, безпосередньо залежну від регулярності сплати членських внесків. Про те, що досягти цього неможливо, свідчить публічне звернення В. Семковича, який писав: «За минулий рік члени мають досить велику заборгованість. Маємо надію, що видавництво «Miesięcznika...» загалом не постраждає» [480, s. 33].

Та, на жаль, заклики не допомагали, і фінансовий дефіцит тільки зростав. Оскільки найвитратнішими у діяльності Товариства були саме видавничі проекти, то у 1910 р. як дізнаємося зі звіту, на друк часописів віддали велику частку статутного капіталу: з 1140 крон було виділено 421 крону та 30 гелерів [481, s. 50–51]. Коли заклики до налагодження сплати членських внесків не дали результату, на сторінках видання почали друкувати списки тих, хто вповні розрахувався. Для цього навіть запровадили окрему рубрику «Надходження сплачених сум», а в часописі з'являлися такі повідомлення: «Присимо членів нашого Товариства надсилати внески за біжучий рік та за попередні роки. Для тих, хто заборгував за попередні роки, ми долучили до попередніх номерів «Miesięcznika...» квитанції для поштових переказів, але якби це не дало бажаного результату, ми долучаємо до цього випуску список непогашених сум» [286, s. 112].

Ситуацію спробували виправити, запровадивши посаду адміністратора видань: у квітні 1911 р. її обійняв Фелікс Станьковський, а наступного року – у березні 1912 р. – Людвік П'єжхала, що на той час був співробітником «Miesięcznika...». Це також не вирішило проблему, і заборгованість зростала. З боржниками вирішили боротися радикальнішими способами. На засіданні Відділу 25 березня 1912 р. прийняли рішення не надсилати екземпляри часопису тим, хто має борги перед Товариством за минулі роки [482, s. 66]. А вже на засіданні Відділу 24 січня 1914 р. В. Семкович кинув типову для майже всіх редакторів усіх східногалицьких видань фразу про «байдужість землевласників до долі Товариства» і скаржився, що наукова ініціатива, яка так добре розвивалася, через матеріальні причини наражається на великі перешкоди [484, s. 33]. Особливо дратувало редактора те, що польське суспільство, яке мало сильні шляхетські традиції, не бажало підтримувати цю організацію. Тому на цьому засіданні було ухвалено звернутися по допомогу до Міністерства віровизнань та освіти Австро-Угорської держави, а також до Галицького крайового сейму, Кредитного товариства землевласників та Ощадного іпотечного банку у Львові з проханням про надання субвенцій.

Однак ця ініціатива не отримала відгуку, і дефіцит обох видань сягнув 4000 крон. Виходом з цієї ситуації було припинення видання «Rocznika...». Загальна заборгованість за друк «Miesięcznika...» за 1913 р. перед видавництвом становила 1178 крон, а за два зошити 1914 р. – 900 крон [484, s. 80]. Сподівання на зростання зацікавленості до діяльності Товариства не виправдалися, не ширилося коло потенційних читачів часопису. Ставка, зроблена очільниками Товариства та авторами часопису на заможну верству, найперше галицьких землевласників, виявилася програшною. Як слушно зауважував А.Точек, «цілі редакційного комітету та широких кіл польських землевласників виявилися різними» [579, s. 394]. Щоби хоч якось зблизити ці позиції на загальних зборах Товариства у 1913 р. прийняли рішення запровадити на сторінках «Miesięcznika...» рубрику «Родинні хроніки», яка б містила поточну інформацію про шляхетські родини [483, s. 29]. Очільники Товариства припускали, що такі відомості мали б посилити інтерес до видання та сприяти припливу нових членів до лав організації. Однак проти такої ініціативи категорично виступив редактор В. Семкович, який принципово не хотів знижувати рівень науковості видання, про який увесь цей час вельми ретельно дбав, навіть попри зростання фінансових проблем.

Достеменно невідомо яким був наклад видання, але судячи з кількості членів Товариства, прибутків від його реалізації та кількості передплатників, А. Точек припускав, що йшлося про 300 примірників [579, s. 395]. Основна частина накладу розповсюджувалась передовсім у Львові та Східній Галичині, решта – у Кракові та західних землях провінції. Доходив часопис і до підросійських теренів (Варшава, Вільно) та земель, підконтрольних Прусії (Познань). Окремі номери сягали Відня, Риги, Петербурга, Києва, Одеси, Рапперсвіля, Парижа та ін. Окрім надання безоплатних примірників членам Товариства, передплати та вільного продажу, видання надсилали для обміну до різних культурних та освітніх інституцій: Познанського товариства друзів науки і Товариства друзів науки в Перемишлі [579, s. 395], Ягелонської бібліотеки, Бібліотеки Чарторийських, Музею у Рапперсвілі, Польської

бібліотеки в Парижі, книгарні Товариства народних шкіл у Львові й Тернополі, а також гімназії в Борщові та Заліщиках. Ядром Товариства, а також передплатниками часопису «Miesięcznik...» були представники двох соціальних груп – інтелігенції та землевласників.

Основу змісту «Miesięcznika...» становили дослідження, присвячені геральдиці, генеалогії і сфрагістиці. У першому річнику за 1908 р. їх було 13, і вони поділялися на тематичні блоки: «Дослідження з геральдики і генеалогії», «Сфрагістично-геральдичні матеріали», «Надгробки». Значну частину обсягу видання займав розділ «Звіти та рецензії». Окрім цього, у першому річнику бачимо рубрики: «Геральдична бібліографія за 1907 р.», вже згадувану «Запитання і відповіді», «Справи Товариства», «Надходження», «Спростування». Часопис мав вигляд газети – матеріал подався у шпальтах, обсяг одного номера сягав 15–20 сторінок.

Від появи першого номера часопису під впливом як зовнішніх обставин, так і внутрішньої логіки розвитку часопис змінювався. Про його архітектоніку дискутували з редактором на зібраннях Товариства [480, s. 23]. Уже в наступному річнику за 1909 р. було впроваджено дві нові рубрики: «Inscriptiones Clenodiales» («Клейнодні написи») і «Miscellanea» (Джерела) в яких вміщувалися статті та замітки з геральдики. У третьому річнику (1910 р.) В. Семкович, відповідно до завдань Товариства, запровадив рубрику «Метрики» [480, s. 23]. У 1913 р. у виданні з'явилася рубрика «Хроніка», де подавалася коротка інформація про наукові здобутки дослідників у галузі геральдики та генеалогії.

Від 1910 р. після обговорення наповненості рубрики «Дослідження з геральдики і генеалогії» вирішили запровадити ще одне видання: «Dodatek do «Miesięcznika Heraldycznego», куди перенесли рубрику «Метрики». Проте цей додаток вийшов друком лише один раз. Кількість досліджень у кожному наступному річнику після 1908 р. становила вже зо два десятки, і спостерігалася тенденція до збільшення їхнього об'єму [481, s. 53]. Тоді вирішено видавати подвійні зошити, задля того, щоби не розпоршувати

матеріал, який через це гірше сприймався читачами. Оскільки неухильно зростала частка об'ємних досліджень, постала проблема публікації текстів меншого обсягу. З цього приводу навіть розглядалася пропозиція зробити видання щоквартальним. Цю ідею не підтримали, ухвалили залишити звичну для читачів назву «Miesięcznik Heraldyczny», але перейти до випуску його один раз на два місяці, об'єднуючи по два номери, а нумерацію сторінок зробити наскрізною для усього річника.

Про високий рівень науковості видання свідчили матеріали рецензійної рубрики. Кількість рецензій у різних номерах була неоднаковою, а загалом налічувала три десятки: найбільше у першому та п'ятому річниках – відповідно 9 та 7, в інших – значно менше. Оскільки охопити весь загал друкованої продукції було неможливо, то рецензувалися та обговорювалися лише найважливіші праці з допоміжних історичних дисциплін, що вийшли польською та основними європейськими мовами. До провадження цієї рубрики залучалися як редакційні працівники (В. Семкович, Г. Полячкунна, С. Соханевич, О. Галецький), так і дослідники з-поза меж редакції.

Зростання якості друку давало змогу ілюструвати матеріали рисунками та фотографіями описуваних у дослідженнях гербів, печаток чи екслібрисів. Картографічного матеріалу з інформацією про розселення польських шляхетських родів виявилось набагато менше, аніж планувалося. А от публікацій родоводів було багато.

Як уже згадувалося, видання не цуралося рекламних матеріалів. Переважно це були відомості про спорідненні наукові часописи: львівський «Kwartalnik Historyczny», варшавський «Przegląd Historyczny» та «Przegląd Filozoficzny» чи краківські «Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne». Інші матеріали заохочували придбати важливі (з погляду спрямованості часопису «Miesięcznik...») друки, наприклад, наступні томи «Польського гербаріуму» Адама Бонєцького, каталог «Геральдика і польське військо», книги В. Семковича чи наступні номери «Rocznika...».

Різниця від усіх попередніх річників часопису останній, що його було видано у 1915 р., вже в умовах війни та російської окупації. Це був один том загальним обсягом 191 стор., що об'єднував усі 12 зошитів. Призупиняючи свою діяльність, редакція зверталася до читачів: «Геральдичне товариство не припиняє своє існування, хоч і не йдеться про те, щоб найближчим часом воно могло видавати «Miesięcznik Heraldyczny», про майбутнє тепер судити не можна. На даний момент потрібно було закінчити друк деяких праць, зокрема тих, які були близькі до завершення» [442, s. 129].

Головним завданням авторів часопису весь цей час залишалося утримання високого наукового рівня. Як згадував В. Семкович, великі зусилля докладалися саме для реалізації оприлюдненої у першому номері часопису програми «Наші цілі й завдання» [233, s. 28–29]. Для цього до співпраці запрошувалися кращі спеціалісти: А. Прохаска, С. Дзядулевич, О. Форст-Баттаглія, Г. фон Мантойффель, Ю. Пузина). Залучав В. Семкович також молодих дослідників, зокрема з Кракова (О. Галецького, С. Кутшебу, С. Захоровського), які цікавилися допоміжними історичними дисциплінами та почали публікувати у виданні дослідження з генеалогії та історії розселення польського лицарства [481, s. 53]. У 1911 р. Товариство уповноважило редакцію налагодити співпрацю з німецькими та російськими виданнями з цієї галузі для обміну друкованою продукцією. Проте ця ініціатива була реалізована лише частково [481, s. 53].

З початком 1914 р., підсумовуючи попередній п'ятилітній період своєї діяльності, редакція, звертаючись до читачів, констатувала виконання поставлених завдань. Відтак часопис, відповідно до мети створення, дійсно, став школою для ширших кіл зацікавлених геральдиком та генеалогією, а також осередком, де змогли отримувати підготовку наукові працівники [84, s. 1–2]. Підтвердженням реалізації цієї мети, як вважали в редакції, було стабільне зростання кількості тих, хто бажав опублікувати на шпальтах видання результати своєї роботи. Окрім цього, часопис став форумом для дослідників з різних частин розділеної Польщі. Завдяки старанням очільників Товариства та

редакційної колегії на сторінках видань було опубліковано понад сотню наукових досліджень, з-поміж яких вирізнялася низка цінних монографій родів і родин, що ґрунтувалися на архівних та друкованих джерелах, а також був надруковий значний масив джерельних матеріалів [84, s. 1–2].

Загалом, за підрахунками А.Точека, 44 науковці пройшли через часопис як автори досліджень та рецензій: найбільше було представників Галичини – аж 25 чоловік (15 – зі Львова та 9 – з Кракова), з підросійських теренів з часописом співпрацювало 7 осіб (4 – з Варшави, 1 – з Риги та 2 – з Вільно), лише 3 дослідників з Познані представляло терени, що перебували під владою Прусії [579, 398]. Публікувалися тут також польські історики з Росії, Австрії, Франції та Швейцарії, з якими налагоджував наукові контакти В. Семкович, здійснюючи подорожі. Наприклад, у 1911 р. він відвідав Росію (Петербург, Москву і Несвіж). У Петербурзі, займаючись прикладною сфрагістикою, отримав практичні навички виготовлення гіпсових копій печаток та став членом Петербурзького геральдичного товариства [482, s. 172].

Головний редактор часопису В. Семкович, на той час провідний науковець у галузі геральдики та генеалогії, опублікував найбільше досліджень. Сферою його зацікавлень були передовсім питання історії лицарських родів, зокрема, генези лицарського стану, історії колонізації та політичної ролі в житті держави [502, 330 – 331; 673, s. 492]. Саме цим проблемам він приділив найбільше уваги у своїх публікаціях. Вагомим внеском є його студії «Привілеї роду Дембро у 1410 р. у світлі генеалогії роду» [232, 26–29]. Знайомство з С. Кутшебою вилилося у спільні дослідження дипломів польсько-литовської унії 1669 р. Це своєю чергою спонукало В. Семковича до вивчення литовської геральдики та сфрагістики. З опрацювань на цю тему можна відзначити його ґрунтовне геральдично-генеалогічне дослідження «Про литовські боярські роди, побратані з польською шляхтою в Городлі 1413 р.» [229]. Більш узагальнюючий характер мала його праця «Методично-критичні зауваження щодо походження і розселення польського лицарства». В оцінках дослідників, В. Семкович

запропонував новий погляд на генезу і природу лицарства як явища, дослідив походження багатьох родів з-поза меж Польщі; звернув увагу на Шльонськ як первинну садибу родів, що згодом розійшлися іншими польськими землями; сформулював власну гіпотезу про гніздовий та ланцюговий типи лицарської колонізації [502, s. 330–331].

Близько десятка праць на сторінках часопису належали З. Любі-Радзімінському – співзасновнику, віцепрезиденту, а в 1911–1925 рр. президенту Геральдичного товариства. У фокусі його наукових інтересів була шляхта південноруських земель («Монографії князів Сангушків» (т. 1–2, 1906–1911 рр.). Джерельні матеріали, які він увів до наукового обігу, дали змогу ідентифікувати низку литовсько-руських князів часів Владислава Ягайла [142, s. 108–110; 258, s. 185]. Відстоюючи ідею рівності польських та литовсько-руських шляхетських родів, він завзято сепарував міфи від правди в історії генеалогії східних аристократичних родів. З його іменем пов'язана голосна дискусія про походження Федька Несвізького, що точилася на сторінках часопису «Miesięcznik Heraldyczny» впродовж 1911–1913 рр. і додала розголосу самому виданню [430, 182–185; 428, s. 93–95]. Поклав початок цій полеміці ще один дописувач видання – Ю. Пузина з Фрайбурга [208, s. 5-6]. Суперечка про Федька Несвізького і його можливу ідентичність з Федором Корибутовичем розгорталася у два етапи, і за три роки з цього приводу з'явилося 13 текстів. Після перших п'яти реплік редакція вирішила припинити це наукове протистояння, але її ініціатор Ю. Пузина черговою своєю статтею «Кілька фактів до справи Федька Несвізького» знову підкинув хмизу у вогонь та активізував обговорення [207, s. 145–151]. Він покликався на документ, який, на його думку, підтверджував, що Федько Несвізький і Федір Корибутович – це одна особа. Йшлося про лист 1432 р. князя Свидригайла, висланий з Волковиська до Великого магістра ордену хрестоносців. Редакція опублікувала текст цього листа та статті тих, хто полемізував з автором: А. Прохаски «Про ідентичність Корибутовичів з Несвізькими», З. Любі-Радзімінського «Маршрути князя Федора Корибутовича» і В. Семковича

«Корибутовичі і Несвізькі в світлі сфрагістики» [426, s. 194–200; 228, s. 200–204]. Окрім цього, впродовж трьох років у полеміці взяли участь також О. Галецький, Б. Барвінський і К. Соханевич.

Плідно співпрацював з часописом А. Прохаска – один з чоловік львівських істориків, дослідник історії Польщі XIV–XV ст., кустош Крайового архіву Актів гродських і земських у Львові. Окрім текстів, присвячених Федькові Несвізькому, він опублікував у «Miesięczniku Heraldycznym» ще кілька досліджень, у яких звертався до питань генеалогії давніх руських шляхетських родів [198; 425]. Цікавився А. Прохаска також геральдикою, зокрема гербами видатних польських лицарів, що брали участь у битві під Грюнвальдом.

Щільно співпрацював з часописом знаний геральдик і генеалог, учитель історії С. Дзядулевич з Варшави. З 1897 р. він займався геральдичною рубрикою у проєкті Ф. Грановського і С. Сікорського «Wielka encyklopedia powszechna ilustrowana» (1890–1914, Варшава) та опублікував там багато нарисів. З появою «Miesięcznika Heraldycznego» і «Rocznika Towarzystwa Heraldycznego» відкрилися додаткові можливості оприлюднення свого наукового доробку, тож С. Дзядулевич опублікував понад 50 геральдичних досліджень (по кілька у кожному річнику). Переважно це були короткі нариси про генезу гербів і гасел не вельми відомих, вигаслих родів середньовічної Польщі. Долучився варшавський дослідник також до резонансної дискусії про руську шляхту [419, s. 87–88]. Не всі його висновки сприймалися сучасниками, особливо в контексті вивчення туранського чинника у генезі руської шляхти, однак беззаперечними були заслуги С. Дзядулевича у залученні до наукового обігу важливих джерельних матеріалів та популяризації геральдичних досліджень [301, s. 69].

Містилася на сторінках часописів Towarzystwa Heraldycznego також низка праць, вирішальних для тогочасного розвитку допоміжних історичних дисциплін. З-поміж них варто згадати велике дослідження Г. фон Мантойффеля «Про давню шляхту лицарів-хрестоносців на інфляндських

кресах», що друкувалося фрагментами впродовж двох років [166] та З. Люби-Радзімінського «Про відповідність титулів «kniaź» і «książe» [429] – відповідь на полеміку між А. Брюкнером та А. Гіршбером з приводу дослідження останнього про Марину Мнішек [326, s. 693–698]. Кілька змістовних текстів у часописі опублікував запрошений В. Семковичем краківський історик О. Галецький, зокрема, як згодом зазначав сам редактор, такою була праця «Рід Лодзів у середні віки» [102, s. 113–117;]. Важливе значення, з огляду на дослідницькі перспективи, які відкривалися із запровадженням до наукового обігу археологічних даних, мав інформаційний нарис з руської сфрагістики українського дослідника Б. Барвінського «Печатки Галицько-Волинського боярства першої половини XIV ст.» [73, s. 116–119]. Слід відзначити також нарис Г. Полячкувни «Liber Chamorum» [191, s. 132–134]. Це був друк доповіді, яку секретар редакції виголосила на засіданні Товариства з приводу оцінки скандальної, створеної у XVII ст. книги плебейських родів «Liber Chamorum» для подальшої публікації, яка, до слова, відбулася допіру в 1963 р. Г. Полячкувна виявила у пам'ятці чимало достовірних фактів, що мали документальне підтвердження, проте констатувала також наявність у ній домислів та пліток. Цей побіжний погляд на книгу приводив до висновку про потребу серйозного джерелознавчого аналізу, без якого про її видання не могло бути й мови.

Важливе значення для розвитку історичної науки мали спеціально-історичні видання «Miesięcznik Heraldyczny» і «Rocznik Towarzystwa Heraldycznego», присвячені допоміжним історичним дисциплінам. Вони зайняли цю інтелектуальну нішу, заповнюючи шпальти головним чином дослідженнями з геральдики, генеалогії та сфрагістики, знайомлячи як науковців, так і широкий загал з напрацюваннями в цих галузях та популяризуючи історичні знання.

Часописи, редаговані В. Семковичем, видавалися впродовж восьми років, з 1908 р. по грудень 1915 р., і стали своєрідним взірцем наукової роботи. Це було особливо важливо з огляду на присутність у сфері допоміжних

історичних дисциплін багатьох дослідників-аматорів. Діяльність цих часописів спричинилася до пожвавлення розвитку допоміжних історичних дисциплін та інтеграції й координації дослідницьких зусиль представників наукових осередків з різних частин розділеної Польщі. Як зауважував В. Семкович, підсумовуючи роки редакторської роботи у цих виданнях: «[Ми] з'єднали розпорошені сили, що працювали у сфері геральдики і генеалогії, спонукаючи до праці молодих людей, намагаючись відповідно керувати ними, а результатом цього стало оголошення сотень наукових праць, серед яких вирізняється ціла низка цінних монографій про роди та родини, що опираються на першокласний матеріал з друкованих джерел і архівів, а також оприлюднення нового джерельного матеріалу [84, s. 1].

Перша світова війна підірвала матеріальне існування Товариства і загальмувала його наукову діяльність та видавничі проекти. «Rocznik...» припинив своє існування у 1914 р., а «Miesięcznik...» протривав до грудня 1915 р. Війна закинула редактора до Відня, де, охоплений патріотичними почуттями, він зайнявся створенням військового архіву для нагромадження матеріалів про боротьбу поляків за незалежність. У 1916 р. В. Семкович, після С. Кжижановського, очолив кафедру допоміжних історичних наук та історії середньовіччя Ягеллонського університету та назавжди оселився у Кракові, де повернувся до питань діяльності Геральдичного товариства у 1920 р.

Часопис «Miesięcznik Herealdyczny» був продовженням започаткованого у Кракові Ф. П'єкосінським проекту «Herold Polski». Створення його у Львові безпосередньо пов'язане з організацією тут Геральдичного товариства та діяльністю Владислава Семковича, який став редактором видання. Саме його зусиллями забезпечувався науковий рівень часопису та реалізовувалися поставлені перед ним завдання, основним з-поміж яких було знайомити дослідників з найновішими досягненнями в царині допоміжних історичних дисциплін.

Обидва львівські спеціально-історичні проекти – «Przegląd Archeologiczny» та «Miesięcznik Heraldyczny» постали як продовження

ініціатив, започаткованих у Кракові, але через обставини змушені були припинити там свою діяльність. Спільною рисою видань було існування при спеціалізованих організаціях – Крайовому товаристві археологів та Геральдичному товаристві як речників, виразників їхніх інтересів. Часопис «Przegląd Archeologiczny» став передвісником наукового становлення археології, що в цей час перебувала в межовому стані переходу від романтичного «замилування» старовиною до фахового пізнання минулого. Особливістю цієї професіоналізації стало активне залучення до співпраці українських учених та висвітлення на шпальтах видання результатів їхньої роботи задля розвитку спільної справи збереження та вивчення артефактів минулого. «Miesięcznik Heraldyczny» з'явився на початку ХХ ст., на етапі, коли з історичної науки виокремлювалися напрямки та дисципліни, що почали відігравати вирішальну роль в історичному пізнанні.

Попри те, що товариства при яких діяли спеціалізовані видання, об'єднували навколо себе не лише представників академічного кола, а й просто зацікавлених осіб, редактори часописів «Przegląd Archeologiczny» та «Miesięcznik Heraldyczny» намагалися утримувати відповідний часові рівень науковості публікованих матеріалів. В обох випадках це не сприяло зростанню популярності видань, але забезпечувало обіг наукової інформації та сприяло поступу історичної науки.

РОЗДІЛ 4

ІСТОРИЧНА НАУКОВА ПЕРІОДИКА УНІВЕРСАЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ: «KWARTALNIK HISTORYCZNY»

Процес професіоналізації та інституціоналізації історичної науки ХІХ ст. супроводився створенням історичних часописів універсального характеру, покликаних координувати наукові дослідження, репрезентувати їх результати, створювати майданчики для розгортання дискусій, інформувати про актуальні події у науковому світі. У Львові цю нішу зайняв часопис «Kwartalnik Historyczny». На тривалий час він став загальнонаціональною історіографічною трибуною та аж до створення у 1905 р. у Варшаві часопису «Przegląd Historyczny» був єдиним польським фаховим періодичним виданням у галузі історії.

4.1 Формування редакційної політики часопису “Kwartalnik Historyczny” (1887–1900 рр.)

Невід’ємною частиною польської історіографії останньої чверті ХІХ – початку ХХ ст. є часопис «Kwartalnik Historyczny». Створений у 1887 р. як науковий орган Історичного товариства, він виходив друком у Львові до початку Другої світової війни й увесь цей час, демонструючи незмінно високий науковий рівень, залишався активним учасником національного історіографічного процесу, ретельно фіксуючи на своїх шпальтах усі переміни, що відбувались у ньому. У діяльності «Kwartalnika Historycznego» досліджуваного нами періоду виокремлюємо два етапи: 1) становлення і розгортання роботи (1887–1900рр.), 2) діяльність часопису в 1901–1918 рр.

Становлення видання «Kwartalnik Historyczny» припало на епоху позитивізму, яка запанувала в польській історіографії від другої пол. ХІХ ст. Опонуючи романтичній ідеології, вона була позначена переосмисленням

причин невдач у боротьбі за власну державну незалежність. Поряд з ідеєю порятунку нації через збройне відновлення державності прийшло розуміння потреби «органічної праці» над економічним та культурним піднесенням польських земель задля збереження нації. Саме цим прагненням найбільше відповідали засади позитивістської ідеології, яка обстоювала потребу неухильного дотримання критичного методу, базованого лише на емпіричних, об'єктивно реконструйованих фактах. Новий критичний напрямок, що піддавав ревізії попередні погляди, протиставляючи їм дослідницький об'єктивізм, проник у суспільну свідомість та запанував у всіх частинах Польщі, розділеної між трьома державами.

Становище польських земель у складі трьох імперій суттєво різнилося. З огляду на обставини, пов'язані з перебудовою Габсбурзької монархії у 60–70-х рр. XIX ст. і запровадженням конституційного устрою, королівство Галіції та Лодомерії отримало автономний статус. Це сприяло створенню найкращих умов для соціально-політичного, наукового та культурного розвитку поляків у Галичині, яка на зламі століть стала «польським П'ємонтом», основним тереном збереження історичної пам'яті народу та ідеї майбутнього відродження «історичної Польщі» з приєднанням до неї територій України, Білорусії та Литви.

Столицею королівства Галіції та Лодомерії був Львів. Через свій столичний статус місто було дуже германізоване, сучасники навіть називали його аматорською фотокопією цісарського Відня. Вважається, що в тодішньому Львові загалом ґрунт для діяльності наукових гуманітарних товариств був менш підготовлений, аніж, скажімо, у Кракові [503, s. 88]. Так, на установчому зібранні львівського Історичного товариства В. Калінка навіть закидав Львову недостатнє зацікавлення історією, брак традицій, які мали Варшава та Краків. Він наголошував, що «тут мало пам'ятників, історичних подій і тому обов'язковим є поглиблення знань про минуле» [459, 137]. Проте саме Львів був батьківщиною польського історичного товариства, яке згодом стало загальнонаціональною організацією.

Треба зазначити, що наукові товариства з історичною спеціалізацією, на взірць європейських, почали з'являтися в Польщі ще в 50–60-х рр. XIX ст. у Кракові та Варшаві. Однак ці спроби закінчувалися створенням лише спеціальних дослідницьких комісій у межах чинних загальнонаукових товариств – Краківського наукового товариства та Варшавського товариства шанувальників наук. Зокрема, у Кракові, ще перед заснуванням у 1873 р. Історичної комісії Академії знань, Юзеф Шуйський прагнув «утворити щось на кшталт історичних товариств, які так багато роблять для науки» [503, s. 87]. Проте далі намірів справа не просувалася, і першим польським професійним науковим товариством стало Історичне товариство, засноване у 1886 р. у Львові. А через рік з'явився і його друкований орган – часопис «Kwartalnik Historyczny».

Чільна роль у цьому процесі належала львівському історіографічному середовищу останньої третини XIX ст. Як зазначає Є. Матерніцький, переломним моментом для його становлення була полонізація Львівського університету, у якому активно розвивались історичні студії [553, s. 28]. У місті були великі зібрання документів і літератури, як-от бібліотека Львівського університету, Оссолінеум, бібліотеки Дідушицьких, Баворовських, Павліковських, Крайовий архів актів гродських і земських. Завдяки цим обставинам у Львові наприкінці XIX ст. зосередилося багато дослідників історії (майже 85% загального числа польських дослідників старовини) [551, s. 279], діяли такі наукові осередки, як університетське Академічне коло та Археологічне товариство, видавалися фахові періодичні видання, зміст яких частково був пов'язаний з питаннями історії [496, s. 53]. У Львові, зокрема, помітним явищем був «Przewodnik Naukowy i Literacki. Dodatek do «Gazety Lwowskiej» (1872–1918 рр.), який за багатьма критеріями визнають найважливішим тогочасним польським криптоісторичним часописом. Подальшим кроком у розвитку історіографічної наукової періодики була поява спеціалізованих видань, переважно з царини археології та допоміжних історичних дисциплін. Це «Wiadomości Archeologiczne» (від 1873 р.), «Przegląd

Archeologiczny» (від 1876 р.), «Zapiski Numizmatyczne: pismo poświęcone numizmatyce i sfragistyce» (від 1884 р.) та ін. [578, s. 175]. І саме діяльність багатьох істориків, зосереджених навколо цих установ та видавничих проєктів, закономірно спричинилася до створення Історичного товариства, яке на середину 90-х рр. ХІХ ст. вже налічувало понад три сотні членів. Через десятиліття після заснування Товариства його тодішній голова Т. Войцеховський зазначав: «Десять років тому, коли не було в цьому місті жодного осередку, який би репрезентував гуманітарні науки, наше Товариство створило такий осередок, і, хоча згодом стало їх більше, наше має першість» [456, s. 253–254].

Щодо обставин створення Товариства, то варто зазначити, що воно відбувалося у доволі стислі терміни. Як відомо зі спогадів сучасників, у травні 1886 р. до Ф. Папе завітав Л. Фінкель з проєктом видання збірки історичних праць, на що було зібрано майже 200 злр. Ці кошти учні К. Ліске почали збирати у 1881 р. для видання пам'ятної книги, укомплектованої з власних праць, на честь десятиліття присвоєння звання професора Львівського університету їхньому учителеві. Цей проєкт не вдалося реалізувати вчасно і вдруге до нього повернулися в 1886 р., але, як бачимо, вже в контексті ідеї створення історичного товариства та видання його наукового органу. Своєю чергою Ф. Папе розповів колезі про задум створення у Львові історичного товариства та запропонував йому власний проєкт статуту майбутньої організації [183, s. 4; 668, s. 535]. Очевидно, ця ідея давно витала у повітрі, оскільки відразу ж було створено Організаційний комітет на чолі з А. Семковичем, який, консультуючись з К. Ліске та В. Калінкою, узявся за опрацювання запропонованого Ф. Папе установчого документа. 22 червня 1886 р. було підготовлено (згідно з чинними вимогами) п'ять примірників проєкту статуту з відповідним поданням, підписаним від імені засновників Л. Фінкелем та А. Семковичем, і передано до Галицького намісництва. І вже через чотири дні – 26 червня – статут офіційно затвердили, зареєструвавши у рескрипті Намісництва за номером 40603 [7, арк. 6-8]. Установчі збори

Історичного товариства відбулися після закінчення літніх канікул в університеті – 14 жовтня 1886 р. Як згадують учасники цих подій, з нагоди створення Товариства гучної урочистості не влаштовували, все відбулося в доволі камерній атмосфері у Львівському університеті. Було обрано правління, до якого увійшли К. Ліске як голова Товариства та Т. Войцеховський – як заступник. Редакцію часопису, який, за попередньою домовленістю, мав називатися «Przegląd Historyczny» (і навіть було виготовлено печатку з такою назвою), очолив К. Ліске. До складу першого правління Історичного товариства увійшли О. Бальцер – секретар правління Товариства, Л. Фінкель – секретар редакційного комітету та члени правління і редакційного комітету – А. Прохаска, Ф. Папе, Р. Пілат, А. Семкович, С. Квятковський, В. Кентжинський. Особлива роль у цьому процесі належала К. Ліске, оскільки саме він був інспіратором створення такої організації істориків, а його учні взяли на себе весь технічний бік питання. Свою роль відіграло й те, що організатори Товариства науково зростали в Академічному колі істориків, утвореному 1878 р., натхненником якого був К. Ліске, а реальним керівником – Л. Фінкель. Звістка про намір учнів К. Ліске створити Історичне товариство застала видатного вченого вдома навесні 1886 р. Через прогресуючу хворобу його інавгураційний виступ прочитав В. Калінка, віддавши шану К. Ліске як діячеві, який «першим до історичних студій тут (у Львові. – *Л. Л.*) привніс сувору наукову методу, ба більше, гарячу любов до науки, щоб прищепити її своїм учням» [459, s. 137]. Отже, попри все, у Львові таки постало Історичне товариство та почав виходити перший фаховий історичний часопис. Відбулося це з таким розмахом, що незабаром сучасники заговорили про утворення львівської історичної школи.

Головні завдання новоствореного Товариства визначалися в його статуті: «Метою Товариства є спонукати і сприяти розвиткові історичних наук з особливим урахуванням історії Червоної Русі». Задекларовані цілі намірялися реалізувати через організацію засідань, загальних зборів, публічних читань, контактів з іншими науковими товариствами, а також через «видання

періодичного часопису, присвяченого історичним наукам, а якщо дозволять фонди – також інших наукових видань з галузі історії» [446, s. 1]. Саме К. Ліске скеровував Товариство не на публікацію джерел, чим віддавна сумлінно опікувалася краківська Академія знань, а на видання періодичного часопису, зорієнтованого передусім на критику й історичну бібліографію.

Отож, одним із головних напрямів діяльності Товариства стало видання його наукового органу – часопису «Kwartalnik Historyczny». Назву «Kwartalnik Historyczny» остаточно затвердили наприкінці листопада 1886 р. Вважається, що її К. Ліске запропонував В. Калінка, який симпатизував часописам «Kwartalnik Naukowy» (видавався від 1837 р.) та «Kwartalnik Kłósów» (видавався від 1877 р.). Реконструюючи історіографічну мотивацію створення часопису, дослідники висловлювали різні версії. Так, К. Среньовська дотримувалася думки про те, що відправним пунктом діяльності молодих організаторів Історичного товариства було створення видання для збільшення можливостей публікувати власні дослідження, адже вважалося, що для науковців у царині історії їх бракувало. У числі місцевих видань називалися лише «Dodatek Miesięczny, do Gazety Lwowskiej, poświęcony historyi, statystyce i ekonomii krajowej» (1850–1872), «Przewodnik Naukowy i Literacki» (1873–1919). За межами Львова: краківські «Przegląd Polski» (1866–1914) та видання Академії знань; варшавські «Ateneum» (1876–1901) і «Biblioteka Warszawska» (1841–1914); познанські «Roczniki Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk» (1860–1928) [574, s. 153–163]. Натомість А. Галос спростовує це твердження, виходячи з характеру новоствореного часопису, який містив украй мало досліджень і в перші роки займався переважно критичною діяльністю (за обсягом – 76% критики проти 22% досліджень та матеріалів). Тому, на його думку, одна-дві статті, опубліковані в кожному зошиті часопису, не могли вплинути на загальну ситуацію. Дослідник доходить висновку, що відповіді на питання генези часопису треба шукати у сфері забезпечення потреби швидкого і якісного оновлення наукової інформації, яке гостро постало наприкінці XIX ст. [503, s. 89–90]. Своє бачення зазначеної проблеми висловив

Є. Матерніцький, який вважав, що поява часопису була логічним наслідком внутрішнього розвитку польської історичної науки та тих змін, які відбувалися в добу позитивізму в історичній культурі польського суспільства [551, s. 275].

Підсумовуючи, визнаємо слушність усіх наведених зауваг, які охоплюють і об'єктивні, і суб'єктивні чинники появи часопису. Щодо заперечення А. Галосом аргументів К. Среньовської зауважимо, що часопис таки відкрив свої шпальти для молодих істориків – нехай не так для розміщення дослідницьких матеріалів, як, радше, для організації рецензійної діяльності останніх, що потребувало від дописувачів неабияких інтелектуальних зусиль, певної кваліфікації, дослідницького пошуку й хисту.

Наприкінці 1886 р., відразу ж після створення Історичного товариства, поміж його членів розпочалися жваві дискусії з приводу бачення форми і змісту майбутнього часопису. «Kwartalnik Historyczny», як і багато інших тогочасних польських часописів, наслідував західноєвропейські взірці. Зрештою, ще на інавгураційному зібранні 14 жовтня 1886 р. А. Семкович, апелюючи до досвіду німецьких дослідників старовини, підкреслював високий рівень розвитку історичної періодики в Німеччині, де на той час виходило 111 видань такого типу. Посилання на німецький досвід є зрозумілим ще й через те, що науковий шлях багатьох істориків, зокрема, й львівських, традиційно пролягав через навчання в Німеччині. Взірцем для творців «Kwartalnika Historycznego» став часопис «Historische Zeitschrift», який від 1859 р. у Мюнхені видавав Генріх фон Зібель і з яким майже два десятиліття співпрацював К. Ліске. Іншим зразком для створення «Kwartalnika Historycznego» називають «Przeгляд Krytyczny», який виходив у Кракові у 1874–1877 рр. за редакцією В. Закшевського і якому симпатизував К. Ліске [668, s. 535]. Однак якщо В. Закшевський головним завданням редагованого ним часопису вважав пробудження критичного руху на всьому просторі польської наукової літератури, де історія в поєднанні з географією та етнографією була лише одним із розділів, то в намірах К. Ліске було оперативне подання в часописі інформації про всю наукову продукцію, що

стосувалася історії Польщі. Саме на цьому акцентував увагу секретар Товариства Л. Фінкель у зверненні у 1888 р. до Крайового сейму з проханням надати субвенцію на видання часопису [31]. Якщо характерною рисою європейської наукової періодики доби позитивізму було проголошення боротьби за чистоту науки, звільнення її від політичної заангажованості через різке протиставлення науки публіцистиці, то «Kwartalnik Historyczny» був створений для боротьби з дилетантизмом у царині історії. Хоча часопис і був дітищем львівських істориків – борців за чистоту методу, він через певні обставини не міг уникнути політичних впливів.

Варто також зазначити, що, попри зорієнтованість часопису «Kwartalnik Historyczny» на широке коло проблем у галузі і польської, і всесвітньої історичної науки, його специфічною рисою була виразна регіональність, адже часопис був друкованим органом Історичного товариства, спрямованість якого на дослідження Галичини визначалася Статутом організації [446, s. 1]. Заснований як загальнопольське видання, «Kwartalnik Historyczny» у перші десятиліття свого існування зосереджував навколо себе переважно львівських дослідників старовини. Лише згодом до співпраці дедалі частіше залучали істориків з-поза Львова. Прикметно, що серед них були науковці різних національностей, які проживали й працювали у різних частинах Галичини та за її межами [551, s. 275]. Визначальною у питанні регіоналізації досліджень часопису була також позиція його першого головного редактора – К. Ліске, який у рефераті, підготовленому до Другого з'їзду польських істориків у Львові (1890 р.), зауважував: «Без пробудження наукового життя у провінції ми ніколи не зможемо отримати результатів на ниві гуманітарних досліджень [...] Пізнаємо історію Речі Посполитої, але не пізнаємо її провінційної, локальної історії, а хіба можна пізнати цілість, не знаючи частин?». Він звертався до делегатів з'їзду з пропозицією створити регіональні та локальні наукові кола, аби «всі сили, що тільки чимось можуть прислужитись науці, зійшлися під одним прапором» [8].

Від початків свого існування часопис охоплював широкий діапазон історичних дисциплін та сповідував принцип різновекторності наукових досліджень. Однак редакційна політика «*Kwartalnika Historycznego*», пов'язана з іменем його засновника і першого редактора К. Ліске, передовсім була спрямована на джерелознавчі пошуки. Найвдаліше сформулював актуальне гасло в новоствореному часописі О. Бальцер, учень К. Ліске. В одній зі своїх рецензій він писав: «Завданням теперішньої науки є передусім якнай докладніший аналіз джерел, ретельна фіксація кожного факту, одне слово, ґрунтовна підготовча праця, яка, якщо в майбутньому буде здійснена, уможливить формулювання загальних висновків, синтез у найповнішому сенсі цього слова» [320, s. 469].

Визначальна роль у становленні часопису належала його першому головному редактору К. Ліске [668, s. 465–548; 533, s. 77–94; 519, s. 181–200]. Попри те, що через важке захворювання в останні роки життя (1888–1891 рр.) вчений був прикутий до ліжка, він продовжував активну наукову та організаційну діяльність. Сучасники згадують, що К. Ліске вдома провадив навчальні семінари і засідання правління Історичного товариства, особисто переглядав і здійснював кінцеву редакцію усіх матеріалів часопису [183, s. 10].

Задеклароване прагнення охопити у львівському часописі весь загал польської історіографічної продукції на практиці зреалізувати виявилось досить складно. Повчальними в цьому контексті були зусилля самого редактора, спрямовані на виконання артикульованого постулату. К. Ліске принципово намагався знайти для часопису найкращих рецензентів. Яскравою ілюстрацією завзятості першого головного редактора є наведений Т. Кондрацьким текст листа К. Ліске до А. Рембовського з приводу замовленої йому рецензії на працю М. Кареева «Історичний нарис польського сейму»: «Не хочу вірити, – писав 19 лютого 1889 р. К. Ліске до А. Рембовського, – що пан може нас так розчарувати. Ви самі зголосилися до редакції з наміром надрукувати у «*Kwartalniku Historycznym*» заявлену статтю, і ми з великим задоволенням погодилися. Але чому тепер Ви надсилаєте свою статтю до

«Ateneum», а не до «Kwartalnika...»? Так не годиться, так у жодному разі не може бути. Що тепер має робити редакція? Адже книга пана Кареева є надто важливою, щоби про неї мовчати. Від моменту її виходу у світ минуло багато часу, а редакція, розраховуючи на Вас, не клопотала про іншу рецензію. Та замість матеріалу ми отримуємо відповідь: працю відправив до «Ateneum». Слово чесного чоловіка має бути святим, а таке слово Ви дали мені, і прошу його тепер дотримати. Якщо стаття є в «Ateneum», то прошу вилучити її. Нехай доведеться пояснити все редакції, але цей часопис, на відміну від «Kwartalnika Historycznego», не зобов'язаний робити огляд усіх праць, які стосуються історії Польщі чи Русі, особливо таких, як ця книга. Тому я навіть не думаю звільняти Вас від даних у листі обіцянок. Ви пишете про два втрачені повідомлення, але це Вас не виправдовує, бо для чого тоді існують рекомендовані листи? Дивно, зрештою, що ваші листи, і то обидва поспіль, губляться на пошті в той час, коли сотні інших, які я отримую як редактор, регулярно доходять. Наполягаю, щоб Ви надіслали цю статтю мені. Було б прикро, якби я був змушений повідомити читачів часопису про те, чому ми не можемо подати рецензії на книгу пана Кареева. Гадаю, що Ви не змусите мене до цього» [533, s. 83]. Після такого «наполегливого» прохання рецензія таки з'явилася на сторінках часопису.

З. Гординський згадує про К. Ліске як про редактора таке: «Часопис, створений невеликим коштом, поволі зростав і міцнів. Здобував собі визнання у професійних сферах. Це була заслуга вмілого керівництва пожиттєвого голови Товариства К. Ліске. Він, як редактор часопису, був його душею і силою, він був його правдивим творцем, піклувався про співробітників, про добір матеріалів, серед яких не було жодного, якого б не читав [...] Про часопис говорили, що критика в ньому надмірно гостра. К. Ліске до всього, що вважав науково неякісним, був нещадним, домагався якнайсуворішої критики, називаючи речі своїми іменами» [668, s. 535–536].

Головним завданням новоствореного часопису з його виразно критичною спрямованістю було визначено публікування невеликих за обсягом

праць, які були б взірцем суворого позитивістичного методу та ретельної фахової оцінки наукової літератури, що стосувалася історії Польщі та всесвітньої історії загалом. Завдяки цьому співробітники часопису намагалися подолати дилетантизм, невігластво та брак об'єктивізму в історичних дослідженнях. Часопис відразу ж задемонстрував високий науковий стандарт публікованих на своїх сторінках досліджень і критики. К. Ліске надав «Kwartalniku Historycznemu» виразно критичного характеру, відповідно до якого рецензійна рубрика першого номера втричі перевищувала обсяг решти текстів. Водночас окрім великого рецензійного блоку «Kwartalnik Historyczny» від першого номера містив рубрики «Статті» та «Матеріали». У цьому річнику є публікації Ф. Бостеля «Ожеховський чи Гурський?», В. Лозінського «Староцерковне малярство на Русі», А. Малецького «Коли постав меморіал Остророга», Т. Корзона «Сташиць як історіограф», В. Смоленського «Орієнтальна школа у Стамбулі». Був опублікований також «Перелік розгорнутих рецензій, надрукованих в інших часописах», який підготував і забезпечував надалі Л. Фінкель, «Бібліографія закордонних творів» К. Ліске, що подавав інформацію про найновіші явища у загальній історіографії та свої зауваги до них. Постійними рубриками стали також «Звіти засідань Історичного товариства», «Від редакції» та «Полемика».

Створення Товариства і вихід у світ першого зошита часопису викликав хвилю відгуків у польській пресі. Зокрема, варшавські «Kłusy» писали, що «група працюючих і вже заслужених у царині історії вчених, які неодноразово доводили розуміння методів джерельних досліджень, створили рух, якого до того в нас не було, і висвітлюють нам наше минуле. [...] Історія не буде писатися, виходячи з ситуативних політичних потреб, бо ціллю молодого Товариства, як це виразно зазначалося в промовах, буде правда» [503, s. 95]. Про те, що назагал «Kwartalnik Historyczny» прийняли прихильно, свідчать не лише відгуки в пресі. Так, Т. Корзон зазначав: «Труд писання і витрачений час з охотою жертвую на доведення своєї доброзичливості до першого в Польщі Історичного товариства [...] Проспект

часопису мені подобається. При першій нагоді, попри брак часу, постараюся щось написати, адже «Kwartalnik Historyczny» тепер завжди буде в моїх думках» [503, s. 95]. Виразно критичний характер часопису викликав жваве зацікавлення його авторів сприйняттям видання поза межами Львова. Так, О. Бальцер у листі до В. Абрагама писав: «Як у Вас прийняли «Kwartalnik Historyczny»? Чи Мисельський дуже злий? А Уляновський чи ображається з приводу рецензії про «право азилу» [391, s. 112–117; 319, s. 67–71]? Якою є взагалі Ваша думка про наш часопис? А бачиш, і ми у Львові змогли щось зробити!» [503, s. 94–95].

У 1891 р., після смерті К. Ліске редакцію «Kwartalnika Historycznego» очолив О. Бальцер, який продовжував закладені першим головним редактором традиції провадження часопису. Ще до цього О. Бальцер, як секретар правління Історичного товариства, активно допомагав хворому К. Ліске у виконанні обов'язків головного редактора [560, s. 188–189]. Він звертав особливу увагу на питання налагодження наукових контактів та розповсюдження часопису далеко за межі Австро-Угорської імперії. «Kwartalnik Historyczny», який здобував чимраз більшу популярність, надсилали до Німеччини, Росії, Франції, Італії, Швеції, Чехії та Угорщини. Завдяки обміну редакція значно поповнювала власну бібліотеку іноземними часописами. У 1894 р. О. Бальцер змушений був залишити цю посаду через тяжку форму пневмонії. Справу видання часопису підхопив директор бібліотеки Львівського університету А. Семкович, який керував часописом упродовж 1895–1897, 1899–1904, 1906–1914 та 1920–1922 років. У 1898 р. хворого А. Семковича на посаді редактора заміняв його близький колега по бібліотеці Ю. Коженювський. А в 1905 р. функції редактора «Kwartalnika Historycznego» виконував заступник директора бібліотеки Ф. Папе. Редакція видання розташувалася у приміщенні бібліотеки Львівського університету. Це було не випадково, адже саме там відбувалися зібрання Історичного кола, з якого вийшли засновники Товариства.

У процесі праці над виданням часопису тривав пошук найоптимальнішої його структури. У 1890 р. до неї додалася рубрика «Огляд історичних та літературних досліджень, що з'являлися в щоденних, тижневих та місячних часописах» (Б. Губринович та Ф. Крчек), у 1891 р. – рубрика «Матеріали» трансформувалася в «Miscelanea». Того ж року «Бібліографія закордонних творів», яку провадив К. Ліске, вже називалася «Бібліографія й огляд закордонної літератури» (К. Ліске і Л. Фінкель), а в 1893 р. трансформувалася в «Огляд закордонної літератури». Редакція докладала неабияких зусиль для забезпечення читачів інформацією про дослідження не лише з історії Польщі, але й всесвітньої історії. Після смерті К. Ліске цю рубрику готував лише Л. Фінкель, оскільки було мало працівників, які могли б створити самостійні оригінальні огляди такого типу: для цього потрібна була не лише копітка праця, але передусім велика ерудиція. Мало значення і те, що закордонні видання потрапляли на полиці львівських книгарень та бібліотек із запізненням і в невеликій кількості, тому в оглядах доводилося спиратися часом на рецензії на ці праці, а не на оригінальні тексти. Щоб зарадити цьому, 1895 р. рубрику ще раз видозмінили, присвоївши назву «Огляд літератури всесвітньої історії». З цією метою у 1895–1897 рр. Л. Фінкель zorganizував колектив своїх учнів, які мали систематично працювати над матеріалами для згаданої рубрики. Однак і надалі підставою слугували переважно не оригінальні наукові дослідження, а рецензії. Рубрику забезпечували оглядами, які готували Л. Фінкель, Є. Барвінський, Ю. Фредберг, Б. Геберт, М. Конет, Е. Ярмутьський, М. Кордуба, Ю. Левицький, В. Рольний. Вона була поділена на тематичні блоки: стародавня, середньовічна, ранньомодерна історія (до 1700 р.), історія XVII–XIX ст. Це дало змогу зробити рубрику більш структурованою.

У 1893 р. розділи «Перелік розгорнутих рецензій, надрукованих в інших часописах», та «Огляд історичних та літературних досліджень, розміщених у щоденних, тижневих та місячних часописах», трансформувалися в загальний, створюваний крізь призму історичної візії «Огляд часописів». Місце цієї

рубрики у 1902 р. посіла «Бібліографія польської історії» Є. Барвінського. Впровадження бібліографій, спершу польської, а згодом і всесвітньої історії, стало відгуком на задекларовану потребу критико-інформаційного охоплення всього масиву польської історіографічної продукції. Їх впровадили до структури часопису, коли з'ясувалося, що бракує сил охопити комплекс друкованої продукції у рубриках «Рецензії» та «Огляди часописів».

У 1898 р., з ініціативи тодішнього головного редактора Ю. Коженювського, для забезпечення регулярного і швидкого оновлення інформації про події наукового життя в галузі історії з'явилася рубрика «Хроніка», яку вів Є. Барвінський. Запровадження цієї рубрики, що стала додатковим джерелом актуальної інформації, викликало зацікавлення читачів часопису.

Увесь цей час головну увагу колектив «Kwartalnika Historycznego» концентрував на забезпеченні рецензійного блоку публікацій. Як уже зазначалося, на час створення часопису редакція ставила собі за мету подавати докладні огляди всіх без винятку публікацій, які мали стосунок до польської історії. К. Ліске заохочував колег до написання критичних матеріалів високого рівня. Важливим досягненням для кожного автора «Kwartalnika Historycznego», зокрема, молодого дослідника, була успішна публікація в рецензійному відділі часопису. Зазначимо також, що в часописі особливу увагу звертали й на те, щоб відстоювати об'єктивну оцінку явищ польської історії. Такі тенденційні відгуки траплялися в тогочасній німецькій та російській історичній науці. Прикметною у цьому контексті, наприклад, є полеміка на сторінках «Kwartalnik Historyczny» з російським ученим М. Карєєвим з приводу причин занепаду Польщі [299, s. 555–570; 433, s. I–V; 77, s. 687–702].

Найбільше рецензій – 264 – було опубліковано в першому річнику, у другому – 203, у четвертому – 154, згодом у 1892–1896 рр. їх кількість сягала 200, а до 1900 р. зменшилася до 96 і на такому рівні трималася на початку ХХ ст. Частково таку ситуацію можна пояснити фінансовими негараздами, які

переживало Історичне товариство і через які скорочувався обсяг часопису, а також труднощами в отриманні рецензійних матеріалів та збільшенням частки досліджень, друкованих у виданні.

Попри виразно критико-рецензійне спрямування часопису, історичні дослідження на його сторінках також посідали чільне місце. Стислі за формою і концентровані за змістом, вони також слугували взірцями строгості позитивістської методи, яку пропагувала редакція. Їх чисельність коливалася від п'яти у першому номері часопису до тринадцяти-чотирнадцяти у річниках за 1890–1891 рр. Не можна не згадати невеликі за обсягом джерельні причинки, друковані в рубриці «Miscellanea». Супроводжувані коментарями, вони проливали світло на окремі історичні події, були красномовними прикладами культури роботи з джерелами. Їх чисельність коливалась від одного-двох у перших річниках до десяти-п'ятнадцяти у 1894–1895 рр.

Отож, на початок ХХ ст. остаточно викристалізувалася така рубрикаційна структура «Kwartalnika Historycznego»: дослідження, невеликі джерельні причинки, рецензії, огляд літератури із всесвітньої історії, хроніка, огляд часописів, звіти засідань Історичного товариства, полеміка, некрологи. Загалом така структура, вироблена в перші роки існування часопису, залишалася актуальною впродовж усього львівського періоду його діяльності.

4.2 Основні напрями діяльності “Kwartalnika Historycznego” у 1901–1918 рр.

На зламі століть у діяльності Історичного товариства спостерігалися виразні ознаки кризи – припинилось поповнення лав організації новими членами, що одразу позначилось на його бюджеті та спровокувало проблеми, пов’язані з фінансуванням часопису, витрати на друк якого лише частково компенсувала держава [30, арк. 7, 12, 13]. Головною причиною цього, на думку дослідників, було те, що від часу заснування до початку ХХ ст. майже не зазнав змін керівний склад Історичного товариства [74, s. 19–40; 547, s. 7]. З одного боку, це стало запорукою континуації започаткованої усередині 80-х рр. ХІХ ст. справи і дало змогу Товариству залишатися на високому науковому рівні, але, з іншого боку, породило низку проблем, насамперед фінансових. На думку Є. Барвінського, в колективі очільників організації істориків не виявилось добрих управлінців, які б могли вивести його на новий виток поступу. Організацію очолювали люди заслужені, але надто заклопотані науковими проблемами, надто заглиблені у власну інтелектуальну працю, щоб, популяризуючи «Kwartalnik Historyczny» та діяльність Історичного товариства, залучати до співпраці ширші суспільні кола, меценатів. Вони в певному сенсі були дещо відірваним від суспільства колективом учених, кастою інтелектуалів, до якої не всі наважувалися наблизитись. Звідси впливала і складність популяризації цілей Товариства та діяльності часопису серед широких верств. Свідченням цього є дані про істотне скорочення кількості членів організації. Упродовж 1894–1911 рр. їх чисельність зменшилася від 310 до 264 осіб, відтак протягом 1899–1902 рр. та 1906–1911 рр. спостерігався дефіцит бюджету Історичного товариства.

Ще однією проблемою була нерегулярна сплата членських внесків. Так, із 259 членів Товариства у 1910 р. вчасно оплату здійснили лише 143 особи [32, арк. 166–167]. Поменшало також передплатників часопису – від 207 осіб у 1899 р. до 170 – у 1903 р. [44, арк. 79].

Причиною такого стану речей стало те, що задекларований керівництвом Товариства та редакцією часопису дуже високий науковий рівень публікацій не сприяв залученню до співпраці широкого загалу, зокрема вчителів історії. Ці проблеми викликали стурбованість тодішнього керівництва Історичного товариства. Так, Я. Птасьник та А. Семкович у 1909 р. обговорювали плани створення товариства для сприяння та поширення історичної культури серед суспільства, які, однак, так і не були зреалізовані [74, s. 22]. Аналізуючи цю ситуацію, керівники Товариства акцентували увагу, щоправда, на іншому аспекті проблеми. Наприклад, в одному зі звітів про його діяльність зазначалося: «Із жалем зауважуємо, що розвиток Товариства уже декілька років як призупинився, а зусилля правління, як і редакційного комітету, не змогли забезпечити його зрушень. Змушені визнати, що не більшає членів, не зростають наукові видання Товариства. Причини такого стану речей, приховувати які не хочемо, вбачаємо почасти в тому факті, що з лона Товариства (з наших членів та співробітників часопису) вийшло декілька нових інституцій та часописів, які обслуговують окремі галузі історичної науки, а почасти – у відсутності достатніх матеріальних засобів, що негативно вплинули на видання нашого органу – втрата безкоштовного друку «Kwartalnika Historycznego» і доходів зі спадку З. Качковського» [468, s. 3].

Прагнучи знайти вихід з цієї складної ситуації, правління Історичного товариства провело у 1902 р. кілька спільних з редакційним комітетом робочих засідань. Голова та секретар Товариства, перебуваючи в січні того року в Кракові, зустрічалися з місцевими істориками. На цих зустрічах ішлося про створення у Кракові допоміжного осередку, який би сприяв роботі львівської редакції часопису. Краківське коло членів Товариства, що зібралося 17 січня 1912 р. в Академії знань, постановило допомогти редакції «Kwartalnika Historycznego», а обраний комітет, до складу якого увійшли В. Чермак, А. Хмель, С. Естрейхер, С. Кутшеба та В. Токаж, взяв на себе роботу із забезпечення посередництва між редакцією часопису і співробітниками, що жили і працювали в Кракові. План цієї взаємодії

представив В. Чермак на засіданні редакційного комітету в березні 1902 р. у Львові [468, s. 3–4]. Проте вже наприкінці року у звіті з засідання Товариства повідомлялося, що ця акція не дала очікуваних наслідків, хіба що зав'язалося листування львів'ян з В. Чермаком та надійшло по одній рецензії від В. Токажа, Я. Птасьника й А. Хмеля [267, s. XIX–XX]. Окремі дослідники надіслали лише обіцянки щодо співпраці, дехто взагалі від неї відмовився. Помалу ця ініціатива згасла, і у звітах 1903 р. про неї вже не згадувалося.

Аналогічну акцію провів у Варшаві в січні 1902 р. давній шанувальник часопису Т. Корзон. Він роздав частину замовлень редакції на рецензування, однак отримав відмови і надіслав до часопису лише власну рецензію [267, s. XIX]. Згодом до питання утворення на теренах Варшави такої організації, яка б виступала від імені львівського Історичного товариства і співпрацювала з ним, редактор часопису А. Семкович повертався не раз. Так, у 1909 р. він звернувся з проханнями до І. Барановського та отримав від нього згоду на допомогу в посередництві. У висліді редакція отримала декілька відповідей з Варшави, але продовження ця співпраця не набула. У 1914 р. на прохання редактора цими питаннями займався М. Лодинський, який до того у Кракові заявив про себе як активний пропагандист співпраці з часописом. Проте і ця місія була невдалою. У листі до А. Семковича М. Лодинський писав, що «у Варшаві натрапив на несприятливий ґрунт: по-перше, бракує людей, готових працювати з таким обсягом матеріалів, по-друге, надрукована рецензія Ашкеназі на працю Смоленського спричинила різку агітацію проти Ашкеназі, і це недобре відбилося на ставленні до «Kwartalnika Historycznego», якого почали сторонитися» [74, s. 35].

Ситуативний спалах активності в діяльності Історичного товариства у 1906–1907 рр. пов'язують з приїздом до Львова С. Закшевського, який обійняв посаду секретаря організації. Почастішали наукові зібрання та зростало суспільне зацікавлення діяльністю Товариства, на десяток осіб збільшилася його чисельність. Однак, як стверджують Т. Мантойффель та М. Г. Серейський, консерватизм старших членів правління загальмував цей

процес, відкинувши розвиток Товариства до попереднього стану [547, s. 7–10]. Та й С. Закшевський незабаром відійшов від наукових справ, занурившись у вир політичної діяльності.

У фінансовому аспекті критичним періодом для діяльності «Kwartalnika Historycznego» став 1910 рік, коли забракло коштів для видання часопису. У попередні роки це питання вирішувалося завдяки меценатам. Скажімо, перші сім річників у своїй друкарні за собівартістю друкував В. Лозінський. У 1893–1898 рр. часопис безкоштовно друкували у друкарні Оссолінеуму. Фінансові проблеми від 1906 до 1908 рр. вдавалося вирішувати за рахунок попередньо накопичених коштів, але вони швидко вичерпалися. У 1911 р., коли підводили підсумки 25-ліття діяльності Історичного товариства та часопису й окреслювали перспективи подальшого розвитку, з уст очільників Товариства лунали скарги на недостатню підтримку їхніх зусиль з боку суспільства. Лише це, на їхню думку, вело до зменшення чисельного складу організації, що своєю чергою погіршувало фінансову ситуацію і ставило на межу існування видавничі проекти Товариства [470, s. 7]. Утім, кризу вдалося подолати, і до 1913 р. становище стабілізували завдяки реорганізації економічної діяльності Товариства, здійсненої під керівництвом Є. Барвінського. Зокрема, на третину скоротили обсяг часопису: зазвичай річник мав обсяг 48–49 друкованих аркушів, а у 1913 р. його було зменшено до 30 [469, s. 1–5].

У подоланні цієї кризи львівській редакції часопису та Товариству неабияк допоміг краківський осередок істориків, який налічував майже 40 членів і який підтримав ініціативу тіснішої співпраці з львів'янами. Цьому сприяв переїзд до Кракова Ф. Папе, що став на новому місці активно пропагувати діяльність часопису та Історичного товариства. У своїх спогадах Є. Барвінський відгукується про Ф. Папе як про надзвичайно контактну і легку у спілкуванні людину. Працюючи на посаді головного редактора «Kwartalnika Historycznego» у 1905 р., він активно залучав до співпраці редакційний комітет, сам започаткував дискусії та охоче брав участь в обговоренні важливих питань. Велику увагу Ф. Папе приділяв особистим зв'язкам з

істориками, яких заангажував до роботи у проєкті. Під його керівництвом у світ вийшли 3-й і 4-й зошити часопису за 1904 р. та весь річник 1905 р., які вирізнялися високим науковим рівнем. І саме Ф. Папе, переїхавши зі Львова до Кракова, де він обійняв посаду директора Ягеллонської бібліотеки, спричинився до створення Краківського кола Історичного товариства. Його структурне оформлення розпочалося наприкінці 1912 р. за активної підтримки В. Собеського, М. Лодинського та В. Конопчинського. Завданням цього осередку стало налагодження тісної співпраці з львів'янами та допомога в науковому і матеріальному наповненні «Kwartalnika Historycznego» [54]. Ці ідеї підтримали краківські історики на організаційному зібранні 11 січня 1913 р. На цьому засіданні були присутні 76 членів нової організації, а наприкінці року їх чисельність уже сягнула 112 осіб [53]. Очолив Коло Ф. Папе, його заступником став В. Токаж, а згодом – С. Кутшеба, який пропрацював на цій посаді протягом 1914–1924 рр. Краківське коло розвинуло жваву наукову діяльність. На засіданнях окрім доповідей обговорювались організаційні питання діяльності Історичного товариства [58]. У Кракові був створений редакційний комітет, який працював над забезпеченням «Kwartalnika Historycznego» матеріалами та подав редактору проєкт пропозицій для поживлення його діяльності. Склад редакційного комітету часто змінювався. До нього входили Я. Фіялек, М. Ростворовський, В. Собеський, В. Семкович, С. Кот, під час перебування у Кракові – львів'янин Є. Барвінський. Краківський редакційний комітет зосереджувався здебільшого на найважчій ділянці роботи редакції – пошуку рецензентів для часопису. Адже саме в Кракові звертали особливу увагу на потребу збагачення змісту видання у цій рубриці.

Як зазначав Є. Барвінський, наскільки Товариство не спромоглося в цей період на розгортання активної діяльності, настільки стабільно рятував ситуацію його друкований орган [74, s. 27]. Аналізуючи зміст річників, не можна не визнати, що авторам не лише вдалось утримати його на високому науковому рівні, який був досягнутий в попередній період, але постійно

спостерігалася тенденція до активізації діяльності часопису, його структурної трансформації та вдосконалення змістового наповнення [55]. Так, на початку ХХ ст. опрацювання рубрики, присвяченої всесвітній історії, передали до рук істориків старшого покоління – у 1901–1904 рр. у цій рубриці бачимо прізвища Ш. Ашкеназі, Олександра та Владислава Семковичів, З. Паздри, М. Шорра. Усвідомлюючи труднощі, з якими зіштовхувалися дописувачі під час комплектування згаданої рубрики, з іншого боку – розуміючи її необхідність, редакція вирішила змінити систему створення розлогих оглядів і почала систематично публікувати бібліографію всесвітньої історії. У 1903 р. була започаткована рубрика «Огляд всесвітньої історії», над яким працювали М. Шорр та Ш. Ашкеназі. Упродовж 1905–1914 рр. завдяки зусиллям Є. Барвінського ця хронологічно систематизована інформація з'являлася вже регулярно, швидко оновлювалася, до того ж там, де це дозволяв матеріал, подавалася й анотація до праці. У такий спосіб зросла змістова насиченість рубрики.

З 1903 р. епізодично почала з'являтися рубрика «Огляд літератури історії євреїв у Польщі», над якою працювали М. Балабан та М. Шорр. У 1904 р. вона виходила під назвою «Бібліографічні нотатки до історії євреїв» і забезпечувалася М. Балабаном, у 1908 р. він опублікував у часописі «Огляд літератури історії євреїв у Польщі» за 1899–1907 рр.

Про популярність часопису в наукових колах свідчить, наприклад, лист дослідника В. Мейбаума, який у січні 1913 р. звертався до редакції «Kwartalnika Historycznego» з проханням опублікувати його працю. Оскільки черговий зошит уже віддрукували, автор пропонував його коштом здійснити додаткові процеси [49, арк. 17–18].

Увесь цей час, з невеликою перервою, редакцією часопису керував А. Семкович. Він вирізнявся неймовірною працездатністю, але за характером був замкнутим, уникав публічних виступів. Більшість редакційної роботи А. Семкович виконував самотійно, готуючи сотні листів із замовленнями на ті чи інші публікації. Хочемо зазначити, що він надзвичайною ретельно

добирав та редагував матеріали, а редакційний комітет у часи його головування був радше номінальним органом. Водночас А. Семкович охоче залучав до співпраці молодих дослідників і сприяв у їхній праці. Як згадує Є. Барвінський, тоді не було жодного молодого талановитого вченого, якого б А. Семкович не залучив до роботи у «Kwartalniku Historycznym». Радо допомагав їм, звертаючись до архівістів з проханнями посприяти в пошуках того чи іншого історика, багато робив для молодих учених як директор бібліотеки Львівського університету [74, s. 29].

Суттєвих змін на початку ХХ ст. зазнав колектив часопису. Померли Г. Лісіцький, В. Нерінг, С. Квятковський, А. Вагнер. Відійшли від співпраці В. Чермак, М. Соколовський, Ю. Третяк, Б. Уляновський, Ф. Бостель, Г. Савчинський. Поодинокі праці подавали В. Закшевський та Я. Фіялек, поменшало публікацій О. Бальцера (якщо в попередні роки доробок О. Бальцера налічував 77 позицій, то на початку нового століття – 9), В. Абрагама 38 проти 9), Л. Фінкеля (55 проти 5), М. Перлбаха (77 проти 2). Перейшли працювати в інші видання В. Абрагам, Л. Фінкель, Б. Дембінський, Т. Войцеховський, В. Лозінський, М. Перлбах, В. Брухнальський. На думку Є. Барвінського, історики старшого покоління – і львівські, і з інших міст – не знаходили в часописі суттєвої підтримки й самоусувалися від співпраці [74, s. 27]. Проте були також цілковито заангажовані у проєкт, які відгукувалися на кожний заклик до співпраці. Окрім самого редактора – А. Семковича, до них належали Ф. Папе, А. Прохаска, Ш. Ашкеназі, А. Віняж, Б. Лозінський, а також такі метри польської історичної науки, як А. Брюкнер та Т. Корзон.

Найбільшою проблемою у роботі над часописом була організація швидкого забезпечення його критичними матеріалами. Задля цього головний редактор послуговувався переважно особистими контактами. Уже згадувані ініціативи щодо створення регіональних представництв редакції у Кракові та Варшаві у 1902 р., як знаємо, не дали бажаних результатів. Певну стабільність у співпраці забезпечувало лише Краківське коло – звідкіля систематично почали надходити матеріали. Проте цю діяльність перервали події Першої

світової війни. Виходячи з цієї ситуації, А. Семкович уважно стежив за працями молодих дослідників і активно залучав їх до співпраці: від 1895 р. – Є. Барвінського, Я. Фредберга, Є. Ромера, від 1896 р. – Ф. Коперу, А. Шелонговського, К. Войцеховського, від 1897 р. – С. Кентжинського, М. Шорра, В. Семковича, від 1898 р. – С. Кутшебу, від 1899 р. – З. Паздру, від 1900 р. – К. М'яковського. У цей час вперше друкують у часописі свої праці М. Балабан, З. Батовський (від 1901 р.), З. Гаргас, Я. Якубовський, Я. Птасьник, В. Токаж, С. Закшевський (від 1902 р.), Л. Яновський, С. Добжицький, Г. Мосціцький, А. Скалковський, В. Собеський (від 1903 р.), Е. Длугопольський (від 1904 р.), П. Дамбковський, Ф. Буяк, М. Гандельсман, Л. Коланковський, М. Гавлик, Е. Кіпа (від 1905 р.), М. Гойський, Т. Грабовський, В. Конопчинський, М. Лодинський (від 1906 р.), Б. Барвінський, К. Моравський (від 1908 р.), О. Гурка, Я. Рутковський (від 1909 р.), К. Гартлеб, Т. Е. Модельський (від 1910 р.), В. Боратинський (від 1911 р.), Р. Гродецький, О. Галецький (від 1912 р.), С. Кот, М. Кукель (від 1913 р.).

Подолавши негаразди 1910–1912 рр. завдяки реорганізації фінансової діяльності Товариства та часопису і при активній інтелектуальній та матеріальній допомозі з Кракова, на початок 1914 р. їхні очільники сподівалися на нормалізацію наукової праці у найближчому майбутньому. У Кракові прибуло 40 нових членів, в інших містах – 29, і загальна кількість членів Товариства зросла до 315 осіб. У 1913 р. головним редактором часопису залишався А. Семкович, а до складу редакційного комітету входили Ш. Ашкеназі, Б. Губринович, К. Хадачек, А. Галбан, К. Гартлеб, М. Кукель, Т. Е. Модельський, Г. Савчинський, В. Семкович, С. Закшевський. Цього ж року з об'єктивних причин Товариству не вдалося отримати державної субвенції у розмірі 1400 крон, що становило п'яту частину його доходів, оскільки того року не скликався Крайовий сейм, на якому приймалось рішення про виплату субвенції. У 1914 р. крайову субвенцію Товариству виплатили, і А. Семкович сподівався видати часопис обсягом щонайменше 40 друк. арк. Мав надію редактор також на те, що в майбутньому не буде

об'єднаних зошитів, як у 1913 р., і виходитимуть вони регулярно, щоквартально.

Того ж року Товариство займалося питаннями підготовки проєкту ІV з'їзду польських істориків, який мав відбутися у Львові у 1915 р. 7 квітня 1914 р. загальні збори членів Історичного товариства проходили вже під гаслом запланованого з'їзду. Тоді ж змінилося керівництво львівської організації – тогочасний голова Т. Войцеховський, після більш як двадцятилітнього керування організацією, та віцеголова Л. Кубаля повідомили про бажання передати правління у молодші руки. Отож головою став Л. Фінкель, віцеголовою Б. Дембінський, а редактором часопису залишився А. Семкович [478, s. 310–311]. Про символічність цього кроку, який знаменував собою оновлення, пише у своїй праці, присвяченій історії часопису у 1914 – 1924 рр., К. Соханевич [4, арк. 1].

Новий керівник прагнув пожвавити наукову діяльність організації. З його ініціативи на засіданні 2 червня 1914 р. було ухвалено, що на щомісячних наукових зібраннях окрім виступів, які мали тривати до півгодини, виголошуватимуться стислі (до 10 хв) повідомлення. Було запропоновано налагодити тісніші контакти із Краківським колом, зокрема, через обмін доповідачами, а також з гуманістичними товариствами Львова через проведення спільних зібрань. На засіданні було окреслено мету: здійснювати енергійніші акції із залучення до Товариства нових членів. Зокрема, пропонували розсилати відозви, передусім до дирекцій середніх шкіл [169, s. 44]. Редактор часопису, як і планувалося, видав за цей рік два окремі зошити по 20 друкованих аркушів. Однак усі ці важливі та необхідні починання перервала війна.

Початок Першої світової війни суттєво вплинув на долю Історичного товариства та його друкованого органу, що видавався в окупованому російською армією Львові. Однак упродовж усього часу військових дій львівське Товариство продовжувало працювати. Якщо у веденні наукових засідань, які й до війни відбувалися не надто активно, були деякі перерви, то

головне завдання організації – видання часопису – вдавалося виконувати вповні. У контексті воєнних подій його вихід вважався не лише науковим, а й громадським обов’язком організації. «Львів як осередок національної культури та науки, – пише Т. Е. Модельський, – не міг допустити знищення історичного часопису, який був свідченням польськості краю» [169, s. 45].

У часи війни «Kwartalnik Historyczny» продовжував виходити у світ щорічно, хоча і з деяким запізненням. Вплинули воєнні дії також на кількість матеріалів часопису – їх відчутне зменшення змушувало редакцію об’єднувати зошити всередині одного року. Так, у виданні за 1914 р. спареними були третій і четвертий зошити, у 1915 р. часопис вийшов у вигляді одного, хоч і досить великого за обсягом видання (31 друк. арк.), протягом 1916–1918 рр. у числах об’єднувалося по два зошити. Такий стан справ часом викликав досить різку критику на адресу «Kwartalnika Historycznego». Однак обставини війни, які поруйнували наукові контакти, фінансові негаразди, вплив з міста фахівців виправдовували ці вимушені дії редакції часопису.

Війна забрала з числа членів Товариства та співробітників часопису частину переважно молодих кадрів: когось мобілізували до війська, когось початок війни застав на канікулах, й вони не мали змоги повернутися до Львова, ще інші виїхали з міста перед початком російської інтервенції. 2 вересня 1914 р. Львів покинули останні частини австрійського війська, а на наступного дня туди ввійшла російська армія. Поза межами міста опинилися також головний редактор «Kwartalnika Historycznego» А. Семкович, секретар Є. Барвінський, члени правління та редакційного відділу В. Абрагам, Б. Павловський, Б. Губринович, В. Семкович, Ш. Ашкеназі, М. Кукель. 2 листопада 1914 р. відбулася нарада голови Товариства Л. Фінкеля з віцеголовою Б. Дембінським і членом редакційного комітету С. Закшевським, на якій прийняли постанову: долаючи негаразди, не припиняти праці над часописом. Найперше йшлося про подолання формальних труднощів, пов’язаних з отриманням цензурних дозволів російської влади на видання часопису. Ще 10 вересня військовий генерал-губернатор Галичини

Г. Бобжинський видав низку указів, які стосувалися друкування книг, а 10 листопада градоначальник Львова полковник Д. Скаллон викликав власників друкарень та редакторів періодичних видань для оформлення заявок на концесію для подальшого їх видання [435, s. 600–601]. На засіданні 15 листопада 1914 р. керувати редакцією правління Історичного товариства доручило С. Закшевському. Саме він мав розпочати підготовку до видання спарених третього та четвертого зошитів часопису за 1914 р., потурбуватися про концесію та підготувати матеріал до цензурування [478, s. 604]. Дозвіл від окупаційної влади отримали 2 січня 1915 р., а 10 червня цього ж року зверстаний і віддрукований матеріал передали на цензурування. Питання друку часопису погодили з друкарнею Якубовського, яка отримала від скарбника 1000 крон, хоча для тиражування двох зошитів достатньо було і половини цієї суми [169, s. 46]. Водночас зазнала змін військова ситуація. Австрійські та німецькі війська просувалися на схід, і 22 червня 1915 р. росіяни покинули Львів. Однак останні зошити часопису за 1914 р., сформовані під час російської окупації, вийшли у світ аж у липні 1915 р. Вони були об'єднані в один том без змін у структурізагальним обсягом 18 друк. арк. Лише в рубриці «Хроніка» з'явилася інформація під назвою «З історії окупації», де йшлося про вимоги окупаційної влади щодо цензурування друкованої продукції [435, s. 600–601].

Після 14-місячної перерви, спричиненої окупацією, 7 серпня 1915 р. відбулося чергове засідання членів Товариства [4, арк. 5]. Голова склав звіт за цей час і виніс на обговорення рішення про призначення редактором «Kwartalnika Historycznego» С. Закшевського. У середовищі Історичного товариства панувало певне сум'яття через відсутність скарбника та секретаря, а також фінансового реєстру та реального списку членів організації [4, арк. 7]. Гостро постала проблема фінансування Товариства, і з цього приводу вирішили звернутися до влади. На зібранні членів Товариства 12 листопада 1915 р. було повідомлено про те, що голова Товариства Л. Фінкель у Відні зустрічався із секретарем Є. Барвінським, від якого отримав інформацію про

збереження вивезених зі Львова фондів організації. Проте канцелярію Історичного товариства (книги протоколів та касові книги), залишену в архіві Галицького намісництва було знищено окупантами разом з архівною бібліотекою [169, s. 47–48].

Видання «Kwartalnik Historyczny» за 1915 р. та створення списку членів Товариства стали найпершими завданнями організації, яка активізувала свою діяльність. Двадцять дев'ятий річник «Kwartalnika Historycznego» за 1916 р. було вирішено присвятити 100-ї річниці відкриття університету у Варшаві. Однак знову на заваді стали фінансові труднощі. З песимізмом вдивлявся у майбутнє часопису Л. Фінкель, коли на початку травня 1917 р. писав у листі до А. Семковича з приводу створення покажчика змісту часопису: «Скоро цей індекс може завершити цілий «Квартальник» [169, s. 49]. Правління у Львові не приховувало, що становище часопису через фінансові проблеми ставало критичним. Коштів у 1915 і 1916рр. не вистачало навіть на покриття витрат на друк та папір. І все ж, попри негаразди, часопис, хай у меншому обсязі, виходив у світ. Продовжувалася також праця Історичного товариства. Було підготовлено проєкт рішень майбутніх загальних зборів, де йшлося про збільшення суми річного внеску, потребу укладання списку членів Товариства та затвердження складу редакційного комітету. Погодили також текст звернення до членів Товариства з проханням про добровільні пожертви на видання часопису й уповноважили голову обговорити з чільниками Краківського кола фінансові питання. Заклик про фінансову допомогу знайшов відгук у суспільстві і, починаючи від 1917 р., у часописі друкували список його меценатів [477, s. 241]. Обговорювалися також питання виплати авторських гонорарів та пропозиції запровадити обмеження на обсяг вміщуваних у виданні матеріалів. Зокрема, обсяг статті у часописі не мав перевищувати 4 друк. арк. (більші потрібно було розділяти), обсяг рецензії – до 10 сторінок [169, s. 50].

У керівництві редакції та Товариства виникали певні труднощі у налагодженні розірваних війною контактів з Краківським колом. Це помітно

зменшило, порівняно з 1913–1914 рр., співпрацю істориків Львова та Кракова. Краківські співпрацівники звинувачували в цьому насамперед редактора часопису С. Закшевського та критикували редаговані ним матеріали. Була розкритикована також фінансова діяльність організації, яка продовжувала шукати допомоги лише в урядових колах, замість того, щоб звернутися до практики громадських пожертв. Саме під впливом цієї критики з'явилося вже згадуване звернення до членів Товариства з проханням про фінансову допомогу.

За підрахунками керівництва Історичного товариства, станом на 1917 р. для утримання часопису з виплатою нормальних гонорарів річний прибуток Товариства мав би сягати 7500–8000 крон. Насправді, сума внесків за 1915–1916 рр. становила 3256 крон, які сплатило 135 осіб. Список членів товариства, поданих у звіті 1917 р., налічував 365 імен. Це було більше, аніж у 1913 р., і найбільше за весь час існування організації. Однак цей список не відображав реального стану речей, оскільки львівське правління Товариства, як і керівництво Краківського кола, не маючи відомостей про місце перебування багатьох їхніх членів, постановили не викреслювати нікого, навіть якщо хтось не сплатив річного внеску [33, арк. 2].

Загальні збори, на яких голова представив звіт львівського правління Історичного товариства та редакційного комітету за 1914 – початок 1917 р., відбулися 26 травня 1917 р. Головою Товариства залишився Л. Фінкель, заступником – Б. Дембінський. Попри протести Кракова, головним редактором часопису переобрали С. Закшевського. Членами редакційного комітету стали Ш. Ашкеназі, Я. Фрідберг, О. Гурка, Б. Губринович, К. Гартлеб, Т. Е. Модельський, Г. Савчинський, Т. Урбанський, Є. Вавжкович [477, s. 566].

Отож, на початок 1917 р. становище часопису залишалося непевним. Найперше потребували прояснення взаємини львівської редакції та Краківського кола. На той час краківський редакційний комітет здійснив демарш і припинив свою діяльність через неможливість нормальної співпраці в недостатньо формалізованих умовах. Однак кошти для підтримки видання

часопису керівництво Краківського кола продовжувало передавати. Перебуваючи у Кракові 29 травня 1917 р., Л. Фінкель намагався налагодити співпрацю, пояснюючи членам Кола, що становище, яке склалося в умовах війни, не дає змогу реалізувати цілком слушні зауваги краківських колег щодо порушення співвідношення у часописі обсягів рубрик «Рецензії» та «Дослідження» на користь останньої.

Новий виток протистояння з Краківським колом розпочався наприкінці 1917 р. Давні упередження щодо часопису, які були в краківських істориків, спровокували їхню гостру реакцію після виходу у світ третього зошита видання, присвяченого постаті Т. Костюшка. У ньому більшу частину матеріалів знову становили дослідження, а не рецензії. Краківські науковці, підкреслюючи, що вони прагнуть продовження спільної праці, посилалися на умови 1913 р., погоджені при утворенні Кола. Згідно з цими умовами вони ставили свої вимоги щодо змістового наповнення часопису, виходячи з бачення його головного завдання – критичного огляду польської наукової продукції в історичній царині. Краківський редакційний комітет завжди робив наголос на домінантному значенні рецензій, хроніки і бібліографії і старався перед війною заповнювати передусім рецензійний блок. Члени Кола домагалися обмеження розмірів статейних блоків та рубрики «Miscellanea», висловлюючи готовність взяти на себе головний тягар – замовлення рецензій у Кракові. Голова Історичного товариства обороняв себе і редактора перед звинуваченнями, слушність яких не в усьому визнавав. «Погоджуємося, – говорив Л. Фінкель, – що часопис не є таким, яким би ми хотіли його бачити, але є таким, яким у цих умовах може бути. Ми також поділяємо думку про те, що інформаційно-критичний блок є найважливішим, принаймні для теперішнього часу. Існування часопису в майбутньому, його значення як допоміжного чинника в історичній праці великою мірою полягатиме в оголошених у ньому наукових здобутках, аніж у рецензіях. Охоплення цілості історичного руху є нашим прагненням, але тривалий час це прагнення є лише ідеалом. Досить переглянути бібліографію часопису, щоб побачити, скільки

важливих праць не було прорецензовано часописом навіть за часів Ліске» [169, s. 54].

Наслідком непорозумінь та неузгодженості поглядів головного редактора часопису С. Закшевського і голови Товариства, з одного боку, та керівництва Краківського кола, з іншого, стало самоусунення С. Закшевського 5 січня 1918 р. У заяві йшлося про те, що «редакція має бути в руках власне голови Товариства, як це було за часів К. Ліске» [169, s. 54]. Водночас із середини серпня 1917 р. ширилися чутки про те, що колишній головний редактор часопису А. Семкович має намір повернутися до Львова і знову очолити редакцію. Вважалося, що це було б найкращим вирішенням проблем. Однак інформація не підтвердилася, і правління Історичного товариства 9 січня 1918 р. ухвалило віддати керівництво часопису «Kwartalnik Historyczny» комітетові у складі Л. Фінкеля, Е. Кіпи та Т. Е. Модельського [479, s. 152]. Підтримуючи лінію власних попередніх ухвал і побажань з Кракова, правління постановило: 1) погодитися, що найважливішим завданням часопису, як це було досі, залишалося забезпечення інформаційно-критичної рубрики; 2) статті не мають перевищувати 3 друк. арк., у виняткових випадках лише редактор міг прийняти до друку більшу статтю, що не перевищувала, однак, 4 арк.; 3) рубрика «Miscellanea» має бути зменшена; 4) гонорари залишити в розмірі, який був прийнятий на засіданні 18 травня 1917 р. (1/2 крон за сторінку; за рецензії гонорар зростав до 2 крон за сторінку, очевидно, тому що рецензії обсягом понад 100 сторінок, які потребували більшої праці, оплачувалися за домовленістю з автором чи редакційним комітетом Краківського кола; редакція мала право збільшувати оплату на 1–2 крон у межах річної квоти у 300 крон) [169, s. 55].

Важливим аспектом характеристики часопису є географія його співробітників. Якщо про Історичне товариство традиційно вважаємо дітищем істориків Львова, а свідченням його «львівськості» – 85% членів організації, що були мешканцями столиці Галичини, то часописі ситуація була не така промовиста: з 56 дописувачів першого номера 29 було зі Львова (52%), 16 – з

Кракова, 3 – з Варшави, решта 8 – з інших міст. Варто зазначити, що редакція часопису охоче співпрацювала з німецькими, єврейськими, українськими та російськими істориками. Серед них бачимо прізвища М. Шорра, М. Балабана, М. Перлбаха, І. Франка, М. Кордуби, О. Колесси, К. Студинського. Від початків свого існування «Kwartalnik Historyczny» зосереджував навколо себе авторів з різних регіонів, однак найбільше були репрезентовані львівський, краківський та варшавський осередки. У перший період існування часопису на його сторінках було надруковано праці 366 авторів, які походили з 61 регіону [578, s. 182]. Із них 79% працювало в Галичині (найбільше у Львові – 156 осіб – та Кракові – 101 особа, інші – 21% дослідників – представляли польські землі під владою Росії, Пруссії та закордонні осередки. Три десятки співробітників були з Варшави, декілька осіб працювали в Петербурзі, Відні, Парижі, Познані та Вроцлаві. Майже 75% співробітників часопису були авторами 1–4 публікацій, а в більш як половині річників публікувалося лише 8 дослідників. Узагальнені відомості з авторської географії часопису у довоєнний період виглядають так: більш ніж половина співробітників «Kwartalnika Historycznego» – львів'яни (53,7%), на частку Кракова припадало 29,2%, Варшави – 11,7%, з інших міст походило лише 5,4% авторів [551, s. 286–288].

Отже, в останній чверті ХІХ ст. у Львові, де зосередилася найчисельніша з-поміж усіх теренів колишньої Польщі група фахових дослідників старовини, було створене перше спеціалізоване в галузі історії наукове товариство. Головним видавничим проєктом львівського Історичного товариства став часопис «Kwartalnik Historyczny». Часопис під впливом першого головного редактора К. Ліске був сформований на західноєвропейський манер, отримав виразно критичний характер і надовго залишався адептом позитивістичної методи. Від початків свого існування «Kwartalnik Historyczny» забезпечував високий науковий рівень публікованих досліджень і наукової критики. Амбітною метою його авторів стало охоплення всього масиву наукової продукції у царині історії Польщі. Попри зорієнтованість часопису на широке

коло проблем у галузі польської і всесвітньої історичної науки, його специфічною рисою була виразна регіональна спрямованість.

Уже в перші роки існування часопису «Kwartalnik Historyczny» була випрацьована усталена рубрикаційна схема, яка згодом лише дещо трансформувалася і вдосконалилася. Головну увагу редакція зосереджувала на наповненні рецензійної рубрики та оперативності оновлення наукової інформації. У перший період існування часопису ним керував (за винятком кількох річників, створених за головування К. Ліске та О. Бальцера) А. Семкович.

Аналіз авторської географії часопису дає підстави стверджувати, що заснований як загальнопольське видання «Kwartalnik Historyczny» у перші десятиліття свого існування зосереджував навколо себе переважно львівських дослідників. Лише згодом до співпраці дедалі більше залучалися польські історики з-поза Львова.

Попри те, що на цей період існування часопису припали непрості для Історичного товариства часи зламу століть та роки Першої світової війни, часопис продовжував безперервно виходити у світ. Це стало можливим завдяки фінансовій та інтелектуальній допомозі створеного у Кракові відділу Товариства та редакційного комітету, що своєю чергою сприяло перетворенню Товариства в загальнонаціональну організацію. За сприяння Кракова вдалося не лише утримати часопис на високому науковому рівні, але й вивести його на нові щаблі розвитку.

РОЗДІЛ 5

ОБРАЗИ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ: МЕТОДОЛОГІЯ, ІСТОРІОСОФІЯ, СУСПІЛЬНІ ЗАВДАННЯ ІСТОРІЇ

Головною рисою історикознавчої періодики є відображення стану історіографічного процесу з усіма його перемінами. Вони супроводжуються спалахами інтересу до окремих питань та появою на шпальтах видань різноманітних тем, вивчення яких дає змогу сформуванню уявлення про цілі й завдання, що їх ставили перед собою представники історичного цеху. Найбільш промовистим у цьому сенсі, на наш погляд, є досвід часопису «Kwartalnik Historyczny» – єдиного на схилку ХІХ ст. універсального видання у Східній Галичині, яке стало фаховою об'єднавчою платформою для всіх істориків Польщі, розділеної між різними державами. Згідно з оцінками Є. Матерніцького «Kwartalnik Historyczny» був не лише дзеркалом, але часто й рушійною силою змін, що відбувалися в польській історіографії, її візиткою і водночас вікном у світ [551, s. 280]. Відмітною рисою часопису була відкритість редакційної політики, спрямована на обговорення різноманітних актуальних і гострих тем: від завдань історичного пізнання до осмислення значення знань про минуле. З огляду на тривалу діяльність видання та специфічність його редакційної політики, метою якої було охопити в критичних оглядах усю друковану продукцію з історії Польщі, вважаємо матеріали часопису «Kwartalnik Historyczny» достатньо репрезентативними для творення загального образу польської історичної науки в добу її професіоналізації.

5.1 Теоретико-методологічні обговорення

Часопис «Kwartalnik Historyczny», дітище історико-дидактичної школи К. Ліске, цілком справедливо закріпив за собою реноме критичного,

причинкового видання, характерного для доби позитивізму. Вважається, що попри виразну зміну теоретико-методологічної парадигми – вагому ознаку історіографічної ситуації зламу XIX–XX ст. – автори цього видання уникали рефлексій методологічного характеру [551, s. 279–280]. Це твердження залишається справедливим лише до моменту, коли від декларативних заяв засновників видання та поверхового ознайомлення з його тематикою перейти до глибшого аналізу змістового наповнення часопису. Першим на це звернув увагу В. Тельвак у статті «Теоретико-методологічна проблематика на сторінках часопису «Kwartalnik Historyczny» (до вибуху Першої світової війни)». Він, зокрема, писав: «До певної міри теза про слабкість теоретико-методологічної візії на сторінках «Kwartalnik Historyczny» справедлива, якщо узагальнювати лише блок статей. Проте такий підхід видається невиправданим, оскільки загальновідомо, що журнал створювався з чіткою інформаційно-критичною програмою, в якій рецензії посідали найвагомніше як за обсягом, так і за значенням місце. Саме аналіз цієї найбільш значної рубрики часопису дозволяє констатувати поважну теоретико-методологічну складову акцентованих його авторами проблем» [660, s. 87]. Причиною цього, на думку дослідника, була виразна полемічність критичних оглядів, що через свою гостроту часом переростали у повномасштабні й тривалі наукові дискусії.

Розглядаючи теоретико-методологічну рефлексію на сторінках журналу, В. Тельвак виокремлює два типи публікацій видання. Перший – «декларативний», для якого теоретико-методологічна рефлексія була предметом спеціального дослідження. Другий тип представлений «прикладною теорією» – інструментальним і конкретним застосуванням теоретико-методологічних конструкцій. І якщо розвідок першого типу було небагато, то «прикладна теорія» тією чи іншою мірою була властива майже всім публікаціям.

Назагал, вивчення публікацій у «Kwartalniku Historycznym» окресленого періоду дало змогу дослідникам констатувати пріоритет традиційно

інтерпретованої політичної історії, об'єктом якої були непересічні феномени національної та світової минувшини. Як уже зазначалось у літературі, теоретично журнал був налаштований на відстоювання прав поляків у межах давньої Речі Посполитої, що яскраво проступає в багатьох публікаціях часопису та коментарях його творців. Передусім така історіософська конфронтація була спрямована проти офіційних речників німецької та російської історіографії, що наполягали на «своєї» історичній правді, намагаючись довести неминучість поділів Польщі.

Меншою декларативністю, порівняно з історіософською тематикою, вирізнялась методологічна проблематика на сторінках журналу. Однак тут потрібне деяке уточнення: позитивістська методологія обговорювалася голосно. Редакційна політика часопису «Kwartalnik Historyczny», пов'язана з іменем його засновника і першого редактора К. Ліске, насамперед була спрямована на джерелознавчі пошуки. Найбільш вдало сформулював актуальне гасло в новоствореному часописі О. Бальцер, учень К. Ліске. В одній зі своїх рецензій він писав: «Завданням теперішньої науки є передусім якнай докладніший аналіз джерел, ретельна фіксація кожного факту, одне слово, ґрунтовна підготовча праця, яка, якщо в майбутньому буде здійснена, уможливить формулювання загальних висновків, синтез у найповнішому сенсі цього слова» [320, s. 469].

Таке, обране на вимогу часу, критичне амплуа «Kwartalnika Historycznego» на довго стало визначальним у формуванні напрямків його редакційної політики. Та, навіть, коли зовнішні чинники змушували її змінювати, як це трапилося у 1917 р., це викликало різке неприйняття колег з інших дослідницьких осередків. Усе це не залишало львівським авторам особливого поля для маневрів у бік зміни зацікавлень видання.

Від перших років діяльності часопису позитивістську методологію сприймали як взірцеву і представляли як модель для наслідування, що мало сприяти професіоналізації тодішнього історіографічного процесу. Це дає підстави говорити про наявність методологічних акцентів у «прикладній»

площині, що було, як доводить В. Тельвак, доволі репрезентативним та багатоплановим. Таке переважання практичного аспекту над декларативним свідчило про глибину методологічних зацікавлень у професійному польському середовищі, намагання не захоплюватись створенням абстрактних конструкцій, а впроваджувати на практиці корисний для дослідника методологічний інструментарій та відповідало актуальному станові потреб тодішньої польської історіографії [660, s. 95].

Цим, однак, не вичерпувалося наповнення видання. Так, сторінки часопису не оминула голосна у польській історіографії злам XIX та XX ст. «суперечка про Лампрехта», що про неї в контексті звіту про діяльність II з'їзду польських істориків у Кракові вперше згадували Л. Фінкель та М. Кордуба. Щоправда, їхні репліки мали доволі критичний характер. Зокрема, К. Лампрехту закидався брак аргументації для вироблення принципів загальної концепції, бачення історії з позицій індивідуалістичного історизму, компіляторство, сповідування історичного матеріалізму тощо [358, s. 582–584].

У 1897 р. редакція часопису ще раз задекларувала своє ставлення до поглядів К. Лампрехта та дискусій довкола них. З цього приводу Л. Фінкель висловив уже поміркованішу критику, зберігаючи обережність стосовно обстоюваних К. Лампрехтом можливостей використання в історії здобутків соціальної психології. Проте не відкидав їх цілковито [95, s. 203–209].

Відгукнулися у часописі також на першу в польській історіографії спробу застосування концепції К. Лампрехта до вивчення власної історії. У часописі «Kwartalnik Historyczny» була опублікована рецензія А. Шелонговського на працю В. Собеського про польську контрреформацію: «Віровизнаннєва ненависть мас в часи Сигізмунда III» (1902 р.). Позитивними були оцінки джерельної бази, однак з теоретико-методологічного погляду її розкритикували. Рецензент писав: «Про дослідження В. Собеського можемо розповісти лише те, що воно дає воно стільки результату, скільки міститься в її титулі, але менше, аніж обіцяв автор [...] Йому йшлося про створення чи

застосування нової методики історичних досліджень [Лампрехта], але віднайшов він лише нову тему, жодної методи» [397, s. 319].

Гострі обговорення на сторінках часопису стосувалися нових тем і напрямків пізнання минулого. Доволі показовою в цьому контексті була дискусія між Ш. Аскеназі та Б. Дембінським, яка розгорілася на початку ХХ ст. з приводу методології дослідження та методики репрезентації подій недавнього минулого. Перший у ґрунтовній статті «Методи та умови наукової критики в сфері новочасної історії» розглянув стан вивчення новітнього періоду в польській історіографії, наголосивши на певній диспропорції між обсягом медієвістичних та новочасних дослідів [65, s. 176]. Далі автор зосереджувався на методиці пізнання подій новітньої історії. Він наголошував, що, незалежно від специфіки досліджуваної епохи, методологічний інструментарій історика не зазнав суттєвих кореляцій. Проте через радикальне збільшення першоджерельного матеріалу та принципову неможливість охоплення скільки-небудь повного його обсягу, збільшуються вимоги до рівня фахової підготовки історика. Окрім цього, було визнано за доцільне мінімізувати категоричність у дослідженнях недавнього минулого, по можливості обмежившись констатацією фактів. З подібними тезами у своїй статті виступив Б. Дембінський. Він також підкреслив важливість та специфіку дослідження новітнього періоду історії, наголосивши, що її перипетії слід досліджувати в якомога широкomu суспільному контексті [82, s. 529]. Дослідник пропонував звернутися до культурно-історичної теорії К. Лампрехта. Продовжуючи дискусію, Б. Дембінський зауважував: «Найновішу історію слід вберегти від виняткової переваги політичної історії; через це багато втратило б розуміння самого життя, а навіть глибше розуміння політики» [83, s. 46].

Назагал, особливо активно методологічні новації проникали на сторінки часопису під час обговорень нових напрямків та методів досліджень минулого: становлення економічної історії, історичної географії, історії культури, використання історичної статистики чи компаративістики. Такі зламні

моменти потребували переосмислення епістемологічних засад історії та обговорення нового методологічного інструментарію.

До зауважених новинок методологічного арсеналу польських істориків можна віднести історичну статистику. У той час уважалось, що для суспільних наук вона є подібною до індукційного методу в природничих науках. Наприкінці ХІХ ст. історична статистика лише починала своє сходження до вершин популярності серед гуманітаріїв, тому автори «*Kwartalnika Historycznego*», відомі своїм теоретичним скептицизмом, закликали дуже обережно та критично ставитись до можливостей нової техніки. Вони вказували на недостатню верифікованість сучасної їм статистичної інформації, слабкість методики її опрацювання, що неодмінно позначиться на кінцевих результатах. Особливо складною операцією вважалось використання методу стосовно давніх епох, оскільки надзвичайно важко було перевірити правдивість джерельних свідчень. С. Гломбінський, рецензуючи нарис С. Дашинської «Кілька слів про метод історичної статистики», на прикладі цієї праці показав методичні помилки авторки в обчисленні людності Стародавньої Греції на підставі свідчень про кількість довезеної ззовні пшениці. Рецензент наголосив на необхідності обережного та критичного застосування історичної статистики та заперечив тезу авторки про її самостійний дисциплінарний статус. Він зауважив: «Із появою щораз більшого й певнішого статистичного матеріалу та вдосконаленням урядової статистики у сучасних суспільних науках статистичний метод набуває дедалі більшого значення. Для майбутнього історика цей метод буде надзвичайно цінним, коли отримає значний, об'єктивний та науково опрацьований матеріал; сьогодні статистичний метод ще не може надати історикові всіх своїх переваг, оскільки урядова статистика є витвором нашого століття...» [341, s. 684]. Тому розквіт історичної статистики, переконував С. Гломбінський, є справою майбутнього.

Та вже через десятиліття А. Шелонговський писав про важливість для історичних досліджень відомостей соціології та економічної статистики на шпальтах часопису у дослідженні, присвяченому завданням історичної

географії – наукової дисципліни, яка в тогочасній Польщі лише розпочинала своє становлення. Творчий доробок А. Шелонговського вирізнявся новаторськими ідеями [549, s. 138–161]. Дослідник, за визначенням Є. Матерніцького, позиціонував себе як «обережний», далекий від радикалізму модерніст, що наголошував на потребі посилення зв'язків соціології та історії й намагався експонувати дослідження суспільних та економічних процесів на тлі широкого розуміння культури [548, s. 437].

У праці «Методи і завдання географічних досліджень в історії» А. Шелонговський формулює основні питання історичної географії: чи можна за індивідуальною людською діяльністю дошукатись до певних географічних її причин; чи ці причини можуть бути сталими і незалежними від людської волі і, якщо так, то чи буде ця неоднаковість для кожного типу поселень відмінною також у стосунку до їхніх цілей? [277, s. 289–320]. Автор особливо акцентував на потребі з'ясування значення в історії людства таких чинників, як осілість і комунікація. «На якій би стадії не перебувала культура, – писав А. Шелонговський, – завжди бачимо, що вона є обміном впливів найрізноманітніших, найвіддаленіших цивілізаційних вогнищ» [277, s. 91].

Головним питанням, яке порушував у своєму дослідженні А. Шелонговський, була методика дослідження ролі географічного чинника в історії. Так, один з тогочасних способів пізнання базувався на поділі історії відповідно до географічних даних. Проте А. Шелонговський з цього приводу зауважував, що «територіальні особливості мають важливе значення в історії, треба щоби їх добір впливав з історичних даних, а не навпаки, як у випадку коли географічний чинник стає визначальним, незалежно від історичних поглядів» [277, s. 295]. Тому кращою для застосування автору видавалась інша методика, а саме дослідження географічного чинника в його послідовних історичних фазах. Територія в цьому випадку виходила на перший план у такому порядку, який вказував плин історії. Тобто географічна система відповідала хронологічній послідовності.

І ще одна знакова публікація на сторінках часопису, яка побачила світ у непростий час – у 1916 р. Це були зауваги С. Кутшеби з приводу питань організації праці в історичній науці [148, s. 36–50]. Зокрема, він розглядав перспективи розвитку польської історіографії, намагався визначити завдання та можливості їх реалізації. Поділяючи роботу історика на творчо-пошукову та організаційно-видавничу, С. Кутшеба розмірковував над способами їх гармонізації, які вбачав у створенні інституційного підґрунтя, взірцем якого вважав діяльність краківської Академії знань. Завданням такої інституції, на думку автора, мало б стати планування дослідницької роботи та її організація. У таких систематичних працях, вважав С. Кутшеба, полягала вартість науки, ціллю якої мала стати історична синтеза. Дослідник писав: «Найвидатніші фрагменти, найкращі опрацювання ніколи не замінять цілісного, систематичного охоплення, що може стати підставою більш загальних висновків чи, якщо йдеться про матеріали – стати опорою для конструкції, яка не розсиплеться через кілька років унаслідок появи нових джерел, тобто не буде тимчасовим виявом правди» [148, s. 42].

У контексті проблем і потреб організації історичної праці С. Кутшеба акцентував також на важливості вироблення стратегій добору і систематизації матеріалів для едиційних проєктів та вироблення уніфікованих методик опрацювань документів різних епох. Порушував питання про брак видавничих проєктів з історії господарства, культури тощо. Ці проблеми автор пов'язував найперше з відсутністю власної держави, яка б опікувалася наукою, рівнем суспільного добробуту та, головне, з відсутністю планування роботи, ініціатива якої мала виходити від наукових інституцій.

Від початку діяльності видання найголосніше обговорювалася позитивістська методологія, оскільки редакційна політика «Kwartalnika Historycznego», пов'язана з іменем його засновника і першого редактора К. Ліске, була спрямована на джерелознавчі пошуки та критико-інформаційну діяльність, основними інструментами яких була позитивістська методологія. З огляду на обставини, «критичне амплуа» залишалось домінуючим протягом

усього часу діяльності часопису у Львові і навіть пережило ренесанс після відновлення польської держави у відповідь на посилення міфологізації національної історії.

Проте традиційний для позитивістської історіографії набір теоретико-методологічної проблематики далеко не вичерпував всієї її багатоманітності на сторінках видання, автори якого дотримувалися принципів відкритості та плюралізму. Саме це не давало залишатися осторонь новітніх теоретичних тенденцій. Назагал, особливо активно методологічні новації проникали на сторінки часопису під час обговорень нових напрямків історичних студій та на потребу репрезентації подій недавнього минулого.

Специфічною рисою процесу творення наукової синтези польської історії є те, що вперше вона була заявлена на початку ХХ ст. у працях істориків права, а згодом розвивалась у дослідженнях з історії економіки та розгорталась по лінії доволі гострих дискусій. Обмін поглядами, доведення правоти та навіть суперечки свідчать зазвичай про широкий погляд на проблематику окремих питань та ерудицію учасників, але найперше слугують добрим стимулом до поглиблення вивчення предмету. На думку Р. Коллінза, великі скандали і суперечки оприявнюють суттєві історичні зрушення в соціальній організації науки [619]. У цьому сенсі взірцевою ілюстрацією масштабної дискусії є інтелектуальне протистояння з приводу питань державного устрою давньої Польщі між істориками права О. Бальцером і С. Кутшебою на початку ХХ ст.

Тема ця викликала зацікавлення в історіографії уже самим фактом своєї появи, оскільки виявилася неймовірно резонансною. Тому перші спроби аналізу цієї дискусії з'явилися вже на початку ХХ ст. [121, s. 129–153; 541; 160, s. 38–54]. Зрештою, цей інтерес підігрівали самі диспутанти, які тривалий час продовжували обмінюватися полемічними зауваженнями. У 20–30-х роках ХХ ст. спостерігалися спалахи зацікавлення цією дискусією під час аналізу творчості О. Бальцера [591; 488, s. 1–7; 192, s. 7–19; 594, s. 436–442]. Перші спроби підсумування проблематики з відстані часу припали на 50–60-ті роки

XX ст., коли було піддано ревізії слов'янську родову теорію, а в її контексті – також модель державного устрою давньої Польщі [72; 489]. Наприкінці 1980-х рр. у біографічному нарисі О. Бальцера цій полеміці приділив увагу Р. Новацький [560]. У контексті дискусій львівських істориків з представниками інших академічних осередків до цієї теми зверталися у колективній монографії, присвяченій діяльності львівської історико-правничої школи О. Бальцера [562].

Нашу увагу хочемо зосередити на ключових питаннях дискусії про державний устрій Польщі, ядром якої було інтелектуальне протистояння між львівським та краківським істориками О. Бальцером та С. Кутшебою, у контексті сучасної типології наукових конфліктів. Відштовхуючись від розгляду початкових мотивів наукової діяльності, конфлікти, що її супроводять, умовно поділяють на пізнавальні, пізнавально-психологічні, етичні, соціальні та соціально-психологічні [602, s. 115]. У реальній діяльності вони, зазвичай, переплетені та існують у замаскованому вигляді. Проте це не заважає звести різноманітні їхні комбінації до трьох видів протистоянь: концептуальних (теоретичні, догматичні та ідеологічні), статусних (боротьба за ресурси, престиж та соціальне становище) та особистісних (несумісність темпераментів і характерів). Для того, щоби з'ясувати суть наукової полеміки між О. Бальцером та С. Кутшебою, важливо уважніше подивитися на них як представників окремих історіографічних осередків та різних поколінь з власними поглядами на професійний верстат дослідника історії.

Освальд Бальцер належав до старшого покоління істориків, які розпочали свою наукову кар'єру в 70–80-х роках XIX ст. і залишалися під впливом методології позитивізму. Вони були краще, порівняно з попереднім поколінням дослідників минулого, фахово підготовлені, проте, за невеликим винятком, залишалися на старих методологічних позиціях. І до числа таких «виняткових» учених Є. Матерніцький зараховує й О. Бальцера, чиї погляди на початку XX ст. значно еволюціонували [550, s. 8].

Розпочав своє навчання О. Бальцер у Львівському університеті на факультеті права (відвідував також історичний семінар Ксаверія Ліске), а згодом продовжив у Кракові в Ягеллонському університеті (під керівництвом М. Бобжинського). О. Бальцер увійшов в історію як один з найвидатніших польських дослідників історії права, чия наукова кар'єра розпочалася з видання у 1886 р. ґрунтовної монографії «Генеза Коронного трибуналу», тріумфувала у 1895 р. фундаментальною працею «Генеалогія П'ястів», а її підсумком стала поява протягом 1919–1920 рр. трьох томів «Королівства Польського 1295–1375». Вважається, що з появою його перших праць веде відлік новий етап у розвитку історії польської держави і права [550, s. 112]. Цікаво, що з усіх праць О. Бальцера, які стосувалися питань устрою, найближчими до узагальненого погляду на характер польської держави були його університетські лекції, вперше видруковані літографічним способом у 1898 р.

О. Бальцер сформував власний погляд на питання родового устрою, зокрема, престолонаслідування та принципату, що були властиві інституціям влади в середньовічній державі, а також на періодизацію історії давньої Польщі. Учений вважав, що на початках польська держава була федерацією родів, частина яких породила шляхту. Відповідно до патримоніальної теорії, він трактував польську державу як власність роду П'ястів [72]. Ці погляди О. Бальцера на питання держави і права, в яких він ставив на один рівень суспільний та державний устрій як два автономні й рівносильні чинники, а розвиток форм держави вважав результатом зрощення суспільства (як цілісності) з державою як явищем, були типовими для свого часу [72, s. 40]. Саме ця теорія, попри неоднозначне її сприйняття, мала важливий вплив на творення синтетичних концепцій польської історії, як зазначає Є. Матерніцький, не лише в епоху модернізму та неомодернізму, а й у часи II Речі Посполитої [550, s. 113].

Проте львівський учений, який осягнув своїми зацікавленнями тисячолітню історію устрою польської держави, не створив її синтези, хоча,

безумовно, спричинився до істотного зростання знань про цю галузь. Заслуговує на увагу той факт, що О. Бальцер та створена ним школа вивчала питання устрою на широкому тлі порівняно з іншими сферами суспільного життя. Її представники оцінювали значення економіки, порушували питання з пограниччя історії права та історії церкви й військової історії. Таке сприйняття проблематики виходило далеко за межі «німецького історизму» і свідчило про приналежність О. Бальцера до модернізаційного напрямку у польській історіографії [531, s. 184].

Вихованець краківської історичної школи та учень Б. Уляновського Станіслав Кутшеба був представником «молодшого» покоління істориків. Його зацікавлення історичною наукою розпочалося з вивчення соціально-економічних проблем. Через свої праці «Фінанси Кракова в середні віки» (1900 р.) та «Населення і майно Казімежа наприкінці XVI ст.» він став першопрохідцем новочасних історико-економічних досліджень у Польщі [550, s. 119]. Остання робота вирізнялася сміливістю у залученні статистичних даних під час вивчення стану стосунків у невеликому містечку, яким на той час був Казімеж під Краковом. А от що зауважував Ю. Домбровський про ще одну працю С. Кутшеби, присвячену торгівлі Кракова в середні віки: «У цій роботі дав взіреть, як потрібно досліджувати і представляти історію міст і торгівлі, спираючись як на політичні, так і на економічні матеріали. Ретельні інтерпретації привілеїв, королівських наказів і заборон на тлі великої державної політики йшли поряд з сумлінним аналізом матеріалів з міських книг, трансакцій, контрактів, записів і рахунків» [550, s. 119].

Незабаром С. Кутшеба зацікавився питаннями історії держави і права, й у 1902 р. з'явилися його «Земські та гродські суди в середні віки» та низка інших досліджень, ґрунтованих на вивченні всіх доступних на той час середньовічних судових книг [144, s. 1–145; 145; 149]. У 1905 р. він публікує «Нарис історії устрою Польщі» – працю, що стала явищем не лише в науковому, а й суспільному та культурному житті [550, s. 120]. Сам автор репрезентував її так: «Історія устрою не може бути зліпком відомостей, має

описувати розвиток життя і його форм, має цей розвиток пояснювати» [147, s. VI]. Це стало визначальним у виборі форми розкриття теми: автор створив підручник для широкого кола зацікавлених, що мав популяризувати питання еволюції устрою Польщі. Не останню роль у цьому відіграло те, що матеріал був добре систематизований, доступно викладений, зрозумілий. Це вигідно вирізняло працю на тлі типових тогочасних досліджень з історії устрою. Задумана як підручник, одразу ж після виходу в світ, вона була оцінена як наукове видання, найперше, студентами.

С. Кутшеба став відомим, а його книгу неодноразово перевидавали й перекладали іншими мовами. Головне, що зробила ця праця – стала каталізатором активізації польських історико-правових досліджень на початку ХХ ст. Такий розвиток подій, чого навряд чи сподівався автор, став можливий через дискусію, розпочату О. Бальцером – одним із найавторитетніших на той час фахівців у цій галузі. Власне науковий рівень праці С. Кутшеби, на думку Є. Матерніцького, підсилив полемічні зауваження О. Бальцера, які відкрили дискусію з приводу фундаментальних проблем державного устрою Польщі.

Як уже зазначалося, О. Бальцер не створив синтетичної праці з історії устрою Польщі, але, на думку Р. Новацького, тривалий час готувався до цього і навіть видав власні університетські лекції, що відображали його узагальнювальний погляд на цю тему [560, s. 101]. Вироблена роками праці «позитивістська» звичка ретельного і детального дослідження фактів задля вияснення нез'ясованих питань стримувала реалізацію цього проєкту, але не завадила взяти участь у полеміці з приводу синтезу історії устрою Польщі С. Кутшеби.

Наріжним каменем інтелектуального протистояння двох знаних істориків стали питання устрою польської держави доби середньовіччя. Саме ця проблема тривалий час залишалася ядром наукової суперечки про те, чи королівство у XIII–XIV ст., до якого ситуативно чи на тривалий час долучались іншоетнічні землі з різних політичних та династичних мотивів, було королівством загальнопольським чи регіонально великопольським,

навколо якого групувалася решта регіонів та окремих князівств, «механічно» поєднаних з великопольським королівством під владою єдиного спільного володаря.

Отож у відповідь на появу праці С. Кутшеби «Історія устрою Польщі» (1905 р.) у 1906 р. на сторінках часопису «Kwartalnik Historyczny» з'явилася велика (понад 100 сторінок) і найбільш критична за своїм характером рецензія О. Бальцера [415]. У ній він робив наголос на помилкових, на його думку, твердженнях С. Кутшеби, котрі не мали джерельного підтвердження, а також звертав увагу на порушення краківським дослідником його авторських прав. Головна увага О. Бальцера зосереджувалася на характеристиці окремих періодів польської історії та особливостях суспільного й державно-адміністративного устрою середньовічної польської держави.

Найпершим питанням, що викликало зауваження рецензента, були критерії періодизації історії польської держави. О. Бальцер відстоював свою версію періодизації, викладену ним ще у курсі лекцій для студентів (1898 р.), та піддав критиці запропоновані С. Кутшебою критерії поділу польської історії на відтинки й трактування їх значення. Наприклад, Бальцер не погоджувався з Кутшебою стосовно хронологічної межі, що відокремлювала період первинної організації суспільства від часу формування станового суспільства. С. Кутшеба вважав, що формування станів тривало два століття і закінчилося наданням Кошицького привілею у 1374 р. Натомість, на думку Бальцера, окремі стани сформувалися раніше (шляхетський стан виокремився наприкінці XII ст., як і міщани та кмети, що постали задовго до 1374 р.), а згаданий привілей лише констатував цей процес та був не більш ніж адміністративно-правовим актом. Цей факт, на думку О. Бальцера, засвідчувало прийняття на той час більшістю польських міст німецького права, яке уможливило розвиток економічних інституцій [415, s. 9–13].

У дискусії багато уваги приділялося питанням характеру польської держави за останніх П'ястів у XIV ст. На думку С. Кутшеби, об'єднана держава останніх П'ястів не була монолітним організмом, а федерацією

земель, котрі в часи Казимира Великого почали об'єднуватися [147, s. 45–46]. О. Бальцер, апелюючи до аналізу титулатури, вказував на те, що ідея окреслення перших після відновлення королівства польських монархів як королів однієї певної землі з'являється в першій половині XIV ст. [415, s. 22–23]. Брак єдності польських земель С. Кутшеба намагався довести фактом відсутності в часи П'ястів спільних міжнародних представницьких органів. Натомість його опонент пояснював цей факт тим, що володар не лише зосереджував у своїх руках верховну державну владу, а й реалізував виконавчі та законодавчі повноваження.

О. Бальцер підкреслював відмінність своїх поглядів на низку таких питань, як суспільні відносини в додержавний період, походження польської шляхти, правові взаємини з Литвою, генеза елекційності трону тощо [415, s. 1–58, 397–441]. Не сприйняв рецензент також подану С. Кутшебою характеристику державних та суспільних органів влади тодішньої держави. Зокрема, не погоджувався з тим, що Кутшеба вважав 1569 рік визначальною для польської держави датою. Сам Бальцер вважав, що оскільки організація сейму оформилася ще у 1505 р., коли прийняли конституцію *Nihil novi* та унормували шляхетські привілеї, то саме ця дата і є визначальною для періодизації польської історії. Зрештою, саме відтоді загальнозживаним стосовно польської системи державного устрою став термін «Річ Посполита», а сам сейм, хоч і вважався шляхетським, не займався виключно питаннями упривілейованих, а був законодавчим органом для усіх суспільних верств, що населяли країну.

Дражливими у дискусії були й питання польсько-німецької взаємодії. Так, О. Бальцер не погоджувався з гіпотезою С. Кутшеби про те, що Мешко I у 963 р. присягнув на вірність німецькій імперії. Львівський учений вважав, що польський князь лише зобов'язувався платити данину. Так само помилковим вважав те, що С. Кутшеба оминав увагою Гнєзненський з'їзд та інші прояви польсько-німецьких відносин [415, s. 408–413].

Однак усі ці зауваження були похідними одного, з погляду О. Бальцера, глобального питання – коректності добору, прочитання та інтерпретації С. Кутшебою історичних джерел. Зокрема, О. Бальцер звертав увагу на нерівномірне опрацювання окремих періодів та непропорційність матеріалів, поданих у їхніх межах. Він писав: «Що пізніший період, то детальніше він обговорений. [...] Відомо, що джерельний матеріал стосовно пізніших періодів є різноманітнішим та деталізованішим, однак це не виправдовує нерівномірності опрацювання, коли завданням дослідника є сконцентрувати його у відповідний спосіб й у стосунку до всіх фаз розвитку, видобути та зазначити явища рівномірно» [415, s. 431–432]. Шукаючи причини вказаних недоліків підручника Кутшеби, Бальцер писав, що «бачить найбільшу проблему у великій кількості матеріалу (як джерельного, так і монографічного. – *Л.Л.*), який необхідно було опрацювати, а також у поспіху, що був наслідком цього, щоб охопити його цілісність» [415, s. 430].

Однією з вад праці С. Кутшеби рецензент вважав також брак або недостатню ретельність правових характеристик явищ давнього державного та суспільного життя. Причини цього рецензент убачав у недостатній чіткості та надмірній узагальненості конструкції автора, використанні анахронічних критеріїв чи застосуванні невластивих аналогій, а, подекуди, у не надто докладному вивченні джерельних текстів та їх помилковій інтерпретації, що з цього виникала і тягла за собою односторонність огляду всіх явищ і фактів.

Та, попри всі ці зауваження і застереження, загальний висновок О. Бальцера про працю С. Кутшеби був позитивним. На думку львівського вченого, робота містила цінні ідеї, котрі вповні могли розкритися тільки в майбутньому, з поступом історичної науки. «Ще не раз втече від уваги автора та чи інша відомість, часом не побачить він усього, що могло б сприяти з'ясуванню питання, або джерело всебічно не розгляне, або зміст його хибно витлумачить, попри все, книга на кожному кроці свідчить, що писав її автор, який вільно почуввається в багатому джерельному матеріалі документів», – висновок рецензент [415, s. 440–441].

С. Кутшеба дуже швидко відреагував на критику і виступив на свій захист у полемічній статті «Кілька питань з історії устрою Польщі» [421, s. 589–626], в якій просто відкинув зауваження Бальцера, не надто вникаючи в їхній зміст. Він, зокрема, писав: «Хто пише популярний підручник, той не зобов'язаний давати інформації більше, ніж дає дотогочасна література. [...] Для цього не конче сягати джерел, тим паче рукописів» [421, s. 590]. Розглядаючи по пунктах зауваги критика, Кутшеба зайняв позицію «глухої оборони», більш детально пояснюючи своє бачення, але «зухвало» не відступаючи від нього. Він захищав свою версію періодизації і трактування джерельного матеріалу й звинувачував рецензента у безпідставному прискіпуванні, зосередженні на другорядних проблемах, які не стосуються головного, виходять за межі полеміки.

Вочевидь, така поверхнева відповідь з переходом на особистості найбільше зачепила рецензента, і він у наступному річнику часопису опублікував свою репліку на цю відповідь, що за обсягом була не меншою за попередню [415]. О. Бальцера найбільше обурило відсутність полеміки «по суті», адже він очікував дискусії, а не захисту, побудованого на одних лише запереченнях: «[Я] очікував справді змістовної полеміки, з якої може скористатися справжня наука [...], але не дочекався навіть того, щоб автор ретельно перечитав усе те, що я написав» [415, s. 2]. Мабуть, саме тому О. Бальцер ще раз виклав свої основні зауваження, зосередившись, переважно на середньовічному періоді. На звинувачення у «прискіпуванні» відповідав: «Прискіпувань є стільки, скільки було потрібно для полеміки» [415, s. 1]. У цьому тексті О. Бальцера лунали й інші доволі дошкульні фрази: «Трапляються випадки, коли автор не зважає на вказані джерела, щоби перевірити мої твердження, а не голослівно заперечувати їх»; «автор застосовує особливу методику дослідження, що полягає у поданні доказів на підставі поширеності тверджень»; або «не бракує звинувачень, які «грають» на почуттях читача: напр. «проф. Бальцер намагається применшити значення Люблінської унії» [415, s. 6, 10, 11].

Як бачимо, поволі дискусія переходила на особистості. С. Кутшеба в'їдливо закидав О. Бальцеру, що програмні аспекти історії польського права той міг би викласти в підручнику, а не в університетських лекціях. О. Бальцер відповідав, що вони дещо втратили актуальність і тому він не публікував навіть їх, але був змушений повернутися до цього у 1905 р. – після того, як його ідеї почали з'являтися в працях деяких учених без згадки про першоджерело і т. ін.

У контексті цієї полеміки О. Бальцер опублікував ще й другу частину своєї «відповіді на відповідь» С. Кутшеби, яка також з'явилась на сторінках часопису «Kwartalnik Historyczny» під назвою «Польська держава у першому сімдесятилітті XIV і XV ст.» [416, s. 193–291]. У цьому критичному нарисі львівський дослідник головним чином зосереджувався на питаннях характеру польської держави у XIV і XV ст. Йшлося, зокрема, про трактування значення конституції *Nihil novi*. Львівський учений занурився в детальний аналіз тексту цього документу, апелюючи до мовних особливостей класичної латини.

Подальша дискусія (загалом вона охопила п'ять зошитів часопису «Kwartalnik Historyczny», у ній двічі брав участь С. Кентжинський, по одному разу виступали М. Лодинський та З. Войцеховський) була переміщена з рубрики «Статті» до меншої за обсягом друкованого матеріалу рубрики «Полеміка» [121, s. 129–153; 541; 160, s. 38–54]. С. Кутшебу у питаннях значення відновленого Польського королівства та трактуванні держави останніх П'ястів як федеративного утворення підтримав С. Кентжинський, а О. Бальцера – С. Естрейхер і С. Кжижановський. Дискусія поволі пригасла напередодні Першої світової війни та знову розгорілась уже в період відродження незалежності польської держави. Прикметним у цій полеміці, як зазначав С. Кутшеба, було те, що спричинив її звичайний підручник, а критичні статті О. Бальцера, опубліковані в часописі, за обсягом були більшими за першоджерело. І хоча погляди учасників полеміки залишилися неузгодженими, у процесі цієї наукової суперечки було розглянуто чимало

актуальних питань та окреслено низку нових дослідницьких напрямів [424, s. 587–590].

Так, на основі полеміки «Кутшеба–Бальцер» постало дослідження О. Бальцера «Польські столиці 1295–1370» (1916 р.) та одна з найбільш ґрунтовних праць з історії польської держави і права «Польське королівство 1295–1370», три томи якого було видано протягом 1918–1920 років [69; 67]. У цій роботі дослідник багато уваги присвятив ранньослов'янській історії, еволюції питання про значення цього періоду в історії польської держави, ідеї єдності держави та значення Кракова як стрижня цієї ідеї. Однак, на думку критиків, Бальцер так і не витворив з цих питань остаточного синтезу. Зрештою, головною метою автора не було зображення цілісності історичних подій – це радше було тло, на якому виразно виступало засадниче для досліджень О. Бальцера питання державного устрою Польщі [296, s. 30–87].

Погляди С. Кутшеби, попри гостру критику, були суттєвим кроком уперед не лише для історико-правових студій, а й спричинили активізацію подальших досліджень політичної, економічної та культурної історії епохи. Його логічні, зрозумілі, реалістичні узагальнення чудово систематизували матеріал та вигідно вирізняли цю працю на тлі тодішніх досліджень з історії устрою та права. Це забезпечило неабияку її популярність, свідченням чого стали численні перевидання та переклади її іншими мовами. Свої дослідження С. Кутшеба продовжив у напрямку з'ясування правничо-політичних відносин Литви і Корони й у 1914 р. видав присвячений цим питанням другий том «Нарису історії устрою Польщі». А впродовж 1917–1920 рр. з'явилося ще дві частини цього нарису [146]. Як вважає Є. Матерніцький, «показником значення для науки праці С. Кутшеби є те, що замінено його було новішим колективним опрацюванням допіру аж через пів століття. Небагато університетських підручників так довго зберігало свою актуальність і мало такий вплив на історичні дослідження, як згадуваний вище «Нарис історії устрою Польщі» [550, s. 122].

Отже, з'ясоване вище дає підстави припустити, що науковий конфлікт О. Бальцера з С. Кутшебою лежав у теоретичній площині, оскільки виник через концептуальні розбіжності в рамках складених дисциплінарних матриць. Як відомо, такі конфлікти нечасто мають деструктивний характер, а радше сприяють плідній конкуренції ідей. Згідно з Р. Коллінзом, «наявність деякого мінімального рівня конкуренції створює умови для народження нових ідей» [619]. Звідси незаперечним є твердження, що ця полеміка сприяла подальшому науковому поступу, оскільки інспірувала вчених на детальніші дослідження характеру давньої польської держави, а також оприявила нові питання, піддала ревізії багато засадничих проблем та навіть спричинила впровадження в історичну науку багатьох нових поглядів, викладених у публікаціях її учасників.

Особливістю польської історіографії кінця XIX – початку XX ст. була загострена емоційність в осмисленні подій власного минулого, що, з одного боку, відповідало тодішнім європейським історіографічним тенденціям, а з іншого, пояснювалося особливістю існування національної науки в умовах бездержавності. З огляду на це, праці з історії інших країн перебували на маргінесі дослідницьких зацікавлень. Проте такі чинники, як географічне розташування Польщі, її строката національна палітра, домінантні політичні концепції та посилена, часом не вельми прихильна, увага до польської історії дослідників інших країн, детермінували біполярність зацікавлень науковців у напрямку Заходу та Сходу.

Особливий інтерес викликало минуле країн, що були безпосередніми сусідами Польщі і чия роль, відповідно, була винятково важливою в її історії. На заході це були європейські держави, а на сході – Московське царство, згодом – Російська імперія. Публікації «Kwartalnika Historycznego» дають змогу простежити розгортання діалогу між Польщею та її західними і східними сусідами, обтяженого потребою відстоювати простір власного минулого.

Найбільш дискутованими темами польсько-європейської взаємодії були питання політичної історії. Вихід інтересів польської історіографії за межі національного дослідницького поля чи не вперше відбувається у контексті потреби з'ясування ролі західних держав у поділах країни та їх заангажованості в проблеми відновлення незалежності Польщі. Водночас цілком іншого характеру набули питання польсько-німецького історіографічного діалогу, що розгортався доволі специфічно, а територіальні суперечки в його контексті були лише вершиною айсберга.

Зважаючи на суспільний резонанс, спричинений обговоренням участі європейських держав у поділах Польщі, численні дослідження та огляди на цю тему посідали особливе місце на сторінках часопису «Kwartalnik Historyczny». Загалом, як зауважують дослідники, упродовж XIX ст. одним з основних критеріїв оцінки польської історії було питання, так би мовити, кондиції держави та нації. Тези про їхню патологічність повторювались досить часто, ставши своєрідним брандом офіційної історіографії країн-загарбниць, в інтересах яких було переконувати, що вже напередодні поділу Польща не була життєздатним організмом. Це породжувало твердження, що поділи Польщі були проявом відкритого Дарвіном закону природи, згідно з яким слабший організм рано чи пізно поглинеться сильнішим [587, s. 127]. Такі звинувачення змушували польську історіографію захищатися, і показовою в цьому контексті є розвідка Г. Лісіцького, котрий зосереджувався на висвітленні австрійської політики під час третього поділу Польщі. Це дослідження з'явилося у часописі як реакція на працю Х. Зейсберга «Історія східноєвропейської політики періоду Французької революції». Характерною рисою праці Г. Лісіцького було те, що, попри доволі вузьке окреслення проблематики, йому вдалося загалом торкнутися перипетій міжнародної дипломатії навколо тогочасного польського питання [153, s. 235–260]. Скажімо, Г. Лісіцький зосереджувався на аналізі висновків австрійського державного канцлера В. Каунітца, що відповідав за зовнішню політику, про останню спробу шляхти реформувати Річ Посполиту, зафіксовану в Конституції 3 Травня (1791 р.), та психологічну

підтримку віденського двору в її запровадженні. У Відні вважали, що ймовірним наслідком посилення королівської влади буде можливість об'єднання навколо монарха міщанського та селянського станів, які б переважили міць вельможних родин. Водночас польський король, обмежений у своїй діяльності Конституцією, замість дбати про власний спокій і благополуччя своєї родини, як це було раніше, зверне більше уваги на добробут держави. Віденські політики припускали, що умови республіканізму, обмежуючи королівські права, змушуватимуть його зосереджуватися на внутрішніх справах. Це також мало б звести мілітарні плани Польщі лише до питань оборони краю, що убезпечувало б сусідні держави від її наступальних проєктів. Устрій такої Польщі, достатньо сильної, щоб існувати та створювати геополітичний бар'єр між Австрією, з одного боку, та Росією і Пруссією – з іншого, і все ж, достатньо слабкої, щоб стати «страшним» сусідом і спокуситися на повернення Галичини, з усіх поглядів видавався австрійцям бажаним. Водночас Пруссія, що найпослідовніше виступала проти недоторканності Польщі, прагнула подальших поділів і не підтримувала віденський двір [153, s. 235–236].

Підсумовуючи, Г. Лісцький писав, що «третій поділ Польщі, яким закінчився довготривалий торг між імперіями, був для них безславний і неконструктивний – і для сучасників, і для нащадків. Цим питанням у Європі не займалися зовсім – так, наче Польща була в іншій півкулі. Боротьба коаліції з революційною Францією цілковито заповонила суспільну увагу. Одна лише Англія могла подати голос, та воліла вдавати, що нічого не знає» [153, s. 260].

Наступною темою, що сколихнула на сторінках часопису дискусії про роль Заходу в польській історії та була прямим продовженням попереднього сюжету, стала «наполеоніада». Очевидно, що на межі XVIII–XIX ст. неіснуюча польська держава, за якою закріпилася роль захисника Європи, вже не могла виконувати цю місію, але польський народ, що не припиняв свого існування, через гасло «за нашу і вашу волю» міг прислужитися двом ідеям одночасно –

власної незалежності та об'єднаної Європи, що їх породили наполеонівські війни [587, s. 159].

З особливим зацікавленням оглядачі часопису відстежували появу праць іноземних учених, у яких висвітлювалися події польської історії. Зокрема, відзначали працю німецького історика Е. Рютера про взаємини Наполеона I та Польщі [394, s. 457–458], а також роботу англійського дослідника Л. Петре, предметом студій якого була військова кампанія Наполеона в Польщі [370, s. 473–474].

Найбурхливіше наполеонівська історіографія розвивалася в період до Першої світової війни. З цього приводу М. Гандельсман слушно зауважував, що «це було, в певному сенсі, моральне пристосування народу до майбутнього нового перевороту і до остаточного здобуття політичної незалежності» [104, s. 310]. Щоправда, дослідження одного з найвидатніших польських істориків-неоромантиків Ш. Ашкеназі, що було присвячене польсько-французьким відносинам у добу наполеонівських воєн і яке оглядачі визнавали найґрунтовнішим з усієї польської історичної «наполеоніади», потрапило на шпальти часопису вже після здобуття Польщею незалежності [393, s. 108–128].

У XIX ст. щораз важче було вірити у можливість самостійного відновлення незалежності Польщі. Віденський конгрес і поразка повстання 1831 р. лише утвердили переконання, що полякам потрібен союзник. Прикметно, що цим союзником вважали не конкретну державу чи блок держав, а назагал – Європу, але Європа не давала для цього жодного приводу [587, s. 94]. Саме тому всі дискусії про Захід у контексті історії Польщі XIX ст. на сторінках часопису так чи інакше точилися довкола «польського питання» – потужного чинника тогочасних міжнародних відносин країн Європи.

Хвилі інтересу європейських держав до означених проблем сколихувалися у відповідь на спроби поляків відновити незалежність та цілісність власної країни. Працівники часопису ретельно відстежували появу друкованої продукції, у якій ішлося про реакцію світової спільноти на польські

повстання у ХІХ ст. Зрештою, уже перший польський виступ у 1830 р., відомий як Листопадове повстання, унеможливив російському імператору Миколі І інтервенцію у зреволюціонізовані держави Заходу та засвідчив, що поляки не лише були, а й залишаються «передовими стражами цивілізованої Європи» [587, s. 68]. З цікавістю сприйняли оглядачі дослідження Б. Павловського про особливості тогочасної політики австрійського уряду [185, s. 197–227].

Специфічну тональність мав польсько-німецький історіографічний діалог, у якому Польщі доводилося відстоювати власну національну самобутність і право на історичне минуле, протистояти усталеним історіографічним поглядам, відмежовувати власне дослідне поле. Це спричиняло неминучу конфронтацію в боротьбі за спільну історичну спадщину та надавало науковим полемікам особливої гостроти. Таке бачення завдань історії домінувало в часи бездержавності. Зі здобуттям незалежності акценти змістились у бік творення загальнонаціональної історичної парадигми, що сприймалась би спільнотою як питома, вкорінена в історичну пам'ять. Це своєю чергою також сприяло зростанню градусу дискусій, що часом виходили за межі наукової площини.

Так, у відповідь на працю німецького історика Р. Ф. Кайндля «Історія німців у Прикарпатському краї» (частини багатотомного видання «Історія німецької колонізації») О. Бальцер опублікував на сторінках часопису дослідження «Про німців у Польщі». У роботі Р. Ф. Кайндля висвітлювалась історія німецького освоєння територій Галичини від початків колонізації до захоплення цього краю Австрією у 1772 р. за такою схемою: а) внутрішня історія колонізації та розвиток німецького права, б) колонізатори – їхній склад і походження, в) внутрішній розвиток та організація німецького суспільства на цій території, німецька культура та її вплив на місцеву культуру.

На думку О. Бальцера, попри те, що праця й не містила нових поглядів на проблему німецької колонізації, вона була вартісною, оскільки у ній ретельно розглянуто та зіставлено багато дрібних деталей з величезного і

добре впорядкованого автором масиву матеріалів. Водночас висловлювалися суттєві зауваги до дослідження. Найперше в О. Бальцера виникло питання щодо визначення мети проєкту «Історія німецької колонізації» загалом, оскільки у вступі його редактор Тіллі наголошував, що праці цієї серії адресовані тим, для кого історія є не самоціллю, а засобом пізнання «німецькості», на засадах якої має вибудовуватися майбутня політика Німеччини. А ось як визначав мету своєї праці сам Р. Ф. Кайндль: «Потрібно згадати минулі події, а заодно й прищепити німцям знання, що мають подвійну користь у національних змаганнях, які нас, німців, на жаль, знову охопили». Таке сильне акцентування практичного значення книги, спрямованої на обслуговування поточних завдань німецької політики, роздумував О. Бальцер, породжує певне занепокоєння щодо суто наукового характеру публікації, більше – коли це поєднується із розпачливими вигуками про те, що німці у прикарпатській Галичині змушені вести національну боротьбу [68, s. 556].

Дискутував також О. Бальцер з Р. Ф. Кайндлем щодо масштабів німецької колонізації Галичини та оцінки цивілізаційних і культурних заслуг німців. Останнє автор намагався підтвердити, звертаючись до народних вірувань та звичаїв, поширених на цих землях, приписуючи їм німецьке походження; своєю чергою документальні згадки про німців-мірошників приводили його до висновку про розвиток млинарства переважно як німецької справи, це ж стосувалося і лісопереробки, і гірництва, і солеваріння. Вдаючись до популізму, зауважував О. Бальцер, автор здобував для німців високий цивілізаційний титул, забуваючи про власну обіцянку бути об'єктивним [68, s. 555–558].

Підсумовуючи, О. Бальцер зазначав, що історія німців у Прикарпатському краї, як і в інших місцевостях Польщі, якою нас обдаровують інші німецькі автори нашого часу, потребує далекоюсяжних редуцій та обмежень. Наплив німецького елемента, насправді, був набагато меншим, а зиск, який Польща отримала з його господарської праці, культурно-

цивілізаційних ресурсів, набагато скромніший, аніж подають окремі «історики». Адже німці, котрі на зорі свого історичного буття поглинули численні паростки римської культури, згодом самі користали з високорозвиненої романської культури. Тезу автора про безсумнівність твердження, що «німецький елемент завжди був потрібен на сході, щоб знищеній (після татарської навали) чи ослабленій культурі додати нових стимулів і свіжої сили», необхідно вилучити з «Історії німців....» як таку, що не відповідає дійсності, ненаукову. Не можна писати історію крізь оптимістично забарвлене збільшувальне скло [68, s. 570].

Окрім активного обговорення на сторінках часопису ролі західних країн у польській історії не менш жваво дискутувалися питання, пов'язані з минулим найбільшого східного сусіда – Росії. У більшість тодішніх польських ідеологічних течій вписувалася опозиція: вільнолюбна, правдиво християнська Польща і деспотична, поганська Росія. Так, для А. Міцкевича царат був чимось зовнішнім і ворожим слов'янськості; для Й. Лелевеля Росія перебувала за межами слов'янщини і назагал поза Європою; для М. Мохнацького – системою, місце якої мало бути на «континенті неволі» Монтеस्क'є, тобто в Азії; Ф. Духінський взагалі пропагував тезу про неслов'янське походження мешканців Московського царства [588, s. 83]. Своєю чергою Річ Посполита, згідно з ідеєю «передмурів християнства», зображалася в літературі як бастион свободи, що захищає Європу від азійського деспотизму у його московському і турецько-татарському виявах [588, s. 13].

На сторінках «Kwartalnika Historycznego» показовою є дискусія, яка розгорілася з приводу дослідження російського історика М. Карєєва про поділи Польщі. Спершу в часописі був опублікований доволі позитивний огляд цього дослідження, написаний польським істориком К. Валішевським. Щоправда, у примітках редакція часопису висловила своє неоднозначне ставлення до статті К. Валішевського, яка, однак, була опублікована, оскільки, як зазначалося, редакція часопису не могла залишити без оцінки таке дослідження.

Робота російського вченого була зосереджена на новому, крізь призму історичного компромісу, трактуванні польсько-російських відносин молодшим поколінням польських істориків. Зокрема, велика увага приділялася «Нарисам історії Польщі» М. Бобжинського. Ревізія причин занепаду Польщі, а саме, перенесення акцентів із зовнішніх чинників на внутрішні, а також переосмислення цивілізаційної місії Польщі на Сході та осмислення політичних подій кінця XVIII ст., на думку М. Карєєва, могла стати підставою зближення поглядів польських та російських істориків. А під цим малося на увазі визнання більшої доцільності в переході Польщі під владу Росії, аніж її поділу між трьома різними державами [299, s. 555–570]. Таке трактування представником історичної науки держави-агресора Речі Посполитої як нежиттєздатного державного організму викликало обурення самого М. Бобжинського. У наступному річнику часопису було опубліковано його різкий відгук на цей огляд К. Валішевського, в якому йому закидалася неспроможність дати відсіч тенденційним оцінкам М. Карєєва щодо поділів Польщі як проблеми, принципової для польської спільноти. М. Бобжинський звинуватив також редакцію часопису в тому, що до написання відгуку на працю М. Карєєва було запрошено не когось із поважних польських істориків, а саме К. Валішевського, праці якого неодноразово і гостро критикували самі ж працівники «Kwartalnika Historycznego» як науково неспроможні [433, s. I–V]. Тоді, обстоюючи позиції наукового плюралізму, редакція опублікувала статтю автора під криптонімом N «Професор Карєєв та його погляди на «Занепад Польщі». У ній N різко критично висловлювався про те, що М. Карєєв, як і інші російські історики – через належність до надавторитарної державної влади, лише завдяки надзвичайному таланту міг би інтуїтивно проникнути в інше суспільство. Адже у цьому суспільстві кожен може чинити на власний розсуд, керуючись лише законами та звичаями, а не чиеюсь сваволею. Ось чому, як вважає автор, «немає нічого дивного в тому, що М. Карєєв, читаючи щирі та відверті дослідження польських істориків, отримані з історичних документів, не може їх зрозуміти» [174, s. 687–702].

Образ самої Росії кінця XVIII ст. в контексті поділів Польщі поставав на сторінках часопису в доволі темних тонах. Прикладом може слугувати опубліковане В. Токажем дослідження документів російського посольства у Варшаві, вилучених у 1804 р. під час повстання під проводом Т. Костюшка. Поява у часописі «Kwartalnik Historyczny» в 1917 р. публікації В. Токажа була яскравою ілюстрацією реакції редакційного колективу часопису на суспільно значущі процеси, коли, занурюючись у минуле, дослідники сподівалися знайти відповіді на гострі питання сьогодення.

В. Токаж подав докладну історію доволі «химерної» долі цих документів та низки невдалих спроб їх видання. Ці документи містили кореспонденцію Катерини II та її урядовців, інструкції російським офіцерам, що делегувалися на сеймики, списки тих, хто співпрацював з посольством, різноманітні проекти російської влади тощо. Були серед листів й окремі прохання світських та духовних властей до російських чиновників, що, як і відомості про компрометуючі виплати полякам, свідчили про налагоджену співпрацю, яка стала потужною силою в справі деморалізації польського народу [285, s. 340–349]. Ревізія цих паперів, що тривала аж до кінця повстання, стала дамокловим мечем над головами багатьох людей та однією з причин розколу серед повстанців. Спогади і легенди про «російські документи» активно циркулювали ще й у часи еміграції після поразки листопадового виступу. «Це й не дивно, – зауважував В. Токаж, – адже, вивчаючи ті з них, що збереглися, важко опиратися глибокому сорому й обуренню, які огортали людей з ревізійної комісії від зареєстрованих фактів систематичної і тривалої праці російського посольства, спрямованої на занапащення душ у Речі Посполитій» [285, s. 341]. На думку В. Токажа, ці документи краще за інші історичні факти виявляли причини безрезультатності всіх спроб польсько-російського зближення наприкінці XVIII – на початку XIX ст. Вони пояснювали також причини антиросійських настроїв серед більшості представників польського народу. «Попри те, що ініціатива поділу виходила від Пруссії, яку підтримували Росія та Австрія, робота з добору й підготовки

польських співробітників для знищення держави, над призвичаєнням народу до вигляду занепалялого краю, позбавлення його шансів на самозбереження та віри в себе, свої сили – завжди нероздільно перебували в руках Росії», – писав В. Токаж [285, s. 340–349].

Цікавий образ Росії наприкінці ХІХ ст. постає перед нами в полеміці між Г. Лісіцьким та С. Заленським з приводу праці останнього, присвяченої зародженню та розвитку нігілізму в імперії. Специфікою цієї роботи, її силою і слабкістю водночас була потреба ґрунтовного знайомства з Росією і суспільними відносинами всередині цієї держави. Як пише А. Вежбіцький, поляків ХІХ ст. зараховували до тодішніх європейських «царологів», оскільки вони чи не першими в Європі намагалися вникнути в глибини характеру та історії російського самодержавства, намагаючись висвітлити істинну суть «імперії варварства» [588, s. 10]. Проте Г. Лісіцький висловлював у своїй рецензії бачення, що різнилося від цих панівних у ХІХ ст. переконань: «Чомусь вважається, наче поляки мали і могли б знати Росію краще за інших, проте це зовсім не так. Витоки польських уявлень про східного сусіда треба шукати в середовищі емігрантів після поразки 1831 р., що почувалися зобов'язаними розповісти правду в Європі про «північного велетня». Одначе, за невеликим винятком, ці емігранти знали про Росію не більше, зауважував критик, ніж про Китай. Розповідали про неї різні нісенітниці, дофантазовували, переконуючи самих себе в тому, що є найкращими знавцями Росії, справжніми фахівцями з цього регіону. Так, з плином часу в літературі поставав фантастичний образ Росії, змайстрований під впливом обурення через завдані кривди, повний неточностей та помилок [369, s. 879–882]. На жаль, цей образ, зауважував Г. Лісіцький, став тлом для роздумів автора. Відсутність у польській літературі кінця ХІХ ст. джерельних праць про Росію, застарілість усього, що вийшло до 1860 р., та намагання конструювати дискурс на компіляціях та пресових опусах породжували плутанину в поглядах на країну, що після реформ Олександра ІІ зазнала великих змін і стала цілком іншим світом.

Отже, попри загальну тенденцію, що полягала у зацікавленні польських дослідників минулим власної держави, наприкінці XIX ст. спостерігаємо також появу інтересу до історії інших країн, передовсім у контексті з'ясування причин втрати Польщею незалежності та спроб її відновлення. Саме ця тема спричинила появу на сторінках часопису «Kwartalnik Historyczny» численних досліджень та оглядів, присвячених вивченню ролі західних країн та Росії у поділах Польщі, інспірувала дискусії щодо рецепції польського питання в Європі та сподівань на його вирішення. У цьому світлі спостерігаємо різку поляризацію образів Сходу і Заходу, коли по один бік вишиковуються майже всі європейські країни, котрі виступали в ролі оборонців інтересів Польщі, а по інший – Російська імперія та Пруссія як ініціатори й послідовні виконавці ідеї її «не-буття». Тому у висвітленні на шпальтах часопису дискусій по лінії Схід–Захід особливою гостротою позначені саме ті, що розгорались між Німеччиною і Польщею та Польщею і Росією.

Домінантою цих діалогів була тема цивілізаційної експансії, суть якої акумулювалась у концепції німецької історіографії під назвою «Рух на Схід»: Німеччини – на польські землі, Польщі – далі – на «варварський», уражений татарами Схід. Ключовим у цьому процесі є образ самої Польщі, яка в історіософських концепціях вказаного періоду постає в ролі оборонниці Європи та її культурно-цивілізаційних цінностей. У панівних (у часи бездержавності) намаганнях польських науковців відстоювати власну національну окремішність і право на історичне минуле їм доводилося протистояти вже усталеним історіографічним поглядам, відмежовувати власне дослідне поле, що надавало науковим полемікам особливої гостроти.

Однак, попри формальну подібність німецько-польсько-російських дискусій, треба бачити їхні суттєві розбіжності, що виявлялися в тематиці обговорюваних питань. Якщо в дискусіях з німецькими дослідниками порушувалися проблеми міри культурно-цивілізаційної експансії (насправді – міри відповідності Польщі стандартам європейської цивілізації), то в

обговоренні російського напрямку спостерігається намагання пізнати цю чужу і майже в усьому інакшу, порівняно з європейськими взірцями, країну.

5.2 Суспільні функції історії крізь призму фахового обговорення

Одним з найважливіших завдань польської історичної науки XIX – початку XX ст. стало формування уявлень про культурно-цивілізаційну та національну ідентичність. Звертаючись до історичного досвіду, проводячи аналогії між минулим і теперішнім, відшуковуючи історичну аргументацію, дослідники формували уявлення про роль і місце Польщі та її народу в європейській історії, дискутували про причини втрати власної незалежності, готуючи цим ґрунт для її можливого відновлення.

У цьому важливе значення дослідники минулого надавали питанням історії культури, освіти та виховання. До 1880 р. історико-культурні дослідження обмежувались вивченням звичаєвої історії: видавались та обговорювались матеріали, у яких факти подавались в описовий спосіб. В останньому двадцятилітті XIX ст. у Кракові та Львові спорадично з'являлися перші синтетичні дослідження з історії предмету. Наприкінці XIX ст. проблематикою історії культури та освіти починає займатись чимраз більше професійних дослідників: Т. Вежбовський, А. Карбов'як, А. Брюкнер, Я. Пгасьнік, С. Кот, С. Лемпіцький та ін., кому згодом почали завдячувати виокремлення у польській історичній науці історії культури як самостійної і дуже важливої дисципліни [511, s. 146–147].

На сторінках «Kwartalnika Historycznego» є чимало рецензій на біографічно-літературні праці, присвячені польському поетичному генію – Адамові Міцкевичу. Прикладами можуть слугувати огляд досліджень П. Хмельовського, що підсумовував різноманітні тематичні розвідки «міцкевічани» і, на думку оглядачів, виходив а межі скромного означення “нарис” [327, s. 262–265]; розвідка Т. Земби, що займався життєписом поета [400, s. 267–269]; стаття Й.Третьяка, який вивчав одеський період у творчості А. Міцкевича [357, s. 249–252]; монографія про життя А. Міцкевича,

написана його сином [350, s. 378–386]. Позитивні відгуки отримували літературознавчі дослідження творчих стильових взаємовпливів у поезіях А. Міцкевича [389, s. 265–267]. Викликало захоплення критиків дослідження А. Белціковського про значення постаті А. Міцкевича в польській культурі. Праця відзначалася вишуканістю та легкістю стилю, хоча змістовно в дечому перегукувалася з дослідженням П. Хмельовського [376, s. 247–249]. На сторінках часопису «Kwartalnik Historyczny» знаходимо численні критичні відгуки на праці, розміщені у “Записках Літературного товариства ім. А. Міцкевича”, які до 1898 р. були присвячені виключно постаті поета. Лише на зламі століть літературне товариство змінило такий суто культовий профіль, утвердивши своєю програмою дослідження загального характеру.

Окреме місце на сторінках «Kwartalnika Historycznego» посідали історико-літературознавчі дослідження загального характеру. Логіка розвитку літературознавства як дисципліни актуалізувала необхідність синтетичного погляду на минуле польської літератури. Кінець XIX ст. у літературознавчих дослідженнях позначився постійними спробами створити синтетичну працю з історії польської літератури. Редактори «Kwartalnika Historycznego» зацікавлено реагували на такі спроби, надаючи свої шпальти для дискусій довкола концепції та змісту такого роду синтез. Так, скептично зустріли оглядачі появу підручника з історії польської літератури М. Дубецького, зміст якого не відповідав задекларованим автором цілям та містив багато фактологічних помилок [383, s. 267–275]. Не набагато кращими були відгуки на підручник з історії польської літератури А. Бреза [349, s. 605–609]. «Історія польської літератури» П. Хмельовського, на думку фахівців, також грішила відсутністю цілісності і була радше біографічною, ніж літературознавчою [327, s. 262–265]. Регулярною появою відзначались критичні огляди, присвячені історико-літературним серіям “Бібліотека польських письменників” та “Бібліотека забутих польських поетів та прозаїків”, вступні статті до яких претендували на творення загальної картини розвитку польської літератури. Навіть видання праць А. Белціковського на

честь 25-річчя його наукової діяльності сприймалося як цінний набуток з історії польської літератури [330, s. 240–245].

Серед цих досліджень оглядачі «Kwartalnika Historycznego» не оминали увагою також окремі розвідки з історії літератури різних епох. У їх числі фахове дослідження середньовічної латинської поезії у Польщі А. Брюкнера [377, s. 127–130]. Позитивні оцінки отримало друге доповнене видання нарису польської поезії 1860–1880 рр. П. Хмельовського [344, s. 274–279]. Зауваженою була історія польської поезії XIX ст. в опрацюванні данського дослідника Є. Брандеса [373, s. 609–611]. Майстерністю та оригінальністю виконання вирізнялося обширне дослідження з історії всесвітньої літератури групи польських науковців (Ю. Радлінського, Е. Грабовського та Ю. Свенціцького) [317, s. 230–235]. Окрім досліджень життя й творчості А. Міцкевича у поле уваги оглядачів «Kwartalnika Historycznego» потрапляли також праці, присвячені іншим літераторам: О. Кармановському та В. Потоцькому [329, s. 394–395], Й. Кохановському [375, s. 132–133], Яну з Вісліці [363, s. 366–368].

Поспіль з працями та рецензіями історико-літературного профілю редакція часопису «Kwartalnik Historyczny» зверталась також до культурно-мистецьких розвідок, осмислення значення яких переходить на якісно новий рівень. На сторінках видання бачимо рецензії на праці з історії світського мистецтва, присвячені, зокрема, питанням історії живопису, архітектури, театру, створенню каталогів національних культурних цінностей, особливостям методики мистецтвознавчих досліджень тощо. З-посеред мистецтвознавчих праць оглядачі часопису «Kwartalnik Historyczny» відзначали оформлену як підручник, дуже ретельну працю Ю. Колачковського, що містила інформацію про сотні мистецьких творів з різноманітних галузей людської діяльності [371, s. 255–256]. Винятковим явищем у польській науковій літературі стала робота з історії живопису Й. Наркевича, добре ілюстрована та коментована, з обширною бібліографією й покажчиками [395, s. 640–647]. Широтою поглядів, глибоким розумінням

епохи та вичерпним володінням предмету дослідження відзначалась праця з історії польського живопису В. Лушчкевича, в якій він коротко оглядав визначні мистецькі явища від часів Станіслава Августа [365, s. 87–89]. Як ремінісценсія львівських виставок польського мистецтва поставали каталоги Я. Антоневича, що послужили ґрунтовною джерельною підставою для створення історії польського мистецтва окресленого періоду [364, s. 563–564]. Прихильно була сприйнята праця Є. Мицельського “Сто років польського малярства”. На сторінках часопису «Kwartalnik Historyczny» з’явилась стаття Я. Антоневича, у якій він доповнював подані Є. Мицельським матеріали та висловлював свої міркування з приводу необхідності створення польського музею старожитностей у Львові (на той час у місті вже діяв український музей) [64, s. 221–249].

У галузі вивчення історії архітектури оглядачі часопису «Kwartalnik Historyczny» високо оцінили появу підручника фахового архітектора М. Ковальчука, присвяченого забудові Давнього Риму [374, s. 837–839]. Публікувалися на сторінках видання також різноманітні звіти, як, наприклад, “Звіт Комісії з дослідження історії мистецтва у Польщі [372, s. 122–124].

Не оминали увагою оглядачі «Kwartalnik Historyczny» дослідження, присвячені історії такого культурно-мистецького явища, як театр. Особлива настроєвість і шарм, як зауважували оглядачі, були властиві розвідкам з історії львівського театру С. Пепловського, що містили також відомості про навколотеатральне життя та міжлюдські взаємини у Галичині 1780–1890 рр. [331, s. 328–335; 336, s. 144–145].

Доба позитивізму, з властивою їй увагою до процесів інституціалізації та зростаючої сцієнтизації, позначилась на зростаючій увазі авторів часопису до історії наукового життя. Тому не випадково на сторінках часопису «Kwartalnik Historyczny» з’являлись розвідки про наукову діяльність видатних польських істориків [134, s. 257–309; 309, s. 571–583], а серед оглядів, присвячених подіям науки, досить часто друкувалися звіти про дослідницьку діяльність різноманітних інституцій [402, s. 116–121; 354, s. 497–501]. Наприклад,

схвально зустріли автори часопису появу праці В. Смоленського, який багато часу присвятив джерельним дослідженням наукового життя у Польщі XVIII ст. Представлена в огляді книга, наскрізною темою якої було протистояння теологічного і раціонального в польській науці, стала підсумком багаторічної праці В.Смоленського, а її висновки мали синтетичний характер. На думку оглядачів часопису, ця книга збагатила знання про Польщу XVIII ст. і стала спонукою до подальших ґрунтовних досліджень у цьому напрямку [361, s. 165–173].

Особливого значення на схилку XIX ст. надавалося історико-освітній проблематиці. Унаслідок поширення у суспільстві позитивістських поглядів, згідно з якими не лише збройна боротьба, а й праця, особливо інтелектуальна, є реальним способом служіння інтересам нації, поставали нові концепції суспільного буття та національного самоусвідомлення. Прагматизм нового світогляду спрямовував погляд у майбутнє з вірою у розв'язання суспільних-політичних проблем шляхом заміни формули порятунку нації через відновлення державності новою формулою «збереження нації» без державності. Це надавало особливої ваги новим історичним дисциплінам, покликаним вивчати і зберігати пам'ять про освітньо-виховні здобутки народу. Автори часопису «Kwartalnik Historyczny» широко насвітлювали поступ у цій галузі. Аналіз тематики досліджень польських істориків кінця XIX – початку XX ст. з історії освіти та виховання дає підстави виокремити низку проблем: історія різних типів шкіл та вищих навчальних закладів, питання освіти та історичної дидактики, національне виховання, історія навчальної книги.

Велику частку наукових досліджень історії шкільництва становили роботи, які здійснювались на базі гімназій та ліцеїв. Аналіз наукової діяльності вчителів середніх шкіл того часу засвідчує, що вони доклали значних зусиль для популяризації науки задля піднесення національної свідомості польського суспільства [195, s. 68]. У середовищі науковців справедливо вважалось, що історія міст і містечок є відповіднішою темою для гімназійних досліджень, аніж глобальні питання всесвітньої історії, які за відсутності належної

джерельної бази зазвичай закінчувались банальною компіляцією з доступних підручників. Краще за гімназійних професорів ніхто не міг пролити світло на місцеві джерела, хоч і від них, звичайно ж, вимагались навички професійної наукової діяльності. Редакція часопису методично і з зацікавленням відстежувала появу майже всіх більш-менш значущих шкільних історичних розвідок, наголошуючи на потребі їх відповідності високому науковому рівню [379, s. 264–266; 347, s. 267–268; 403, s. 506–507; 346, s. 331–332; 339, s. 340–341].

Ця вимогливість поширювалася також на професійних дослідників. Так, К. Відман, знаний львівський архівіст опублікував працю з історії галицьких народних шкіл, що була сприйнята у професійних колах радше як популярно-наукова. Автор прагнув ближче ознайомити читачів з великою працею німецького історика А. Гелферта «Історія східних народних шкіл» (1860 р.) і тому у першій частині свого дослідження багато місця відвів під переказ її змісту. Друга частина дослідження була самостійнішою – містила дані, які стосувались часів надання автономії Галичині, але під час її написання автор не послуговувався архівними матеріалами, тому отримав критику на свою адресу [325, s. 851–853]. Використання джерельних матеріалів у історичному дослідженні було основним критерієм оцінки його вартості. Наприклад, А. Карбов'як високо оцінив дослідження з історії греко-слов'янської школи при Успенській церкві у Львові В. Загурського, оскільки воно ґрунтувалось на документальних джерелах. Саме це, на думку критика, дало можливість створити вартісний причинок з історії освіти Галицького краю у XVI ст. [355, s. 477–480].

Автори часопису «Kwartalnik Historyczny» звертали увагу також на проблеми історії національної освіти, зокрема діяльності Едукаційної комісії, вивчення історії шкільної атрибутики та особливостей історичної дидактики. Наприкінці XIX ст. почали з'являтися перші, не в усьому вдалі спроби створити нарис з історії національної освіти. Наприклад, нарис з історії освіти у Польщі А. Боссакевича визнали надто поверховим, подекуди навіть хибним.

Оглядач цієї праці зазначав, що через застосування занадто убогої джерельної бази неможливо було написати загальний нарис освіти і тому автор не зміг докладно опрацювати предмет дослідження [343, s. 259–261].

Едукаційна комісія (1773–1794), або Комісія народної освіти, була державною інституцією в Речі Посполитій, утвореною за ініціативи короля Станіслава-Августа Понятовського, яка трактувалася як перше в Європі міністерство освіти. Завданням цієї комісії було реформувати систему освіти після ліквідації у 1773 р. ордену єзуїтів, що у керував шкільною освітою у Речі Посполитій. Реформа передбачала секуляризацію освіти та школи, осучаснення навчальних програм, запровадження навчання польською мовою та впровадження фізичного виховання.

Із низки досліджень історії здійснення цієї освітньої реформи вирізнялася праця В. Смоленського, який подавав образ і перебіг боротьби, що точилася навколо діяльності Едукаційної комісії. Критики оцінювали працю В. Смоленського як цінний причинок з історії освіти у Польщі XVIII ст., і визнавали його особливу заслугу в нагромадженні великої кількості подробиць, зібраних з приватних листів, щоденників тощо. Водночас зазначалось, що у створенні праці відчувалися певний поспіх, брак ширшого тла та глибших висновків, хоча ці зауваги стосувались радше авторської методи опрацювання, аніж самої роботи [345, s. 203–206]. На жаль, втрата Польщею незалежності не дала змоги завершити реформу. Однак її основні реформи на українських землях, що відійшли до Російської імперії, продовжив Віленський учбовий округ. Завдяки цьому був заснований Кременецький ліцей, що згодом став фундаментом для створення Київського університету.

Предметом особливої уваги дослідників того часу була також педагогічна діяльність Т. Чацького – співзасновника Вищої Волинської гімназії, відомої також як «Волинські Афіни». Одним із найповніших досліджень діяльності Т. Чацького критики вважали працю Ф. Майхровича. Цей короткий нарис, який був створений на підставі найновіших досліджень із застосуванням джерельних матеріалів із краківської бібліотеки

Чарторійських, через свій високий науковий рівень отримав поважне визнання у наукових колах [352, s. 141–143].

На думку польських істориків того часу наукова діяльність, спрямована на пізнання минулого, розвивалась досить однобоко, адже стосувалась вона передовсім політичної історії народу. У той час історія внутрішня, так би мовити «приватна», складовою якої була, наприклад, історія виховання, залишалась осторонь дослідницьких зацікавлень. Перші кроки в цьому напрямку, які отримали позитивні відгуки, зробили А. Соколовський у роботі, присвяченій вихованню молоді у Польщі XVI–XVII ст., та М. Бобовський у праці про виховання польської молоді XVII ст. за кордоном [401, s. 53–54].

Знаковою для польської історії освіти і виховання була праця Г. Пірамовича «Обов'язки вчителя» опублікована у 1787 р., що протягом XIX ст. перевидавалася аж дев'ять разів. Огляд її останнього перевидання (від 1894 р.) для часопису «Kwartalnik Historyczny» здійснив А. Карбов'як, який акцентував на важливості цієї праці як історичного документа, національної інтелектуальної пам'ятки та джерела з історії польської школи й цивілізації. Особливо оглядач наголошував на тому, що це видання супроводжувалось передмовою та короткою характеристикою, написаними у світлі нових історичних реалій та національних завдань [353, s. 833–835].

На початку 90-х рр. XX ст. з ініціативи краківського кола Товариства викладачів вищої школи у Польщі відбувались ретроспективні виставки шкільної атрибутики, а саме давніх підручників початкової та середньої шкіл. Як результат діяльності організаторів цієї виставки М. Барановського та А. Семковича постали каталоги давньої підручничкової літератури, оцінку яких знаходимо на сторінках часопису «Kwartalnik Historyczny». Ці каталоги містили перелік польських, німецьких та російських книг, що використовувалися у народних школах від часів Едукаційної комісії та у польських середніх школах XVI–XIX ст. [351, s. 595–597].

Не оминали своєю увагою оглядачі часопису також проблем історичної дидактики. Ці питання були особливо гострими в часи бездержавності, адже

навчання історії опинилося в руках влади чужих країн, і лише вони вирішували, якими мають бути завдання історичної освіти, визначали її зміст та обирали методи. Ситуація була нерівномірною залежно від регіону, але навіть в Галичині доби автономії польська історична освіта натрапляла на перешкоди, які гальмували її розвиток [552, s. 119].

У контексті цього знаковою була дискусія, яка виникла щодо так званого регресивного методу викладання історії, запровадженого австро-угорським міністерством освіти. Домінування «урядової педагогіки» на теренах, підконтрольних імперії, не означало відсутності зацікавлень польських істориків новою педагогікою та новим стилем навчання й виховання. Тому австрійська шкільна реформа 1892 р., а саме ті її ідеї, які стосувались викладання історії та з'являлись у працях, що передували приготуванню цієї реформи, знайшли свій відгук у критичній роботі Л. Фінкеля. На його думку, яку поділяв також рецензент його праці Т. Корзон, ці дидактичні ідеї були хибними і навіть шкідливими. Найбільшими вадами запроваджуваного шкільного плану, як уважав Л. Фінкель, було порушення основоположних історичних принципів – часової неперервності та причинно-наслідкових зв'язків між фактами, вилучення проблеми свободи волі й примусу як чинників, що визначають людські вчинки, підміна поняття патріотизму поняттям шовінізму [359, s. 118–122].

Історіографічний огляд студій з історії культури, освіти та виховання у Польщі на шпальтах наукового часопису «Kwartalnik Historyczny» дає підстави констатувати значний еволюційний поступ у виокремленні цих дисципліни з-посеред різноманітних історичних напрямків у самостійну галузь. Дослідження з історії культури цього періоду були доволі мозаїчними та спорадичними. Огляд великої кількості критичного матеріалу, широко представленого на сторінках видання, свідчить про переважання досліджень емпіричного характеру, покликаних передовсім зберегти пам'ятки національної духовної та матеріальної культури.

Характерним для польської «бездержавної» історіографії схилку XIX – початку XX ст. було апелювання до історії з метою пошуку взірців моральних і політичних авторитетів. З огляду на це, важливо простежити динаміку змін у поглядах авторів часопису «Kwartalnik Historyczny» на проблеми культу національного героя, що пов'язано як з еволюцією методологічної парадигми історичної науки кінця XIX – першої половини XX ст. (позитивізм – неоромантизм – історичний плюралізм), так і зі змінами в суспільно-політичному житті Польщі того часу. Згадану проблему проілюструємо на кількох, на наш погляд, найбільш промовистих прикладах.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. на шпальтах часопису з'являється низка критичних оглядів і праць, присвячених національним героям найдавнішої епохи існування Польщі, що було також зумовлено намаганнями польських дослідників віднайти найдавніші історичні корені власної державної традиції. Прикметно, що ці проблеми у часописі «Kwartalnik Historyczny» як міждисциплінарному виданні ставали об'єктом вивчення не лише істориків, а й філологів та етнографів.

На сторінках часопису багато уваги приділяли питанням, пов'язаним з особою П'яста – засновника першої династії полянських правителів. Однією з найпримітніших тогочасних праць з історії П'ястовичів була «Генеалогія П'ястів» О. Бальцера (1895 р.), яку і нині вважають монументальною [550, s. 113]. Її докладний огляд для часопису здійснив С. Лагуна. О. Бальцер у праці, присвяченій династичним зв'язкам усіх П'ястів (за винятком шльонської гілки), створив найповніший на той час реєстр імен цієї династії, який розпочав з імені Зємомисла – батька Мєшка. Минаючи перекази про П'яста, він уточнив й скорегував низку дат та імен, охопивши і «переоравши» шість століть польської історії. Його праця базувалася на різноманітному, ретельно дібраному джерельному матеріалі. Зважаючи на обмежений обсяг оглядової статті, С. Лагуна зупинився на висвітленні лише окремих аспектів цієї роботи, яку за віртуозне використання величезної кількості матеріалів прирівнював до масштабної венеціанської мозаїки [158, s. 745–788].

Очевидно, що О. Бальцер свідомо уникав теми про особу П'яста, оскільки йшлося про звернення до світу переказів і легенд, а не документів, які можна було б піддати аналітичній критиці. Зрештою, саме О. Бальцер, учень К. Ліске, що після смерті наставника очолив редакцію часопису «Kwartalnik Historyczny», у першому ж номері новоствореного часопису доволі вдало сформулював його основне гасло: «Завданням теперішньої науки є передусім найдокладніший аналіз джерел, ретельна фіксація кожного факту, одне слово, ґрунтовна підготовча робота, яка, якщо у майбутньому буде здійснена, уможливить формулювання загальних висновків, синтез, у найповнішому значенні цього слова» [320, s. 469].

1897 р. на сторінках часопису було опубліковано рецензію Ф. П'єкосінського на працю Т. Войцеховського «Про П'яста і п'яста». У вступі оглядач дав дуже цікаву характеристику Т. Войцеховському, зауваживши: «Чим є Сенкевич для польських історичних письменників, тим є, безперечно, автор «Хорватії» поміж нашими вченими, що займаються дослідженням польських старожитностей» [382, s. 137]. Аналогічну думку висловлює Є. Матерніцький, стверджуючи, що Т. Войцеховський мав значний вплив на формування покоління польських неоромантиків. «Видатна творча особистість, у якій зосередилося багато суперечностей, що впливали із зіткнення джерел позитивістських та [...] пізньоромантичних. Згідно з позитивістським розумінням завдань та методів історії, він відрікався від будь-якої містики, прагнув до якомога точнішого опису фактів, висвітлених у джерелах. Із цими науковими, близькими до сцієнтизму, позиціями поєднувалася пізньоромантична сміливість дедукції, що спиралася на інтуїтивне відчуття часу, людей і подій. Особливо виразно це проявилось у працях Т. Войцеховського, опублікованих на зламі XIX–XX ст., зокрема у праці «Про П'яста і п'яста» [550, s. 11–12].

Це дослідження було присвячене початкам утворення П'ястівської династії, зокрема проблемі з'ясування історичності особи П'яста – праотця першої польської князівської династії. Автор переорієнтував читача з

традиційного критичного дослідження писемної творчості в інші сфери – у світ легенд і переказів, послуговуючись у своїх студіях методою, яка суттєво різнилася від традиційної позитивістської. На думку Т. Войцеховського, особового імені «П'яст» не було, існувало хіба що прізвисько. Автор припускав існування при дворі П'ястовичів посади, яка мала назву «п'яст» чи «п'ястун», аналоги якої були знаними й при дворах багатьох європейських держав: «*pedagogus*» у франків, «кормілець» або «дядя» у русичів, «дзяд» у хорватів тощо. Звідси впливав й один з висновків Т. Войцеховського: якщо імені «П'яст» не існувало, то й батько Земовита не називався «П'яст», а, очевидно, займав посаду п'яста при дворі князя Попеля. Ще одним завданням, яке ставив перед собою автор, було довести неправдоподібність легенди про простолюдинське походження батька Земомисла та з'ясування генези цього міфу. Рецензент Ф. П'єкосінський наголошував, що в середньовічній Польщі різниця між прізвиськом та іменем з'явилася лише з прийняттям християнства, а в епоху поганства про існування імен не могло бути й мови, оскільки тоді побутували лише прізвиська, котрі бралися зазвичай з вад, прикмет чи інших особливостей особи. Тобто, якщо батько Земовита не мав імені «П'яст», то, можливо, обіймав посаду п'яста й увійшов в історію під цим прізвиськом, а ім'я його залишилося невідомим для нащадків. Він погоджувався з Т. Войцеховським у тому, що назва «П'яст», справді, могла бути щонайбільше прізвиськом, але цей факт жодною мірою не є підставою для сумнівів щодо історичності особи засновника династії. На відміну від Т. Войцеховського, Ф. П'єкосінський вважав, що найстарший П'яст не був благородного походження, проте став засновником княжої династії. Саме це і пояснює, чому ім'я чоловіка, який не був правлячим князем і чия діяльність не мала особливого історичного значення, потрапило в давні хроніки та річники. Це твердження Ф. П'єкосінський подавав як ще один аргумент на користь історичності особи П'яста [382].

Свідченням ваги проблеми з'ясування історичності особи П'яста було й те, що для її обговорення на шпальтах часопису запрошувалися не лише

історики, але й філологи та етнографи. Так, філологічному аспектові цієї проблеми було присвячене дослідження А. Брюкнера «Про П'яста» (1897 р.), критичний огляд якого для часопису «Kwartalnik Historyczny» здійснив К. Потканський. Аналізуючи працю А. Брюкнера, К. Потканський наголошував, що своє дослідження він, як і Т. Войцеховський, базував на матеріалах усної народної творчості. Глибокий мовознавчий аналіз робив цю працю особливо важливою, писав рецензент, адже саме такий підхід є найважливішим при дослідженні подібної проблематики.

А. Брюкнер висунув власну, оригінальну, відмінну від бачення Т. Войцеховського, інтерпретацію походження імені «П'яст», етимологію якого виводив не від назви посади при княжому дворі, існування якої взагалі піддавав сумніву. Як і Т. Войцеховський, А. Брюкнер вважав, що «П'яст» та низка інших імен, які фігурували у переказах, є лише прізвиськами, з чого дослідник доходив висновку про те, що ці особи реально не існували, а були лише витвором уяви хроніста.

Полемізуючи з А. Брюкнером, К. Потканський зауважував, що й сам не вважав П'яста «суто історичною» особою, адже немає жодного достатньо вірогідного джерела, у якому б згадувалося про нього чи про його родину. Проте, визнаючи слушність низки мовознавчих аргументів А. Брюкнера, К. Потканський стверджував, що брак у нас інформації про чиєсь ім'я не є підставою для сумнівів у його історичності, адже імена, які вживалися нарівні з прізвиськами, могли просто «загубитись в усних переказах, а хроніст міг не знати про них. Попри те, що К. Потканський декларує свої сумніви щодо історичності особи П'яста, він пише, що не слід забувати про культ предків, який вимагав пам'яті імен кількох генерацій засновників роду, адже дідам та прадідам приносились жертви, ухилитись від яких було неможливо. Саме тому, на думку К. Потканського, генеалогія П'ястів, імовірно, є правдивою, як правдивою є особа засновника династії [194, s. 2–16].

Окрім дослідження етимології імені засновника п'ястівської династії А. Брюкнер зупиняється також на вивченні самих переказів, які не розглядав

ані як автентичні, ані як автохтонні. Попри те, що К. Потканський здебільшого не погоджувався з висновками А. Брюкнера, він наголошував, що жодна критика не може применшити їх ваги. К. Потканський стверджував, що вони мають першорядне для кожного історика значення, оскільки переконливо доводять, що довкола них, як і довкола праці Т. Войцеховського, ще довго точитимуться суперечки і домисли про П'яста [194, s. 16].

На з'ясуванні особистості П'яста зосереджувався у своєму дослідженні, опублікованому у 1906 р. на сторінках «Kwartalnika Historycznego», також В. Брухнальський, який трактував ці питання у філологічно-етнографічній площині. Спираючись на праці Т. Войцеховського, А. Брюкнера та С. Цішевського, присвячені історичному, філологічному та етнографічному аспектам п'ястівського питання, В. Брухнальський вибудовував власну концепцію та запропонував низку гіпотез. Згідно з першою версією, оскільки ім'я П'яст згодом не повторювалося у цій династії, то це був радше термін, що означав уряд або урядника. Також він припускав, що це ім'я було вигадане пізніше, мало етнімічне походження і означало те ж саме, що і поляк. За іншою версією, це могло бути прізвище неаристократичного походження, через що воно згодом у династії могло й не повторюватися [79, s. 442–450, 626–663].

Неоромантичні настрої, які нуртували у польській історіографії початку ХХ ст. з вибухом Першої світової війни виразно проявилися на сторінках часопису «Kwartalnik Historyczny». Цей бастион позитивізму не встояв перед викликами часу, адже національне піднесення, яке переживало суспільство, впливало на всі сфери життя, не залишаючи осторонь цих подій нікого. Автори часопису долучилися до справи визволення країни, використовуючи його як трибуну для поширення знань про героїчне минуле польського народу.

Обставини війни вимальовували перед польським суспільством надію на можливість відновлення власної державної незалежності. Імовірно, саме це підсилювало інтерес до подій минулого, пов'язаних з національно-визвольною боротьбою, яка породжувала певні історичні паралелі. У 1917 р., з ініціативи

львівського осередку Історичного товариства, на вшанування столітніх роковин смерті Т. Костюшка третій зошит часопису «Kwartalnik Historyczny» сформували головню з досліджень, присвячених особі національного героя, обставинам національно-визвольного повстання та подіям, безпосередньо з ним пов'язаним [124, s. 253–264; 209, s. 265–273; 251, s. 274–339; 285, s. 340–349; 135, s. 376–425]. Спробою реконструкції малознаних моментів діяльності Т. Костюшка були опубліковані на сторінках цього зошита опрацювання низки матеріалів, зібраних Е. Кіпою. Це були епістолярні пам'ятки, що стосувалися перебування Т. Костюшка в Парижі у 1802–1806 рр., а також документи з архіву генерала А. Радзімінського, у яких висвітлювалися особливості військової організації національно-визвольного повстання з квітня по жовтень 1794 р. [124, s. 253–264; 209, s. 265–273].

Бачимо в цьому номері часопису також розвідку, присвячену історії першого року діяльності польських легіонів, створених Я.Г. Домбровським. Використовуючи документи головного штабу, автор цього дослідження А. Скалковський зосереджувався на питаннях добору солдатів та офіцерів у лави збройних формувань та особливостях запровадження системи освіти і виховання солдатів, у якій на перший план висувалися патріотичні мотиви. Запровадження у легіонах французької системи військової організації та управління, згідно з якою ліквідовувались усі станові перешкоди для просування по службі, неоднозначно сприйнялося в офіцерських колах. Тому одним із важливих аспектів розвідки А. Скалковського було з'ясування специфіки непростих взаємин у середовищі вищого командування новоствореної структури.

Довкола польських легіонів іще їхніми сучасниками творилася легенда, згідно з якою легіонери були першими, хто розпочав збройну боротьбу за відбудову незалежної Польщі. А. Скалковський – один з небагатьох, хто наважився в ці часи національного піднесення акцентувати на потребі переходу від живлення революційної легенди, яка підтримувала моральні сили

визвольної боротьби, до ґрунтовного та прагматичного вивчення історичних питань [251, s. 274–339].

Одне з досліджень цього зошита стосувалося доволі дражливої теми – наświetлення діяльності працівників російського посольства у Варшаві під час повстання Т. Костюшка, відтворене на підставі документів цієї установи. Ревізія матеріалів, вилучених 18 квітня 1794 р., тривала аж до кінця повстання. Вони стали дамокловим мечем над тими знаними поляками, котрі співпрацювали з росіянами і навіть були причиною непорозумінь між керівниками повстання. Зміст цих матеріалів (інструкцій, наказів, приватних листів, фінансових документів), що свідчили про ґрунтовну працю росіян над «добором та приготуванням польських співробітників для справи знищення Польщі», огорнутий низкою легенд і збурював уяву дослідників цілого ХІХ ст. Автор цієї розвідки В. Токаж зупинився на вивченні спроб публікування цих документів у польській пресі в часи повстання та з'ясуванні їхньої подальшої долі [285, 340–349].

Т. Корзон, один з найавторитетніших тогочасних дослідників життя Т. Костюшка, опублікував у цьому зошиті путівник для компіляторів біографії національного героя. У цьому дослідженні автор впорядкував усі матеріали, що стосувались теми, розбивши їх на такі групи: а) перевірені та документально підтверджені дані, б) хибна інформація, в) недостовірні відомості, що потребують документального підтвердження. Водночас Т. Корзон детально зупинився на віхових моментах біографії Костюшка та розписав, на підставі яких саме документів можна розробити той чи інший його життєвий період. Виокремивши 46 головних моментів (від питань, пов'язаних зі з'ясуванням походження начальника народу аж до його смерті), автор здійснив ретельну ревізію тогочасних досліджень та прокоментував їх.

Вихід у світ цього зошита, зміст якого був спрямований на возвеличення одного з національних героїв, став безпрецедентною акцією в історії часопису, який позиціонувався як взірець об'єктивності та суворого дотримання засад наукової критичності. Це зумовило навіть ускладнення стосунків львівської

редакції з Краківським колом Товариства, які ми детально розглядали у розділі, присвяченому діяльності «Kwartalnika Historycznego».

Автори «Kwartalnika Historycznego» одного з чільних польських національних історіографічних трибун, попри позиціонування його як суто наукового та політично незаангажованого видання, безперечно, не могли уникнути суспільних викликів, якими було перенасичене життя країни, що здобувала свою незалежність та відбудовувала державу. Проте часопис, зорієнтований на ретельну критичну діяльність, робив це у властивій для себе історіографічній манері, вибудованій на засадах позитивізму.

На сторінках часопису «Kwartalnik Historyczny» знаходили своє зацікавлене обговорення проблеми теоретичного характеру. Їх аналіз дає підстави стверджувати, що на тлі інформаційно-критичних завдань, які якнайкраще реалізовувалися у контексті дослідницької парадигми позитивізму, автори видання не залишалися осторонь актуальних питань сучасної їм історичної науки, намагаючись відстежувати всі можливі її переміни. Поступ історичної науки не просто фіксувався у матеріалах видання дискусійного спрямування. Навіть найгостріші наукові полеміки, що мали конструктивний характер, стимулювали дослідницький пошук та сприяли появі нових ідей.

Попри те, що у польській історичній науці зламу XIX–XX ст. відбувались суттєві теоретико-методологічні трансформації, автори часопису «Kwartalnik Historyczny» доволі консервативно реагували на перебіг цих змін, віддаючи перевагу справі історичної аналітики. Та з утвердженням у польській історіографії неоромантичних тенденцій й поширенням оптимістичної візії на минуле власної держави у часописі з'являються матеріали з історії освіти та виховання, про діяльність очільників нації, дискусії, що містили в собі модерні елементи досліджень. Висвітлення цих питань слугувало не лише суто науковій меті, але також було відповіддю на суспільні запити – сприяти розвиткові національної свідомості, утверджувати думку про те, що польський

народ спроможний відновити суверенітет і відстояти історичну приналежність своїх територій.

РОЗДІЛ 6

УЯВЛЕННЯ ПРО УКРАЇНУ ТА УКРАЇНЦІВ НА ШПАЛЬТАХ ПОЛЬСЬКОЇ СХІДНОГАЛИЦЬКОЇ ІСТОРИЧНОЇ ПЕРІОДИКИ

Вивчення історії сусідніх народів, поєднаних/обтяжених спільним минулим, у якому відображений увесь спектр людських взаємин (від співпраці до конфронтації), неможливе без елементарних уявлень одне про одного – історичних образів – своєрідних конструктів історичної пам'яті. Нашу увагу привернуло також питання про те, як/які образи України та українців подаються у польськомовній науковій пресі у ХІХ – на початку ХХ ст. – у час, коли вона зароджується і починає торувати собі дорогу та, опираючись на раціональну основу, поширює історичні знання, апелюючи, з одного боку, до більшого кола читачів, а з іншого, професіоналізуючись, звужує та елітаризує поле свого впливу.

Українська проблематика широко висвітлювалася на сторінках часописів у різних форматах – від науково-популярних досліджень та нарисів у криптоісторичних виданнях до розвідок, джерельних матеріалів і рецензій, які становили основу змісту в спеціалізованих та універсальних проєктах. Вивчення української тематики дає змогу також виокремити низку домінантних тем: генеза руської державності та князівський період, минуле окремих українських земель, приєднання до Речі Посполитої, козаччина, соціально-економічні та культурно-релігійні процеси на цих землях. У цьому контексті особливе місце посідала козацька тематика та історія соціальних рухів ХVІІІ ст., історія українських теренів у Австрійській імперії. Активно обговорювались також питання регіональної історії, культурно-освітніх та релігійних процесів, що розгорталися на українських теренах. Аналіз цих матеріалів дає уявлення про еволюцію трактування позиції щодо України та українців – від визнання окремішності цього народу та його історії, що спостерігалось у 20-80-х рр. ХІХ ст., до поляризації інтерпретацій явищ

минулого наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Останнє виявилось у появі яскраво вираженого польськоцентричного погляду на спільну історію, а також у гальмуванні польсько-української наукової співпраці, що доволі хвилеподібно розвивалася впродовж ХІХ ст.

6.1 Уявлення про українське минуле від найдавніших часів до першої половини ХІV ст.

На початку ХІХ ст. польські вчені активно обговорювали проблему «слов'янськості». Як уважають сучасні дослідники, «вони не просто дошукувались «слов'янських» ознак у польському національному характері, а й намагались інтерпретувати специфіку своєї історії (зокрема й падіння польської державності) слов'янським походженням» [621, с. 37–50]. Для польських слов'янофілів, як зазначає А. Стемпнік, «Україна була натхненною землею, а український фольклор трактувався як елемент автохтонної польської культури» [575, s. 207–220]. Символічно, що першою публікацією у першому номері часопису Оссолінеуму за 1828 р. стала праця Ф. Сярчинського про походження назви «слов'яни». Ф. Сярчинський був пов'язаний зі слов'янофільським напрямом, у якому його зацікавлення поширювалися не лише на історію слов'янських народів, а й на питання мови, культури та віри. У своєму дослідженні він намагався з'ясувати чи назва «слов'яни» походить від поняття «слово» чи «слава», а також чи слов'яни, словаки й склавини є одним народом. Потребу такої праці Ф. Сярчинський обґрунтовував у суто романтичному дусі: «Вважаю це дослідження потрібним і справедливим, оскільки стосується правди, бо, люблячи правду та вітчизну, мило мені бачити в її назві значення слави» [244, s. 40–41].

Основними джерелами цієї розвідки були повідомлення давніх авторів – західноєвропейських, візантійських, арабських про назви народів, що у другій половині I тис. н.е. населяли великі терени від Балтики до Чорного моря. Не

обійшов увагою автор також давньоруський літопис «Повість минулих літ», вступивши в полеміку з Нестором, який називав згадувані народи «слов'янами», а їхню мову – «слов'янською» (через «о»). Проблему з повідомленнями Нестора, які не вписувалися у власну концепцію, Ф. Сярчинський вирішує просто – зазначаючи, що це могла бути помилка переписувачів чи неточність самого літописця: «адже невідомо, чи так їх зазначав, як вони себе називали» [244, s. 43]. Здійснений автором аналіз, у якому він, без жодних докорів сумління, нанизував факти на заздальгідь виструнчену в нитку теорію, привів до висновку про те, що всі назви слов'ян були видозмінами первинної назви «славів», що своєю чергою виводилося з поняття «слава».

Продовживши цю тему в наступному зошиті часопису «Biblioteka Ossolińskich», Ф. Сярчинський звернувся до питання походження термінів «Русь» та «русини» [243, s. 3–30]. Автор наводив відомі на той час згадки давніх авторів з різних країв про ці етноніми й аналізував різноманітні версії їх етимології. Не погоджувався з А. Нарушевичем, який вважав, що перед Рюриком про русинів «ніде не знали». Ф. Сярчинський вважав, що такого бути не могло і що про це просто не збереглися відомості. Він писав: «Такий видатний і славний народ віддавна мав мати свою назву і мусив бути добре знаний світові» [243, s. 17]. Сам Ф. Сярчинський був прихильником теорії скандинавського походження назви «Русь», згідно з якою варяги принесли її та поширили на південь, де вона, на думку дослідника, поєдналася з автохтонними етнонімами «рос» та «роксолан». Був переконаний також, що такі латинізовані назви, як «рутени», «рутенус», які вживали польські автори (наприклад, М. Кромер), не позначали «тих давніх русинів». Звертав він увагу також на назву «росіяни», появу якої виводив з часів царя Івана Васильовича та доводив, що вона не мала нічого спільного зі словом «Русь».

На початку ХХ ст. до питання походження назви «Україна» звертався на сторінках часопису «Ruś» Ф. Равіта-Гавронський. Дослідник пов'язував цю назву з поняттям і характером козаччини. На думку Ф. Равіти-Гавронського,

слова, співзвучні зі словом «україна», є у багатьох слов'янських мовах. Уперше згадана 1187 року у Київському літописі, вже у XV ст. ця назва була настільки поширеною, що про неї знали в Московії і Польщі, а у XVI ст. вона вже увійшла до побутового вжитку і використовувалась у дипломатичному листуванні. Автор стверджував, що поняття «українець» було тотожне поняттю, котрим послуговувались на означення жителів багатьох державних погранич, де мешкали московські, польські й татарські «україни». Він вважав, що допіру наприкінці XVI – на початку XVII ст. назва «україна» почала ототожнюватись з певною частиною краю чи провінції. Саме тоді, та й то лише завдяки тому, що на тих «українах» стала зароджуватись сваволя, там осідали грабіжники та відчайдухи, які шукали «солдатського хліба» і яких називали «козаками». Так поволі, зауважував Ф. Равіта-Гавронський, ця загальна назва почала перетворюватись на власну назву.

На його думку, прикметник «український» передував поширенню іменника «Україна» – назви, що стала вживатися на позначення території Київського, Брацлавського та Подільського воєводств. Однак у такому значенні це найменування в Речі Посполитій у XVI ст. ще не було поширене, його розуміли тільки як державне пограниччя. Лише наприкінці XVI ст. утвердилося значення цього поняття як назви провінції, певної території. З цього автор доходить висновку, що назва «Україна» у первинному розумінні означала лише граничну смугу землі вздовж татарського і валаського кордону, тобто на пограниччі Київського, Брацлавського та Подільського воєводств. Це пояснювало наявність у номенклатурі Речі Посполитої не однієї, а кількох «Україн»: литовської, польської, київської та подільської. На думку Ф. Равіта-Гавронського, назва «Україна» розширилась від поняття пограниччя до поняття цілої провінції лише з часом, через постійне змішування їх важко було розмежувати. Як уважав дослідник, «Україна» не означала жодного етнографічного поняття. Попри поширене вживання назв «українці», «українські люди», «граничні піддані», ці окреслення стосувались не поняття народності, а лише територіального проживання.

Назагал термін «Україна» лише зрідка з'являвся на сторінках східногалицької преси і лише у значенні, яке окреслював Ф. Равіта-Гавронський. Наприклад, О. Галецький у назві одного зі своїх досліджень, яке розглянемо далі, послуговується терміном «Україна» у типовому на той час розумінні, поданому в «Географічному словнику Польського королівства» – не як історичну, а як топографічну назву, що нею позначали степові райони Південної Русі – край землі, пограниччя [695, s. 772]. Позицію польських дослідників вичерпно пояснив Л. Колянковський у своїй рецензії на IV–VI т. «Історії України-Руси» М. Грушевського: «Не використовую термін Грушевського «український», бо хоча русини його і приймають, нас поляків це не стосується; ми маємо своє історичне слово: Русь, руський» [411, s. 461].

Наприкінці XIX ст. у середовищі фахових істориків, зосереджених довкола «Towarzystwa Historycznego» з приводу походження Руської держави розгорілася дискусія, що ґрунтувалася на філологічному аналізі. До її появи спричинився переклад німецькою мовою дослідження М. Грушевського «Історія України-Руси» (1906 р.). Першими зауважили цю фундаментальну працю польські дослідники [659, s. 80–81]. Цього ж року для часопису «Kwartalnik Historyczny» доволі гостру рецензію на цю працю підготував А. Брюкнер. У своєму критичному огляді «Норманська догма» автор відстоював ідеї норманської теорії у поясненні еволюції політичного устрою Давньоруської держави. Відтак позиція антинорманіста-Грушевського була піддана гострій критиці й названа «новітньою історичною ерессю». Це не завадило А. Брюкнеру висловити на початку рецензії своє захоплення дослідженням українського історика та рівнем його професійності: «Праця п. Г[рушевського] є достойним свідченням ученості й різносторонності руського автора. Він вповні опанував об'ємну літературу предмета, археологічну, історичну, філологічну, передовсім російську, яка до цього часу була для Європи за семи замками; він просто зачаровує своєю начитаністю, обізнаністю з вузькоспеціальними, невеличкими, часто забутими російськими і німецькими працями. У парі з цією казковою ерудованістю йде жвавність і самостійність

мислення, відпрацьованість методу — все це незвично великою мірою; тому руський автор щонайменше не повинен боятися європейської оцінки — вона може висловитися тільки схвально про нього і його працю» [604, s. 157–170].

Що стосується зауважень, то основний акцент А. Брюкнер робив на тому, що М. Грушевський не був фаховим філологом й у своїх антинорманістських філологічних аргументах вимушено спирався на «помилкові та архаїчні» ідеї українських і російських науковців. А. Брюкнер писав: «Коли б автор був філологом, то ніколи не потрапив би в антинорманські тенета» [604, s. 158]. Дискутуючи з основними тезами антинорманської теорії М. Грушевського, А. Брюкнер наводив свої аргументи переважно філологічного характеру. Він також доводив, що поява антинорманської теорії, яка відводила першочергову роль слов'янам у створенні Київської Русі, була наслідком численних помилок самих же норманістів, котрі намагалися всі давні особливості суспільного життя, віри й мови виводити від вярґів. Не погоджуючись з теорією М. Грушевського про генезу Давньоруської держави, рецензент не приймав також його ідеї про протодержавне утворення антів як безпосередніх предків українців. Для А. Брюкнера такі погляди українського вченого пояснювалися лише ідеологічними мотивами, а саме – прагненням збільшити тривання української історії.

Також філологічні аргументи лягли в основу критики А. Брюкнером теорії М. Грушевського про етнічні процеси, що відбувалися на рубежах польсько-української взаємодії у XI–XIII ст. Каменем спотикання тут були питання приналежності «червенських» міст, які М. Грушевський вважав українськими, та характеру польської політики щодо Галицько-Волинського князівства, яка, на думку українського професора, була експансійною.

Попри гостроту зауважень, завершувалася рецензія у позитивному тоні. А. Брюкнер високо оцінив останні розділи дослідження, котрі стосувалися питань слов'янської колонізації, матеріальної культури східнослов'янських племен та спроб реконструкції витоків Давньоруської держави. Цікавими,

грунтовними та інформативними, на думку польського дослідника, були примітки й екскурси, що завершували працю та виглядали як самостійні розвідки. Наприкінці свого критичного огляду А. Брюкнер ще раз підкреслив високий науковий рівень праці, яка «імпонує розмірами, ерудицією, всебічністю досліджень» та висловив побажання польським історикам створити таку ж працю про походження власного народу та генезу держави [604, s. 170].

Критичні зауваги А. Брюкнера сколихнули полеміку про роль норманського чинника у створенні та розвитку державних форм Київської Русі, яка розгорілася між польськими та українськими науковцями. На зауваження А. Брюкнера М. Грушевський відгукнувся невеликою заміткою, що була опублікована на сторінках «Записок НТШ». У ній український історик спростовував закиди А. Брюкнера про слабкість наведених у дослідженні філологічних аргументів на користь антинорманської теорії. Натомість вказував на застарілість і наукову беспорядність історичних доказів, якими оперував польський філолог. Звертав увагу український історик також на неврахування А. Брюкнером широкого дослідницького контексту вивчення проблеми. Підсумовуючи, М. Грушевський досить уїдлимо зауважував, що «проф. Брюкнер, занудившись в товаристві філологів, любить останніми роками загостити до істориків. Гість шумний і веселий. Там переверне, там догори ногами поставить, а при тій нагоді насварить безрадних істориків – і гайда додому, полишивши господарів в непевності, чи брати все сказане під серйозну дискусію, чи вважати його борше за анекдот» [410, s. 206].

На цю критику А. Брюкнер відповів ще однією заявою, опублікованою на сторінках «Kwartalnika Historycznego» [418, s. 362–371]. Він у загальних рисах представив тезово свої зауваження щодо філологічних аргументів на користь норманської теорії та погодився із М. Грушевським, що деякі висновки були надмірно категоричні. Як згодом зауважували дослідники творчості А. Брюкнера, ця полеміка мала неабиякий вплив на розвиток його наукової творчості. Адже він і надалі неодноразово звертався до цієї теми у

численних рецензіях на праці, присвячені давньоруській історії, продовжуючи та розвиваючи розпочату з М. Грушевським дискусію [528, s. 3–23].

У контексті вивчення норманської теорії Ф. Равіта-Гавронський розглядав історію державного та соціального устрою Русі XI–XII ст. [218]. Він був адептом цієї теорії та трактував норманське вторгнення як «основу, на якій постала майбутня державна побудова і, одночасно, розпочалася реорганізація існуючого суспільства; факт, що мав особливе історичне значення, оскільки охопив собою не лише групу північних слов'ян» [218, г. 24., з. 1., s. 41]. Праця складалася з чотирьох частин й охоплювала огляд елементів державного устрою, особливості громадського устрою (до якого автор відносив і віче), економіку Русі та побут її жителів. Особливий акцент Ф. Равіта-Гавронський робив на два останні пункти. За його задумом, одна з головних цілей цієї праці – дослідження ідеї В. Антоновича про те, що козаки були нащадками старослов'янської общини. Проте сам Ф. Равіта-Гавронський не побачив такого зв'язку і в державному устрої Русі слідів походження козаків не зауважив.

Цей нарис був сприйнятий у наукових колах вельми скептично. Так, М. Грушевський у короткому огляді на сторінках «Записок НТШ» відзначав методологічну слабкість праці та численні фактологічні помилки, що ними ряснів текст. На думку М. Грушевського, це недбала, претензійно зроблена дилетантська праця, метою якої був «наїзд» на руську історіографію, що не робило честі ані автору, ані польській історичній науці. Самого ж автора український історик називав «історичним белетристом», який декларує звернення до «джерел першої руки, але зраджує се на кождім кроці» [409, s. 12–13]. Зрештою, й сам Ф. Равіта-Гавронський визнавав своє дослідження за твір популярного характеру, усвідомлюючи, що брак правничої освіти перешкодив істинному висвітленню державно-правового устрою Русі. Щоправда, він також зауважував, що це не було перепорою до опису суспільно-звичаєвого життя [529, s. 157].

Багато уваги на сторінках періодичних видань приділялося історії окремих руських князівств. На час переїзду до Львова у 1827 р. головного редактора «Biblioteki Ossolińskich» Ф. Сярчинського у його науковому доробку була підготовлена монографія з історії Червоної Русі, опублікувати яку, з огляду на тодішню цензуру, було неможливо. Отож її фрагменти, що були найкраще опрацьовані й становили цілісність, Ф. Сярчинський почав друкувати у часописі. Відтак на шпальтах видання з'явилися його описи історії регіонів Давньої Русі: Перемишльського, Белзького, Звенигородського та Тереховлянського князівств і їхніх столиць, а також нариси з історії слов'янської культури.

Вельми важливою для Ф. Сярчинського була тема спільного минулого польського та українського народів, у якому він послідовно і цілеспрямовано доводив право Польщі на окремі географічні терени. Так, у другому зошиті часопису за 1828 р. Ф. Сярчинський опублікував історію Перемишльської землі у період з VIII по XIV ст. [239, s. 63–77]. Автор представляв Перемишль найдавнішим містом Галичини і переповідав легенду про його заснування у VIII ст. польським князем Пшемиславом. Аргументуючи, чому це місто слід вважати саме польським, він стверджував: «Перемишльський край від початків постання міста був польським, доказом чого є те, що жоден з руських князів не називався Пшемиславом» [239, s. 64]. А той факт, що місто було заселене руськими людьми, він пов'язував з діяльністю князя Ярослава Мудрого, який, підкоривши собі Червенські землі, утворив окреме Перемишльське князівство та «наповнив» його. Ця тема спільного історичного минулого і «наших та ваших» героїв порушувалась Ф. Сярчинським також у подальших його працях з історії давніх князівств, їхніх столиць та регіональних міст [314, s. 74–87].

У 1843–1844 рр. на сторінках «Biblioteki Ossolińskich» ця тема спільного минулого ще раз з'явилася у розвідці історика-аматора, тодішнього редактора часопису К. Стадницького «Про перші навали варягів на Ляську землю та місто Червенськ» [268]. У ній автор переказував оповіді Нестора про

розселення слов'ян та походи Володимира на ляхів, а також розповіді Я. Длугоша про те, звідки ляхи прийшли над Віслу. К. Стадницький стверджував, що ляхи ще перед русинами панували на більшій частині Галицького королівства, «там, де зараз руська мова і віра панує». Перемишль він трактував як головне місто цих теренів, а другим за значенням полісом визначав Червень, намагаючись з'ясувати його розташування, а також визначити межі давніх Руської та Польської держав у X–XI ст. Автор своєрідно трактував русинів, яких ототожнював з варягами. Зокрема, у третій частині розвідки він писав, що «після вигнання Болеслава Сміливого з Польщі закінчився героїчний період боротьби князів з дому П'ястів з нащадками Рюрика. Київ, спершу слов'янське місто, став столицею нової держави, втягнутої у вир насильницької діяльності варягів, зрікся своїх побратимів, закрив перед ними свої Золоті ворота» [268, s. 102–152].

Тема Червенської землі з новою силою зазвучала на початку XX ст. Так, у 1909–1912 рр. між правими правлячими силами Росії і польськими політиками, репрезентованими в Думі «польським клубом», виникло протистояння з приводу Холмщини і Підляшшя, земель, які у цей час були заселені переважно українською людністю. Після тривалого періоду обговорення у 1912 р. царська влада прийнята постанову про виведення цих земель зі складу Привіслянського краю (після повстання 1863 р. так називали Царство Польське. – *Л. Л.*) та перепідпорядкування їх, у статусі Холмської губернії, безпосередньо Росії [612, s. 145–150]. Це сколихнуло польські патріотичні кола, і львівський історик А. Шелонговський навіть опублікував дослідження «Руське питання у світлі історії» [276].

Огляд цієї праці для часопису «Ruś» здійснив Станіслав Здзярський – польський славіст та історик літератури [404, s. 452–461]. У цьому огляді, поміж ідей А. Шелонговського, можемо бачити й ставлення самого Здзярського до «руського питання». Назагал для цього історика-аматора українська історична наука була наповнена «брехнею руських псевдоісториків», що під керівництвом проф. Грушевського «намагаються

довести, що польський елемент на «руських» землях був чужим, не автохтонним» [404, s. 452]. Відтак А. Шелонговський постає героєм, що першим узявся за спростування цього. Щоправда, рецензент, озброєний філологічним завзяттям, знаходить деякі огріхи у шанованого в наукових колах польського історика. Наприклад, закидає Шелонговському є некоректність вислову «історичне право Польщі на Русі», вважаючи правильним формулювання «до Русі». Аргументуючи, він зауважував: «Між цим є величезна різниця, бо той, хто є оборонцем інтересів Польщі на Русі, той не може вести боротьбу за оборону прав Польщі до Русі, і що тільки перша з цих позицій є наукова, а друга є питанням політичного насильства, головню збройного» [404, s. 452]. Отож для С. Здзярського історичне право – це право меча, яким вирішувалися всі суперечки в час перетворення династичних держав у національні. З прикрістю рецензент зауважував, що А. Шелонговський у своєму дослідженні не звернувся до антропологічно-етнологічних напрацювань про расове (не племінне) походження малорусинів, що для їхнього славізму було б нищівним [404, s. 460].

Історія Галицького королівства була предметом дослідження ще одного редактора «Biblioteki Ossolińskich» А. Бельовського. Свою розвідку він визначав як аполітичну і наголошував: «Не маю наміру розглядати питання минулого з погляду політики чи права народів, хочу лише пізнати ближче, якими були початки Галицького королівства, і на підставі певних свідчень вказати, де воно постало, як змінювалася його назва, сподіваючись привідкрити важливу, досі незнану частину історії нашого народу» [76, s. 1]. Цікаво, що під поняттям «наш народ» автор розумів не поляків чи русинів, а галичан.

Праця складалася з двох частин. У першій змальована історія двох різних королівств, відомих під назвою «Галичина»: давнього словацького (IX–X ст.), яке розташовувалося на території сучасної Словаччини й належало угорцям, а його столицею було місто Галич, і наддністрянського (XI–XIV ст.) зі столицею у прикарпатському Галичі, у складі якого була Лодомерія і яке

було під владою угорських королів лише кілька років після смерті Романа Мстиславовича. Це перше королівство Галичини А. Бельовський співвідносив зі словацькими землями між Дунаєм та Карпатами, а столицею його вважав місто Галич (Galicz) над рікою Тугар. Відповідно ці терени він «заселяв» словацькою людністю та визнавав їх власністю угорської корони.

У другій частині дослідження А. Бельовський зосереджувався на історії наддніпрянського Галича та довколишніх земель. Звертав увагу він також на Волинь, оскільки наприкінці XII ст. ці землі були об'єднані Романом Мстиславовичем у єдине Галицько-Волинське князівство. Волинь в уявленнях автора була важливим краєм, позаяк належала до давньої Польщі, мала стратегічні оборонні укріплення та була головною «садибою» слов'янського племені волинян, що згодом, через напади варягів, перемістилося в місто Володимир. У висвітленні історії цих земель автор більше зосереджував увагу на скандальних подробицях особистого життя князів та публічному житті мешканців Галича, зокрема на особливостях місцевого самоврядування, за якого боярське правління межувало зі свавіллям. Жителів Галицького князівства А. Бельовський іменував «галичанами», уникаючи етноніму «русини», а от князів називав «князями руськими», представляючи їх нащадками варягів, гультяями та грабіжниками.

Навіщо автору це складне конструювання-вигадування минулого, як і те, чому він не мав наміру уникати «політики», стає зрозумілим наприкінці розвідки. Своїм дослідженням А. Бельовський намагався підважити правові підстави приєднання Галичини до Австрійської імперії у 1772 р., за якими край трактувався як спадщина угорської корони. Автор стверджував, що угорським королям належала тільки давня словацька Галичина, а Королівство Галичини та Лодомерії, утворене внаслідок першого поділу Польщі, охопило так зване Руське воєводство та інші землі, що завжди були невід'ємною частиною Польщі [76, с. 26–27]. Проте ці фантастичні концепції А. Бельовського, перші паростки яких з'явилися ще у його дослідженні

«Критичний вступ до історії Польщі» (1850 р.), викликали радше іронічну посмішку, а інколи й гостру критику ще у його сучасників [586, s. 54–55].

Археологічні розкопки, які з 1881 р. провадив І. Шараневич [603], наприкінці XIX ст. поклали початок новій хвилі досліджень стародавньої княжої столиці – міста Галича і пробудили зацікавлення до минулого Галичини. Детальні звіти про ці розкопки, що супроводилися описом знахідок, замальовуванням планів пошукових робіт та спробами уточнення діяльності Данила Романовича й стародавньої історії Галицько-Волинського князівства шляхом зіставлення археологічних даних з інформацією з писемних джерел, публікувалися на сторінках «Przeglądu Archeologicznego» упродовж 80-х рр. XIX ст. [273, s. 3–9; 274, s. 3 – 89].

Зусилля українських дослідників, які активно заповнювали нішу галицької археології, напрацьовуючи серйозну джерельну базу артефактів, не залишалися не поміченими у професійному середовищі польських істориків. На сторінках «Kwartalnika Historycznego» з'явився огляд збірки А. Петрушевича, одного із перших українських археологів-аматорів, який порушив проблему історико-археологічних досліджень, спрямованих на встановлення локалізації стародавнього Галича. Праця А. Петрушевича містила багато історичних, археологічних, географічних, етнографічних і лінгвістичних відомостей різного часу з проблеми дослідження історії Галича та Галицької землі [333, s. 745–751].

Прихильно була також сприйнята робота О. Партицького з дослідження стародавньої історії Галичини, яка ґрунтувалася на застосуванні не лише історико-географічних, а й етнографічних відомостей, що також розширювало джерельну базу цієї теми. Попри те, що критики закидали цьому історику застарілість теоретико-методологічного інструментарію, вони вважали О. Партицького галицьким послідовником А. Нарушевича та Й. Лелевеля, оскільки саме він великою мірою спричинився до появи у Галичині перших джерельних праць [356, s. 682–685]. З українського боку подібну думку щодо наукових досліджень О. Партицького висловив М. Грушевський [407, s. 3–5].

Високо оцінювали оглядачі «Kwartalnika Historycznego» також дослідження самого М. Грушевського, що стосувалося відтворення хронології Галицько-Волинського літопису, створеного на кшталт грецьких хронографів – без зазначення дат [321, s. 199–200]. Зацікавлення авторів цього видання українською проблематикою добре ілюструється фактом висвітлення на сторінках «Kwartalnika Historycznego» тривалої полеміки, яка розгорнулася між М. Грушевським та російським дослідником І. Лінніченком стосовно автентичності грамот князя Лева Даниловича. У цій дискусії І. Лінніченко перейшов межу наукової коректності, що навіть було зауважено оглядачами часопису [322, s. 197–199]. Зрештою, й сам М. Грушевський зазначав, що його опонент, замість того, щоб дати «уважний аналіз відомого матеріалу, або ретроспективне вивчення пізніших явищ, перекручує його висловлювання, неточно перекладає фрази з української мови російською, підсміюється з українських слів» [406, s. 268–283].

Апелювання до «золотого» віку спільного слов'янського минулого, яке спостерігалось у середині XIX ст., припинилося із загостренням польсько-українських взаємин наприкінці століття, на короткий час спалахнувши у царині археології на тлі загального захоплення пошуками артефактів спільної історії. Набагато більше цікавили дослідників питання історії Давньої Русі та окремих її князівств, особливо розташованих на польсько-українському пограниччі. Це давало поживу для роздумів про державний та соціальний устрій на цих теренах та дискусій про те, чийого – польського чи українського – елементу там було більше. Стрижневою темою цього періоду була, звичайно ж, теорія про походження Руської держави, яка розділила науковців на норманістів та антинорманістів і спричинилася не лише до гострих полемік, а й дала поштовх дослідженням про початки польської держави.

6.2 Українська тематика литовсько-польської доби

Вагоме місце на сторінках східногалицьких видань відводилося періоду минулого України, коли вона була частиною Великого князівства Литовського та Польського королівства, а згодом – Речі Посполитої. Так, у 1831 р. у часописі «Biblioteka Ossolińskich» з'явилася розвідка о. Венедикта Левицького «Зауваги, що стосуються руського напису на церковному дзвоні при львівській церкві Св. Юрія». Стрижневою темою цього дослідження було з'ясування часу встановлення польського панування у Львові у XIV ст. Дослідник аналізував напис на давньому церковному дзвоні львівської церкви Святого Юрія: «В ле[то] 6849 [1341] сольян бил колокол сій святому Юрію при князі Дмитрії ігуменом Євфимьем. А писал Скора Іяков». Це датування підважувало головну версію тодішньої польської історіографії про початки королівського панування на цих теренах у 1340 р. Цікаво, що український автор вживає терміни, не властиві польським історикам (вони оперували такими поняттями, як «приєднання», «інкорпорація» [238, s. 77; 268, t. 9, s. 102]), якими описували ці події. Натомість В. Левицький, послуговуючись такими визначниками, як «узязв», «захопив», «оволодів», писав, що Казимир Великий ті частини Русі з містом Львовом «завоював» [152, s. 123–135].

Відчутно активізувалося вивчення питань приєднання руських теренів до земель Речі Посполитої за часів Казимира Великого з появою українських і російських досліджень цієї теми. На сторінках «Kwartalnika Historycznego» бачимо рецензії А. Левицького на праці Д. Іловайського і К. Гожицького [368, s. 3; 367, s. 172–174]. Рецензував А. Левицький також нарис В. Антоновича про минуле українських земель у складі Великого князівства Литовського. Услід за польськими істориками, котрі з великою повагою писали про високий фаховий рівень наукових праць творця київської історичної школи, А. Левицький також відзначав досконалу критичну методу В. Антоновича та ґрунтовне знання джерел, а саму працю характеризував як «надзвичайно цінну, майстерно

написану й об'єктивну» [151, s. 133–134]. Огляди праць А. Яблоновського, С. Смольки та А. Левицького щодо проблем заселення українських теренів у литовський період, причин Кревської унії та повстання Свидригайла, для часопису здійснював також А. Прохаска [385, s. 865–866; 387, s. 176–179; 388, s. 101–105; 386, s. 537–545; 197, s. 1–33; 130, s. 728–780; 199, s. 23–42; 200, s. 210–219].

Для ліпшого уявлення про обговорювані теми, звернімося до доробку А. Яблоновського, автора узагальнюючої праці «Історія Південної Русі до занепаду Речі Посполитої», яку сучасні дослідники оцінюють як «нерівномірну, але не позбавлену наукового значення» [550, s. 94]. А. Яблоновський досліджував українську історію XIV–XV ст. з акцентом на внутрішніх відносинах Русі, завоюванні руських земель Казимиром Великим та загалом колонізації українських земель Річчю Посполитою [111, s. 50–65; 110, s. 408–435; 112, s. 64–73]. Він дотримувався домінуючої у тодішній польській історіографії думки про те, що Річ Посполита виконувала на східних кресах особливу цивілізаційну місію, завдяки якій поляки принесли на ці землі європейську культуру та передові господарські технології. Попри очевидну тенденційність, солідна, ґрунтована на архівних матеріалах, праця А. Яблоновського була позитивно оцінена українськими дослідниками. Так, В. Антонович, у спеціально підготовленому рефераті, виголошеному на засіданні Історичного товариства імені Нестора-літописця зазначав, що «дослідження Яблоновського відрізняється великою безпристрастністю, що рідко й нині зустрічається в польській історичній літературі. Ознаки звороту на критико-історичний шлях помітні лише в останні роки, і п. Яблоновський належить до видатних представників цього напрямку» [617, с. 62].

Однак не так прихильно його дослідження сприймалися російською історичною наукою. Зокрема, М. Владимирський-Буданов вважав, що у праці «Українські староства в першій пол. XVII ст.» А. Яблоновський тенденційно добирав та інтерпретував історичні свідчення і «повторював тези, що стали аксіомою в польській історичній науці» [617, с. 63]. Відповідь

А. Яблоновського дала поштовх тривалій науковій полеміці, що точилася на сторінках часописів «Ateneum» (1888 р.), «Kwartalnik Historyczny» (1893 р.), «Przegląd Historyczny» (1907 р.) та на засіданнях Історичного товариства імені Нестора-літописця в часи головування у ньому М. Владимирського-Буданова.

На сторінках «Kwartalnika Historycznego» А. Яблоновський також опублікував розлогу рецензію «Колонізація України в часи останніх Ягеллонів» [111, s. 50–65, 408–435]. Це був полемічний огляд другого тому «Архіву Південно-Західної Росії», а саме «Актив про заселення Південно-Західної Росії...» (1890 р.), підготовленого М. Владимирським-Будановим. А. Яблоновський дискутував з дослідником з приводу деяких аспектів колонізації України в литовські часи (від кінця XV ст. до Люблінської унії). Оскільки це джерельне видання супроводжувалося об'ємною передмовою, у якій російський історик висловив своє бачення процесу залюднення цих теренів, полеміка вийшла доволі конкретною.

Йшлося найперше про напрямки колонізації Великого князівства Литовського, зокрема про те, що, на думку М. Владимирського-Буданова, вона відбувалася лише з півночі на південь. Таке бачення породжувало однозначну відповідь на питання про приналежність «збірної» людності України до певного етнографічного типу. Як основне джерело дослідження М. Владимирський-Буданов брав до уваги люстрації XV ст. та стверджував, що 96 % тодішнього населення було русинами. З цим твердженням А. Яблоновський полемізував. Він зауважував, що терміни «русь» і «русини» доволі широкі, бо використовувалися ще на позначення племен, які ввійшли до складу Давньої Русі у X ст., і згодом із них виокремилися три етнічні групи. Саме тому йому важко було уявити, наскільки українці XV ст. в основі своїй були тими давніми русинами. Для дослідження цього А. Яблоновський пропонував залучати матеріали історичної етнографії. Окрім цього, йому видавалося важливим зважати також на психологічний чинник: «У цьому випадку навіть етнічна психологія українського населення, генеза його національно-етнічних властивостей потребували уважного окреслення тих

племінних явищ, які спричинилися до творення його індивідуалізму» [111, s. 53]. Дослідник також уважав, що у з'ясуванні цього питання слід враховувати чинник монгольської навали, яка мусила мати вплив на зміну етнічного обличчя регіону, а також литовської та польської експансії й татарських набігів. А. Яблоновський вважав, що М. Владимирський-Буданов переоцінив кількість московитів серед українського населення в XV–XVI ст., надавши надто велике значення цьому чиннику в колонізації України. Натомість, побачивши лише слабкі сліди східної експансії, недооцінив численність татар у складі українського населення. Це стосувалося також польського елемента: «Що більше собі уявляємо, то більше переконуємося, що навіть у литовську епоху колонізаційна течія в Україну польського елемента як з родинних гнізд, так і з нових, розташованих ближче до Русі та Литви, була набагато сильнішою, аніж це припускав проф. Буданов» [111, s. 60].

Порушував А. Яблоновський також питання походження вищих станів на цих теренах, вважаючи штучним протиставлення поляків і українців, на яке вказував російський дослідник. А. Яблоновський доводив, що здебільшого представники польської магнатерії були вихідцями з цих теренів. З цього приводу він писав: «Якогось національного протиставлення тут не було й не могло бути. Ці панове руські й подільські, представлені свого часу Бартошем як народ Коронної Русі, у момент остаточної унії з Литвою всі поіменно стали відомі. То вже були не русини за національністю. Хоча великою мірою «gente Rutheni» [111, s. 52].

У власному дослідженні, опублікованому на сторінках «Kwartalnika Historycznego», А. Яблоновський звертався до питання про етнічні стосунки в Україні в часи приєднання її до Корони (XV–XVI ст.). Автор відзначав, що це «найменш досліджуване поле історії Речі Посполитої і, можливо, найбільш темне» [110, s. 408–435]. А. Яблоновський показав, як терени України заповнювалися руським, литовським, білоруським та польським етносами, і стверджував, що виразного національного характеру окремим краям, навіть якщо вони мали змішаний етнічний характер, надавали допіру соціально-

культурні відносини. У випадку України, на його думку, це розпочалося з XV–XVI ст., тобто в часи активного залучення цих теренів у сферу інтересів, спершу Корони, а відтак Речі Посполитої.

Дослідник висловлював свої міркування про походження «неспокійних козаків», зауважуючи, що ця верства творилася поєднанням осілих слов'ян-землеробів з кочівниками-татарами. Він не наділяв козаків особливими лицарськими рисами кресових оборонців, розглядаючи їхні повстання як бунти варварської черні проти прогресивного польського шляхетства. Для нього запорозьке козацтво, в культурному сенсі, не особливо різнилося від кримських татар. Додавала етнічної барви цьому регіону людська мозаїка з греків, валахійців та москалів, шляхи припливу яких на ці землі А. Яблоновський намагався реконструювати [110, s. 435].

До цих питань в «Історії України-Руси» звертався також М. Грушевський. Як свідчить аналіз публікацій історичної наукової преси, його бачення соціально-економічних та культурно-релігійних процесів, що точилися на українських теренах у XIV–XVI ст., сприймалося в середовищі польських колег вельми критично. Так, для часопису «Kwartalnik Historyczny» другий цикл «Історії України-Руси» М. Грушевського, що охоплював з четвертого по шостий томи, зрецензував Л. Колянковський [659, s. 101–103]. Ця публікація була доповненою версією реферату, який він виголосив на засіданні Краківського кола Історичного товариства (Towarzystwa Historycznego) у березні 1913 р. [485, s. 198] Л. Колянковський, у традиційній тогочасній манері, віддав належне «великій, імпонуючій ерудиції» М. Грушевського, котрий уперше в історичній науці подав «грунтовний та всебічний образ економічних і соціальних, національних і культурних відносин на українських землях Речі Посполитої тієї доби [411]. Зосередившись на полемічних моментах, рецензент виокремив три найвагоміші, на його думку, наукові проблеми. Йшлося насамперед про характер політики Казимира Великого щодо руських земель, значення, яке відіграла в долі українського народу Люблінська унія, та важливість

Берестейської унії. Дискутуючи з М. Грушевським, Л. Колянковський наголошував на позитивних моментах цих подій. Наприклад, він наводив факти опіки Казимира над українським населенням приєднаних до Польщі земель, акцентуючи на його діяльності у царині захисту православ'я. Також польський дослідник наголошував на перевагах, які дістали українці після проголошення Люблінської та Берестейської уній. Одним із закидів М. Грушевському було перебільшення ним важливості українського національного чинника на тогочасних польських землях. На думку Л. Колянковського, це виявлялося в авторській термінології – уживанні топоніма «Україна» замість звичної для польської історіографії назви «Русь». А також у спробах показати козаччину як чинник національного відродження ще з половини XVI ст. та охарактеризувати ягеллонську добу як період динамічного занепаду Русі. Усе це наштовхувало Л. Колянковського на думку про надмірну тенденційність поглядів українського дослідника.

Та найбільшою хибою «Історії України-Руси» для Л. Колянковського було старання М. Грушевського понад міру поглибити й наголосити протистояння українських і польських інтересів в усіх сферах тогочасного існування – соціально-економічній, політичній та культурно-релігійній. А, на думку польського дослідника, для такого жорсткого міжнаціонального конфлікту, насправді, не було жодних суттєвих підстав. Тому висновки М. Грушевського він уважав не лише не обґрунтованими, а й вельми тенденційними та надто заполітизованими через напругу у відносинах поляків й українців на початку XX ст. Саме ці обставини, на думку рецензента, призвели до того, що «...надзвичайно працьовитий, просто невтомний дослідник подає у своїй праці, яка містить усі зовнішні риси наукового дослідження, абзаци і цілі розділи, варті хіба що поганого публіциста. Бо лише до такої категорії, — не хочу вдаватися до упередженої оцінки Гр[ушевського] як ученого, — можна зарахувати його постійну гру на струнах польсько-руської ненависті, що іноді виникає відчуття, ніби авторові йдеться саме про збурення цієї ненависті» [411, s. 468].

Рецензія Л. Колянковського, позначена високою емоційністю та постійними «переходами на особистість», насправді, свідчила про те, що польсько-українські наукові дискусії дедалі більше зазнавали впливу політичної ситуації. Як зауважує В. Тельвак, у цій дискусії українська сторона теж частенько послуговувалася метанауковою лексикою та різного роду емоційними випадками, що простежується під час аналізу рецензійного блоку в «Записках НТШ» [659, s. 102].

Наступною поширеною дослідницькою темою означеного періоду, що висвітлювалася на сторінках східногалицьких видань, була історія шляхетських родин, які походили з руських теренів чи мали стосунок до цих земель. Найбільше уваги цій темі приділяли часописи «Przewodnik Naukowy i Literacki», «Kwartalnik Historyczny» та «Miesięcznik Heraldyczny». Широкий був діапазон науковості розвідок – від аматорських нарисів до професійних досліджень.

«Przewodnik Naukowy i Literacki» чи не найраніше, у 1874 р., почав публікувати праці з історії руських шляхетських родин та їхніх представників, автором яких був К. Пуласький. Він зазначав, що окрім вивчення історії боїв та протистоянь, які відносно докладно записувалися у хроніки, нез'ясованими залишалися питання суспільних відносин, історія колонізації краю, інститутів державного та місцевого управління. Станом на середину 70-х рр. XIX ст. дослідник звертав увагу на потребу заповнити ці прогалини, пізнаючи історію цієї землі та її людей [205, s. 622]. Інформаційне наповнення «найпроблемнішої» епохи, якою вважав XV–XVI ст., він розпочав з публікації біографічних нарисів тогочасних київських воєвод. Праця містила тринадцять життєписів з інформацією про походження та основні життєві події цих осіб із зазначенням джерел, з яких автор черпав ці відомості. У згаданій розвідці К. Пуласький на підставі матеріалів київської, віленської й петербурзької археографічних комісій та історіографічних праць здійснив спробу реконструювати хронологію державного управління в Київській землі. Головним дослідницьким мотивом автора, як він сам зазначав, була

відсутність достовірної інформації з цього питання в тогочасній літературі. Констатуючи брак праць із внутрішньої історії «Русі українної», К. Пуласький писав: «Бартошевіч в низці монографій [...] допіру перший заглянув у вічі цій чисельній родині князів, панів і зем'ян, які розташувалися на широкій Волині і Київщині аж до окраїнних кресів та безперестанку боролися з ворогами віри і вітчизни, приймаючи нову цивілізацію та нові форми суспільного порядку, але зберігаючи увесь час окремий характер і цілком відмінний тип» [205, s. 622].

За кілька років К. Пуласький у розвідці про історію роду князів Вишневецьких звернув свій погляд на Волинь [206]. Він знову щедро цитував Ю. Бартошевича, який свого часу зауважував: «Не звернули ще вчені уваги на те, що є окрема спільнота волинської шляхти [...] Жодна інша провінція Речі Посполитої не залишила на своїй шляхті так багато місцевого колориту, як волинська[...] Історія місцевих родин могла би стати непересічною книгою [...] бо найкраще могла би показати шляхи цивілізації, її рух у цьому напрямку» [206, s. 59]. Найвидатнішою волинською родиною К. Пуласький вважав Вишневецьких, оскільки вона «вже в часи Речі Посполитої посіла таке високе становище, що впливала на долю краю» [206, s. 59]. Такий пієтет до приватної (родинної) історії пояснювався його переконанням, що для поляків історія родин є історією краю, яке свого часу сформулював Ю. Шуйський: «У Польщі все стало людьми, а не інституціями» [206, s. 59]. Своє дослідження К. Пуласький вибудував у вигляді біографічних нарисів про три покоління роду Вишневецьких: Михайла (1474–1514), який і започаткував це відгалуження роду князів Збараських, та його дітей і внуків. Автор зосереджувався на джерельних згадках про своїх героїв, матримоніальних взаєминах та розростанні їхніх родин, на питаннях розширення землеволодіння, службі королю, яка вела до отримання різноманітних привілеїв та судових протистоянь, що їх не бракувало у той час.

На інформації, почерпнутій із судових документів, Ф. Равіта-Гавронський побудував свою реконструкцію історії вигаслого у XVII ст. роду Половців-Рожиновських у дослідженні з доволі претензійною назвою «Доли

великої фортуни на кресах» [214]. Як зауважував автор, попри те, що представники цього роду в історію не вписані як видатні діячі, вони залишили по собі цікаву, хоч і специфічну інформацію – збереглися відомості про численні суперечки та судові процеси з приводу земельних питань як у середині роду, так і з сусідами. На підставі цієї джерельної бази з історії роду Половців-Рожиновських автор показував, як відбувалася колонізація земель занепалої Київської держави в часи панування тут Литви та Польщі.

Тематика історії руських шляхетських родин посідала одне з центральних місць на сторінках «Miesięcznika Heraldycznego» – часопису львівського Геральдичного товариства (Towarzystwa Heraldycznego). Це зумовлювалося спеціалізацією видання та особистою зацікавленістю авторів, частина яких походила з давніх українських земель. Вони зосереджували свої наукові пошуки на ще не вельми досліджуваній у той час темі – історії родів, що походили зі східних теренів колишньої польської держави та з'ясуванні/підкресленні значення, яке вони відігравали в минулому країни. Таку «орієнтальну» тематику бачимо у працях В. Семковича, З. Люби-Радзимінського, Б. Барвінського, А. Прохаски, Л. Колянковського, Г. Полячкувни, Ф. Яворського та інших дослідників, зосереджених довкола львівського Геральдичного товариства та його видавничого проєкту.

Головним мотивом цих досліджень стало питання про те, чи всі шляхетські роди з різних теренів Речі Посполитої однаково «поважні». Дуже часто дослідники з історії польської, руської та литовської шляхти змагалися, доводячи чий рід старіший, а отже, більш благородний і значущий. Ілюстрацією цього може слугувати полеміка, яка зародилася наприкінці XIX ст. на сторінках часопису «Kwartalnik Historyczny» (але вже незабаром вийшла за межі цього видання) між Ф. П'єкосінським, А. Яблоновським й А. Малецьким з приводу початків руської геральдики. Один з найвідоміших тогочасних польських геральдистів – Ф. П'єкосінський – автор рунічної теорії походження гербових зображень польської шляхти, що вивчав також історію руських родових знаків, спершу був прихильником версії про норманські

витоки руських символів. Однак згодом його погляди еволюціонували і дослідник доводив їхнє польське походження. У нього з'явилася ідея про те, що українська геральдика є «рідною донькою польської», що підкреслювало історичну старшість, а отже, і вищість останньої. Обидва опоненти Ф. П'єкосінського – і А. Яблоновський, і А. Малецький виступили з критикою цієї теорії, відстоюючи версію самобутності руської геральдики. А. Яблоновський не заперечуючи варязького походження руської символіки, бачив у ній також численні східні елементи. А. Малецький, досліджуючи зображення з руських печаток, навіть припускав існування самобутніх родових символів [165, s. 757]. До цієї дискусії долучився М. Грушевський, котрий у стислому огляді дослідження Ф. П'єкосінського «Про джерела руської геральдики» звертав увагу на потребу розширення джерельної бази шляхом залучення руського сфрагістичного та нумізматичного матеріалу X ст., який містив геральдичні символи [408, s. 4–5]. Скептично сприймали рунічну теорію Ф. П'єкосінського також представники молодого покоління польських геральдистів, зокрема В. Семкович. У нарисі, присвяченому пам'яті видатного вченого, що був надрукований у «Kwartalniku Historycznym» у 1908 р., знаходимо критику окремих її положень [226, s. 187–288].

Відголоски цієї дискусії потрапили на сторінки профільного видання – «Miesięcznika Heraldycznego». Зокрема, до обговорення долучився Б. Барвінський, один з учнів М. Грушевського. Він ознайомив читачів видання з актуальними напрацюваннями у цій галузі українських і російських учених та розвинув думку М. Грушевського про необхідність розширення іконографічної джерельної бази. Для ілюстрації цього Б. Барвінський опублікував у часописі під назвою «Печатки галицько-володимирських бояр з першої половини XIV ст.» огляд спеціального, присвяченого цій темі дослідження російського історика А. Лаппо-Данилевського, що з'явилося у 1907 р. [73, s. 116–119]. Попри те, що російський дослідник послуговувався тим самим джерельним матеріалом, що й Ф. П'єкосінський (грамоти Юрія II Болеслава з 1334 та 1335 рр.), він зауважив більше дрібних, але промовистих

деталей, котрі стосувалися знаків та легенд на боярських печатках. Проте далі цього не пішов, вважаючи, що знакам на руських боярських печатках важко приписувати геральдичне значення. Зрештою, А. Лаппо-Данилевський так і не зміг визначитися, чи мав рацію Ф. П'єкосінський, який не бачив у цих знаках жодного геральдичного смислу.

Таку невизначеність Б. Барвінський пояснював браком використовуваних дослідниками джерельних матеріалів. Наприклад, жоден з них не врахував нових даних з археологічних розкопок на схилку ХІХ ст. в Галичині, знахідки з яких були описані М. Грушевським у нарисах «Молотовське срібло» (1897 р.) та «Звенигород галицький» (1899 р.). Знайдені там боярські печатки значно розширювали уявлення про руську символіку. Б. Барвінський уважав візерунки на боярських печатках «передгеральдичними символами» (за термінологією А. Малецького) та констатував, що «русська геральдика не тільки не є «донькою» польської, а навіть не є її «молодшою сестрою» [73, s. 119].

Побутуючі у тодішньому інтелектуальному просторі уявлення про те, що не всі шляхетські роди Речі Посполитої однаково «славні», а серед кращих є ще кращі, добре ілюструється ще однією полемікою, яка розгорнулася на сторінках «Miesięcznika Heraldycznego». Дискусія стосувалася понять «książe» та «kniaź» [600, s. 38–44]. Це наукове протистояння спалахнуло з приводу рецензії берлінського дослідника А. Брюкнера на книгу А. Гіршберга «Марина Мнішек» [326, s. 693–698]. Йшлося, зокрема, про фразу, яку кинув наприкінці своєї рецензії А. Брюкнер: «Я б утримався застосовувати до Ружинських, Пузинів і т.д. форму «ксьонже» [książe], були то «князі» [kniaziowie], що значить, не дуже від заможного селянина вищі; з волинських чи подільських князів у Польщі завжди глузували, ще Рей на цю тему писав епіграми, а в ХVІІ ст. повсюдним було твердження, що це від кувікання свині, якій защемило ногу в плоті, усіх тих князів названо; в Москві боярин подавав до суду, якщо його хтось «князем» назвав. Тому це не ксьонжі, а лише князі, і так їх у сучасних джерелах називають» [326, s. 698].

Це твердження так обурило З. Любу-Радзімінського, що він упродовж 1908 р. на сторінках «Miesięcznika Heraldycznego» публікував власне дослідження стосовно використання княжої титулатури в руських та литовських землях «Про ідентичність титулів «kniaź» і «książe» [429]. А через три роки знову повернувся до цього питання для продовження дискусії, оперуючи новими матеріалами [427].

Метою цього дослідження, чи, радше, розслідування, З. Люби-Радзімінського, було, як він сам визначав: «На підставі джерельних матеріалів та більш вагомих аргументів, аніж епіграми Рея, спростувати твердження Брюкнера і відновити належне литовсько-руським князям місце в суспільній ієрархії давньої Речі Посполитої, і науково закріпити місце, якщо і не вище, то, принаймні, не нижче від того, яке посідали польські роди, обдаровані княжим титулом імператорами римської держави» [429, s. 49]. Для цього З. Люба-Радзімінський занурився в історіографію досліджень литовсько-руських родів (праці Т. Чацького, Ю. Вольфа, А. Стадницького) та здійснив ретельний джерельний аналіз текстів офіційних документів, у яких згадувався титул «князь» й окреслювалося місце носіїв цього титулу в суспільній ієрархії. У підсумку автор, піддаючи нищівній критиці кожен тезу А. Брюкнера, аргументовано спростовував його заяви про меншовартість литовсько-руських князівських родів.

Така інтелектуальна боротьба стимулювала появу нових досліджень щодо походження та історії руських шляхетських родів і їхніх знаних представників. Як приклад можемо вказати на розвідку В. Семковича «Про походження роду Вчеле (Wczele)», у якій він розвивав гіпотезу про те, що велика частка польських лицарських родів була чужоземного походження [230, s. 19]. Окрім цього, В. Семкович у часописі «Miesięcznik Heraldyczny» опублікував дослідження історії одного з найвідоміших та найвпливовіших родів Галицької Русі – Драго-Сасів. Автор розглянув різні версії його походження, поміж яких була й версія про те, що цей рід бере свій початок «з гір і лісів руських, які називалися «полонинами» [231, s. 35].

Нарівні з цією вчений розглядав також угорську та валахську версії витоків цього роду. Сам дослідник уважав, вслід за Ф. П'єкосінським, що представники роду Драго прийшли на Русь у XIV ст. разом з угорським королем Людвіком, який прагнув у ново отриманому краї мати вірне та віддане лицарство.

До цих питань на сторінках видання звертався також молодий дослідник, студент краківського університету Оскар Галецький у ґрунтовному дослідженні щодо походження власного роду. Публікація його розвідки «Chalecсы на Ukraine» була поділена на три частини, які охоплювали питання походження Халецьких, розростання цього роду й розселення їхніх представників по українських теренах, а також їхнього побуту [101].

З-поміж двох версій походження Халецьких – татарської, яку обстоював А. В. Коялович, та руської, яку розвивав Ю. Блещинський, О. Галецький, спираючись на документальні джерела та описи гербових знаків, схилився до підтримки останньої. Докладно зупинявся дослідник на аналізі питання назви родового осідку – міста Хальч на Чернігівщині та його ймовірних зв'язків з червоно-руським Галичем. Велику частину розвідки займає опис діяльності знаних представників роду Халецьких в Україні. Наприклад, подано відомості про посла Александра Ягеллончика – Михайла Халецького, який на зламі XV–XVI ст. за дорученням короля тричі відвідував Золоту Орду.

Найцікавішими, у контексті нашого дослідження, є роздуми О. Галецького про історичне значення роду Халецьких, які підсумовують його працю. Зокрема, автор наголошував на важливості врахування в цьому питанні географічного чинника – розташування родового осідку. Стародавній Хальч був розміщений на теренах між Литовською (Білою) Руссю та Україною – на границі впливів історичних середовищ Вільно та Києва. Відтак у часи появи тут перших Халецьких вирішальним для долі роду стало питання напрямку діяльності його представників: на південь чи північ. Адже Литва зближувалася з королівським двором, підпадаючи під вплив західної культури: польської та

римської. А Україна залишалася у сфері впливу занепадаючих удільних князівств та східної культури, як зазначав О. Галецький, «не лише менш життєздатної, а й такої, що перебувала під загрозою на тому кінці цивілізованого світу» [101, s. 199]. Тому, на його думку, більшість представників роду у XV–XVI ст. балансували між півднем і північчю. Халецькі з'являються при дворах Ольгертовичів, беруть участь у посольствах на схід, стають старостами в диких степах південної Сарматії. Водночас мають доволі тісні економічні та особисті зв'язки з Литвою, доки Литва й Україна творять єдину державну цілісність.

Це балансування тривало до Люблінської унії 1569 р., яка, на думку дослідника, стала переломною в історії роду Халецьких в Україні, оскільки в результаті утворення Речі Посполитої відбулося перепідпорядкування київської та волинської земель Короні. Землі, які для Великого князівства Литовського були південними в географічному сенсі та центральними в сенсі культурно-релігійному, в Речі Посполитій поволи стали «східними кресами», з усіма наслідками. В історії роду Халецьких це призвело до його розколу. Ось що про це писав О. Галецький: «Після пам'ятного 1569 р. почалося розділення в лоні самої родини: найвидатніші її члени (Дмитро Халецький та його спадкоємці) обрали собі полем діяльності Велике князівство Литовське, переселившись частково навіть до його центральних та західних частин, а інші враз із Волинню та Києвом до Корони припали» [101, s. 199]. Відтак Люблінська, а потім й Берестейська унії спричинили дві важливі зміни в історії роду: релігійну та культурну. Його представники до 30–40-х рр. XVII ст. поволи перейшли на католицизм, а згодом і полонізувалися. Ще державний діяч, урядник, фінансист Речі Посполитої Дмитро Халецький (1550–1598 рр.) підписувався під польськими актами руською мовою, а вже його нащадки послуговувалися польською мовою. Тривалий час також узгоджувалося й написання прізвища: в документах зустрічалися Халецькі, Хавецькі та Галецькі.

Тісно переплетена з минулим України історія молдавського роду Могил, дослідженням якої займався австрійський науковець О. Форст де Батталья [97, s. 1–8]. Автор зосереджувався на питаннях походження цього боярського роду Молдавського князівства, вивчаючи згадки про діяльність перших його представників. Докладно описав О. Форст де Баталья «шлюбну політику» роду, успішна реалізація якої дала змогу їм породичатися з найвпливовішими представниками тодішньої Східної Європи, сягнувши владних верхів у різних краях. В Україні династія Могил розпочала свою історію з політичної еміграції в Галичину на межі XVI–XVII ст. Єремій Могилі – фундатора львівської Успенської церкви. Ще одна представниця Могил – Раїна Вишневецька (1589–1619 рр.), мати Яреми Вишневецького, була відомою оборонницею православної віри та церковною меценаткою, що заснувала в Україні низку монастирів. І, звичайно ж, особливу увагу звертав автор на особу Петра Могилі (1596–1647) – інтелектуала і просвітника, одного з найвідоміших українських діячів політики, культури та релігії XVII ст.

Центральною темою нарисів видань Східної Галичини XIX – початку XX ст., які стосувалися польсько-литовської доби, було приєднання руських теренів, що трактувалося українськими дослідниками як акт захоплення, а польськими – як інкорпорація. Відповідно до цього розходилося й розуміння результатів польської колонізації: українські науковці оцінювали її як руйнівну для народу, а представники протилежного табору – як особливу цивілізаційну місію, яку спершу Польща, а згодом Річ Посполита виконувала на цих землях.

Реалізаторами цієї благородної цивілізаційної місії були представники місцевих шляхетських родів, крізь призму життя яких перед читачами й поставала історія колонізації східних кресів – теренів невизначеності й особливої небезпеки, які породжували справжніх лицарів. Тому особливо обурливим для дослідників початку XX ст., які займалися питаннями генеалогії, була потреба не лише доводити колегам важливість своєї

діяльності, а й дискутувати про відповідність свого статусу та титулатури родам з інших теренів колишньої польської-литовської держави.

6.3 Козацька епоха та її трактування

Найбільш контроверсійною темою польсько-українських взаємин, постійно наявною в публічному просторі та активно обговорюваною й дискутуваною на сторінках періодичних наукових видань Східної Галичини, була історія українського козацтва. До питання генези козацтва звертався на сторінках «Kwartalnika Historycznego» В. Ярош у праці «Баторіанська легенда», критичний нарис з історії Запорозжя» [116, s. 596–616]. У ній йшлося про міф, який з'явився після смерті С. Баторія, про те, що король був ініціатором створення у Трахтемирові чи то військового шпиталю, чи то фортеці, яка згодом стала центром козацької держави. Як вважав В. Ярош, баторіанська легенда зародилась у середовищі козаків, котрі потребували історичної легітимізації власної діяльності. Він писав: «Про жорстке протистояння інтересів держави та козаків, постійну напругу між цими силами після смерті Баторія забулося, а в пам'яті залишився лише образ короля – борця з татарами, з якого за принципом «ворог мого ворога...» постав ідеал такого собі патрона, що обстоював інтереси оборонців кордонів» [116, s. 616]. З В. Ярошем полемізував А. Яблонівський, який фактично першим у польській історіографії виступив з критикою легенди про організацію у 1576 р. С. Баторієм українського козацтва. На думку дослідника, реформи Баторія як такої не існувало, а були окремі, одноразові набори козаків для здійснення військових походів. А. Яблонівський вважав, що сам король ставився до козаків як до свавільного та небезпечного елемента, який створював уряди Речі Посполитої одні лише проблеми, провокуючи своїми діями турків і татар. Дослідник був переконаний, що Баторій, приймаючи на службу козаків,

сприяв формуванню українського козацтва як окремої від інших станів вільної верстви населення, але не більше [113, s. 487].

Краківський дослідник А. Левицький в опублікованій у «Kwartalniku Historycznym» рецензії на розвідку М. Дубецького про початки січової історії зауважував, що український народ упродовж віків не спромігся створити власної інтелігенції, а Запорозька Січ була витвором високої польської культури, однак втручання народної стихії призвело до занепаду паростків самої цієї культури та лицарства і спричинилося до поширення тут анархії. Козаччина для нього, як і для більшості польських істориків, була виявом слабкості Речі Посполитої та наслідком існуючих на той час суспільно-економічних умов [366, s. 498–500].

В. Чермак – краківський учений, що здобув історичну освіту у Львівському університеті під керівництвом К. Ліске, доволі критично висловлювався про інше дослідження М. Дубецького – присвячене історії польської колонізації низових теренів (побудови фортеці Кодак) та діяльності ордену домініканців [332, s. 427]. Автор рецензії наголошував, що цінність цієї праці визначалась лише запровадженням до наукового обігу кількох невідомих документів. Головною його вадою вважав спроби автора оздобити власними епітетами і доповнити домислами отримані з цих паперів нечисленні факти. Зокрема, коли йшлося про «цивілізаційну місію» (виділено В. Чермаком – *Л. Л.*) Польщі на південному сході, М. Дубецький часто впадав у пишномовний, патетичний тон. Так, здивування критика викликали тези автора про те, що «польська думка підносила козаків з низин здичавіння до вищих, християнських, ба більше, лицарських ідеалів і не опускала рук у своїй цивілізаційній праці аж до останньої можливості», а також бачення М. Дубецьким лише позитивних фрагментів цієї діяльності. На це В. Чермак відповідав: «Нові історичні дослідження виявили у ставленні Польщі до козаків, зокрема у цей період перемир'я, окрім ясних моментів (існування яких не заперечуємо) багато і навіть дуже багато темних і смутних сторінок, що перешкоджають оптимістичним узагальненням. Щораз частіше і краще ми

починаємо розуміти, що відповідальність за події 1648 і наступних років не можна покласти лише на Хмельницького і московські інтриги. Частину вини пасує взяти і на себе» [332, s. 429].

До питання генези козаччини та її розвитку на землях давньої Речі Посполитої звертався на сторінках часопису «Ruś» Ф. Равіта-Гавронський [216, s. 365–396]. В історико-географічному дослідженні «Природні умови життя козацької України» автор намагався, як декларував сам, знайти ключ до розуміння сутності козаччини. На його думку, неможливо було вивчати це явище лише в політичному, національному чи суспільному аспекті – усі ці чинники необхідно з'ясувати у тісному зв'язку з особливостями теренів, на яких постала козаччина. Тобто потрібно вивчити край, стосунки з сусідніми народами та усі природні умови життя. Він вважав, що, знаючи, як ці чинники впливають на формування не лише особистості, а й суспільств, народів і держав, не можна ігнорувати їх під час дослідження генези козацького суспільства. Ф. Равіта-Гавронський намагався подати найзначущіші географічні, топографічні та природничо-кліматичні риси України, щоби читач, знайомлячись із життям цього краю і його звичаями, міг не лише розуміти на якому природному тлі поставало фізичне та культурне життя місцевого суспільства, але й бачив, у якій залежності від природи була людина, суспільство, цілий народ, а часто і його історична доля. В уяві Ф. Равіта-Гавронського поставала картина фантастичного багатства цих країв, що притягували до себе схильних до авантюрної поведінки людей різних станів, які, зрештою, і наповнювали собою козацькі лави.

Хмельницький і хмельниччина в контексті козацько-польських взаємин середини XVII ст. посідали одне з центральних місць на сторінках історичних видань упродовж XIX– початку XX ст. Це були теми, на яких спекулювали, які використовували з метою політичної пропаганди, намагалися з'ясувати історичну правду та навіть публікували для посилення зацікавлення до видань. Зокрема, однією з таких «емоційних» тем, що мала зацікавити читача часопису «Biblioteka Ossolińskich», стала тема початків козацького повстання під

проводом Богдана Хмельницького, яка з'явилася напередодні 200-ї річниці цієї події. На сторінках часопису це була перша окрема публікація на цю тему. Досі козацька проблематика тут не розглядалася, за винятком невеличких пасажів, як-от у Ф. Сярчинського у його «Історії Перемишльської землі»: «Козаки під проводом Хмельницького у 1648 р., які разом з татарами Львів обдерли, свої дрантаві полки по цілій Русі розсипали і до Перемишля підійшли» [249, s. 8].

Нарис 1847 р. (автор невідомий) друкувався за джерельними матеріалами з колекції Оссолінського і складався з трьох частин: короткої оповіді про початки повстання Б. Хмельницького, опису розгрому польського війська під Збаражем та листа до родичів у Краків львів'янина С. Кушевича у часи облоги міста козацьким військом [176, s. 3–7]. У першому фрагменті під назвою «Новини про Хмельницького: підступну і хитру зраду Богдана Хмельницького, очільника, повстанця, лідера запорозьких козаків проти Корони Польської і Великого князівства Литовського 1648 р.» невідомий автор, розповідаючи про початки повстання, акцентував на злочинах, які чинилися козаками. Тут козаки поставали розбійниками, що страчували людей, плюндруючи міста і села, а награбоване вивозили на Запоріжжя. Б. Хмельницький зображений зрадником, що розумів навіть турецький султан, у уста якого автор вкладав таку характеристику гетьмана: «Хмельницький був людиною легковажною, такою, що не дотримався віри й підданства стосовно свого пана і Речі Посполитої, повстав, негідний віри, і ця гультайська купа свавільних козаків; а коли в час смерті короля Польща не мала пана, не годиться вламуватися до них і воювати проти них, осиротілих» [176, s. 3]. Щоправда, коли Хмельницький повторно звернувся до турків по допомогу, використавши протиріччя в країні (яничари збунтувалися проти султана, вчинили заколот і вбили його), то отримав її. Проте, як зазначав невідомий автор, «не виглядало, щоби вони хотіли вірити цій поганій і гультайській свавільній козацькій купі, однак пообіцяли допомогти Хмельницькому, надавши кілька тисяч татар» [176, s. 5].

Наступний документ мав назву «Новини про погром Війська Польського під Пилявцями 1648 р.» і окрім опису розгрому, що його зазнали поляки, містив доволі гостру критику дій очільників польського війська та свавільної шляхти, котрі виявили неспроможність об'єднатися і консолідувати сили заради захисту, через що, зрештою, і зазнали неймовірних втрат [177, s. 8–13]. Завершувався цей триптих копією листа від 3 листопада 1648 р. львівського міщанина Самуеля Кушевича до батька й тещі у Краків і містив опис поневірянь, пов'язаних з облогою міста [131, s. 14–17].

Звернення до козацької тематики простежується також на сторінках часопису «Przewodnik Naukowy i Literacki». Однією з перших праць, що висвітлювала події 1648 р., стала розвідка Л. Кубалі про облогу Львова» [141, s. 577–602]. Автор, що спеціалізувався на військовій історії 1648–1660 рр., пройшов традиційний для тодішнього часу шлях романтика – від літературних вправлянь до історичних досліджень, метою яких визначав возвеличення минулого Польщі. Непересічний літературний талант сприяв популярності історичних розвідок Л. Кубалі, що на довгі роки задав тон подібним студіям [554, s. 120].

Вважається, що зацікавлення Л. Кубалі історією середини XVII ст. проявилось допіру у 80-х рр. XIX ст. з появою першого тому його «Історичних нарисів» [662, s. 224], але, як бачимо, на сторінках «Przewodnika Naukowego i Literackiego» оповідь про облогу Львова була опублікована ще у 1876 р. З перших слів відчувається скептичне ставлення автора до армії Речі Посполитої під Пилявцями, яка, за його словами, «спромоглася лише на пишне вбрання, найкрасивіше озброєння та розкішні обози, замість того, щоби дбати про дієвість та ефективність» [141, s. 577]. Натомість він уславлює місто Львів, яке в час втрати державою контролю над ситуацією, відсутності засобів для оборони, непевності у тому, як себе поведе русинське населення, внутрішніх чвар між очільниками розбитої армії та, зрештою, страху, який запанував над усіма, не було деморалізоване. А для змалювання безчинств нападників автор не шкодував темних барв: «Козаки серед оборонців прокладали собі шлях

сокирами, вигукуючи татарські гасла та вдаючи із себе татар, розорювали церкви, глушилися над похованнями» [141, s. 583].

Детально автор описував те, як львів'яни збирали викуп, який Я. Вишневецький таємно вивіз з міста. Л. Кубаля зазначав, що це виглядало як утеча, та насправді, все підпорядковувалося вищій меті – обороні країни. У змалюванні штурму міста він переповідав легенди про те, що коли під тиском черні впало передмістя і козаки підійшли до мурів Львова, Хмельницький наказав зупинитися через начебто містичну появу в небі постаті св. Яна з Дуклі. Цікавий також опис Л. Кубалею зустрічі Хмельницького з міськими послами, які розчулили його описами кривд, що їх зазнало місто: «Хмельницький побачив, що послы плачуть, почав і собі витирати очі та промовляти: «Не можу приховати жалю нашого над вашим нещастям, але у всьому цьому винен пан хорунжий [Конєцпольський] та Ярема [Вишневецький]. Ми не могли далі терпіти їхніх кривд. Гвалт над нами чинився, і нам нічого не залишалось, як захопитися за зброю» [141, s. 597].

Зрештою, з-під майстерного пера Л. Кубалі витворилася драматична історія, від якої пересічному читачеві, щонайменше, холоне серце, адже тут були й містичне об'явлення, і зрадники, що, насправді, виявилися героями, і моторошні вбивства, і ріки крові, а, під завісу, ще й тотальна пожежа. А сама історія розгорталася, за законами жанру, між головними антагоністами: героїчними оборонцями Львова та розбійниками-козаками. Проте Л. Кубаля, виявляючи очевидну тенденційність у своїх оцінках, намагався зрозуміти і пояснити дії козаків, вкладаючи в уста Б. Хмельницького наведену вище промову. Сучасні дослідники пояснюють це тим, що Л. Кубаля не сприймав «песимізму» краківської історичної школи, але й не став апологетом «оптимістичної» варшавської школи. Його становище, радше, визначають як нейтральне: «Учений використовував багатий архівний матеріал [...], монографії польських та іноземних авторів тощо, – щоби подати читачам образ минулого, залишаючи за ними право самим оцінювати історичні події» [662, s. 225].

До теми героїчної оборони Львова у 1648 р. у часописі «Miesięcznik Heraldyczny» звертався Ф. Яворський у дослідженні про скандальну нобілітацію міста [118]. Під нобілітацією міста (тобто наданням міщанам шляхетства) розумілося передовсім право використання його мешканцями відповідної титулатури, а також право надбання земських маєтків та можливість участі делегатів міста Львова у виборі польських королів. Автор зауважував, що попри більш упривілейоване становище Кракова та Вільна, Львів, з огляду на своє багатство та значення, у XVII ст. зближувався з обома столицями. І навіть, попри відсутність нобілітаційного привілею, двоє міських послів брали участь у голосуванні й підписанні акту елекції Яна Казимира у 1648 р.

Однак формальну нобілітацію і зрівняння в правах із Краковом та Вільном Львів отримав допіру у 1658 р. – як нагороду за героїчну боротьбу міщан під час першого та другого набігів Хмельницького, за військову допомогу у берестейських, збараських і жванецьких подіях та за мужність в часи нападу князя Семиграду Ю. Ракоція у 1657 р. Як зазначав Ф. Яворський: «Заслуги львів'ян були такими великими і надзвичайними, героїчність і вірність трону настільки непорушні, а жертвність безпрецедентна, що вся Річ Посполита зі здивуванням споглядала на це незламне місто, і не було похвали, піднесеного порівняння, яким би в той час не називали Львів не лише панегіристи, але й найвидатніші громадяни, письменники, одним словом – ціла Польща» [118, s. 69–70].

Услід за цим суспільним визнанням з канцелярії короля 8 серпня 1658 р., під час чергового сейму, вийшов нобілітаційний привілей, наповнений «високими» словами, з переліком військових заслуг міста, «котре протистояло, як нерухома скеля, навалам і прихованій зраді» [118, s. 71]. У констатуючій частині тексту документу перелічувалися всі заслуги жителів міста у боротьбі з повсталими козаками, селянами та іншими неприятелями. Далі у тексті документу зазначалося: «Прагнемо новою честю наділити місто Львів і всіх його міщан і жителів, які правно нам і державі є підданими, католицького,

вірменського і грецького обряду для прикладу пам'ятної мужності для інших міст» [118, s. 71]. Привілей був представлений в березні 1659 р. у Львові та на сеймику у Судовій Вишні, де здійнялося бурхливе обговорення його норм. Найбільше сеймові послы обурилися з приводу права міщан набувати землю в місті. Шляхта Львівської землі не погоджувалася з цією нормою і постановила повернути привілей до королівської канцелярії для доопрацювання. Унаслідок такої консолідованої протидії і через прийняття нової конституції 1659 р. цей нобілітаційний привілей Львову був скасований. Місто, щоправда, спромоглося отримати другий привілей, однак його дія поширювалася тільки на патриціат (тих, що «відзначаються чеснотами та ведуть достойний спосіб життя»), а львівські послы так і не отримали право голосу на елекційному сеймі.

На сторінках «Kwartalnika Historycznego» публікувалися спеціальні розвідки з історії козацтва, що стосувалися окремих епізодів повстання під проводом Б. Хмельницького. У 1904 р. минало 250 років від часу підписання Переяславської угоди, із цього приводу у часописі було надруковано дослідження Л. Кубалі «Присяга в Переяславі і «статті» Б. Хмельницького» [139, s. 220–242]. Автор відстоював думку, що присягу, яку Хмельницький дав цареві, не можна розцінювати як угоду. Уважаючи, що гетьман не мав іншого виходу, як піддатись цареві, трактував його вчинок як тимчасову поступку, але життя розпорядилось по-іншому. Л. Кубалю подав дуже детальний і майстерний опис обставин цих подій, що мали непересічне історичне значення, оскільки спричинили тривалу європейську війну і стали провісником польського «потопу».

Предметом іншого дослідження Л. Кубалі «Спустошена країна...» були події 1654–1655 рр. Фрагмент розвідки спершу був виголошений на засіданні Історичного товариства у травні 1907 р., а згодом опублікований у часописі «Kwartalnik Historyczny». У цій праці йшлося, зокрема, про військові події на теренах Брацлавщини, які стали наслідком прийняття Б. Хмельницьким присяги московському цареві. Автор відстоював думку про те, що битва під

Охматовим узимку 1655 р. була кульмінацією польсько-українського протистояння, цілковито підірвала сили обох сторін і відкрила татарам дорогу до пограбування цих земель. Таким чином було остаточно спустошено край «молока і меду», зруйновано залишки давньої польської культури та власний оригінальний суспільний устрій [140, s. 620].

На сторінках часопису «Ruś» публікувались «Єврейські хроніки, описи й елегії часів Хмельницького», підготовлені до друку і коментовані М. Балабаном. Попри те, що хроніки Ганновера були знаним твором і його широко використовували польські історики, на думку М. Балабана, нерозкритим залишався його потенціал щодо вивчення тогочасних звичаїв і традицій, єврейського шкільництва, адміністрування і т. ін. [66].

У вступі М. Балабан зауважував, що польські євреї за весь час існування Речі Посполитої не дали світові жодного поета, і лише 1648 рік, спокійний для Європи та бурхливий для Польщі й України, «розплутав струни Давидових гусел і вклав перо до рук єврейських хронікерів» [66, s. 46]. Причини цього М. Балабан вбачав у тому, що «Хмельницький вогнем і мечем нищив цілий край, переслідував і вбивав шляхту та євреїв. Загрозливі вигуки котились цілою Європою, а єврейські втікачі, розбігшись по заході Речі Посполитої, а звідти – за межі вітчизни, взяли там оповідати про страшне нещастя, котре накрило Польщу, а з нею і євреїв» [66, s. 47]. У часописі був опублікований текст головної єврейської хроніки тих часів – оповідь «Глибоке багно» («Jawein Mescula») Натана Ганновера. Відомими були численні її передруки та переклади різними європейськими мовами: у Венеції 1653 р., Бжегу Дольному (нім. Дихенфурті) у 1727 р., Амстердамі у 1686 р., Львові у 1851 та 1877 рр. та ін. Публікації самого тексту передував невеликий біографічний нарис (передрук з передмови до німецькомовного видання) про автора, що походив з Кракова, а одружившись, оселився на Волині. Коментуючи, М. Балабан зупинявся, найперше, на тлумаченні назви хроніки «Глибоке багно», що, на перший погляд, була парафразом із псалму 69 – «я тону в глибокому багні». Проте він вбачав у ній також інші смисли. Оскільки слово «Jawein» з

єврейської означало також «ті, що сповідують грецьку віру», М. Балабан перекладав назву цієї хроніки як «Козацьке болото». Окрім цього, він коротко зупинявся також на характеристиці мовних та стилістичних особливостей твору, зауважуючи, що біблійна стилістика та запозичення багатьох фраз зі Святого Письма надавало йому східних барв. Він писав: «Читаючи, забуваєш, що події відбувалися у Польщі XVII ст., а подумки переносишся у Давній Єгипет, де переслідували синів Ізраїлевих» [66, s. 48].

Авторів видань цікавила також особа очільника повстання 1648 р. – Богдана Хмельницького. Упродовж 1904 р. на сторінках часопису «Przewodnik Naukowy i Literacki» публікували розвідку Ф. Равіта-Гавронського «Богдан Хмельницький: від Цецорського походу до Чигиринської авантюри» [211]. Насправді, про козацького гетьмана там було обмаль інформації. Автор зосереджувався на питаннях козацьких заворушень 30-х рр. XVII ст. (повстання Павлюка (1637 р.) й Острянина (1638 р.) та мілітарних планах Владислава IV, спрямованих проти Кримського ханства та Османської імперії). На тлі всього цього Б. Хмельницький з'являвся епізодично та був змальований лише негативними барвами: хитрий, зрадливий, брехливий авантюрист з вибуховим характером. Ось як Ф. Равіта-Гавронський описував участь Хмельницького у подіях 1638 р.: «Рухала ним амбіція, щоби знову на гору висунутися, як уже в 1637 р. висувався. Як людина – слизький, у справі козацькій був досвідчений, трохи підвчений у польській школі й у практиці, а маючи за собою солдатське минуле, отримав підтримку А. Киселя і гетьмана, і, завдяки цьому, його було обрано послом до короля Речі Посполитої» [211, z. 8., s. 731]. Брехливість Хмельницького, на думку автора, полягала у приховуванні факту про те, що, опинившись у полоні в турків, він прийняв мусульманство, а потім це замовчував [211, z. 4., s. 319]. В іншому сюжеті, про союз Владислава IV з козаками, на який він погодився задля провадження спільних військових дій, Ф. Равіта-Гавронський писав: «Непередбачуваною була роль Хмельницького, вправного інтригана, агітатора і речника черні, що

грав на її найгірших інстинктах, який надав цьому зближенню характер повстання проти Речі Посполитої» [211, з. 9., с. 835].

Багато уваги автор приділяв з'ясуванню причин козацьких повстань, розглядаючи які, він не стримувався у навішуванні ярликів та роздаванні характеристик. На його думку, у клубок нерозв'язних проблем спліталися різноманітні чинники: «не ідеальне» урядування Речі Посполитої, сваволя й авантюризм козаків, які витворили собі уявлення про себе як про особливе лицарство, та постійна плінність населення, що не втомлювалося шукати собі кращого життя. З приводу останнього Ф. Равіта-Гавронський зауважував: «Усі скарги на «тяжку неволю», які лунали з цих теренів, впливали не з якоїсь суттєвої причини, а з надміру, джерелом якого були мала працьовитість, високий добробут й особиста свобода. При ліричному, нервовому темпераменті Русі почуття, вразливість брали верх над очевидною правдою, позбавляли народ і його тимчасових очільників міри у розумінні й оцінюванні справедливості» [211, з. 4, с. 323].

Вельми важливим для Ф. Равіта-Гавронського у відтворенні історії повстань кінця 30-х рр. XVII ст. був аналіз гасел, якими послуговувалися бунтарі задля залучення ширших мас населення. Він вважав, що традиційне гасло козаків про «повернення давніх вольностей» у таких масштабних акціях не спрацьовувало і тому був сформульований більш універсальний заклик – про «оборону православ'я» [211, з. 5., с. 431]. У цих пасажах автор також не скупився на характеристики простолюду, скептично оцінюючи їхню релігійність: «Для сільського населення руських земель релігія та обряд не становили, назагал, жодної моральної сили; залишалися вони вочевидь на рівні віри про «свічки, що самі запалюються» і «молоко Діви Марії». Якщо чернь піднялася на заклики до оборони релігії, то тільки тому, що з цим гаслом поєднувалася сваволя» [211, з. 6., с. 532].

Ця опублікована у часописі розвідка згодом стала частиною двотомної праці: «Богдан Хмельницький: до елекції Яна Казимира» (1906 р.) та «Богдан Хмельницький: від елекції Яна Казимира до смерті 1648–1657» (1909 р.), у

якій автор детальніше висловив свої погляди на особистість гетьмана. Як констатував Е. Коко, «образ Богдана Хмельницького, який постає перед нами з праць Равіти, є однозначно негативним» [529, s. 170]. Він, зокрема, піддавав сумніву шляхетське чи міщанське походження Хмельницького, висловлював думку про його єврейське коріння, не був певен у тому, що майбутній гетьман отримав освіту у Львівському (чи будь-якому іншому) колегіумі або школі, жорстко характеризував його особистісні риси (вважав Хмельницького духовним вихованцем турків і татар, емоційно неврівноваженим, диким, двоєдушним, аморальним. Усе це, на думку Е. Коко впливало з того, що «Равіта опирався на польське бачення, яке піддавав емоційній, злосливій інтерпретації, далекій від того, що можна було би вимагати від професійної історіографії» [529, s. 172].

Ще за життя Ф. Равіти-Гавронського його дослідження на історичну тематику зазнавало критики як з боку українських науковців, так і з боку польських дослідників минулого. Йому закидали тенденційність оцінок та нефаховість, що виявлялась у вибірковому ставленні до джерельної інформації [652, s. 282–284]. Після виходу в світ праці Ф. Равіти-Гавронського «Богдан Хмельницький до елекції Яна Казимира» у «Kwartalniku Historycznym» з'явилася рецензія, автором якої був Т. Корзон [362, s. 726–732]. Рецензент доволі уїдливо зауважував, що беручись до роботи, автор уже мав готові відповіді на запитання і не потребував здійснення неупереджених досліджень за допомогою наукового апарату та під контролем суворої критики. Найперше критик звертав увагу на слабкість аргументів автора, який боротьбу державної та суспільної ідей намагався проілюструвати одними лише прикладами повстань С. Разіна і Є. Пугачова. Щодо безпосередніх дослідницьких огріхів, Т. Корзон звертав увагу на те, що вступ до дослідження не відповідав задекларованій темі й не містив новизни. Ф. Равіта-Гавронський торкався питань уже опрацьованих П. Кулішем, творів якого, вочевидь, не знав. Викликали суттєві зауваги рецензента довільне оформлення бібліографічних відомостей та перекручування назв окремих праць. Не

витримувало критики також смислове наповнення праці, змушуючи рецензента до іронічного її сприйняття. Так, Т. Корзон, переповідаючи спроби автора довести селянське походження Б. Хмельницького, зауважував, що за легендою засновник польської держави П'яст також походив з простолюднів.

У цій рецензії Т. Корзону довелось навіть вступитись за свого ідеологічного противника В. Антоновича: «Дослідника, якого Ф. Равіта-Гавронський обклав брехливими звинуваченнями, а він, насправді, може виправдатись перед читачами працями, котрі, добрі чи ні, були публіковані й упроваджені до наукового обігу» [362, s. 726]. Зрештою, запитував рецензент, чи може викликати повагу твердження, що «про руський народ не можна говорити з повагою»? Підсумовуючи, Т. Корзон писав, що критики, навіть ті, котрі люблять вишукувати помилки, повинні вмовкнути, якщо автор відступить від вихваляння своєї «методи» і погодиться зарахувати цю працю до популярної літератури [362, s. 732]. Однак усі ці підважування наукової цінності досліджень Ф. Равіти-Гавронського не применшували їхньої популярності у суспільстві.

Т. Корзон на сторінках «Kwartalnika Historycznego» надрукував огляди праць П. Куліша «Відпадиння Малоросії від Польщі» (1888 р.) та Г. Карпова «На захист Богдана Хмельницького» (1890 р.), лейтмотивом яких було питання характеру Б. Хмельницького. Для П. Куліша він був «кривавим генієм, таким як Аттіла або Чингісхан, що намагався пошити в дурні увесь світ, зрадником з натури, готовим прийняти навіть іслам, і таким розбійником, як Разін та Пугачов» [133, s. 727]. Зате Г. Карпов писав про козацького провідника як про справжнього представника свого народу, на кшталт Вільгельма Оранського чи Джорджа Вашингтона – борців за волю і противників деспотизму й відсталості.

Г. Карпов вважав оцінки П. Куліша упередженими через тенденційність у доборі історичних джерел – використання лише польських документів та опрацювань, ігнорування доробку протилежної [української] сторони, та, навіть, тих власних праць і документів, що сам колись публікував.

Підсумовуючи, Т. Корзон дещо зверхньо і поблажливо зауважував: «Куліш, справді, використав у своїх опрацюваннях досягнення К. Шайнохи і Л. Кубалі, проте не слушно ставити йому за вину брак самостійності, оскільки малоросійський історик не зобов'язаний вишукувати в архівах документи, що стосуються польської історії, та й, зрештою, не подолав би труднощів самостійного дослідження епохи, яка самими поляками недостатньо опрацьована» [133, s. 732].

Цікавила польських дослідників також постать Адама Кисіля, історія діяльності якого навіть «відкривала» у 1874 р. українську тематику на сторінках «Przewodnika Naukowego i Literackiego». Автор дослідження К. Пуласький зосередився на питаннях початків публічної діяльності А. Кисіля, яка розпочалася задовго до 1648 р. й була вельми активною. Зокрема, у XVII ст. Кисіль як королівський представник брав участь у роботі сеймиків Луцька й Житомира та православного синоду у Києві, а на початку 30-х рр. був послом від шляхти Волинського воєводства на Генеральному сеймі Речі Посполитої. Від чернігівського підкоморія у 1633 р. дослужився до посади київського воєводи у 1649 р. Вельми ефективною була також його робота у 1634–1635 рр. у комісії з вирішення польсько-московських прикордонних суперечок на Чернігово-Сіверщині. Це давало підстави автору зараховувати А. Кисіля до найвидатніших постатей XVII ст.

К. Пуласький також вважав, що свого висвітлення ще чекала роль А. Кисіля як посередника у польсько-українському протистоянні часів Хмельниччини. Особливо він наголошував на потребі з'ясування історичної правди, що в даному конкретному випадку, на його думку, крилася за нашаруваннями фальші та брехні. Представляючи «партію компромісу» у пошуках згоди між Польщею та Україною, А. Кисіль не знаходив розуміння ні серед поляків, ні серед українців. Влучно цю його роль «свого серед чужих» пояснює Н. Яковенко: «В Україні зневажали, дорікаючи, що його «українські кості лядським м'ясом поросли», а в Польщі ненавиділи як зрадника і підозрювали у таємних шпигунських діях на користь Хмельницького» [666].

Джерельною основою дослідження К. Пуласького була кореспонденція самого А. Кисіля 1628–1634 рр., що публікувалася вперше, та низка тогочасних рукописів, показових як для з'ясування фрагментів його біографії, так і для розуміння генези політичних поглядів та позиції. Автор подав короткий нарис про походження А. Кисіля, досить вільно, щоправда, поводячись з історичною хронологією. Наприклад, на його думку, засновником роду був Свентольдич – «воєвода (бл. 1040 р.) Великого князя Руського Володимира» [204, s. 99]. Роком народження Адама Кисіля К. Пуласький подає 1585 р., хоча сучасні дослідники вважають, що він народився у 1600 р. Проте загалом ця публікація мала важливе джерельне значення, зокрема, один із сучасних біографів А. Кисіля Ф. Сисин у своїй монографії «Між Польщею та Україною» (1985 р.) неодноразово цитує К. Пуласького [577].

До історії А. Кисіля на сторінках «Przewodnika Naukowego i Literackiego» звертався багато років по тому, у 1912 р., також Ф. Равіта-Гавронський. Його розвідка присвячена історії роду Кисілів: легендам про походження та назву, геральдичним символам, минулому родової садиби та землям, якими вони володіли [212]. Особливу увагу дослідник приділив представникам цього роду (і навіть доповнив дослідження генеалогічною таблицею) [212, s. 1124]. З-поміж Кисілів як найвидатнішого він, звичайно ж, виокремлював Адама. Хоча Ф. Равіта-Гавронський і не схвалював примирювальної діяльності, оскільки сам був прихильником «партії сили» Я. Вишневецького, він писав про А. Кисіля: «Дивний цей чоловік [...] був загадкою для сучасників, загадкою залишилася його двоїста душа. Культурою, політичною поведінкою, освітою належав до польського суспільства, релігією – до руського [...] Слушно та справедливо оцінював характер козацької війни з погляду Речі Посполитої як держави, але в польсько-руській суперечці зайняв позицію вагання. Вона виявилася для нас шкідливою, а для Русі – корисною» [210, s. 44].

З нагоди 250-річчя підписання Гадяцької угоди з'явилася низка публікацій, присвячених Іванові Виговському. «Miesięcznik Heraldyczny» надрукував дослідження А. Чоловського про герб, яким польський король Ян Казимир відзначив у 1659 р. діяльність гетьмана запорозьких військ [80, s. 165–168]. А. Чоловський уперше опублікував текст диплому (з актів Коронної метрики), яким король обґрунтовував надання цієї відзнаки. Зі вступного слова дізнаємося, що угоду, підписану між Польщею та Козаччиною 6 вересня 1658 р. в Гадячі, дослідник вважав такою, яка назавжди залишиться одним із найбільш доленосних політичних актів у польській історії. Відтак Івана Виговського він трактував у позитивному ключі, підкреслюючи, що договір був укладений саме завдяки йому. На контрасті до І. Виговського, якого А. Чоловський вважав людиною непересічного розуму, що в оточенні Хмельницького відігравала видатну роль, останній отримав вельми негативну оцінку: «Порадами своїми [Виговський] криві, п'яні, шалені імпульси Хмельницького гамував, виводив козаків з лабіринтів усіляких небезпек» [80, s. 165]. А. Чоловський наголошував, що внаслідок Гадяцької угоди, яку сейм затвердив 22 травня 1659 р., Русь отримала реальну національну автономію та можливість поєднатися з Польщею на таких умовах, як Литва. А в тому, що угода так і не почала діяти, на його думку, не було вини Польщі.

Згідно зі сеймовою ухвалою вже 4 червня 1659 р. у королівській канцелярії було видано диплом, яким І. Виговському надавалися Любомльське і Барське староства, а разом з тим його було удостоєно родовим гербом Абданк. Як уважав А. Чоловський, з огляду на незвичне для Польщі удостоєння гербу, а згодом, з огляду на подальші обставини, які стосувалися діяльності Івана Виговського – цей диплом заслуговував на те, щоб у ювілей Гадяцької угоди нагадати про неї сучасникам. Звертаючи увагу на текст королівського диплому, варто також зазначити, що в ньому двічі згадується Україна як назва земель, на яких розгорталася основна діяльність І. Виговського: «...За цілісність Вітчизни неприятелів Святого Хреста по просторах українських полях охоче переслідуючи, завжди готовий був в ім'я

духу Божого, кров славних стародавніх князів Глинських Вітчизні, а тіло застигле – землі дарувати» та «...за Ординоносцем Божим подавшись на Україну, залишався, чекаючи щасливого часу...» [80, s. 166]. Відтак населення цього краю у документі називалося «руським», а в описі герба, дарованого гетьману, йшлося про те, що це «традиційний герб руських князів» [80, s. 167].

Згодом до питання герба І. Виговського звертався О. Галецький, який наголошував на тому, що його родина ще до 1659 р. вже мала свій герб [103, s. 106–107]. Дослідник зосереджувався на з'ясуванні первісних гербових зображень, на які згодом накладалися подальші нашарування. На гербі Виговських були властиві багатьом знакам руських родин зображення Абданк, що більше нагадували руські варіанти Сирокомлі (символ, схожий на літеру W на червоному полі). Ця символіка повторювалася на печатці Івана Виговського, якою він скріплював свої листи. З усього цього О. Галецький доходив висновку про давність гербу родини Виговських.

Зверталися дослідники історії XVII ст. також до теми діяльності козацьких ватажків. Зокрема, Антоній Юзеф Ролле – польський письменник і аматор історії, що за фахом був лікарем і працював на Поділлі – у часописі «Przewodnik Naukowy i Literacki» опублікував розвідки про Северина Наливайка [222, s. 865–886] та Семена Палія [221, s. 175–192] – козацьких ватажків, між діяльністю яких лежав часовий розрив завдовжки майже століття. С. Наливайко у нарисі А. Ю. Ролле «дикий відважний, витривалий, вільний, як вітер, що буяє по кресах» [222, s. 865]. Він із селянина (чи міщанина) став ватажком, а вже з ватажка став «в'язнем стану». Автор вважав С. Наливайка розбійником, але наголошував, що він завжди різнився від інших тим, що його сваволя не була такою злостивою. На думку А. Ю. Ролле, то була сваволя заради сваволі, шляхетська розгнузданість, яка з'явилася від того, що С. Наливайко задивився на «гербових» і від них запозичив браваду. Для А. Ю. Ролле Наливайко був не поляком, а пристрасним запорожцем, очільником вольниці, одним з найвправніших воїнів свого часу.

Аналізуючи причини діяльності Наливайка, А. Ю. Ролле наголошував на тому, що для доволі могутньої, на тодішній мапі Європи, Речі Посполитої, креси були ахіллесовою п'ятою, оскільки увесь тягар оборони центральна влада скинула на місцевих старост. І коли йшлося про боротьбу з татарами і турками – все було гаразд, але коли розпочалася внутрішня боротьба, то з'явилися труднощі, адже тут уже було важче розібратися, де свій, а де чужий. Зрештою, те, що в інших місцях розглядалося як розбійництво, на кресах сприймалося як незначна сваволя, оскільки відчуття справедливості тут, перед татарською загрозою, втрачали всі. І навіть у містах до законів ставилися доволі формально.

У нарисі, присвяченому Семену Палію, А. Ю. Ролле балансував між белетристикою та наукою та, на відміну від багатьох авторів свого часу, намагався уникати тенденційних оцінок щодо козацького ватажка. У його баченні, Палій у своїй ненависті до Польщі та енергійному опорі, який тривав два десятиліття, зі звичайного «кресового шахрая» перетворився на героя такої величини, що став тягарем навіть для Росії, до якої тяжів. А. Ю. Ролле трактував С. Палія практично, як Б. Хмельницького, вважаючи, що він був у чомусь навіть талановитіший за гетьмана, оскільки виявляв себе більше політиком, аніж повстанцем.

Вельми критично А. Ю. Ролле змальовував місцеві умови, що особливо погіршилися після смерті Яна III Собеського, покровителя С. Палія, з яким він тримав оборону Відня: «Шляхта була заражена егоїзмом, готова більше побиватися за корову, аніж за роздерту вітчизну; шляхта, скоро до скандалів, помсти, то волала на Палійових козаків, то кликала їх, догоджаючи власній ненависті [...] словом, карлики, а не люди» [221, s. 177]. А. Ю. Ролле навіть вважав, що якби не різка зміна обставин і необдуманна політика нового короля та сейму щодо далеких східних кресів, С. Палій міг би вирости у вірного сина Речі Посполитої.

Козацька епоха давала найбільшу кількість контроверсійних тем, що викликали дискусії не лише між українськими та польськими дослідниками, а

й у середовищі останніх були епіцентром наукового протистояння. Осмислення феномену козацтва, його генези та руйнівних наслідків діяльності – ось проблеми, що найбільше цікавили дослідників, чиї дописи публікувалися на шпальтах східногалицьких видань. Поляризація оцінок природи козацтва виявлялася, з одного боку, у представленні його як результату поширення на схід, за посередництвом високої польської культури, західної цивілізації з її ідеями шляхетного лицарства, що стоїть на обороні християнства, а з іншого боку – у поширенні образу дикого і свавільного, бунтівного елемента, що постав як симбіоз природних степових умов і туранської крові.

У негативних барвах подавалася діяльність Б. Хмельницького та історія повстання під його проводом, що врешті призвело до Руїни – однієї з найбільших трагедій Речі Посполитої XVII ст. Козаки та їхній очільник, змальовувалися як злочинці, що спустошили процвітаючу країну та спричинилися до її подальшого занепаду. Позитивні оцінки отримували лише окремі історичні персони, що обирали компромісні позиції у козацькому протистоянні. Єдине, в чому сходилися автори досліджень і нарисів, присвячених козацькій епосі – в оцінці внутрішньої політики польської держави, яку щодо проблемних пограничних східних теренів вважали не виваженою.

6.4 Образ України та українців XVIII – XIX ст.

В умовах традиційно більшої зорієнтованості дослідників на вивчення давньої, середньовічної та початків Ранньомодерної історії менше уваги приділялося висвітленню подій XVIII–XIX ст., яке зосередилося довкола трьох головних тем: діяльності Івана Мазепи, гайдамацьких повстань і Коліївщини та втрати Польщею державної незалежності.

Нарис з життя та діяльності Івана Мазепи та кілька його листів 1702–1708 рр. на сторінках часопису «Biblioteka Ossolińskich» у 1864 р. опублікував

А. Бельовський [75, s. 150–172]. Розвідка містила епіграф з Тацита: «Ми показали взірець терпіння». Найперше автор вважав за потрібне спростувати деякі усталені в популярній літературі міфи про гетьмана. Він писав: «На початку XVIII ст. відізналися в історії діяння Мазепи, але з такими фантазійностями, що часом сміх охоплює, то що ж можна сказати про їхніх наслідувачів?» [75, s. 150]. А. Бельовський намагався спростувати байки про перебування Мазепи при дворі польського короля, зокрема, ті, що стосувалися конфлікту з Пасеком, взаємин з Яном Казимиром, причин протистояння з Яном Собеським тощо. Багато уваги автор приділив початкам кар'єри І. Мазепи, зокрема його дипломатичним місіям в Україну та темі обрання його на гетьманську посаду. Детально автор зупинявся на темі таємних переговорів І. Мазепи з С. Лещинським і Карлом XII, замаскованих під приватне листування гетьмана з княгинею Ганною Дольською. Не оминув увагою також історії про любовні перипетії в житті Мазепи та долю оповитих легендами багатств «принца Русі», розміри яких вражали уяву багатьох. Розмірковував А. Бельовський також над питанням, яке привертало увагу всіх дослідників життя І. Мазепи – про причини прихильного ставлення до нього тодішніх монархів. Він вважав, що гетьман заслужив особливу прихильність можновладців доброю освітою, вихованням та почуттям гумору; перше він отримав від освічених людей, друге – при дворах, а третім обдарувала його природа. Щоправда, віддавав належне А. Бельовський також долі, яка «вела Мазепу своєю рукою» [75, s. 156–157]. А на завершення своєї оповіді наводив цитату з нібито листа І. Сірка, у якому той писав про Мазепу: «Шкода мені Івася! Терпить від собак дитина, але видно Господь його на щось краще готує» [75, s. 156]. Ці слова А. Бельовський трактував як пророчі.

Як і козацька проблематика, суспільний резонанс, що, звісно, стимулював наукові пошуки, викликали теми руху опришків, гайдамаччини та Коліївщини. Однією з перших наукових робіт, присвячених особистості Олекси Довбуша та діяльності опришків у XVIII ст., була праця Ю. Целевича, що ґрунтувалась на відомостях з карних книг міського суду Станіслава, що

парафіяльних книгах та фольклорних джерелах. Огляд цього дослідження знаходимо в «Kwartalniku Historycznym». Рецензент Ф. Бостель визнавав роботу Ю. Целевича такою, що відповідала вимогам наукового дослідження. Проте зауважував, що автор не використав деяких офіційних друкованих джерел, які могли позбавити працю нальоту романтичності [324, s. 882–884]. І. Франко, навпаки, підкреслював важливість використання у праці саме фольклорних джерел. У журналі «Зоря» у 1893 р. він писав, «що праці Ю. Целевича про опришківство на Покутті кинули багато світла на внутрішню історію нашого краю під кінець польського володіння, розвіяли чимало фікцій, та зате вказали нам їх фактичну основу і дали можливість відстежувати те, що сам народ розповідає і співає про опришків» [608, s. 69].

Історія гайдамацьких рухів була предметом особливого зацікавлення Ф. Равіти-Гавронського, який на сторінках «Przewodnika Naukowego i Literackiego» у 1893 р. опублікував дослідження про повстання у Брацлавському воєводстві в першій половині XVIII ст. [217]. Згодом ця розвідка стала основою його двотомної праці «Історія гайдамацьких рухів» (1899 р.) Основна частина дослідження стосувалася питань «революції Верлана» та подій внутрішньої історії Польщі, що передували соціальному вибуху на Правобережжі. Автор також звертався до питань діяльності повстанських ватажків та ролі Росії у цих процесах, спрямованих на послаблення Речі Посполитої. З цього приводу він писав: «Загарбницькі плани Росії, вже від Петра починаючи, були масштабними, але втілювалися поволі й послідовно [...] Частини російського війська, розквартированого на кресах, мали два завдання: унеможливити будь які дії Січі, якби там на щось наважилися, і змусити шляхту кресових воєводств визнати свого ставленика Августа III королем» [217, z. 8., s. 692]. Відповідно до цього Ф. Равіта-Гавронський розглядав гайдамацькі заворушення як інспіровані Росією бунти, що не мали власного ідейного стрижня й іншого сенсу, окрім знекровлення й без того слабкої польської держави. «На кресах, – писав Равіта, – ніколи не бракувало матеріалу для палива. Розігрітий, самовільний елемент, як у селі,

так і в місті, а, навіть, шляхетський, завжди був швидким до заворушень і грабунків. Це не була свідомо своєї цілі й дороги готовність до бунту, а неприборкана імпульсивність, підсилена давніми спогадами і традиціями зухвалої сваволі» [217, з. 8., с. 692].

Згодом, в «Історії гайдамацьких рухів» він розлогіше висловиться з цього приводу: «У гайдамацьких рухах можна побачити засадничу відмінність від козаччини [...] У смертельній боротьбі з Польщею [...] присвічувала їм неясна ідея свободи та, навіть, державної незалежності. Відбувалося це завдяки тому, що перед вибухом Хмельницького і після нього, на чолі цього руху стояли люди, політики, навчені в школі польської державності, в ідеях вольності, що живили усе польське шляхетське суспільство [...] З гайдамаччиною все відбувалося інакше. Вона була не так наслідком усвідомлених кривд і зрозумілих бажань, як результатом довільних інстинктів напівдикого суспільства, яке, через ослаблення енергії держави, що вплуталася у шведську війну і допустила в кордони Речі Посполитої московські війська, знайшло для себе поле безкарної сваволі. Мала вона (гайдамаччина. – *Л.Л.*) підбурювачів, агітаторів, але не мала жодного вождя; мала досконалих, відважних і зухвалих партизанів, але не мала жодної людини, яка б у ці збурені людські маси вдихнула якусь державну ідею. Єдиною думкою, що оживляла ці кровожерливі натовпи, була або особиста помста, або просте бажання грабунку, або, подекуди, релігійний фанатизм дуже простих людей, але диких з натури» [567, с. 47].

За зауваженнями сучасних дослідників, Ф. Равіта-Гавронський в осягненні цього явища поділяв погляди представників старшого покоління польських істориків XIX ст. Вони, на відміну від представників української історіографії, звертали увагу на нищівний характер гайдамаччини та брак документальних свідчень про усвідомлення спільності між розрізненими ватагами повстанців [543, с. 110]. Ф. Равіта-Гавронський поділяв їхню думку про те, що гайдамаки були об'єднані тільки гаслами, а не чітко окресленими цілями [529, с. 199].

У цій публікації Ф. Равіта-Гавронський не заглиблювався у з'ясування інших (економічних, релігійних) причин гайдамацьких рухів. Він зосереджувався виключно на політичних (вплив Росії) та цивілізаційних (свавільність, дикість місцевого населення) чинниках: «Попри ту участь, яку Росія взяла в започаткуванні гайдамацького руху в Речі Посполитій, попри ту політичну роль, з погляду Польщі, немає жодного сумніву, що гайдамаччина, коріння якої розрослося в польському організмі, була засобом і знаряддям загарбницької політики Росії в стосунку до Речі Посполитої» [217, з. 11., s. 974].

Детально зупинився Ф. Равіта-Гавронський на тому, як, на його думку, починалися заворушення 30-х рр. XVIII ст. Знаряддям, яким маніпулювали росіяни, Ф. Равіта-Гавронський вважав найперше очільника повстання 1834 р. Верлана – сотника козацької надвірної міліції в маєтку Є. Любомирського. Дослідник, у слід за В. Антоновичем, був переконаний, що Верлан, спираючись на нібито іменний указ російської імператриці, отриманий ним через такого собі полковника Полянського, підбурював жителів Правобережжя, особливо тих, хто мав зброю, виступити проти Станіслава Лещинського та його сподвижників [598, s. 373–456]. Це мало, у разі успіху, сприяти приєднанню новостворених козацьких полків до Росії, в якій ще, на той час, зберігалася деяка автономія Гетьманщини і на терени якої у 1734 р. повернулися з Криму запорожці. Ф. Равіта-Гавронський писав: «Чи був указ імператриці, яким дозволялося грабувати? А втім, для темного люду, що прагнув лише сваволі і грабунку, для людей авантюрних, що потребували тільки гасел, щоби свою сваволю замаскувати, указ Полянського розглядався серйозно і своєї мети досягав [...] Москва знала ці темні сторони характеру народу, уміла ними користуватися з нечуваною майстерністю і послуговуватися ними для власних цілей» [217, з. 8., s. 696].

До питання про Коліївщину у своїх рецензіях на сторінках «Kwartalnika Historycznego» звертався Т. Корзон. У своєму огляді він виклав рефлексії з приводу праці українського історика Я. Шульгина «Коліївщина за

документами 1768 р.» [132, s. 527–540]. Її джерельну основу становили матеріали судової книги вироків комісії, котра працювала протягом 1769–1771 рр. і містила інформацію про понад чотири сотні осіб. Автор намагався виявити істотні риси цих селянських рухів та їх мотивацію. Останнє критик трактував як спробу виправдати їх. Найбільше його вражала манера автора подавати ці події у буденному світлі, з приводу чого він писав: «Спробуємо окреслити психологічний стан історіографа цих жахів. То не легко. Ми читали судові звіти, але ніде, навіть в оборонців Коліївщини не зустрічали «оневиннення» різні та жартівливого трактування найогидніших виявів людської натури і нехтування етикою, що є основою всякого права» [132, s. 540]. Т. Корзон пояснював таку позицію Я. Шульгина, представляючи його вихованцем, а тому – духовним сином київської школи, цілковито позбавленим самостійності й оригінальності у трактуванні минулого. Саме це, на думку рецензента, було визначальним у виборі автором лише одного критерію класифікації фактів грабування та насильства: «Розбійником для нього був усякий, хто краде чи визискує селян, а ті, хто вбивав шляхтичів, ксьондзів та жидів, насправді, обороняли свій край [132, s. 540].

Т. Корзон також здійснив для видання «Kwartalnik Historyczny» огляд згадуваної вже «Історії гайдамацьких рухів» Ф. Равіта-Гавронського. Цю роботу рецензент подавав як першу спробу всебічного охоплення подій [360, s. 656–667]. На його думку, автор виконав самостійне, з державницьких позицій, засноване на джерелах дослідження, повною мірою відповідаючи за отримані висновки. Проте у Т. Корзона були до цього дослідження також зауваження. Так, зважаючи економічні, політичні, релігійні та етнічні чинники генези гайдамаччини, Ф. Равіта-Гавронський сягав аж до часів освоєння бунтівних теренів руськими князями. Як уважав критик, ця програма була занадто розлогою і надмірною. Окрім цього, вона була ще й небезпечною, оскільки заводила автора у пастку конструкційно-історіографічних труднощів: охоплюючи такий великий відтинок часу і таку чисельність історичних подій, Ф. Равіта-Гавронський сам наражався на небезпеку недостатньої

інформованості, а, звідси, й хибних висновків. Проте найгостріше Т. Корзон критикував гіпотезу Ф. Равіти-Гавронського про причини «безумної суспільної сваволі», що крились у туранських етнічних рисах бунтівного населення. «Чомусь, – зауважував Т. Корзон, – кров мадярів, що виводять себе від гунів, не перешкодила їм перетворитись на матеріал, придатний для державницької праці [...]. А в деталях, при ближчому розгляді, ця теза про туранськість стає ще більш умовною, оскільки автор так і не зміг довести, що запорожці чи гайдамаки були нащадками Берендея» [360, s. 657].

Остання третина XVIII ст. ознаменувалася для Речі Посполитої низкою подій, що призвели до втрати державної незалежності. Численні розвідки у наукових історичних виданнях того часу стосувалися осмислення причин втрати суверенітету та невдач у боротьбі за відновлення держави. На сторінках часопису «Ruś» знаходимо оригінальне бачення проблеми, викладене у нарисі М. Дубецького «Один з небагатьох», присвяченому особі Августа Яблоновського, більше відомого в історії під прізвиськом «князь-козак».

У доволі розлогому вступі до теми автор багато уваги приділив роздумам про причини втрати Польщею незалежності та значення несподіваних, але таких потужних за своїм впливом явищ, як прийняття Конституції 3 Травня, зібрання Тарговицької конфедерації, боротьба під проводом Т. Костюшка тощо. Предметом свого вивчення М. Дубецький зробив погляди ширших шляхетських верств на події в країні, що перебувала на межі краху. Їхні зусилля на шляху впровадження реформ залишались мало вивченими, зауважував М. Дубецький, адже традиційно до уваги дослідників потрапляли питання, що вирішувались представниками суспільної верхівки у високих кабінетах. А тим часом ближчий розгляд цих тем, зауважував автор, приносив несподівані результати, котрі свідчили про інтуїтивне відчуття звичайними шляхтичами потреби виходу на нову для тодішньої доби дорогу, розраховуючи на допомогу народних мас у відстоюванні незалежності. Саме в їхньому середовищі першими зароджувались рефлексії про долю селян, а

прийняття травневої Конституції було вже спробою вирішення цих дразливих питань.

До таких осіб, котрі задовго до травневих рішень впроваджували у життя подібні до них постулати, належав новгородський воєвода князь Август Яблоновський, що виявляв незмірну прихильність до селянського населення в Україні на Київщині, демонстративно ідентифікуючи себе з українською старовиною. Князь у 1788 р. під іменем Миколи прийняв унію, відпустив оселедця і, звільнивши частину підданих від панщини, утворив із них надвірний козацький загін із 500 вершників. М. Дубецький змалював його як чоловіка, котрий ще до початку війни 1792 р., один з небагатьох, ведений радше інстинктами, аніж свідомістю, постановив (нехай лише у власних селах) внести зміни в умови правового існування селянського стану, щоб у такий спосіб залучити їх до оборони вітчизни, котра втрачала незалежність [86, s. 349–364].

Суттєва частка досліджень з історії кінця XVIII – початку XIX ст. стосувалася теми встановлення австрійського панування на землях Речі Посполитої після втрати нею незалежності та містила інформацію про становище українців. Історія Галичини в часи приєднання її до Австро-Угорської імперії розглянута в розвідці Л. Фінкеля, що опублікована в «Kwartalniku Historycznym» [93, s. 24–43]. Предметом цього дослідження були обставини створення «Меморіалу» А. Пергена, першого австрійського губернатора Галичини. Першочерговим завданням очільника краю стало інформування австрійської влади про потенціал новоприєднаних земель, їхню історію, кордони, географічні особливості, міста та їх устрій, станові особливості населення, національні меншини, економічну специфіку, релігію тощо. «Меморіал» як документ комплексного характеру, до створення якого залучили фахівців різних галузей знань, був першим дослідженням Галичини такого типу, і його аналіз став цінним причинком до місцевої історії. У різних контекстах тут з'являлося також русинське питання. Зокрема, характеристики місцевого духовенства та релігійних звичаїв, А. Перген зауважував велику

кількість релігійних свят, яку збільшував ще й русинський календар: «Русини мають свої свята і не працюють також і на латинські. Між латинським та руським духовенством існує велика заздрість. Дисципліна у грецького духовенства дуже погана...» [93, s. 35]. Вельми критично відгукувався губернатор і про очільників греко-католицької церкви, зокрема львівського єпископа Леона Шептицького характеризував як «*bon vivanta*» та великого інтригана, який жив з поборів свого духовенства» [93, s. 35].

Л. Фінкель підкреслював цінність інформації «Меморіалу» також для з'ясування умов життя селян-русинів, які становили більшість населення тодішньої Галичини. У документі зазначалося, що оскільки тут не існувало такого поняття, як права селян, сваволя шляхти була безмежною. Водночас А. Перген зауважував, що деякі пани незле обходилися зі своїми селянами, навіть допомагаючи їм худобою чи збіжжям, що було пов'язане з можливістю простолюду тікати до Молдавії, на Поділля, Волинь чи Україну [93, s. 38]. Документ містив інформацію про соціальну структуру всередині селянського стану, аналіз розмірів їхніх наділів та питання успадкування землі, особистої свободи й особливостей панщини в різних регіонах краю. Звертав увагу А. Перген на систему адміністрування та судочинства, яке, на його думку, радше нагадувало фарс. Підсумовуючи розділ про галицьке селянство, губернатор песимістично зауважував, що «становище селян у Польщі колись було таке ж, як і на Верхньому Шльонську, польські королі дбали про них, але королівська влада впала, а з нею й селянин потрапив у неволю. Тепер стан їхньої освіти, одягу, будинків вельми нещасний. Це життя, радше, як худоби, аніж людини. Причина криється у браку шкіл, власності, кривдах, відсутності лікарів і ліків, доріг» [93, s. 40].

Подібні судження містить праця В. Токажа про початки йозефінської ери в Галичині, написана на підставі аналізу анкетування австрійського чиновника Я. Маргеліка, що провадилося впродовж 1783 р. Докладний огляд цього дослідження для часопису «*Kwartalnik Historyczny*» здійснив Б. Лозінський [161, s. 163–206]. Загалом В. Токаж на прикладі аналізу

суспільного життя краю за межами «йозефінської ери» та оцінки довготривалих наслідків цісарської політики 80-х рр. XVIII ст. показував хибність апологетичної оцінки цього відтинку часу в житті новоприєднаної провінції, яка суттєво різнилася у всьому від інших земель імперії. Найдраматичнішим тут виглядало селянське питання. У контексті вибудовування в провінції нової вертикалі влади, яка мала б налагодити контакт із селянами, В.Токаж писав: «Без сумніву, якщо б у тодішній Галичині ступінь інтелектуальної та матеріальної культури селянина був вищим, то тенденція до налагодження безпосередніх стосунків влади з громадами дала б кращий результат» [161, s. 175]. Щоправда, з цією тезою В. Токажа дискутував Б. Лозінський, який уважав, що причиною невдач влади був не так брак моральної та матеріальної культури населення, як те, що в тодішньому патримоніальному устрої не було місця для руху громад у напрямку самостійності та самоврядування. На думку Б. Лозінського, цьому мала б передувати реформа існуючого устрою, але йозефінська система не могла зробити це тільки в Галичині, якщо не хотіла викликати незадоволення інших провінцій держави [161, s. 175].

Окремий розділ дослідження В. Токажа стосувався аграрної політики австрійської влади. Автор, попри понад столітню польську історіографічну традицію засуджувати реформи австрійського уряду і звинувачувати недолугість його політики в Галичині, зазначав, що «відносини у селі за часів Речі Посполитої були далекими від досконалості [...] Вирішувала все шляхетська сваволя, що не стримувалася жодним контролем держави» [161, s. 179]. Проте В. Токаж схилився, радше до критики форми, а не суті таких відносин. На підтвердження цього наведемо фрагмент з його висновку про значення йозефінської аграрної реформи: «Відчувалося багато істотних ран у житті селянина, але операція, за допомогою якої його хотіли вилікувати, була ще загрозливішою. Вона була загрозою для справи польськості в Галичині, принаймні тоді, коли польською послуговувалася тільки шляхта. Була загрозою також з погляду економіки, бо чи могли дрібні господарства зі своїм

низьким рівнем аграрної культури так відразу замінити продукцію панських дворів?» [161, s. 183].

Праця В. Токажа також містила розділи, присвячені освіті та релігії. Про народну освіту в Східній частині Галичини автор відгукувався доволі скептично, зауважуючи, що до йозефінських реформ освітою мало б займатися унійне духовенство, але його представники навіть не навчали дітей катехизму [161, s. 202]. Окремий розділ дослідження стосувався унійного кліру, до якого, як зазначалося, австрійська влада ставилася доброзичливо. В. Токаж вважав, що на той час у цьому ставленні ще не було національних мотивів, а тільки сліпий сервілізм кліру, який в очах австрійської бюрократії виглядав як лояльність. Це, однак, не заважало представникам влади критикувати унійне духовенство, на підтвердження чого В. Токаж наводив слова перемишльського старости того часу: «Руський піп є втіленням глупоти та ігнорування. [...] Один з тридцяти з тих священників має сякі-такі студії, багато з них не вміє навіть писати» [161, s. 204]. Не менш сумно виглядав також моральний стан унійного кліру, з приводу якого автор наводив висловлювання русина Братковського: «Серед кліру цього існує багато особистостей, яких потрібно б було усунути, але нема ким замінити» [161, s. 205]. Однак в очах влади, зазначав В. Токаж, вони мали одну велику перевагу – на відміну від латинського духовенства, вони охочіше виконували вказівки.

І ще одне дослідження на тему початків австрійського панування знаходимо на сторінках часопису «Przewodnik Naukowy i Literacki». Львівський правник та журналіст Станіслав Шнюр-Пепловський, апелюючи до описів та оповідей про Галичину різних авторів, опублікував своєрідний дайджест із них під назвою «Галіціана (1778–1812)» [225, s. 168–181]. Однією з перших робіт, короткий зміст якої подав С. Шнюр-Пепловський, були подорожні нотатки Йозефа Рорера, який 20 листопада 1802 року написав своєму товаришу першого листа з власної подорожі до Австрійської столиці від турецького кордону. Його шлях пролягав також через землі Галичини.

Мандрівник написав ще два десятки листів, із яких уклав книгу «Нотатки під час подорожі через Буковину, вздовж Східної та Західної Галичини, Сілезії та Моравії до Відня» (1804 р.) Покликаючись на ці нотатки, С. Шнюр-Пепловський, услід за автором, звертався, окрім іншого, до теми безталанного життя східногалицьких селян. Він, зокрема, писав: «Оповідь свою (Рорер. –Л. Л.) розпочинає із Західної Галичини, де загаль селянського населення запопадливіший та працьовитіший від русинів, що мешкають у східній частині краю. На «розлінивлення» селянина, яке стало його другою натурою, сильно вплинули давні панщизняні стосунки, погіршені ще звичаєм передавання маєтностей в оренду, що нищило як землі, так і підданих» [225, s. 172]. Звертав увагу Й. Рорер також на специфічність русинської релігійності, у якій «крадіжка сіна у сусіда вважалася меншим гріхом, аніж порушення посту» [225, s. 177].

На сторінках одного з номерів часопису «Przegląd Poświęcony Etnografii, Historii i Literaturze Polski i Krajów Ościennych» було опубліковано частину (висновки) «Петиції в українській справі» Казимира Делямара [188, s. 39–40]. К. Делямар був французьким політиком, сенатором та близьким другом французького імператора Наполеона III. Відомий славіст, він також керував редакцією впливового часопису «La Patrie» та виконував обов'язки секретаря Паризького географічного товариства.

Опублікований у часописі фрагмент «Петиції в українській справі» був частиною документу, внесеного до французького сенату на початку 1869 р. Згодом «Петиція...» була видана двома брошурами французькою та німецькою мовами під назвою «П'ятнадцятимільйонний європейський народ, забутий в історії», а українське тлумачення з'явилося допіру в 1991 р. [635]. Для наукового-популярно часопису «Наша культура» переклад і коментарі під титулом «Українська окремішність під перехресним вогнем сусідів» підготував Тарас Лучук [635], який зауважував, що з 1869 р. текст петиції не перевидавався, вочевидь, не знаючи про фрагмент франкомовної публікації 1875 р. у Львові.

Метою цієї петиції було просити сенат сприяти змінам програми вивчення історії у шкільному курсі, ввівши ключові події історії тих народів, що розмовляють по-слов'янськи, для того, щоби мати можливість розрізнити їх. У згаданому документі Казимир Делямар першим з діячів Заходу порушив на державному рівні питання про захист українського народу, який з останньої чверті XVIII ст. перебував у тіні Московської держави. Делямар констатував, що в XIX ст. про українців у країнах Європи було забуто. В одному з найвідоміших пасажів «Петиції...», згодом неодноразово цитованому, читаємо: «Треба признати, що в Європі існує народ, забутий істориками – 15-мільйонний народ русинів, 12½ мільйонів під російським царем і 2½ мільйона під австро-угорською короною. Народ цей такий же чисельний, як населення Іспанії, втричі чисельніший за чехів, такий же чисельний, як усі підданці корони св. Стефана. Цей народ знищений? Звісно, ні! Він існує, має свою історію, відмінну від історії Польщі і ще більш відмінну від історії Московщини, він має свої традиції, свою мову, осібно від польської та московської, він має виразну осібність, за яку бореться. Значить, історики зобов'язані чітко відрізнити русинів від московитів і поляків, бо вони відрізнялися від них у минулому, як відрізняються від них і тепер» [635].

У представленому документі Делямар розповідав про розселення русинів (русів) на теренах між Московщиною та Польщею, звертав увагу на те, що у XVIII ст. завойовники-московити, які перемогли їх, присвоїли собі назву цього народу з метою правової легалізації новоприєднаних земель. На його думку, подібність назв («русини» і «росіяни») стала першопричиною того, чому ці народи, попри абсолютну відмінність в історичному плані, європейці перестали розрізнити. А для московитів ця плутанина стала підставою для присвоєння собі руської історії.

Опублікований у Львові фрагмент стосувався пропозицій змін до шкільних програм, своєрідний підсумок авторського бачення історичних подій, які, на думку К.Делямара, необхідно було інтегрувати до шкільного курсу історії. Він писав: «Ми хочемо, щоб ці зміни були надруковані в

програмі. Цьому може посприяти одне єдине слово сенату. Те слово, панове сенатори, ми мали б мовити з патріотизму. Тоді б ми побачили, як розвалюється політична споруда, яку Росія зводила упродовж цілого століття. Учителі історії відрізняли б русинів від московитів і визнавали б руїни для Європи роль Московщини, яка знала тільки один закон утворення – завоювання (переклад Т. Лучука. – *Л. Л.*)» [188, s. 40]. Однак ініціатива К. Делямара не була реалізована через зміну політичної обстановки у Франції: у 1870 р. розпочалася франко-пруська війна, що радикально змінило інтереси держави. У надії на підтримку Росії навіть була утворена франко-московська партія, що підтримувала традиційну панславистичну політику Франції, у якій «Петиція...» Делямара виглядала, радше, винятком з правила. А з огляду на подальшу історію, вельми влучними видаються слова В. Січинського, який характеризував виступ Делямара як «останній, шляхетний голос Західної Європи другої половини XIX ст. про українську справу, останнє пригадування про українців» [657, s. 205].

Як бачимо, українська тематика XVIII – XIX ст. не викликала особливого інтересу дослідників, а ті матеріали, що потрапляли на шпальти польськомовних наукових видань, стосувалися трьох питань: повстання Івана Мазепи й селянських заворушень, а також образу українців в часи австрійського панування. Трактатування діяльності гетьмана практично не зазнавало змін протягом XIX–XX ст., творячи в уяві читачів романтизований і таємничий образ «принца Русі». Натомість Коліївщина та гайдамаччина у представленні, переважно, Ф. Равіти-Гавронського, розглядалася як темна сторінка останніх років польської історії, інспірована недоброзичливим східним сусідом. А самі бунтівники поставали нащадками свавільних козаків, здатними лише руйнувати і знищувати, неосвіченими та марновірними, а тому легко керованими. Щоправда, таке радикальне бачення причин селянських повстань викликало не менш різку критику таких професійних істориків, як, наприклад, Т. Корзон, що відверто глузував з «туранської» теорії в інтерпретації Ф. Равіти-Гавронського. Несподівано українське питання цього

періоду постало у контексті найдраматичнішої події польської історії – втрати власної держави, очільники якої надто пізно усвідомили потребу модернізації країни. А це інтуїтивно відчували окремі представники шляхти на кресових теренах, вже на схилку XVIII ст. заручаючись підтримкою народних мас у відстоюванні незалежності.

Вивчення низки офіційних документів та приватних записів, пов'язаних з початками австрійського урядування в Галичині, опублікованих на сторінках наукових періодичних видань, дає змогу виокремити низку питань пов'язаних зі становищем пересічного галицького русина кінця XVIII ст., раптом «зауваженого» чиновниками. Змалювання вражає низького, з погляду тодішніх європейців, рівня життя місцевого населення викликало бажання окремих дослідників з'ясувати причини цього, занурившись в аналіз соціально-економічних відносин у краї, та, навіть, підняти «українське питання» на міжнародній арені.

6.5 Українська проблематика в контексті краєзнавчо-етнографічних, релігійних та культурно-освітніх студій

Краєзнавчо-етнографічні, релігійні та культурно-освітні студії публіковані на сторінках польських історичних видань також вельми інформативні й важливі для нашого дослідження, оскільки їх автори торкалися вельми чутливих тем спільного минулого. Дослідження, критичні та джерельні матеріали містять багато сюжетів, наповнених яскравими образами та оцінними характеристиками, що створюють динамічну картину еволюції уявлень про Україну та українців.

Перші розвідки краєзнавчо-етнографічного характеру, що їх знаходимо на сторінках часопису «Biblioteka Ossolińskich», належать українському досліднику Івану Вагилевичу, який на той час поволі еволюціонував від ідей «Руської трійці» до полонофільських позицій. У часописі було надруковано

його історико-краєзнавчий нарис «Берда в Уричі» – написаний красивою, поетичною мовою – про оповиту легендами давньоруську кам'яну фортецю на урицьких скелях [297, s. 151–168]. Наступного року І. Вагилевич опублікував фольклорно-історичну розвідку «Шолудивий Буняк». Цей персонаж в український фольклор потрапив у часи монгольської навали й у народній пам'яті поставав у демонізованому образі, а в писемній традиції зображався безбожним, шолудивим та хижим, і навіть став прототипом гоголівського Вія. У своїй розвідці І. Вагилевич окрім фольклорних мотивів намагався простежити історичну канву переказу в контексті монгольської навали на Галицько-Волинську Русь. У І. Вагилевича йшлося про Шолудивого Буняка – монгольського воєначальника, відомого своїм протистоянням чи то з Романом Мстиславовичем, чи то з його сином Данилом. Цьому ж Буняку легенда приписувала осаду фортеці в Уричі (до цієї теми звертався І. Франко у повісті «Захар Беркут») та знищення легендарного міста Бич (за однією з оповідей на його місці згодом постав сучасний Дрогобич – Другий Бич). Хоча, як зазначав І. Вагилевич, «у Галичині немає міста, з яким би не були пов'язані легенди про Буняка» [298, s. 181–195], тож автор намагався з'ясувати походження цих легенд, у яких мужні русини протистояли монгольській навалі.

Найбільше уваги приділялося, звичайно ж, історії міст і містечок, переважно Галицького краю. Ще на початках діяльності часопису «Biblioteka Ossolińskich» краєзнавчі описи міст публікував Ф. Сярчинський. Наприклад, в описі міста Самбора та регіону, як і в нарисі про місто Белз та Белзьку землю, в розвідці про історію Теремовлянського й Звенигородського князівств з їхніми столицями, автор вивчав топоніми, переповідав місцеві легенди, з'ясовував час постання цих поселень, занурювався в політичне минуле земель, подавав географічно-статистичні описи пізніших часів, розповідав про звичаї й традиції місцевого населення.

Неодмінною складовою цих розвідок були згадки про знаменитих вихідців з цих міст. Наприклад, в описі міста Самбора та Самбірщини багато уваги приділялося самбірчанину і польському шляхтичу, що особливо

підкреслював автор, – Юрію Кульчицькому – головному герою битви під Віднем [242, s. 50–73; 240, s. 4–32; 241, s. 3–30; 247, s. 31–39]. До речі, останньому присвячувалася на сторінках часопису окрема велика розвідка М. Закшевського «Юрій Францішек Кульчицький (самборянин)», у якій автор також однозначно змальовує його як польського шляхтича та величає не інакше, як «наш Кульчицький» і «наш великий самбірчанин» [314, s. 74–87].

В останній період діяльності часопису «Biblioteka Ossolińskich» його автори звернулися до практики рецензування окремих праць, і в першому томі за 1862 р. бачимо огляд історичних розвідок українських дослідників В. Ільницького та І. Шараневича [323, s. 378–391]. В. Ільницький – священник та гімназійний учитель – подав невеликий опис села Звенигород під Львовом, що у княжі часи був центром Звенигородського князівства. Він описав місцевість, виклав здогадки про те, як це місто могло виглядати в давні часи та навів хронологічно укладені літописні згадки про нього. Відзначивши позитивні сторони роботи, як-от замилюваність предметом вивчення та ретельність відбору інформації, А. Бельовський вказував також на слабкі його сторони. Наприклад, на те, що автор виводив початки Звенигорода від 1084 р. з краю, який називав Галицько-Перемишльським, незважаючи на те, що перші відомості про сам Галич датувалися допіру 1141 р. Цим оглядач нагадував, що, пишучи про минуле, потрібно розрізняти історичні часи та застосовувати відповідну, властиву їм номенклатуру. Окрім цього, на думку А. Бельовського, більшої ретельності потребують опрацювання джерел та питання датування. А втім, попри зауваження, А. Бельовський, характеризуючи «Стародавній Звенигород» В. Ільницького, вітав потяг до наукового пізнання, що нарешті почав з'являтися в Галицькому краї.

Що стосується «Історії міста Львова» І. Шараневича, то, на думку рецензента, його праця вирізнялася з-поміж інших тим, що автор не акцентував на політичних перипетіях, а намагався дати своєму читачеві опис внутрішнього життя середньовічної львівської спільноти. А. Бельовський вважав, що праця І. Шараневича мала всі ознаки повчальної, а отже, добротної

монографії і зазначав, що «прочитали ми її зі справжньою приємністю і користю і мусимо визнати за автором дар непересічного проникнення у стосунки внутрішнього життя та їх з'ясування. На одне лише звернемо увагу: читаючи працю, бачимо, що її складові частини не завжди належно пов'язані між собою, натомість вплітається багато загального, що розпорошує увагу читача [323, s. 390–391].

У часописі «Przewodnik Naukowy i Literacki» Ф. Папе опублікував нарис «Пам'ятки минулого міста Белз», що був своєрідним звітом про наукову подорож історика до краю, через який у 1884 р. прокладали залізничну колію [184, s. 209–214]. Така модернізація уможливлювала туристичні подорожі, зв'язавши столицю колишнього Белзького князівства з двома цивілізаційними осередками Галицького краю – Львовом та Перемишлем. До теми історії Белза і його земель чи не вперше на сторінках публічного видання – часопису «Biblioteka Ossolinskich» – у 1829 р. звертався Ф. Сярчинський. Та, через відсутність доступу до архівних матеріалів, він зробив акцент на літописній історії Белзького князівства.

Тим часом Ф. Папе зосередився на історії самого міста Белз: проаналізував різні версії його назви, вивчив, яким руським володарям належало місто в XI–XII ст., висловив свої міркування про значення цього полісу в різні часи та найбільш прикметні події його історії, які знайшли своє відображення у фінансових і судових документах. У другій частині нарису автор зосередився на історії місцевого костелу та греко-католицької церкви. Ф. Папе, вивчаючи їхні метричні книги, навіть здійснив спробу заглибитися в історичну демографію. Проте в історії Белза були теми, яких дослідник не бажав торкатися. Він волів «не зауважувати» історії белзьких євреїв і з цього приводу писав: «Можливо, тоді (коли з'явилася колія. –Л. Л.) повернеться хоч частина давнього життя в артерії підупалої місцевості; можливо, завдяки цій роботі більшою мірою можна буде використати дари природи, а населення буде спроможне утримувати 8-класну школу і не буде піддаватися впливам чудотворних рабинів» [184, s. 214].

Упродовж 1890 р. на шпальтах часопису «Przewodnik Naukowy i Literacki» публікувалася невелика, але вельми детальна монографія Ф. Папе «Сколе і Тухольщина», у якій автор реалістично відтворив минуле цього краю [182, s. 5–12]. Це стало можливим завдяки залученню найрізноманітніших матеріалів та дотриманню наукового підходу до їх аналізу. Водночас окрім сухих історичних фактів текст містив описи природи й пам'яток краю, створені на підставі особистих вражень автора, а також місцеві перекази і легенди. Робота була високо оцінена сучасниками – як польськими істориками, так і українськими дослідниками. В. Щурат, характеризує історичну канву повісті І. Франка «Захар Беркут» зауважував, покликаючись на дослідження Ф. Папе, що перенесення подій твору в Сколівські Карпати підчас другого нападу татарів на Русь не цілком відповідає історичній правді [677, s. 46]. Високо оцінили це дослідження також у польських професійних колах. Для часопису «Kwartalnik Historyczny» огляд роботи Ф. Папе здійснив А. Чоловський, який характеризував її як взірць історико-краєзнавчого дослідження, покликаною відтворити мозаїчну картину життя провінційного регіону у минулому крізь призму повсякденного життя його мешканців [334, s. 625–628].

Таке вдале поєднання наукового підходу в реконструюванні минулого з добрим розповідним стилем та чітким структуруванням тексту властиве також праці Ф. Бостеля «З історії Стрия і Стрийського староства» [78]. Створена на підставі джерел з Актів гродських і земських Львівського крайового архіву, робота, що відтворювала великий період минулого цих земель (від XIV до кінця XVIII ст.), і досі залишається однією з підставових праць з історії цього регіону. Л. Фінкель відзначав її високу фаховість та зауважував, що ґрунтовний наліз списків населення, податкових реєстрів з різних часів і залучення незваної до того часу архівної інформації дали змогу автору зробити припущення про існування Стрия як великого міста ще за руських часів [338, s. 357–358].

Вивчення матеріалів часопису «Kwartalnik Historyczny» дає підстави стверджувати, що наукові краєзнавчі студії, які розпочалися у польській історичній науці в останній третині ХІХ ст., вже наприкінці століття вилилися у появу низки цікавих і змістовних праць з цієї проблематики, в яких висвітлювалась історія Звенигорода, Кам'янця, Києва, Львова, Дрогобича, Самбора, Станіславова, Стрия, Янова та інших міст [392, s. 658–659; 342, s. 107–112; 340, s. 192–196; 338, s. 357–358; 348, s. 282–285; 334, s. 625–628; 335, s. 625; 381, s. 809–810; 380, s. 137–139]. На сторінках цього видання окрім рецензій бачимо розвідки, присвячені окремим питанням регіональної історії, на яку й був зорієнтований часопис. Наприклад, дискусійні питання постановня Львова порушені у праці А. Чоловського, створеній на підставі давніх руських літописів, різноманітних актових джерел та досліджень новочасних істориків [81, s. 779–812]; утворення у Львові в 1464 р. міщансько-шляхетської конфедерації, покликаної протистояти зовнішнім та внутрішнім негараздам, що загрожували місту, розглянуте в дослідженні А. Прохаски [130, s. 728–780]; обставини татарського нападу на Львів у 1695 р. вивчав Л. Фінкель (це дослідження доповнювалось картою та джерельними матеріалами у вигляді додатків) [494, s. 58–493].

Усі ці дослідження були виявом традиційного для того часу підходу в історіописанні, ґрунтованого на наративних і документальних джерелах. На цьому тлі дещо незвично виглядала публікація у часописі «Kwartalnik Historyczny» розвідки В. Лозінського, чий науковий інтерес був спрямований на соціальні аспекти історії Львова. У часописі за 1888 р. він опублікував історію життя «маленької людини» – львівського перекупника ХVІІ ст., русина Петра Кунащака, на підставі його власного «ділового щоденника», яким був реєстр видатків, що провадився від 1663 до 1696 р. Усебічний аналіз цього документа дав змогу В. Лозінському створити живий, яскравий, емоційний образ львівського міщанина та того способу життя, яке він провадив [163, s. 355–380]. Оглядачі «Kwartalnika Historycznego» прихильно зустріли інше дослідження В. Лозінського з серії «Стародавній Львів», що стосувалося життя

патриціату та міщанства XVI–XVII ст.[318, s. 790–801]. Окремі нариси з цієї праці – історичні портрети львів'ян різних професій XVI–XVII ст. – знаходимо у виданні за 1890 р. у статті «Леополітана» [162, s. 437–457].

У поле зору працівників часопису потрапляли також студії з історії інших міст краю, різноманітні аматорсько-краєзнавчі розвідки, видання туристичного характеру, з особливою увагою відстежувалась едиційна робота на провінції. Зокрема, жваве обговорення викликала монографія про Станіславів професора місцевої гімназії А. Шарловського, автора статті про це місто у Польському географічному словнику, до створення якого активно залучались вчителі та аматори історії з різних куточків краю. Як зазначали оглядачі, ретельно опрацьована тема містила інформацію не лише про історію міста, але й географічно-статистичний огляд та опис його видатних пам'яток, створений завдяки залученню обширної джерельної бази та фаховому застосуванню критичного методу [392, s. 658–659].

Суперечливі оцінки на шпальтах часопису отримала публікація матеріалів з історії Дрогобича, що їх підготував директор міської гімназії Ф. Гонткевич на підставі документів з місцевого архіву. Перший рецензент цієї праці М. Гойський, аналізуючи зміст окремих документів, вказав на деякі фактологічні помилки, проте високо оцінив роботу. Він зазначив, що залучені матеріали, основні групи яких були перелічені в рецензії, могли слугувати задокументованою ілюстрацією історії міста, починаючи від ягеллонських часів [342, s. 107–112]. Більш критичним був огляд цієї розвідки, здійснений Й. Фрітцом який зазначав, що оскільки попередній рецензент не взяв до уваги увесь комплекс наявного першоджерельного матеріалу з історії міста, то його висновки про сумлінність Ф. Гонткевича є сумнівними. Зіставивши кілька десятків документів, критик зауважив деякі суперечності та суттєві неточності в їх інтерпретації Ф. Гонткевичем, що, на його думку, істотно знижувало наукову вагу видання [340, s. 192–196].

Редакція часопису відстежувала також появу аматорських краєзнавчих розвідок. Так, хроніка Самбора, зібрана й упорядкована бургомістром

М. Будзиновським на честь 500-ліття заснування міста, мала науково-популярний характер і ґрунтувалась на відомостях місцевих архівів та наукових розвідках [335, s. 625]. Коротким історичним нарисом Золочева в аматорському виконанні була праця, присвячена вивченню привілеїв цього міста [381, s. 809–810]. Об'єктом уваги одразу двох дослідників стало містечко Янів під Львовом. Попри невисоку наукову цінність такого роду робіт, на думку оглядачів «Kwartalnika Historycznego», вони могли слугувати як добрі туристичні путівники [380, s. 137–139]. У тому ж ряду стояв історико-культурно-географічний нарис про Галичину та Буковину А. Сімінґіновича, що постав, за визнанням самого автора, як результат туристичної подорожі цими теренами [390, s. 130–131].

Етнографічна тематика була, більшою мірою, у виданнях крипто-історичного характеру. Так, у другому томі часопису «Ruś» було опубліковано дослідження А. Фішера «Ігнацій Любич-Червінський. До 100-ліття появи першої польської етнографічної монографії» [96, s. 127–134]. Висвітлюючи історію зародження етнографічних студій, автор зауважував, що «на початку ХІХ ст. робились її перші несміливі кроки не у публічному, а радше у приватному руслі. Прикметно, що перші друки народних пісень з'являлись у газетних публікаціях з приводу чужого, руського, а лише згодом польського фольклору» [96, s. 127]. Тому не дивно, зазначав автор, що першою польською етнографічною монографією була праця, присвячена руському народу, котру підготував І. Любич-Червінський. Як публіцист і фаховий журналіст, він намагався бути популяризатором науки, прагнув боротися з примарами та суспільними недоліками, порушуючи у пресі морально-етичні теми. Його монографія «Задністрянська околиця між Стриєм і Лімницею» (1811 р.) містила короткий опис історії цих земель та особливостей життя простого люду: побуту, одягу, віровизнання та забобонів, звичаїв і традицій, обрядів тощо. А. Фішер подав життєпис та нарис письменницької біографії І. Любича-Червінського, змалювавши його непересічною постаттю в історії культури Галичини, творцем неймовірно прогресивного, як на свій час, дослідження, у

якому охоплено всі прояви життя народу та, навіть, висловив поради щодо покращення його становища. «Саме тому, – писав А. Фішер, – з нагоди 100-ліття появи першої польської етнографічної праці з життя русинів, – варто пригадати діяльність львівського «оборонця прав руського народу», що у своєрідний спосіб піклувався про моральне та матеріальне благополуччя своїх підданих» [96, s. 133]. Промовистим, у контексті проблематики часопису «Ruś», видається обґрунтування А. Фішером потреби обговорення діяльності таких особистостей, як І. Любич-Червінський зараз, «...коли в задністрянських околицях ворогують два братні народи, а на сторінках руської радикальної преси читаємо про муки і панщизнянські кривди руському народу, які чинились під керівництвом польських панів [96, s. 134].

Етнографічний нарис про Снятинщину на сторінках часопису «Przewodnik Naukowy i Literacki» опублікував шкільний інспектор Ксаверій Мрочко. Поляк за походженням, він, за свідченнями сучасників, виявляв особливе зацікавлення українською культурою та, перевдягаючись у селянський одяг, «ходив у народ» і розпитував про місцеві звичаї й вірування [601, s. 17]. Дослідження К. Мрочка складалося з краєзнавчого й етнографічного описів Снятинського краю та містило багато різних демографічних, географічних і навіть господарських відомостей [173]. У розвідці була інформація про місцеве населення: його соціальне та економічне становище, особливості селянського господарства на Покутті, виробничі відносини та освіту. Особливо слід відзначити етнографічну складову цього багатого на деталі нарису. Попри те, що матеріали мали описовий характер, а до їх опрацювання не застосовувався науковий апарат і не здійснювалося їх аналітичне опрацювання, це були ретельно зібрані емпіричні відомості, що й досі залишаються важливими для вивчення Покутського етномасиву.

Вельми дражливою темою історичних досліджень, публікованих у наукових періодичних виданнях, було історичне минуле Східної церкви, руської (грецької) віри та унії. Від початків появи наукової історичної преси в Східній Галичині ці питання жваво обговорювалися та дискутувалися на

сторінках різноманітних видань. Однією з перших тематичних публікацій була розвідка Ф. Сярчинського про міфічний лист Івана Смери до князя Володимира Великого, який нібито знайдено у XVII ст. в монастирі Св. Спаса біля Самбора [237, с. 31–42]. Ми вже згадували про захоплення Ф. Сярчинського «славними слав'янами» та «героїчними русинами», однак воно не поширювалося на питання віри, яку сповідували останні. Специфічне ставлення Ф. Сярчинського як католицького священника до грецької віри русинів можемо спостерігати у цій його розвідці про лист Івана Смери. У 1677 р. Бенедикт Вішоватий переклав цей лист з польської мови на латину, а вже у латинському перекладі його видав Христофор Сандіус (Кшиштоф Сандіуш (Санден), один з послідовників і письменників социніанської секти) в додатку до свого твору: «Nucleus historiae ecclesiasticae» (1668 р.).

Саме на це видання спирався Ф. Сярчинський у своїй розвідці. Йшлося про епістолярну пам'ятку нібито 990 року, у якій лікар, половець за походженням, Іван Смера, що його князь Володимир ще у 980 р. відрядив з місією дізнатися про різні релігії світу, розповідає про свою подорож. Переповідаючи текст цього листа, Ф. Сярчинський полемізував з російським істориком М. Карамзіним, який уважав цей лист невмілим фальсифікатом як за формою (невідповідність датування), так і за змістом (наявність тенденційних звинувачень стосовно грецької віри). Ф. Сярчинський був схильний вважати цей лист автентичним. Зміст листа йому видавався цілком прийнятним і адекватним ситуації, адже автор цього послання несхвально відгукувався про грецьку віру. Ще одним «переконливим» аргументом для Ф. Сярчинського було те, що спростувати (чи підтвердити) зберігання листа у старосамбірському монастирі було неможливо через зруйнування останнього.

Як згодом з'ясував дослідник Іван Малишевський, насправді, автором цього листа був Козьма (Андрій) Колодинський, білорус з Вітебська, спочатку диякон у православній церкві, потім однодумець феодосіан-антитринітаріїв, який за їх дорученням у 1563–1564 рр. проповідував у Вітебську. Близько 1567 р. він опинився в Перемишльському і Сандомирському воєводствах, де,

ймовірно, намагався проповідувати вчення антитринітаріїв серед русинів, поширивши також цей сумнівний артефакт, що справді міг зберегтися у старосамбірському монастирі [637].

До питань грецької релігії звертався на сторінках «Biblioteki Ossolińskich» І. Шараневич у публікації «Церковні справи на Русі за часів Казимира Великого» [271, s. 318–337]. Головним завданням цього дослідження було з'ясувати, якими були досягнення «усіх цих пап, єпископів і монахів з навернення Південної Русі в католицизм чи запровадження унії, що часом переривалися неприязними римській церкві відносинами на Русі й тривали від XII до XIV ст., коли їм почав допомагати король Казимир» [271, s. 318]. І. Шараневич вважав, що саме факт захоплення Русі став визначальним у масовому окатоличенні місцевих мешканців. Проте самого Казимира Великого автор характеризував як короля обережного, що погодився на відновлення Галицької митрополії у 1370 р. «заради спокою в цих землях та з огляду на труднощі, що їх переживала малоруська церква, яку в XIV ст. розривали протиріччя і протистояння з Костантинополем та Москвою» [271, s. 318].

Домінуючою темою усієї релігійної проблематики була, звичайно ж, історія Берестейської унії, яка доволі активно обговорювалася на шпальтах часопису «Kwartalnik Historyczny». Унійна проблематика поставала як у вигляді оглядів чи досліджень, так і у звітах із засідань Історичного товариства, на яких полеміка часто передувала журнальним публікаціям. 26 травня 1894 р. І. Франко виголосив на засіданні Історичного товариства доповідь «Причинки до історії Брестської унії 1596 р.», що викликала жваву дискусію і згодом була надрукована у часописі. У цьому виступі він подав характеристику відомого полемічного твору «Пересторога» й висловив припущення щодо часу його створення (ймовірно, 1600–1605 рр.) та авторства (відомий львівський братчик Юрій Рогатинець) [455, s. 575–576]. У трактуванні берестейських подій І. Франко схилився до думки, яка переважала в українській історіографії в 80–90-х рр. XIX ст. і згідно з якою унія не розглядалась із погляду зради та впровадження польським урядом силовими

методами, а сприймалась як доповнення й оновлення стародавньої традиції та як чинник, що поєднав Русь із західноєвропейською цивілізацією [99, s. 1–22].

На одному із зібрань організації львівських істориків 31 жовтня 1896 р. гостра дискусія розгорілась між І. Франком та А. Прохаскою з приводу доповіді польського вченого, присвяченої історії Берестейської унії. Зокрема, у звіті зазначалось, що у своєму виступі І. Франко обговорював головні моменти доповіді: загальне цивілізаційне тло, де А. Прохаска не зовсім об'єктивно поділив світло і тіні між Сходом і Заходом, погляд доповідача на історію Русі, де він хибно ідентифікував Південну Русь з Північною, переоцінив значення татарської навали і не цілком об'єктивно оцінив візантійські впливи [456, s. 255].

До питання про Берестейську унію на сторінках часопису звертався також інший український вчений, член Історичного товариства К. Студинський в огляді праці Е. Ліковського. Критик подав детальний зміст роботи, у якій автор охопив події, що передували унії, та довів їхній хід аж до 1637 р. Е. Ліковський опрацював найновіші дослідження російських істориків, що були мало знані у польській літературі. К. Студинський полемізував з автором з приводу ролі таких особистостей, як К. Терлецький, К. Острозький та подавав власні зауваги з приводу унії. Загалом рецензент відзивався про працю Е. Ліковського як про роботу високого наукового рівня. Особливо підкреслював рецензент, що у дослідженні ідеї генези унії автор спирався на об'ємний і недоступний до того часу джерельний матеріал з римських архівів, користувався актами бібліотеки Чарторийських у Кракові та бібліотеки Познанського товариства шанувальників наук, що збільшило вагу дослідження. З особливою приємністю український дослідник зазначав, що праця написана безсторонньо: «Хоч у кожному реченні вступу видно, що писав її католик, однак це не перешкоджає автору казати гіркі слова правди і латинському духовенству, і польському уряду, і польській громадськості, які не так сприяли унії, як мали би це робити [396, s. 162–169].

Знову до цих питань К. Студинський звернувся на засіданні Історичного товариства 10 листопада 1900 р. у доповіді «Боротьба за Унію між Іпатієм Потієм та Мелетієм Смотрицьким», яка була частиною його студій над генезою полемічних творів М.Смотрицького (до 1608 р.). Автор акцентував увагу на бракові досліджень літературної творчості М. Смотрицького, зокрема його полемічних творів раннього періоду, які дають цінний історичний матеріал для характеристики цього видатного чоловіка. Рукопис твору М. Смотрицького «На другий лист велебного отця Іпатія» було знайдено в Оссолінеумі, і хоча підпису автора під ним не було, на думку доповідача, це була його праця як з погляду стилю, так і думки. Доповідач переказав коротко зміст твору та дав оцінку його літературній цінності, подав характеристику продовження полеміки з І. Потієм, яка спалахувала у 1608 р. та 1610 р. Даючи літературну оцінку творам, а також характеристику обом персонам, К. Студинський намагався також з'ясувати причини, які схилили М. Смотрицького до прийняття унії [457, s. 731–732].

З'являлися на сторінках видань також окремі фрагменти з історії Східної церкви. Так, у часописі «Przewodnik Naukowy i Literacki» З. Лісевич опублікував своє дослідження «Боротьба за єпископат» [155]. Це був фрагмент більшої праці «Взаємини у православній церкві на Червоній Русі в XVII ст.» Цю тему свого часу порушували І. Шараневич у «Східному патриціаті» та Д. Зубрицький – у «Хроніках міста Львова», однак З. Лісевич більше деталізував її, звернувшись до документів архіву Актів гродських та земських. У дослідженні йшлося про Івана Шумлянського, львівського шляхтича й офіцера, який після смерті єпископа Львівської православної митрополії Арсенія Желіборського у 1667 р. вирішив посісти його місце. Претенденту на той час було 23 роки, він був одружений і не мав жодного стосунку до церкви: не був ані священником, ані ченцем. Це не завадило І. Шумлянському, за підтримки місцевої світської шляхти та духовенства, отримати від короля цю вельми престижну і впливову церковну посаду, яку, проте, у Львові довелося відвойовувати у прямому розумінні цього слова.

З. Лісевич у своєму дослідженні зосередився на обставинах цієї боротьби й описав протистояння І. Шумлянського з одним із основних претендентів на посаду – уніатським митрополитом Антіном Винницьким. Останній після смерті свого патрона силою захопив й утримував приміщення Львівської єпископської кафедри. Для того, щоби вигнати свого противника і його прибічників з собору св. Юра, І. Шумлянський також застосував силу, особисто очоливши військовий загін. І тільки після перемоги у цьому протистоянні молодий шляхтич у Крехівському монастирі постригся у ченці та отримав церковне ім'я Йосиф.

У своєму дослідженні З. Лісевич акцентував на темі занепаду, у якому перебувала православна церква того часу. Він, зокрема, цитував королівський привілей, згідно з яким король Ян II Казимир висував на посаду єпископа світську кандидатуру і на усправедливлення цього вибору не наводив ліпшого аргументу, окрім того, що кандидат «зумів добре битися з неприятелем» [155, s. 636]. На думку З. Лісевича, ця історія з номінацією світської особи на церковну посаду стала початком занепаду православ'я у львівській, галицькій і кам'янець-подільській єпархіях, адже саме з діяльністю Й. Шумлянського був пов'язаний їхній перехід на унію.

Низку цікавих розвідок про історію уніатської освіти на сторінках часопису «Przewodnik naukowy i literacki» опублікував педагог та аматор історії Ян Марек Гіжицький (більш відомий під псевдонімом «Волиняк»). У восьми номерах видання за 1899 р. було надруковано його понад 100-сторінкову розвідку під назвою «Про василіян в Умані» [310]. Я.М. Гіжицький походив зі шляхетської родини з Волині, навчався в гімназіях Кам'янця-Подільського та Рівного, вищу освіту здобував в університетах Одеси (правознавство) і Тарту (філологія), а працював учителем і приватним вихователем. Як зауважила Д. Свєрчинська, одна з дослідниць його життя і творчості: «Біографія Яна Марка Гіжицького – це типова біографія польського інтелігента з пограниччя» [576], який, вийшовши на пенсію, зайнявся історіописанням.

Найбільше Я. М. Гіжицького цікавила історія освіти та монастирських шкіл, головню, василіянських у східній частині Речі Посполитої – у Литві та на землях України (переважно Волині – його батьківщини). Особливу увагу дослідник зосередив на періоді після Берестейської унії 1596 р., коли розпочалися перепідпорядкування православних церков Риму, перехід на латинський обряд та полонізація освіти. Я.М. Гіжицький писав про те, як посилювались конфлікти всередині ордену та між василіянськими монастирями й світським православним духовенством, як розгорталось соціально-економічне та релігійне протистояння на цих землях у XVII ст., апофеозом якого стала Коліївщина.

Детально він зупинявся на подіях після поділів Польщі наприкінці XVIII ст., що спричинилися до припинення діяльності ордену єзуїтів і передання їхніх шкіл під опіку василіян. Я. Гіжицький вважав, що знищення польської держави стримало розвиток василіянської освіти, що не могла повноцінно конкурувати на окупованих Росією землях з офіційним православ'ям. Однак остаточне припинення діяльності цих монастирських шкіл було пов'язане більшою мірою з польськими повстаннями XIX ст.

Прикметно, що це дослідження розпочиналося епіграфом з «Агріколи» Тацита: «Вони створюють пустелю і називають це миром», що виглядало як алюзія до іншого гасла – «за вольності і права», а насправді, за владу і вигоду, що спричинило тривалі війни і спустошення краю. Я.М. Гіжицький трактував Берестейську унію як початок другої хвилі великої колонізації, що розпочалася ще за часів Владислава Ягайла. Лейтмотивом усього його дослідження була думка про те, що василіянський орден мав великі заслуги у розвитку шкільної освіти на цих теренах, а його діяльність пережила занепад польської держави [667, с. 94–99]. Це добре видно з історії уманської василіянської школи, яка була одним з кращих навчальних закладів кінця XVIII – початку XIX ст. на Правобережжі і стала колискою «української школи в польській літературі», адже тут навчалися С. Гошинський (1815–1819

рр.), М. Грабовський (1818–1819 рр.) та Б. Залеський (1812–1819 рр.) [620, с. 94].

Своїм науковим завданням Я. М. Гіжицький визначав збереження пам'яті про просвітительську діяльність василіян, тому в його дослідженні є детальна інформація про організацію системи освіти і виховання в уманській школі, яка в часи Едукаційної комісії (1773–1794 рр.) навіть діяла за її планами, а згодом перейшла під патронат Віленського та Харківського університетів. Вельми цінними були також біографи викладачів та учнів уманської василіянської школи, якими завершувалася ця розвідка.

Також Я. М. Гіжицький опублікував у «Przewodniku Naukowym i Literackim» дослідження про жіночий орден василіянок (монастирі св. Макрини – сестри Василя Великого) на Русі та Литві [311]. Матеріали були систематизовані за аналогічним до попередньої розвідки принципом: дуже коротка (до 1 сторінки) історія обителів, розташованих по різних містах і місцевостях, та опис організації в них освітнього процесу. Епіграфом до цієї розвідки автор обрав фразу з Овідія: «Нехай бракує сил, вартує похвалити за добру волю», вочевидь, маючи на увазі старання василіянок у новій для них сфері освіти.

За підрахунками автора, на русько-литовських теренах діяло близько сімдесяти монастирів св. Макрини, зокрема у підавстрійських землях – понад три десятки. На зламі XVII–XVIII ст. вони мали контемпляційний (споглядальний) характер та внутрішній суверенітет. Однак після другого в історії греко-католицької церкви синоду Київської греко-католицької митрополії (т. зв. Замойського синоду 1720 р.) діяльність жіночих монастирів було уніфіковано та рекомендовано їм дбати про освіту та навчання світських дівчат. Перші нечисленні уніатські василіянські пансіонати почали створюватися наприкінці XVIII ст. і заповнювалися шляхетськими та міщанськими дітьми. Система освіти різнилася від чоловічих шкіл – не було класів та освітніх програм, а дівчат навчали читанню, письму та арифметиці

(при більших монастирях – ще й французької мови), а також музиці, рукоділлю та азам ведення домашнього господарства.

Серед досліджень з історії освіти також варто згадати працю А. Яблоновського, присвячену історії Києво-Могилянської академії, яка отримала чималий розголос [420, s. 549–586]. Дослідження було виконане на замовлення організаційного комітету з нагоди відзначення у слов'янському світі п'ятсотліття діяльності Ягеллонського університету та поширення культури у східноєвропейських землях. Як згодом згадував Т. Корзон, це було почесне, хоч і нелегке завдання, бо «в Києві вороже ставилися до всього того, що було написано з історії по-польськи» [671, s. 170].

А. Яблоновський видав монографію «Києво-Могилянська академія: історичний нарис на тлі загального розвитку західної цивілізації на Русі» в 1899 р., яка, за оцінками фахівців, за рівнем науковості залишається актуальною донині [633, с. 67–76]. Застосований А. Яблоновським історико-порівняльний метод дослідження забезпечив відображення культурних взаємовпливів українських земель із Польщею та країнами західного світу. А. Яблоновський вважав, що стосовно загальної культури Речі Посполитої Київська академія посідала окреме становище. Вона була інституцією настільки польською, наскільки й руською, оскільки мала двоїстий характер через власне віровизнання та домінуючу в ній загальноєвропейську латину. Латино-польський характер робив її подібною до усіх інших наукових колегіумів Речі Посполитої, без різниці – католицьких чи ні, але завжди – західноєвропейських. Водночас руський характер робив її взірцем для всіх релігійно-наукових закладів, що створювалися у східному обряді на півночі. На думку дослідника, вона була посередницею між Заходом та Північчю, такою, що несла західну, польську культуру в світ, довго для неї в інший спосіб взагалі недоступний: «Сама по собі не мала вона нічого спонтанного, нічого оригінального, з наукового погляду була копією західних колегіумів, так само влаштована; тому ані її визнаннєвість, ані особливо виняткове визнання староцерковної мови не забезпечували їй оригінальності» [420, s.

552]. Проте вона здобула своє всесвітньо-цивілізаційне значення, як зазначав А. Яблоновський, «зайняла поважне місце в історії вилливу здобутків західноєвропейської культури поза її природні сфери» [420, s. 551–552].

Таке бачення А. Яблоновського отримало вельми позитивний відгук у середовищі польських істориків, які писали про монографію як про першу в історичній літературі книгу, що «майстерно розповідає про поширення однієї з дуже важливих галузей польської культури на східні землі» [337, s. 496]. Водночас дослідження А. Яблоновського наштовхнулося на доволі гостру критику з боку Ф. Титова, професора Київської духовної академії. У рецензії під назвою «Урок с Запада» він зазначав, що «обговорювана нами історія є працею, безумовно, ідеологічною і тому дуже односторонньою та тенденційною» [431, с. 459]. З цим легко погоджувався А. Яблоновський, відповідаючи, що не ставив перед собою завдання вичерпного висвітлення історії цього наукового закладу, а мав на меті подати історичний нарис на тлі розвитку західної цивілізації на Русі, про що, зрештою, йшлося навіть у назві дослідження. Поміркованішою була критика знаного історика культури та церкви К. Харламповича, який написав для «Киевской старины» назагал негативну, але науково обґрунтованішу і зважену рецензію на дослідження А. Яблоновського [616, с. 36–39].

На усі ці закиди А. Яблоновський відповів великою статтею, надрукованою в «Kwartalniku Historycznym». І якщо з тим, що його монографія має ідеологічний характер, він погоджувався, то на закиди щодо надмірної тенденційності відповідав: «Усе тут історично лаконічне, без надміру і недомовок» [420, s. 552].

До теми поширення на теренах України польської культури та освіти зверталися ша сторінках часопису «Ruś». Так, перший номер цього часопису часопису у 1911 р. відкривала праця М. Дубецького «Гуго Коллонтай на Волині». У ній автор відтворював обставини повернення додому після австрійського ув'язнення Г. Коллонтая – одного з організаторів та учасників повстання Т. Костюшка, видатного політика та громадського діяча, сферою

зацікавленень якого були наука й освіта. Власне, головним мотивом розвідки М. Дубецького було нагадати про цю непересічну особистість, одного з діячів Едукаційної комісії, автора плану розбудови національного шкільництва. Революціонер і якобінець, як його сприймали очільники Російської та Пруської імперій, Г. Коллонтай був заарештований, позбавлений майна та перебував у австрійському полоні з 1794 по 1802 рр. М. Дубецький акцентував на цьому факті утримання його саме в австрійському ув'язненні, що було свідченням декларативності лояльного ставлення австрійської влади до підданих зруйнованої Польщі. На думку автора, насправді, Австрія солідаризувалась з Росією та Пруссією, здійснюючи жорстку репресивну політику.

У своїй статті М. Дубецький намагався показати як, попри те, що з ув'язненням Г. Коллонтая припинилась його публічна діяльність, після повернення на волю він активно поринув у громадське життя. Адже саме його зусиллями на Волині була створена Кременецька школа, що на тривалий час стала форпостом збереження польських освітніх та культурних традицій у цьому краї. М. Дубецький пробував з'ясувати мотиви переорієнтації Г. Коллонтая з політичної діяльності на освітню. Припускав, що злам у його свідомості відбувся під час нетривалого перебування у Варшаві, де його зустріли доволі прохолодно, даючи зрозуміти, що за вісім років багато чого змінилось і настала цілком інша епоха. Проте вдома, на Волині, реформатора Краківської академії вітали дуже шанобливо. Ймовірно, саме це й надихнуло Г. Коллонтая на ідею «тихої боротьби»– провадження освітньої діяльності на Волині, Поділлі й Київщині [85, s. 2–35].

Зверталися у часописі «Ruś» також до питань поширення польської культури на терени України. Одне з досліджень стосувалось історії постанов провінційного польського театру XVIII ст. Автор цієї статті А. Прусевич трактував театр не лише як засіб відпочинку і задоволення естетичних та інтелектуальних потреб, але і як школу й трибуну польської мови та культури. Це вичерпно пояснює, чому в підtitулі праці зазначалось: «Карта з історії

освіти і культури на кресах». А. Прусевич зосередився на висвітленні історії театру в Кам'янці, починаючи від перших несміливих постановок у 1798 р. Попри те, що окремі автори в різноманітних контекстах писали про постання і розвиток цього театру, про акторів, репертуари та директорів, А. Прусевич першим відважився на створення цілісної історії діяльності цього закладу культури, що діяв з перемінним успіхом до 1862 р. [201, s. 64–95].

Знаходилося місце на сторінках східногалицьких історичних видань також для драматичної історії української мови, довкола якої на підавстрійських теренах точилися дискусії про «правильну» граматику, тоді як на підросійських землях вдавалися до практики її тотальної заборони. Вельми цікавою і показовою для початкового періоду діяльності «Biblioteki Ossolińskich» є перша публікація польською мовою (автором перекладу з української на польську був поет Людвік Набелак) вступної статті Івана Могильницького «Про руську мову», написаної ним до підручника «Грамматика языка словено-русского» (1823 р.) [224, s. 56–87]. Нагадаємо, що І. Могильницький був першим серед західноукраїнських мовознавців, хто обґрунтував положення про самостійність і самобутність української мови, чим спростовував поширені у той час уявлення про українську мову як діалект польської чи російської мови та аргументовано представив її як одну з реально існуючих східнослов'янських мов [540, s. 82].

Отож розглянемо докладніше, якою поставала перед читачами часопису «Biblioteka Ossolińskich» руська мова у поданні І. Могильницького. Автор поділив свій нарис на 10 окремих смислових частин, у першій з яких намагався розтлумачити, що таке руський народ і чим є руська мова. Для цього він зробив невеликий екскурс у тогочасну довідково-словникову літературу, яка або ігнорувала цю тему, або визначала руську мову як діалект польської чи російської мов. І. Могильницький представляє руську мову як одну з давніх слов'янських мов. Попри те, що, як писав І. Могильницький, «мова є властивістю народу, але не є залежною від його долі», він кількома штрихами окреслює історію Руської держави та трансформацію її назв. У

цьому тексті вперше на сторінках часопису вжито етнонім «Україна» на позначення частини руських теренів. Так, наголошуючи, що руський народ був поєднаний з польським королівством на правах рівності, І. Могильницький писав: «У краях польської Русі були, зокрема Поділля, Волинь і Україна» [224, s. 56]. Як аргумент цієї давньої рівності автор наводив інформацію про те, що у руських землях Польської Корони руська мова була не лише мовою народу, а й уряду, вживалася також при дворі Великого князівства Литовського та нею послуговувалися у знаних руських родинах. І. Могильницький доводив це фактом написання Литовського статуту руською мовою, якою провадилося й тодішнє судочинство, і зазначав, що така ситуація залишалася й після 1569 р. На думку автора, мова вийшла з ужитку еліт через посилення тиску і приниження русинів, які, щоби уникнути цього, зрікалися свого походження і його основної ознаки – мови.

Окрему увагу І. Могильницький приділив питанню відмінності руської мови від інших слов'янських мов – і від церковнослов'янської, і від російської, і від польської, про що свідчили численні перекладні тексти та згадки іноземців. У цих твердженнях він апелював до «Граматики» М. Смотрицького, який у 1619 р. писав про руську мову як окремішню. І. Могильницький наголошував, що «у руських землях Малої, Червоної, Білої і Чорної Русі один діалект вживався аж до XVIII ст. і був, без жодних додатків, просто відомий як руська мова: «*lingua ruthena, idioma ruthenium*». Це давало можливість порозумітися всім – від Чернігова до Перемишля, а відрізнялися на цих теренах завжди лише усна та книжкова мови. Діалекти мало-руський, мало-російський і біло-руський реально почали вирізняти лише після того, як великі частини Малої і Білої Русі відійшли до Росії в часи Петра I» [224, s. 80].

Наголошував І. Могильницький також на тому, що руська мова не виокремилася з польської мови, як це подавали тодішні польські дослідники. «Як історія народу, – писав автор, – так і історія мови свідчать, що вони не є похідними від польської, а лише подібними, що є доказом їх спорідненості, але не ідентичності [...] Руська мова не є повітовою польською, оскільки руські

землі ніколи не були повітом, так як тепер польські землі не є повітом російським. Руський народ був частиною Корони, так, як зараз угорці та чехи є частиною великої Австрійської монархії. А якщо руська мова польській щось і винна, то свій борг вже давно сплатила, подарувавши багато нових виразів» [224, s. 81].

До теми поширення руських документальних джерел та мови звертався З. Лісевич у розвідці «Урядова мова на Червоній Русі між 1340–1506 рр.» [154, s. 245–256]. Це була публікація його студентського наукового дослідження, здійсненого в межах семінару зі всесвітньої історії у Львівському університеті під керівництвом К. Ліске у 1885/1886 навчальному році [524, s. 372]. Згідно з підрахунками молодого дослідника, із 2000 тогочасних документів тільки 47 були написані руською мовою і не пізніше ніж у 1430 р. Аналіз судових документів свідчив про те, що руська мова в судовій системі на теренах Червоної Русі не використовувалася. Це була неймовірна диспропорція в краї, населеному русинами. На думку З. Лісевича, причиною цього було видання Єдлінського привілею (1433 р.), згідно з яким на руські землі поширювалися польське судочинство та шляхетські привілеї, а Червона Русь мала бути зрівняна в правах з Річчю Посполитою (автор вживає саме цю назву, хоча до появи цієї держави ще було далеко. – *Л. Л.*). Попри те, що руська мова була витіснена з писемної практики, нею й надалі послуговувалися, наприклад, в усному судочинстві.

Тему штучності руської мови порушував на сторінках часопису «Ruś» К. Осташевський-Баранський у розвідці про суперечки довкола руської абетки у Галичині на початку XIX ст., а саме – використання кириличного чи латинського шрифтів на позначення русинської фонетики. Ця проблема постала після видання Вацлавом Олешком русинських народних пісень, надрукованих за допомогою латинського алфавіту, а загострилась після того, як греко-католицький священник Й. Лозінський опублікував у 1834 р. статтю «Про впровадження польського алфавіту до руського письма». Незабаром з'явилась відповідь Й. Левицького, який став на захист кирилиці, намагаючись

з історичного, лінгвістичного та фонетичного поглядів спростувати аргументи Й. Лозінського [180, s. 96–105].

Прикметною особливістю цього дослідження було те, що автор розглядав не проблему творення культури мови, а радше загальну ситуацію довкола мовного питання, політизуючи та ідеологізуючи її. Він, зокрема, акцентував на особливостях австрійської політики у питаннях освіти на новоприєднаних землях та тій користі, яка могла впливати для влади зі «створення» руської окремішності. На доведення цього К. Осташевський-Баранський цитував куратора шкільної освіти у Львівській губернії Я. К. Коранду, який ще у 1775 р. у своїй доповіді про нормальні школи зазначав, що провінція не заселена лише поляками і що на більшій частині колишньої червоноруської території польська мова не є мовою спілкування простого населення. Це схияло К. Осташевського-Баранського до думки, що намагання Австрії утримати контакт з Галицькою Руссю і поширити на неї свій вплив тягнулось червоною ниткою впродовж усього часу її панування. Вирішальним моментом у цьому процесі створення системи противаг було відкриття у Відні духовної семінарії для русинів (1774 р.). Адже саме з цією подією було пов'язане видання коштом уряду руських граматик масовим накладом (8000 примірників) для забезпечення елементарного освітнього рівня русинського населення. Не менш важливе значення для закладання «підвалин довготривалого єретичного руху», на думку автора, мало створення імператором Францом I руської митрополії у Львові (1807 р.).

Та якими б скептичними не були висновки окремих «фахівців» про штучність української мови, схилок XIX ст. показав значну динаміку в її вивченні. Свідченням цього був огляд найновіших на той час досліджень руської мови, здійснений Яном Ганушем, польським мовознавцем-індоевропеїстом і славістом, для часопису «Przewodnik Naukowy i Literacki» [106, s. 367–375]. Констатуючи зростання зацікавлення цим питанням, Я. Гануш відзначив особливою увагою декілька праць: «Рутенські діалекти Мармарощини» Й. Верхратського (1883 р.), «Доконані та недоконані

дієслова руської мови» В. Захаревича (1883 р.), «Малорусько-німецький словник» Є. Зелеховського (1882 р.) та «Про найважливіші властивості руської мови» О. Огоновського (1882 р.), які збагачували тогочасні знання в царині української мови та відкривали шлях до створення її сучасної граматики.

Якщо звернення до питань спільного історичного минулого практично завжди містило елемент конфронтації, то теми культурної спадщини, особливо в контексті слов'янофільських ідей, не були такими гострими. Як вважає А. Вежбіцький, «Між польськими та українськими слов'янофілами й слов'янознавцями часом бракувало довіри і повного розуміння, але взаємне мистецьке та наукове захоплення урешті-решт зближувало одних і других» [586, с. 52]. Своєрідним сакральним текстом для тодішніх слов'янофілів було «Слово про Ігорів похід»— поетична слов'яно-руська пам'ятка XII ст.

На сторінках другого номера часопису «Biblioteka Ossolińskich» за 1833 р. було вміщено поетичний переклад Л. Семенського на польську мову вступної частини цієї пам'ятки [190, с. 71–77]. Того ж року свою версію повного перекладу твору подав А. Бельовський, який з цього приводу писав: «Чую потребу привнесення у нашу поезію слов'янського духу з усією розкішшю та багатством старої мови і побратимчо-слов'янських засобів» [586, с. 52]. Справа цього перекладу видалася настільки важливою тодішньому головному редактору часопису К. Слотвінському, що протягом усього наступного року він публікував критичний огляд робіт Л. Семенського і А. Бельовського. Дослідник ставив своїм завданням зіставити ці два переклади між собою та з первинним списком О. Мусіна-Пушкіна. У процесі роботи К. Слотвінський звертав особливу увагу на історичну канву твору, порівнював її з літописною історією, відтак аналізував історичність персонажів та, головне, з'ясовував адекватність цих перекладів зі староруської на сучасну йому польську мову [252].

Перші кроки до подання польськомовному читачеві історії руської літератури як окремого феномену належали Іванові Франку, який на сторінках

«Kwartalnika Historycznego» звертався до літературних творів XVI–XVIII ст. [98, s. 693–727]. Автор наголошував на відмінності між південноруською та північноруською літературою, що проявлялася ще в пізньокняжий період. Підкреслював важливість діяльності О. Огоновського з відтворення цілісності розвитку руського літературного процесу. Хоч і закидав останньому, що зведення критеріїв розвитку національної літератури лише до питань мови дещо звужувало предмет дослідження. Натомість сам І. Франко пропонував підходити до цього з інших позицій, згідно з якими література – це духовна пожива народу і водночас плід його інтелектуального життя. Дослідник писав: «Перша ліпша апокрифічна повість, переписана багато разів, така, що перейшла у вуста народу і протривала в пісні чи байці і звідти знову повернулася на папір, буде твором у десятки разів більше народним, аніж «Слово о полку Ігоревім», попри те, що написана церковною, далекою від народної, мовою» [98, s. 695]. Окрім цього, І. Франко запропонував власну оригінальну періодизацію всього загалу історії руської літератури, особливо виокремлюючи період з 1560 р. по кінець XVIII ст. Автор якраз і визначав завданням свого дослідження подати коротку характеристику цього «дивного, незвичайного і трагічного» періоду в історії духовного розвитку руського народу, що починався з книгодрукування, а закінчувався перед «Енеїдою» Котляревського. Відстежуючи перипетії цього трагедійного розвитку, у якому були і яскравий вибух полемічної літератури, і самобутні козацькі твори, і згасання власної високої словесності у XVIII ст., І. Франко вказував на парадоксальну живучість руської літератури. Він писав: «Руський народ, попри важку долю, в якій бачимо його наприкінці XVIII ст., попри відрив від світської, і, великою мірою, духовної інтелігенції, матеріальне та інтелектуальне убозтво, не зник. Напівнесвідомо, ніби жартома приступив до праці над відшукуванням втраченої сили. Жарт (Котляревського. –Л. Л.) незабаром змінився на запал, а в натхненній пісні Шевченка Україна вперше після довгих віків відчула надію на краще майбутнє, відчула, що і для неї є

можливим самотійне життя, розвиток і поступ пліч-о-пліч з іншими, щасливішими, цивілізованими народами Європи» [98, s. 727].

Поступове визнання в польськомовному публічному науковому просторі Східної Галичини окремішності руської мови вело також до визнання існування літератури, створюваної цією мовою. Так, Юзеф Третяк, що робив огляди для часопису «Kwartalnik Historyczny», від 1894 р. очолював у Кракові в Ягеллонському університеті кафедру руської мови та літератури [398, s. 714–715; 399, s. 107–111].

Набагато повільніше, з гострими дискусіями відбувалося «відкриття» руського мистецтва як окремого явища. До питання історії русинського мистецтва зверталися на сторінках часопису «Przegląd Archeologiczny» у 80-х рр. ХІХ ст., у другий період існування видання, коли Крайове археологічне товариство очолив В. Дідушицький. Саме з його іменем пов'язана поява доволі сенсаційних та неоднозначно сприйнятих у наукових колах розвідок про русинське мистецтво, що водночас характеризує тогочасні уявлення про українців [654, с. 165–172].

Одна з перших розвідок В. Дідушицького про руське сакральне мистецтво стосувалася Богородчанського іконостасу – тогочасної сенсації, знахідки, не менш резонансної, аніж, свого часу була статуя Святовида. На думку дослідника, ця пам'ятка, віднайдена у 1880 р., не була поодиноким спорадичним явищем, як її воліли вважати мистецтвознавці, а взірцем та виявом своєрідного русинського стилю – мистецьким твором, що не мав аналогів на просторах Русі [90, s. 91–130]. Саме В. Дідушицький у цьому дослідженні відстоював ідею самобутнього русинського мистецтва. З цього приводу він писав: «Невідомо, чи русини самі були творцями кращих образів, що творилися тут, але назва «русинське мистецтво» не є надто сміливою. У давніх руських воєводствах Речі Посполитої постало мистецтво настільки оригінальне, що має мати власну назву, бо є окремою школою – староруською» [90, s. 91–92]. Дослідник вважав, що представники цього мистецтва дотримувалися східних церковних канонів, дещо змінюваних під

впливом Заходу. Щоправда, спосіб, у який майстри відтворювали традиційні сцени, був новим: вільніше трактувалися біблійні сюжети, зображувані постаті не були статичними, часто поставали на пейзажному тлі, а їхній одяг відповідав епосі творця. На думку В. Дідушицького, твори, в яких візантійська традиція була пронизана духом Заходу, з'явилися в часи Вазів, коли староруське мистецтво сягнуло свого розквіту. Проте цей розквіт тривав недовго і незабаром руське мистецтво розчинилося в італійському бароко. Богородчанський іконостас, про який йшлося у статті, був власністю монастиря Скит Манявський на Покутті. Після його закриття в часи імператора Йозефа, якийсь австрійський чиновник продав іконостас у Богородчани, в скромну дерев'яну церкву, таку тісну, що деякі образи довелося відтяти від комплексу, щоби вмістити його. Серед інших втрат були перемальовані невідомим художником деякі композиції та ушкоджені часом елементи. В. Дідушицький припускав, що мальовані образи іконостасу походили з XVI ст., а дерев'яні різьблені елементи – з XVIII ст. З погляду архітекτονіки цей іконостас перегукувався з іконостасом Бучацької церкви Св. Миколая. Як і там, усі зображені на цьому іконостасі постаті молилися на східний манер, але Богородиця і з нею деякі ангели мали складені на західний манер руки. Саме в цьому фрагменті автор бачив богородчанського майстра своєрідним посередником між Заходом і Сходом.

У цьому ж номері часопису був опублікований детальний звіт про археологічну виставку у Львові 1885 р., що супроводила таку небуденну подію, як перший з'їзд польських археологів [465, s. 207–218]. Порушувалося питання цілей і завдань саме львівського з'їзду. Вони були сформульовані у програмі зібрання і стосувалися актуальної для регіону дослідницької проблеми: відсутності домовленостей між представниками різних націй, що живуть на одній території, про збереження історичних та археологічних пам'яток власної культури та цивілізації. Організатори з'їзду вважали, що бережливе ставлення до артефактів минулого, особливо тих, що мають

мистецьку цінність, може згаснути, якщо не піднімати рівень зацікавленень з національного замилювання до наукових досліджень.

З метою реалізації цієї декларації дискусії на зібраннях мали провадитися двома мовами – польською та українською, а виставка пам'яток та екскурсія до Богородчан для ознайомлення з іконостасом, мали бути спільними. Приклад подав сам В. Дідушицький, виголосивши промову на відкритті з'їзду польською та українською мовами, а свою доповідь присвятив церковному малярству на Русі, характеризуючи його з погляду архітектури, живопису та різьби.

Найдавнішими русинськими архітектурними пам'ятками В. Дідушицький вважав тисові будівлі часів галицьких князів. З огляду на специфіку матеріалу, вцілів лише костел Святого Станіслава (церква Святого Пантелеймона) під Галичем. Споруджена згідно з візантійськими взірцями, ця будівля мала багато романських мотивів. На думку автора, цей храм постав у XIV ст. під угорським впливом, а польські елементи виявлялися лише у цегляних добудовах до цієї споруди.

До найдавніших руських малярських пам'яток автор залічував фрески в ягеллонській каплиці Вавеля, створені в часи Казимира Ягеллончика. У них візантійська традиція дещо відтінювалася мотивами західноєвропейського ренесансу. А власне розквіт руського малярства, на думку В. Дідушицького, настав у часи Сигізмунда III. До найвизначніших пам'яток тих часів він залічував богородчанський та львівський (церква Св. Параскеви-П'ятниці) іконостаси. А вже після козацьких воєн на руських землях запанувало бароко, що якнайкраще виявилось в бучацькому та краснопущанському іконостасах, які вирізнялися чудовими пластичними скульптурами з дерева.

Зауважимо, що не всі поділяли захоплення, з яким В. Дідушицький представляв руське мистецтво. Однак викликали зацікавлення питання, порушені в його дослідженнях, з огляду на новизну та певну сенсаційність для тих, хто ніколи не звертав на це уваги та навіть не припускав можливості існування руського мистецтва.

Ще раніше, у 1880 р., на першому з'їзді польських істориків ім. Я. Длугоша у Кракові М. Соколовський, з метою з'ясування рухомих, демаркаційних ліній східної та західної цивілізацій, також порушив питання руського мистецтва. М. Соколовський торкався тем, що виходили за межі вузькоспеціального дослідження і мали дискусійний характер, оскільки, всупереч поширеним уявленням, визнавав можливість існування руської школи малярства і зосереджував увагу дослідників на потребі вивчення польських впливів у процесі її становлення. Цю проблему живили також інші дослідники галицьких пам'яток старовини, як з польського, так і з українського боку. А згадувана виставка старожитностей стала своєрідною кульмінацією цих обговорень, різко розділивши думки її учасників.

Детально свою позицію М. Соколовський виклав у 1882 р., опублікувавши на сторінках «Przewodnika Naukowego i Literackiego» розвідку «Археологічні дослідження в Галичині». У цьому дослідженні він зробив огляд питань давньої архітектури та мистецтва Галицького краю, спираючись на дослідження І. Шараневича, працю Ю. Захаревича «Археологічні знахідки в Залукві над Дністром» («Dźwignia», 1882 р.) та статтю В. Дідушицького «Образ св. Іоана Хрестителя, знайдений в церкві св. Миколая в Бучачі» («Przegląd Archeologiczny», 1882 р.) [259, s. 1057–1072]. М. Соколовський апелював до дискусій, що точилися на Першому з'їзді істориків у Кракові в 1880 р. про важливість дослідження в історії Польщі не тільки впливів західної, латинської цивілізації, а й східної, грецької, що йшла через Русь з Візантії. Йшлося про важливість з'ясувати, як далеко на Схід просунулися романізм і готицизм, як вони вплинули на візантійські форми й особливості, та де, зрештою, пролягала ця, незалежна від політичних кордонів, лінія зустрічі Заходу і Сходу. Як підкреслювалось у «Щоденнику» з'їзду, «такі питання важливі не лише для польської історії, а й для всієї європейської культури, але тільки ми могли б дати на них докладні відповіді» [181, s. 111].

Добрий емпіричний матеріал для реалізації цього давали археологічні пошуки в Галичі та дослідження з історії руського мистецтва. На підставі

археологічних даних М. Соколовський виклав свої судження про початковий етап галицької архітектури, а вивчення Бучацького образу дало змогу виокремити грецькі й латинські символи в руському малярстві. На його переконання, різні групи архітектурного мистецтва на Русі (від Новгороду до Галича) «були позначені «яловістю» як фатальним знаком візантинізму. Жодна з них не розвинулася настільки, щоби показати виразний результат і не була в стані піднятися до вищої мистецької концепції, але всі відзначалися наявністю окремих рис» [259, s. 1070]. Ці риси якнайкраще проявлялися, на його думку, в давньому руському будівництві, коли на початках державного життя «загадкового північного сходу, латинська культура зі своїми романськими формами сягала в саме серце тих темних просторів і здобувала тут верх над візантинізмом» [259, s. 1070].

Що стосується живопису, то М. Соколовський полемізував з одним із дослідників цієї пам'ятки В. Дідушицьким, який відносив його до XV ст., бачив у його формі латинські та місцеві впливи і спорідненість з флорентійською школою живопису. М. Соколовський вважав цей образ візантійським твором, у якому були наявні західні композиційні мотиви. З цього приводу він зауважував: «Червона Русь, на найстаріших пам'ятках якої видно сліди візантійської та латинською культур, – природою свого розташування від перших століть власної історії була втягнута у сферу західного життя. І хоча латинські впливи, починаючи з XII ст., поширювались усе далі на схід, вони ніде не залишили таких слідів, як на Русі» [260, s. 13]. Ілюструючи це, автор навіть вийшов за межі образотворчого мистецтва і став апелювати до творчості С. Оріховського (Роксолана) – «найвідомішого репрезентанта Ренесансу в Польщі, у творах якого «вітчизна (Русь. –Л. Л.) зверталася до світла західної цивілізації, а дух Унії над нею здіймався від найдавніших часів» [260, s. 13–14].

А от з трибуни «Kwartalnika Historycznego» пролунала доволі різка критика цих досліджень М. Соколовського та В. Дідушицького. Крайове археологічне товариство з нагоди проведення у Львові Археологічного з'їзду

(9–11 вересня 1885 р.) зорганізувало польсько-руську археологічну виставку, яка тривала з 9 по 30 вересня 1885 р. [312]. На згадку про цей захід уже після закриття експозиції у 1886 р. було видано альбом із репродукціями окремих експонатів та супровідними статтями, укладеними В. Дідушицьким, Л. Вежбіцьким та М. Соколовським [610, s. 235–247]. Уже за рік у першому номері «Kwartalnika Historycznego» бачимо великий огляд цього альбому, який підготував В. Лозінський. Він, зокрема, стверджував, що ця виставка старожитностей не мала ані наукових, ані політичних здобутків, і з приводу останнього писав: «Трохи показово названа польсько-руською, мала бути єдиним аргументом, чи компліментом на честь окремої руської цивілізації краю, пробою утравізму на теренах археології та мистецтва» [156, s. 24]. Ба більше, В. Лозінський стверджував, що «результати цієї виставки настільки нікчемні, що якби не вступна стаття до видання М. Соколовського про руське малярство, там не було б що критикувати» [156, s. 24]. Невелика за обсягом передмова М. Соколовського визнавалася рецензентом за «поважну, написану з метою, зі смаком, з ерудицією». Однак це не заважало В. Лозінському заперечувати русинське мистецтво як окреме явище, а те, що М. Соколовський приймав за вияв феномену самотності руської школи, вважати лише свідченням взаємопроникності та взаємовпливів східного та західного мистецтв [156, s. 25].

У тому ж номері часопису «Kwartalnik Historyczny» була уміщена велика, полемічна за характером, стаття В. Лозінського з приводу згадуваної вище праці В. Дідушицького про іконостас богородчанської церкви як «найновіший документ у справі руського малярства». Полемізуючи з автором В. Лозінський зазначав, що «піддаючи науковій критиці це дослідження, безсумнівним залишається його громадське значення, але оскільки будь-яке дослідження потребує опозиції, то просимо не підозрювати нас у негативному ставленні до самої проблеми, якщо у канонізаційному процесі «руського мистецтва» дозволимо собі виступити у ролі «адвоката диявола». Нами керує

не антагонізм до справи, а лише антагонізм до методи, що акцептує тезу, яка ще не виросла з досліджень і потребує доведення» [270, s. 150].

Головна суперечка у цій статті також точилась довкола питання існування руської школи малярства, яка, на думку В. Дідушицького, виробилась під впливом вільної західної цивілізації, під відкритим небом європейського мистецтва [90, s. 91–130]. У свою чергу В. Лозінський на підставі власного стильового, композиційного й колористичного аналізу елементів іконостасу та малярської техніки припускав, що ця пам'ятка сакрального мистецтва не могла бути витвором окремої руської школи і ставив під сумнів існування останньої взагалі. Особливістю статті В. Лозінського було те, що автор подав розлогий аналіз історії манявського монастиря, ґрунтований на дослідженнях українських учених І. Вагилевича, Ю. Целевича та А. Петрушевича. Прикметним, однак, є те, що у своїх припущеннях В. Лозінський керувався лише текстом дослідження В. Дідушицького та монохромними рисунками, якими воно супроводжувалось, і сам зазначав те, що через недостатню кількість іконографічних та історичних підстав не зміг зробити остаточних висновків з цього питання [270, s. 149–209].

Значну частину змісту видань становили історико-краєзнавчі розвідки, покликані розбудити інтерес до пізнання минулого «малої батьківщини» та сприяти формуванню патріотичних почуттів. Прикметною особливістю цих публікацій часописів була романтизація минулого. З професіоналізацією історичних студій такі розвідки ставали більш фаховими, а місце легенд і переказів посідали наукові опрацювання джерел, ґрунтовані на застосуванні критичного методу. Модернізація краю, зокрема, створення мережі залізничних колій, відкривала ще й перспективи подорожей та сприяла появі туристично-краєзнавчих розвідок. Цікавий пласт інформації про минуле краю відкривали також етнографічні нариси, лейтмотивом яких було замилювання народною культурою, традиціями і звичаями, чим підкреслювалася прихильність до місцевого русинського населення. Відзначимо також, що

окремі ретельно зібрані польськими дослідниками етнографічні відомості, зберігають свою актуальність і до нині.

Історія грецької віри та Східної церкви еволюціонувала протягом окресленого періоду від спроб з'ясування, чия віра краща до намагання розібратися у нюансах релігійної політики держави та еволюції внутрішньої історії католицизму і православ'я. Стрижневою темою була Берестейська унія, трактування значення якої в українській історіографії в 80–90-х рр. XIX ст. змінилося і вже не розглядалося як негативне, впроваджуване силовими методами явище, що зближувало позиції польських та українських дослідників. Унія відтепер сприймалася як доповнення й оновлення стародавньої традиції, як чинник, що поєднав Русь із західноєвропейською цивілізацією, і в цьому контексті велике значення надавалося дослідженням історії освіти, зокрема уніатської, на Правобережжі наприкінці XVIII ст., після ліквідації мережі навчальних закладів ордену єзуїтів.

Як бачимо з матеріалів часописів, зауважуваними в XIX ст. стали українська мова та література, що еволюціонували від потреби доводити свою окремішність і самобутність до професіоналізації та інституалізації студій над їх генезою. Проте це поширювалося не на всі вияви української культури, про що свідчать гострі дискусії з історії буття/небуття українського мистецтва, які спалахнули в середовищі польських дослідників старовини у 2-й пол. 80-х рр. XIX ст.

Отже, наприкінці третього десятиліття XIX ст. у Львові розпочалося видання першого наукового часопису – друкованого органу бібліотеки Оссолінських, значну частину змісту якого займала українська тематика. У перші роки існування виданням керував Ф. Сярчинський, який провадив його у дусі ідей Просвітництва, представляючи українське минуле як елемент польської національної історії та трактуючи українців у категоріях «свійщини», визначаючи, проте, їхню етнічну незалежність.

З поширенням у польській історіографії ідей романтизму, що припав на час між повстаннями 1830–1831 рр. та 1863–1864 рр., історія починає

розумітися не лише як інструмент пізнання минулого, а й як засіб у політичній боротьбі за незалежність польської держави. Переломним моментом в оцінках українського минулого цього романтичного періоду став 1848 рік, коли в ході Весни народів у Австрійській імперії українці вперше виступили як самостійна політична сила. З приводу повстання 1848 р. виникали альянси, пов'язані з подіями 1648 р., актуалізувався інтерес до цих подій, що породжували образ українця-розбійника. Та назагал українська проблематика на сторінках тогочасних видань відтісняється на мааргінес, а домінантною тематикою стає минуле польської держави, що ставить перед історією завдання формувати політичне мислення й зміцнювати «дух нації».

Повернення інтересу до образу України і українців у публічному історіографічному просторі львівської наукової періодики відбувається вже в середині 70-х рр. XIX ст., коли у Східній Галичині практично одночасно з'являються два видання: «Przegląd Poświęcony Etnografii, Historji i Literaturze Polski i Krajów Ościennych» Ф. Духінського та «Przegląd Archeologiczny» С. Кжижановського. Перше видання, абсолютно українофільське, проіснувало кілька місяців, і було виразником романтизованої теорії про спорідненість польського й українського народів та необхідність маніфестації самості, окремішності буття українців, про яких майже нічого не було відомо у західному світі. На шпальтах цього видання українці постають народом, який, через фальсифікації історії, був позбавлений права на власне минуле, несправедливо забутий.

Другий часопис став друкованим органом Крайового археологічного товариства у Львові, очільники якого не перебували у фаворі «офіційної» історії, що, з одного боку сцієнтизувалася, а з іншого – політизувалася. Тому вони, об'єднані інтересом до археології як культури, не почувалися політично зобов'язаними і стояли на засадах наукової толеранції. У вивченні давньої історії члени археологічного товариства апелювали до спільної польсько-української участі у дослідженні минулого. Часопис «Przegląd Archeologiczny» відкривав свої шпальти для вивчення культурної спадщини без огляду на

національність дослідників чи приналежність артефактів. Свідченням цього стало залучення до співпраці українських учених А. Петрушевича й І. Шараневича та публікації здобутків їхньої наукової діяльності, що відкрили цілий пласт археологічних джерел для вивчення давньої історії Галицько-Волинського князівства. Окрім цього, опубліковані у виданні перші, дещо аматорські розвідки про русинське сакральне мистецтво та архітектуру як окремий стиль, не лише сколихнули гострі наукові дискусії й активізували дослідження у цьому напрямку, а й стали своєрідним маніфестом історичності українців, демонстрацією їхньої національної та культурної самобутності, зрештою, ознакою цивілізованості.

У той же час розпочав свою тривалу діяльність видавничий проєкт «Przewodnik Naukowy i Literacki», що став, за задумом авторів, засобом поширення у краї польської культури і відстоював попередніх видань, інтереси та завдання. Їх реалізація мала свою специфіку, пов'язану з редакційною політикою видання, що до 1887 р. було неофіційним органом дидактичної школи Ксаверія Ліске і ще тривалий час залишалося високорівневим та авторитетним науковим часописом. На його сторінках українська тематика з'являлася як в опрацюванні фахівців, так і у розвідках аматорів, найбільш яскравим представником яких став прихильник націонал-демократичної політичної течії Ф. Равіта-Гавронський, апологет героїзації «кресової історії», чий критичні оцінки минулого України та українців, хоч і викликали несприйняття та критику сучасників, проте мали неабиякий вплив на читачів, закріплюючи в їх уяві негативні образи.

Хвиля неоромантизму, яка здійснювалася в історичній науці початку ХХ ст., вилилася у появу власного видавничого проєкту Ф. Равіти-Гавронського «Ruś». У цьому часописі він зібрав однодумців, об'єднаних «моральним обов'язком обороняти історію від усього «не-польського» будь-якими доступними способами, зокрема й через провадження освітньо-пропагандистської діяльності, в якій тенденційно підібрані історичні сюжети

давали яскравий ілюстративний матеріал для сприйняття українців як деструктивного елемента польської історії.

Подібні настрої напередодні Першої світової війни знаходили відгук у таких провінційних східногалицьких виданнях, як, наприклад, «Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Przemyślu», діяльність якого спрямовувалася на створення місцевого «вогнища» польської культури, що унеможливлювало інтерес до культурно-історичного минулого України.

Цілком інші позиції відстоювали автори таких універсальних та спеціалізованих наукових видань, як «Kwartalnik Historyczny» (а також утравквістичний часопис «Rocznik Kółka Naukowego Tarnopolskiego» – організації, що діяла під егідою Історичного товариства) та «Miesięcznik Heraldyczny», котрі реєспрезентували професійні об'єднання науковців. Найперше це проявлялося у високому науковому рівні публікацій. Важливо також зазначити, що до вивчення української тематики автори цих видань залучали не лише польських, а й українських науковців, що сприяло розгортанню наукових дискусій та виводило дослідження на новий, критичний рівень. Прикметно, що гострота українсько-польської теоретичної дискусії, що значно зросла на початку ХХ ст., на сторінках цих часописів, ніколи не виходила за межі академічного тону, хоч завжди корелювала з політичною напругою у відносинах сторін. Польські вчені, перебуваючи під потужними асиміляційними впливами німецької та російської держав, зі співчуттям ставилися до намагання українських колег чинити опір офіційній російській історичній ідеології, яка не визнавала самостійності й окремішності історії українського народу та його культури. Саме тому загальний тон наукової критики у цих виданнях був радше доброзичливим і позитивним, аніж негативним, а сприйняття України та українців найбільш реалістичним. Це пояснюється також подібністю завдань, які стояли перед польською та українською історіографіями кінця ХІХ – початку ХХ ст., і спільністю теоретико-методологічних пріоритетів, що перебували в річищі позитивістської парадигми.

ВИСНОВКИ

1. У вивченні східногалицької історичної наукової преси виокремлюємо чотири етапи. Перший охоплює XIX – початок XX ст. – час, коли з'являються та функціонують різноманітні історичні наукові часописи, що стають предметом осмислення як явище загального пресового руху та як медійні трибуни репрезентованих ними інституцій. Другий – припадає на міжвоєнні роки, коли в історичній науці незалежної Польщі розпочалося осмислення ролі й значення діяльності історіографічних осередків періоду бездержавності. Третій етап охоплює 1945–1989 рр. Тогочас з'являються перші синтези з історії польської преси, досліджується історія регіональних спеціалізованих видань у контексті вивчення минулого організацій, при яких вони діяли, та спостерігається значне зростання інтересу до діяльності окремих часописів. На тому етапі дослідження історіографічної проблематики перебувало під впливом домінуючої в ПНР марксистської ідеології, що спонукала дослідників розставляти певні концептуальні акценти. Четвертий етап історіографії – сучасний – від кінця 1980-х рр. до сьогодення. Він характеризується появою низки спільних польсько-українських дослідницьких програм, спрямованих на вивчення історико-культурного середовища Галицького регіону, в яких звернено увагу на функціонування окремих часописів, діяльність їхніх творців, розгорнуті історіографічні дискусії тощо. Ці історіографічні напрацювання містять низку ідей зі значним потенціалом розвитку. Цим зумовлене і наше звернення до вивчення означеної теми. В історіографії дотепер не було синтетичного дослідження польських історичних наукових часописів Східної Галичини XIX – початку XX ст. Вивчалися лише окремі аспекти проблеми пресознавчого та конкретно-історіографічного характеру, що стосувалися питань функціонування окремих видань.

2. Особливість джерельної бази дослідження полягає у її спрямованості на вивчення історії діяльності та змістового наповнення низки наукових періодичних видань Східної Галичини в історичному проміжку ХІХ – початку ХХ ст. Джерельна база дослідження репрезентована як опублікованими, так і архівними матеріалами. Відповідно до сучасної методики системно-структурного аналізу, нами виокремлено три основні джерельні комплекси: «конкретний текст» – матеріали власне часописів; «великий текст», що охоплює матеріали, які відображають складний механізм функціонування досліджуваних видань; «історико-культурний контекст» – сукупність матеріалів, які характеризують досліджувану епоху та особливості інтелектуального життя ХІХ – початку ХХ ст. До першого комплексу джерел входять дослідницькі матеріали видань (статті, рецензії, полеміки, джерела, інформаційні повідомлення) та хронікальні матеріали (звіти, редакційні звернення). Серед джерел другого комплексу важливе місце посідають архівні матеріали (архіви редакцій та документи з особових фондів учених), епістолярій, щоденники, мемуари безпосередніх учасників видавничого процесу та історіографічні опрацювання. Третій комплекс джерел дає можливість реконструювати атмосферу доби, повніше дослідити обставини функціонування видань, їх сприйняття у суспільстві. Це насамперед нариси польської історіографії, бібліографічно-довідкова література, джерела особового походження. Загалом вивчення джерельної бази, засноване на сучасній методології, дало змогу всебічно дослідити предмет, досягти мети дослідження та вирішити поставлені наукові завдання.

3. Східногалицькі терени з центром у Львові демонстрували неабиякий видавничий плюралізм, що виявлявся як у видовій різноманітності видань, так і у специфіці їх змістового наповнення. Початки становлення історичної преси пов'язані з діяльністю криптоісторичних видань Оссолінеуму, очолюваних Ф. Сярчинським, К. Слотвінським, А. Клодзінським, А. Бельовським. На сторінках часописів міжповстанневого

періоду домінували романтичні наративи, що еволюціонували від постпросвітництва до передпозитивізму. Відповідно до них на авансцену інтелектуального життя вийшла ідея «народу», підживлювана спогадами про велич минулого з його неминущими цінностями. Ці видання мали яскраву краєзнавчу спрямованість, наповнювалися історичними матеріалами, літературними творами, інформацією про життя краю.

Уже в середині 60-х рр. XIX ст. позитивістично-ранкеанська модель історичної науки з її гаслами верифікованості, взорованої на природничий стандарт наук, а також із пропагандою ідей «органічної праці» задля порятунку нації, помітно вплинула на видавничі процеси в Галицькому краї. У 1872 р. з'явився «Dodatek Miesięczny do «Gazety Lwowskiej», а за рік він був трансформований у «Przewodnik Naukowy i Literacki», що став неофіційним органом тодішньої польської історіографії. Цей часопис увійшов в історію як східногалицьке наукове видання, яке проіснувало найдовше і стало «містком» для дослідників у їхньому прямуванні до позитивізму. Його творцем був В. Лозінський, який упродовж десяти років очолював редакцію видання і заклав підвалини її політики, спрямованої на поширення в Галицькому краї польської культури.

Романтичні та неоромантичні візії минулого покликали до життя не тривалі, але яскраві, виразно ідеологічні проекти, спільним інтересом яких була українська минувшина, в оцінках якої вони займали полярні позиції – від абсолютного захоплення («Przegląd Poświęcony Etnografii, Historii i Literaturze Polski i Krajów Ościennych», 1875 р.) до гострого критицизму («Ruś», 1911 р.). Перше видання стало трибуною для виголошення контрверсійних слов'янофільських ідей Ф. Духінського, а друге – рупором націонал-демократичної ідеології, сповідуваної Ф. Равітою-Гавронським.

З поступом історичної науки, поширенням її у провінції й появою там наукових гуртків почали з'являтися регіональні видання краєзнавчого характеру, що у ставленні до спільного польсько-українського минулого мали протилежні погляди – утравкістичний «Rocznik Kółka Naukowego

Tarnopolskiego» (1893 р.), що відкривав свої шпальти для українських дослідників, та зорієнтований на відстоювання польськості в Галицькому краї «Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Przemyślu» (1909 р.)

4. Поява у другій половині XIX ст. на теренах Східної Галичини спеціально-історичної преси безпосередньо пов'язана зі зростанням суспільної активності освічених станів, що почали об'єднуватися у перші наукові товариства. Інтерес до пошуку і збереження матеріальних пам'яток старовини покликав до життя Крайове археологічне товариство, виразником якого став часопис «Przegląd Archeologiczny» (1876 р.). Спеціалізація історичної науки початку XX ст. вилилася у створення Геральдичного товариства з його друкованим органом – часописом «Miesięcznik Heraldyczny» (1908 р.). Історія цих видань тісно переплетена з діяльністю організацій, які їх заснували, а політика видань визначалася їхніми редакторами: С. Кжижановським та В. Дідушицьким у часописі «Przegląd Archeologiczny» та В. Семковичем у часописі «Miesięcznik Heraldyczny». Попри те, що функціонували ці видання у Львові, їх генеза пов'язана з Краковом, що свідчить про тісні наукові взаємини в краї. На сторінках цих видань виразно домінувала українська проблематика. Автори «Przeglądu Archeologicznego» обстоювали ідею об'єднання зусиль поляків та українців у порятунку та дослідженні пам'яток старовини, обравши символом такого союзу давньослов'янське божество (Святовіда) та залучали до співпраці українських учених. Творці «Miesięczника Heraldycznego» вели тривалі дискусії з дослідниками, котрі ставили під сумнів статус шляхетських родів, що походили з українських теренів.

5. Процеси інституціоналізації та професіоналізації історичних студій у Східній Галичині у середині 80-х рр. XIX ст. перейшли на вищий фаховий рівень, коли тут було створене перше польське професійне Історичне товариство (1886 р.), а його вісником став часопис універсального характеру «Kwartalnik Historyczny» (1887 р.). Інспіратором цього проекту був К. Ліске, з діяльністю якого пов'язані радикальні зміни, що відбулися в

історичній науці регіону протягом 70–80 рр. XIX ст. Саме він цілеспрямовано і послідовно впроваджував тут нову позитивістичну методу, а його плідна педагогічна діяльність дає підстави говорити про існування на теренах Східної Галичини історико-дидактичної наукової школи К. Ліске. Реалізували ідею створення професійного історичного часопису учні К. Ліске – Ф. Папе, Л. Фінкель та О. Бальцер, а багатолітнім хранителем напрацьованих редакційних стратегій був А. Семкович.

Обране авторами часопису критичне амплуа на тривалий час визначило його редакційну політику, спрямовану на утримання високих стандартів наукового дослідження. По мірі того, як регіональне Історичне товариство залучало до своїх лав дослідників з-поза меж краю, його часопис ставав загальнонаціональною трибуною польських істориків, що, проте, не обмежувало співпрацю з «*Kwartalnikiem Historycznym*» представників інших націй. Свідченням цього було активне залучення до роботи у виданні українських учених, яке не припинялося навіть у часи загострення польсько-українських протистоянь. Окреслений у статуті Історичного товариства інтерес до минулого Галицького регіону перетворював часопис на арену розгортання часом дуже гострих польсько-українських дискусій, які, втім, ніколи не виходили за межі академічної етики, що дає підстави говорити про національну коректність та толерантність редакційної політики видання.

6. Універсальність та фаховість часопису «*Kwartalnik Historyczny*», високорівневість його матеріалів акумулювалися у закріпленій за ним метафорі «дзеркала» польської історіографії кінця XIX – початку XX ст., у якому відображалися усі її злети та падіння. Свідченням цього є гострі дискусії на шпальтах часопису стосовно впровадження та відстоювання критичного методу в історичних дослідженнях, участь у полеміках щодо синтези історії Польщі й навіть в обороні права на власне минуле у відповідь на атаки представників історіографій сусідніх держав. Вагомим є внесок авторів часопису «*Kwartalnik Historyczny*» також у дослідження історико-культурної тематики, що було пов'язане з потребою збереження

історичної пам'яті народу в часи бездержав'я. Одним зі шляхів подолання тієї суспільної травми, якою була для Польщі наприкінці XVIII ст. втрата держави, стала героїзація власного минулого, що на сторінках видання проявилось в посиленій увазі до персонажів минулого, чия діяльність була пов'язана із заснуванням польської держави, її розбудовою чи боротьбою за незалежність. Аналіз матеріалів видання дає підстави констатувати, що у багатьох питаннях «Kwartalnik Historyczny» був не лише віддзеркаленням змін, що відбувалися у польській історичній науці, а й також її рушієм, відкриваючи свої шпальти для теоретико-методологічних обговорень і реагуючи на гострі суспільні виклики XX ст.

7. В умовах багатокультурності історіографічного середовища східногалицького регіону XIX – початку XX ст. фахова періодика набувала особливої комунікативної функції. Окрім своїх безпосередніх завдань, пов'язаних із репрезентацією здобутків певного наукового осередку, вона також була спрямована на вироблення стратегії стосунків із представниками інших національних середовищ, передусім українського. Непрості українсько-польські відносини, обтяжені спільним історичним минулим, особливо рельєфно виявлялися в XIX – на початку XX ст. в Східній Галичині – терені безпосередньої взаємодії сторін. Це зумовлювало гостроту сприйняття тут «українського питання», що добре простежується на сторінках місцевих польських періодичних наукових видань. Автори аналізованих матеріалів демонстрували різний ступінь зацікавлення українською тематикою, що зумовлювалося характером часописів та їх ідеологічною спрямованістю. Дослідження статей, оглядів та наукових полемік, що закарбували в собі уявлення про Україну та українців, дає підстави констатувати залежність їх сприйняття від суспільно-політичних обставин у краї. Найдинамічніший образ українців поставав у поданні авторів криптоісторичних видань, на шпальтах яких бачимо широкий спектр оцінних характеристик: від позитивного трактування «братнього слов'янського народу зі славним минулим» до негативних конотацій

українців як бунтівників і руйнівників. Виваженішими були оцінки авторів спеціально-історичних та універсальних видань, що досліджували минуле зі суто наукових позицій, маючи на меті пошуки історичної правди, а не історичних виправдань.

Польська наукова періодика Східної Галичини тривалий час (фактично до приїзду у Львів М. Грушевського) була чи не єдиною фаховою трибуною для представників головно правобережної української історичної науки. На шпальтах історичних видань від 30-х рр. XIX ст. публікували свої праці В. Левицький, І. Вагилевич, А. Петрушевич, І. Шараневич, І. Франко, М. Кордуба, О. Колесса, К. Студинський та інші, що визначає важливість польської наукової періодики для становлення української професійної історіографії.

8. Польська наукова періодика Східної Галичини посідала вагоме місце в історіографічному русі XIX – початку XX ст. Рухаючись від малотиражних регіональних часописів першої половини XIX ст. до масштабних проєктів початку XX ст., автори цих видань насправді нелегко торували собі дорогу. Запроваджуючи нові стандарти історіописання, розгортаючи наукові дискусії, інформуючи про новинки історичної науки, порушуючи недосліджені теми, східногалицькі часописи стали вагомим феноменом історіографії та відіграли ключову роль у становленні не тільки місцевого історіографічного осередку, а й усієї польської історичної науки XIX – початку XX ст.

Насамкінець зазначимо, що подальше вивчення проблеми має великі дослідницькі перспективи. Вельми цікавими видаються компаративні студії польської та української історичної наукової преси регіону чи порівняння видавничих проєктів Кракова та Львова. На сторінках східногалицьких історичних наукових видань чимало матеріалів стосується окремих дисциплін, наприклад історії культури, освіти та шкільництва, релігії, що також уможливило б подальші дослідження у цьому напрямку. Перспективним, із огляду на популярність у вказаний період

річпосполитської тематики, виглядає опрацювання литуаністичних сюжетів. Застосування апробованої моделі реконструкції історії преси відкриває нові дослідницькі обрії для комплексного вивчення видавничих процесів у цілому Галицькому регіоні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

НЕОПУБЛІКОВАНІ ДЖЕРЕЛА

Архівні документи

Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України.

Відділ рукописів (ВР ЛННБ)

1. ВР ЛННБ. Ф. 9 (С. Інґлот), № 1104–1107. (Рецензії, інформація про наукове життя). Арк. 1–1300.
2. ВР ЛННБ. Ф. 18 (Ф. Буяк). п. 4 (Кореспонденція). Арк. 1–138.
3. ВР ЛННБ. Ф. 98 (В. Рольний). №98. (Офіційне і ділове листування з науковими установами, товариствами і окремими вченими). Арк. 1–215.
4. ВР ЛННБ. Ф. 108 (К. Соханевич), № 79, п. 26 (К. Sochaniewicz «Kwartalnik Historyczny w ostatnim dziesięcioleciu 1914–1924»). Арк. 1–15.
5. ВР ЛННБ. Ф. 136 (Л. Харевичова), № 3, п. 1 (Автобіографія). Арк. 1–15.

Наукова бібліотека Львівського національного університету.

Відділ рукописів (ВР НБ ЛНУ)

6. ВР НБЛНУ. №2448 IV (Матеріали ПІТ у м. Львові за 1914–1916, 1926, 1937, 1938 р.).

Державний архів Львівської області (ДАЛО)

7. ДАЛО. Ф. 1 (Львівське Воєводське управління). Оп. 54. № 1414. Statut Towarzystwa Historycznego (документація з реєстрації статуту у різні роки). Арк. 1–128.

8. ДАЛО. Ф. 26 (Львівський королівський університет ім. Франца Йосипа. Університет ім. Яна Казимира у Львові). Оп. 7. № 329. (K. Liske, W jaki sposób dałby się rozbudzić i rozwinąć ruch naukowy na prowincji). Арк. 1–2.
9. ДАЛО. Ф. 26 (Львівський королівський університет ім. Франца Йосипа. Університет ім. Яна Казимира у Львові). Оп. 7. № 811. (Кореспонденція редакції). Арк. 4–53.
10. ДАЛО. Ф. 26 (Львівський королівський університет ім. Франца Йосипа. Університет ім. Яна Казимира у Львові). Оп. 7. № 811. Кореспонденція редакції: (О. Галецький до секретаріату ІТ 3 січня 1920 р.). Арк. 4.
11. ДАЛО. Ф. 26 (Львівський королівський університет ім. Франца Йосипа. Університет ім. Яна Казимира у Львові). Оп. 7. № 811. Кореспонденція редакції: (Ю. Дамбковський до редакції «КІ», 20 лютого 1920 р.). – Арк. 15.
12. ДАЛО. Ф. 26 (Львівський королівський університет ім. Франца Йосипа. Університет ім. Яна Казимира у Львові). Оп. 7. № 811. Кореспонденція редакції: (М. Балабан до (Л. Фінкеля?), 8 квітня 1920 р.). – Арк. 29.
13. ДАЛО. Ф. 26 (Львівський королівський університет ім. Франца Йосипа. Університет ім. Яна Казимира у Львові). Оп. 7. № 811. Кореспонденція редакції: (А. Семкович до Л. Фінкеля, 24 червня 1920 р.). Арк. 53.

Центральний державний історичний архів України, м. Львів

(ЦДІАЛ України)

14. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво). Оп. 25. Спр. 48. Арк. 21.
15. ЦДІАЛ України. Ф. 192 (Крайове археологічне товариство). Оп. 1. Спр. 1. Арк. 1–22, 36.
16. ЦДІАЛ України. Ф. 192 (Крайове археологічне товариство). Оп. 1. Спр. 2. Арк. 1, 3, 5, 7; Спр. 14. Арк. 23.
17. ЦДІАЛ України. Ф. 192 (Крайове археологічне товариство). Оп. 1. Спр. 3. Арк. 1.

18. ЦДІАЛ України. Ф. 192 (Крайове археологічне товариство). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 4.
19. ЦДІАЛ України. Ф. 192 (Крайове археологічне товариство). Оп. 1. Спр. 6. Арк. 17–22 (Statut Towarzystwa).
20. ЦДІАЛ України. Ф. 192 (Крайове археологічне товариство). Оп. 1. Спр. 7. Арк. 25–27; Арк. 28; Арк. 43–43 зв; Арк. 44.
21. ЦДІАЛ України. Ф. 192 (Крайове археологічне товариство). Оп. 1. Спр. 10. Арк. 31, 38 зв.
22. ЦДІАЛ України. Ф. 192 (Крайове археологічне товариство). Оп. 1. Спр. 12. Арк. 37, 49, 51–53 зв, 57, 67–68 зв.
23. ЦДІАЛ України. Ф. 192 (Крайове археологічне товариство). Оп. 1. Спр. 14. Арк. 19, 22–23.
24. ЦДІАЛ України. Ф. 192 (Крайове археологічне товариство). Оп. 1. Спр. 21. Арк. 3 зв; Спр. 26. Арк. 30.
25. ЦДІАЛ України. Ф. 192 (Крайове археологічне товариство). Оп. 1. Спр. 23. Арк. 7, 27–28, 30.
26. ЦДІАЛ України. Ф. 482 (Gazeta Lwowska). List A. Kraushara do redakcji «Przewodnik Naukowy i Literacki» (od 20.10.1895). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 75.
27. ЦДІАЛ. Ф. 482 (Gazeta Lwowska). List K. Pułaskiego do redakcji «Przewodnik Naukowy i Literacki» (od 07.04.1886). Оп. 1. Спр. 6. Арк. 45.
28. ЦДІАЛ України. Ф. 711 (Польське історичне товариство). Оп. 1. Спр. 2 (Листування редакції часопису з Львівським Воєводством). Арк. 1–11.
29. ЦДІАЛ України. Ф. 711 (Польське історичне товариство). Оп. 1. Спр. 16, 22, 65–94 (Фінансові документи Історичного товариства).
30. ЦДІАЛ України. Ф. 711 (Польське історичне товариство). Оп. 1. Спр. 22 (Листування з Крайовим Сеймом про асигнування коштів на потреби Товариства, 1888–1905 рр.). Арк. 7, 12, 13.
31. ЦДІАЛ України. Ф. 711 (Польське історичне товариство). Оп. 1. Спр. 22 (Чорновик листа Л. Фінкеля до Сейму, 1888 р.). Арк. 2–6.

32. ЦДІАЛ України. Ф. 711 (Польське історичне товариство). Оп. 1. Спр. 89 (Книга квитанцій про сплату членських внесків за 1910 р.). Арк. 166–167.
33. ЦДІАЛ України. Ф. 711 (Польське історичне товариство). Оп. 1. Спр. 90 (Список членів Товариства з відмітками про сплату членських внесків за 1915, 1916 та 1917 роки). Арк. 2.
34. ЦДІАЛ України. Ф. 711 (Польське історичне товариство). Оп. 1. Спр. 103–108 (Кореспонденція редактора часопису О. Семковича).
35. ЦДІАЛ України. Ф. 711 (Польське історичне товариство). Оп. 1. Спр. 103 Кореспонденція редактора часопису О. Семковича: (О. Брікнер до О. Семковича 21.04.1921 р.). Арк. 2.
36. ЦДІАЛ України. Ф. 711 (Польське історичне товариство). Оп. 1. Спр. 103 Кореспонденція редактора часопису О. Семковича: (Л. Бялковський до О. Семковича 30.11.1921 р.). Арк. 5.
37. ЦДІАЛ України. Ф. 711 (Польське історичне товариство). Оп. 1. Спр. 103 Кореспонденція редактора часопису О. Семковича: (О. Галецький до О. Семковича 07.01.1921 р.). Арк. 7.
38. ЦДІАЛ України. Ф. 711 (Польське історичне товариство). Оп. 1. Спр. 109–125 (Кореспонденція редактора часопису Я. Птасьніка).
39. ЦДІАЛ України. Ф. 711 (Польське історичне товариство). Оп. 1. Спр. 114 Кореспонденція редактора часопису Я. Птасьніка: (О. Кавалек до Я. Птасьніка, 16.04.1923 р.). Арк. 10.
40. ЦДІАЛ України. Ф. 711 (Польське історичне товариство). Оп. 1. Спр. 114 Кореспонденція редактора часопису Я. Птасьніка: (В. Конопчинський до Я. Птасьніка, 27.06.1927 р.). Арк. 42.
41. ЦДІАЛ України. Ф. 711 (Польське історичне товариство). Оп. 1. Спр. 126 (Кореспонденція голови Товариства С. Закшевського). Арк. 1–103.
42. ЦДІАЛ України. Ф. 711 (Польське історичне товариство). Оп. 1. Спр. 127–130 (Кореспонденція редакції часопису з науковими установами та організаціями).

43. ЦДІАЛ України. Ф. 711 (Польське історичне товариство). Оп. 1. Спр. 128
Кореспонденція редакції часопису з науковими установами та організаціями:
(листування фірм, товариств і приватних осіб про передплату «КН» у 1904–
1928 рр.). Арк. 11–42.
44. ЦДІАЛ України. Ф. 711 (Польське історичне товариство). Оп. 1. Спр. 128
Кореспонденція редакції часопису з науковими установами та організаціями:
(листування фірм, товариств і приватних осіб про передплату «КН» у 1887–
1903 рр.). Арк. 79.
45. ЦДІАЛ України. Ф. 711 (Польське історичне товариство). Оп. 1. Спр. 131
(лист з Міністерства віросповідання і освіти про надавання 500 тис. марок на
видавничі проекти Товариства). Арк. 15.
46. ЦДІАЛ України. Ф. 711 (Польське історичне товариство). Оп. 1. Спр. 131
(лист про пожертву Видавничим інститутом «Бібліотека Польська» 1 млн.
марок на видання часопису). Арк. 1.

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie

47. Sygn. 121. Teczka personalna Władysława Semkowicza. Akta Ministerstwa
Wyznań i Oświecenia.

Archiwum Polskiej Akademii Nauk. Oddział w Warszawie (APAN Warszawa)

48. APAN Warszawa. РТН. Redakcja «Kwartalnika Historycznego» – I–3.
Sygn. 248 (korespondencja M) – (п'ять листів директора Дрогобицької гімназії
Майхровича до редакції «КН»). Арк. 4–8.
49. APAN Warszawa. РТН. Redakcja «Kwartalnika Historycznego». I–3.
Sygn. 249 (korespondencja 1899–1913 – листи Вацлава Мейбаума до редакції
«КН»). Арк. 17–18.

Muzeum Narodowe w Warszawie

50. Muzeum Narodowe w Warszawie. Archiwum Franciszka Rawity-Gawrońskiego. Dział Dokumentacji Ikonograficznej, sygn. 1125/2.
51. Muzeum Narodowe w Warszawie. Archiwum Franciszka Rawity-Gawrońskiego. Ruś: korespondencja. Listy H. Polaczkówny (z lat 1910–1911) i S. Sohaniewicza (z lat 1911–1912) sygn. 1125/2.
52. Muzeum Narodowe w Warszawie. W sprawie wydawnictwa czasopisma historycznego «Ruś». Archiwum Franciszka Rawity-Gawrońskiego, sygn. 1125.

Archiwum Nauki PAN i PAU. Oddział w Krakowie (PAN i PAU Kraków)

53. PAN i PAU Kraków. Zespół PTH, jednostka nr. 5. Wykaz członków Oddziału PTH z 1913 r. (księga składek). Непагіновані сторінки.
54. PAN i PAU Kraków. Zespół PTH, jednostka nr. 27. Finanse, kwity, rozliczenia. Непагіновані сторінки.

Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie. Rękopisy

(Rkps. PAU i PAN Kraków)

55. Rkps. PAU i PAN Kraków. 5431. 4. (Polska historia Kościoła na podstawie «Kwartalnika Historycznego» 1901–1908 i «Przeglądu Historycznego» 1905–1908, oprac. Ignacy Swirut słuchacz 1 r. teologii we Lwowie, 8 czerwca 1909 r.). Арк. 90–126.

Biblioteka Jagiellońska w Krakowie. Rękopisy (Rkps. BJ)

56. Rkps. BJ. 9564 III. (Зауваги К. Тишковського у справі подальшої розбудови «КН»). Арк. 221.

57. Rkps. ВJ. 9564 III. (Огляд важливих польських публікацій не прорецензованих у «КН» 1918–1927 рр.). Арк. 222–231.

58. Rkps. ВJ. 7972 II. (виступи Ф. Папе на засіданнях Краківського кола).

Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu

59. Papiery Władysława Łozińskiego, sygn. 14404/II.

60. Działalność kulturalno-naukowa środowiska lwowskiego w XIX i XX w. [Rękopis. Autor jest nieznany], sygn. 8 9/2018. 50 арк.

61. Polskie czasopiśmiennictwo we Lwowie. [Rękopis. Autor jest nieznany], sygn. 8 9/2018. 12 арк.

62. Dorobek naukowy lwowskich szkół wyższych [Rękopis. Autor jest nieznany], sygn. 9 10/2018. 32 арк.

Biblioteka Polska w Paryżu

63. Biblioteka Polska w Paryżu. Dział Zbiorów Specjalnych. Sygn. 1626. (Korespondencja Biblioteki Polskiej w Paryżu z roku 1891).

ОПУБЛІКОВАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Статті

64. Antoniewicz J. O malarstwie polskiem. *Kwartalnik Historyczny*, 1898. R. XII. S. 221–249.

65. Askenazy S. Metody i warunki krytyki naukowej w zakresie dziejów nowożytnych. *Kwartalnik Historyczny*, 1903. R. XVII. S. 176.

66. Balaban M. Kroniki, opisy i elegie hebrajskie z czasów Chmielnickiego. *Ruś*, 1911. Z. 1, S. 46–63; Z. 2, S. 152–176; Z. 3. S. 285–300; Z. 4. S. 39–412.

67. Balzer O. Królestwo Polskie 1295–1370, Lwów : Wyd. Towarzystwa dla Popierania Nauki Polskiej, 1919–1920. T. VI, 448 s.; T. VII, 536 s.; T. VIII. 364 s.
68. Balzer O. O Niemcach w Polsce. *Kwartalnik Historyczny*, 1911. R. XXV. S. 556.
69. Balzer O. Stolice Polski 963–1138, Lwów : Wyd. Towarzystwa dla Popierania Nauki Polskiej, 1916. 74 s.
70. Barącz S. Archiwum OO. Dominikanow w Jarosławiu. *Przegląd Archeologiczny*, 1883. Z. 2. S. 15–42; Z. 3. S. 50–66.
71. Barącz S. Kościół w Otyunii. *Przegląd Archeologiczny*, 1888. Z. 4. S. 146–156.
72. Bardach J. Historia państwa i prawa Polski do połowy XV wieku, Warszawa : PWN, 1957. 592 s.
73. Barwiński B. Pieczęcie bojarów halicko–włodzimierskich z pierwszej połowy XIV w. *Miesięcznik heraldyczny*. 1909. Nr. 8–9. S. 116–119.
74. Barwiński E. Towarzystwo Historyczne 1901–1914. *Kwartalnik Historyczny*, 1937. R. LI. S. 19–40.
75. Bielowski A. Jan Mazepa i jego listy. *Biblioteka Ossolińskich*, 1864. T. 3. S. 150–172.
76. Bielowski A. Królestwo Galicyi. *Biblioteka Ossolińskich*, 1862. T. 1. S. 1; 1864. T. 3. S. 26–27.
77. Bobrzyński M. N. Kariejew i jego poglądy na «Upadek Polski». *Kwartalnik Historyczny*, 1889. R. III. S. 687–702.
78. Bostel F. Z przeszłości Stryja i starostwa stryjskiego. *Przewodnik Naukowy i Literacki*, 1886. R. 14. Z. 7. S. 600–615; Z. 8. S. 697–720.
79. Bruchnalski W. Piast. *Kwartalnik Historyczny*, 1906. R. XX. S. 442–450, 626–663.
80. Czołowski A. Udostojnienie herbu Jana Wyhowskiego hetmana wojsk zaporoskich z r. 1659. *Miesięcznik Heraldyczny*, 1909. № 12. S. 165–168.
81. Czołowski A. Lwów za ruskich czasów. *Kwartalnik Historyczny*, 1891. R. V. S. 779–812.

82. Dembiński B. Uwagi nad metodą naukową w zakresie dziejów nowożytnych. *Kwartalnik Historyczny*, 1903. R. XVII. S. 529.
83. Dembiński B. W sprawie krytyki korespondencji dyplomatycznej. *Kwartalnik Historyczny*, 1904. R. XVIII. S. 46.
84. Do naszych Czytelników. *Miesięcznik Heraldyczny*, 1914. R. VII. Nr. 1–2. S. 1–3.
85. Dubiecki M. Hugo Kołłątaj na Wołyniu. *Ruś*, 1911. № 1. S. 2–35.
86. Dubiecki M. Jeden z niewiełu. *Ruś*, 1911. № 4. S. 349–364.
87. Dyaryusz sejmu walnego warszawskiego wydał Franciszek Ksawery Mroczo. *Przegląd Archeologiczny*, 1888. Z. 4. S. 165–179.
88. Dzieduszycki W. Budowle drewniane na Rusi. *Przegląd Archeologiczny*, 1882. Z. 1. S. 11–18.
89. Dzieduszycki W. Fara łacińska i cerkiew św. Jura w Drohobyczu. *Przegląd Archeologiczny*, 1883. Z. 1. S. 6–15.
90. Dzieduszycki W. Ikonostas Bohorodczański. *Przegląd Archeologiczny*, 1888. R. II. Z. IV. S. 91–130.
91. Dzieduszycki W. Obraz św. Jana Chrzciciela znaleziony w Cerkwi św. Mikołaja w Buczaczu. *Przegląd Archeologiczny*, 1882. Z. 2. S. 18–21.
92. Fedorowicz W. Rozkopka mogiły u stóp Miodoborskich. *Przegląd Archeologiczny*, 1888. Z. 4. S. 186–190.
93. Finkel L. Memoriał Antoniego hr. Pergena, pierwszego gubernatora Galicyi, o stanie kraju. *Kwartalnik Historyczny*, 1900. R. XIV. S. 24–43.
94. Finkel L. Napad tatarów na Lwów. *Kwartalnik Historyczny*, 1890. R. IV. S. 458–493.
95. Finkel L. Wiadomości wstępne. Przegląd literatury historii powszechnej. *Kwartalnik Historyczny*, 1897. R. XI. S. 203–209.
96. Fiszer A. Ignacy Lubicz–Czerwiński. *Ruś*, 1911. Z. 2. S. 127–134.
97. Forst Battaglia O. Przyczynek do najdawniejszej genealogii Mohyłów. *Miesięcznik Heraldyczny*, 1912. № 1–2. S. 1–8.

98. Franko I. Charakterystyka literatury ruskiej XVI–XVIII w. *Kwartalnik Historyczny*, 1892. R. VI. S. 693–727.
99. Franko I. Z dziejów Synodu Brzeskiego 1596 r. *Kwartalnik Historyczny*, 1895. R. IX. S. 1–22.
100. Gustawicz B. Mogilnik w Łuczanowiczach. *Przegląd Archeologiczny*, 1888. Z. 4. S. 157–161.
101. Halecki O. Chaleccy na Ukrainie. *Miesięcznik Heraldyczny*, 1910. № 8–9. S. 134–140; № 10–11. S. 164–170; № 12. S. 194–201.
102. Halecki O. Ród Łodziów w wiekach średnich. *Miesięcznik Heraldyczny*, 1911. № 7–8. S. 113–117.
103. Halecki O. O pierwotnym herbie Wyhowskich. *Miesięcznik Heraldyczny*, 1910. № 6–7. S. 106–107.
104. Handelsman M. Czasy porozbiorowe 1795–1918. *Kwartalnik Historyczny*, 1937. R. LI. S. 310.
105. Hanik J. i Rosnowska K. Pol (Pohl, Poll, Pol von Pollenburg) Wincenty Terencjusz Jakub (1807–1872) // *Polski Słownik Bibliograficzny*. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź : Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1983. T. XXVII/2. Zeszyt 113. S. 255–263.
106. Hanusz J. O kilku najnowszych pracach nad językiem Rusinów. *Przewodnik Naukowy i Literacki*, 1884. R. 12. Z. 4. S. 367–375.
107. Hoszowski K. Stanisław Hosiusz kanonik krakowski później Biskup Warmiński i kardynał Państwa Rzymskiego. *Przegląd Archeologiczny*, 1883. Z. 3. S. 21–37.
108. Hrabek P. Spytko z Jarosławia. *Rocznik Przemyski*, 1912. R. 2. S. 5–200.
109. Inwentarz rzeczy i dzieł należących niegdyś do Józefa Bartołomieja Zimorowicza wydał i objaśnił Korneli Juliusz Heck. *Przegląd Archeologiczny*, 1888. Z. 4. S. 130–145.
110. Jabłonowski A. Etniczna postać Ukrainy w epoce zjednoczenia jej z Koroną. *Kwartalnik Historyczny*, 1893. R. VII. S. 408–435.

111. Jabłonowski A. Kolonizacja Ukrainy za ostatnich Jagellonów. *Kwartalnik Historyczny*, 1893. R. VII. S. 50–65; S. 408–435.
112. Jabłonowski A. Starostwo barskie. *Kwartalnik Historyczny*, 1897. R. XI. S. 64–73.
113. Jabłonowski A. Trechtymirów. Z powodu artykułu W. Jarosza «Legenda Batorjańska». *Kwartalnik Historyczny*, 1904. R. XVIII. S. 487.
114. Jackowski F. J. Słowo wstępne. *Przegląd Poświęcony Etnografii, Historii i Literaturze Polski i Krajów Ościennych*. 1875, R. I. Nr 1 (25 czerwca). S. 2.
115. Janusz B. Zabytki przedhistoryczne Galicyi Wschodniej. Lwów, 1918. S. 11.
116. Jarosz W. «Legenda Batoriańska», krytyczny szkic z dziejów Zaporozża. *Kwartalnik Historyczny*, 1903. R. XVII S. 596–616.
117. Jaworski F. Historia Dodatku Tygodniowego przy Gazecie Lwowskiej (1850–1862) i (1867–1869). *Stulecie Gazety Lwowskiej (1811–1911)*. Lwów : Drukarnia Wł. Łozińskiego, 1912. T. 2, cz. 2. 77 s.
118. Jaworski F. Nobilitacja miasta Lwowa. *Miesięcznik Heraldyczny*, 1909. № 5. S. 69–72; № 6–7. S. 86–89.
119. Jeszcze kilka uwag o skutkach stanowiska jakie c. k. Akademia Umiejętności w Krakowie, zajęła w obec prof. Duchńskiego. *Przegląd Poświęcony Etnografii, Historii i Literaturze Polski i Krajów Ościennych*, 1875. R. I. Nr. 3. S. 53.
120. K[ołączkowski] J. Herbarz Ignacego Krasickiego. *Przegląd Archeologiczny*, 1876. Z. 2. S. 56–58.
121. Kętrzyński S. O Królestwie Wielkopolskim. *Przegląd Historyczny*, 1909. T. VIII. S.129–153.
122. Kętrzyński W. Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Lwów, 1894. 87 s.
123. Kieniewicz S. Gołuchowski Agenor (1812–1875). *Polski Słownik Biograficzny* : Wrocław; Kraków; Warszawa : Zakład Narodowyimienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1959–1960. T. VIII. S. 257–260.
124. Kipa E. Z życia Kościuszki w Paryżu w l. 1802–1806. *Kwartalnik Historyczny*, 1917. R. XXXI. S. 253–264.

125. Kirkor A. H. O znaczeniu i ważności zabytków pierwotnych i umiejętnym ich poszukiwaniu. *Przegląd Archeologiczny*, 1877. Z. 4. S. 105–117.
126. Kirkor A. H. Słowianie nadbałtyccy. Zarysy etnologiczno–mitologiczne. *Przegląd Archeologiczny*, 1876. Z. 1. S. 5–11; Z. 2. S. 33–40; Z. 3. S. 65–71.
127. Kłodziński A. [A. K.] Wstęp do nowego czasopisma naukowego. *Biblioteka Naukowego Zakładu imienia Ossolińskich*, 1842. T. 1. S. 3–12.
128. Kolankowski L. Hruszewski M. Istorija Ukrainy–Rusi, T. IV, V, VI. *Kwartalnik Historyczny*, 1913. R. XXVII. S. 350.
129. Kołaczkowski J. Przegląd literatury archeologicznej. *Przegląd Archeologiczny*, 1876. Z. 1. S. 22–27; Z. 2. S. 51–53.
130. Konfederacya Lwowska 1464 roku przez A. Prochasky. *Kwartalnik Historyczny*, 1892. R. VI. S. 728–780.
131. Kopia listu ze Lwowa p. Samuela Kuszewicza, syndyka lwowskiego do Krakowa do p. Ojca swego i matki żonki swej. *Biblioteka Naukowego Zakładu imienia Ossolińskich*, 1847. T. 2. S. 14–17.
132. Korzon T. Nowa książka o Koliszczyźnie. *Kwartalnik Historyczny*, 1892. R. VI. S. 527–540.
133. Korzon T. O Chmielnickim sądy pp. Kulisha i Karpowa. *Kwartalnik Historyczny*, 1892. R. VI. S. 726–732.
134. Korzon T. Pogląd na działalność naukową J. Lelewela. *Kwartalnik Historyczny*, 1897. R. XI. S. 257–309.
135. Korzon T. Vademecum Kościuszkowskie. *Kwartalnik Historyczny*, 1917. R. XXXI, S. 376–425.
136. Krček F. Przegląd treści 25 tomów dodatku miesięcznego do «Gazety Lwowskiej» i «Przewodnika Naukowo-Literackiego» (1872–1892). Lwów : Wyd. Gazety Lwowskiej, 1894. 334 s.
137. Krzyżanowski S. Bibliografia archeologii polskiej. *Przegląd Archeologiczny*, 1876. Z. 1. S. 12–16; Z. 2. S. 40–44; Z. 3. S. 77–80.
138. Krzyżanowski S. Mowa miana dnia 20 lutego 1876 r. na pierwszym posiedzeniu wydziału. *Przegląd Archeologiczny*, 1876. Z. 1. S. 4–5.

139. Kubala L. Przysięga w Perejasławiu i «statti» B. Chmielnickiego. *Kwartalnik Historyczny*, 1904. R. XVIII. S. 220–242.
140. Kubala L. Zaprzepaszczona kraina. Wyprawa wiosenna na Ukrainę 1654 roku. *Kwartalnik Historyczny*, 1907. R. XXI. S. 620.
141. Kubalia L. Oblężenie Lwowa. *Przewodnik Naukowy i Literacki*, 1877. R. 5. Z. 7. S. 577–602.
142. Kuczyński S. K. Radziwiński (Luba–Radziwiński) Zygmunt (1843–1928). *Polski słownik biograficzny*. T. XXX/1. Z. 124. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1987. S. 108–110.
143. Kupczyński T. August Bielowski (1806–1876). *Wiek XIX: sto lat myśli polskiej: życiorysy, streszczenia, wyjątki*. Warszawa : Wyd. Geberthner i Wolff, 1913. T. VIII. S. 485.
144. Kutrzeba S. Finanse Krakowa w wiekach średnich. *Rocznik Krakowski*, 1900. Nr. 3. S. 1–145.
145. Kutrzeba S. Handel Krakowa w wiekach średnich na tle stosunków handlowych Polski, Kraków : Nakładem Akademii Umiejętności, 1902. 196 s.
146. Kutrzeba S. Historia ustroju Polski w zarysie. T. 2. Litwa; Lwów; Warszawa, 1914. 241 s.
147. Kutrzeba S. Historia ustroju Polski w zarysie. Lwów, 1905. 261 s.
148. Kutrzeba S. Organizacja naszej pracy historycznej. *Kwartalnik Historyczny*, 1916. R. XXX. S. 36–50.
149. Kutrzeba S. Sądy ziemskie i grodzkie w wiekach średnich. Kraków : Nakładem Akademii Umiejętności, 1902. 123 s.
150. Lewandowska–Jaraczewska I. Zakład Narodowy im. Ossolińskich za dyrektury Adama Kłodzińskiego 1839–1849. Wrocław, 1980. 198 s.
151. Lewicki A. Ruska historyczna biblioteka pod redakcją Oleksandra Barwińskiego. Tom VI. Historia Wielkiego Książstwa Litowskiego W. Antonowycza i D. Hłowajskiego. *Kwartalnik Historyczny*, 1888. R. II. S. 133–134.
152. Lewicki B. x [B. L.] Uwagi dotyczące się napisu ruskiego na dzwonie przy cerkwi metropolitalnej lwowskiej S. Jerzego Męczennika, a usuwające trudności z

- niego wynikię. *Czasopism naukowy Księgozbioru publicznego imienia Ossolińskich*, 1831. Z. 4. S. 123–135.
153. Lisicki H. Polityka Austrii podczas trzeciego rozbioru Polski. *Kwartalnik Historyczny*, 1891. R. V. S. 235–260.
154. Lisiewicz Z. Język urzędowy na Rusi Czerwonej między r. 1340–1506. *Przewodnik Naukowy i Literacki*, 1886. R. 14. Z. 3. S. 245–256.
155. Lisiewicz Z. Walka o biskupstwo. Epizod z dziejów kościoła wschodniego. *Przewodnik Naukowy i Literacki*, 1888. R. 16. Z. 7. S. 633–648; Z. 8. S. 736–755.
156. Łoziński W. [Σ.] Wystawa Archeologiczna Polsko–Ruska we Lwowie. Tekst objaśniający napisał Ludwik Wierzbicki; O malarstwie Maryan Sokołowski (Выстава археологичная польско–руская. Львовъ 1885). *Kwartalnik Historyczny*, 1887. R. I. S. 24.
157. Łuszczynski B. Przyczynki do życiorysu Jodoka Ludwika Dycza h. Topor. *Przegląd Archeologiczny*, 1876. Z. 3. S. 71–76.
158. Łaguna S. Rodowód Piastów. *Kwartalnik Historyczny*, 1897. R. XI. S. 745–788.
159. Ławrecki R. Isydor Szaranewicz (1829–1901). *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*, red. J. Maternicki. Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2007. S. 131–138.
160. Łodyński M. Regnum Poloniae w opinii publicznej XIV w. *Kwartalnik Historyczny*, 1914. R. XXVIII. S. 38–54.
161. Łoziński B. Początki ery józefińskiej w Galicyi. *Kwartalnik Historyczny*, 1910. R. XXIV. S. 163–206.
162. Łoziński W. Leopolitana. *Kwartalnik Historyczny*, 1890. R. IV. S. 437–457.
163. Łoziński W. Przekupień Lwowski w XVII w. *Kwartalnik Historyczny*, 1888. R. II. S. 355–380.
164. Łoziński W. Słówko odprawy. *Gazeta Lwowska*. 1874. (styczeń, nr. 1). S. 1.
165. Małecki A. Znaczenie unii horodelskiej w r. 1413 z punktu widzenia heraldycznego. *Kwartalnik Historyczny*, 1898. R. XII. S. 757.

166. Manteufel G. O starodawnej szlachcie krzyżacko–rycerskiej na kresach inflanckich. *Miesięcznik Heraldyczny*, 1910. R. III; 1911. R. IV.
167. Maurer R. Kilka dat do dziejów rodzin Odrowążów Sprowskich na Rusi w XV wieku. *Przegląd Archeologiczny*, 1883. Z. 2. S. 107–118.
168. Memorial TPNP w sprawie Zamku przemyskiego. *Rocznik Przemyski*, 1909–1911. T. 1. S. 62–68.
169. Modelski T. E. Towarzystwo Historyczne 1914–1924. *Kwartalnik Historyczny*, 1937. S. 41–88.
170. Modelski T. E. Ze wspomnień i zapisek redaktora. *Kwartalnik Historyczny*, 1963. № 3. S. 599–606.
171. Momidłowski S. Muzeum Dyecezyalne dla sztuki kościelnej w Przemyślu. *Rocznik Przemyski*, 1909–1911. T. 1. S. 69–76.
172. Momidłowski S. Przeszłość – przyszłości. *Rocznik Przemyski*, 1909–1911. T. 1. S. 5–13.
173. Mroczo K. Śniatyńszczyzna. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1897. R. 25. Z. 3. S. 193–207; Z. 4. S. 290 –304; Z. 5. S. 385–402; Z. 6. S. 481–498; Z. 7. S. 577–595.
174. –N–. Prof. Kariejew i jego poglądy na «Upadek Polski». *Kwartalnik Historyczny*, 1889. R. III. S. 687–702.
175. Noty do tablicy genealogicznej Joachima Bohuszewicza xięcia koreckiego. *Przegląd Archeologiczny*, 1888. Z. 4. S. 251–258.
176. Nowiny o Chmielnickim. Fortelna i przemyślna zdrada Bohdana Chmielnickiego pryncypała, rebelizanta starszego kozaków zaporoskich przeciw Koronie Polskiej i W. X. Litewskiemu 1648 (Z rękopismów księgozbioru Ossolińskich). *Biblioteka Naukowego Zakładu imienia Ossolińskich*, 1847. T. 2. S. 3–7.
177. Nowiny z pogromu wojska polskiego pod Piławcami r. 1648. *Biblioteka Naukowego Zakładu imienia Ossolińskich*, 1847. T. 2. S. 8–13.
178. O Mikołaiu Danielu Chodowieckim, sławnym rytowniku Polaku (z wyjątków rękopiśnych Ossolińskiego). *Czasopismo Naukowego Księgozbioru Publicznego imienia Ossolińskich*, 1828. Z. 1. S. 126–129.

179. Osiński K. Tablica Jadwigi i Jagiełły w Przemyślu. *Rocznik Przemyski*, 1909–1911. T. 1. S. 56–61.
180. Ostaszewski–Barański K. Pierwsze spory o alfabet na Rusi czerwonej. *Ruś*, 1911. Z. 1. S. 96–105.
181. Pamiętnik pierwszego zjazdu historycznego polskiego im. Jana Długosza, odbytego w Krakowie w 400-tnią rocznicę jego śmierci. Kraków : Nakładem Akademii Umiejętności, 1881. S. 111.
182. Papèe F. Skole i Tucholszczyzna: monografia historyczna. *Przewodnik Naukowy i Literacki*, 1890. R. 18. Z. 5–12.
183. Papée F. Towarzystwo Historyczne 1886–1900. *Kwartalnik Historyczny*, 1937. R. LI. S. 3–18.
184. Papèe F. Zabytki przeszłości miasta Bełza. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1884. R. 12. Z. 2. S. 97–105; Z. 3. S. 209–214.
185. Pawłowski B. Przyczynki do polityki austriackiej w czasie powstania polskiego w r. 1831. *Kwartalnik Historyczny*, 1911. R. XXV. S. 197–227.
186. Petruszewicz A. Archeologiczno–linguistyczne zapiski. O znaczeniu i pochodzeniu słowa «rokosz». *Przegląd Archeologiczny*, 1882. Z. 1. S. 94–102.
187. Petruszewicz A., Szaraniewicz I. Materiały historyczne. *Przegląd Archeologiczny*, 1882. Z. 1. S. 72–94; 118–139; 1883. Z. 1. S. 43–72.
188. Petycja do senatu francuskiego p. Dellamarre w r. 1869. *Przegląd Poświęcony Etnografii, Historii i Literaturze Polski i Krajów Ościennych*, 1875. R. I. Nr. 2 (10 lipca). S. 39–40.
189. Piekosiński F. Przedmowa. *Herold Polski*, 1905. S. I–XI.
190. Początek pieśni o wyprawie Igora Światosławicza przeciw połowcom, przekładał Lucjan Siemiński. *Czasopism naukowy Księgozbioru publicznego imienia Ossolińskich*, 1833. Z. 2. S. 71–77.
191. Polackówna H. Liber Chamorum. *Miesięcznik heraldyczny*, 1910. R. III. Nr. 8–9. S. 132–134.
192. Polackówna H. Oswald Marjan Balzer. *Archion*. Warszawa, 1933. T. XI. S. 7–19.

193. Pomysł towarzystwa emulacji, ułożony r. 1812, przez Stanisława Hr. Dunina Borkowskiego. *Czasopismo Naukowego Księgozbioru Publicznego imienia Ossolińskich*, 1829. Z. 2. S. 92–98.
194. Potkański K. Jeszcze o Piaście. *Kwartalnik Historyczny*, 1900. R. XIV. S. 2–16.
195. Potoczny J. Dorobek naukowy nauczycieli gimnazjów klasycznych w Galicji Autonomicznej. *Galicja i jej dziedzictwo*. Rzeszów, 1996. T. 8. S. 68.
196. Prochaska A. Konfederacja lwowska. *Kwartalnik Historyczny*, 1892. R. VI. S. 728–780.
197. Prochaska A. W sprawie zajęcia Rusi przez Kazimierza Wielkiego. *Kwartalnik Historyczny*, 1892. R. VI. S. 1–33.
198. Prochaska A. Ze źródeł do genealogii szlachty województwa ruskiego. *Miesięcznik Heraldyczny*, 1913. Nr. 7–8. S. 97–101. Nr. 9 10. S. 137–142.
199. Prochaska A. Nowsze poglądy na stosunki wewnętrzne Rusi w XV wieku. *Kwartalnik Historyczny*, 1895. R. XIX. S. 23–42.
200. Prochaska A. Urywki z dziejów XIV w. *Kwartalnik Historyczny*, 1904. R. XVIII. S. 210–219.
201. Prusiewicz A. Teatr polski w Kamieńcu Podolskim. *Ruś*, 1911. № 1. S. 64–95.
202. Przemówienie A. Bielowskiego na posiedzeniu 12 października 1868 roku. *Biblioteka Ossolińskich*, 1868. T. 11. S. 358.
203. Przypiski do wykładu «O obronie miasta Lwowa». *Przegląd Archeologiczny*, 1888. Z. 4. S. 237–250.
204. Pułaski K. Pierwsze lata publicznego zawodu Adama Kisiela (1628–1635). *Przewodnik Naukowy i Literacki*, 1874. R. 2. Z. 2. S. 98–124.
205. Pułaski K. Wojewodowie Kijowscy w wieku XV i XVI. *Przewodnik Naukowy i Literacki*, 1874. R. 4. Z. 7. S. 621–642.
206. Pułaski K. Książęta Wiśniowieccy w XVI wieku. *Przewodnik Naukowy i Literacki*, 1877. R. 7. Z. 1. S. 59–80; Z. 2. S. 127–135.

207. Puzyna J. Nieco faktów do sprawy Fedka Nieświzkiego. *Miesięcznik Heraldyczny*, 1913. Nr. 9–10. S. 145–151.
208. Puzyna J. O pochodzeniu kniazia Fedka Nieświzkiego. *Miesięcznik Heraldyczny*, 1911. R. IV. Nr. 1–2. S. 5–6.
209. Radziwiński Z. L. Z papierów Generała Antoniego Radziwińskiego. *Kwartalnik Historyczny*, 1917. R. XXXI. S. 265–273.
210. Rawita–Gawroński F. Bohdan Chmielnicki od elekcji Jana Kazimierza do śmierci 1648–1657. T. II. Lwów, 1909. 486 s.
211. Rawita–Gawroński F. Bohdan Chmielnicki. *Przewodnik Naukowy i Literacki*, 1904. R. 32. Z. 4. S. 319–332; Z. 5. S. 422–432; Z. 6. S. 524–533; Z. 7. S. 623–632; Z. 8. S. 731–741; Z. 9. S. 833–843; Z. 10. S. 918–927; Z. 11. S. 1020–1026.
212. Rawita–Gawroński F. Kisieliowie. *Przewodnik Naukowy i Literacki*, 1912. R. 40. Z. 11. S. 1008–1023; Z. 12. S. 1116–1124.
213. Rawita–Gawroński F. Kisieliowie. *Przewodnik Naukowy i Literacki*, 1912. R. 40. Z. 12. S. 1124.
214. Rawita–Gawroński F. Losy wielkiej fortuny na kresach. *Przewodnik Naukowy i Literacki*, 1891. R. 1. Z. 5. S. 459–466; Z. 6. S. 543–550; Z. 7. S. 646–652.
215. Rawita–Gawroński F. Ludzie i czasy mego wieku. Wspomnienia, wypadki, zapiski (1892–1914) / oprac., przedm. i przypisy E. Koko. Gdańsk: Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, 2012. 265 s.
216. Rawita–Gawroński F. Przyrodzone warunki życia Ukrainy kozackiej. *Ruś*, 1911. R. 4. C. 365–396.
217. Rawita–Gawroński F. Ruchy hajdamackie w województwie Braclwskim w pierwszej połowie XVIII w. *Przewodnik Naukowy i Literacki*, 1893. R. 21. Z. 8. S. 687–697; Z. 9. S. 779–790; Z. 10. S. 865–879; Z. 11. S. 961–974.
218. Rawita–Gawroński F. Zarys ustroju państwowo–społecznego Rusi XI–XII wieku. *Przewodnik Naukowy i Literacki*, 1896. R. 24. Z. 1. S. 40–73; Z. 2. S. 133–167; Z. 3. S. 233–267; Z. 4. S. 337–368; Z. 5. S. 421–463; Z. 6. S. 515–556; Z. 7. S. 638–657; Z. 8. S. 724–747.

219. Redakcja. Nasze cele i zadania. *Miesięcznik Heraldyczny*, 1908. R. I. Nr. 1. S. 2–3; 5.
220. Rocznik kółka naukowego tarnopolskiego, 1893. R. I. 146 s.
221. Rolle A. J. Bunty Palejowe. *Przewodnik Naukowy i Literacki*, 1878. R. 6. Z. 2. S. 175–192.
222. Rolle A. J. Semen Nalewajko. *Przewodnik Naukowy i Literacki*, 1879. R. 7. Z. 10. S. 865–886.
223. Rozbiór książki: *Historia miasta Lwowa*. *Czasopismo Naukowego Księgozbioru Publicznego imienia Ossolińskich*, 1829. Z. 1. S. 106–117.
224. Rozprawa o języku ruskim, przez Jana Mogilnickiego *Czasopismo Naukowego Księgozbioru Publicznego imienia Ossolińskich*, 1829. Z. 3. S. 56–87.
225. Schnür–Pepłowski S. Galicyana (1778–1812). *Przewodnik Naukowy i Literacki*, 1896. R. 24. Z. 2. S. 168–181.
226. Semkowicz W. Działalność naukowa Franciszka Piekosińskiego. *Kwartalnik Historyczny*, 1908. R. XXII. S. 187–288.
227. Semkowicz W. Franciszek Piekosiński jako heraldyk i sfragistyk. *Kwartalnik historyczny*, 1908. R. XXII. S. 219–252.
228. Semkowicz W. Korybutowicze i Nieświzcy w świetle sfragistyki. *Miesięcznik Heraldyczny*, 1913. № 11–12. S. 200–204.
229. Semkowicz W. O litewskich rodach bojarskich, zbratanych ze szlachtą polską w Horodle r. 1413. *Miesięcznik Heraldyczny*, 1913. № 6. S. 143–145; 1914. № 7. S. 7–15.
230. Semkowicz W. O pochodzeniu rodu «Wczele». *Miesięcznik Heraldyczny*, 1908. № 2. S. 19–20.
231. Semkowicz W. O rodzie Dragów–Sasów. *Miesięcznik Heraldyczny*, 1908. № 3. S. 35–37.
232. Semkowicz W. Prywilej rodu Dębno z r. 1410 w świetle genealogii rodu. *Miesięcznik Heraldyczny*, 1910. № 1. S. 26–29.
233. Semkowicz W. *Rozwój nauk pomocniczych historii w latach 1886–1936*. Lwów : Z drukarni Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1937. 33 s.

234. Semkowicz W. *Rozwój nauk pomocniczych historii w Polsce*. Kraków, 1948. S. 28–29.
235. Semkowicz W. *Ród Pałuków. Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział historyczno-filozoficzny*. 1907. T. 49. 114 s.
236. Siarczyński F. *Badanie o dawney siedzibie Radymiczanów i Wiatyczanów, niegdyś nad rzeką Sanem w sąsiedztwie Lachów i Rusinów zamieszkałych. Czasopismo Naukowego Księgozbioru Publicznego imienia Ossolińskich*, 1828. Z. 1. S. 64–75.
237. Siarczyński F. *Badanie względem listu Jana Smery do Włodzimierza Wielkiego Książęcia Rusi, o którego znajdowaniu się w monasterze S. Spasa blisko Sambora położonym, napisał Krzysztof Sandyusz. Czasopism naukowy Księgozbioru publicznego imienia Ossolińskich*, 1828. Z. 2. S. 31–42.
238. Siarczyński F. *Badanie, czyli mieszkańcy Rusi Czerwoney mieli niegdyś iakie szczególne prawa pisane? Czasopism naukowy Księgozbioru publicznego imienia Ossolińskich*, 1829. Z. 2. S. 77.
239. Siarczyński F. *Dzieie Księztwa niegdyś Przemyślskiego. Czasopism naukowy Księgozbioru publicznego imienia Ossolińskich*, 1828. Z. 2. S. 63–77.
240. Siarczyński F. *Dzieie niegdyś Księztwa Bełzkiego i miasta Bełża. Czasopism naukowy Księgozbioru publicznego imienia Ossolińskich*, 1829. Z. 3. S. 4–32.
241. Siarczyński F. *Dzieie niegdyś księztwa Trembowelskiego i Dźwinogrodzkiego. Czasopism naukowy Księgozbioru publicznego imienia Ossolińskich*, 1829. Z. 4. S. 3–30.
242. Siarczyński F. *Opisanie miasta Sambora i obwodu iego, dzieie dawne miasta tego i stan ninieyszy. Czasopism naukowy Księgozbioru publicznego imienia Ossolińskich*, 1829. Z. 2. S. 50–73.
243. Siarczyński F. *Rozprawa o początku nazwy Rusi s Rusinów. Czasopism naukowy Księgozbioru publicznego imienia Ossolińskich*, 1828. Z. 2. S. 3–30.
244. Siarczyński F. *Rozprawa, czyli Sławianie, lub Słowianie zwać się, i mówić właściwie mają. Czasopismo Naukowego Księgozbioru Publicznego imienia Ossolińskich*, 1828. Z. 1. S. 39–63.

245. Siarczyński F. Rozprawa. Już czas abyśmy się bez pożyczki obeszl. *Czasopismo Naukowego Księgozbioru Publicznego imienia Ossolińskich*. 1828. Z. 1. S. 104–120.
246. Siarczyński F. Rzecz o stanie piśmiennictwa polskiego w Galicyi. *Czasopismo Naukowego Księgozbioru Publicznego imienia Ossolińskich*, 1828. Z. 3. S. 114–136.
247. Siarczyński F. Wiadomość o Trembowli i Dźwinogrodzie. *Czasopism naukowy Księgozbioru publicznego imienia Ossolińskich*, 1829. Z. 4. S. 31–39.
248. Siarczyński F. Wiadomość o Woyciechu Jaksie z Bobowey (Bobowskim), czyli Hali–Beiu Terdziumanie Paszy Machometa IV. *Czasopismo Naukowego Księgozbioru Publicznego imienia Ossolińskich*, 1828. Z. 1. S. 89–103.
249. Siarczyński F. Widomość o dawniejszym i późniejszym stanie miasta Przemyśla, o dzieiach jego, o mieszkańcach niegdyś ziemi, teraz obwodu Przemyślskiego. *Czasopism naukowy Księgozbioru publicznego imienia Ossolińskich*, 1829. Z. 1. S. 8.
250. Siarczyński F. Wspomnienie zasług i dzieł męża wiekopomney pamięci Józefa Maxymiliana Hrabiego z Tenczyna Ossolińskiego, jako dług wdzięczności narodowej. *Czasopismo Naukowego Księgozbioru Publicznego imienia Ossolińskich*, 1828. Z. 1. S. 9–38.
251. Skałkowski A. Z papierów głównej kwatery legionów. *Kwartalnik Historyczny*, 1917. R. XXXI. S. 274–339.
252. Słotwinski K. Uwagi nad polskimi przekładami pieśni o wyprawie Igora Światosławicza na połowców. *Czasopism naukowy Księgozbioru publicznego imienia Ossolińskich*, 1834. Z. 1. S. 33–40; 1834. Z. 2. S. 121–128; 1834. Z. 3. S. 223–240; 1834. Z. 4. S. 345–379.
253. Słotwiński K. [K. S.] Spis przedpłacicieli 1831 r. a 1832 r. *Czasopismo Naukowego Księgozbioru Publicznego imienia Ossolińskich*, 1832. Z. 4. S. 137–139.
254. Słotwiński K. Do Pana Macieja. O czasopiśmie naukowem Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich. *Czasopismo Naukowego Księgozbioru Publicznego imienia Ossolińskich*, 1832. Z. 1. S. 13–41.

255. Słotwiński K. O poparciu piśmiennictwa krajowego. *Czasopismo Naukowego Księgozbioru Publicznego imienia Ossolińskich*, 1832. Z. 2. S. 1–12.
256. Słowniczek wyrazów polskich znaczących narzędzia muzyczne niegdys w wojskowym pokoiohem używaniu będące; z rękopisma Adama Książęcia Czartoryskiego, marszałka polnego c. k. Austrii. *Czasopismo Naukowego Księgozbioru Publicznego imienia Ossolińskich*, 1828. Z. 1. S. 81–88.
257. Smółka J. Powstanie Wielkopolski przeciw Szwedom w latach 1655–1657. *Rocznik Przemyski*, 1909–1911. T. 1. S. 15–55.
258. Sochaniewicz K. Śp. Zygmunt Luba Radzimiński. *Kwartalnik Historyczny*, 1929. R. XLIII. S. 185.
259. Sokołowski M. Badania archeologiczne na Rusi Galicyjskiej. *Przewodnik Naukowy i Literacki*, 1882. R. 10. Z. 12. S. 1057–1072.
260. Sokołowski M. Badania archeologiczne na Rusi Galicyjskiej. *Przewodnik Naukowy i Literacki*, 1883. R. 11, Z. 1. S. 1–14.
261. Spis przedmiotów w pierwszym tomie zawartych. *Biblioteka Naukowego Zakładu imienia Ossolińskich*, 1847. T. 1. Z. 6. S. 671–672.
262. Spis przedmiotów. *Biblioteka Ossolińskich*, 1862. T. 1. S. 1–2.
263. Spis rzeczy w tomie pierwszym zawartych. *Biblioteka Naukowego Zakładu imienia Ossolińskich*, 1842. T. 1. S. 233.
264. Spis rzeczy zawartych w tomie I. *Dodatek Miesięczny do Gazety Lwowskiej : poświęcony historii, statystyce i ekonomii krajowej*, 1872. T. 1. Z. 6. S. 260.
265. Spis rzeczy zawartych w tomie II z roku 1873. *Przewodnik Naukowy i Literacki : dodatek do Gazety Lwowskiej*, 1873. T. 1. S. 47–48.
266. Spis rzeczy zawartych w tomie II. *Dodatek Miesięczny do Gazety Lwowskiej : poświęcony historii, statystyce i ekonomii krajowej*, 1872. T. 2. Z. 6. S. 263.
267. Spis współpracowników którzy w roczniku XVI prace swe umieścili. *Kwartalnik Historyczny*, 1902. R. XVI. S. XIX–XX.
268. Stadnicki K. O pierwszych zaborach wariagów na ziemi lachickiej i o grodzie Czerwieńsk. *Biblioteka Naukowego Zakładu imienia Ossolińskich*, 1843. T. 5. S. 116–152; 1843. T. 6. S. 115–145; 1844. T. 9. S. 102–152.

269. Stulecie Gazety Lwowskiej (1811–1911). Lwów : Drukarnia Gazety Lwowskiej, 1911–1912. T. 1–3.
270. Sygma (Łoziński W.) Malarstwo Cerkiewne na Rusi. *Kwartalnik Historyczny*, 1887. R. I. Z. 1. S. 149–209.
271. Szaraniewicz I. Kościelne sprawy na Rusi za rządów Kazimierza Wielkiego. *Biblioteka Ossolińskich*, 1863. T. 2. S. 318–337.
272. Szaraniewicz I. Materiały historyczne. *Przegląd Archeologiczny*, 1888. Z. 4. S. 191–206.
273. Szaraniewicz I. O rezultatach poszukiwań archeologicznych w okolicy Halicza w r. 1883. *Przegląd Archeologiczny*, 1883. Z. 3. S. 3–9.
274. Szaraniewicz I. O rezultatach poszukiwań archeologicznych w okolicy Halicza w r. 1884 i w 1885. *Przegląd Archeologiczny*, 1888. Z. 4. S. 3–89.
275. Szaraniewicz I. Pomnik Konstancyi Daniłowiczownej w kościele obrz. łać. w Żurowie. *Przegląd Archeologiczny*, 1882. Z. 1. S. 22–24.
276. Szelański A. Kwestya ruska w świetle historyi. Odbitka z Przeglądu narodowego. Warszawa : Druk. F. Wyszyńskiego i S-ki, 1911. 142 s.
277. Szelański A. Metody i zadania badań geograficznych w historyi. *Kwartalnik Historyczny*, 1908. R. XXII. S. 289–320.
278. Szneider A. Badania i poszukiwania archeologiczne w ostatnich latach. *Przegląd Archeologiczny*, 1876. Z. 1. S. 16–22; Z. 2. S. 44–51; Z. 3. S. 81–89.
279. Szneider A. Sprawozdanie z odbytego w Buda–Pieszcie kongresu Archeologicznego w r. 1876. *Przegląd Archeologiczny*, 1877. Z. 4. S. 117–127.
280. Szwagrzyk J. Polskie Towarzystwo Heraldyczne. *Słownik polskich towarzystw naukowych*. Wrocław 1990. T. II. Cz. 1. S. 176–179.
281. Tarnawski L., Przyjemski F. Sprawozdanie Zarządu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Przemyślu. *Rocznik Przemyski*, 1909–1911. T. 1. S. 83–84.
282. Tarnawski L., Palch J., Osiński M., Giebułtowicz F. Sprawozdanie kasowe. *Rocznik Przemyski*, 1909–1911. T. 1. S. 126–127.
283. Tarnawski L., Przyjemski F. Sprawozdanie Zarządu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Przemyślu. *Rocznik Przemyski*, 1909–1911. T. 1. S. 80–82.

284. Tarnawski L., Przyjemski F. Sprawozdanie Zarządu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Przemyślu za rok 1912. *Rocznik Przemyski*, 1912. R. 2. S. 206–208.
285. Tokarz W. Papiery ambasady rosyjskiej. *Kwartalnik Historyczny*, 1917. R. XXXI. S. 340–349.
286. Towarzystwo Heraldyczne. *Miesięcznik Heraldyczny*, 1910. R. III. S. 112.
287. Treść czasopisma. *Ruś : czasopismo poświęcone dziejom i kulturze Ukrainy, Podola, Wołynia i Rusi Czerwonej*, 1911. R. 1. Z. 1. 126 s.
288. Treść czasopisma. *Ruś : czasopismo poświęcone dziejom i kulturze Ukrainy, Podola, Wołynia i Rusi Czerwonej*, 1911. R. 1. Z. 2. 112 s.
289. Treść czasopisma. *Ruś : czasopismo poświęcone dziejom i kulturze Ukrainy, Podola, Wołynia i Rusi Czerwonej*, 1911. R. 1. Z. 3. 110 s.
290. Treść czasopisma. *Ruś : czasopismo poświęcone dziejom i kulturze Ukrainy, Podola, Wołynia i Rusi Czerwonej*, 1911. R. 1. Z. 4. 121 s.
291. Treść numeru. *Przegląd Poświęcony Etnografii, Historii i Literaturze Polski i Krajów Ościennych*, 1875. R. I. Nr. 1 (25 czerwca). S. 1.
292. Treść numeru. *Przegląd Poświęcony Etnografii, Historii i Literaturze Polski i Krajów Ościennych*, 1875. R. I. Nr. 2 (10 lipca). S. 17.
293. Treść numeru. *Przegląd Poświęcony Etnografii, Historii i Literaturze Polski i Krajów Ościennych*, 1875. R. I. Nr. 3 (25 lipca). S. 41.
294. Treść przedmiotów nr. 1 i ogólne zasady Przeglądu. *Przegląd Etnograficzno-Historyczny i Literacki, Poświęcony Badaniom Polski i Krajów Sąsiednich*, 1875. R. I. Nr. 1. S. 2.
295. Treść rocznika III. *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Przemyślu*, 1913–1922. R. III. S. 1.
296. Tymieniecki K. Odnowienie dawnego Królestwa Polskiego. *Kwartalnik Historyczny*, 1920. R. XXXIV. S. 30–87.
297. Wagilewicz J. Berda w Uryczu. *Biblioteka Naukowego Zakładu imienia Ossolińskich*, 1843. T. 6. S. 151–168.
298. Wagilewicz J. Szełudywy Buniak. Z podań ludu. *Biblioteka Naukowego Zakładu imienia Ossolińskich*, 1844. T. 11. S. 181–195.

299. Waliszewski K. Historyografia polska przed krytyką rosyjską. *Kwartalnik Historyczny*, 1888. R. II. S. 555–570.
300. Wasylewski S. Pod kopułą lwowskiego Ossolineum : Pamiętnik stypendysty i asystenta Zakładu Narodowego im. Ossolińskich w latach 1905–1910. Wrocław : Wyd. Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1957. 214 s.
301. Wdowiszewski Z. Dziadulewicz Stanisław (1872–1943), historyk i heraldyk. *Polski słownik biograficzny*. 1948. T. VI. S. 69.
302. Wiadomości rozmaite. *Przegląd Archeologiczny*, 1876. S. 27–29; Z. 2. S. 54–56; Z. 3. S. 94–95.
303. Wiadomość o diariuszu, czyli dzienniku ks. Porfirego Ważyńskiego (biskupa Chełmskiego) od roku 1780 do 1804. dnia 4 lutego napisanego / Podał X.[ks.] A. Petruszewicz. *Przegląd Archeologiczny*, 1882. Z. 1. S. 24–43.
304. Wiadomość o diariuszu, czyli dzienniku ks. Porfirego Ważyńskiego (biskupa Chełmskiego) od roku 1780 do 1804. dnia 4 lutego napisanego / Podał X. A. S. Petruszewicz. *Przegląd Archeologiczny*, 1883. Z. 1. S. 43–72.
305. Wiadomość o życiu znakomitego malarza polskiego Szymona Czechowicza (z wyjątków rękopiśnych Ossolińskiego). *Czasopismo Naukowego Księgozbioru Publicznego imienia Ossolińskich*, 1828. Z. 1. S. 121–125.
306. Widman K. Obrona miasta Lwowa. *Przegląd Archeologiczny*. 1888. Z. 4. S. 219–236.
307. Widman K. Odezwa Wydziału Towarzystwa archeologicznego we Lwowie. *Przegląd Archeologiczny*, 1882. Z. 1. S. III–IX.
308. Widman K. Wiadomość o Archiwum miasta Lwowa. *Przegląd Archeologiczny*, 1882. Z. 1. S. 44–72; 1883. Z. 2. S. 73–107; Z. 3. S. 66–101.
309. Winiarz A. Działalność naukowa Stosława Łaguny. *Kwartalnik Historyczny*, 1900. R. XIV. S. 571–583.
310. Wołyniak [Giżycki J. M.]. O Bazylianach w Humaniu. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1899. R. 27. Z. 1. S. 456–464; Z. 2. S. 562–570; Z. 3. S. 657–664; Z. 4. S. 744–752; Z. 5. S. 845–858; Z. 6. S. 938–946; Z. 7. S. 1031–1043; Z. 8. S. 1136–1182.

311. Wołyniak [Giżycki J. M.]. Z przeszłości Zakonu Bazylińskiego na Litwie i Rusi. *Przewodnik Naukowy i Literacki*, 1904. R. 32. Z. 1. S. 65–82; Z. 2. S. 157–172; Z. 3. S. 249–268; Z. 4. S. 353–360; Z. 5. S. 449–463.
312. Wystawa Archeologiczna Polsko–ruska urządzona we Lwowie w roku 1885. Lwów, 1886. 96 s., 50 tabl.
313. Wyszłe dzieła drukowane w roku 1829 we Lwowie. *Czasopismo Naukowego Księgozbioru Publicznego imienia Ossolińskich*, 1829. Z. 4. S. 148–149.
314. Zakrzewski M. Jerzy Franciszek Kulczycki (Samborzanin). *Czasopism naukowy Księgozbioru publicznego imienia Ossolińskich*, 1831. Z. 1. S. 74–87.
315. Zdanie Józefa Maxymiliana Hrabiego Ossolińskiego o kronice Nakorsza Warmisza z rękopismów jego wyjęte. *Czasopismo Naukowego Księgozbioru Publicznego imienia Ossolińskich*, 1828. Z. 1. S. 76–80.
316. Zdanie sprawy z czynności Zakładu Naukowego imienia Ossolińskich (12 października 1842) przez A. Kłodzińskiego *Biblioteka Naukowego Zakładu imienia Ossolińskich*, 1843. T. 1. S. 165–166.

Рецензії

317. Antoniewicz J. [Rec.]: Dzieje literatury średniowiecznej opracowane przez J. Radlińskiego, E. Grabowskiego, J. A. Święckiego, B. Grabowskiego. *Kwartalnik Historyczny*, 1888. R. II. S. 230–235.
318. Antoniewicz J. [Rec.]: Łoziński W. Patrycyat i mieszczaństwo Lwowskie w XVI i XVII wieku. *Kwartalnik Historyczny*, 1890. R. IV. S. 790–801.
319. Balzer O. [Rec.]: Ulanowski B. O prawie azylu w statutach Kazimierza Wielkiego. *Kwartalnik Historyczny*, 1887. R. I. S. 67–71.
320. Balzer O. [Rec.]: R. Hube. Prawo polskie XIV w. *Kwartalnik Historyczny*, 1887. R. I. S. 469.
321. Barwiński B. [Rec.]: Hruszewskij M. Chronologia podij hałycko–wołyńskoj litopysy. *Kwartalnik Historyczny*, 1909. R. XXIII. S. 199–200.

322. Barwiński B. [Rec.]: Hruszewskij M. Czy majemo autentyczni hramoty kn. Lwa?; Linniczenko I. Gramoty galickawo kniazia Lwa i znaczenije podłożnych dokumentow kak istoriczeskich istocznikow; Hruszewskij M. Jeszcze o gramotach kn. Lwa galickawo. Po powodu statji prof. Linniczenka. *Kwartalnik Historyczny*, 1909. R. XXIII. S. 197–199.
323. Bielowski A. [Rec.]: Starodawne halickie grody. Część I. W. Ilnicki. Starodawny Dźwinogród (1861). Część II. I. Szaraniewicz. Starodawny Lwów (1862). *Biblioteka Ossolińskich*, 1862. T. 1. S. 378–391.
324. Bostel F. [Rec.]: Celewicz J. O Oleksie Dowbuszczuku, jego popszednikach i następcach. *Kwartalnik Historyczny*, 1887. R. I. S. 882–884.
325. Bostel F. [Rec.]: Widmann K. Zapiski do historyi szkół ludowych w Galicyi, w szczególności we Lwowie. *Kwartalnik Historyczny*, 1891. R. XV. S. 851–853.
326. Brückner A. [Rec.]: Hirschberg A. Maryna Mniszchówna. *Kwartalnik historyczny*, 1907. Z. 4. S. 693–698.
327. Brückner A. [Rec.]: Chmielowski P. Adam Mickiewicz. Zarys bigraficzno-literacki. *Kwartalnik Historyczny*, 1887. R. I. S. 262–265.
328. Brückner A. [Rec.]: Chmielowski P. Historia literatury polskiej. *Kwartalnik Historyczny*, 1900. R. IV. S. 72–76.
329. Brückner A. [Rec.]: Plebański J. O. Karmanowskiego, poety wieku XVII-go wiersze różne; Pieśni W. Potockiego. *Kwartalnik Historyczny*, 1891. R. V. S. 394–395.
330. Brückner A. [Rec.]: Ze studyów nad literaturą polską. *Kwartalnik Historyczny*, 1887. R. I. S. 240–245.
331. Crarnik B. [Rec.]: Peplowski S. Teatr polski we Lwowie (1780–1881). *Kwartalnik Historyczny*, 1889. R. III. S. 328–335.
332. Czermak W. [Rec.]: Dubiecki M. Dwie chwile z dziejów polskiej kolonizacji na Niżu. *Kwartalnik Historyczny*, 1891. R. V. S. 427–429.
333. Czołowski A. [Rec.]: Petruszewycz A. S. Krytyko–istoriczeskija razsużdenja o naddnistrjańskom horodi Hałyczi i jeho dostopamiatnostiach. *Kwartalnik Historyczny*, 1889. R. III. S. 745–751.

334. Czołowski A. [Rec.]: Papèe F. Skole i Tucholszczyzna. *Kwartalnik Historyczny*, 1892. R. VI. S. 625–628.
335. Dziedzicki L. [Rec.]: Budzynowski M. Kronika miasta Sambora. *Kwartalnik Historyczny*, 1892. R. VI. S. 625.
336. E. [Rec.]: Peplowski S. Teatr polski we Lwowie (1881–1890). *Kwartalnik Historyczny*, 1892. R. VI. S. 144–145.
337. Ejusd. [Rec.]: Jabłonowski A. Akademia Kijowsko–Mohilańska. Zarys historyczny na tle rozwoju ogólnego cywilizacji Zahodniej na Rusi. *Kwartalnik Historyczny*, 1900. R. XIV. S. 494–497.
338. Finkel L. [Rec.]: Bostel F. Z przeszłości Stryja i starostwa stryjskiego. *Kwartalnik Historyczny*, 1887. R. I. S. 357–358.
339. Finkel L. [Rec.]: Kilka słów o dwóch szkołach dawnych na Podlasiu. *Kwartalnik Historyczny*, 1890. R. XIV. S. 340–341.
340. Fritz J. [Rec.]: Gątkiewicz F. Archiwum miasta Drohobycza. *Kwartalnik Historyczny*, 1909. R. XXIII. S. 192–196.
341. Głębiński S. [Rec.]: Daszyńska Z. Kilka słów o metodzie statystyki historycznej. Szkice metodologiczne. Warszawa, 1892. *Kwartalnik Historyczny*, 1893. R. VII. S. 684.
342. Goyski M. [Rec.]: Gątkiewicz F. Archiwum miasta Drohobycza. *Kwartalnik Historyczny*, 1908. R. XXII. S. 107–112.
343. Hordyński Z. [Rec.]: Bossakiewicz A. Rys oświaty i funduszków edukacyjnych w Polsce. *Kwartalnik Historyczny*, 1887. R. I. S. 259–261.
344. Hordyński Z. [Rec.]: Chmielowski P. Zarys literatury polskiej z ostatnich lat dwudziestu. *Kwartalnik Historyczny*, 1887. R. I. S. 274–279.
345. Hordyński Z. [Rec.]: Smoleński W. Żywioly zachowawcze i komisya edukacyjna. Przyczynek do dziejów oświaty w Polsce wieku XVIII. *Kwartalnik Historyczny*, 1890. R. IV. S. 203–206.
346. J. A. M. [Rec.]: Istoricheskaja Zapiska o Niemirowskoj Gimnazii. *Kwartalnik Historyczny*, 1889. R. XIII. S. 331–332.

347. J. A. M. [Rec.]: Z dziennika szkoły Uszackiej. *Kwartalnik Historyczny*, 1888. R. XII. S. 267–268.
348. Kalitowski E. [Rec.]: Lam J. Starożytny Dźwinogród. *Kwartalnik Historyczny*, 1887. R. I. S. 282–285.
349. Kallenbach J. [Rec.]: Breza A. Literatura polska. Cz. 1. *Kwartalnik Historyczny*, 1892. R. VI. S. 605–609.
350. Kallenbach J. [Rec.]: Mickiewicz W. Żywot Adama Mickiewicza. *Kwartalnik Historyczny*, 1892. R. VI. S. 378–386.
351. Karbowski A. [Rec.]: Baranowski M., Parasiewicz S. Książki szkolne w szkołach ludowych galicyjskich i w innych ziemiach polskich dawniej używane; Semkowicz A. Katalog polskich podręczników XVI–XIX wieku. *KH*, 1898. R. XII. S. 595–597.
352. Karbowski A. [Rec.]: Majchrowicz F. Tadeusz Czacki i jego poglądy na sprawy wychowania publicznego. *Kwartalnik Historyczny*, 1896. R. X. S. 141–143.
353. Karbowski A. [Rec.]: Piramowicz G. Powinności nauczyciela. *Kwartalnik Historyczny*, 1897. R. XI. S. 833–835.
354. Karbowski A. [Rec.]: Szkoła główna warszawska (1862–1869). *Kwartalnik Historyczny*, 1900. R. XIV. S. 497–501.
355. Karbowski A. [Rec.]: Zagórski W. O szkole grecko-słowiańskiej we Lwowie. Przyczynek do historyi oświaty na Rusi w. XVI. *Kwartalnik Historyczny*, 1894. R. VIII. S. 477–480.
356. Kocowski W. [Rec.]: Partyckij O. Starynna istorija Hałyczyny. *Kwartalnik Historyczny*, 1896. R. X. S. 682–685.
357. Konarski F. [Rec.]: Tretiak J. Stosunki i pieśni miłosne Mickiewicza w Odesie. *Kwartalnik Historyczny*, 1888. R. II. S. 249–252.
358. Korduba M. [Rec.]: K. Lamprecht. Deutsche Geschichte. T. 5. *Kwartalnik Historyczny*, 1895. R. IX. S. 582–584.
359. Korzon T. [Rec.]: Finkel L. O tak zwanej metodzie regresywnej w nauczaniu historyi. *Kwartalnik Historyczny*, 1896. R. X. S. 118–122.

360. Korzon T. [Rec.]: Rawita–Gawroński F. Historia ruchów hajdamackich. *Kwartalnik Historyczny*, 1902. R. XVI. S. 656–662.
361. Korzon T. [Rec.]: Smoleński W. Przewrót umysłowy w Polsce wieku XVIII. *Kwartalnik Historyczny*, 1892. R. VI. S. 165–173.
362. Korzon T. [Rec.]: Gawroński–Rawita Fr. Bohdan Chmielnicki do elekcji Jana Kazimierza. *Kwartalnik Historyczny*, 1908. R. XXII. S. 726–732.
363. Kruczkiewicz B. [Rec.]: Jezienicki M. Wpływ klasycznych poetów na Jana z Wiślicy i ślady ich w jego utworach. *Kwartalnik Historyczny*, 1892. R. VI. S. 366–368.
364. Lepszy L. [Rec.]: Antoniewicz J. Katalog wystaw sztuki polskiej od roku 1764. *Kwartalnik Historyczny*, 1897. R. XI. S. 563–564.
365. Lepszy L. [Rec.]: Łuszczkiewicz W. Karta z dziejów polskiego malarstwa z doby poprzedzającej jego rozwój (1765–1850). *Kwartalnik Historyczny*, 1894. R. VIII. S. 87–89.
366. Lewicki A. [Rec.]: Dubiecki M. Zawiązki dziejów siczy Zaporozkiej. *Kwartalnik Historyczny*, 1888. R. II. S. 498–500.
367. Lewicki A. [Rec.]: Gorzycki K. Połączenie Rusi Czerwonej z Polską przez Kazimierza Wielkiego. Lwów, 1889. *Kwartalnik Historyczny*, 1890. R. IV. S. 172–174.
368. Lewicki A. [Rec.]: Iłowajski D. Kniaźyż period Ukrainy–Rusi. T. 1, T. 2, 1886. *Kwartalnik Historyczny*, 1887. R. I. S. 3.
369. Lisicki H. [Rec.]: Załęski S. Geneza i rozwój nihilizmu w Rosyji. Szkic historyczno–społeczny. *Kwartalnik Historyczny*, 1892, R. VI. S. 879–882.
370. Loret M. [Rec.]: Petre L. Napoleon's campaign in Poland 1806–1807. *Kwartalnik Historyczny*, 1908. R. XXII. S. 473–474.
371. Łoziński W. [Rec.]: Kołaczkowski J. Wiadomości, dotyczące się przemysłu i sztuki w dawnej Polsce. *Kwartalnik Historyczny*, 1889. R. III. S. 255–256.
372. Łoziński W. [Rec.]: Spawozdania Komisji do badania historii sztuki w Polsce. T. IV. *Kwartalnik Historyczny*, 1892. R. VI. S. 122–124.

373. Łoziński Wł. [Rec.]: Brandes J. O poezji polskiej w XIX stuleciu. *Kwartalnik Historyczny*, 1887. R. I. S. 609–611.
374. Łuszczkiewicz W. [Rec.]: Kowalczyk M. Architektura w starożytnym Rzymie. *Kwartalnik Historyczny*, 1891. R. V. S. 837–839.
375. Mandybur T. [Rec.]: Matwij S. Kilka słów o łacińskich elegiach Jana Kochanowskiego. *Kwartalnik Historyczny*, 1892. R. VI. S. 132–133.
376. Mazanowski M. [Rec.]: Bełcikowski A. Mickiewicz w trzydzieści lat po zgonie. *Kwartalnik Historyczny*, 1888. R. II. S. 247–249.
377. Nehring W. [Rec.]: Brückner A. Średniowieczna poezja łacińska. *Kwartalnik Historyczny*, 1895. R. IX. S. 127–130.
378. Nehring W. [Rec.]: Tretiak J. Ślady wpływu Mickiewicza w poezji Puszkina. *Kwartalnik Historyczny*, 1890. R. IV. S. 529–531.
379. Papée F. [Rec.]: Biłous T. Krótki rys założenia i rozwoju c. k. gimnazjum w Bochni. *Kwartalnik Historyczny*, 1888. R. XII. S. 264–266.
380. Papée F. [Rec.]: Udziela M. Janów pod względem historycznym i jako latowisko przyszłości; Schnür–Peplowski S. Janów pod Lwowem. *Kwartalnik Historyczny*, 1898. R. XII. S. 137–139.
381. Papée F. [Rec.]: Urbanowicz Z. Przywileje miasta Złoczowa. *Kwartalnik Historyczny*, 1896. R. X. S. 809–810.
382. Piekosiński F. [Rec.]: Wojciechowski T. O Piaście i piastie. *Kwartalnik Historyczny*, 1897. R. XI. S. 137–147.
383. Pilat R. [Rec.]: Dubiecki M. Historia literatury polskiej na tle dziejów narodu. *Kwartalnik Historyczny*, 1889. R. III. S. 267–275.
384. Poznańczyk (X. Liske) [Rec.]: Biblioteka Ossolińskich, T. X i XI. *Dziennik Literacki*, 1869. № 6. S. 98–99.
385. Prochaska A. [Rec.]: Jabłonowski A. Zasiedlenie Ukrainy w epoce litewskiej (1891 r.). *Kwartalnik Historyczny*, 1892. R. VI. S. 865–866.
386. Prochaska A. [Rec.]: Lewicki A. Powstanie Świdrygiełły (1892 r.). *Kwartalnik Historyczny*, 1893. R. VII. S. 537–545.

387. Prochaska A. [Rec.]: Smolka S. Kiejstut i Jagiełło (1888 r.). *Kwartalnik Historyczny*, 1890. R. IV. S. 176–179.
388. Prochaska A. [Rec.]: Smolka S. Rok 1386 (1886 r.). *Kwartalnik Historyczny*, 1887. R. I. S. 101–105.
389. P-t R. [Rec.]: Tretiak J. Mickiewicz i Trembecki. *Kwartalnik Historyczny*, 1887, R. I. S. 265–267.
390. Romer E. [Rec.]: Siminginowicz A. Das Pruththal in Galizien und in der Bukowina. *Kwartalnik Historyczny*, 1898. R. XII. S. 130–131.
391. Sawczyński H. [Rec.]: Mycielski J. Porwana z klasztoru. Kartka z dziejów obyczajowości Polski XVIII w. *Kwartalnik Historyczny*, 1887, R. I. S. 112–117.
392. Sawczyński H. [Rec.]: Szarlowski A. Stanisławów i powiat stanisławowski. *Kwartalnik Historyczny*, 1888. R. II. S. 658–659.
393. Skałkowski A. M. [Rec.]: Askenazy S. Napoleon a Polska. Cz. 1, 2. *Kwartalnik Historyczny*, 1919. R. XXXIII. S. 108–128.
394. Skałkowski A. M. [Rec.]: Rüther E., Napoleon I und Polen. *Kwartalnik Historyczny*, 1903. R. XVII. S. 457–458.
395. Sokołowski M. [Rec.]: Narkiewicz J. A. Zarys dziejów malarstwa od najdawniejszych czasów do końca XVIII stulecia. *Kwartalnik Historyczny*, 1891. R. V. S. 640–647.
396. Studziński C. [Rec.]: Likowski E. Unia brzeska (1596 r.). *Kwartalnik Historyczny*, 1897. R. XI. S. 162–169.
397. Szelański A. [Rec.]: Sobieski W. Nienawiść wyznaniowa tłumów za rządów Zygmunta III. *Kwartalnik Historyczny*, 1903. R. XVII. S. 319.
398. Tretiak J. [Rec.]: Kocowskij W. Literatura hałycko-ruska i M. Szaszkiewicz. *Kwartalnik Historyczny*, 1895. R. IX. S. 714–715.
399. Tretiak J. [Rec.]: Ohonowski O. Istorija literatury ruskoj. *Kwartalnik Historyczny*, 1894. R. VIII. S. 107–111.
400. Tretiak J. [Rec.]: Ziemia T. Adam Mickiewicz podczas podróży w roku 1830–1831. *Kwartalnik Historyczny*, 1887. R. I. S. 267–269.

401. W. C. [Rec.]: Sokołowski A. Karta z dziejów wychowania w Polsce w XVI i XVII w.; Bobowski M. Wychowanie panicza polskiego za granicą w wieku XVII. *Kwartalnik Historyczny*, 1887. R. I. S. 53–54.
402. X. [Rec.]: Pamiętnik piętnastoletniej działalności Akademii Umiejętności w Krakowie 1873–1888. *Kwartalnik Historyczny*, 1890. R. IV. S. 116–121.
403. X. [Rec.]: Rybarski F. Szkoła wyższa realna w Kielcach 1846–1862. *Kwartalnik Historyczny*, 1889. R. XIII. S. 506–507.
404. Zdziarski S. [Rec.]: Szelaḡowski A. Kwestya ruska w świetle historyi. Odbitka z Przeglądu narodowego. *Ruś*, 1911. R. 4. S. 452–461.
405. Біляшевський М. [М. К.]. [Рец. на публ.]: Бѣлинскій П. Тернопіль и єго околиця, ч. I і II. Тернопіль, 1895–1896 (Відбиток: Rocznik kółka naukowego Tarnopolskiego. 1893 i 1895). ЗНТШ. Т. XX. Львів, 1897. Кн. VI. С. 31–32.
406. Грушевський М. Еще о грамотах кн. Льва Галицкого (По поводу статьи проф. Линниченка). *Известия ОРЯ и СИАН*. Спб., 1904. Т. IX, кн. 4. С. 268–283.
407. Грушевський М. [Рец. на]: Партицький О. Старинна історія Галичини. *Записки НТШ*, 1895. Т. V. С. 3–5.
408. Грушевський М. Бібліографія (рецензії й справоздання). *ЗНТШ*, 1901. Т. 41. Кн. 3. С. 4–5.
409. Грушевський М. Нові розвідки з історії давньої Руси. *ЗНТШ*. Т. XVIII. 1897. С. 12–13.
410. Грушевський М.: Brückner A. Próbkі najnowszej krytyki historycznej (P. H., 1905, S. 24–35). *ЗНТШ*, 1907. Т. LXXVII. С. 206.
411. Колянковський Л. [Рец. на кн.:] Hruszewski Mich. Istorija Ukrainy–Rusi, t. IV (2–gie wyd.) str. 535, Kijów–Lwów, 1907, V. 1., str. VII, 384, 2. str. 385–687, Lwów, 1905, VI., str. 667, Kijów–Lwów, 1907. *Грушевський, Михайло Сергійович. Твори: у 50 т. / М. С. Грушевський; редкол.: П. Сохань (голов. ред.), І. Гирич та ін. – Львів : Видавництво "Світ". 2015. Т. 46. Кн. 1. С. 459–476.*

412. Крип'якевич І. [Рец. на]: Rawita–Gawroński F. Bohdan Chmielnicki do elekcyi Jana Kazimierza. T. 2. Lwów, 1911. 487 s. *ЗНТШ*, 1911. Т. 104, кн. 4: Бібл. С. 210–215.
413. Томашівський С. [Рец. на]: Rawita–Gawroński F. Historia ruchów hajdamackich (XVIII w.): w 2 T. Lwów, 1899–1901. *ЗНТШ*, 1901. Т. 44. Кн. 6: Бібл. С. 25–29.

Полеміки

414. Balzer O. O kilku kwestyach spornych z historyi ustroju Polski. *Kwartalnik Historyczny*, 1907. S. 1–58.
415. Balzer O. Z powodu nowego zarysu historyi ustroju Polski. *Kwartalnik Historyczny*, 1906. S. 1–58, 397–441.
416. Balzer O. Państwo polskie w pierwszym siedemdziesięcioleciu XIV i XV wieku. *Kwartalnik Historyczny*, 1907. R. XXI. S. 193–291.
417. Brückner A. Dogmat normański. *Kwartalnik Historyczny*, 1906. R. XX. S. 664–679.
418. Brückner A. O Rusi normańskiej jeszcze słów kilka. *Kwartalnik Historyczny*, 1909. R. XXIII. S. 362–371.
419. Dziadulewicz S. Do artykułu p. t. «O pochodzeniu kniazia Fedka Nieświzkiego». *Miesięcznik Heraldyczny*, 1911. Nr. 5–6. S. 87–88.
420. Jabłonowski A. W sprawie Akademii Kijowsko–Mohilańskiej. *Kwartalnik Historyczny*, 1902. R. XVI. S. 549–586.
421. Kutrzeba S. Kilka kwestii z historyi ustroju Polski. Przyczynki i polemika. *Kwartalnik Historyczny*, 1906. R. XX. S. 589–626.
422. Kutrzeba S. Z historyi ustroju Polski. Przyczynki i polemika. *Kwartalnik Historyczny*, 1906. S. 589–626.
423. Łapiński H. Konstanty Słotwiński jako dyrektor Ossolineum. *Roczniki Biblioteczne*. 1967. R. 11. Z. 3–4. S. 367–406.

424. Polemika: Kutrzeba S. – Balzer O. *Kwartalnik Historyczny*, 1907. R. XXI. S. 587–590.
425. Prochaska A. Czy możliwą jest identyczność kniaziów Nieświeskich z Korybutowiczami? *Miesięcznik Heraldyczny*, 1912. Nr. 5–6. S. 88–92.
426. Radziwiński–Luba Z. Itinerarze kn. Fedora Korybutowicza i Fedka Nieświzkiego. *Miesięcznik Heraldyczny*, 1913. Nr. 11–12. S. 194–200.
427. Radziwiński–Luba Z. Jeszcze o «kniaziu» i «księciu». *Miesięcznik Heraldyczny*, 1911. Nr. 7–8. S. 104–108; Nr. 9–10. S. 138–142; Nr. 11–12. S. 175–182.
428. Radziwiński–Luba Z. Jeszcze w sprawie pochodzenia Fed’ka Nieświzkiego. *Miesięcznik Heraldyczny*, 1912. Nr. 5–6. S. 93–95.
429. Radziwiński–Luba Z. O tożsamości tytułów «kniaź» i «książę» w dawnej Rzeczypospolitej. *Miesięcznik Heraldyczny*, 1908. Nr. 4. S. 49–55; Nr. 5. S. 65–68; Nr. 6. S. 83–88; Nr. 7. S. 97–98.
430. Radziwiński–Luba Z. W sprawie pochodzenia Fed’ka Nieświzkiego. *Miesięcznik Heraldyczny*, 1911. Nr. 11–12. S. 182–185.
431. Титов Ф. Урок с Запада. Библиографическая заметка. *Труды Киев. духов. акад.* 1902. Март. С. 459.

Наукова хроніка, редакційні повідомлення, статуту

432. A. M. List do wydawcy czasopisma Księgozbioru publicznego imienia Ossolińskich we Lwowie. *Czasopismo Naukowego Księgozbioru Publicznego imienia Ossolińskich*, 1829. Z. 3. S. 117–123.
433. Bobrzyński M. Do szanownej redakcyi «Kwartalnika Historycznego» we Lwowie. *Kwartalnik Historyczny*, 1889. R. III. S. I–V.
434. Korespondencya od Redakcyi. *Przegląd Poświęcony Etnografii, Historii i Literaturze Polski i Krajów Ościennych*, 1875. R. I. Nr. 3 (25 lipca). S. 64.
435. Kronika. *Kwartalnik Historyczny*, 1914. R. XXVIII. S. 600–601.
436. Kronika. *Kwartalnik Historyczny*, 1911. S. 158.

437. Obwieszczenie Czasopisma, które Zakład naukowy księgozbioru imienia Ossolińskich wydawać będzie. *Czasopismo Naukowego Księgozbioru Publicznego imienia Ossolińskich*, 1828. Z. 1. S. 1.
438. Obwieszczenie redakcji. *Biblioteka Naukowego Zakładu imienia Ossolińskich*, 1847. T. 1. Z. 1. S. 3.
439. Od Administracji. *Przegląd Poświęcony Etnografii, Historyi i Literaturze Polski i Krajów Ościennych*, 1875. R. I. Nr. 2 (10 lipca). S. 40.
440. Od Administracyi. *Gazeta Lwowska*, 1872. 2 stycznia. Nr. 1. S. 1.
441. Od redakcji. *Przegląd Archeologiczny*, 1876. Z. 2. S. 64.
442. Od Redakcyi. *Miesięcznik Heraldyczny*, 1915. R. VIII. Nr. 1–12. S. 129.
443. Odezwa! *Miesięcznik Heraldyczny*, 1908. R. I. Nr. 1. S. 1–2.
444. Ogłoszenie czasopisma naukowego na rok 1834. *Czasopismo Naukowego Księgozbioru Publicznego imienia Ossolińskich*, 1833. Z. 8. S. 114–115.
445. Statut Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie. Lwów : Towarzystwo Heraldyczne, 1906. 13 s.
446. Statut Towarzystwa Historycznego. Lwów, 1886. 13 s.
447. Zagadnienia i odpowiedzi. *Miesięcznik Heraldyczny*, 1909. R. 2. Nr. 1. S. 11–13.

Звіти з засідань товариств

448. Kółka naukowe. *Kwartalnik Historyczny*, 1892. Z. 2. S. 463–464.
449. Kółka naukowe. *Kwartalnik Historyczny*, 1892. Z. 3. S. 691–692.
450. Kółka naukowe. *Kwartalnik Historyczny*, 1893. Z. 3. S. 774.
451. Kółka naukowe. *Kwartalnik Historyczny*, 1894. Z. 4. S. 576–578.
452. Kronika Towarzystwa archeologicznego krajowego we Lwowie. *Przegląd Archeologiczny*, 1876. Z. 2. S. 61–63.
453. Kronika Towarzystwa archeologicznego krajowego we Lwowie. *Przegląd Archeologiczny*, 1876. Z. 1. S. 29.
454. *Kronika Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Przemyślu* / red. nauk. Z. Budzyński. *Rocznik Przemyski*, 1994. T. 29/30. 892 s.

455. Sprawozdania z posiedzeń Towarzystwa Historycznego. *Kwartalnik Historyczny*, 1894. R. VIII. S. 575–576.
456. Sprawozdania z posiedzeń Towarzystwa Historycznego. *Kwartalnik Historyczny*, 1897. R. XI. S. 253–255.
457. Sprawozdania z posiedzeń Towarzystwa Historycznego. *Kwartalnik Historyczny*, 1900. R. XIV. S. 731–732.
458. Sprawozdania z posiedzeń Towarzystwa Historycznego. *Kwartalnik Historyczny*, 1891. Z. 4. S. 946–947.
459. Sprawozdania z posiedzeń Towarzystwa Historycznego. *Kwartalnik Historyczny*, 1887. R. I. S. 137–139.
460. Sprawozdania z posiedzeń Towarzystwa Historycznego. *Kwartalnik Historyczny*, 1897. S. 253–254.
461. Sprawozdania z posiedzeń Towarzystwa Historycznego. *Kwartalnik Historyczny*, 1887. R. I. S. 137.
462. Sprawozdanie dyrekcji Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Przemyślu. *Rocznik Przemyski*, 1909–1911. T. 1. S. 124.
463. Sprawozdanie kasowe Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Przemyślu (1909–1911). *Rocznik Przemyski*, 1909–1911. T. 1. S. 126.
464. Sprawozdanie o Towarzystwie archeologicznym we Lwowie. *Przegląd Archeologiczny*, 1882. Z. I. S. 139–141.
465. Sprawozdanie o wystawie archeologicznej we Lwowie w roku 1885. *Przegląd Archeologiczny*, 1888. R. II. Z. IV. S. 207–218.
466. Sprawozdanie z czynności Dyrekcji Zakładu Naukowego imienia Ossolińskich (12 października 1845) przez A. Kłodzińskiego. *Biblioteka Naukowego Zakładu imienia Ossolińskich*, 1844. T. 12. S. 214–215.
467. Sprawozdanie z czynności Wydziału Kółka Naukowego Tarnopolskiego. *Rocznik Kółka Naukowego Tarnopolskiego*. 1894. R. II. S. 175–177.
468. Sprawozdanie z czynności wydziału Towarzystwa Historycznego we Lwowie za rok 1902. Lwów, 1903. S. 3.

469. Sprawozdanie z czynności Wydziału Towarzystwa Historycznego we Lwowie za rok 1913. Lwów, 1914. S. 1–5.
470. Sprawozdanie z czynności Wydziału Towarzystwa Historycznego we Lwowie za rok 1911. Lwów, 1912. S. 7.
471. Sprawozdanie z czynności zakładu na posiedzeniu publicznem 13 października 1862 r. Kuratora M. Dzieduszyckiego. *Biblioteka Ossolińskich*, 1863. T. 2. S. 439.
472. Sprawozdanie z czynności zakładu na posiedzeniu publicznem 17 października 1861 r. M. Dzieduszyckiego. *Biblioteka Ossolińskich*, 1862. T. 1. S. 398–399.
473. Sprawozdanie z czynności zakładu na posiedzeniu publicznem dnia 12 października 1867 roku M. Dzieduszyckiego. *Biblioteka Ossolińskich*, 1868. T. 10. S. 432.
474. Sprawozdanie Zarządu za czas od 1.I.1923 – 31.XII.1922. *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Przemyślu*, 1913–1922. R. III. S. 1–50.
475. Sprawy Towarzystwa Heraldycznego. *Miesięcznik Heraldyczny*, 1908. Nr. 1. S. 16.
476. Sprawy Towarzystwa Heraldycznego. *Miesięcznik Heraldyczny*, 1908. R. 1. Nr. 1. S. 16.
477. Sprawy Towarzystwa. *Kwartalnik Historyczny*, 1917. R. XXXI. S. 41; 241; 566.
478. Sprawy Towarzystwa. *Kwartalnik Historyczny*, 1914. R. XXVIII. S. 310–311; 604.
479. Sprawy Towarzystwa. *Kwartalnik Historyczny*, 1918. R. XXXII. S. 152.
480. Sprawy Towarzystwa. *Miesięcznik Heraldyczny*, 1910. R. III. S. 23; 33.
481. Sprawy Towarzystwa. *Miesięcznik Heraldyczny*, 1911. R. IV. S. 50–51; 53.
482. Sprawy Towarzystwa. *Miesięcznik Heraldyczny*, 1912. R. V. S. 66; 172.
483. Sprawy Towarzystwa. *Miesięcznik Heraldyczny*, 1913. R. VI. S. 29.
484. Sprawy Towarzystwa. *Miesięcznik Heraldyczny*, 1914. R. VII. S. 33; 80.
485. Sprawy Towarzystwa. Zebrania członków grona krakowskiego. *Kwartalnik Historyczny*, 1913. R. XXVII. S. 198.

ЛІТЕРАТУРА

486. 70 лет Польского исторического общества. *Вопросы истории*, 1957. № 1. С. 89.
487. Abramowicz A. Wiek archeologii. *Problemy polskiej archeologii dziewiętnastowiecznej*. Warszawa, 1967. S. 153–154.
488. Adamus J. Oswald Balzer. *Przegląd prawa i administracji*. Lwów, 1933. S. 1–7.
489. Adamus J. Polska teoria rodowa. Łódź : Wyd. Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, 1958. 348 s.
490. Archiwum Polskiego Towarzystwa Historycznego i redakcji «Kwartalnika Historycznego». *Kwartalnik Historyczny*, 1957. № 4–5. S. 259.
491. Bieńkowski W. Władysław Semkowicz. *Polski słownik biograficzny*. 1995–1996. T. XXXVI. S. 234–242.
492. Błachowska K. Ludwik Finkel (1858–1930). *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*, red. J. Maternicki. Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2007. S. 285–308.
493. Błachowska K. Stanisław Zakrzewski (1873–1936). *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku* / red. J. Maternicki. Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2007. S. 377–398.
494. Bobrzyński M. Kilka słów o najnowszym ruchu na polu naszego dziejopisarstwa. *Niwa* : dwutygodnik naukowy, literacki i artystyczny. R. 6. T. 12. Nr. 67 (1 października 1877). S. 481–499.
495. Brzozowski S. Warunki organizacyjne życia naukowego w trzech zaborach. *Historia nauki polskiej* / red. Z. Skubała–Tokarska. Wrocław, 1987. T. IV. : 1863–1918. Cz. I i II. S. 65–544.
496. Brzozowski S. Warunki rozwoju nauki polskiej w kraju (1860–1918). *Życie naukowe w Polsce w drugiej połowie XIX i w XX wieku (Organizacje i instytucje)* / pod red. B. Jaczewskiego. Wrocław : Wyd. Polskiej Akademii Nauk, 1987. S. 13–57.

497. Burzyński T. 75 lat TPN w Przemyślu. Sprawozdanie z uroczystego jubileuszu (24–25 X 1984). *Rocznik Przemyski*, Przemyśl, 1988. T. 26. S. 421–446.
498. Ciara S. Helena Polaczkówna (1881–1942) – historyk, kustosz Archiwum Bernardyńskiego we Lwowie. *Znani i nieznani międzywojennego Lwowa. Studia i materiały*. T. 2 / red. L. Michalska–Bracha, M. Przeniosło. Kielce : Wydawnictwo Uniwersytetu Humanistyczno–Przyrodniczego Jana Kochanowskiego, 2009. S. 65–75.
499. Felczyński Z., Olszak J. Siedemdziesiąt lat Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Przemyślu 1909–1979 / red. nauk. J. Olszak. Przemyśl, 1979. 274 s.
500. Finkel L. Historia Gazety Lwowskiej 1873–1883. *Stulecie Gazety Lwowskiej (1811–1911)*. Lwów : Drukarnia Gazety Lwowskiej, 1911. T. 1, cz. 1. S. 207–248.
501. Fischer A. Zakład Narodowy imienia Ossolińskich: Zarys dziejów. Lwów : Wyd. Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1927. 96 s.
502. Friedberg M. Władysław Semkowicz (9.V.1878–19.II.1949). *Kwartalnik Historyczny*, 1949. R. XVII. Z. 1–4. S. 330–331.
503. Galos A. Powstanie Towarzystwa Historycznego i jego organu naukowego. *Polskie Towarzystwo Historyczne 1886–1986. Zbiór studiów i materiałów* / red. S. K. Kuczyński. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolinskich, 1990. S. 85–95.
504. Gałyga M. Z działalności Augusta Bielowskiego w Ossolineum 1851–1864. *Z dziejów Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich. Studia i materiały* / red. J. Albin. Wrocław, 1978. S. 63–121.
505. *Gazeta Polska*, 1829. 21 czerwca (№ 163).
506. Gębarowicz M. Zakład narodowy imienia Ossolińskich we Lwowie. Lwów : Wyd. Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1926. 24 s.
507. Gilewicz A. Jan Smółka 3 IX 1882 – 11 XII 1946. *Rocznik Przemyski*, 1958. T. 9. Z. 1. S. 230–236.
508. Giller A. O życiu i pracach F. H. Duchyńskiego Kijowianina : w jubileuszową rocznicę pięćdziesięcioletnich jego zasług naukowych : studium. Lwów, 1885. 140 s.

509. Grabski A. F., Serejski M. H. Historiografia polska w latach 1863–1899. *Historia nauki polskiej* / red. Z. Skubała–Tokarska. Wrocław, 1987. T. IV : 1863–1918. Cz. I i II. S. 578–613.
510. Grabski A. F. Na manowcach myśli historycznej. Historiozofia Franciszka H. Duchńskiego. *Perspektywy przeszłości*. Lublin, 1983. S. 221–278.
511. Grabski A. F. Zarys historii historiografii polskiej. Poznań, 2000. 278 s.
512. Grodecki Z. Kogo straciliśmy..?. *Ziemia Przemyska*. 1930. N. 53. S. 2.
513. Gubrynowicz B. Historia Gazety Lwowskiej 1883–1911. *Stulecie Gazety Lwowskiej (1811–1911)*. Lwów : Drukarnia Gazety Lwowskiej, 1911. T. 1. Cz. 1. S. 249–426.
514. Hydzik E. Konstanty Słotwiński na tle procesu Ossolineum. *Pracy Historyczne wydane ku uczczeniu 50–lecia Akademickiego Koła Historyków Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (1878–1928)*. Lwów, 1929. S. 429–456.
515. Jarowiecki J. Dzieje Prasy Polskiej we Lwowie do 1945 roku. Kraków : Księgarnia Akademicka, 2008. 502 s.
516. Jarowiecki J. Prasa Lwowska w latach 1864–1918. Bibliografija. Kraków : Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2002. S. 15–111.
517. Jarowiecki J., Góra B. Lwowska prasa w dwudziestoleciu międzywojennym. Próba bibliografii. Kraków : Wydawnictwo Naukowe WSP, 1994. S. 3–37.
518. Julkowska V. Historiografia polska II połowy XIX wieku jako źródło i rezerwar stereotypów narodowościowych. *Stereotypy narodowościowe na pograniczu* / red. W. Banasiuk. Rzeszów : Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2002. S. 17–18.
519. Julkowska V. Ksawery Liske (1838–1891). *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku* / red. J. Maternicki. Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2007. S. 181–200.
520. Julkowska V. Obraz przeszłości w pracach historycznych i literackich Władysława Łozińskiego. *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.* / red. J. Maternicki, L. Zaskilniak. Rzeszów : Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2005. T. III. S. 337–361.

521. Julkowska V. Władysław Łoziński (1843–1913). *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku* / red. J. Maternicki, P. Sierżęga, L. Zaszkiłniak. Rzeszów : Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2014. T. 2. S. 133–148.
522. Kawalec A. Ksiądz Franciszek Siarczyński. Życie i działalność. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2007. 327 s.
523. Kawalec A. Lwowski okres w życiu i działalności naukowej Franciszka Siarczyńskiego. Prace wydawnicze i dzieła historyczne. *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.* / red. J. Maternicki, L. Zaszkiłniak. Rzeszów : Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2004. T. 2. S. 35–58.
524. Kawalec A. Seminarium historii powszechnej Ksawerego Liskego. Lista studentów i prac seminaryjnych. *Galicja. Studia i materiały*. 2015. Nr 1. S. 358–377.
525. Kleiner J. Historia «Przewodnika Naukowego i Literackiego». *Stulecie Gazety Lwowskiej (1811–1911)*. Lwów : Drukarnia Wł. Łozińskiego, 1912. T. 2, cz. 3. 134 s.
526. Klejner J. «Przewodnik Naukowy i Literacki» pod redakcją Adama Krechowickiego 1883–1910. *Stulecie Gazety Lwowskiej (1811–1911)*. Lwów : Drukarnia Wł. Łozińskiego, 1912. T. 2. Cz. 3. S. 47–89.
527. Kmiecik Z. Prasa polska w latach 1864–1918. *Historia prasy polskiej*. T. 2 / red.: J. Łojka. Warszawa : PWN, 1976. 360 s.
528. Kociowski P. Aleksander Brückner jako recenzent. *Wokół zagadnień publicystyki literackiej*. Warszawa–Poznań, 1974. S. 3–23.
529. Koko E. Franciszek Rawita–Gawroński (1846–1930) wobec Ukrainy i jej przeszłości. Gdańsk : Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, 2006. 276 s.
530. Kolbuszewska J. Jan Ptaśnik (1876–1930). *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku* / red. J. Maternicki. Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2007. S. 467–482.
531. Kolbuszewska J. Mutacja modernistyczna w historiografii polskiej (przełom XIX i XX wieku). Łódź, 2005. 252 s.
532. Kolbuszewska J. Twórczość recenzyjna Tadeusza Korzona na łamach «Kwartalnika Historycznego». *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i*

- XX w. Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2007. T. V. S. 255–266.
533. Kondracki T. Ksawery Liske i początki Polskiego Towarzystwa Historycznego. *Polskie Towarzystwo Historyczne 1886–1986. Zbiór studiów i materiałów* / red. S. K. Kuczyński. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolinskich, 1990. S. 77–94.
534. Kondracki T. Między Lwowem a Warszawą. Z dziejów Polskiego Towarzystwa Historycznego (1886–1934). *Kronika Warszawy*, 1987. № 3/4. S. 59–76.
535. Kondracki T. Polskie Towarzystwo Historyczne w latach 1918–1939. Toruń : Wydawnictwo Naukowe GRADO, 2006. 417 s.
536. Kostek J. Osiński Kazimierz Marian (1883–1956). *Słownik biograficzny twórców oświaty i kultury XIX i XX wieku Polski południowo–wschodniej* / pod red. A. Meissnera, K. Szmyda. Rzeszów, 2011. S. 301.
537. Kostek J. Przeszłość–Przyszłości. Dzieje Muzeum Narodowego Ziemi Przemyskiej i jego zbiorów Przemyśl, 2000. 144 s.
538. Kostrzewski J. Dzieje polskich badań przedhistorycznych. Poznań, 1949. 221 s.
539. Kowalska K. Kwartalnik «Ruś» (1911 r.). Z problematyki kształtowania świadomości polskiej w kwestii ziem południowo–wschodnich dawnej Rzeczypospolitej. Gdańsk, 2002. 78 s.
540. Kozik J. Ukraiński ruch narodowy w Galicji w latach 1830–1848. Kraków, 1973. 307 s.
541. Krzyżanowski S. Regnum Poloniae. *Sprawozdania AU*. Kraków, 1909, nr. 5; 1913, nr. 9.
542. Litwa i Ruś : miesięcznik poświęcony kulturze, dziejom, krajoznawstwu i ludoznawstwu / red.: F. Gawroński, J. Obst, J. Zawadzki. Wilno : Drukarnia Wydawnicza Józefa Zawadzkiego, 1912–1913. T. 1-4.
543. Litwin H. Od Unii Lubelskiej do III rozbioru Rzeczypospolitej. Rzeczpospolita – Ukraina. Szkic wydarzeń politycznych // Między sobą. Szkice historyczne polsko–ukraińskie / red. T. Chyczewska–Hennel, N. Jakowenko. Lublin : Instytut Europy Środkowo–Wschodniej, 2000. 183 s.

544. Łojek J. Prasa polska w latach 1661–1864. *Historia prasy polskiej*. Warszawa : PWN, 1976. 415 s.
545. Mądzik M. Wojny kozackie w polskiej historiografii przełomu XIX i XX w. *Козацькі війни XVII ст. в історичній свідомості польського та українського народів : Матеріали Другої польс.–укр. наук. зустрічі (Львів, 12–13 жовт. 1995 р.)* / за ред. Л. Зашкільняка. Львів; Люблін, 1996. С. 213–224.
546. Majewski W. Sto lat Polskiego Towarzystwa Historycznego i «Kwartalnika Historycznego». *Wojskowy Przegląd Historyczny*, 1987. № 1. S. 246–265.
547. Manteuffel T., Serejski M. Polskie Towarzystwo Historyczne (1886–1956). *Przegląd Historyczny*, 1957. R. LXIV. T. 48. № 1. S. 7–10.
548. Maternicki J. Adam Szelągowski wobec idei historii socjologicznej. *Historia i życie narodu: poglądy i postawy historyków polskich XIX i XX w.* Rzeszów, 2009. 490 s.
549. Maternicki J. Poglądy metodologiczne Adama Szelągowskiego. *Historia jako dialog*. Rzeszów : Wydawnictwo Wyższej szkoły pedagogicznej, 1996. S. 138–161.
550. Maternicki J. Historiografia polska XX wieku. Cz. 1. Lata 1900–1918, Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich–Wydawnictwo, 1982. 224 s.
551. Maternicki J. Miejsce i rola «Kwartalnika Historycznego» w dziejach historiografii polskiej. *Historia jako dialog*. Rzeszów : Wydawnictwo Wyższej szkoły pedagogicznej, 1996. S. 273–290.
552. Maternicki J. Narodowy i europejski wymiar polskiej edukacji historycznej w XIX i XX w. *Pogranicza Historii. Studia i szkice*. Rzeszów : Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2011. 242 s.
553. Maternicki J. Polskie szkoły historyczne we Lwowie w XIX w. *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.* / red.: J. Maternicki, L. Zaskilniak – Rzeszów : Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2005. T. 3. S. 28.
554. Miśkiewicz B. Polska historiografia wojskowa. Próba analizy i syntezy. Toruń : Wyd. Adam Marszałek, 2003. 441 s.
555. Modelski T. Ossolineum i czeskie Muzeum Narodowe (Pierwsze związki i zawiązki). *Rocznik Zakładu Narodowego im. Ossolińskich*. 1953. T. 4. S. 200.

556. Motylewicz J. Organizacyjne początki Przemyskiego środowiska historycznego. *Przemyskie Zapiski Historyczne : studia i materiały poświęcone historii ziem Polski Południowo–Wschodniej*. 1986–1987. R. 4–5. S. 253–255.
557. Myśliński J. Czasopiśmiennictwo naukowe w Galicji w dobie autonomicznej. *Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego*, 1969. T. VIII. Z. 4. S. 447–500.
558. Nadolski A. Dzieje archeologii polskiej w XIX i XX w. *Studia i materiały z dziejów nauki polskiej. Seria A*. 1966. S. 170.
559. Nadolski B. Lwowskie czasopiśmiennictwo literackie XX w. *Zjazd Naukowy im. I. Krasickiego. Księga referatów*. Lwów, 1936. S. 453–460.
560. Nowacki R. Oswald Balzer (1858–1933). Opole : Wyd. Uniwersytetu Opolskiego, 1998. 314 s.
561. Olejnik K. Tadeusz Wojciechowski (1838–1919). *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku* / red. J. Maternicki. Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2007. S. 201–214.
562. *Oswald Balzer i lwowska szkoła historycznoprawna* / red. M. Masłowska, Lublin : Katolicki Uniwersytet Lubelski, 2010. 406 s.
563. Pękalska M. Historia Zakładu Narodowego im. Ossolińskich biografiami jego twórców pisana. *Oblicza współczesnej bibliologii. Konteksty i transgresje* / red. nauk.: G. Czapnik, Z. Gruszka, J. Ladorucki. Łódź : Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego; Warszawa : Wyd. Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, 2014. 472 s.
564. Pierzchała L. Kronika Polskiego towarzystwa heraldycznego. *Miesięcznik heraldyczny*. Warszawa, 1933. R. 12.S. 193–202.
565. Piszczek S. Hrabyk Piotr. *Przemyski słownik biograficzny* / pod red.: E. Grin–Piszczek, T. Pudłockiego, A. Siciak. Przemyśl, 2016. S. 80–84.
566. Pudłowski L. Polskie Towarzystwo Heraldyczne. Zarys dziejów 1906–1939. *Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego nowej serii*, 1993. T. 1 (12). S. 153–172.
567. Rawita–Gawroński F. *Historja ruchów hajdamackich (w. XVIII)*. T. 1. Brody : Księgarnia i Drukarnia F. West, 1913. 269 s.

568. Rokosz M. Władysław Semkowicz jako prezes Polskiego Towarzystwa Heraldycznego i redaktor jego wydawnictw / *Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego nowej serii*. 1993. T. 1 (12). S. 173–182.
569. Rudkowska M. Wyszedł z dworu: przeżycie i doświadczenie historyczne w twórczości Władysława Łozińskiego. Warszawa : Wydawnictwo DiG, 2002. 152 s.
570. Samsonowicz H. Wokół idei i koncepcji Polskiego Towarzystwa Historycznego. *Polskie Towarzystwo Historyczne 1886–1986. Zbiór studiów i materiałów* / red. S. K. Kuczyński. Wrocław, 1990. S. 3–18.
571. Serejski M. H. Historycy o historii. Od Adama Naruszewicza do Stanisława Kętrzyńskiego 1775–1918. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1963. T. I. 665 s.
572. Skrzypek A. Przegląd Krytyczny (1874–1877). *Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego*, 1969. T. 8/1. S. 30–41.
573. Śliwa T. *Słownik polskich teologów katolickich* / red. ks. L. Grzebień. Warszawa, 1983. T. 6: 1918–1981. S. 504–508.
574. Śreniowska K. Uwagi o nauce historycznej polskiej w latach 1887–1900 w świetle «Kwartalnika Historycznego». *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego. Seria I. Nauki Humanistyczno–społeczne*. Z. 15. Historia. Łódź, 1960. S. 153–163.
575. Stępnik A. Mit Słowiańszczyzny w historiografii polskiego romantyzmu. *Historia: ciągłość i zmiana. Studia ofiarowane Profesorowi Jerzemu Maternickiemu* / red. M. Hoszowska, J. Pisulińska, P. Sierżęga. Rzeszów, 2016. S. 207–220.
576. Świerczyńska D. Jan Marek Giżycki jako historyk szkolnictwa zakonnego. *Kiїв. полоніст. студії*. T. XXVI. 2015. C. 325. (C. 325–331). URL: [file:///C:/Users/Noname/Downloads/kps_2016_28_38%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Noname/Downloads/kps_2016_28_38%20(2).pdf). (дата звернення 14.10.2018)
577. Sysyn F. Between Poland and the Ukraine. The Dilemma of Adam Kysil, 1600–1653. Harvard: Harvard University Press, 1986. 321 p.
578. Toczek A. Czasopiśmiennictwo historyczne we Lwowie (1867–1918). *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.* / pod red. Maternickiego J.,

Zaszkilniaka L. Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2005. T. III. S. 175–198.

579. Toczek A. Lwowski «Miesięcznik Heraldyczny» (1908–1915) w służbie nauk pomocniczych historii. *Kraków–Lwów : książki–czasopisma–biblioteki*. Kraków, 2006. Tom VIII. S. 390–401.

580. Toczek A. Lwowskie środowisko historyczne i jego wkład w kulturę książki i prasy (1860–1918). *Kraków : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego*, 2013. 465 s.

581. Toczek A. Lwowski «Przegląd Archeologiczny» (1876–1888), organ Towarzystwa Archeologicznego i c. k. Konserwatorium Pomników. *Kraków–Lwów : książki–czasopisma–biblioteki*. Kraków, 2009. Tom IX. Część 2. S. 51–59.

582. Tymoszenko L. Anton Petruszewicz (1821–1913). *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku* / red. J. Maternicki. Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2007. S. 121–130.

583. Tyszkiewicz J. Teofil Emil Modelski (1881–1967). *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku* / red. J. Maternicki. Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2007. S. 495–506.

584. Więckowska H. Zarys czasopiśmiennictwa naukowego w Polsce. *Studia i Materiały do Dziejów Nauki Polskiej*, z. 2, 1966. 338 s.

585. Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w. T. I / pod red. J. Maternickiego. Rzeszów, 2004. 263 s.; T. II / pod red. J. Maternickiego, L. Zaszkilniaka. Rzeszów, 2004. 412 s.; T. III / pod red. J. Maternickiego, L. Zaszkilniaka. Rzeszów, 2005. 463 s.; Багатокультурне історичне середовище Львова XIX і XX століттях. Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX wieku. T. IV / za red. L. Zaszkilniaka, J. Maternickiego. Lviv; Rzeszów, 2006. 493 s; T. V / pod red. J. Maternickiego, L. Zaszkilniaka, Rzeszów, 2007. 510 s.

586. Wierzbicki A. August Bielowski (1806–1876). *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku* / red. J. Maternicki. Rzeszów : Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2007. S. 49–62.

587. Wierzbicki A. Europa w polskiej myśli historycznej i politycznej XIX i XX wieku. Warszawa : Centrum Europejskie Natolin – Wyd. Trio, 2009. 272 s.
588. Wierzbicki A. Groźni i wielcy. Polska myśl historyczna XIX i XX wieku wobec rosyjskiej despotii. Warszawa : Wyd. Sic! 2001. 249 s.
589. Wierzbicki A. Oswald Balzer (1858–1933). *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku* / red. J. Maternicki. Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2007. S. 253–268.
590. Wisłocki W. T. Tajne druki Zakładu Ossolińskich. *Pamiętnik Literacki : czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej*. 1934. № 31/1/4. S. 316–383.
591. Wojciechowski Z. Oswald Balzer jako historyk ustroju Polski. Poznań, 1926. 25 s.
592. Wójcik–Łagan H. Sto lat «Kwartalnika Historycznego». *Przegląd Humanistyczny*, 1988. № 4/5. S. 145–158.
593. Wolski K. Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Przemyślu 1909–1959. Przemyśl, 1959. 54 s.
594. Zajączkowski S. Ś. p. Prof. Oswald Balzer. *Ateneum Wileńskie*. Wilno, 1933. R. IX. S. 436–442.
595. Zakrzewski W. Od redakcji. *Przegląd Krytyczny*, 1874. R. 1. T. 1. S. 1.
596. *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku* / red. Jerzego Maternickiego przy współpracy Leonida Zaszkilniaka. Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2007. T. 1. 616 s.
597. *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku* / red. J. Maternicki, P. Sierżęga, L. Zaszkilniak. Rzeszów : Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2014. T. 2. 614 s.
598. Антонович В. Исследование о гайдамачестве. *Моя сповідь: Вибрані історичні та публіцистичні твори* / Упор. О. Тодійчук, В. Ульяновський. Вст. ст. та коментарі В. Ульяновського. Київ: Либідь, 1995. С. 373–456.
599. Антонюк–Кисіль П. В. Теорія східних «кресів» у висвітленні української історичної школи в польській романтичній історіографії другої половини XIX

- століття. *Наук. вісн. Миколаїв. держ. ун-ту ім. В. О. Сухомлинського*. 2010. Вип. 29. С. 281–289.
600. Бабінська М. Polskie Towarzystwo Heraldyczne в полеміці навколо тотожності титулів «kniaź» і «książe». *Наук. часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова*. Сер. 6 : Іст. науки. 2012. Вип. 9. С. 38–44.
601. Бажанський М. Вступна стаття. *Снятинщина: причинки до крайової етнографії*. Дітройт, 1977. Ч. 1. 129 с.
602. Баранец Н., Веревкин А., Савинова Л. О причинах научных конфликтов. *Власть : Обществен. науч.-полит. журн.* 2012. № 4. С. 115.
603. Борчук С. Громадсько–культурна та наукова діяльність Ісидора Івановича Шараневича (1829–1901). Івано–Франківськ : Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту ім. Василя Стефаника, 2009. 211 с.
604. Брікнер А. Норманська догма. *Грушевський, Михайло Сергійович. Твори: у 50 т.* / М. С. Грушевський; редкол.: П. Сохань (голов. ред.), І. Гирич та ін. Львів : Видавництво "Світ", 2015. Т. 46. Кн. 1. С. 157–170.
605. Булик Н. Археологічні осередки Львова (1875–1914) : Наукові пошуки та польові здобутки. *Археол. дослідж. Львів.ун-ту*. 2008. Вип. 11. С. 209–231.
606. Булик Н. До питання про формування археологічної науки в Галичині у ХІХ столітті. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. Вип. 9. Львів, 2005. С. 371–385.
607. Булик Н. Львівська археологія ХІХ – початку ХХ століття: дослідники, наукові установи, музеї. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Львів. ін-т економіки і туризму, 2014. 304 с.
608. Гаврилів Б. Галицьке краєзнавство : історичні дослідження на Прикарпатті в ХІХ – початок ХХ ст.: монографія ; [за наук. ред. В. Грабовецького]. Коломия : Вік, 1997. Ч. 1. 166 с.
609. Глушик І. Август Бельовський та Іван Вагилевич: наукова співпраця у Національному інституті імені Оссолінських. *Galicja. Studia i Materiały*. Rzeszów, 2017. Т. 3. S. 170–182.

610. Горда–Цибко О. Львівські «Археологічні» виставки 1885 та 1888–1889 років і новий етап українського музейництва у Львові. *Дрогоб. краєзнав. зб.* 2014. Вип. 17–18. С. 235–247.
611. Дарнтон Р. Історія читання // Нові перспективи історіописання. За редакцією Пітера Берка. Київ: Ніка–Центр, 2004. С. 194–229.
612. Захарчин Н. Г. Ідея утворення Холмської губернії та українська громадсько–політична думка Галичини (1909–1912 рр.). *Вісн. Нац. ун–ту «Львівська політехніка»*. 2006. № 555 : Держава та армія. С. 145–150.
613. Зашкільняк Л. Львів як центр формування української науки / Леонід Зашкільняк. *Lwów : miasto, społeczeństwo, kultura. Studia z dziejów Lwowa*. Kraków, 1998. Т. 2. S. 387–402.
614. Зашкільняк Л. Польська історія та історіографія кінця ХІХ – початку ХХ ст. в оцінці галицьких українських істориків. *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w ХІХ і ХХ w.* / red. J. Maternicki, L. Zaszkilniak. Rzeszów : Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2005. Т. ІІІ. S. 239.
615. Историография истории нового времени стран Европы и Америки: учебное пособие / [А. В. Адо, И. С. Галкин, И. В. Григорьева]; под ред. И. П. Дементьева. Москва: Высшая школа, 1990. С. 319–326.
616. Киевская Старина. 1902. Т. 78, кн. 1–2. С. 36–39.
617. Киян О. Олександр Яблоновський як дослідник історії України. *Укр. іст. журн.* 1994. С. 61–74.
618. Колесник І. І. Українська історіографія (ХVІІІ – початок ХХ століття). Київ: «Генеза», 2000. 256 с.
619. Коллинз Р. Пираты и политики в математике. *Отечественные записки*. 2002. № 7. URL: <http://www.strana-oz.ru/?article=414&numid=8> (дата звернення 28.01.2018).
620. Кривошея І. Уманська василіанська школа в період свого розквіту (1796–1830 рр.). *Іст.–педаг. альманах*. 2005. № 1. С. 94–100.

621. Куций І. Слов'янофільство як ідейно–світоглядне джерело слов'янської цивілізаційної ідентичності українських інтелектуалів ХІХ ст. *Пробл. слов'янознавства*. 2014. Вип. 63. С. 37–50.
622. Лазурко Л. Часопис «Kwartalnik Historyczny» і розвиток польської історіографії останньої чверті ХІХ – першої половини ХХ століття. Монографія. Дрогобич : Редакційно–видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2010. 282 с.
623. Лазурко Л. Галицьке краєзнавство на сторінках часопису «Історичний кварталник» (Львівський період). *Дрогобиц. краєзн. зб.* Дрогобич, 2005. Вип. ІХ. С. 310–327.
624. Лазурко Л. Дослідження історії Львова на сторінках часопису «Історичний кварталник» (1887–1914 рр.). *Зб. наук. праць. Сер. «Історія та географія»* / Харк. нац. пед. ун. ім. Г. Сковороди. Харків: Майдан, 2005. Вип. 21–22. С. 194–196.
625. Лазурко Л. Історико–церковні дослідження на сторінках журналу «Kwartalnik Historyczny» (1918–1939 рр.). *Історія релігій в Україні. Науковий щорічник – 2005 рік. Книга ІІ.* Львів : "Логос", 2005. С. 120–125.
626. Лазурко Л. Історія освіти та шкільництва на сторінках часопису «Історичний кварталник» у міжвоєнне двадцятиліття. *Вісн. Черкас. ун. Вип. 80. Сер. «Історичні науки».* Черкаси, 2005. С. 3–10.
627. Лазурко Л. Питання сакрального мистецтва на сторінках часопису «Історичний кварталник» (1887–1939 рр.). *Історія релігій в Україні: Наук. щорічник. 2005 рік.* Львів : "Логос", 2006. Кн. ІІ. С. 590–597.
628. Лазурко Л. Проблеми становлення польської історичної науки міжвоєнного періоду на сторінках «Історичного кварталника». *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.* Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2006. Т. ІV. S. 396–409.
629. Лазурко Л. Співпраця українських вчених з польським Історичним товариством у Львові (1886–1939 рр.). *Wielokulturowe środowisko historyczne*

Lwowa w XIX i XX w. Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2007. T. V. S. 240–254.

630. Лазурко Л. Українська проблематика на сторінках журналу «Kwartalnik Historyczny» у міжвоєнний період. *Дрогобиц. краєзн. зб.* Дрогобич, 2004. Вип. VIII. С. 338–350.

631. Лазурко Л. Уявлення про Україну та українців на сторінках польських історичних часописів Львова (кін. 20 – поч. 80 рр. XIX ст.). *Історичні образи «сусідів» на українсько–польсько–білоруському прикордонні: міфи – студії – пам'ять.* Колективна монографія / Керів. автор. кол. та редактор В. В. Масненко. Черкаси : ФОП Гордієнко Є. І., 2017. С. 45–84.

632. Леонтьева О. Б. Историческая память и образы прошлого в российской культуре XIX – начала XX в. Самара, 2011. 448 с.

633. Лисий І. Європейськість Києво–Могилянської академії та її філософія: польська призма бачення. *Релігійно–філософська думка в Києво–Могилянській академії: європейський контекст* / гол. редкол. В. Горський. Київ : КМАкадемія, 2002. С. 67–76.

634. Лисяк–Рудницький І. Францішек Духінський і його вплив на українську політичну думку. *Історичні есе.* В 2 т. Том І. Київ : Основи, 1994. С. 265–280.

635. Лучук Т. Петиція Казимира Делямара. *Збруч.* URL: <https://zbruc.eu/node/47895> (дата звернення 19.11. 2019).

636. Мазур Л. Н. Образ прошлого: формирование исторической памяти. *Изв. Уральск. Федеральн. ун–та. Сер. 2. Гуманитар. науки.* 2013. № 3. С. 243–256.

637. Мальшевский И. Подложное письмо половца Ивана Смеры к великому князю Владимиру. *Труды Киев. духов. акад.* 1876. № 6, 7.

638. Масик Р. Генеалогічні дослідження польських історичних товариств Львова останньої чверті XIX – 30-х рр. XX ст. *Історико–політ. пробл. сучас. світу.* Т. 19–20. Чернівці : Рута, 2009. С. 278–282.

639. Масик Р. Крайове археологічне товариство у Львові (1875–1890). *Наук. зошити іст. ф–ту Львів. нац. ун–ту ім. І. Франка.* Львів, 2008. Вип. 9–10. С. 157–170.

640. Нора П. Проблематика мест памяти. *Франция–память* / П. Нора, М. Озуф, Ж. де Пюимеж, М. Винок. СПб., 1999. С. 17–50. URL: <http://es-dejavu.ru/m-2/Memory-Nora.html> (дата озвернення 20.10.2012).
641. Окаринський В. Доктор Володимир Лучаковський («Лучаківський») (1838–1903) – громадський діяч, перший українець – бурмістр королівського міста Тарнополя (Тернополя): постать в контексті доби. *Україна–Європа–Світ: Міжнар. зб. наук. праць. Сер.: Історія, міжнар. відносини* / гол. ред. Л. М. Алексієвець. Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2010. Вип. 5, ч. 1. С. 172–186.
642. Попова Т. Н. Историография в лицах, проблемах, дисциплинах: Из истории Новороссийского университета. Одесса : Астропринт, 2007. 536 с.
643. Поршнева О. С. Возможности междисциплинарного подхода в реализации задач интеллектуальной истории. *Диалог со временем. Альманах интеллектуальной истории*. 15. Москва: КомКнига, 2005. С. 210–222.
644. Посохов С. И. Историографические образы: вариант деконструкции (на материалах историографии российских университетов). *Электронный научно-образовательный журнал «История»*. 2013. Т. 4. Выпуск 2 (18) URL: <http://history.jes.su/s207987840000479-5-1> (дата звернення 28.06.2017).
645. Р[ондяк] П. [Рец. на публ.:] Rocznik kółka naukowego tarnopolskiego za rok 1892. Tarnopol, 1892. 146 S.; za rok 1893. Tarnopol, 1894. 179 S.; za rok 1895. Tarnopol, 1896. 232 S. // Записки товариства імені Шевченка / Під ред. Михайла Грушевського. Т. XX. Львів, 1897. Кн. VI. С. 43–46.
646. Репина Л. Интеллектуальная культура как предмет исследования. *Диалог со временем*. Вып. 36. Москва, 2011. С. 5–8.
647. Репина Л. П. Историческая память и современная историография. *Новая и новейшая история*. 2004. № 5. С. 33–45.
648. Репина Л. П. Междисциплинарность и история. *Диалог со временем. Альманах интеллектуальной истории*. 11. Москва: Едиториал УРСС, 2004. С. 5–17.

649. Репина Л. П. Текст и контекст в интеллектуальной истории. *Сотворение истории. Человек – память – текст: Цикл лекций* / Ин-т "Открытое о-во". Фонд содействия, Казан. гос. ун-т; Науч. ред. Л. П. Репина; Отв. ред. Е. А. Вишленкова. Казань : Мастер Лайн, 2001. С. 304–320.
650. Репина Л. П. От истории идей к интеллектуальной истории : Аналитический обзор. *XX век : Методологические проблемы исторического познания : сб. обзоров и рефератов* / отв. ред. А. Л. Ястребицкая. Ч. 2. Москва : [Б.и.], 2001. С. 86–103.
651. Рикёр П. Память, история, забвение. Москва, 2004. 728 с.
652. Руда О. Українське козацтво в інтерпретації польських істориків кінця XIX – першої третини XX століття / Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів, 2010. 418 с.
653. Руда О. В. Українська тема на сторінках львівського часопису «Kwartalnik Historyczny» («Історичний кварталник») в 1887–1914 рр. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки: Міжвід. зб. наук. праць, присв. пам'яті доктора іст. наук, проф. І. М. Кулинича*. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2004. Вип. 13. С. 308–321.
654. Руденко О. Естетичні погляди на сакральне мистецтво В. Дідушицького. *Вісн. Львів. ун-ту. Філософ. науки*. 2004. Вип. 6. С. 165–172.
655. Серета О. В. Співробітництво Івана Франка з «Товариством історичним» у Львові. *Українське літературознавство*. Львів, 1992. Вип. 56. С. 137–145.
656. Ситник О. Археологічна наука у Львові (перша половина XX ст.). Львів; Жешів : Mitel, 2012. 365 с.
657. Січинський В. Чужинці про Україну. Прага Прага : Культур.-наук. вид-во УНО, 1942. 242 с.
658. Тельвак В. Огляд української історіографії кн. XIX – поч. XX ст. на сторінках часопису «Kwartalnik Historyczny». *Вісн. Черкасс. ун-ту. Черкаси : Черкаський національний університет*, 2005. Вип. 66. С. 3–11.
659. Тельвак В. Творча спадщина Михайла Грушевського в оцінках сучасників (кінець XIX – 30–ті роки XX століття) / НАН України, Ін-т історії України;

Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. Івана Франка; В. В. Тельвак. Київ; Дрогобич : Вимір, 2008. 494 с.

660. Тельвак В. Теоретико–методологічна проблематика на сторінках «Kwartalnika Historycznego» (до вибуху Першої світової війни). *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.* / red.: J. Maternicki, L. Zaskilniak. Rzeszów : Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2004. Т. II. С. 87.

661. Тельвак В. Українська історична наука на сторінках часопису «Kwartalnik Historyczny» (до 1914 р.). *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowaw XIX i XX w.* / red.: J. Maternicki, L. Zaskilniak. Rzeszów : Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2005. Т. III. S. 245–256.

662. Тельвак В. Польська грушевськіана кінця XIX – початку XX ст.: Постаті та ідеї. *Studia Polsko–Ukraińskie*. 2016. Т. 3. С. 49–68.

663. Тельвак В. В., Тельвак В. П. Польське історичне товариство та розвиток краєзнавчого руху в Галичині наприкінці XIX – на початку XX століття. *Краєзнавство*. 2012. № 2. С. 29–36.

664. Хальбвакс М. Коллективная и историческая память / пер. с фр. М. Габовича. *Память о войне 60 лет спустя: Россия, Германия, Европа*. Москва, 2005. URL: <http://magazines.russ.ru/nz/2005/2/ha2.html> (дата звернення 20.10.2012).

665. Чорновол І. Володимир Антонович, граф Войцех Дідушицький і археологічний з'їзду Львові 1885 р. *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.* / red.: J. Maternicki, L. Zaskilniak. Rzeszów : Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2005. Т. III. С. 222.

666. Яковенко Н. Адам Кисіль. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. Число 49. 2007. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n49texts/yakovenko.htm> (дата звернення 11.01.2020).

667. Яρμοшик І. Волинезнавчі дослідження Яна Марека Гіжицького (1844–1925 рр.). *Часопис укр. історії*. 2010. № 18. С. 94–99.

Мемуари, спогади, щоденники, епістолярії

668. Balzer O., Zakrzewski W., Finkel L., Ćwikliński L., Sawczyński H., Hordyński Z. Xawery Liske. Zarys biograficzny. *Kwartalnik Historyczny*, 1891. R. I. S. 465–548.
669. Bostel F. Z korespondencji Henryka Sienkiewicza. *Pamiętnik Literacki: czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej*. 1933. T. 30. N. 1/4. S. 512–573.
670. Chłędowski K. Pamiętniki. Przygotował, wstępem i przypisami opatrzył Antoni Knot. Kraków : Wyd. Literackie, 1957. T. I. : Galicja (1843–1880). 429 s.
671. Korzon T. Aleksander Jabłonowski. *Kwartalnik Historyczny*, 1914. R. XXVIII. S. 170.
672. Kraszewski J. Listy z zakątka. *Biesiada Literacka*, 1880. N. 256. S. 343.
673. Mitkowski J., Kutrzeba–Pojnarowa A. Etnografia i nauki pomocnicze historii w pierwszej połowie XX w. *Wspomnienie o prof. Władysławie Semkowiczu*. Wrocław, 1959. S. 488–495.
674. Rawita–Gawroński F. Ludzie i czasy mego wieku. Wspomnienia, wypadki, zapiski (1892–1914) / oprac., przedm. i przypisy E. Koko. Gdańsk : Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, 2012. 265 s.
675. Xawery Liske. *Kwartalnik Historyczny*, 1891. S. 536–539.
676. Zawadzki W. Literatura w Galicji (1772–1848). Ustęp z pamiętników / Władysław Zawadzki. Lwów : Nakładem Władysława Webera, z drukarni Wł. Łozińskiego, 1878. 160 s.
677. Франкіяна Василя Щурата: листи, статті, спогади / Упорядкув., передм., комент. та покажч. Л. Козак; наук. ред. Я. Мельник; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, Ін-т франкознавства; Укр. вільний ун-т ; Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів, 2013. 212 с.
678. Чорновол І. Робітня Францішка Ксаверія Ліске у спогадах Омеляна Калитовського (матеріали зі «Словника Івана Левицького»). *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX wieku* / pod red.: J. Maternickiego,

L. Zaskilniaka. Rzeszów: Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2007. T. V. S. 199–210.

Бібліографічні покажчики, індекси

679. Bibliografia Dodatku miesięcznego do Gazety Lwowskiej (1872–1873) i Przewodnika naukowego i literackiego (1873–1910) opracował i wskaźnikiem opatrzył Krócek F. *Stulecie Gazety Lwowskiej 1811–1911*. T. 3. Cz. 3. 1914, 678 s.

680. *Bibliografia dziejów oświaty i wychowania w Galicji 1772–1918. Cz. I: Opracowania do 1990* / red. A. Meissner. Lublin, 2015. 267 s.

681. Bibliografia zawartości czasopisma «Kwartalnik Historyczny» za lata 1887–2004. Zestawiła i opracowała A. Mitura–Karwowska, redakcja naukowa W. Kriegseisen. *Kwartalnik Historyczny*, 2007. R. CXIV. № 1–2.

682. Budzyński Z. Bibliografia zawartości «Rocznika Przemyskiego» tom I–XXX: za lata 1909–1994. *Rocznik Przemyski*, 1994, T. 29/30, z. 10.

683. Estreicher K. Spis alfabetyczny czasopism i dzieł zbiorowych od najdawniejszych czasów. *Bibliografia polska XIX stulecia*. T. 1. Kraków 1870. S. 240–266.

684. Index do «Kwartalnika Historycznego» (1887–1922), zestawiał ś. p. Mieczysław Rutkowski, uzupełnił i do druku przygotował Karol Maleczyński. Lwów: Pierwsza związkowa drukarnia, 1925. 315 s.

685. Kolasa J. Bibliografia czasopisma Zakładu Narodowego im. Ossolińskich 1828–1869. *Rocznik Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich*. 1957. T. 5. S. 475–576.

686. Mickiewiczowa I. Bibliografie prac drukowanych w wydawnictwach Polskiego Towarzystwa Heraldycznego (1908–1933). Warszawa, 1933.

687. Perlbach M. Index do «Kwartalnika Historycznego» (1887–1896). Lwów, 1898. 113 s.

Дисертації, автореферати дисертацій

688. Бабінська М. С. Українознавчі дослідження Польського Геральдичного Товариства (1906–1939 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06; НАН

України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Київ, 2014. 16 с.

689. Масик Р. Польські наукові історичні товариства Львова останньої чверті XIX – 30-х років XX ст.: виникнення, розвиток та формування інтелектуального середовища. автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.06; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2009. 20 с.

690. Мохначева М. П. Журналистика и историческая наука в России 30–70-х гг. XIX в.: Опыт источниковедения историографии: дис. ... д-ра ист. наук: 07.00.09. Москва, 1999. 355 с.

Словники, енциклопедії

691. *Encyklopedia do krajoznawstwa Galicyi pod względem historycznym, statystycznym, topograficznym, orograficznym, hydrograficznym, geognostycznym* / zebr. i wydał A. Schneider. T. 1–5. Lwów. 1868, 1869, 1870, 1871.

692. *Polski słownik biograficzny* / red. W. Konopczyński (red. gł.) et al.: w 39 t. Krakow: PAN/PAU, 1935–2007.

693. *Przemyski słownik biograficzny* / pod red. E. Grin-Piszczyk, T. Pudłockiego, A. Siciak. Przemyśl, 2016. 146 s.

694. *Słownik biograficzny twórców oświaty i kultury XIX i XX wieku Polski południowo-wschodniej* / red. Andrzeja Meissnera i Kazimierza Szmyda, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2011, 494 s.

695. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. T. 12: [Szlurpkiszki–Warłynka] / Red.: B. Chlebowski, F. Sulimierski, W. Walewski. Warszawa, 1892. 960 s.

696. *Słownik historyków polskich* / koncepcja i oprac. red. M. Prosińska-Jacki; aut. biogramów K. Baczkowski et al. Warszawa : Wiedza Powszechna, 1994. 418 s.

697. *Słownik polskich teologów katolickich* / red. ks. Ludwika Grzebienia SJ. Tom 6: K – P. Warszawa, 1983. 748 s.

698. *Słownik polskich towarzystw naukowych* / red. Barbara Sordylowa. T. 2. Cz. 1. *Towarzystwa naukowe i upowszechniające naukę działające w przeszłości na ziemiach polskich* / red. Barbara Sordylowa. Wrocław : Zakł. Nar. im. Ossolińskich, 1990. 598 s.

699. *Wybitni Polacy XIX wieku: leksykon biograficzny* / red. naukowa T. Gąsowski; aut.: W. Bernacki [et. al]. Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1998. 437 s.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Список редакторів наукових історичних часописів Східної Галичини XIX – початку XX ст.

РЕДАКТОРИ КРИПТОІСТОРИЧНИХ ВИДАНЬ

1. ЧАСОПИСИ ІНСТИТУТУ ОССОЛІНСЬКИХ:

1. «Czasopism naukowy Księgozbioru publicznego imienia Ossolińskich»

Сярчинський Францишек 1828–1829 pp.

2. «Czasopismo Naukowe od Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich»

Слотвінський Костянтин – 1831–1834 pp.

3. «Biblioteka Naukowego Zakładu imienia Ossolińskich»

Клодзінський Адам – 1841–1845 pp.

Поль Вінценти – 1846–1848 pp.

4. «Biblioteka Ossolińskich, historii, literaturze, umiejętnościom i rzeczom narodowym poświęcone. Roczet nowy»

Бельовський Август 1862–1869 pp.

2. ЧАСОПИС «PRZEWODNIK NAUKOWY I LITERACKI»

Лозінський Владислав – 1873–1883 pp.

Креховецький Адам – 1883–1919 pp.

3. ЧАСОПИС «PRZEGLĄD POŚWIĘCONY ETNOGRAFII, HISTORII I LITERATURZE POLSKI I KRAJÓW OŚCIENNYCH»

Духінський Францішек Генрик – 1875 p.

4. ЧАСОПИС «RUŚ»

Равіта-Гавронський Францішек – 1911 p.

5. ЧАСОПИС «ROCZNIK KÓŁKA NAUKOWEGO TARNOPOLSKIEGO»

Ленек Ян – 1893–1895 pp.

6. ЧАСОПИС «ROCZNIK TOWARZYSTWA PRZYJACIÓŁ NAUK W PRZEMYŚLU» (ROCZNIK PRZEMYSKI)

Тарнавський Леонард, Момідловський Стефан,
Осінський Казимир – 1911–1914 рр.

РЕДАКТОРИ СПЕЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНИХ ВИДАНЬ

1. Часопис «Przegląd Archeologiczny»

Шнайдер Антоній Юліан – 1876–1877 рр.

Відман Кароль – 1882–1888 рр.

2. Часопис «Miesięcznik Heraldyczny»

Семкович Владислав 1908-1915 рр.

РЕДАКТОРИ ЧАСОПИСУ «KWARTALNIK HISTORYCZNY»

Ліске Ксаверій – 1887–1890рр.

Бальцер Освальд – 1891–1894рр.

Семкович Александр – 1895–1897рр., 1899–1903рр., 1904, 1906–1914

Коженювський Юзеф – 1898р.

Папее Фридерик – 1904–1905р.

Закшевський Станіслав – 1915–1917рр.

Фінкель Людвік, Кіпа Еміль та Модельський Теофіль Еміль – 1918р.

ДОДАТОК Б

Біограми редакторів криптоісторичних видань

Сярчинський Францишек / Siarczyński Franciszek (1758 – 1829)-історик, літератор¹. Творець та головний редактор першого польського наукового часопису у Львові «Czasopism naukowy Księgozbioru publicznego imienia Ossolińskich», що видавався з 1828 р. Народився 12 листопада 1758 р. в Грушовичах. Ф. Сярчинський був католицьким священиком, членом ордену піярів, він займався історією, географією, видавничою справою, поетичною творчістю.

Народився в родині сяноцького підкоморія, навчання почав у Ярославі біля Жешова. Після прийняття монашого сану у 1775 р. студіював філософію, граматику та теологію. Був професором, викладачем граматики, історії та географії в Колегіум нобіліум у Варшаві (1781–1785), входив до ближнього кола короля Станіслава Августа Понятовського. В часи повстання Т. Костюшки редагував «Gazetę Wolną Warszawską». Коли з Відня до Львова у 1827 р. було перевезено колекцію Оссолінських, Ф. Сярчинський став першим директором Наукової бібліотеки ім. Оссолінських та розпочав видання наукового часопису.

Автор «Географії, чи опису природничого, історичного і політичного країв та народів» у трьох томах (1790–1794 pp.) та рукописного багатотомного видання «Словник історично-географічно-статистичний королівства Галіції» (1824–1829 pp.), що частково був виданий у 1857 р.

Помер у Львові у 1829 р., похований на Личаківському цвинтарі.

Слотвінський Костянтин / Slotwiński Konstanty (1793-1846) – суспільний діяч, головний редактор видання «Czasopismo Naukowe od Zakładu

¹ Kawalec A. Książdz Franciszek Siarczyński. Życie i działalność. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2007. 327 s.

Narodowego imienia Ossolińskich» (1831–1834)². Народився у 1793 р. у Дамбровці біля Пільзня. Польський юрист, замолоду був лейтенантом артилерії у Варшаві, солдатом у армії Наполеона. Брав активну участь у організації Галичини учасникам листопадового повстання. На посаді директора Оссолінеуму та редактора часопису у 1831–1834 рр. він був наступником Францишка Сярчинського. Його авторству належить «Катехиз галицьких підданих про їх права і обов'язки з погляду уряду, двору і самих себе» (1832 р.).

У 1832 р. виступив з ініціативою відкриття читального залу Інституту, з якого активно користали українські семінаристи (наприклад, М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький). Найважливішим здобутком К. Слотвінського вважається відкриття власної друкарні Інституту Оссолінських (1832 р.). З його ініціативи тут видавалися – нелегальні листи, брошури, листівки, патріотичні заклики та пісні, що призвело до закриття друкарні у 1834 р., припинення будь-якої видавничої діяльності та арешту, за революційну пропаганду, самого К. Слотвінського. Його було засуджено у 1837 р. на дванадцять років ув'язнення (згодом апеляційний суд дещо зменшив вирок) та депортовано до фортеці Куфштайн в Австрії, де він перебував до 1843 р. Загинув у 1846 р. у власному маєтку під час селянського повстання.

Клодзінський Адам / Kłodziński Adam (1795 – 1858) – суспільний діяч, головний редактор видання «Biblioteka Naukowego Zakładu imienia Ossolińskich» (1842–1844 рр.)³. Народився у 1777 р. Студіював право у Львівському університеті, працював вчителем та бібліотекарем. З 1839 по 1849 рр. був директором Оссолінеуму. Адам Клодзінський зосереджувався на організаційній роботі, зокрема в часи його перебування на посаді здійснювалися масштабні роботи з розбудови інституту. Також у 1846 р. було закінчено формування загального каталогу книгозбірні, у 1847 р. він домігся

² Kieniewicz S. Słotwiński Konstanty. *Polski Słownik Biograficzny*. T. 39. Kraków 1999–2000. S. 52–54

³ Lewandowska–Jaraczewska I. Zakład Narodowy im. Ossolińskich za dyrektury Adama Kłodzińskiego 1839–1849. Wrocław, 1980. 198 s.

відкриття друкарні та відновлення діяльності читального залу (1848 р.)
Відновити провадження журналу А. Клодзінському вдалося допіру у 1841 р.

Поль Вінценти / Pol Wincenty (1807–1872) – відомий польський поет, географ і етнограф, головний редактор видання «Biblioteka Naukowego Zakładu imienia Ossolińskich» у 1846–1848 рр⁴. Народився у 1802 р. в м. Люблін, навчався у гімназії у Львові, в єзуїтському колегіумі в Тернополі, опанував курс філософії у Львівському університеті. В. Поль був учасником повстання 1830–1831 рр. та революції 1848 р. З 1849 р. – він професор у Кракові в Ягеллонському університеті. Найвідоміші його твори присвячені оспівуванню величі давньої Польщі та ідеалізації шляхетського стану. Записував і перекладав польською і німецькою мовами українські народні пісні, видав у вільному перекладі німецькою мовою збірку українських народних пісень (1853 р.). У поемі «Могорт» (1855 р.) у стосунку до східних земель Речі Посполитої вперше вжив термін «креси». Помер у 1872 р., похований у Кракові.

Бельовський Август / Bielowski August (1806-1876) – відомий польський поет, письменник, історик та видавець, головний редактор часопису «Biblioteka Ossolińskich, historii, literaturze, umiejętnościom i rzeczom narodowym poświęcone. Rocznik nowy» (1862–1869 рр.). Народився у 1806 р. в с. Креховичі, тепер Рожнятівського району на Франківщині. Навчався у Бучачі та Станіславові. У 1828 р. розпочав студіювати у Львівському університеті, але з початком повстання 1830 р. вступив до лав Польської армії Конгресового Королівства. Після провалу повстання повернувся до Галичини, де був заарештований у 1834 р. і провів в ув'язненні два роки. З 1845 р. був співробітником Оссолінеуму, а з 1850 р. очолив цю інституцію. Одним з найбільш відомих проектів А. Бельовського було перевидання (з

⁴ Hanik J., Rosnowska K. Pol (Pohl, Poll, Pol von Pollenburg) Wincenty Terencjusz Jakub (1807–1872) // Polski Słownik Bibliograficzny. – Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź : Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1983. – Т. XXVII/2. – Zeszyt 113. – S. 255–263.

доповненнями і правками) протягом 1854–1861 рр. «Словника польської мови Самюеля Лінде». Також був ініціатором видання шеститомного збірника джерел з історії Польщі «Monumenta Poloniae Historica», перший том якого оплатив власним коштом⁵. У 1860–1876 рр. був почесним членом Познанського товариства друзів наук. Помер у Львові в 1876 р., похований на Личаківському цвинтарі.

Лозінський Владислав / Łoziński Władysław (1843 – 1913) - відомий польський письменник, історик, колекціонер, кузен Кароля Шайнохи⁶. Народився 29 березня 1843 р. в с. Опори (тепер Дрогобицького району Львівської області). Навчався у гімназії м. Самбір та у Львівському університеті, де студіював право та філологію. Зі студентських років до 1870 р. редагував часопис «Dziennik Literacki». З 1871 р. працював в Оссолінеумі, був секретарем цієї інституції. У цей час успішно займався літературною діяльністю, працюючи у жанрі історичного роману. Протягом 1873–1883 рр. – головний редактор «Gazety Lwowskiej» та її літературно–наукового додатку «Przewodnik Naukowy i Literacki». У 1889–1898 роках керував Гроном консерваторів Східної Галичини. Був віце-президентом Історичного товариства (1886 р.) та головою Товариства Шанувальників Мистецтв. У 1890 р. став членом краківської Академії знань. У 1900 р. В. Лозінський отримав ступінь почесного доктора філософії Львівського університету. Активно займався політичною діяльністю: у 1883–1889 рр. був депутатом Галицького крайового сейму та австро-угорського парламенту. У 1902 р. став членом верхньої палати австро-угорського парламенту. За внесок у збереження історії Львова у 1907 р. став почесним громадянином міста. Зібрав значну колекцію творів мистецтва (1200 одиниць), що розташовувалася у його палаці на вулиці Оссолінських (тепер вулиця Стефаника) і після смерті В. Лозинського

⁵ Semkowicz W. Bielowski August. *Polski Słownik Biograficzny*. Т. 2: Beyzym Jan – Brownsford Marja. Kraków: Polska Akademia Umiejętności – Skład Główny w Księgarniach Gebethnera i Wolffa, 1936, s. 58–59

⁶ Julkowska V. Władysław Łoziński (1843–1913). *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku* / red. J. Maternicki, P. Sierżęga, L. Zaszkiłniak. Rzeszów : Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2014. Т. 2. S. 133–148.

перейшла місту. Згодом ця колекція стала основою формування фондів Львівської картинної галереї. Як науковець сформувався під впливом поглядів К. Шайнохи, Ю. Шуйського та К. Ліске. Помер 20 травня 1913 у Львові, похований на Личаківському цвинтарі.

Креховецький Адам / Krechowiecki Adam (1850 – 1919) - польський письменник та журналіст⁷. Народився 6 січня 1850 р. с. Березинці (нині Маневицький район Волинської області). Навчався у Житомирській гімназії, у 1869–1873 рр. вивчав право у Львівському та Київському університетах. Працював у Галицькому намісництві та був членом театральної комісії Крайового віділу Галицького крайового сейму. Протягом 1883–1919 рр. очолював редакцію «Gazety Lwowskiej» та її літературно–наукового додатку «Przewodnik Naukowy i Literacki». Співзасновник Літературного товариства ім. А. Міцкевича (1866 р.), один із ініціаторів та реалізаторів ідеї відкриття у Львові пам'ятника А. Міцкевичу. З 1901 р. очолював Товариство польських журналістів. Товаришував з Генриком Сенкевичем. Помер у Львові 13 червня 1919 р., похований на Личаківському цвинтарі.

Духінський Францішек Генрик / Duchiniński Franciszek Henryk (1816 – 1893) – польський історик, етнограф, громадський діяч у еміграції⁸. Народився на теренах Правобережної України, навчався у кармелітській школі в Бердичеві, з 1834 р. – у Київському університеті. Автор концепції про неслов'янське (туранське, монгольське) походження росіян, прихильник відбудови Київської русі та повернення до польсько-литовсько-руської унії. Через переслідування змушений був емігрувати у 1846 р. На еміграції провадив активну громадську та публіцистичну діяльність, був учасником Весни народів, волонтером у Кримську війну. У 60-х рр. XIX ст. в Парижі

⁷ Kozłowska Z., Kubacki S. Adam Krechowiecki. *Polski Słownik Biograficzny*. Polska Akademia Nauk - Instytut Historii, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1970, tom XV, s. 260-262.

⁸ Czapska M. Franciszek Henryk Duchiniński. *Polski Słownik Biograficzny*. Kraków. Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1939–1946. S. 441–443.

розгорнув активну публіцистичну діяльність з підважування ідей російського панславізму і навіть завдяки своєму впливу у французькому науковому середовищі домогся виключення зі шкільних програм Франції представлення історії Русі як частини історії Великого князівства Московського. З 1872 р. був хранителем Польського національного музею в Рапперсвілі. Помер 13 липня 1893 р. у Парижі, похований на кладовищі в Монморансі.

Равіта-Гавронський Францішек / Rawita–Gawroński Franciszek (1846 - 1930) – польський історик, публіцист, письменник⁹. Народився 4 листопада 1846 р. в с. Степашки (нині село Гайсинського району Вінницької області). Навчався у Київській гімназії, у Київському університеті та у Вищій сільськогосподарській школі в Дублянах біля Львова. Був учасником польського повстання 1863–1864 рр., за що рік провів в ув'язненні. Наукову й літературну працю розпочав у 1880-х рр. З 1887 року проживав у Варшаві, Львові та Перемишлі, успішно займаючись публіцистичною діяльністю. У 1893 р. ініціював створення Науково-літературного товариства у Львові, був членом Товариства журналістів, співзасновником Людинознавчого товариства, членом-кореспондентом Польського національного музею в Рапперсвілі, членом Товариства шанувальників минулого Львова. Протягом 1911 р. видавав часопис «Ruś», присвячений історії південно-східних теренів Речі Посполитої. Активно співпрацював з ендеками, був членом Національної ліги. В основних своїх працях, присвячених історії України, зокрема козацтву і польсько-українським відносинам XVII – XVIII ст., тримався тенденційних, полонофільських переконань. Був власником кількох маєтків біля Львова, де провадив господарську діяльність. Відзначився постійними конфліктами з місцевим українським населенням. Помер 16 квітня 1930 р. у Юзефові біля Варшави, похований на місцевому кладовищі.

⁹ Koko E. Franciszek Rawita–Gawroński (1846–1930) wobec Ukrainy i jej przeszłości. Gdańsk : Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, 2006. 276 s.

Лєнєк Ян / Leniek Jan (1857 - 1920) - польський педагог, історик, доктор філософії, член історичної комісії Академії знань у Кракові. Народився 6 червня 1857 р. біля м. Кросно¹⁰. Навчався у Ягеллонському університеті у Кракові. Був засновником і першим директором Другої гімназії Гетьмана Яна Тарновського у м. Тарнов (з 1903 р.). Ян Ленік був відомим науковцем, знавцем історії і географії Австро-Угорської монархії, автором підручника «Historia i statystyka Monarchii Austriacko-Węgierskiej dla klas wyższych szkół średnich przerobit i uzupełnit Jan Leniek» (Tarnopol, 1892). Його перу належить також і низка історичних досліджень: «Собеськіана з архіву граф. Пшеждзієцьких у Варшаві» (1883), «Владислав Бялий» (1887), «Гімназія св. Анни в Кракові» (1888), «Історія міста Тарнова» (1910).

Помер 19 липня 1920 р. у м. Тарнов, похований на місцевому кладовищі.

Тарнавський Леонард / Tarnawski Leonard Michał (1845 – 1930) – польський адвокат, учасник Січневого повстання, суспільний діяч, політик, співавтор Березневої конституції 1921 р. Народився 21 грудня 1845 р. в с. Пісковичі у Підкарпатті¹¹. Навчався у Перемишльській гімназії, вивчав право у Львівському університеті, після закінчення якого отримав ступінь доктора. Протягом усього життя працював адвокатом у Перемишлі. У 1902 р. був обраний послом Галицького сейму як представник ендеків. У 1919 р. став депутатом Установчого сейму і членом Конституційної комісії. Був членом Національної ліги, ініціював створення у Перемишлі низки товариств: «Товариства ветеранів повстання 1863 р.», «Аграрного товариства», ремісничого товариства «Зоря», у 1884 р. очолив Польське гімнастичне товариство «Сокіл». Він був одним із засновників Товариства шанувальників наук в Перемишлі, а в 1909–1923 роках був його головою. Помер 6 вересня 1930 р. в Перемишлі, де й був похований. Невдовзі після смерті Леонарда

¹⁰ Leniek Jan (1857-1920). *Słownik biograficzny polskiej historii wychowania*. Praca zbiorowa pod red. Andrzeja Meissnera i Władysławy Szulakiewicz. Toruń, 2008. s.462–466

¹¹ Pudłocki T. Tarnawski Leonard Michał (1845–1930). *Przemyski słownik biograficzny*. T. 2. Pod red. Lucjana Fasa, Tomasza Pudłockiego, Anny Siciak, Przemyśl 2011. S. 147–159.

Тарнавського рішенням міської ради одна з вулиць міста була названа на його честь.

Момідловський Стефан / Momidłowski Stefan (1872 – 1958) – польський теолог¹². Народився в Жешові 21 липня 1872 р. Навчався у жешівській гімназії, а після її закінчення – у Духовних семінаріях у Перемишлі та у Римі, де отримав ступінь доктора філософії та теології. З 1900 р. викладав у Перемишлі в місцевому Теологічному інституті. У 1905 р. організував Єпархіальний музей, який очолював до 1949 р. Окрім цього виконував низку інших обов'язків: був референтом перемишльського єпископату, ректором костелу кармеліток босих, членом низки церковних комісій, капеланом, сповідником. Від часу створення Товариства шанувальників наук в Перемишлі був членом управи та співредактором часопису організації. У часи перед Першою світовою війною відзначився як проповідник, промови якого були сповнені патріотичного піднесення. Поділяв політичні погляди ендеків. У міжвоєнний період та після Другої світової війни опрацьовував для «Хроніки перемишльської єпархії» спогади про перемишльських священників. Помер 13 жовтня 1958 р. у Перемишлі.

Осіньський Казимир / Osiński Kazimierz Marian (1883–1956) – архітектор, суспільний діяч, колекціонер, публіцист¹³. Народився 14 грудня 1883 р. у Перемишлі. Навчався в гімназіях Перемишля та Кракова. Студіював на відділі Архітектури Львівської політехніки, паралельно відвідуючи заняття з археології, історії мистецтва, етнографії, польської літератури та мовознавства у Львівському університеті. Після отримання диплому інженера у 1908 р. повернувся до Перемишля. Був одним з ініціаторів створення Товариства шанувальників наук в Перемишлі, якому передав свою мистецьку колекцію. Виконував обов'язки хранителя музею. Як архітектор проектував

¹² Śliwa T. Momidłowski S. *Słownik polskich teologów katolickich*, Warszawa, 1983. S. 504-507.

¹³ Kostek J. Osiński Kazimierz Marian (1883–1956). *Słownik biograficzny twórców oświaty i kultury XIX i XX wieku Polski południowo-wschodniej* / pod red. A. Meissnera, K. Szmyda. Rzeszów, 2011. S. 301.

сакральні та світські об'єкти в регіоні. Був творцем Архіву давніх актів міста і перемишльської землі. У 1917 р. спільно з М. Орловичем створив перший путівник Перемишля. Викладав у місцевих закладах освіти. Співпрацював з багатьма перемишльськими товариствами та організаціями. Проводив популяризаційну діяльність та публікувався у львівських і краківських журналах. Був одним із редакторів часопису «Rocznik Przemyski», тижневика «Ziemia Przemyska», двотижневика «Prawda Przemyska». Займався науково-дослідницькою роботою в галузі етнографії та археології, а також літературною творчістю. Помер 4 лютого 1956 р., похований у Перемишлі.

ДОДАТОК В

Біограми редакторів спеціально-історичних часописів.

Шнайдер Антоній Юліан / Schneider Antoni Julian (1825 – 1890) – польський краєзнавець, колекціонер, історик та археолог, дядько української письменниці Уляни Кравченко¹⁴. Народився 12 червня 1825 р. в с. Велика Вільшаниця (нині Золочівський район Львівської області). Навчався у школі в Жовкві та Львівській гімназії. На початку 50-х рр. XIX ст. працював писарем у Жовкві, де захопився краєзнавчою діяльністю. З 1858 р. жив і працював у Львові, де продовжував займатися науковим краєзнавством. Протягом 1862 – 1864 рр. працював у львівському літературно-науковому часописі «Dziennik Literacki» для якого написав серію матеріалів «Міста і містечка в Галичині». У 1868 р. почав видавати «Енциклопедію до краєзнавства Галичини», за що отримав державну пенсію. Зібрав пам'ятки старовини з Княжої гори (Львів), викопані під час спорудження «кургану Люблінської унії», першим провів археологічні дослідження околиць Кам'янополя (1870 р.), у 1878 виявив трипільське поселення в урочищі Обоз в Кошилівцях. Склав один із перших

¹⁴ Булик Н. Антоні Шнайдер: штрихи до наукового портрету львівського археолога. Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2010. Т. 14. С. 440–453.

путівників по Львову з описом історичних пам'яток (1871 р.). Трагічно загинув 25 лютого 1880 р. Похований у Львові.

Відман Кароль / Widman Karol (1821–1891) – польський історик, архівіст, письменник, журналіст, суспільний діяч, політик ліберального табору¹⁵. Народився 4 липня 1821 р. в Золочеві. Після закінчення гімназії студіював право у Львівському університеті. З 1848 р. очолював міський архів Львова. Ще студентом був заангажований у патріотично-визвольну діяльність і співпрацював з Ф. Смолькою, з яким у 1868 р. створив «Towarzystwo Narodowo-Demokratyczne». У тому ж році став ініціатором створення «Stowarzyszenia Przyjaciół Oświaty Ludowej». Від часу створення у 1875 р. був активним членом Крайового археологічного товариства. Також був енциклопедистом і писав статті на історичну тематику для 28-томної «Encyklopedii Powszechnej Orgelbranda» (1859–1868). Зокрема, його ім'я згадується в першому томі за 1859 р. у списку авторів. Одне з найвідоміших його досліджень – «Archiwum miasta Lwowa» – протягом 1882–1888 рр. публікувалося на сторінках часопису «Przegląd Archeologiczny».

Помер у 26 лютого 1891 р. у Львові, похований на Личаківському цвинтарі.

Семкович Владислав / Władysław Semkowicz (1878 - 1949) – польський вчений-історик, що спеціалізувався в галузі медієвістики¹⁶. Народився 8 травня 1878 р. у Львові, у родині багатолітнього головного редактора часопису «Kwartalnik Historyczny» Александра Семковича. Навчався у гімназії Франца-Йосифа у Львові. Вивчав право у Львівському університеті (у О.Бальцера та В.Абрахама), а також історію (у Л.Фінкеля, Т.Войцеховського, Б.Дембінського) та географію (у А. Рехмана). З гімназійних часів займався

¹⁵ Булик Н. *Львівська археологія XIX – початку XX століття: дослідники, наукові установи, музеї*. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Львів. ін-т економіки і туризму, 2014. 304 с.

¹⁶ Rokosz M. Władysław Semkowicz jako prezes Polskiego Towarzystwa Heraldycznego i redaktor jego wydawnictw / *Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego nowej serii*. 1993. T. 1 (12). S. 173–182.

науковою діяльністю, в студентстві роки готував огляди історичної літератури для часопису «Kwartalnik Historyczny». З 1900 р. захопився геральдиком. У 1908 р. став членом Геральдичного товариства і очолив редакцію часопису «Miesięcznik Heraldyczny». У 1902 р. захистив докторат, а у 1909 р. реабілітувався. Професор Ягеллонського університету (з 1916), член Польської академії знань (з 1919). Автор багатьох праць з історії середньовічної Польщі, палеографії, середньовічній філології, хронології, дипломатики, сфрагістики, геральдики з генеалогією, нумізматики та історичної географії. 8 березня 1925 року В. Семкович був обраний президентом Польського геральдичного товариства у Львові. У 1932 р. опублікував, у співавторстві зі С. Кутшебою, «Акти унії Польщі з Литвою 1385—1791». В тому ж році видав «Енциклопедію допоміжних історичних наук» і «Латинську палеографію». В часи Другої світової війни, під час окупації Кракова, спочатку був ув'язнений в Заксенхаузені. Після звільнення з табору працював в Німецькому інституті Східної Праці, що породило чутки про його колабораційну діяльність. Помер 12 лютого 1949 р. у Кракові, де й похований.

ДОДАТОК Г

Біограми редакторів часопису «Kwartalnik Historyczny»

Ліске Францішек Ксаверій / Liske Franciszek Xawery (1838 - 1891) - історик, публіцист¹⁷. Народився 18 жовтня 1838 р. у Шльоншкові біля Равіча (Познаньщина). Початкову освіту отримав вдома. Згодом навчався у парафіяльній школі у Стшельцах, а у 1850 – 1859 рр. у німецькій гімназії м. Лешне. Протягом 1859 – 1864 рр. на філософському факультеті Вроцлавського університету студіював історію під керівництвом Р.Репелла. Ще у гімназії приймав активну участь у діяльності учнівського Товариства польської історії та літератури, а вже студентом у 1862 р. дебютував як оглядач нових праць з польської історії для „Познаньського тижневика”. Приймав участь у повстанні 1863 р., був заарештований. Після звільнення продовжив студії з історії у Берліні, де у 1865 – 1867 рр. під керівництвом Л.Ранке, І.Дройзена та Ф.Яффе вивчав палеографію і дипломатику. У березні 1867 р. у Лейпцигу захистив докторську дисертацію на підставі праці „Polnische Diplomatie im Jahre 1526”.

Протягом 1867 – 1868 рр. у пошуках стабільної роботи К.Ліске займався репетиторством та писав рецензії на праці з історії Польщі для німецького часопису „Historische Zeitschrift”, який видавав Генріх фон Зібель. У грудні 1868 р. К.Ліске, на запрошення А.Малецького, переїхав до Львова для реалізації проекту видання „Актів гродських і земських з часів польської Речі Посполитої” з місцевого Крайового Архіву. У Львівському університеті К.Ліске нострифікував свій докторський диплом, у 1869 р. габілітувався з всесвітньої історії та розпочав викладацьку діяльність як приват-доцент. У листопаді 1871 р. отримав посаду надзвичайного, а через рік звичайного професора з всесвітньої історії. Протягом 1876 – 1877 рр. був деканом

¹⁷ Julkowska V. Ksawery Liske (1838–1891). *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku* / red. J. Maternicki. Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2007. S. 181–200.

філософського факультету Львівського університету, у 1879 – 1880 рр. ректором, а з 1882 р. керівником кафедри історії Польщі. Саме з діяльністю К.Ліске пов'язують полонізацію Львівського університету. Паралельно з цією діяльністю від 1878 р. керував Крайовим Архівом актів гродських та земських.

К.Ліске брав активну участь у діяльності наукових організацій. Так, з 1873 р. був членом-кореспондентом, а з 1878 р. дійсним членом Академії Знань у Кракові, почесним членом познанського Товариства шанувальників наук (з 1880 р.). У Львові під його керівництвом у 1878 р. було створено Академічне коло істориків, а у 1886 р. постало перше на теренах колишньої Польщі Історичне товариство. У 1887 р. розпочав діяльність друкований орган Історичного товариства – часопис „КН”, ідейним творцем та першим головним редактором якого був К.Ліске.

Найбільш плідними у плані наукової творчості для К.Ліске були перші роки його професійної діяльності. Згодом його захопила праця, пов'язана з виданням „Актив гродських і земських”, адміністративна та викладацька діяльність, на це накладались також і проблеми зі здоров'ям. У своїх дослідженнях К.Ліске найбільше уваги приділив епосі Зигмунда Старого. У числі його праць: „Причинки до історії московської війни 1633 і 1634” (1868 р.), „Польська дипломатія 1526 р.” (1869 р.), „З'їзд у Познані в 1510 р.” (1875 р.). Займався також вивченням щоденників подорожей та відгуків чужинців про Польщу, що знайшло відображення у праці „Іноземці в Польщі” (1879 р.). Невеликі дослідження друкував у „Літературній газеті”, „Науково-літературному путівнику”, „Критичному огляді” та „Квартальнику Історичному”. Тривалий час (протягом 1867 – 1889 рр.) інформував європейську науку про розвиток польської історіографії, обговоривши на сторінках „Historische Zeitschrift” більше 450 праць. Одночасно працював і у польських часописах, знайомлячи читачів з новинками закордонної історичної літератури, що стосувались історії Польщі.

Багато в чому завдяки амбіційності, енергійності, організаторському таланту та подвижницькій праці К.Ліске у Львові наприкінці ХІХ ст.

сформувався потужний історіографічний осередок. У цьому контексті особливо значним є його доробок як дидактика історії, адже до численного грона учнів видатного історика належать О.Бальцер, Г.Бегелейсен, Ф.Бостел, М.Хилінський, Б.Чарнік, В.Чермак, А.Чоловський, Л.Фінкель, Б.Горчак, К.Гурський, З.Хординський, С.Квятковський, М.Літинський, Ф.Папе, А.Прохаска, В.Рольний, Г.Савчинський, А.Семкович, С.Смолька. Попри те, що К.Ліске через важку хворобу з 1883 р. не покидав дому, а з 1888 р. взагалі був прикутий до ліжка, він продовжував проводити наукові семінари, керувати Історичним товариством та виконувати обов'язки головного редактора „КН”. Помер К.Ліске 27 лютого 1891 р., похований у Львові.

Папе Фридерик / Papée Fryderyk (1856–1940) – історик, бібліотекар¹⁸. Народився 4 червня 1856 р. у Золочеві у Східній Галичині. Протягом 1867 – 1873 рр. навчався у львівській гімназії ім. Франца-Йосифа I. У 1873 р. вступив до Львівського університету і розпочав студії з історії під керівництвом К.Ліске. З 1875 р. у Віденському університеті поглиблював знання з медієвістики у Т.Сікла, М.Бюдінгера та О.Лоренца. Тут у 1878 р. здобув ступінь доктора наук, а через рік склав державний іспит, що дозволяв йому працювати бібліотекарем, архівістом чи музейним працівником. Повернувшись до Львова спершу працював вчителем, а згодом, у 1880 р., влаштувався скриптором в Оссолінеум. Ф.Папе захопила бібліотечна праця: він блискуче реалізував власний проект вдосконалення бібліотечних реєстрів, як заступник директора опікувався будівництвом нових корпусів для книгозбірні, за що навіть отримав відзнаку – орден Франца-Йосифа I третього ступеня.

У 1905 р. Ф.Папе переїзжає до Кракова та очолює бібліотеку Ягелонського університету, де, як і у Львові, займається питаннями модернізації організаційних засад діяльності книгозбірні та розширенням її

¹⁸ Bieńkowski W. Papée Fryderyk (1856–1940). *Polski słownik biograficzny*. Т. 25, Wrocław– Warszawa–Kraków–Gdańsk 1980. S. 162–163.

кадрового забезпечення. У 1923 р. Ф.Папе разом з З.Моравським та С.Котом утворив у Кракові Товариство прихильників Ягелонської бібліотеки. Проте, діяльність Ф.Папе не обмежувалась лише цим закладом. Так, у часи державної незалежності – 1920 р. та 1929 – 1930 рр. він керував Біблотекою музею Чарторийських у Кракові, протягом 1927 – 1933 рр. був інспектором бібліотеки ПАН, виступив автором плану реорганізації бібліотеки Віленського університету. У 1920 р. Ф.Папе був призначений звичайним професором Ягелонського університету.

Попри те, що Ф.Папе реалізовувався як бібліотекар-практик, він не покидав наукової діяльності. Сферою його зацікавлень як історика-медієвіста був ягелонський період („Політика Польщі у в часи занепаду Єжи з Подибраду у контексті питання престолонаслідування у Чехії 1466 – 1471” (1878 р.), „Кандидатура Фредерика Ягелоньчика на єпископство вармійське 1489 – 1492” (1879 р.)). Науковий доробок Ф.Папе складають також і численні статті та рецензії, публіковані в періодичних виданнях. Підсумком багатолітніх студій історика над ягелонською епохою були роботи „Останнє дванадцятиліття Казимира Ягелоньчика 1480 – 1492” (1903 р.), відзначена нагородою імені Пробуса Барчевського праця „Ян Ольбрахт” (1936 р.) та видане уже після смерті автора дослідження „Александр Ягелоньчик” (1949 р.). У 1920 р. було видано колективний підручник з політичної історії Польщі, перший том якого присвячувався середньовіччю і у якому Ф.Папе належало опрацювання історії 1434 – 1506 рр.

Разом з тим, Ф.Папе не обмежував своїх зацікавлень виключно означеним періодом. Як фаховий медієвіст він звертався й до п'ятівських часів, опублікувавши кілька досліджень та рецензій з царини тогочасної дипломатики: „Найдавніші польські документи” (1888 р.), „Дипломи і канцелярія Пшемислава II” (1889 р.), „Документи кувявські та мазовецькі” (1894 р.). Цікавився й регіональною історією – йому належать розвідки „Давні пам'ятки міста Белза” (1884 р.), „Сколе і Тухольщина. Науково-літературний путівник” (1890 р.), „Історія міста Львова у нарисі” (1890 р., 1924 р.)

Слід відзначити і науково-організаційну діяльність Ф.Папе, адже він був одним із засновників Історичного товариства у Львові та, разом з Л.Фінкелем, одним з ініціаторів створення його наукового органу – часопису „КН”. Від початку існування часопису він був членом редакційного комітету, а протягом 1904 – 1905 рр. його головним редактором. Після переїзду до Кракова разом з В.Конопчинським створив краківське Коло Історичного товариства (1912 р.) та перше регіональне відділення редакційного комітету „КН”. Відзначенням заслуг Ф.Папе у розвитку Товариства було обрання його у 1924 р. почесним членом цієї організації. Кульмінацією визнання професійних здобутків Ф.Папе стало присвячення йому книги матеріалів IV З'їзду істориків Польщі у Варшаві (1936 р.). Помер Ф.Папе 20 жовтня 1940 р., похований у Кракові.

Бальцер Освальд Мар'ян / Oswald Balzer (1858 – 1933) – історик держави і права¹⁹. Народився 23 січня 1858 р. у Ходорові в Східній Галичині. До навчання у гімназії О.Бальцер приступив з деяким запізненням через проблеми зі здоров'ям. Проте, від самого початку незмінно залишався в числі кращих учнів, а через скрутний фінансовий стан родини навіть успішно поєднував гімназійні студії і репетиторську діяльність. У 1879 – 1881 рр. навчався у Львівському університеті на юридичному факультеті, паралельно відвідуючи семінар К.Ліске з всесвітньої історії. За протекцією К.Ліске у 1881 р. продовжив навчання на юридичному факультеті Ягелонського університету, де вивчав історію під керівництвом М.Бобжинського. У 1883 р., захистив докторську дисертацію з правознавства, здійснив наукову подорож до Берліна, де майже рік пропрацював у архівах та бібліотеках. 1885 р. став початком стрімкої наукової кар'єри О.Бальцера: на підставі праці „Генеза коронного трибуналу” у Львівському університеті відбулась його габілітація з польського права. У 1887 р. він отримав звання надзвичайного, а в 1890 р. – звичайного професора з польського права у Львівському університеті. У 1888 р. О.Бальцер

¹⁹ Nowacki R. Oswald Balzer (1858-1933). Opole 1998, 314 s.

став членом-кореспондентом, а у 1900 р. дійсним членом Краківської Академії знань. Окрім цього мав звання почесного доктора університетів у Празі (1909 р.), Варшаві (1921 р.), Познані (1926 р.) та Вільно (1928 р.),

У львівському університеті О.Бальцер проводив семінари з польського права, а з 1891 р. і аж до 1933 р. поєднував цю роботу з керівництвом львівським Крайовим Архівом актів гродських і земських. Від часу створення Історичного товариства був одним із його найактивніших співпрацівників, а протягом 1891 – 1894 рр. очолював редакцію часопису „КН”. У 1901 р. О.Бальцер долучився до створення у Львові Товариства підтримки польської науки (з 1920 р. – Наукове товариство), яке очолював з 1912 до 1933 р. Двічі (протягом 1892 – 1893 рр. та 1912 – 1913 рр.) займав посаду декана юридичного факультету Львівського університету, а у 1895 – 1896 навчальному році був ректором цього закладу. Попри активну наукову та організаційну діяльність, О.Бальцер провадив також і викладацьку роботу. За п’ятидесятилітню працю з його семінару вийшли понад шістдесят фахівців у галузі історії та права. У числі його учнів були Ю.Семенський, В.Семкович, А.Шельонговський, С.Лемпіцький, Х.Полачкувна та інші.

Сферою наукових зацікавлень О.Бальцера була історія держави і права, історія судочинства, допоміжні історичні дисципліни. У числі його робіт: фундаментальна “Генеалогія Пястів” (1895 р.), “Боротьба за краківський трон 1202 і 1210 – 1211 рр.” (1894 р.), “Столиці Польщі 963 – 1138” (1916 р.), „Польське королівство 1295 – 1370” (1919 – 1920 рр.) На основі архівних джерел видав „Реєстр злочинців саноцького городу” (1891 р.) та інші. Видав низку статей та критичних оглядів: „Про наступництво трону в Польщі” (1897 р.), “Нарис історії устрою Австрії” (1899 р.), „Порівняльна історія слов’янських прав” (1900 р.).

Попри те, що О.Бальцер не брав участі у активній політичній діяльності, слід відзначити два його показові публічні виступи. Першим була наукова полеміка з видатним німецьким вченим Т.Момзенем, в якій О.Бальцер виступив як оборонець цивілізаційного доробку слов’ян, зокрема чехів.

Високо оцінений чеською громадськістю виступ О.Бальцера приніс йому гідність почесного жителя міст Пардубіци і Луни та зробив почесним членом низки наукових товариств. А у 1902 р. у територіальній суперечці між Австрією та Угорщиною (з приводу татрівського озера Морське око) аргументи О.Бальцера, якому галицький Крайовий відділ доручив оборону держаних інтересів на міжнародних слуханнях, стали вагомим чинником на користь Австрії. Заслуги О.Бальцера було відзначено у 1921 р. високою державною нагородою – орденом Білого орла, а у 1928 р. він став почесним жителем Львова.

Помер О.Бальцер 11 січня 1933 р., похований у Львові.

Закшевський Станіслав / Zakrzewski Stanisław (1873 – 1936) – історик, політик²⁰. Народився 13 грудня 1873 р. у Варшаві в родині ремісника. Протягом 1883 – 1893 рр. навчався у V міській варшавській гімназії. У 1893 р. вступив до Ягелонського університету, де вивчав спершу математику, а згодом історію. Співпрацював зі студентськими організаціями, близько пов'язаними з соціалістичним рухом. Від початку навчання приймав активну участь у роботі студентського Академічного кола істориків Ягелонського університету, виявляючи інтерес до історіософсько-методологічних проблем. У 1895 р. став головою цієї студентської наукової організації, однією з найрезонансніших ініціатив якої було відзначення у Кракові 35-ї річниці смерті Й.Лелевеля. Першим опублікованим науковим дослідженням С.Закшевського був „Нарис наукової діяльності Й.Лелевеля” (1896 р.).

У 1899 р. працював вчителем приватного ліцею та викладав у Народному університеті ім. А.Міцкевича у Кракові. Диплом доктора історії отримав у 1900 р. на підставі дисертації „Найдавніша історія монастиря цистерсів в Щирці (1238 – 1382)”. У 1903 – 1907 рр. з'явилися дослідження:

²⁰ Błachowska K. Stanisław Zakrzewski. *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*. Pod redakcją Jerzego Maternickiego. Rzeszów 2007. S. 377–398

„Зі студій над буллою 1136 р.”, „Пяст чи Пшемисьліда”, „Польща та Прусія в епоху появи хрестоносців”, „3 досліджень над генезою хрестоносців”.

У 1905 р. С.Закшевський переїхав до Львова, де отримав посаду доцента та право викладати в університеті допоміжні історичні дисципліни, історію Польщі та історію середньовіччя. У 1906 р. очолив кафедру історії Польщі, якою керував до кінця життя. У 1907 р. отримав посаду надзвичайного професора з історії Польщі. Незабаром після прибуття до Львова у праці „Історична культура, закінчення дискусії на тему історіографії” С.Закшевський представив загальне систематичне охоплення своїх теоретичних поглядів, що стосувались питань можливості історичного пізнання, предмету і цілей історичних досліджень, соціального значення історичної науки. У 1908 р. вийшла друком збірка його статей та виступів під назвою „Запитання історії”. До цих проблем згодом ще неодноразово звертався, зокрема у резонансній статті „Польська історіографія в умовах відновлення державності” (1923 р.)

У Львові С.Закшевський занурився у вир наукового і політичного життя. У 1906 р. став секретарем Історичного товариства та розпочав діяльність, спрямовану на активізацію наукового життя організації, що переживала не найкращі часи. Завдяки його зусиллям збільшилась кількість наукових засідань, до складу Товариства увійшли нові особи, було підготовлено проект видання джерел, що стосувались історії життя поляків на Русі, на реалізацію якого С.Закшевському вдалось роздобути кошти. Проте, намагання зробити Товариство більш відкритим для широких суспільних кіл було сприйняте його очільниками без розуміння і у 1907 р. С.Закшевський пішов з посади секретаря і зайнявся політикою.

У жовтні 1913 р. С.Закшевський отримав посаду звичайного професора Львівського університету. Період Першої світової війни він провів у Львові, намагаючись підтримати діяльність Товариства та продовжуючи працю над виданням „КН”, редакцію якого очолював з 1915 до 1918 рр. У найважчий для університету 1918 р. С.Закшевський залишився у ньому єдиним професором історії. Коли у 1919 р. він став деканом філософського факультету, то розпочав

діяльність з забезпечення кафедр університету новими фахівцями. Завдяки його зусиллям на роботу до Львова переїхали Я.Птаський, Ф.Буяк, А.Шеланговський. У 1923 р., після відставки Л.Фінкеля, С.Закшевський очолив Історичне товариство, яким керував до 1932 р. та у 1934 – 1936 рр. Його діяльність була спрямована на реорганізацію Товариства та перетворення його на загальнонаціональну організацію істориків.

Працюючи у Львові, С.Закшевський не переривав контактів з краківською Академією знань. Так, у 1910 р. він на замовлення краківської Академії знань опрацьовував історію Польщі X – XII ст. для видання „Енциклопедія Польщі”. Широкий розголос отримали його праці „Мешко I як будівничий держави” (1922 р.) та „Болеслав Хоробрий” (1925 р.).

С.Закшевський провадив жваву діяльність у галузі організації наукових досліджень – у 1935 р. завдяки його багатолітнім старанням з’явився часопис „Червенська земля”; як керівник Наукової комісії Товариства досліджень історії оборони Львова займався едиційною діяльністю. З його ініціативи у 1933 р. на сторінках „КН” було надруковано колективну рецензію польських фахівців на тенденційну працю німецьких істориків „Німеччина і Польща”.

У 1927 р. С.Закшевський став дійсним членом польської Академії знань у Кракові; був також членом ряду закордонних товариств. Як голова ППТ брав активну участь в організації З’їздів польських істориків. У 20-30-ті рр. С.Закшевський продовжував займатись політичною діяльністю, активно підтримував політику Ю.Пілсудського, у 1928 – 1935 роках був сенатором. Помер 15 березня 1936 р., похований у Львові.

Фінкель Людвік / Finkel Ludwik (1858 – 1930) – історик, бібліограф²¹. Народився 20 березня 1858 р. у м. Бурштин Рогатинського повіту у родині службовця. Після закінчення повітової школи продовжував навчання у Тернопільській гімназій. Л.Фінкель брав активну участь у діяльності учнівських таємних організацій, видавав часопис „Ехо”. У 1877 р. записався на

²¹ Wałęga A. Finkel Ludwik Michał Emanuel (1858–1930). *Słownik biograficzny polskiej historii wychowania*. Praca zbiorowa pod red. Andrzeja Meissnera i Władysławy Szulakiewicz. Toruń, 2008. S. 230–235

філософський факультет Львівського університету. Відвідував семінари К.Ліске, І.Шараневича, Р.Пилата. Зблизившись з К.Ліске, долучився до створення з його ініціативи Кола істориків при Академічній читальні. Ступінь доктора історії Л.Фінкель отримав у 1882 р. на підставі праці „Марцін Кромер, польський історик XVI ст., критичний огляд”. Отримавши наукову стипендію, здійснив низку наукових подорожей Західною Європою. У Берліні слухав лекції І.Дройзена, Т.Момзена та працював у архівах. Повернувшись до Львова, у 1884 р. розпочав роботу над проектом „Бібліографія історії Польщі”, який згодом став однією з найважливіших справ його життя. З 1885 р. Л.Фінкель працював у Вищій сільськогосподарській школі у Дублянах, викладаючи історію та польську літературу. Габілітувавшись у Львівському університеті у 1886 р. розпочав там викладацьку діяльність. У 1892 р. Л.Фінкель отримав звання надзвичайного професора Львівського університету та очолив кафедру історії Австрії, якою керував до 1918 р. У часи незалежності Польщі – протягом 1918 – 1930 рр. – керував кафедрою історії Нового часу. У 1899 р. став звичайним професором львівського університету, а у 1911 – 1912 н.р. був його ректором.

У 1886 р. він разом з Ф.Папе, О.Семковичем та О.Бальцером, заручившись підтримкою К.Ліске, організував комітет зі створення у Львові Історичного товариства та його друкованого органу. Від початку діяльності „КН” у 1887 р. Л.Фінкель виконував обов’язки секретаря редакції. У 1891 – 1903 рр. був секретарем Історичного товариства, а у 1914 – 1923 рр. його головою. Окрім того, брав участь у діяльності Літературного товариства ім. А.Міцкевича, співпрацював з Історичною комісією краківської Академії знань та різними науковими періодичними виданнями. У 1900 р. став членом-кореспондентом, а у 1910 р. дійсним членом Академії знань. Був також членом Наукового товариства у Львові та почесним членом познаньського Товариства шанувальників наук.

Одним із найвідоміших наукових проектів Л.Фінкеля була „Бібліографія історії Польщі”, перша частина якої з’явилась у 1891 р. Наступні томи було

видано протягом 1895 – 1914 рр. Вони охоплювали праці з історії Польщі до 1815 р., що були видані до 1910 р. У роботі над „Бібліографією...” разом з Л.Фінкелем співпрацював Г.Савчинський та члени Історичного кола студентів Львівського університету. У співавторстві з С.Старшинським написав двотомну історію Львівського університету (1894р.). Ця робота над історією університету виявила гостру проблему впорядкованості університетських матеріалів і Л.Фінкель виступив з ініціативою створення університетського архіву.

Як дослідник історії Польщі періоду останніх Ягелонів, вивчав питання зовнішньої політики та престолонаслідування: „Елекція Сигізмунда І” (1910 р.), „Про справу участі ленників у ягелонських елекціях” (1913 р.). Видав підручник „Історія Австро-Угорської монархії” (1897 р.). У часи державної незалежності займався публіцистичною та науково-популяризаційною діяльністю. Разом з В.Поцехою видав збірку джерельних причинків для вивчення історії у середніх школах (1922 р.). У числі учнів Л.Фінкеля були Н.Гасьоровська, О.Гурка, С.Кентжинський, Л.Коланковський, Г.Мосьціцький, В.Подляха, Я.Рутковський. Помер 24 жовтня 1930 р., похований у Львові.

Семкович Александр / Semkowicz Aleksander (1850 – 1923) – історик-медієвіст²². Народився 7 лютого 1850 р. у Львові. Після закінчення гімназії вивчав історію на філософському факультеті Львівського університеті та в університеті м. Гьотинген. У 1875 р. здобув ступінь доктора історії. Після закінчення навчання вчителював у гімназії. З 1876 по 1912 р. працював у бібліотеці Львівського університету (з 1892 р. її директором). У 1884 р. габілітувався, у 1899 р. став надзвичайним професором Львівського університету. Окрім того, А. Семкович співпрацював з різноманітними науковими організаціями. Так, у 1893 р. він став членом-кореспондентом Академії знань, у 1916 р. почесним членом познанського Товариства

²² Aleksander Semkowicz (7 II 1850 – 2 IV 1923). *Kwartalnik Historyczny*, 1923, R. XXXVII. S. 1–4.

шанувальників наук, а у 1917 р. почесним членом львівського Історичного товариства. Очолював редакцію часопису „КН” протягом 1895 – 1897 рр., 1899 – 1904 рр., 1906 – 1914 рр. та 1920 – 1922 рр. – загалом більше двадцяти років.

Сферою його наукових зацікавлень були політична історія Польщі доби середньовіччя та джерелознавство. Його перу належать: „Критичний огляд польської історії Яна Длугоша до 1384 р.” (1887), „Боротьба за монархію 1288 – 1294 рр.” (1892 р.), шкільний підручник “Оповідання з всесвітньої історії” (1895 р.) Помер 2 квітня 1923 р., похований у Львові.

Коженювський Юзеф / Korzeniowski Józef (1863 – 1921) – історик, бібліотекар²³. Народився 1 січня 1863 р. у Пулавах. Вивчав історію у Кракові у Ягелонському університеті. На підставі праці „Про авторів життєпису Петра Кміти” захистив у 1886 р. докторську дисертацію. Протягом 1888 – 1919 рр. працював у бібліотеках Кракова та Львова, у 1893 – 1896 рр. керував науковою станцією Академії знань у Польській бібліотеці в Парижі. Впорядкував та опублікував низку каталогів паризької книгозбірні. У 1912 р. став членом-кореспондентом Академії знань. Брав участь у науковій експедиції до Риму, організованій С.Смолькою у 1886 – 1888 рр., а також у експедиціях до Стамбула, Петербурга, Стокгольма та Лондона, що відбулись у 1889 – 1907 рр.

Результатом здійснених Ю.Коженювським досліджень було видання низки джерел та опрацювань: „Спосіб відправлення посольства послушниками до Риму” (1889 р.), „Подорож королеви Катерини Австрійської 1553 р.” (1889 р.), „Excerpta ex libris manu scriptis archivi consistorialis romani 1409 – 1590” (1890 р.), “Polonici regni cum adjunctis proviciis de scriptio” (1891 р.), “Analecta Romana quae historiam Poloniale saec. XVI illustrent” (1894 р.). Помер 28 лютого 1921 р., похований у Ризі.

²³ Stefan Kawyn: Józef Korzeniowski studia i szkice. Łódź : Wydawnictwo Łódzkie, 1979. 245 s.

Кіпа Еміль / Kipa Emil (1886 – 1958) – історик, дипломат²⁴. Народився 17 березня 1886 р. у Львові. Навчався у Львівському університеті під керівництвом Ш.Ашкеназі, згодом продовжував студії у Відні. Докторат здобув у 1910 р. у Львові. Після закінчення навчання був стипендіатом в Оссолінеумі та вчителював у львівській гімназії. Протягом 1919 – 1939 рр. очолював Архівно-науковий відділ у МЗС. У 1931 – 1936 рр. працював генеральним консулом у Гамбурзі. Саме йому належала ініціатива проведення акції опіки над поляками за кордоном. Викладав також у Школі політичних наук у Варшаві. З 1924 р. Е.Кіпа був членом масонської організації і, як стверджують дослідники його творчості, відігравав важливу роль у діяльності Великої ложі народової.

В часи німецької окупації Е.Кіпа працював у міському Правлінні Варшави, а у 1945 р. він знову повернувся до роботи у МЗС. Габілітувався у 1947 р. у Познаньському університеті. З 1949 р. викладав у Варшавському університеті, де у 1954 р. і отримав звання надзвичайного професора. Був членом ПІТ та Товариства шанувальників наук.

Сферою його наукових зацікавлень була історія польської та європейської політики доби Просвітництва та наполеонівської епохи. Його невеликі за обсягом праці відзначались жвавістю викладу та ерудованістю: „Фридерик Гентз і Польща” (1911 р.), „Кс. Х'юго Коллантай” (1912 р.), „Австрія і польське питання у 1809 р.” (1952 р.), „Історія вільномулярства у Польщі” (1954 р.). У співпраці з В.Дзонковським та Р.Морцінким Е.Кіпа видав три томи „Документів повстання Т.Костюшки” (1955 р.) Помер 5 січня 1958 р., похований у Варшаві.

²⁴ Jerzy Skowronek: Emil Kipa (1886–1958). *Historycy warszawscy dwóch ostatnich stuleci* (pod redakcją Aleksandra Gieysztor, Jerzego Maternickiego i Henryka Samsonowicza), Spółdzielnia Wydawnicza "Czytelnik" Warszawa 1986, s. 274–291.

Модельський Теофіль Еміль / *Modelski Teofil Emil* (1881 – 1967) – історик, архівіст²⁵. Народився 16 листопада 1881 р. у Львові в родині службовця. Навчався у львівській середній школі, після закінчення якої протягом 1904 – 1909 рр. вивчав історію на філософському факультеті Львівського університету. Під керівництвом Л.Фінкеля написав докторську дисертацію на тему „Король Гебалім в листі Хасдая” (1909 р.) присвячену політично-географічним відомостям східних авторів про південно-західні слов’янські землі в X ст. Після короткої наукової подорожі до Відня та Берліна вчителював у львівських гімназіях (у 1909 – 1924 рр.) та працював в архіві Львівського університету (у 1909 – 1918 рр.). У 1917 р. габілітувався та розпочав викладацьку діяльність. Роботу шкільного вчителя, архіваріуса та викладача вдало поєднував з активною участю у діяльності наукових товариств – у Історичному товаристві Т.Е. Модельський протягом 1914 – 1923 рр. виконував обов’язки секретаря головного Правління. Був головним редактором двох річників часопису „КН” – 1918 та 1919 років. З огляду на обставини війни, що точилась у Галичині, його праця постає особливо важкою та відповідальною. У 1924 р. Т.Е. Модельський переїхав зі Львова до Вільно, де очолив кафедру історії середньовіччя та допоміжних історичних дисциплін в університеті ім. С.Баторія. Викладав в університеті, працював головним редактором історичного часопису „*Ateneum Wileński*”. У 1925 р. у Вільно під керівництвом Т.Е.Модельського було утворено відділ ППТ, який уже через пів року роботи налічував 47 членів. У 1930 р. Т.Е.Модельський повернувся до Львова, де після смерті Я.Птасьніка очолив кафедру всесвітньої історії середньовіччя, якою керував до 1939 р. Знову долучився до праці у Головному правлінні ППТ. У 1931 р. разом з Ф.Буяком та С.Закшевським редагував „КН”, з 1932 по 1936 рр. одноосібно керував виданням часопису, а ювілейний річник 1937 р. вийшов у співпраці Т.Е.Модельського з К.Тишковським. У 1933 – 1934 н.р. був деканом філософського факультету

²⁵ Krystyna Śreniowska, *Modelski Teofil Emil* [w:] *Słownik historyków polskich*, red. Maria Prosińska-Jackl, Warszawa 1994, s. 358.

Львівського університету, а після смерті свого вчителя Л.Фінкеля, у 1931 – 1939 роках очолював Архів Львівського університету. У часи Другої світової війни викладав на гуманітарному факультеті таємного університету у Львові.

Новий етап його наукової діяльності розпочався у 1946 р. з переїздом до Вроцлава на кафедру всесвітньої історії середньовіччя Вроцлавського університету. У 1946 – 1950 рр. був деканом історичного факультету, а у 1951 – 1958 рр. керував університетським архівом.

Достатньо обширним є тематичне та хронологічне поле його зацікавлень – від часів переселення народів у IV – V ст. до поч. XX ст. Тематично його опрацювання були тісно пов'язані з традиціями зацікавлень львівського історіографічного середовища. Праці Т.Е.Модельського 1909 – 1920 років мали характер досліджень з історичної географії раннього середньовіччя та стосувались ономастики й джерелознавства: „З ономастики та термінології середньовіччя” (1920 р.), „Лехіцьке питання в світлі джерел” (1925 р.), „У справі плебісцитних земель” (1920 р.) „Справа пограниччя польсько-руського у руських дослідженнях” (1925 р.). Цікавився історією науки: „Справа запрошення Й.Лелевеля на кафедру історії у Вільно” (1929 р.). Значним, також, є його внесок у справу редагування (1906 – 1914 рр.), а потім і перевидання „Бібліографії польської історії” Л.Фінкеля.

Помер 5 березня 1967 р., похований у Кракові.

ДОДАТОК Д

Польські наукові періодичні видання Східної Галичини (1828-1918 рр.)

(наклад, обсяг, вартість)

№	Назва видання	Роки діяльності	Наклад	Обсяг (др. арк.)	Вартість річного випуску

Криптоісторичні видання					
1.	«Czasopism naukowy Księgozbioru publicznego imienia Ossolińskich»	1828– 1829	100-150 екз.	9-10 д.а.	4 злр. ²⁶
2.	«Czasopismo Naukowe od Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich»	1831– 1834	50 екз.	9-10 д.а.	4 злр.
3.	«Biblioteka Naukowego Zakładu imienia Ossolińskich»	1842– 1848	150 екз.	8–10 д.а.	5 злр./ 10 злр.
4.	«Biblioteka Ossolińskich, historii, literaturze, umiejętnościom i rzeczom narodowym poświęcone. Poczet nowy»	1862– 1869	100-150 екз.	26 д.а.	3,25 злр. ²⁷
5.	«Przewodnik Naukowy i Literacki»	1873– 1919	1000- 1400 екз.	60 д.а.	5 злр. (для підписників «Gazety Lwowskiej» - безкоштовно)

²⁶ Річна підписка на варшавську «Gazetu Polsku» у 1828 р. коштувала 20 злр.

²⁷ У 1862 р. вчитель у Східній Галичині отримував 800 ринських злотих за рік.

6.	«Przegląd Poświęcony Etnografii, Historii i Literaturze Polski i Krajów Ościennych»	1875	250 екз.	20 д.а.	10 злр.
7.	«Ruś : czasopismo poświęcone dziejom i kulturze Ukrainy, Podola, Wołynia i Rusi Czerwonej»	1911	200 екз.	32 д.а.	20 крн. ²⁸
8.	«Rocznik Kółka Naukowego Tarnopolskiego»	1893– 1895	100 екз.	8 д.а.	5 злр.
9.	«Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Przemyślu»	1909– 1912; 1913– 1922	500 екз.	10 д.а.	20 крн.
Спеціально-історичні видання					
10.	«Przegląd Archeologiczny»	1876– 1888	150-200 екз.	25 д.а.	5 злр.
11.	«Miesięcznik Heraldyczny»	1908– 1915	250 екз.	10 д.а.	10 крн.

²⁸Під час грошової реформи в Австро-Угорщині 1892 гульдени (ринські) було вилучено з обігу і замінено на нову грошову одиницю — крону (у співвідношенні 1 гульден (злотий ринський) на 2 крони) Річна зарплата вчителя становила у 1899 р. в Австро-Угорщині становила 1000 крон.

Професійні історичні видання					
12.	«Kwartalnik Historyczny»	1887– 1918	200-300 екз.	50 д.а.	5 злр.